Malcolm Waters

MODERN SOSYOLOJİ KURAMLARI

GÜNDOĞAN

Malcolm Waters

Modern Sosyoloji Kuramları

Editör:

Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu

GÜNDOĞAN YAYINLARI

Malcolm Waters
Modern Sosyoloji Kuramları
Editör: Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu

Yayıncı: Eren Gündoğan
Yayına hazırlayan: Atilla Yenigün - Emre Ozan
Düzelti: Tuğba Tuğçe Gündoğan
Kapak Düzenleme: Mehmet Cemal Arpacı

Gündoğan Yayınları: 08.242
Siyaset/Sosyoloji Dizisi: 02.57

Gündoğan Yayınları
Sertifika No: 0307-34-008472

Gündoğan Yayınları / www.gundogan.com
Ticarethane Sok. 41/30 / Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (212) 519 94 83 - GSM: 0 535 542 27 07
Faks: (212) 519 94 83
e-mail: gundogan@gundogan.com
eren.gundogan@gmail.com

Sage Publications Ltd.
Waters, Malcolm
Modern Sociological Theory
I. Title
301.01
(ISBN 0-8039-8531-2 / ISBN 0-8039-8532-0 pbk)
Library of Congress catalog card number 93-86214

1

Sosyolojide genel kuram

Bu bölüm, **Ahmet Mazlum** tarafından çevrilmiştir.

İki nedenden dolayı, sosyoloji, kurumsallaşmış akademik bir disiplin olduğunu haklı olarak iddia etmektedir. Bu nedenlerden birincisi; yaygın kabul görmüş kuramsal bir geleneğe sahip olması, ikincisi; araştırma yaparken, yöntembilimsel kesinlik bakımından ciddi çabalara girişmiş olmasıdır. Bununla birlikte, kuram, hitap ettiği kişilere, toplumsal dünyaya ilişkin söylenebilecekleri özetleyebildiğinden, sosyoloji disiplinini tanımlar niteliktedir. Bunun aksine, yöntembilim ise, söylenebilecek olanların ve söylenmiş olanların durumu hakkında, karar verebilmek için bir dizi kurala ve amaca ulaşmak için, araçlardan ibarettir.

Sosyoloji, insan toplumuna yön vermede ve insan bilgisinin gelişiminde önemli bir yer edinmek istiyorsa, kuram, her zaman sosyolojinin merkezi ve indirgenemez amacı olmalıdır. Eğer sosyoloji, kuramı, yoruma feda edecek olursa, tarihe veya gazetecilik düşüncesine doğru sürüklenir; eğer deneyciliği (empirizmi) seçerse, davranışçı psikoloji veya ekonomi biliminin insansızlaştırmasına ve gereksiz tekrarcılığına (totolojisine) saplanır; eğer dilbilim ve bilgi kuramı ile kendini sınırlayacak olursa, felsefe ve teolojinin skolastisizmine sürüklenir.

Sosyolojik kuram, ne birleştirilmiş ne de tamamlanmış bir projedir. Sosyolojik kuram, farklılaşmış özel uzmanlık alanlarının kısmen de olsa birbirine eklemlenmesinden oluşmaktadır. Fizikte, makro-mikro evren arasında yapılan nihai ayrıma neden olan, "kozmos kuramı" ile "parçacık kuramı"nın birleştirilebileceğine ilişkin çok ciddi bir umut doğmuştur. Sosyolojide ise, eylem-yapı, maddecilik-idealizm, bireyselcilik-bütüncülük, rasyonel araçsallık ve iletişimsellik, değer bağımsız-değer bağımlı, gibi özel ikilikleri/açmazları (dualities) çözebilmek için, elimizde henüz herhangi bir umut yoktur. Gerçekten de, günümüzde, hala tartışılmaya devam edilen sadece bu zıtlıklara odaklanan bir kitap yazmak mümkündür. Eğer sosyolojik kuram başarısız olmakla suçlanmak istemiyorsa, yazılabilecek böyle bir kitapta tartışmaların, çözümlenmiş olması gerekir. Kuramsallaştırma bir şeyi başarmaktan çok, bir süreç olduğundan, bu

zıtlıklar ciddi konulara hitap edecek şekle sokulduğunda, sosyoloji kuramı fiziğin halihazırda yapmış olduğu ilerlemeyi yapabilir.

Bu kitabın odaklandığı nokta da tam bu ciddi konular üzerinedir. Sosyoloji kuramının söyleyebileceği konuları, kapsayıcı meseleleri ve bunlara ilişkin ileri sürdüğü iddiaları anlatmaktadır, fakat, böyle bir çabayı engelleyen açıklayıcı ikiliklerden uzak durmaktadır. Şurası da şaşırtıcıdır ki, bu tür inceleme konularının göreli olarak sayısı pek fazla değildir ve yine de, bu kadar yeni bir disiplinde kuramsal bir bütünleştirme ölçütünden bahsedilebilmektedir. Kuram üreten sosyologların (ortak bir uzlaşı alanı olmasa bile) ortak bir söylem alanında birbirleri ile ilişki içinde oldukları kabul edilir, ortak olarak ilgilendikleri konulara yönelmek için bir kavramlar sistemini paylaşırlar. Bu ortak kuramsal ilgi alanındaki konuları ortaya çıkarabilmek için, bu kitap, sosyolojik düşünmenin, içinde tartışmaların bitirildiği, birbirleri ile rekabet eden hatta çatışan paradigmaların (düşünsel kalıplarının, ç.n.) ya da düşünce okullarının bir araya gelmesi olarak tanımlanmasını kabul etmemektedir. Düşünsel rekabet, kesinlikle kuramsallaşmanın yapıldığı bir toplumsal süreçtir.

Sosyolojide kuramın ortak ama çok geniş bir gündeme sahip olmasının nedenlerinden birisi, tam olarak birleştirilmemiş olmasa da, göreli olarak birleştirilmiş kuramsal bir mirasa sahip olmasıdır. Sosyoloji kuramı, örneğin, kuramsal gelişmelerinin kaynak noktası olarak sadece Freud ve Marshall'ı gösterebileceğimiz, ekonomi ve psikoloji ile, kurucularını ya da önemli kuramcılarını belirtmenin zor olduğu, tarih ya da siyaset bilimi arasında, durmaktadır. Sosyolojinin araştırma konuları ve yaklaşımları büyük ölçüde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşamış üç önemli kişinin çalışmalarına kadar götürülebilir; bunlar, Karl Marx, Max Weber ve Émile Durkheim'dir, fakat, sadece son ikisi kendisini sosyolog olarak görmektedir ve aslında sadece Durkheim, sosyologdur. Sosyolojinin basit bir şekilde klasikleri okumanın ötesine geçtiği bir dönemde olsak da, yine de, bu klasiklerin orijinalliklerini ve geniş bakış açılarını anlamamız gerekir. Bundan dolayı, bu kitap boyunca ele aldığımız konuların bu kaynaklardan geldiğini devamlı olarak kendimize hatırlatacağız.

Bu giriş üç bölüme ayrılmakta. Birinci bölüm, kuramın ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusuna yoğunlaşmakta. İkinci bölüm, pedagojik olmasa da, bir metinsel uyumsuzluğu, kuramlaştırma ile klasik kuramlar arasındaki ilişkileri gösteren, sosyolojik kuramın tanımlamasını sunmaktadır. Bu kitap öyle alışık olmadığımız bir şekilde düzenlenmiştir ki, okuyucu belli bir

kuramcı ya da kuramsal gelenek (izm'ler) ile karşılaştığında, geriye dönüp bunlara yeniden bakabilecek ve bu noktaları diğer gelişmeler ile olan ilişkileri bakımından yerli yerine oturtabileceklerdir. Üçüncü bölüm, kitabın ana temasını, her bir bölümde içerilen sosyolojik kuramın merkezi kavramlarını içermektedir.

Sosyolojik Kuramın Uygulanışı

Sosyoloji de, kuram kavramı tıpkı gündelik yaşamdaki kullanımı gibidir. *Concise Oxford* Sözlüğü'nde verilen tanımını, günlük anlamının bir göstergesi olarak alabiliriz: "Bir şeyi açıklayan varsayım, özellikle olaylar vb.'den bağımsız ilkelere dayalı olan bir şeyin, açıklamasına ilişkin varsayım" (1964:theory' maddesi). *Shorter Oxford* Sözlüğü sosyoloji gibi bir akademik disipline daha öz olarak uyabilecek bir tanımı da içeren birkaç tanım sunacak yere sahiptir: "Bir grup olgunun ya da fenomenlerin açıklanması ya da hesabı/özeti olarak düşünülen bir plan, düşünce sistemi ya da ifadeler;….Bilinen ya da gözlemlenen bir şeyin nedenleri, ilkeleri ve genel kuralları olarak belirlenen şeylerin ifadesi" (1973:theory'maddesi). Oldukça açıktır ki, sosyolojide gözlemlenecek şeyler toplumsal olaylardır/fenomenlerdir, yani, sosyoloji kuramı insanlar arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şimdi bu tanımları, diğer sosyolojik uygulamalar karşısında duran kuramın kendine özgü niteliklerini ayırt etmek için kullanmaya başlayabiliriz. Sosyolojide kuram aşağıdaki ölçütleri karşılayacak şekilde, bilinçli olarak meydana getirilen önermeler dizisini içermektedir.

• Kuramlar, soyut olmalıdır; yani, hitap ettikleri toplumsal uygulamalardan ayırt edilmelidir. Kuram genellikle, sadece sosyolojik camiada/dünyada kullanılan teknik ve gizli kavramların gelişimi ile elde edilir.

• Kuram, belli bir konuda olmalıdır. Bir konuya özgü tartışma, bütün söz dizinlerini içermeli ve onlara güçlerini ve tutarlılıklarını vermelidir.

• Kuram, mantıksal olarak tutarlı olmalıdır. Önermeler birbirleri ile çelişmemeli, eğer olanaklı ise birbirlerini desteklemelidir.

• Kuram, açıklayıcı olmalıdır. Kuram, biçimini, özünü açıkladığı toplumsal olaylar hakkında bir tez ileri sürmeli veya tartışma oluşturmalıdır.

• Kuram, genel olmalıdır. İlke olarak, açıklamaya çalıştıkları herhangi bir gerçeğin ya da tüm gerçeklerin olaylarına uygulanmalı veya bunları açıklamaya çalışmalıdır.

• Kuram, bağımsız olmalıdır. Kuram, katılımcıların kendi davranışları için önerdikleri açıklamalara indirgenebilir olmamalıdır.

• Kuram, özsel olarak geçerli olmalıdır. Kuram, kendisine iştirak edenlerin, sosyologların ve diğer sosyal bilimcilerin söyledikleri ve toplumsal dünya hakkında bilinenlerle uyumlu olmalıdır. Asgari düzeyde de olsa diğer bilgilerin tümüne "çevrilebilme kuralları" olmalıdır.

Herhangi bir kuramcı için, kuram, yalnızca bu ölçütleri en üst seviyede karşılamayı hedefleyen, ancak daha genel kuramsal çabalara katkı olabilecek, düşünceler dizisinin gelişmesidir.

Bu, kuramın, sosyolojide her yerde aynı göründüğü anlamına gelmez. Genelde kuramın üç ayrı biçimi vardır: Biçimsel, anlamsal/öze yönelik (substantive) ve pozitivist. En kapsamlı olanı biçimsel kuramdır. Bu kuram, içinde toplumun ya da insan etkileşimlerinin bütünüyle açıklanabileceği kavram ve ifadelerin taslağını meydana getirmeyi hedefler. Genellikle, bu tür bir kuramın özelliği paradigmatik olmasıdır. Yani karşıt paradigmaların savlarına karşı, gelecekteki kuramsal uygulamalar için gündem oluşturmayı amaçlar. Bu tür bir kuram aynı zamanda temele yöneliktir (ya da kurucudur-foundational). Yani toplumsal yaşam için değişmez olan ve bunlarla her şeyin açıklanabileceği "tek bir ilkeler bütünü"nü tanımlamanın yollarını arar. Bu kitabın 2-5. bölümleri biçimsel ve kurucu kuram üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Öze yönelik kuram bunun aksine, çok daha dar kapsamlıdır. Bu kuram, her şeyi açıklamayı amaçlamaz, fakat ya özgün (genel olarak bölümlere ayrılan) ya da toplumsal sürecin belli türlerini açıklamayı hedefler. Önceki kuram, sanayi toplumunun ortaya çıkış koşullarını ya da kapitalizmin devamını içeren kuramları içeriyor olsa da ikincisi, işçilerin yabancılaşması, siyasal egemenlik, sınıf tahakkümü, dinsel söylemler ya da "anormal/sapkın davranış kuramı"nı içermektedir. 6-9. bölümler sosyolojideki öze yönelik kuramın en genel örneklerini tarif etmektedir.

Pozitivist kuram,[4] değişkenler arasındaki deneysel (empirik) ilişkileri, bunların daha soyut kuramsal ifadelerden elde edilebileceğini göstererek açıklamanın yollarını aramaktadır. Gerçekten çok özgün soruları açıklamaktadır. Çünkü pozitivist kuramın özgün deneysel ilişkiler üzerinde bu kadar yoğunlaşmasından dolayı, bulguların etkili olduğu kanıtlanamamıştır. Bu nedenle bölüm 3'te bazı örnekler tartışılsa da bunun etkileri bu kitapta büyük ölçüde ele alınmamıştır.

Biz şu anda, -en azından biçimsel olarak- kuramı ve kuram türlerinin ne olduğunu biliyoruz. Bundan dolayı nasıl yapıldığına ve uygulandığına ve metodolojisinin ne olduğuna geçebiliriz. Basit bir yanıt, kuramın okuyarak, düşünerek, yazarak, yayımlayarak, ve tartışılarak yapıldığı, fakat, bunun bu sırayla olmasının gerekli olmadığını biliyoruz. Bize daha fazla yardımcı olacak biçimde kuramlaştırma, genel olarak aşağıdaki stratejilerin bir ya da daha fazlası tarafından geliştirilmiş (ilerletilmiş) olan –araştırmanın tersine- bir akademik çalışma süreci olarak kabul edilebilir.

• Siyasal ya da uygulamaya dönük bir gündem yaratma ve ileri bir düzeye taşıma: Burada sosyolog sıklıkla toplumun gerçek doğasını, onu değiştirme olasılık ve olanaklarını ortaya çıkarmak için açıklamayı amaçlar. Başlıca örnekler, feminist sosyolojik kuram (bölüm 8) ve eleştirel kuram (bölüm 5) dir. Bu kuramlar, insanlığı, baskıcı yapılardan kurtarmayı amaçlamaktadırlar.

• Mevcut kuramsal düşüncelere karşıt bir duruş sergileme: Burada kuramcı, mevcut kurama yapılan eleştiriye katılır ya da bir alternatif sunar. Örnek: Durkheim'ın Spencer'i eleştirmesidir (bkz. bölüm 9). Daha yakın zamanlarda ki örnek ise Giddens'ın Yapısallaşma Kuramı (bkz. bölüm 7) dır. Çünkü Giddens Yapısal-İşlevselciliğin ve Marxist Yapısalcılığın, insan güdülerini ve bunların sonuçlarını yetersiz bir biçimde değerlendirdiğine inanıyordu (bkz. bölüm 4).

• Kabul edilen kuramsal bilgeliğin birleştirilmesi: Bu, temel kuramsal katkıların, bunların arasındaki benzerlik ve yakınlaşmaları keşfetmek için okunmasını ya da yorumlanmasını içerir. Göreli olarak daha önceki bir örnek Parsons'ın, Marshall, Pareto, Durkheim ve Weber'in *Gönüllü/bilinçli Eylem Kuramı'nı* birleştirmesidir. Alexander ise Marx, Durkheim, Weber ve Parsons'ın katkılarını birleştirmeyi amaçlar. Mead, Schütz, Lukacs ve birkaç dilbilim felsefecisini de kapsamına alarak daha da ileriye gider (bkz. bölüm 5).

• Araştırma bulgularını uyarlama: Kuram ile araştırma arasında karşılıklı bir bağ meydana getirme, sosyolojinin temel konularından biri olsa da gerçekten bunun uygulanması çok enderdir. Aşağı yukarı diğerlerinden ayrılabilecek iki örnek; "küçük gruplar araştırması"ndan elde edilen bulguların Parsons ve Bales tarafından toplumun işlevsel emredici buyruklarına ilişkin bir tasarım geliştirmek için kullanılması (bkz. bölüm 4) ve Goldthorpe'ın "toplumsal hareketlilik araştırması" bulgularına dayalı yedi toplumsal sınıfın olduğu düşüncesi (bkz. bölüm 9)dir.

• Basit yöntemlerin ortaya çıkarılması: Bu, kuramcının, bütün toplumsal hayatı açıklayabileceği, basit, biçimsel aksiyomatik (kendi kendine açık olan) ilkelerin bütününü keşfetmeye çalışan indirgemeci bir stratejidir. Bu stratejinin ilk temsilcileri Weber ve Simmel'di. Fakat, daha yeni dönemlerdeki temsilcileri Homans, Elster (bkz. bölüm 3) dir.

• Büyük olaylardan anlam çıkarmak: Kabul edilir ki, kuramın kaynağındaki ana etken, kapitalist sanayi toplumunun ortaya çıkışıydı. Geçiş dönemi o kadar şiddetliydi (kaotik) ki entelektüeller değişiklikleri anlamlı hale getirmek için eninde sonunda kuramlaştırmak zorunda kaldılar.

Bu çok sayıdaki alternatif stratejiler, sosyoloji kuramlarının ciddi bir şekilde çeşitlilik gösterdiklerini ileri sürmektedirler. Durum gerçekten budur ve bir sonraki bölümde bu temel yaklaşımlar anlatılmaktadır.

Sosyoloji kuramına yönelik yaklaşımlar

Sosyolojik kuramın sadece birleşik bir bilgi kümesi olduğunu söylemiştik. Aslında gelişim sürecinde bir grup iç içe geçmiş akımlar veya konular vardır. Bu bölüm karmaşıklığı basitleştirmeyi amaçlayan bir 'yol haritası'dır. Bu, Alexander tarafından geliştirilen kuramın temel öngörülerini ve varsayımlarını sorgulayan bir plana dayalıdır (bkz. şekil, 5.6). Planın, mevcut amaçlara göre yeniden düzenlenmiş, basitleştirilmiş bir biçimi şekil 1.1'de verilmektedir. Plan iki ayırım yapmakta ve dört tür kuram oluşturmak için onları kesiştirmektedir. İlk ayrım-kendisinin de oluşturulduğu öğelerin-kuramcıların inandıklarının toplumsal dünyayı oluşturan öğeler olduğuna yöneliktir. Kuramcı, toplumsal dünyanın yaratım, yorumlama, düşünsel ve eylemde bulunan öznelerden oluştuğu görüşünü kabul edebilir (öznellik); ayrıca, insanlık durumunun, içinde seçme ya da niyet şansının bulunmadığı değişmez ve ortak kısıtlamalarca belirlendiği gibi bir görüşü (nesnellik) de kabul edebilir. İkinci ayırım kuramcı tarafından sunulan açıklamanın biçimine yöneliktir. İlk açıklama türünde, toplumsal dünya bireysel katılımcıların her birinin özelliklerine, onların yalıtılmış anlam ya da ilgilerine 'indirgene'bilir (bireyci). İkinci tür açıklama bütünlüklere, kolektif düşün sistemlerine ya da paylaşılan materyal koşullarından bahseder (bütüncül, holistic). Planın ortaya çıkardığı dört kuram türü :

• *Yorumsamacılık* (öznel/bireyci) bireysel ve öznelerarası anlam ve güdüleri anlamaya çalışır. Burada insanlar aktif bir şekilde toplumsal dünyayı yaratan ya da oluşturan bileşenler ve iletişim ajanları, aktörleri olarak kabul edilir.

• *Faydacılık/yararcılık* (objektif/bireyci). Davranışı bireysel çıkarlar ve onları gerçekleştirmenin araçlarının hesap edilmesi olarak kabul eden görüş. Bu görüşe göre, insanlar sürekli olarak başkalarının zararına kendi yararlarını en çoklaştıracak hesaplar yapmaktadırlar.

• *İşlevselcilik* (bütüncül/öznel). Toplumsal düzenlemeleri yaygın bir şekilde paylaşılan normatif sistem tarafından belirtilen zorunlulukların karşılanmasına katkıları açısından araştırır. Bu görüşe göre insanlar, toplumsal ve ahlaki destek olmaksızın yaşayamayan, dinsel ve kültürel uyumculardır.

• *Eleştirel Yapısalcılık*, (bütüncül/nesnel). Gelişmeyi,önemli maddi yapıları ve bunların bireyler, toplumlar ve kültürler üzerindeki etkilerini zaman bakımından inceler. Burada insanlar, kendilerini yönlendiren ve benliklerini çarpıtan ve dönüştüren sosyo-ekonomik koşulların ve tarihsel konumlandırmaların kurbanları olarak kabul edilirler.

		Kurucu Öğelerinin Doğası	
		Öznel	Nesnel
Açıklama biçimleri	Bireysel	Yorumsayıcı	Yararcılık
	Bütüncül	İşlevselcilik	Eleştirel Yapısalcılık

Tablo 1.1 Sosyolojik kuramlaştırma tipleri

Aşamalar / Teori tipi		Klasik →	Modern →	Çağdaş	disiplinler
Aktör	Yorumsama	Weber Simmel	Sembolik Etkileşimcilik Fenomenoloji/ Etnometodolji	Yapı Kuramı	Kültürel Antropoloji Tarih
Sistem	İşlevselcilik	Spencer Durkheim	Yapısal-İşlevselcilik	Neo-İşlevselcilik	Darwinci Biyoloji Ekoloji
Rasyonalite	Yararlılık	Marshall Pareto	Değişim Kuramı	Rasyonel Seçim Kamuoyu	Neoklasik Ekonomi Davranışçı Psikoloji
Yapı	Eleştirel Yapısalcılık	Marx Engels	Eleştirel Kuram Yapısal Marxizm	Kolektivizm Post- Yapısalcılık	Yapısal Dilbilim Politik Ekonomi Kültürel Çalışmalar Psikoanalitik Psikoloji

Tablo 1.2 Sosyolojik kuramın çeşitleri ve gelişimi

Üç gelişimsel aşama/dönem bu geleneklerin her biri için belirlenebilir: temel ilgi alanlarının ortaya çıktığı klasik aşama; her bir kuramsal konumun çok ayrıntılı bir şekilde incelenip geliştirildiği modern aşama; geleneğin gözden geçirildiği ve tekrarların birleşimine maruz kaldığı çağdaş yada postmodern aşama. Bu gelişmelerin iskeleti şekil 1.2'de belirtilmiştir. Şekil aynı zamanda sosyoloji kuramlarının her birine benzer olan ve onların arasındaki farklılıkların farkına varmada yardım etmesi gereken bazı benzer kökenli disiplinleri de belirlemelidir.

Bu dört tür kuramlaştırma, çağdaş dönemde yeniden formüle edilen, fakat Marx, Weber, Durkheim ve diğerlerinin eserlerinde kendilerinden önce gelenlere bağlanan sosyolojik gelenekleri simgeler. Bu gelişmeler şimdi taslak haline getirilebilir ve önde gelen uygulamacılar betimlenebilir. Bölümün sonuna doğru feminist kuramda sosyolojik kuramdan ayrı olarak gelişen fakat şu an onu etkilediği söylenen gelişmeleri de bulabiliriz.

Yorumsamacılık

Sosyolojik kuram oluşturmada yorumsamacılık akımı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına Alman kuramcılar, Georg Simmel ve Max Weber'e kadar götürülebilir. Bu kuramcılar, Alman felsefesinde doğal ve

kültürel bilimler arasında yapılan ayrımlardan ortaya çıkan büyük ölçüde benzer tartışmaları ortaya atmaktadırlar. Bu kişiler, insan davranışının temel olarak doğal nesnelerin davranışından farklı olduğunda ısrar ederler. İnsanlar toplumsal gerçekliğin oluşumunda aktif bir araçtırlar –davranış biçimleri ya da davranışlarına verilen anlamlara bağlıdır. Yani sosyolojik gözlemciler, katılımcılar tarafından meydana getirilen anlamları yorumlamalıdırlar/anlamlandırmalıdırlar.

Simmel, 20.yüzyılın başlarında Amerikan sosyoloji düşüncesini, özellikle Chicago Üniversitesinde George Herbert Mead tarafından geliştirilen bir yorumsamacı geleneğini etkiledi. Mead tarafından ortaya çıkarılan ve *sembolik etkileşimcilik* diye adlandırılan, düşünce okulu, aktörler arasındaki ilişkilerin dilbilimsel iletişim kalıplarına göre meydana getirildiğini kanıtlamaya çalışan bir sosyal psikolojidir. İletişim, her bir aktörünün içine girebildiği ve böylece ortak anlayışların paylaşıldığı ve toplumu oluşturan bir araçtır.

Weber'in etkisi, yüzyılın ortalarındaki Avrupa sosyolojisinin, özelliklede Alfred Schütz'ün eserinde çok daha etkili olarak hissedildi. Schütz, Weber'i bir fenomenolojik sosyoloji tesis etmek için Bergson ve Husserl ile ilişkilendirilen Avrupa felsefi fenomenolojik geleneği bakış açısıyla okudu. Fenomenolojik sosyoloji, aktörlerin toplumsal dünyayı duyu-verilerini, tipik örneklere veya zihinsel resimlere çevirerek yorumlama, biçimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Schütz, bireysel tipleştirmelerin, öznelerarası olarak birbirleriyle ilişkilendirilebilme şekilleri ve bir sosyologun tipleştirmelerinin ve aktörün tipleştirmeleri arasındaki ilişkileri araştırmaktadır.

Fenomenolojinin, 1970'lerde gelişen daha radikalleşmiş bir çeşidi, toplumsal dünyayı bilimsel bir şekilde simgelemenin imkansız olduğunu ve bundan dolayı sosyologların aktörler gibi yorumlamaları gerektiğini savunan, *etnometodoloji'dir*.

İkinci bir yorumlayıcı düşünce grubu, bireysel güdülerden ve sebeplerden uzaklaşarak, büyük yapıları araştırır. Bazı örnekler, diğer akımlara doğru kayar – Parsons işlevselciliğin temel örneği oldu ve Habermas eleştirel- yapısalcı kampta kalmayı başardı. Bununla birlikte kaynağına en yakın olarak kalan bir örnek de vardır. Çağdaş ya da postmodern dönemde bu önemli katkı İngiliz sosyolog Anthony Giddens'ın ürettiği *yapısallaşma* (structuration) *kuramıdır.* Yapısallaşma kuramı, dengeli, büyük ölçekli toplumsal sistemlerin ortaya çıkması ile, yorumsal

eylemler arasında bağlantı olduğunu göstermeye çalışır. Giddens için bunlar, aktörlerin kişisel amaçlarını gerçekleştirmek için, kurumsallaşmış bir şeyleri yapma yollarının niyet edilmemiş sonuçlarıdır.

İşlevselcilik

İşlevselcilik, toplumun biyolojik bir organizmaya benzediğini ilk ortaya atan İngiliz sosyal kuramcı Herbert Spencer tarafından 19. yüzyılda ileriye sürülmüştür. Bu anlayış, yavaş yavaş her bir işlevin hayatı idame ettirmeye ve toplumun idaresine olumlu bir katkıda bulunduğu bir noktaya doğru gelişti. Bununla birlikte, Spencer'in analizine en büyük eleştiriyi işlevselciliğin kurucusu, Fransız kuramcı Emile Durkheim yapmış ve Spencer'ı yeniden analiz etmiştir. Durkheim'in temel iddiası, toplumun parçalarının, *kolektif bilinç* tarafından birleştirildiğidir. Toplumsal eylem, özde dinsel ve ahlaki olan, paylaşılan kolektif bilince yapmış olduğu katkılar ile açıklanabilir.

İşlevselciliğin 20. yüzyılın ortalarındaki başlıca gelişmesi, Amerikalı Parson'un Weber, Durkheim, Marshall ve Pareto'nun eserlerini yorumlamasından ortaya çıkan yapısal-işlevselciliği ile olmuştur. Parsons temel olarak, yorumsayıcı bir biçimde, bütün bunların, "gönüllülük" (voluntarizm) adını verdiği toplumsal eylem kuramında kesiştiğini ileri sürdü; bu kuram, -Durkheim'de olduğu gibi-paylaşılan ortak normlara işaret etmekteydi ve Weber'de olduğu gibi aktörlerin bu normlar arasında seçim yapabileceğini dile getirdi. Bununla birlikte, toplumun eğer bir sistem olarak devam edecekse, belli yapı türlerinin işlevsel katkılarına ihtiyaç duyduğunu savunarak, yavaş yavaş Durkheim'in düşüncesine doğru ilerledi. Yapının değişim yönünün, kültür içeriği ve ortak bir normatif sistem tarafından belirlendiğini de iddia etmektedir.

Parsons 1979'da öldükten sonra, deneysel (empirik) araştırmalarda yapısal işlevselci planlarının yararını reddeden ve gittikçe etkisi artan pozitivist eleştirilerin ağırlığı altında ortadan kayboldu. Fakat, bu yaklaşımın, *yeni-işlevselcilik* adı ile yeniden yorumlanması Amerikan kuramcı Jeffry Alexander'ın etkisi altında 1980'lerin sonlarında yeniden canlanmaya başlandı. Neo-işlevselcilik, buradaki özette tartışılan kuramlaştırma konularının tümünü kapsayan çok boyutlu bir toplumsal kuram oluşturma çabasındadır.

Faydacılık

Faydacı sosyoloji düşüncesinin temelinde 19. yüzyıl klasik ekonomistlerinden Alfred Marshall bulunmaktadır. Marshall, insan

etkinliklerini 'istekler', kişisel arzular veya hedefler ile ilişkili olarak açıkladı ve bir aktörün izleyebileceği toplumsal amaçların göreli değerlerini belirten anahtar olarak *fayda/yarar/kullanılışlılık* (utility) kavramını öne sürdü. Bu görüş için, daha sosyolojik bir temel, Marshall'ın çağdaşı olan, İtalyan siyaset iktisatçısı Vilfredo Pareto'da bulunabilir: Pareto, kolektif düzenlemelerin, kişisel memnuniyet arayışı ile ortaya çıkıp çıkmadığı sorusunu ilk soran kişiydi.

Bu düşüncelerin özellikle sosyolojik olarak gelişimi, 20. yüzyıl ortalarının Amerikan tarihçisi ve sosyal psikolog, George Caspar Homans ile anılan *sosyal alış-veriş kuramında* bulunabilir. Homans kurumsallaşmış, dengeli ilişkilerin, amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan aktörler arasındaki etkileşimden ortaya çıkabileceğini saptamaya çalıştı. İstek-tatmin sürecinin diğer aktörlerden soyutlanma durumunda gerçekleşemeyeceğini başarılı bir şekilde saptadı.

Daha yakın gelişmeler, Pareto'nun belirttiği sorun üzerinde yoğunlaşmaktadır ve *rasyonel seçim kuramı* olarak bilinmektedir.*İki çeşidi vardır:* Jon Elster ve John Roemer'ın belirttikleri gibi, Marxist oyun kuramı, işçi sınıfı üyelerinin, devrime katılmayı kendi çıkarlarına uygun görüp görmedikleri noktasına yoğunlaşmaktadır. *Kamu seçimi kuramı*, devletin kişisel çıkarlardan nasıl ortaya çıkabildiği ve devlet aktörlerinin, kendi çıkarlarını nasıl en çok hale getirmek için nasıl davranacakları konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu kuramlar ortak bir sorun ile birbirlerine bağlanabilir: rasyonel bireylerin, kişisel bedelleri içerebilecek kollektif girişimlerin takibine katılmaya nasıl ikna edilecektir?

Eleştirel Yapısalcılık

19.yüzyıl Alman siyaset iktisatçısı Karl Marx ve onun işbirliği yaptığı Friedrich Engels'in kuramlarında birbirleri ile ilişkili iki sosyolojik akım vardır. Bunlardan ilki, insan toplumlarının tarihinin, onun altında yatan maddi (maddesel) ilişkilerin tarihi olduğudur. İkincisi, insanların temelde açık ve yaratıcı olduğu fakat bu doğru mizacın maddi tarih tarafından bastırıldığıdır.

İlk akım, 20. yüzyılın ortalarında Louis Althusser ve Nicos Poulantzas'ın Fransız Yapısal Marxizmi'nde en olumlu şekilde geliştirilmiştir. Yapısal Marxizm, tarihi dönüşümlerin ekonomik temel, devlet ve ideoloji yapılarındaki çelişkilerin birleşiminin ürünleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu savda aktör, tarihin ipinde özerklik ve irade olmadan sallanan bir kukla olarak düşünülür. İkinci ilişki, eleştirel kuram adı altında

kamufle edilebilen ve Marxist konuların yanı sıra Weber'in konularını da içeren daha uzun bir tarihe sahiptir. Marxist düşünürler Antonio Gramsci (İtalyan) ve Györg Lukacs (Macar), ve Frankfurt Toplumsal Araştırma Okulu (Frankfurt Okulu)'nun çalışmalarında, (bunların hepsi de iki dünya savaşı arasında yer aldı) odak nokta, ideolojilerin nasıl inşa edildiği ve bunların bilince nasıl hakim olabilecekleri ve bunlara nasıl direnç gösterilebileceği idi.

Çağdaş dönemde Yapısal Marxizm neredeyse gölgede bırakılmıştır. Fransa'da ortaya çıkan ve Michel Foucalt ile ilişkilendirilen fakat Jacques Derrida'nın kuramında en açık halini alan radikal bir *postyapısalcılık* ile yer değiştirdi. Aslında post yapısalcılık, *yapısalcılığı* yeniden oluşturmaktadır. Fakat, bunu radikal ve eleştirel bir yönde yapmaktadır. Bu arada eleştirel kuram geleneğinin kendisi Alman sosyal felsefeci, Jürgen Habermas'ın *iletişimselciliği* olarak adlandırılabilecek olan oldukça gelişmiş bir aşamaya ulaşmıştır. Habermas, Marx, Weber, Mead, Schütz ve Parsons'ın kuramlarını bir araya getirmeye çalışmaktadır ve özneler arasılığın ve yorumun toplumsal alanı ticaret ve bürokrasi alanlarınca kolonileştirilmiş ve baskı altında alınmış olduğunu ileri sürmektedir.

Feminizm

Feminist kuram, toplumsal kuramın ana gelişme sürecinden bağımsız olarak gelişse de yine de bir dizi aşamadan geçmiştir (bölüm 8'de detaylıca tartışılmıştır). En geniş anlamda bu aşamalar şunlardır: Feminizmin ilk aşaması kadınların oy hakkını ve iş gücüne katılmayı amaçlayan ilk kadın hareketi dalgası ile ilişkilidir. Bu *liberal feminizm* olarak adlandırılabilir, çünkü fırsat eşitliği ile ilgili konulara yoğunlaşır. İkinci ve modern feminizm aşaması, toplumun bütünüyle cinsiyet-yapılı güç ilişkilerince gölgelenmiş olduğu görüşü ile ataerkillik kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Böyle bir feminizm sosyalist feminizmdir, çoğunlukla da Marxist feminizm denir. Çünkü, eğer cinsiyet eşitliği sağlanacaksa, toplumun tamamının yeniden inşa edilmesi gerektiğini ifade eder. Çağdaş dönemde ortaya çıkan bir paradigma da *radikal feminizmdir* ki bu cinsiyet farklılıklarının yapısal ve kolay kabul edilemez olduğunu ileri sürer. Cinsiyetin yeniden inşasının fizyoloji ya da psikoloji ya da cinsel tercihler ya da kadınların, erkeklerin bulunduğu kurumlardan geri çekilmeleri gerektiğini iddia etmektedir. Bu geleneklerin her birinden temsilciler bölüm 6'da verilmektedir.

Temel Kavramlar

Sosyoloji geniş bir cemaattir. Sosyolojide sadece kuramsal ayrışmalardan bahsetmek doğru olmaz, aynı zamanda kuramsal yönelimleri de sınıflama olanakları vardır. Bazı kuramsal araştırmalar tarih içinde kendiliğinden çıkmıştır, bazıları da, kuramsal 'okulları' ya da gelenekleri temsil etmektedirler. Bu kitap, sosyolojik kuramın temel düşünsel konularını ve onlar hakkında söylenenleri ele almaktadır. Bu konuların ilk dördü, diğer kuramsal yaklaşımlar içinde kurucu olarak tanımlanmaktadır. Bunlar; 'birey' (agency) (yorumsamacılık), 'rasyonalite' (yararcılık), 'sistem' (işlevselcilik) ve 'yapı' (eleştirel yapısalcılık)'tır. Bununla birlikte, bu kavramsal konuların hiçbiri, temeli oldukları yaklaşımların özel mülkiyetinde değillerdir. Bu nedenle, bu konular ile ilgilendiğimiz bölümlerde, bir çok kurama değinmeye çalışacağız. Örneğin, birey konusundaki bölümde sadece Mead, Schütz ve Giddens'in kuramlarını değil, aynı zamanda, Parsons'ın önerdiği işlevselci birey yaklaşımına değineceğiz ve yine eleştirel kuramı incelerken de Habermas'ın kuramına da yer vereceğiz.

Bu dört konudan her birinin içeriği şöyledir:

Birey

Bu konu, insanın öznelliğin alanının içinde yer almaktadır. Bir birey toplumsal dünyada bir eylemde bulunduğunda, bilincinde neler olduğu ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda, öznelerin, eylemde bulunmak için, kendi davranışlarını, sonuçlarını ve güdülerinin anlamları ile ilgilenmektedir. Bireyi inceleyen bu konu, anlamların etkileşim içerisinde nasıl iletildiklerini ve bu şekilde dengeli öznelerarası toplumsal dünyanın nasıl kurulduğu konusuna kadar ilgi alanını genişletmektedir. Bu bölüm, öznelerin kendilerinin yaptıkları gibi, anlam ve güdüleri yorumlanması gerektiği görüşünde olan sosyologların çalışmalarına yoğunlaşmaktadır. Burada toplum, öznelerin algıları ve güdülerinin dönüşmesi ve değişmesi ile birlikte değişen insan yapısı bir inşa/yorum (construction) olarak görülmektedir. Aynı zamanda, bireysel ilgilerden kollektif düzenlemelerin nasıl çıkabileceğini göstermeye çalışan tartışmaları da gözden geçirmektedir.

Rasyonalite

Özellikle birey üzerinde odaklanma öznenin aklına nasıl erişilebileceği gibi yöntemsel bir sorunu da temsil etmektedir. Bazı kuramcılar, böyle bir şeyin, sadece rasyonel dediğimiz yani, özellikle bilinçli amaçlara yönlendirilmiş davranışlar bakımından, sınırlı eylem biçimlerinde

yapılabileceğini ileri sürmektedirler. Bu bölümde, bu sınırlı kuramlar kadar, bütün davranışların rasyonelite ile yönetildiğine ilişkin diğer varsayımları da inceleyeceğiz. Bu varsayımlar, bütün davranışların hedef-yönelimli ve kişisel çıkar hesapları üzerine kurulduğunu varsaymaktadır. Rasyonaliteye ilişkin tüm varsayımların yüzleştiği temel sorun, bireyin aleyhine, sadece kolektivite düzeyinde sağlanan kazanımlara ilişkin açıklayıcı davranışlar sorunudur.

Yapı

Yapı konusu, belki de en az kavranılabilir bir konudur. Yapı, deneyimlerin (tecrübelerin, çn.) öneminin altını çizen, toplumsal düzenleme kalıplarına gönderme yapar. Bazı sosyologlara göre yapı, öznel deneyimlerin analitik soyutlamasıdır. Bununla birlikte, yapıya ilişkin bir şeyler söyleyen çoğu kuramcı, yapının, önceliği bireyden alıp yapıya veren ontolojik (varlık bilimsel) bir statü olduğunu da kabul etmektedirler. Bu formülasyonlarda/ denemelerde yapı, bireyin bilinçli deneyimlerini öyle belirler ki özne ve birey yok olur. Böyle yapılar, bilinçsiz bir zihinde, maddi ilişkilerde ya da sembolik mit ilişkilerinde ya da dilde yerleşik bir şekilde var olduğu kabul edilmektedir.

Sistem

Bir çok sosyoloji kuramcısı, kolektif toplumsal düzenlemelerin, katılımcıların öznel amaçlarından bağımsız gibi duran, bir mantık ve yönünün olduğu olgusundan gerçekten çok etkilenmişlerdir. Bu sosyal düzenlemeler, sistem adı ile anılan bütünleşmiş bütünlükler şeklindedirler. Sistemle ilgilenen kuramcılar, sistem parçalarının, nasıl olup da, bütünün devamına katkı yapacak şekilde bir araya geldiklerini ve dolayısıyla ayrı ayrı analiz edilemeyeceğini incelediler.

Dört düşünsel konudan oluşan ikinci grup belki de daha çelişkilidir. Bu, bunların biçimselden ziyade özsel olmasından dolayıdır ve sosyolojinin ana özsel konularına ilişkin daha fazla tartışma vardır. Bunlardan 4'ü şunlardır: "Kültür ve İdeoloji", "Güç ve Devlet", "Cinsiyet ve Feminizm", "Farklılaşma ve Bütünleşme". Bunlar şu temellerde ele alınmışlardır; genellik (toplumsal yaşamın her öğesinin bir yanıdırlar); süreklilik (tamamlanmış olduğunu iddia eden herhangi bir kuramda geçiyor olmalıdırlar); çelişkililik (bunlar mevcut tartışmaların temel noktasıdırlar); ve merkezilik (toplumsal yaşamın herhangi bir özsel alanını analiz etmede kilit görevi üstlenirler). Bu kriterlere dayalı olarak bu noktalar, ırk, etnisite, din ve sapma'yı içeren diğer birkaç aday konulara üstünlük sağlarlar. Din ve

sapma, ele alınan diğer konuların alt ayrımında kalırlar (din, kültür ve sistem altında ele alınır ve sapma bir ölçüde birey'in konusuna girer). Irk ve etnisiteye ilişkin toplumsal kuramlar azgelişmişlerdir ve yetersiz düzeyde etkilidirler.

Kültür ve ideoloji

Burada kültüre kolektif bir fenomen/olgu olarak bakacağız. Kültür, genelde paylaşılan anlam, değer ve tercih algılamalarını içerir. Bölümün ilgi odağı, düşünce sistemlerini oluşturan ve sıklıkla "ideoloji" diye isimlendirilen kültür parçasıdır. Bu bölüm, ideoloji kavramının kaynağını özellikle de yorumsamacılığa karşı olan kuramsal varsayımları incelemektedir. Bunlar, kültürün materyalizm ve güç tarafından kapsanan toplumsal ilişkiler tarafından belirlenmiş olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun için, bu tartışmalarda, maddi ilişkiler, bireyin bilincine yerleşen kültürel düşünceleri belirlemektedir. Nihai olarak, bu demektir ki, bireyler maddi güçlere, bu güçler sömürücü olduğunda bile, uygun hareket edeceklerdir. Bu şekilde, en uç ideolojik tartışmalarda, hem aktör, hem de rasyonalite açıklama dışında kalmaktadır.

Güç ve devlet

İdeoloji kuramları, o halde, kişisel çıkarlar ve amaçlar etkili düşünceler tarafından birleşebileceği bir düşünce önermektedir. Bu düşünce etrafındaki bazı tartışmalar "**güç**" kavramsal başlığı altında toplanabilir. Eğer insanlar kendi bireysel istek ve çıkarlarına karşı harekette bulunurlarsa bu, onların öyle yapmaya zorlandıkları için olmalıdır. Bu zorlamalar çeşitli şekillerde anlaşılabilir: bu zorlamalar diğer bireyler tarafından bilinçli olarak meydana getirilmiş ve uygulamaya sokulmuştur (yorumsamacı veya faydacı); toplumun nasıl koordine edilmesine dair çok soyut uzlaşmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (işlevselci); ya da kökü eskilere dayanan ve büyük ölçüde fark edilmeyen gerçekliklerin sonucu olarak (eleştirel-yapısalcı).

Toplumsal cinsiyet (gender) ve feminizm

Sosyolojik kuramın gelişim tarihinin büyük kısmında, toplumsal cinsiyet (gender), tanımlanmamıştır. Şu anda bunun kuram için gerekli ve önemli bir konu olduğunun farkına varılmış olsa da, diğer konularla bütünleşememiş (göreli olarak diğer konuların dışında) onlarla ilgili bir konu olarak kalmıştır. Sosyologlar, toplumsal cinsiyet ile, örneğin, sınıf farklılıkları ya da bireylere ilişkin düşünceleri ilişkilendirmede çok başarılı değillerdir. Diğer kuramsal açıklamaların büyük bir çoğunluğu, toplumsal cinsiyeti önemsizmiş gibi ele almıştır. Bu, kısmen, şu anda mevcut

toplumsal cinsiyet kuramlarının akademik sosyolojiden ziyade feminist akımın içinden çıkmış olmasından dolayıdır. Bu tür kuramların kaynağı, cinsiyet farklılıkları ve cinsiyet eşitsizlikleri konularıdır. Sosyoloji kuramının genel eğilimi, toplumsal cinsiyeti, cinselliğin (sex) kaçınılmaz ve doğal olarak cinsiyet ile birlikte ortaya çıkan bir şey olarak belirtmemek ve - son zamanlarda bu eğilimin tersini ifade eden bazı gelişmeler olsa da - sosyal bir inşa olarak görmektir.

Farklılaşma ve tabakalaşma

Bu konu, toplumsal dünyanın nasıl parçalara bölündüğünü ve sınırlar vasıtasıyla birbirlerinden ayrı tutulan birimlere nasıl ayrıldığı incelemektedir. Bu bölünmeyi ortaya çıkaran iki ana süreç vardır. Toplumu oluşturan her bir birim tarafından farklı aktivitelerin yerine getirilmesine dayalı olarak ortaya çıkar. Bu, işlevsel ya da yapısal farklılaşma diye adlandırılır. Bir veya daha fazla birim üzerinde hakimiyeti ya da üstünlüğü temelinde de ortaya çıkar. Bu tabakalaşma sürecinin ortaya çıkabileceği birkaç boyut/alan vardır. Fakat kuramın dikkati en çok çeken biçimi, toplumun sınıflara ayrışmasıdır.

Bu kitabın düşünce ekollerine dayalı olarak oluşturulmadığı, fakat, sosyolojik kuramın ana kavramsal konuları ve temalarına dayalı olarak oluşturulduğu yeniden ifade edilmelidir. Bununla birlikte, bazı bölümler bir temanın ana geleneğini izini takip ederek ilerlemektedir. Örneğin, sistem hakkındaki bölüm, sistem teriminin gelişimini, Durkheim'dan başlayarak Parsons ve Alexander'la devam ederek, geniş bir işlevselci kapsam içinde incelenmektedir, Habermas'la bitirilmektedir. Diğer bölümler, kuramsal spektrumdaki geleneklerden değişik öğeler çekerek, daha seçicidirler. Kültür, güç, toplumsal cinsiyet ve farklılaşma hakkındaki bölümler bu şeklidirler. Bununla birlikte, birey konusunda göreli olarak yorumcu bir gelenek etrafında şekillenen bir bölümle başlıyoruz.

2

Birey *(Agency)*: Toplumsal düzenlemelerde güdüler ve anlamlar

Bu bölüm, **Sevda Mutlu** tarafından çevrilmiştir.

Bir kimseye niçin bir şeyler yaptığını, niçin belirli bir toplumsal davranışın parçasına katıldığını sorarsanız, genellikle bir neden göstererek yanıtlar. Bir siyasetçi iktidara gelmek için çalışır, çünkü halka hizmet etmek istiyordur; bir adam evlenir çünkü aşıktır; bir öğrenci çok çalışmak durumdadır, çünkü daha iyi bir derece ya da not almak istiyordur. Bu tür nedenler, bireyin düşüncesini, yani, insanların kendilerine hedefler koymalarını ve bu hedeflere göre amaçlı bir şekilde davranmalarını, derinden etkiler. Hedeflere göre eylemde bulunurlarken, davranışlarını anlamlandırırlar. Davranışları, kendilerine anlamlı gelir ve davranışlarına verdikleri değerler ve nedenler diğer insanlara dahi anlamlı gelebilir.

Bu çoğunlukla tartışmaya yol açmayan bir konudur. İnsanlar gündelik yaşamlarında alışılmış bir şekilde yaşarlar ve tam bu noktada, tarihçiler, siyaset bilimciler ve diğerlerinin yanında sosyologlar da insanların eylemlerde bulunduklarını kabul ederler. (Dahası, politika ve tarih bilimleri gibi gündelik yaşamda da, insanların kendi davranışlarına verdikleri değer ve nedenler tamamıyla geçerli açıklamalar olarak kabul edilir, kişinin yalan söylemediği varsayılır.) Yine de (pek çok ekonomist ve diğerleri gibi) sosyologlara göre, bu konu tamamıyla sorunludur (problematiktir). Pek çok sosyolog öznel anlamların doğru olabileceğini kabul ederken, insanların kendi davranışlarına verdikleri değerler ve nedenler, sadece bazı sosyoloji kuramcılarını ilgilendirmektedir. Bu grup içerisinde, daha küçük bir sosyolog grubu, bu açıklamaları ve nedenleri, kuramın geçerli ve gerekli parçaları olarak kabul etmektedir.

Bir grup anlam, neden ve niyete göre, eylemde bulunma sürecine, birey oluş süreci (agency) olarak bilinmektedir. Birey oluş süreci yapılan vurgu, bireylerin (individuals) toplumsal dünyanın ürünleri ya da hatta kurbanları olmadığını, daha çok, kendi dünyalarını yaratan, davranan, hisseden, düşünen özneler olduklarını, dile getirmektedir. Bireyler bu eylemlerini

hem amaçlı hem de amaçsız bir şekilde yapabilirler, ancak, bütün bunlardan ziyade kendi ve diğerlerinin davranışına anlam vererek eylemde bulunurlar. Büyük ölçekli toplumsal düzenlemeler, anlamların müzakere edildiği, bir yarış içine girdiği ve en azından bir dereceye kadar paylaşıldığı karmaşık etkileşim süreçleri vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.

Kuramına bu bölümün sonuna doğru ayrıntılarıyla değinilecek olan Giddens, birey'e daha biçimsel bir açıklama getirmektedir. Bireyi (agency) şöyle tanımlıyor; "süre giden dünya olaylarında, fiziki varlığın, hakiki ya da tasarımlanmış nedensel müdahalelerinin akması" (1976:75). Birey, insanların toplumsal dünyalarını bilinçli bir şekilde yapılandırmalarını ve pratik etkinliklerini içerir. Yine de, bu kavram, bireyler dahil oldukları "müdahaleler" konusunda seçim yapma haklarına sahip olduklarından, toplumsal dünyanın geleceğinin belirlenemeyeceğini söyler. Giddens (1976:77) amaç ve niyet gözden geçirilebilse, böyle amaçların gerçekleştirilemeyebileceğini ve müdahalelerin pek çok niyet edilmeyen sonuçlara sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Kısaca, birey kuramlarının başlıca özellikleri aşağıda verilmiştir:

1. Bu kuramlar, insanları, akıllı ve yaratıcı özneler olarak, özellikle de her şeyden öte, toplumsal yaşamlarını etkileyen, koşulları kontrol eden özneler olarak görmektedirler.

2. İnsanlar davranışlarına anlamlar yüklerler. Sosyoloğun önemli bir görevi, bu gibi anlamları anlamak ve çözmektir. Bundan dolayı, sosyoloji, eylemi araştıran yorumcu (hermeneutik) disiplin olmalıdır.

3. İnsan eylemi güdülere dayanır. İnsan eylemlerini, zaman içinde amaçlarına erişebilmek için zihinsel olaraki tasarlayarak anlamlandırırlar. Güdüler, sosyologlar açısından, davranışların sözlü olarak anlaşılması ve nedenlerinin anlaşılması bakımından kabul edilebilir.

4. Toplumsal dünyanın özü, insan etkileşimidir: Yani, özneler sözcükleri jestleri ve diğer sembolleri kullanarak özneler aralarında anlamsal uzlaşmalar sağlanmaktadırlar.

5. İnsan eylemlerinde, düzenli kalıplar görülebilir, çünkü, anlam her zaman için yeniden yeniden müzakere ediliyor değildir. Bu belli kalıplar, toplumsal hayatın, alışıldık, büyük ölçekli düzenlemelerini kurmaktadır.

6. Yine de, birey kuramlarında vurgu, sürekli varolan geniş ölçekli yapısal düzenlemelerden ziyade, belli bireyler ya da birey tipleri açısından, şimdiki ve günlük toplumsal deneyimler üzerinedir.

Bu bölüm, bu ilkelerin hepsini ya da bir çoğunu vurgulayan kuramlar üzerine odaklanmaktadır. Birinci kısımda, anlam yorumuna vurgu yapan Weber'in düşünceleri gözden geçirilmiştir ve etkileşimin biçimsel özelliklerini inceleyen Simmel üzerinde durulmuştur. Simmelci sosyolojiden sonra, Simmelci sosyolojinin izini süren sembolik etkileşimci gelenek 20.yüzyılın ilk yarısında Amerika'da ortaya çıkmıştı. Weberci yorumcu (hermeneutic) sosyoloji, modern anlatımını, anlamların anti-bilimsel analizi olarak bilinen etnometodolojiye belirli-kapsamlı bir hareket noktası sağlayan Schültz'un önerdiği fenomenolojik toplumsal bilim felsefesinde bulur. Bu modern gelişmeler, radikal bir birey kuramı oluştururlar ki, büyük ölçekli toplumsal düzenlemeleri (örneğin, toplumsal yapılar) hiçbir gücü ve etkisi yokmuş gibi parantez içerisine alınırlar. Buna karşılık, Weber'in birey anlayışı, toplumsal yapıların varoluşunun bir açıklaması olarak geliştirilebilir. Bu tür genişletilmiş birey anlayışı, Parsons, Habermas ve Giddens gibi üç kuramcının çalışmalarında görülebilir.

Temel varsayımlar/düşünceler

Birey konusunda sosyolojik tartışmaların/düşüncelerin kökenleri geç 19. yüzyıl Alman entelektüel yaşamında ortaya çıkan tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Marx'ın maddeci düşünceleri, tarihin her bir döneminin, gerçekten biricik ve esas bir ruh ya da bir dizi idealar/fikirler aracılığı ile anlaşılabileceğini kabul eden, büyük filozof Hegel tarafından inşa edilen idealist bir geleneğe meydan okumaktaydı. Dönemin tarih yazıcılığı, zamanın hakim olan bu anlayışıyla, insan bilimlerinin doğa bilimlerinden ayrıldığını kabul etmektedir. Bu iki büyük düşünür, iki alanı da yetersiz bulmaktadırlar çünkü, onlara göre, insan özgürlüğünü ve yaratıcılığını inkar etmektedirler. Bu iki düşünürü de ele alacağız; Weber ve Simmel'i kendilerini, maddecilik ve idealizm arasında bir yerlere yerleştirmek istemektedirler ve onlara göre, toplum ne ekonomik yapılardan ne de soyut/ruhsal yapılardan oluşmaktadır, daha ziyade, insan niyetlerinden/bilinçlerinden meydana gelmektedir.

Weber: her şey birine yönelik bir şey demektir

Kuramsal birey iddiaları için başlıca klasik kaynak, Weber'in toplumsal eylemin analizi ve insan eylemini ayrıntılarıyla inceleyen ve anlaşılır kılan yöntemdir. Weber'in birbirleriyle bağlantılı üç anahtar tanımlaması vardır. Birincisi, sosyolojiyi "toplumsal eylemin yorumlayıcı anlamasıyla, eylemin sürecinin ve sonuçlarının nedensel açıklamalarıyla" (1978:4) ilgilenen bir

alan olarak tanımlamaktadır. Burada, Weber yorumlayıcı sosyolojiyi öneriyor; ki bu da anlamları anlamaya çalışmaktır. Birey kuramını, diğer sosyolojik kuramlarından farklı yapan merkezi iddiası, bir olayın nedenlerinin, katılımcılar tarafından, bu olaya yüklenen anlamlar aracılığı ile keşfedilebileceğini ileri sürmesidir.

Başka bir önemli yönü, sosyolojinin konu alanının, toplumsal eylem olduğunu kabul etmesidir- birey kuramları, çoğunlukla toplumsal eylem kuramları olarak tanımlanır. Eylem, "eyleyen bireyin, kendi davranışına öznel bir anlam yüklediği"nde meydana gelir (1978:4). Bu nedenle, sosyolojinin konu alanı birey tarafından tanımlanır. Buna ilaveten, 'eylem, öznel anlamlandırmanın, diğer insanların davranışlarını hesaba kattığı ve o yönde kendini yönlendirdiği sürece, "toplumsal" olacaktır' (1978:4). Bu nedenle, eylemin toplumsal olup olmadığı, gözlemciden ziyade, aktörlerin zihninde oluşmaktadır. Eylemin, toplumsal olabilmesi için diğer insanlara yönlendirilmiş olması zorunlu değildir ve gerçekten de kendi başına durabilir sadece diğerlerinin eylemlerini hesaba katmak zorundadır.

Max Weber (1864-1920)
Weber, yaygın olarak bir çok kuruculuklarda bulunan birisi, daha çok da sosyolojinin kurucusu, olarak kabul edilir. Hukuk, yönetim, siyasi ilişkiler, ekonomi, din gibi bir çok konuyu sosyoloji disiplininin gündemine getirmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde, hayattayken yayınlanan tek çalışması, Proteston Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (1905). Denemeleri ve diğer yazıları, 1922'de ölümünden sonra toplu bir şekilde, Ekonomi ve Toplum adı ile yayınlandı. Yazılarına, tüccar, bürokrat ve siyasetçi babası ile kendini her türlü dünyevi işlerden soyutlamış dinci annesine duyduğu bağlılık yansımaktadır. Maalesef, en iyi yazıları, 1897'de babasının ölümü ile başlayan ve daha sonra sürekli olarak devam eden zihinsel rahatsızlık yaşadığı döneminde ortaya çıkmıştır. Yazılarını, bütün yaşamı boyunca bir yandan Hegelci İdealizm ve diğer yandan Marksist Maddecilik ile tartışmasından oluşmaktadır. Weber bir kurucu akademisyendir, Munich, Heildeberg ve Freiburg üniversitelerinde Profesör olarak görev almıştır. 1918 Versailles Barış Görüşmesinde Almanya'yı temsil etmiş ve I. Dünya Savaşından sonra, Almanya'da demokrasi ve cumhuriyetin kurulması için "Weimar Anayasası"nın taslağını hazırlamıştır.
Kaynak: Penguen Sosyoloji Sözlüğü (1984: s.v. Weber, Max); Beilharz (1991:224-30); Ritzer (1992:112-13).

Açıktır ki, anlam Weber'in çalışmalarında, merkezi bir konuma sahipti ve bu kavrama çok geniş bir yer ayırmıştı. Sosyologların keşfedebilecekleri iki tür anlam olduğunu söyleyerek işe başlamaktadır: birincisi, aktörlerin kendi yaşadıkları deneyimlerde verdikleri anlamlar, ikincisi, bir gözlemcinin, kurgusal bir aktöre atfettiği bildiğimiz türden anlam. İkinci türde, insanlar tipik/bilinen anlamları kavrarlar. Örneğin, bir posta

kutusunun başındaki postacının durumunda olduğu gibi; eylemde bulunan kişi, herhangi belli bir kişiyi hedef olarak seçmiş değildir.

Belli bir eylemin parçalarına yüklenen anlamlar sosyolog açısından oldukça anlaşılabilirdir ve bunların yorumları, eylem rasyonel olduğunda, hemen hemen kesindir. Rasyonel eylem, bir kişinin bir durumun gerçeklerine göre belli amaçların gerçekleşmesi için uygun araçlar seçerek, bu amaçlara ulaşmaya çalışması söz konusu olduğunda ortaya çıkar (1978:5). Sosyologlar rasyonel olmayan ve duygusal eylemi açıklamada zorluklar çekmektedirler. Bundan dolayı Weber, kurgusal bir rasyonel eylem akışının yaratılmasını ve daha sonra bunun ile gerçek eylemin kıyaslanmasını önermektedir.

Rasyonel ve diğer eylem tipleri arasında ayrım yaparken Weber, ortaya çıkabilecek toplumsal eylem türlerinin bir taslağını oluşturmaktadır. Taslak, dört toplumsal eylem tipini tanımlamaktadır:

• Araçsal Olarak Rasyonel Eylem: bireylerin,hesaplı, kısa-dönemli ve kendi çıkarlarına yönlendirilmiş eylemleri bu şekildedir. Bu eylemlere örnek olarak, borsada spekülatif amaçlı yatırım yapma ya da sadece cinsel haz elde edebilmek için karşı cinse yaklaşmayı verebiliriz.

• Değer Rasyonel Eylem: bilinçli inanç, adalet, güzellik, doğruluk ya da Tanrı inancı gibi değerler tarafından belirlenen eylemlerdir. Weber, bu tip eylemin göreli olarak daha nadir/az olduğunu kabul etmektedir. Yine de, örnek olarak, az bir maaşla öğretmen olarak çalışmaya, eğitimin değerlerine olan inancından ve hayır sever olduğundan razı olan, kişinin durumu verilebilir.

• Duygusal Eylem; bunlar hisler, ihtiraslar, psikolojik ihtiyaçlar ya da duygusal durumlar tarafından belirlenen eylemlerdir. Fiziksel saldırı, cinsel davranışlar ve sinir krizleri bu eylem tipinin örneğini oluştururlar.

• Geleneksel Eylem; bunlar sadece daima belirli bir şekilde yapılmış olduğundan dolayı yapıldığından, alışkanlık haline gelen eylemlerdir. Evlilik merasiminde belirli bir kelimelerin dile getirilmesi ya da yolun belirli bir yönünde araba kullanma davranışı, örnek olabilir. İnsan davranışlarının bir çoğu, bu alışkanlık haline gelmiş eylem kategorisi içerisine girmektedir.

Bu eylem tiplerinin hepsi, yorumcunun anlayışını eşit oranda etkilemez. Hatırlanacağı gibi, Weber'in sosyoloji tanımlaması, insan eyleminin "yorumlayıcı anlama"sını (verstehen) içeriyordu. Bu anlamanın, başarıya ulaşmasının mümkün iki yolu vardır. Birincisi, 'dolaysız gözleme dayalı

anlama' (aktuelles Verstehen) bu tür anlama, normal olarak niçin yaptığını bilmememize rağmen, bir kişinin ne yaptığı hemen kavradığımız günlük hayattaki direkt anlama türüdür. Örneğin; posta kutusunun başındaki postacının ne yaptığını biliriz.

Yine de bu anlama, sınırlı bir anlama biçimidir. Yeterli bir sosyoloji, bireylerin güdülerinin açığa vurulduğu, açıklayıcı anlamayı (erklärendes Verstehen) araştırmalıdır: 'Bir güdü, bireyin kendi kendine ya da gözlemciye, uygun eylem zemini oluşturacakmış gibi görünen karmaşık öznel anlamlardır' (1978:11). Hem geleneksel eylem hem de duygusal eylem, anlamlı olarak yönlendirilmiş görünen eylemin kıyısında durmaktadırlar. Açıklayıcı anlamaya değil, dolaysız anlamaya tabi kılınmışlardır. Değer rasyonel eylem nadir olduğundan, sosyologların temel ilgi alanını araçsal rasyonel eylem oluşturmalıdır.

Güdüyü rasyonel olarak anlamak, sosyologların eylemi daha anlaşılabilir ve daha geniş bir bağlam içerisine yerleştirebildiklerinde başarılabilir. Bu nedenle, normal olarak postacının güdüsünü, bir sanayi toplumunda insanın geçimini sağlayabilmesi amacıyla imkan elde etme ve maaş elde etme mücadelesi olarak anlayabiliriz. Sorun şudur ki, bu yargımızda, biz doğru olamayabiliriz (ki Weber bunu çok hızlı kavramıştı)-postacı anlayışla karşılanacağı gibi, açık hava işlerinden hoşlanan, bağımsızlığına düşkün biri olabilir ve faydalı bir şeyler yapmak istemiş olabilir ve de bütün gelirini hayır kurumlarına bağışlamayı düşünebilir. Mümkün olduğu sürece sosyologlar yorumlarını, olayların gerçek akışı ile kıyaslamak durumundadırlar. Yani, burada geniş bir şekilde kullanılan örnek düşünülecek olursa, bir grup postacı izlenmeli ve maaşlarıyla ne yaptıklarını gözlemeli ve anlamaya çalışılmalıdır. Açıkça Weber'in kabul ettiği gibi, bu yalnızca çok ender bir durumda mümkün olabilir. Bunun yerine, sosyologlar eğer mümkünse çok sayıdaki hem çağdaş hem tarihsel toplumsal süreçlerin karşılaştırılmasına dayanmalıdırlar. Bu başarısız olursa, güven olmaz, zihinsel deneyimlere sığınmak zorunda kalırlar.

Bu noktada, Weber anlam yeterliliği ve nedensel yeterlilik ölçütlerini birbirinden ayırmaktadır. Bir güdünün tespit edilmesi bir toplumsal süreç kuramının anlam yeterliliği için kafidir. Anlam yeterliliği, bir eylemin öğeleri arasındaki ilişki, genellikle düşündüğümüz ve davrandığımız biçime göre, "tipik" bir anlamın karmaşası olarak kabul edildiğinde, kurulmuş olur. Nedensel yeterlilik ise, anlam yeterliliğinin tersine, bir eylemin öğeleri arasındaki ilişki sık sık, ya da tercihen değişmez bir şekilde ortaya çıktığı,

gösterildiği zaman kurulmuş olur. Doğru bir nedensel yorum (iki kelimenin bileşenine dikkat ediniz) her iki ölçüt bir araya geldiğinde yani istatiksel düzenli ve gizli olmayan eylemler ve onların kuruluşunun ardında yatan güdüler arasında bir ilişki olduğunda meydana gelir.

Bütün bunlarla, Weber gündelik yaşamda kurulan ve gözlenen anlamdan ayrı olağandışı bir sosyolojik metodolojiyi kurma iddiasındadır. Günlük hayatta, insanlar, sadece pratik açıdan yeterli olma durumda olan, bütün toplumsal eylem türlerinin gerçek anlamlarını direkt olarak anlama işinin içindedirler; fakat sosyoloji alanında, hem nedensel hem de anlamsal yeterliğine sahip rasyonel eylemlere yönelik güdülerin açıklayıcı anlamlarını da anlamak gerekir. Bu görüşleri ile çağdaşı olan Simmel'in öznel olarak niyet edilen ve nesnel olarak geçerli anlamlar arasında yaptığı ayrımı başarısız olmakla suçlayarak karşı çıkar (1978:4). Göreceğimiz gibi, anlamları elde var sayıyor yine de etkileşimi önemle vurgulayarak birey kuramlarına önemli bir katkıda bulunuyor.

Simmel: izlenimci kuram

Simmel'e göre, toplumsal süreçler, temel olarak psikolojik süreçlerdir. Toplumun varoluşunun ön koşulu, bireylerin birbirlerine bağlanmaları ile oluşan, bireyler tarafından meydana getirilen bilinçtir. Weber'i hatırlatan bir pasajda, Simmel: 'elle dokunularak hissedilebilecek tek varolan şey, gerçekten sadece insanlardır ve onların konumları ve etkinlikleridir: bundan dolayı görev sadece onları anlayabilmektir buna karşın, (ideal bir sentez aracılığıyla meydana çıkan ve asla kavranamayan) toplumun özü, gerçekliğin araştırılmasına yönlendirilmiş düşünce nesnesini oluşturmamalıdır (Simmel iç. Frisby 1981:40). Toplumsal süreçlerin gerçekliği Simell'in 'Toplumlaşma' ('Sociation') olarak adlandırdığı şey, zihinde yerleşiktir öyle ki, toplum bilişin bir uyumu, her bir bireyin ortak bilgiler kümesinin bir parçası olduğu gerçeğinin ürünüdür. Simmel (1959a:342-56) bu öneri için üç ilke sunmaktadır:

• Diğer insanların psikolojik halleri hakkındaki sahip olduğumuz bilgi kaçınılmaz olarak eksiktir. Bundan dolayı, soyutlanan yaygın bir grup karakterlere göre diğerleri hakkında düşünmeye zorlanırız. Örneğin, bütün öğretmenler ve bütün bürokratların belirli bir durumda benzer/aynı olduklarını varsaymalıyız. Bunun yanında bütün bireylerin tipik durumlarda birbirleriyle ilişkili olduklarını da varsaymalıyız. Bu nedenle her birey toplumu tek biçimli olarak tasarlar.

• Birey başkalarını sadece tipik olarak (hepimizce bilinen bir şekilde, çn.) düşünmez benzer şekilde diğerleri tarafından da kendisine aynı şekilde davranılır. Belirli koşullarda bu tür algılar, bireylerin önde gelen pozisyon/konumlarından ayrı olarak nesneye, tüketicilere ve anonim üreticilere indirgendiği parasallaştırılan kapitalist kültürün saf nesnelliğin düzlemine ulaşır.

• Bireysel yetenekler ve toplumda işgal edilen yer arasında bir uyum vardır. Bundan dolayı, toplumsal eşitsizlik, bireysel farklılıkların doğal yansımasıdır.[5]

George Simmel (1858-1918)
Berlin kentinde doğdu, Simmel din olarak Hıristiyan ancak etnisite olarak Sephardic Yahudi idi. Yahudi olması, Entelektüel ünden hoşlanmasına rağmen, niçin yalnızca marjinal akademik kariyer için çalıştığını açıklamaktadır. Ya onursal görevleri ya da çok az para karşılığındaki görevleri kabul etmiştir. En sonunda Almanya Alsace'de 1914'de Strasbourg Üniversitesi'nde Felsefe Başkanlığını almıştır. Ancak bu görevde de akademik verimsizlik içerisindeydi. Sosyolog olarak Simmel oldukça çelişkili bir durumdaydı, çünkü ancak kariyerinin ortalarında sosyoloji yazmayı arzulamıştır. Yoksa, filozof ya da psikolog olarak biliniyordu. En iyi bilinen kitabı "*Sosyoloji ve Paranın Felsefesi"*dir. Toplumun özünü analiz etmekten çok, toplumsal yaşamın formlarını pek çok çeşitli olası kısımlara ayırmak amacını güden bir 'Formal Sosyoloji'nin kurucusudur.
Kaynak:Penguen Sosyoloji Sözlüğü (1984:s.v. Simmel, George); Beilharz (1991:202-8); Ritzer (1992:158-9)

Buradan Simmel, toplumun kökenlerinin buğday başakları gibi büyüyen toplum katılımcılarının zihninde yattığı fikrine yönelik bir zemin hazırlamaktadır. Şimdi bu oluşlar tarafından meydana gelen süreçleri düşünelim. Toplum, bireylerin zihninde içeriliyorsa, dışsal, nesnel bir birlik olamaz, ancak sadece onu meydana getiren parçaların bir toplamı olabilir. Bu parçalar birbirine bağlı ayrılmaz iki öğeden oluşan bireylerin eylemidir, bu öğeler: bir öz/gerçek anlam, yani 'bir ilgi, bir amaç ya da bir güdü'; ve 'bireyler arasında etkileşim tarzı, formu ya da toplumsal gerçekliğin özüne ulaşma biçimi' (1959b:315). Yaşamı sürdürme güdüleri (örneğin: açlık, sevgi, dinsellik, teknoloji, zeka) yalnız bırakılan bireyleri etkileşim ilişkileri içerisinde dönüştürünceye kadar tam anlamıyla toplumsal değildirler.

Simmel, sosyolojinin tekrarlanabilen ve ifade edilen çeşitli gerçek anlamlar aracılığıyla davranışın evrensel kalıpları olarak tanımlanabilen etkileşimin bu formları üzerine yoğunlaşması gerektiğini ısrarla savunmaktadır. Simmelci sosyoloji sıklıkla 'Formal Sosyoloji' olarak tanımlanmasına rağmen, toplumsal formların beklenilen sistematik sınıflandırmasını vermemektedir. Gerçekten de onun sosyolojisi, parçalayıcı

ya da izlenimci bir sosyoloji olarak bilinmektedir, hatta zengin kavrayışlar içermesine rağmen bir enstantaneler (snaphots) dizisi olarak (örneğin: Frisby 1981) da tanımlanmaktadır. Yine de Levine (1959), Simmel'in önerebileceğini düşündüğü toplumsal formların bir sınıflandırmasını aşağıdaki gibi yapmıştı:

• Etkileşim sürecinin formları, örneğin, modanın sosyal süreçleri içerisinde farklılık ve taklit;

• Toplumsal tipler, örneğin, aristokrasi;

• Gelişimsel kalıplar, örneğin, bireyselliğin gelişmesi ve gruplar arasındaki ilişki.

Weber ve Simmel 'den hiç şüphe yok ki, Weber sosyoloji kuramın gelişmesinde çok daha etkili olmuştur. Çünkü Weber burjuvazi ve kapitalizm gibi büyük ölçekli insan yapılarındaki anlam karmaşalarına işaret etmekteydi. Simmel'in yaptığı gibi yapmıyordu, bu gibi yapıları yalnız aktörlerle ilgili olan psikolojik süreçlere indirgeme konusunda ısrar etti. Yapılar aktörlerin analizlerinden bağımsız olarak analiz edilebilirler. Bunun anlamı, Weber sadece eylem kuramlarında etkili değil, aynı zamanda gerçeklerden bağımsız olarak toplumsal yapıları araştırmayı kendisine konu edinen kuramlar üzerinde de etkili olmuştur. Diğer yandan Simmel'in etkisi, zayıf, geçici ve dolaylı olmuştur. Yine de, onun kuramı sadece eylem üzerine kararlı bir şekilde odaklanan toplumsal psikolojik kuramları dikkate alınabilir bir şekilde önemli ölçüde alttan desteklemiştir. Bunlardan biri, 20.yüzyılın ilk yarısında Amerikan Sosyolojisini etkili ve baskın bir şekilde yönlendiren ve önemli bir kuram olan sembolik etkileşimciliktir ve şu anda da hareket adresidir.

Sembolik Etkileşimcilik:

Benlik Temelinde (self-made) Toplum

Simmel'in etkisi öğrencilerinden biri olan Park ile birlikte Amerikan Sosyolojine taşınmıştır. Park, Chicago kent sosyolojisi olarak bilinen okulun kurucusudur. Simmel'in kenti düzensizleştiren toplumsal etkiler konusunda yapılan araştırmalara dayanarak belirsiz ve tehdit edici bir toplumsal çevre olarak tanımlayan görüşleri izlenmiştir. Bu çalışmalar, esas olarak, belirli etkileşimin formlarının betimleyici açıklamalarıydı, katılımcılarca anlam-bahşetme (meaning-endowment) konusundaki geçerli hale sokulmamış ancak iyi düşünülmüş raporları da içermekteydiler. Genç grupları, yoksulluğu, ahlak bozukluğunu ve yeni göçmenlerin deneyimlerini inceleyen çalışmalardır bunlar. Eğer varsa çok azı Weber'in nedensel

uygunluk ölçütünü karşılayabiliyordu. Daha önemlisi, Park Chicago Üniversitesinde iken psikolog Mead ile bağlantı kurar ve şüphesiz Simmel'in çalışmalarını ona göstermiştir. (bkz. Rock 1979:44-8). Mead'ın Simmel yorumları, sembolik etkileşimcilik olarak adlandırılan kuramsal bir geleneğin merkezi olmuştur. Bu bakış açısından toplum, aslında zihni süreçler anlamına gelen dil ve jestlerin (sembol) alınıp-verilmesi ile inşa edilir.

Mead: Sağduyu (Common-Sensing)

Mead'ın olağanüstü kavrayışı, insan toplumlarını hayvan (diğer) toplumlarından ayıran en önemli öğenin dil olduğunu söylemesidir. Hayvanlar direkt uyarıcı olarak jest davranışlarının anlamları aracılığıyla konuşabilirler ancak bu iletişimi oluşturmaz. Daha doğrusu davranış tutalım ki, bir erkek maymunun göğsünü dövmesi saldırgan davranışına bir işarettir. Başka bir maymunun bu uyarıcıya bulunduğu yerden daha uzağa giderek yanıt verebilir ancak anlayamaz ya da davranışın anlamını ve güdüsünü yorumlayamaz.

Mead, buradan bir jest hali takınma ifadelerindeki dilsel gelişmede bir sonraki ara sahneyi göstermektedir. Böylece, insan toplumu ortaya çıkarken, sese ve anlama dayanarak farklılaşan işaret edici sözcükler kullanılmaya başlar. 'İmdat' ya da 'geri çekil' gibi kelimeler hâlâ insan dilinde yaşamaktadır ve Weber'in duygusal eylem olarak isimlendirdiği şeyin içerisinde en açık şekilde görünmektedir, davranış yüksek oranda duygusal anlamlar içerir. Ancak, Mead hâlâ bu işaret veren dili iletişim olarak tanımlamamaktadır.

George Herbert Mead (1863-1931)
Mead, Amerika Massachusetts'de Protestan Papaz ailesinde doğdu. Harvard'da ve Leipzing Berlin'de de eğitim gördü ve burada Psikolog Wilhelm Wundt'un etkisi altında kaldı. Doktora derecesi almamasına rağmen, 1892'lerde Chicago Üniversitesinde toplumsal psikoloji öğrenmiştir. Yaşamında kısa bir zaman içerisinde başarı kazanan Mead asla bir kitap yayınlamamıştır. Yine de çok etkileyiciydi ve konferansları bir araya getirilerek ölümünden sonra yayınlandı. Sembolik etkileşimcilik olarak adlandırılan sosyolojinin toplumsal psikoloji branşının çatısını kurmuştur.
Kaynaklar: Penguen sosyoloji sözlüğü (1984:s.v. Mead, G.H.); Coser (1977:333-55); Ritzer (1992:332).

İletişim, ancak grupların her biri sadece kendi davranışlarına verdikleri anlamı değil aynı zamanda diğerlerinin verdikleri anlamı da araştırıp anlamaya çalıştıklarında gerçekleşir. Her kişi, kendisini diğer kişilerin konum ya da yerlerine koyabilir: bu tür anlam paylaşımı dilin sözdizimsel

farklılık ya da öneriler geliştirdiği noktasında gerçekleşir (Habermas, 1987:5) ve bundan dolayı tamamen sembolik bir karakter/özellik taşır. Paylaşılan anlam karmaşasına soyutlanmış referanslar teşkil eder. Bundan dolayı örneğin, evliliğe yol gösteren danışmanlar, eşlerin duygusal jestlerinin arkasında yatanı ve onların kendi davranışları için her birinin verdiği nedenleri ve yapıp ettiklerinden eşlerden diğerinin davranışının anlamı hakkındaki beyanat/ifadelerini araştırmaya cesaretlendirirler. Danışmanlar diğerlerinin kendi kendine anlayışı ve kişisel anlayışı arasında bir uyuşma sağlama arayışındadırlar.

Bu tartışma içerisinde Habermas (1987:11-12), dil ve iletişimin insanın gelişimindeki ilişkisi bakımından iki fonksiyonel eğilim olarak tanımlamaktadır. Birincisi, iletişim insanoğluna gerçekten diğerlerinin yerine geçmeden diğerlerinin zihninde kendilerini tasavvur ederek, belli bir eylemin gidişatının sonuçlarını görebilecek, düşünebilecek ve boşluk elde edebilecekleri net avantajlar sunmaktadır. Böylece, kendi davranışlarını bir takım olumlu sonuçlara yönlendirebilirler. İkincisi, insanın diğerleri ile karmaşık bir anlamsal ilişki içerisine girmiş olması, diğerlerinin beklentilerine hızla uyum sağlamaları için baskı unsurudur. Bunun için, insan toplumu bir iletişim toplumu olarak gelişmiştir.

Ortak anlayış içerisinde dili kullanarak toplum konusuna önemli bir vurgu yapan bu perspektif, sembolik etkileşimciliğin üç ünlü dayanak ifadesini Blumer (1969:2) özetlemektedir:

• İnsanlar şeylere yönelik olarak, o şeylerin kendilerine ifade ettikleri anlamlar temelinde davranırlar (buradaki şeyler kavramı ile diğer insanları, toplumsal kurumları, soyut düşünce, değerleri ve fiziksel nesneleri kast etmektedir);

• Bu şeylerin anlamı, insanların diğer insanlar ile içine girdikleri toplumsal etkileşiminden doğarlar ya da çıkarılırlar;

• Bu anlamlar, karşı karşıya geldikleri şeylerle ilgilenen kişinin kullandığı bir yorum süreciyle ele alınır ve dönüştürülür ve ele geçirilir.

Daha bütün ve geliştirilmiş bir Sembolik etkileşimcilik özeti Meltzer vd., tarafından sunulmaktadır:

> Bir uyarıcının insan davranışları üzerindeki etkisi, insan davranışlarının ortaya çıktığı sembolik anlamalar ortamında şekillenmektedir. Bu anlamlar, bir toplumda bireylerin paylaştıkları etkileşimden ortaya çıkmaktadır. Toplum, insani davranışlara

toplumsal sınırlar koymada aktif rol oynayan insanların kendi davranışlarının dışında kurulmaktadır.

Bundan dolayı, insan davranışı önceden tayin edilmiş bir sona doğru düzgün doğrusal bir açımlama değildir ancak insanın fiziksel ve toplumsal çevrelerini 'anlamlandırma' çabalarıyla faal bir inşa sürecidir. Bu 'anlamlandırma' süreci düşünce şeklinde içselleştirilmektedir: çünkü düşünme, bireyler arası (inter-indivudual) etkileşim özellikleri de taşıyan, bireysel (intra-individual) sorun-çözme sürecidir. O halde, düşünme sürecinde, kişinin kendi kendisi ile de bir etkileşim söz konusudur. İnsan davranışını bütünüyle anlamaya kalkışmak sadece apaçık ortada olan davranışları değil, etkinliklerin sözü edilen bu örtülü boyutunun da anlaşılmasını içermelidir (1975 vii).

(Mead)Toplumsallaşma Üzerine: Oyun Oynama

Sembolik etkileşimciliği yapısal sosyolojilerden ayıran şey, insanı yaratıcı bir birey olarak ele alması iken davranışçı toplumsal bilimlerden ayıran şey ise zihinsel süreçler üzerine yaptığı vurgudur. Bu içsel ya da psikolojik süreçlerin sorunlar içerdikleri düşünüldüğünden, şimdi Mead'ın bu süreçlere yönelik analizini incelemeye yeniden dönebiliriz (1934:164-226).

Mead'ın sembolik etkileşiminde temel kavram benliktir (self). Rock, (1979:102) benliğin yalnızca 'gerçek' toplumsal nesne olarak ele alınabileceğini ve bütün diğerlerinin ikinci dereceden öneme sahip olduğunu iddia etmektedir. Benlik dil tarafından yapılandırılır. İnsan 'ben' ve 'beni/bana' kavramlarının her ikisini benliği tanımlamak için kullanır ve bunlar benliğin kavram ya da unsurlarını temsil eder. 'Ben' (I), düşünen ve davranan öznelerdir, yaratıcı ve başlatıcıdır, gerçekten kendini merkeze koyan alandır. 'Beni/bana' (me), hem gerçek hem de hayal edilen, diğer zaman ve mekanlarda ve diğerlerinin statülerinde benliğin düşüncesini ben'e yansıtan nesnel benliktir. Daha önemlisi, bireyin benlik duygusunun başkalarının aynalarına tutulması ve yansıması -Cooley'in ifadesiyle 'ayna benlik', (looking-glass self) dır. Bundan dolayı, toplum 'Beni/Bana' aracılığıyla bireyler içerisinde akar ve eş zamanlı olarak 'Ben' ile inşa edilir ve yapılandırılır. Etkileşime önemli bir anlam veren sembolik etkileşimci tartışma, toplumun beklentilerinin bireysel isteklerle uzlaştırıldığı 'ben' ve 'beni/bana' arasındaki içsel konuşmadır. Bütün bunların ötesinde bu bilinçli bir psikolojik süreçtir.

Tekrar Mead'ın analizinde ortaya çıkan benliğe döndüğümüzde, (1937:150-64) gelişmiş ve tamamlanmış bir benlik, bir kişinin sembollere verdiği anlam ile diğerlerinin verdiği anlamının aynı olduğundan göreli olarak emindir- yani gelişmiş bir benlik hem toplumu içerir hem de toplumun yaratıcısıdır. Birinci görünüş, böyle bir yeteneğin gelişmesi, çocukların davranış kalıplarında bulunabilir. Oyunun ilk evrelerinde polis memuru, anne, sürücü gibi farklı rolleri takındıkları organize olmayan taklitleri içerir. Böyle yaparak çocuklar diğerlerinin kendilerine uygun gördükleri rollere, benzer roller biçeler, böylece toplumsallık (sosyability) kurulmaya başlar.

Organize edilmiş olan oyunun ikinci sahnesi çok daha karmaşıktır. Burada, örneğin, çay partileri ya da futbol oyununda, çocuk oyun içindeki bütün diğerlerinin rolünün almaya hazırlanmalıdır (i.e. kendi kendini diğerlerinin yerine koyma) ve gerçekten onlarla arasındaki ilişkiyi bilmelidir. Bu nedenle, bir futbol oyununda, yetenekli bir şekilde oynayabilmek için hem kendinin hem de karşıt takımın üyelerinin her birinin yapabileceği şeyin farkında olmalıdır. Roller arasındaki ilişkiler, kurallarla kurulur ve çocuklar kuralların üstesinden gelebilmek için yani toplumun nesnelliğinin yaratıcı bir şekilde kuruluşunda çok zaman ve enerji harcarlar.

Benlik, genelleştirilmiş diğerlerinin rolünü takındığında ve davranışın genel bir standardına göre etkileşimi ile diğerlerinin yönlenimlerini bütünleştirebildiğinde, gelişiminin ileri aşamasına ulaşmış olur. Artık toplum ve kişi/benlik (self) birbirinden uzak, ayrılmış görünmez ancak toplumda bireyin yansıması oluşur. Benlik kendisinin grubun bir parçası olduğunu hisseder ve bir kimsenin statüsünde nasıl davrandığını ve davranması gerektiğini bilir. Genelleştirilen ötekileri 'ben' ve 'beni/bana' arasında yaygınlaşmış diyalogun bir parçası olmaya başlar ve gerçekten benliğin büyük oranda toplumsal bütünleşmesi 'beni/bana' ile birlikte oluşur.

Son Gelişmeler: Parçalanan İletişim

Mead'den esinlenen Sembolik etkileşimcilik, II. Dünya Savaşına sürecinde Chicago Üniversitesi'nde gelişmişti. Bununla birlikte, deneysel olmayan sosyal psikoloji savaş sonrası dönemde, bilimsel davranışçı psikoloji ve sosyolojide güçlü bir kuramsal yönelim olan yapısal-fonksiyonalizm gibi ikiz tehdit ile karşılaştı. Sembolik etkileşimcilik, çeşitli okullara ayrılarak tepkisini gösterdi (örneğin, yorumcu Mead'ın toplumsal

psikolojisi ve psikolojik bir bakış açısını doğrulayan Blumer'ce kurulan Chicago Okulu ve bu okula karşıt olarak davranışçı psikolojinin empristik/deneysel buyruklarını benimseyen Kuhn'un liderlik ettiği Iowa Okulu) (bölüm 3'e bakılabilir).

Meltzer vd., (1975:61-7) iki okul arasındaki farklılıkları aşağıdaki gibi özetlemektedir. Blumer'e göre, insan davranışı önceden bilinemez ve kesin değildir, bireyler yenilik yaratan yaratıcılardır. Blumer bu belirsizliği ile 'ben' ve 'beni/bana' arasındaki ilişkiyi de daha çok Freudcu hatta ele almaktadır (Bölüm 4'e bakılabilir).[6] 'Ben' duygusaldır, atılgan ve enerjiktir, tersine 'beni/bana', 'ben'i yöneten toplumu temsil eder. Belirsiz bir şekilde düşünmeden hareket eden 'ben'den ortaya çıkar. Bunun aksine Kuhn'a göre, 'Ben'in, 'Beni/Bana' tarafından içerilmesi sonucunda, insanlık aşırı-sosyalleşmiş bir karakter olarak ele alınmış olur (Bakınız Wrong 1976). Benlik, toplumsal ve tamamen içsel normlarla belirlendiğinden benliğin davranışı önceden tahmin edilebilir.

Böylece Blumer, insan eylemini, bir yapı kurma süreci olarak görür; bu süreçte birey çevresel uyarıcılar üzerine düşünüme geçer ve onlara etkide bulunup bulunmamayı, onların olanaklı sonuçlarıyla olabilecek çeşitli projelerle bağlantılı olarak düşünür. Bireyler, etkileşimi deneme ve keşif kabilinden süreçler olarak yerine getirdikleri rollerinin yapıcıları ve yaratıcıları olarak tasarlanırlar. Iowa yaklaşımının özünde uyarıcı yorumlanamaz ve düşünülemez, onlar sadece varoluş-öncesi (pre-existing) psikolojik yapılardan davranışı serbest bırakmanın (Blumer'in kullandığı terim) tetikçileri olarak vardırlar. Bireyler rol yaratmazlar ancak toplumsal yapılarca belirlenen beklentilere göre oynarlar.

Goffman: Bütün Dünyanın Bir Sahnesi

Modern sembolik etkileşimcilerin en etkilisi ve azimlisi olan kuramsız/kuram yaratmayan (non-theorizer)[7] Goffman (1959), rehberliğini sembolik etkileşimciliğin Chicago Okulundan almıştır. Goffman'a göre, birey gerçekten rol yaratıcısıdırlar, ancak derinliğine bakıldığında bireyin her ne zaman bir rol oynaması gerekse, özel performansını takınması gereklidir. Toplumsal yaşam, bütün katılımcıların bakışlarının aynı olabilmesine rağmen, performanslarında farklı kabiliyetlerin olduğu bir tiyatrodur. Bundan dolayı Goffman dramaturjik olarak tanımladığı bakış açısında ısrarlıdır. Her bir toplumsal konum, gerçek-yaşam (real-life) oyunun, gerçeğe uygun aktörler tarafından gerçeğe uygun olarak oynandığı bir tiyatro sahnesi olarak görülür. Tiyatro eseri üç parçadan oluşan sahne

etkileşiminde sergilenir: rol oynayan aktörün performansı; oyundaki diğer karakterler; ve izleyiciler. Gerçek-yaşam oyununda üç parça ikiye indirilir – diğer karakterler yalnızca izleyicilerdir. Yine de, gerçek yaşamın sıradan statülerinde, aktörler kendilerine ilişkin belirli türden bir izlenim bırakacak şekilde rollerini yerine getirirler ve özellikle de bu izlenimi devam ettirecek şekilde eylemelerde bulunmalıdırlar.

Erving Goffman (1922-82)
Alberta Kanada'da doğdu. Chicago ve Toranto'da eğitim gördü. Daha sonra Berkeley ve Pennsylvania'da görev aldı. Sıklıkla sembolik etkileşimci olarak kabul edilmesine rağmen, kendi kendini bir antropolog kabul etme eğilimindedir. Gündelik yaşam özellikle de baskı yapılan ve yoksun bırakılan gündelik yaşam, onun en iyi bilinen çalışmasıdır. En iyi bilinen kitapları *Gündelik Yaşamda Ben'in Sunumu* (The Presentation of Self in Everyday Life), *Sığınaklar* (Asylmus), *Damgalama* (Stigma), *Çerçeve Analiz* (Frame Analysis)'dir.
Kaynaklar: Penguen Sosyoloji Sözlüğü (1984:s.v. Goffman, Erving); Ritzer (1992:357)

İzlenim yaratma (impression management) süreçleri Goffman'nın tartışmasının merkezinde yer almaktadır. Sembolik etkileşimciler özellikle dilsel ifadelerle ilgilidirler. Yine de, Goffman'a göre, bu biçimdeki dile getirimler, yani bir tek kişinin dile getirmi iletişimi tanımlamaya yetmez. Daha çok, bir dizi eylem belirtisini içeren beden dili, giysi, jest, mülkiyetin gösterişi, psikolojik nesnelerinin düzeni, konumu, vb. den kişinin çıkarılmasıyla ilgilenir. Kişi bunları konumunun netliğini kontrol etmek için kullanacaktır; bu nedenle, kriket ya da beyzbol oyununda beyzbol atıcılar/kriket topu atıcıları karşılarında takım oyuncuları varmış gibi, kendilerini inandırarak atış provası yaparlar yani gerçek atış yapabileceklerine ikna etmek için, atış provası yaptıklarında ancak başarılı olurlar. Dramatujik terminolojide bunlar ön ya da sahne önü konumu olarak tanımlanan, ifade edilen donanımını oluşturmaktadırlar.

Sahne önünün başlıca üç parçası vardır: tiyatro sahnesi; sahne dekorlarından, mobilya ve diğer destekleyici (örneğin bilgisayar, akademinin kitaplığı) v.b dekorlardan oluşur; görünüş, yaş, cinsiyet, ırk gibi sabit karakterleri içerir bunun yanında giysinin esnek unsurları ve aktörlerin statüleri hakkında bilgi; tavır, davranışta kişinin beklentilerinin nasıllığı konusunda belirli işaretler (örneğin, sevecen bir tavır samimi bir davranışın beklentisine işaret vermektedir).

Bir ön sahnenin varoluşu doğal olarak bir arka sahneyi de içerecektir, aktörler rahatlamak, dinlenmek ve yeni bir grup oluşturmak için arka sahneye çekilirler ve ön sahnede kendilerinden beklenilen performanslarını

prova eder ve hazırlanırlar. Bundan dolayı, İngiliz orta-sınıf evlerinde oturma ve yemek odası öndür, mutfak, tuvalet ve yatak odası arkadır.[8]

Goffman ayrıca, sıradan konumlar içerisinde bulunan aktörler devam ettirmeye çalıştıkları izlenimlerini desteklesinler diye kendi takım arkadaşlarını da oyuna davet edebileceklerini belirtmektedir. Yine de en büyük ilgisi, tesadüfen ya da kasten bozulan performansı ile gözden düşen aktörün eylemleridir. Bunlar, eylem halindeki aktörün dil sürçmelerini içerebilir, 'kilisede gaz kaçırma' sendromu olarak tanımlanabilecek şey, ancak bu belli durumlarda ahlaki dürüstlüğü reddeden kişilerin bilinçli olarak yaptıklarını da içermektedir; durmadan söz kesen bir siyasetçi buna bir siyasetçi buna iyi bir örnektir. Böylesi tehditlerin varlığını sürdürmesi çeşitli koruyucu sanatları da gerekli kılmaktadır; "dramaturjik bağlılık", (dramaturjik loyaltly) ya da gösteri devam etmeli gibi (Bu şu anlama gelir; aktörler, oyuncularında sahne arkasında oluşan sırları açığa çıkarmalar; oyuncu, oyunu kontrol edebilmek için, rolü ile kendisi arasında psikolojik bir mesafe koyacak disiplin içinde olmalıdır.) 'sahne korkusu'nun içsel dehşetini ele vermemeli; dramaturjik dikkatlilik içinde olmalı (dramaturjical circumspection), başarıyı en çoka çıkarmak için performansın zamanını, mekanını ve izleyicileri seçmeli; ve uygun toplumsal alanda düşüncesizce davranışları/ boşboğazlılıkları için izleyicilerden hoşgörüyü kendilerinden esirgememelerini beklemedirler.

Goffman'ın bir sembolik etkileşimci olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı çoğunlukla sorun olarak durmaktadır. Bunu destekleyebilecek iki grup zemin vardır: birincisi, Chicago'da Huges ve Blumer gibi sembolik etkileşimcilerin onun üzerindeki etkisi, ikincisi, Goffman'da kuramsal yapının merkezinde kişi/benlik (self) olmasıdır, Lofland (1980) tarafından inandırıcı bir şekilde tartışıldığı gibi, Goffman'ın benlik (self) kavramının iki bileşeni vardır; birincisi, toplumsal konuma yerleştirilen resmi benlik (offical self), bu benlik kişinin (person) dışındadır ve kişi ile ilişkisinde bir şekilde güç kullanılarak sağlanan toplumsal kontrolün kalıplarında yer bulur. Bu resmi kişi, bir rol ya da roller olarak kurulur ve ona uygun kostümünü giymiş olması beklenir. Tabi ki, her bir statüyü karşılayacak farklı kıyafetler vardır. İkinci bileşen, performans içinde olan, rol oynayan, ya da izlenim yaratan benliktir (impression-managing self). Bu benlik dostça, enerjik, çok da düşünmeden ve duygularıyla ya da ruh halindeki değişimlere göre davranır. Goffman'ın dramaturjik analizinde tanımlanan sürçmeler ve aksamalar, zaman içinde

"sessiz bir alınganlığa" dönüşebilecek, bu ciddi gerçeği ve hassas beni gösterme eğilimdedir. (Lofland 1980:41). Bununla birlikte, resmi ve rol oynayan benliklerin birbirleri ile uyuşabilmesi için, aralarında bir müzakerenin sürebileceği bir toplumsal yaşam da yoktur. Rol oynayan benlik, çeşitli başarı düzeylerinde, resmi ben'in maskesini düşürmeye çabalar ancak eşzamanlı olarak sınırlarını yaratıcılığa doğru kaydırır.

O zaman, buraya kadar anlatılanlardan, benliğin (self) iki görünüşünün, Mead'in tanımladığı görünüşler ile paralel olduğu söylenebilir: resmi benlik 'beni/bana' ile paraleldirdir/denk gelir, gerçekten Goffman onu bir 'beni/bana hazır-yapılmış'(me ready-made) olarak tanımlar (iç. Lofland 1980:40), ve rol oynayan benlik 'ben' ile denktir. Ancak Lofland ayrıca, Goffman'ın yorumuyla ima edilen benliğin bir üçüncü görünüşünü kabul etmektedir. Bu Lofland'ın ruh (soul) ya da daha biçimsel bir şekilde kişilik (selfhood) ya da benlik kimliği olarak tanımladığı kişinin doğal ya da ruhsal bir türüdür. Bu kimliğin, kişinin dahil olduğu resmi benliklerin benliklerin kontrolüne karşıdır (rol oynayan benlik değildir, benlik rol oynamaya direnendir, benlik uyuma karşı çıkarak bireyselliği öne çıkarır). Bundan dolayı belki, Marx gibi Goffman da insanı saygınlık ve özgürlüğün bastırılmış arayıcıları olarak görür.

Crook ve Taylor (1980)'un iddia ettikleri gibi, Goffman'ın kuramsal yaklaşımında realizme ikinci yönelimi, yapısalcılık yönündeki bir değişimdir. Yukarıda tartışıldığı gibi Goffman tarafından istiare (metaphor) ya da analoji olarak kullanılan dramaturjik bakış açısı, nihayetinde insan deneyimlerinin anlamlı hale getirdiği organize edilmiş bir çatı (frameworks) içerisinde gelişmektedir. Bu çatılar, bireyler üzerinde ısrarlıdırlar, toplumsal hayatın belirli şekillerde yaşanmasını isterler ve bu yaşanma şekillerini bir çok şekilde sınırlarlar. Bundan dolayı, alışkanlıklar, oyunlar, ve uydurmalar (fabrication) biçimsel ve öz olarak, kendi kendilerini tekrar etme eğilimindedirler. Goffman çerçeve içerisinde çerçeve modeline geliştirmektedir; bu modelde, her bir çerçeve diğer birinin anahtarı durumundadır (yani, anlam düzeyinde kapıyı aralamaktadır), böylece her birinin mikropskopik bir yönelimi olduğu gibi, makroskopik bir yönelime de sahip olarak, yeni anlamlara dönüşebilirler. Bu çerçeveler kullanılacak olursa, örneğin, "Waters'ın okumaları" "Goffman'ın sosyolojisini" de içerir ancak, Goffman sosyolojisi aynı zamanda "ev içi toplumsal hayatı" da içermektedir ve bu da " biyolojik çoğalmayı" da içermektedir. Goffman, en mikroskopik düzeyde çelişki içermeyen gerçekliklerin olduğunu, fiziksel

dünyanın sınırlarının daha derinlik içeren herhangi bir çerçeveyi açamayacak birincil çerçevelerden oluştuğunu ve çözümlenmemiş çelişkiler olmaksızın dönüştürülebilecek olduğunu ileri sürmektedir.

Becker: Sapma/Anomi Sosyolojisi

Sembolik etkileşimciliğin etkisi, hiçbir yerde sapma analizinden daha güçlü olmamıştır. 1960'a kadar sapmanın baskın sosyoloji kuramı Durkheim'in anomi kuramıydı (bölüm 9'a bakınız). Durkheim'in anomi çalışmalarına göre, bazı insanlar sapkındırlar bazıları değillerdir, çünkü insanların toplum içindeki konumları toplumun değer ve normlarına daha az bağımlı olabilirler ve dolayısıyla, kendi toplumlarının değer ve normlarını oluşturmada kendilerini serbest hissetmektedirler. Toplumun kendi kendini sürdürme gerekliliği vardır, bunun için toplumsal kontrol sistemini seferber eder ve yeniden toplumsallaşma ile dik kafalılarının çizginin içinde kalmalarını sağlar. Böyle bir bakış açısının altında yatan düşünce, sapmaların 'normaller' den farklı insan türleri olduğunu ve zararlı olduklarını içermektedir. Sembolik etkileşimcilik, bireysel algılardan ve anlamlardan hareket etmiş olduğundan ve dil kullanımı üzerine odaklandığından dolayı, böyle bir anlayışı baş aşağı çevirip, ortadan kaldırabildi.

Bu devrimci analizlerin biçiminde anahtar şahsiyet Becker'dir (1963). Becker, farklı grupların, farklı davranışları sapma olarak gördüğünü belirtir ve sapmanın motivasyondan çok algı ile ilişkili olması gerektiği sonucuna ulaşır. Sapmanın önemli gerçeği, bireysel davranışlar tarafından değil toplum tarafından yaratılmasıdır. Sapma kuralları yıkmayı içeriyorsa, öyleyse toplumsal gruplar da bu kuralları yaparak sapmayı yaratmaktadırlar: bu bakış açısından, sapma kişinin yaptığı davranışların bir niteliği değil, daha çok kuralların diğerleri tarafından uygulanmasının bir sonucudur ve bir suçluyu cezalandırmasıdır (1963:9 italikler silinmiş). Ancak, kuralları ve yaptırımların uygulanması bir tür sembolik etkileşimciliktir, yani,dilin kullanımını içermektedir. Bu tür eylem grupları, suçu işleyenlere kural bozma anlamında bir 'etiket' yapıştırırlar. Sadece bazı kural-bozma davranışı fark edileceği ve gerçekten etiketleneceğinden, Becker kural-bozma ve sapma arasında bir farkı ortaya koymaya çalışır. Sapma, bir etiketin başarılı bir şekilde yapıştırılabileceği bir kural-bozmadır.

Horward S. Becker (d.1928)

Becker, Chicago'da Everett Huges ile birlikte sembolik etkileşimci geleneğin içerisinde eğitim gördü. Başlıca katkısı eğitim ve sapma sosyolojilerine olmuştur.

Etiket yapıştırmak, yaptırım uygulamaya meşrutiyet kazandırdığından, insanlara etiketlerin yapıştırılması gerekmektedir. Bu nedenle, sapma etiketlerini kimin yapıştıracağı, kime yapıştırılacağı ve hangi yolla yapıştırılacağı, gücü farklılaştıran faktörler bakımından önem kazanır. Beyaz, erkek, yaşlı vb. niteliklere sahip imtiyazlı insanlar etiketleyicidirler diğer yandan, önüne bir çok sıfat getirilen insanlar ise etiketlenmektedirler. Bunun için, etiket kendine özgü bir gerçeklik konumuna sahiptir. Etiket, sapkın kişiyi geleneksel kuralların hüküm sürdüğü toplumdan ayırır, benzer sapkın davranışa sahip kimseleri bir araya getirir, sapkın kimseleri, sapkınların toplumsallaştırıldığı tecrübeler içine sokar (örneğin, hapishaneye ya da akıl hastanelerine koyar), böylece normal bir statü elde edebilecekleri tüm araçlardan onları mahrum kılar. Bu yolla, normal kişilerin, sapkın diye damgalanan şüpheli davranışı, etiketin onaylanması için kullanmaları mümkün hale gelir. Dolayısıyla, etiketleme bireylerin yeni, yani sapkın bir kimlik edinmelerini mecbur kılar, etiketin yapıştırılması kendi başına bir gerçeklik haline gelir.

Becker ne sapma konusundaki bakış açımızı değiştirmede tek bir kimsedir ne de etiketleme kuramı zamanın bu kuramı test etmesi ilkesi dışındadır. Sonuçta, etiketleme kuramı, sapmanın kökenlerini açıklayamamış, ancak sadece kurumsallaşmasını ve neden her zaman var olduğunu açıklayabilmiştir. Yine de Becker, sapmanın bir etkileşimci bakış açısı ile en iyi şekilde anlaşılabileceği konusunda ısrarını sürdürmekle doğru davranmıştır. Sapma, kural-bozucular ve kural-uygulayıcılar arasındaki etkileşim içinde toplumsal olarak yapılandırılır/ kurulur. Eleştirilerin çoğu kural-bozucuların ve kural-uygulayıcıların genel olarak farklı özelliklere sahip kişiler oldukları ve sapmanın bundan dolayı bir bütün olarak bireyleri belli algıları ile değil de daha geniş bir ölçekteki güç yapıları ile ilişkili olduğu noktasında toplanmaktadır. (bkz örneğin, Taylor, vd., 1973).

Fenomonoloji: Şeylere Bakma (Nesneleri Görme)

Sembolik etkileşimciliğin Simmel'i bir başlangıç noktası olarak aldığını ileri süren görüş, ilk dönem Amerikan kuramını, Durkheimci, Weberci ve Markscı eğilimli düşünceler arasında hüküm süren tartışmaları, modern dönemin belli başlı sosyoloji söylemlerinden ayırt etme eğilimindedir. Birey kuramının bu tartışmaya katkısı, Weberci yaklaşım sayesinde olmuştur ve

Weber'in etkisinin devam ettiği özgün kanallardan bir tanesi de fenomonolojik sosyoloji aracılığı ile gerçekleşmiştir. Fenomonolojik sosyoloji şunu iddia etmektedir: toplum bilim, kendisine konu alanı olarak bir dizi fenomen şeklinde duyu verileri aracılığı ile alınan toplumsal dünyaya ilişkin bir dizi dolaysız tecrübelerimizi/deneyimlerimizi seçebilir.

Schütz: Anlamlı Bir Kuram

Weber'in yanı sıra, bu yaklaşımın kökenleri, Husserl ve daha küçük derecede Bergson'un fenomenolojik felsefesine uzanır. Husserl'in fenomenolojisi Anglo-Saxon analitik felsefesi ve odaklanmalarındaki bildik dil yapılarıyla ilgilenmekten kaçınır ve daha ziyade insanın gerçekliği anlamlandırması ve kavramasındaki yöntemle ilgilenir. Fenomonoloji açısından, gerçeklik görünüm ve deneyim olabilir – sadece duyularımız yoluyla gerçekliliği kavrayabiliriz. Bu nedenle, gerçeklik sadece görsel (visual), işitsel (audial), dokunulabilir (tactual), sözel (oral), ve koklanabilir (olfactory) duyu verileri/bilgileri içerisinde varolabilirler. Duyu bilgilerinin baskısı zaman aracılığıyla sürer ve sadece uykuyla yarıda kesilir ve o da kısmen. Bu nedenle, bu verileri zihinsel dilimleme yoluyla 'araba' ya da 'borsadaki ani düşüşler' gibi farklı kategorilere ayırma ile anlamlı kılarız ve bunlar fenomendirler. Fenomenolojik psikoloji insanın yarattığı gerçekliğin kategorilerini yansıtmakta ve onları belirli duyu veri/bilgilerine göre ayırmaktadır.

Fenomenolojik sosyoloji, büyük ölçüde, bireylerin toplumsal dünya konusunda duyu verilerini anlamlandırdıkları deneyim yöntemlerini inceler ve bu bilgileri toplumsal fenomen olarak nasıl kategorilere ayrılacağını araştırır. Daha önemlisi fenomenolojik sosyoloji bu kategorilerin toplumun üyeleri arasında paylaştırılıp paylaştırılmadığının ve eğer öyleyse paylaştırmaya yakınlaştıran yöntemlerin analizini yapmaya çalışmaktadır. Böyle bir proje ile meşgul olmakla Schütz (1972) Husserl'in fenomenolojik anlayışını Weber'in sosyoloji anlayışına uygulamaya çalışmaktadır. Schütz, Weber'in doğru bir izde olduğunu kabul etmekle beraber, açıklık gerektiren öznel anlamlı davranış olarak eylem kavramının bazı problematik yönlerinin olduğunu belirtmektedir.

Alfred Schütz (1899-1959)
Schütz Viyana'da doğdu ve memleketinde Üniversite eğitimini gördü. 1939'da göç ettiği Amerika'da, Toplumsal Araştırmaların Yeni Okulu'nda akademik bir görev aldı (1943). Fakat yaşamının çoğu sürecinde sadece bir amatör ya da akademik kariyerini bankacılıkla birleştiren part-time bir akademisyendi. Asıl eseri olan 'Toplumsal Dünyanın

Fenomonolojisi' (Phenomenology of the Social World) 1932'de yayınlanmış olmasına rağmen 1967'e kadar İngilizce çevirisi yayınlanmadı.

Kaynaklar: Penguen Sosyoloji Sözlüğü (1984:s.v. Schütz, Alfred); Ritzer (1992:376-7)

İlkin, Schütz, Weber'in güdülenmiş eylem ile tıpa tıp aynı olan anlamlı eylem düşüncesini sorgulamaktadır (1972:19). Gerçekten de, bir yere oturup herhangi bir kimsenin eylemlerini günboyu izlesek, Weber'in yaptığı gibi eylemlerin duygusal ya da alışkanlığa bağlı olduğuna karar vererek, bunların anlamlı olduğunu günün sonunda dile getirmek mümkündür. Eylemler anlamlıdır, çünkü onlar kişinin yaşam deneyimleri süreciyle akla uygun olmaktadırlar. Bundan dolayı, pek çok eylem sadece akılcı eylem değil, gerçekten anlamlıdırlar. İkincisi, Schütz inandırıcı bir şekilde (1972-19-24) Weber'in diğerleri tarafından bahşedilen anlamları nasıl bildiğimize ilişkin çok az ya da hiç bir şey söylemediğini kabul etmektedir. Elbette yanlış anlama ya da diğerleri tarafından aldatılma tamamıyla mümkündür, ancak çoğu zaman diğerleri de eylem nedenlerini ya da amaçlarını hiçbir suretle açıklamayı denemeyecekleri basit bir gerçektir. Diğerlerinin yaptıkları şeyi bilebilirken, niçin yaptıklarını bilemeyeceğizdir. Eylem güdüsü bakımından, diğerlerinin eyleminin anlamı bizde mevcut değildir.

Bu, Schütz'ü Weber'in Verstehen kavramının bir eleştirisine götürmektedir. Erklarendes Verstehen (açıklayıcı anlama)'da sosyologlardan, aktörün güdülerini, eylem için uygun bir zemin gibi görünebilecek karmaşık bir anlamlar sistemi içerisine oturtması beklenmektedir. Ancak bu anlam sistemi, gözlemcilerce açık olmayan iki görünüşe sahiptir; birincisi, geçmiş olaylar dizisidir ki buraya bilinmeyen diğerleri de karışmıştır ve bir anlamda 'meydana gelme' söz konusudur. İkincisi, yine diğerleri ile ilişkili bir şekilde gelecekte sonuçlara ulaşmaya niyetlenilmiştir.

Schütz (1972:69-71), aşağıdaki düşünce çizgilerinde bir çözüm önermektedir. Gerçek güncel yaşanan deneyimlerde anlam yoktur. Davranışa anlam atfetmek ondan sonra gelir. Düşünümlü bakış, geçmiş yaşanan bir deneyimi seçip ayırır ve onu anlamlı olarak kurar (1972:71). Özne (zihnen) zaman içindeki eylemin sürekli akışına dikkatle bakar ve onun bir parçasının ayrık olduğunu ve böylece bir 'eylem' (act) durumuna geldiğinin farkına varır. Fakat, şimdi Schütz, her bir eyleme onu diğer bütün eylemlerden ayıran özgül anlamı neyin verdiği sorusunu sormalıdır. Bunu yapabiliriz, çünkü özel bir şema üzerine yansıttığımız eylemi ayrı tutabilmek için deneyimimizi sürekli olarak şemalar halinde kategorileştiririz. Bu nedenle şemalar, onların üyeleri olarak sınıflandırılan

eylemler süresince oluşturulur ve yeniden oluşturulur. Örnek verecek olursak, bir motorda 'ateşlenmek' daima 'petrol satın almış' olmayı düşündürür, ancak ben yeni bir şey yapar ve kendi odunumu kesersem ve bunu da 'yakıt edinme' diye yorumlarsam, o zaman 'yakıt edinme' şeması kendi kendine değişir.

Schütz, şimdi güdü konusuna dönmekte ve burada 'bilincin zaman-akışı' (time-stream of consciousness) olarak adlandırdığı şey yani zaman doğrultusunda insan biyografisinin sürekliliği doruk noktasına ulaşmaktadır. 'Güdü' kavramı yukarıda da tartışıldığı gibi gelecek ve geçmiş kavramları ile gösterilen oldukça ayrı iki görünüşü kapsar. Bireylerin görüş noktasından eylemden önce geçici olarak yerleştirilen güdüler "çünkü güdüleri"dir (because-motives). Gerçek bir çünkü-güdü olmak için güdü bir deneyimden önce olmalıdır. Bu nedenle, 'beni sıcak tutacağı için ağacı kesiyorum' ifadesi gerçek bir çünkü-güdünün göstergesi değildir, ancak 'petrolüm bittiğinden dolayı ağacı kesiyorum ifadesi' göstergesidir-petrolün bitmesi ağacın kesilmesinden önce gelirken ancak sıcak tutma ağacın kesilmesinden sonra gelir. İlk önceki ifade, güdünün ikinci tipi olan 'amacıyla güdü'ye (in-order-to-motive) bir örnektir, gelecekteki sorunların durumuna gönderme yapar, kasıtlı ve teknolojik bir içeriğe sahiptir- bir kimsenin ısınmak için ağacı kesmesi. Amacıyla güdü gelecek içerisinde yapılması tasarlanan eylemdir. Benlik-kavrayışı (self-understanding) eylemi her iki güdü tipini tanımayı içermektedir.

Güdü ve anlam kavramlarını basit ilk tanımlarını kurduktan sonra, Schütz şimdi önemli sorunsala-toplumun varoluşuna dönmek zorundadır. İlk olarak, bunu iki-kişinin hayali olarak etkileşimi ile gösterir. Her bir 'ben'in (ego/self) diğerini (alter/the other) tanıması dahası düşünmesi kendi eylemlerine anlam atfetmesi, toplumsallığın ilk ana ilkesidir. Bu diğerinin verdiği anlamı kavrama sorununu ortaya çıkarır ve burada Schütz, dil'i önerdiği kuramın içerisine sokmaya mecbur hisseder. Diğeri/öteki, bir eylemin anlamını, önceden kazanılan deneyimleri gösteren işaretleri daha doğrusu sembollerle simgeleri kullanarak bene (ego) ulaştırabilir. Ben ile diğeri arasındaki işaretlerin değişimi, çeşitli derecelerde paylaşılan anlamaları oluşturabilir. Bu, hem ben, hem diğerinin eş zamanlı olarak benzer bir şekilde bir eylemin anlamını kavradığı biz-ilişkisini (we-relationship) daha çok tamamlar. Ben'in amacıyla-güdüsü diğerinin çünkü-güdüsü olduğunda ya da tersi olduğunda özneler arası ilişki gerçekleşir. Örneğin, eğer eşimin akşam yemeğinde ne istediğini bilmek için soru

sorarsam, eşim bunu öğrenmek istediğimden dolayı bana cevap verecektir. Bunu yapabiliriz çünkü, şunu tahmin ediyoruz ki 'Ben ve pek çok diğerleri benzer durumlarda yönlendirildiğimiz gibi ve geçmişte edindiğimiz el altında bulunan bilgi birikimimize göre davranışlar sergileriz, diğer insanlar da benzer güdüler altında benzer davranışlar sergilemektedirler' (1962:23).

Yine de buna rağmen, toplumsal dünya zaman ve mekana genişlemektedir ve sadece yüz yüze etkileşimden meydana gelmemektedir. Böyle bir dünyada yaşamak için sadece diğerlerinin verdiği ortak anlamları değil aynı zamanda daha önce karşılaşmadığımız ('çağdaşlarımızın') verdiği anlamlar, bizden önce yaşayanlar ('atalarımız') ve gelecekte yaşayacakların da ('gelecek nesiller') verecekleri anlamları kavramamız gereklidir. Bunlar gerçek bireylerden ziyade daha çok kişi tipleri olacaklardır. Kişi ortaklıklardan çağdaşlara, atalarımızdan gelecek nesillere ve nihayet genelde insanoğluna hareket ettiği için yükledikleri anlamların anlaşılma dereceleri gittikçe düşmektedir. Yine de, toplayacak olursak, her bir bireyin yaşam dünyasını (lifeworld/ lebenswelt) birlikte verilen anlamlar oluşturmaktadır.

Önceki paragrafların her birisinde tiplere ya da tipleştirmelere referans yapılmaktadır. Bunlar, Schütz'ün düşüncesinde önemli bir yere sahiptirler. Diğerlerinin anlamını anlamaya kalkıştığımız her durumda, zihnimizde, 'eylem-tiplerinin sürecini' yani 'çünkü güdüleri' tipik eylemler ile ilişkilendirdiğimiz sonrada amacıyla güdü tipleriyle ilmiklendirdiğimiz süreçler kurarız. Ancak, biz böyle tipleri bir bireyin önemli, tipik eylemleriyle birleştirirsek, o zaman kişisel tipleri oluşturuyoruz demektir. Yaşam dünyamızın diğer sakinleri (örneğin, çağdaşlarımız, atalarımız vb.) ne kadar uzakta/ilgisiz olurlarsa, onların sonucu olduğuna inandığımız güdü o kadar değişmez ve kararlı olacaktır. Bu nedenle, buradan şunu fark edebiliriz ki; bir kimse eşine yolların çok geniş bir çeşitliliği içerisinde esnek bir şekilde davranabilecekken, bir postacıya, beklentilerini sadece sınırlı bir alanda tutarak davranacaktır.

Şu ana kadar, aktörlerin kendilerini ve diğerlerini günlük hayatın sağ duyu çerçevesinde nasıl anladıklarına ilişkin Schütz'ün görüşlerini inceledik. Yine de bu yaşam dünyası (lebenswelt) Schütz tarafından gerçeğin sadece değişik bir biçimi olarak görüldü (yani, birinci anlam alanı), Schütz ikinci anlam alanında yani sosyal bilimler içerisinde duranların birinci alanda duranlara ilişkin nasıl bir anlayış geliştirdiklerini de ele alması gerekmektedir. Onun cevabı, süreçlerin benzerliğidir

(1962:40-4). Sosyal bilimciler gözleme dayalı bir grup eylem akışı tiplemesi (course of action) oluştururlar ve daha sonra, araştırdıkları konuda yer alan bilinçli aktörler durumuna sokarlar. Sosyal bilimci zihinsel kuklalar ya da insancıklar (insan cenin) yaratmaktadır. Bu gibi çeşitli tiplerin oluşturulduğu yerde bakış açılarının karşılıklılığı varsayılır. Böyle oluşturulmuş bir toplumsal dünyada, akılsal güdüler gerçekten suçlanarak işe yaramaz sayılabilirler.

Yaşam dünyasının (lebenswelt) kurgu tipleri öznel anlamlara dayandırılır ve bu nedenle 'birincil düzen kurgular'ı (first order constructs) olarak tanımlanabilirler, ancak nesnel anlamlar sağlayan sosyal bilimler bunlara dayalıdır ve bu nedenle de 'ikincil düzen kurgular'dırlar (second order constructs). İkinci dereceden kurgular birinci dereceden kurgular ile tutarlı olmak için şu çeviri (zihinsel dönüşüm) kurallarını yerine getirmelidirler:

• Açıklık, düşünce tutumluluğu ve analitik ayrıştırmanın en üstün standartlarını yerine getirmeli ve formal mantık ilkelerine uygun olmalıdırlar. (Birinci dereceden kurgular tam da bu ölçütü karşılamadıkları için/yerine getiremediklerinden farklıdırlar).

• Gözlemlenen olayların açıklamalarını sundukları zaman daima öznel yorumlamalara göndermede bulunmalıdırlar.

• Öyle bir şekilde kurgulanmalıdırlar ki, eğer gerçek bir aktör kurgunun gösterdiği tarzda gerçek bir eylemde bulunuyorsa, o aktör ve diğer aktörler nelerin olup bittiğini anlayabilsinler.

Berger ve Luckmann: Toplumun İnşası/Kuruluşu

Schütz'ün fenomonolojinin daha az psikolojik ve daha fazla sosyolojik olan yeni formu Berger ve Luckmann tarafından şekillendirilmiştir (1967). İnsanın öznel süreçlerin nesnel hale gelebildiği gerçek toplumu oluşturduğu varsayımından başlamaktadırlar. Varsayılan ilkel durumda süreç, aktör ve diğer aktörlerin düzenli özelliklerin tekrar edildiğinin farkına vardıkları eylem parçalarının alışkanlıklar haline gelmesi ile başlar. Fenomenoloji açısından, aktörler bağlanmış oldukları güdü ve eylemeleri tipikleştirebileceklerdi. Berger ve Luckmann'a göre, aktörler sürecin başında karşılıklı bir tipikleştirmenin olduğunu ve kendi davranışlarının diğerlerine bir model teşkil edebileceğini farz etmektedirler. Bu tipikleştirmeler, çok küçük düzeyde dil, emek, cinsiyet ve bölgesel konularda odaklanacaktır. Ancak, eylem tipleri sadece üçüncü kurumlar (parties) tarafından gerçek olarak kavrandıkları zaman gerçeklik statüsüne

erişmiş olacaklardır. Berger ve Luckmann bu süreci şu ifadede formüle etmektedirler: 'kurumsal dünya…şimdi diğerlerinin devrediliyor' (1967:76). Tahminen bu geçiş (passing on) iletişim ve/ya da toplumsallaşmayı içermelidir, ancak açık olmayan orijinal tipikleştirmelerin yapılaştırılmasında varolmayan üçüncü kurumlarla bunun nasıl üstesinden gelindiği açık değildir. Her halükarda, bu aktörler arasında var olan tarihsellik ve nesnellik taşıyan alışılmış (birey tipleri arasında) eylem tipikleşmesine dayalı kurumsallaşmış dünyayı doğurur (1967:72). Yine de bireyler ve kurumlar arasındaki ilişki diyalektiktir (etkileşimseldir) ve üç adımda formülle edilebilir: 'Toplum bir insan ürünüdür. Toplum bir nesnel gerçekliktir. İnsan bir toplumsal üründür (1967:79). Bu diyalektikle, bir yandan deneyim sürecinde ortaya çıkan bilgi tarafınca ve diğer taraftan kurumsal düzeyi bireysel olarak temsil eden rollerle kesintiye uğratılabilir.

Yine de, Berger ve Luckmann'ın hikayesi bundan daha fazladır. Bir fonksiyonalistin iddiasına göre, onlar yapılandırılan toplumun şimdi meşrulaştırılmasını (aydınlatılması ve temize çıkarılması) yani, bütün farklılaştırılan ve yerelleştirilen anlam dünyalarının birlikte ele alınması zorunluluğuna ihtiyaç duyduğunu dile getirmektedirler (1967:79).[9] Dört düzlemde meşrulaştırmaya işaret etmektedirler; ancak bunlardan daha eskisi ve en göze çarpanı dördüncü düzlemdir, sembolik evrenlerin düzlemidir bu evren: 'temsili bir bütünlük içerisinde, kurumsal düzeni kucaklayan ve farklı yetki/bilgi alanlarını birleştiren kuramsal/teorik geleneğin yapılarıdır (1967:113). Bu, bireylerin topluma katılımının anlam ('toplumsal bütünleşme') problemini ve kurumlar arasındaki uyum ('sistemin bütünleşme') problemini çözmektedir. Açıktır ki, kelimenin çekingenliği ile savaşmalarına rağmen bu meşrulaştırmanın en yüksek düzeydeki örtüsü dinsel karakterlidir. Yine de onlar, sembolik evrenin tarih ile birlikte bir toplumsal yapı olduğuna ve yapısal olarak verilmediğine vurgu yapmayı sürdürmektedirler.

Peter L. Berger (b.1929)
Amerikan olan Berger, Alfred Schütz ile birlikte New York şehrinde Toplumsal Araştırma için New School'da çalıştı ve bir süre için İlahiyat Fakültesinde profesörlük yaptı. Şu anda, dünyayı dolaşarak, belli bir ücret karşılığında (freelance) konferanslar vermektedir.
Kaynak: Cuzzort ve Kral (1980:268)

Etnometodoloji:
Olduğu Gibi Kabul Edileni Kabullenmeyiş

Bu bölümde, 1960'lar ve 1970'lerde Amerika'da birey konusunda geliştirilen bir düşünce incelenmektedir. Bu görüş, bireyin bakışına ayrı bir yer vermektedir; öyle ki, genelde akademik yaşamı özelde ise radikal sosyolojiye yönelik bir eleştiri getirmektedir. Zamanında üniversitelerde hüküm süren siyasi genel protesto modeliyle aynı çizgide olan etnometodologlar, sadece kendi konumlarını haklı bulmakla kalmayıp, geleneksel sosyoloji kuramlarının yanlış ve seçkinci olduklarını göstermek için üniversite bölümlerini ve akademik toplantıları taciz ederek pratik işler de yapmışlardır.

Pozitivizmin Olumsuzlukları

Etnometodoloji esasında Schützcü fenomonolojinin çocuğudur. Etnometodoloji, Schütz'ün sosyolojik araştırmanın ana merkezinde yer alan eyleme anlam sağlamada esas olarak gördüğü 'düşünümlü bakışı' (reflective glance) yüceltmektedir. Garfinkel (1967), ki geleneksel olarak kurucu kabul edilir, gündelik yaşamın ortak ve alışagelmiş aktivitelerini doğrudan deneysel olarak araştırmaktadır. Ona göre, bireylerin en önemli özellikleri 'düşünümsel'/'reflexive' özellikleridir. Bununla şunu kastetmektedir, insanın davranış biçimleri ve sosyal düzenlemeleri organize etmeleri, bu düzenlemeleri açıkladıkları (hesabını verdikleri) süreçler ile aynıdır. Açıklamak, eylem üstünde düşünmek, diğerlerine onu anlaşılır ya da anlamlı kılmak demektir. İnsanın bunu sürekli olarak yaptığı kabul edilir ve mütemadiyen bunu yaparak toplumsal dünyayı pratik olarak yaratır ve yeniden yapar/üretir. İnsanların bunu süreklilik temelinde yaparak sosyal dünyayı uyguladıkları, sürekli olarak yarattıkları ve yeniden yaptıkları kabul edilir. Dünyayı yaratan ve açıklayan insan, gündelik sosyal deneyimlerine açıklama getirmede esas olarak yetenekli ve becerikli olarak kabul edilir. Etnometodologlar, diğer sosyologların yorumsuz bıraktıkları, sosyal dünyanın nasıl işlediği konusunda olduğu gibi kabul edileni kabul etme anlayışını terk etmek için bu bakış açısını kullanmak istemektedirler.

Harold Garfinkel (b.1917)
Amerikan olan Garfinkel Princeton'da eğitim gördü ve akademik kariyerinin büyük bir bölümünü Los Angeles'teki California Üniversitesinde geçirdi. Garfinkel gerçekten oldukça az yazmasına rağmen etnometodolojinin kurucusu olarak bilinmektedir.

Katılımcıların bitirilmiş ve tamamlanmış olsalar bile hesap vermeleri (accounts) nadirdir. Hesap verenler (rapor verenler -reporters) (Yani açıklama yapmak istemezler, ç.n.) 'vesaire ve benzeri' (et cetera)

cümleciklerini kullanarak, apaçık, belirgin olmaksızın bazı şeylerin anlaşılabileceğini varsayarlar. Benzer şekilde dinleyiciler de bir açıklamanın yapılmasını dayatmaktan ziyade er ya da geç yapılacak bir açıklama için bekleyeceklerdir. Bu şekilde, açıklamalardan bazıları rapor verenlerin ya da dinleyicilerin ilgi alanına girene kadar açıklamalar birbiri üzerine yığılacaktır. Bu şu demektir; açıklamalar ve üzerine kurulu oldukları eylemler, herhangi bir fikir ya da sosyolojik olarak standartlaşmış rasyonaliteye göre yargılanamazlar. Daha ziyade, var olduklarında uzaysal, zamansal ve organizasyonal konum bakımdan rasyonel, mantıksal ya da nesneldirler. Garfinkel açısından, açıklamalar, bilimsel nesnel ilkelerden daha çok dizinseldirler ve anlamları ve rasyonellikleri kullanıldıkları bağlama bağlıdırlar (1967:3-4).

Özetle, şimdiye kadar ileri sürülen düşünce şudur: eylemin anlamı açıklamasında yatmaktadır ve açıklamaların rasyonalitesi yapıldıkları bağlamlarda içerilmektedir. Bu bir problem doğurur: dizinsel anlatımlar, gerçekte toplumsal yaşam hakkındaki bilginin tek ve zengin kaynağıdır; ancak formal bilimsel anlayış bakımından nesnel anlatımlar değillerdir. Toplumsal bilim, dizinsel (indexial) anlatımların nesnel anlatımlara dönüşebileceği sözünü verir; ancak yapmaya kalkıştığı her fırsatta gerçekleşebilecekken toplumsal bilimin kendi kendine koyduğu kurallara göre dönüşüm başarısız olur. Bu nedenle, 'şimdi çok büyük, inatçı ve çaresiz telafi edilemez' dizinsel anlatımlar, insanın gerçek eyleminin mantığı konusunda baş belası olur (Garfinkel 1967:6). Her ne zaman sosyal bilimciler, böyle bir dönüşümü örneğin anketler aracılığıyla yapmaya kalkışsa, diğer bütün şeyler de bunun gibidir diyerek geri dururlar ya da başarısızlığını kapatmak için "bütün uygulamalı amaçlar için durum budur" cümleciğine sığınırlar.

Bu nedenle, Garfinkel, pratik ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilen gündelik akıl yürütme (reasoning) ile problematik, zor en uygun ifade ile başarısızlıkla nitelendirilen sosyal bilim akıl yürütme arasındaki ilişkiye dikkat çekebildi. Dolayısıyla, sosyologların toplumsal deneyimin nesnelliğini (facticity) gösterebildikleri tek yöntem ona bir antropolog olarak yaklaşmalarıdır. Yani, sosyolog yansıtıcı/düşünsel ya da açıklayıcı pratiklere dikkatimizi çekerek, katılımcıların yaptıkları açıklamaları aracılığıyla, durumu anlamaya çalışmalıdırlar. Sosyologlar ne yapıp edip bir şekilde katılımcılara açıklama yaptırmaya ve kendi toplumsal düzenlemelerinin akılcı özelliklerini açığa çıkarmaya teşvik etmelidirler.

Dizgisel ve nesnel anlatımlar arasındaki uyuşmazlık öncelikle yaşam dünyası anlamının bilgi alanında duran akılcılık ile (Lebeswelt) anlamın bilimsel bilgi alanında duran akılcılık arasındaki uyuşmazlıktır. Bir dereceye kadar, bunlar üst üste biner çakışır- Garfinkel'in ifade ettiği gibi, bilimde bir dizi gündelik rasyonalite vardır. Aslında, bunlardan on tanesini sıralamaktadır, bunların özü aşağıdaki örneklerden bir araya getirilebilir: statüleri/konumları deneyimlerle karşılaştırma ve kategorize etme; bir amaca ulaşmak için en etkili yolu araştırma; bir yargının doğru olup olmadığına karar vermek için prosedürün kurallarını işletmek. Aynı zamanda dört bilimsel rasyonalite de vardır (1967:267-8): bir kişinin amaçlar ve araçlar arasında biçimsel (formal) mantığın ilkeleriyle kurduğu tutarlılık ilişkisi; kavramların tanımlanmasında kesinlik ve açıklık; değişkenler arasındaki ilişkileri açıkça belirtmedeki açıklık ve kesinlik; ve bir kişinin konum ve kurulu bilgi hakkındaki inançları ile bilimsel bilgi arasındaki tutarlılık. Garfinkel, gündelik yaşam pratiklerine herhangi bir bilimsel akılcılığı uygulamaya koymanın gerekli olmadığını, bunun karışıklığa neden olacağını iddia etmektedir: Örneğin, her bir kişiden kullandıkları kavramların anlamını tam olarak tanımlaması istenirse, bu gündelik söylemi imkansız kılar. Schütz'den farklı olarak, Garfinkel gündelik yaşam yapılarının bilimsel yapılar arasındaki dönüşümü imkansız görür çünkü bilimsel akılcılığın varlığı buna meydan vermez.

Halk (Folk) Sosyolojisi

Garfinkel'in çözüm önerisi, bir taraftan nicel deneycilik ve pozitivistik sertliğin diğer taraftan da büyük boy yapı kuramlarının yerine geçmesi beklenilen, halkın ya da insanların kendi yöntemleri olan etnometodolojidir, "Etnometodoloji kavramını dizinsel (indexial) anlatımların akılcı özelliklerini araştırmak ve gündelik yaşamın örgütlenmiş ustaca uygulamalarının olası devam eden başarılı olan diğer pratik eylemleri göstermek için (1967:11) kullanıyorum". Garfinkel, (1967: 31-4) etnometodolojinin izlemesi gereken beş 'tutum'u belirtiyor:

• Bir ya da bütün sosyal konumlar, ister olağan olsun ister kişice-önemli olsun incelemeye açıktırlar, çünkü her biri kendi üyelerinin uygulamalı gerçekleştirmeleridirler, ne nükleer fizik ne de kabine toplantıları rast gele bir köşe başında karşılaşmadan daha fazla olgusallığa sahip değildir.

• Tartışmaların, kanıtlamaların, istatistiklerin vb. sunumu meydana getirdikleri sosyal düzenlemelere göre ilineksel olan başarılardır; bunlar altta yatan dertleri, sorunları ve ödünleri koruyan ve saklayan söz dizilişleri

ya da sahne önü konuşmalardır. Etnometodoloji her koşulda bir söz dizilişine girmeli/nüfuz etmelidir.

• Bir eylemin akılcılığına, nesnelliğine, etkinliğine, tutarlılığına vb., başka bir durumdan (Örn: bilim, sosyoloji ya da formel mantık) ithal edilen standartlara uygun düşecek şekilde hüküm verilmemelidir; ancak eylemin ortaya çıktığı durumla bağlantılı olarak hüküm vermelidir.

• Bir durum, katılımcıların onun hakkında birbirlerine karşılıklı olarak anlaşılabilen anlatımlar sunabildikleri sürece düzenlidir.

• Bütün araştırma biçimleri organize ve becerili uygulamalardan oluşur böylece sosyolojik açıklamalar ile gündelik açıklamalar arasında ilkece hiçbir fark olmaz.

Etnometodoloji, aktörlerin bir başkasına yönelik konuştuklarında, takındıkları sahte tavırların altında yatan konuşulmayan, sözü edilmeyen gerçekleri açığa çıkarmaya uğraşmaktadır. Bu uğraşta, Garfinkel, diğer bağlamlar içerisinde etik olmayan olarak kabul edilebilen metotları önermektedir. Açık ve belirgin bir şekilde, düşünceye dayalı davranışın sürekliliğini bozmaya çalışmaktadır:

> Benim tercihim alışılmış sahnelerle başlamak ve ortalığı karıştırmak için yapılabilecekleri görmektir. Algılanan çevrelerin duyarsız özelliklerini çoğaltmak demek; şaşkınlık, sıkıntı, karışıklık yaratıp sürdürmek; kaygı, utanç, kabahat ve hoşnutsuzluk gibi sosyal olarak yapılanmış etkileri meydana getirmek; ve düzensiz etkileşimler yaratmak, bizlere, günlük eylemlerin nasıl üretilip korunduğu hakkında bilgi vermek demektir. (1967:37-8).

Bu karmaşıklık, katılımcıların namlara uymadıkları ya da bozdukları deneysel çalışmalarda bizzat katılımcılar tarafından yaratılmaktadır. Uymamanın bazı örnekleri: araştırmacıların (investigators) kendi aileleri ile yaşadıkları zaman pansiyoner gibi davranırlar; alış verişte daha fazla ödeme yapmak için girişimde bulunurlar; toplumsal güvenlik memurlarının rolünü takınarak, müşterilerin sorularına 'evet' yerine 'hayır' cevabını verirler. Katılımcıda şaşkınlık ya da kaygı yaratılmışsa, doğal olgu ile uyuşmayan fakat yeniden kuran bir açıklama yapılmalıdır. Böyle yapılarak, cevap veren kişinin ne 'oyun oynamasına' ne de diğerlerinin desteğini almasına izin verilir.

Eğer etnometodoloji, çalıştığı konular bakımından bir karmaşaya neden olmuşsa, işini yapmıştır demektir. Şu gösterilmiştir ki, içinde yaşadığımız dengeli toplumsal düzen gerçekte şüphelendiğimiz, "oyuna davet" çıkarılan

eksik kurgulanmış kırılgan bir dünyadır. Yine de Denzin'in (1971:272-3), ileri sürdüğü gibi, etnometodoloji örgütlerin nasıl çalıştığına, özellikle de insanı işleyenlerinkine ilişkin kavrayış sunmaktadır. Örneğin, etnometodologlar örgütlerin yaptıkları çalışmaların miktarı ile daha üstün otoriteleri ikna etmek için kurmaca kayıtlar üreteceklerini keşfettiler. Hatta kayıtlar (records) kurmaca değilse, dedikodu, söylenti gibi yanlış yorumlardır. Benzer örgütler benzer olayları sınıflandırdıklarında bile farklıdırlar, bunlar intihar, zihinsel hastalıklar ve gençlik suçları gibi zor olaylar olabileceği gibi, doğum ve ölüm gibi kolay olayları da olabilirler. Bu sınıflandırmanın bir kimse veya zümreye has (exclusive) olmasından ziyade açık uçlu sınıflandırmaların bir sonucudur. Keyfi ya da zor durumlar tek bir doğrultu içerisine yerleştirilebilirler. Böyle yaparak örgütler, sapmanın anlamını yaratır ve bireyleri sapma kategorilerine göre sınıflar.

Birey konusunda yukarıdaki bütün tartışmalar bizim 'örgütler', 'yapılar' ve 'sistemler' olarak işaret ettiğimiz büyük-ölçekli toplumsal düzenlemeleri parantez içerisine alırlar/dışlarlar. Bunlar, insan etkileşimini (ki bu bir birey kuramcısı için, ek bir gerçekliktir) tanımlamanın basit bir yolu olarak görülmektedir. Kendi başlarına varmışlar gibi görülemezler ve bu nedenle bireylerin üzerinde nedensel bir güce sahip olmazlar. Şimdi biz buradan ayrılıp Parsons, Habermas ve Giddens gibi böyle bir paranteze almayı üstlenmeyen üç birey kuramına doğru yol alabiliriz. Bu kimseler, sistemleri ve yapıları insan inşacılığının ürünü olarak görmektedirler.

Parsons: Eylem İçin İradeli/Gönüllü Olma

Sembolik etkileşimcilik altın çağındayken ve Anglo-Saxon sosyolojisinde, Weber, Durkheim ve Marx'ın sesi hemen hemen hiç duyulmuyorken ya da güç bela duyulurken, genç bir Amerikanlı akademisyen, Londra ve Heidelberg Üniversite'lerinde yüksek öğrenimini tamamlamış ve büyük Avrupa düşünürlerinin çalışmalarıyla karşılaşmıştı. Bu adam Parsons'du; merkezi ilgi alanı, endüstriyel kapitalizmin doğuşu ve bu gelişmenin nasıl olup da klasik ekonomi tarafından basit ve faydacı akılcılık şeklinde yanlış yorumlanması idi (Menzies 1997).[11] Parsons, insan davranışının yalnızca bireysel başarının akılcı uğraşısı olarak tasarlanamayacağını aynı zamanda insan olanaklarının ve düşüncelerin genel bir dizisi içerisinde çerçevelenmiş olarak düşünülebileceğini göstermekle işe başlıyor. Parsons, düşünürlerin böyle bir görüşü üzerinde birleştiklerini göstererek bunu ispat etmeye çalışır. Bu şekilde, sadece kendi

düşüncelerini ileri sürmek için değil, etkilenmiş olduğu toplum kuramcıları ile de yüzleşmek için Anglo-Saxon sosyolojisini dönüştürdü.

Parsons, klasik eylem kuramlarının bireyin katkıda bulunduğu ortak değer sistemi ve bunun içinde de seçimler yaptığı yönlendirici normlar düşüncesi ile örtüştüğünü ileri sürmektedir. Aşağıdaki kuramsal öneriler bu örtüşmeyi dile getirmektedirler:

• 'Aktivitelere göre istekleri ayarlamak' düşüncesini öneren klasik Marshall ekonomisini (bakınız bölüm, 3), Parsons hem isteklerin tamamen bireysel olduğunu kabul eden faydacı görüşü tam anlamıyla reddetme olarak hem de 'çok sayıda insanda ortak olarak bulunan bütünleşmiş bir değer sisteminin' yaygınlaşması olarak yorumlar (1937:704);

• Araçsal amaçların peşinden giderek elde edilen rasyonel davranış ile değer-yönelimli davranış arasındaki açık ayrımı dile getiren Pareto'nun mantıklı ve mantıklı olamayan eylem (bakınız bölüm 3) ayrımı;

• Durkheim determinasyondan (bakınız bölüm 5) nüfus yoğunluğunun maddi sıkıntılarının belirlemeciliğinden, kolektif bilinç ve dinin önemine yani ahlak ya da kurallara göre yönlendirilen insan topluluğu olarak toplum düşüncesinin belirleyiciliğine doğru kayması;

• Weber'in, toplumsal değişimin özerk bir kaynağı olarak dinsel düşüncenin faydasının olduğunu iddia ederek (bakınız bölüm 9) Marksist tarihsel materyalizme karşı tutum geliştirmesi, ve amaca yönelik akılcılık ve değere yönelik akılcılık arasındaki ayrımı (bakınız yukarıya).

Avrupa düşüncesinin kesişmiş olduğu düşünülen eylem teorisi aşağıdaki gibi geliştirildi (1937:43-51). Eylem, her biri bir 'birim edim' (unit act) olan öğelerle oluşturulmaktadır. Her bir birim edim şunları içerir:

• Bir birey ya da 'aktör;

• Eylemin yönlendirildiği 'hedef' ya da 'amaç';

• Aktörün üzerinde kontrol sahibi olduğu konumun öğelerinden meydana gelen araçları içeren bir 'durum'; ve kontrolünün olmadığı 'koşullar'; ve

• Alternatif amaçlar dizisini ve duruma uygun düşen araçları belirleyen 'normatif yönelme'

Bununla birlikte birkaç sayfa sonra, Parsons 'amaçlar, anlamlar, koşullar ve rehberlik eden normlar'dan oluşan birim edimin (unit act) alışılagelmiş tanımının ne olduğu konusuna atlamaktadır (1937:48). Yine de başlıca ima, eylemin daima kurallarca/normatif olarak yönlendirilmiş olmasıdır. Aktörler gönüllü bir şekilde normatif olarak verilenler arasından 'araç' ve

'amaçları' tercih etmektedirler. Bununla birlikte koşullara bağlı olarak, hedefleri-gerçekleştirme düzeyini ayarlamaları gerekmektedir;

> Eylem, daima kuralcı (normative) ve koşullu öğelerin farklı iki düzeni arasındaki bir gerilim şeklinde düşünülmelidir. Gerçekte süreç olarak eylem, normlarla uygun olacak yönde koşullu öğeleri düzeltme/değiştirme sürecidir…bundan dolayı, koşullar bir karşıt kutupta, amaçlar ve kurallar diğer karşıt kutupta, anlamlar ve çaba onların arasında bağlantılar olarak kavranabilir (Parsons, 1937:732).

Şimdi de, gönüllü kendi tercihlerini yapan aktörlerin önünde kaç çeşit norm ya da değerlerin mevcut olduğu sorusu ortaya çıkar. Mevcut seçenekler Parsons'ın 'kalıp değişkenler' olarak isimlendirdiği beş ikilemin kombinasyonu şeklinde sınırlandırılır (Parsons ve diğerleri 1951:76-98). Gerçekten de bir kalıp değişkeninin tanımı şunu iddia eder; "aktör bakımından belli olan bir durumun anlamı onun için belli olmadan önce dolayısıyla bu duruma göre eylemde bulunmadan önce yapmak zorunda olduğu bir seçimin bir yüzüdür, bir ikililiktir" (1951:77)

Beş kalıp değişken şunlardır:

• Duygusallık-duygusallıktan arınmışlık (Affectivity versus affective neutralty): aktörü kişisel duygusal dürtülerinin mutlu edip etmemesi ya da grubun disiplinini kabul edip etmemesi;

• Bireysel yönelim-kolektif yönelim (Self orientation versus -collectivitiy orientation): önceliğin kişinin bireysel çıkarlarına ya da kolektif toplum çıkarlarına verilip verilmemesi;

• Evrensele yönelme-bireysele yönelme (Universalizm versus particularizm): bir durum içerisindeki nesnelere (diğer aktörler ya da topluluklar) genel normlara göre ya da aktöre onların özel ilişkilerine göre davranılıp davranılmayacağı;

• Doğuştan gelen özellikler-kazanılan özellikler (Ascription versus achievement): bir durumdaki nesnelerin ne oldukları, neyin onlarda doğuştan oldukları bakımından ya da ne yaptıkları bakımından, eylemlerin sonuçları bakımından incelenmesi;

• Belirlilik-yaygınlık (Diffuseness versus specificity): nesne tarafından yapılan eylemlerin tüm dizisine cevap verip vermemesi ya da eylem dizisinin bir bölümü ile sınırlanıp sınırlanmaması.

Parsons'un bu ilk çalışmalarının merak uyandıran kısmı şudur; Parsons, aktörlerin seçimlerini, normların koşullarının belirlediğini kabul ettiği normatif bir düzende üretilen alternatifler arasından yaptıklarını iddia

etmektedir. Bu problem öğrenci ile on akraba olan öğretim üyesi örneği aracılığıyla daha iyi anlatılabilir. Bir öğretim üyesi duygusal, birey temelli, özele yönelmiş ve yaygına yönelmiş olabilir, ancak öğretim üyeleri bunların tam aksi tutumları edininceye kadar zorlanmaktadırlar ya da akademik sistem dışına itilmektedirler. Akademik bir rol içinde olan bir aktör acısından ikinci özelliklere en azından temel düzeyde bir bağlılık göstermenin dışında bir seçenek düşünülemez.

Gönüllülük eylem kuramındaki bu sınırlama Parsons'ın sonraki çalışmasında bireye daha az yer vermeye sürüklemiştir. Bazı noktalarda, Parsons'un yapısalcı (bakınız bölüm 4) duruşu vardır ancak başlıca yönelimi bir normatif/kuralcı ya da dinsel belirlenimciliğin her ikisinin bir arada bulunduğu kültürel sistemdeki eyleme doğrudur (bakınız bölüm 5) İddialarına rağmen, Parsons hiçbir suretle bir birey kuramcısı olamamıştır.

Habermas: İddialar Çözüldü

Burada biz ilk olarak postmodern ya da çağdaş dönemin lideri olarak kabul edilen kuramcı Habermas[12] ile karşılaşıyoruz. Onunla ayrıca kültür ve sistem bölümlerinde de karşılaşacağız. Yine de kuramı, esas itibariyle bireye ya da toplumsal ilişkileri nasıl kurdukları konusunda aktörlerin tercihlerine yöneliktir. Çok geniş etkileri birleştirmesine rağmen o bu durumu öncelikle Weber'in çalışması ve nihayetinde Mead'ın çalışmalarına dayandırmaktadır.

Habermas işe dört olası sosyolojik eylem (birey) modelinin ana hatlarını çizmekle başlıyor;

• Teolojik model (ereksel tabiat düzenine ait) Burada aktörün, maddi dünyada yerleşmiş bulunan kısa-vadeli bir hedef (telos) ya da amaçlar bakımından alternatif eylem yolları arasından tercih yaparak, başarıya yönelik güdülendiği söylenmektedir.

• Normatif/kuralcı (normative) düzen modeli Burada aktör toplumsal bir grubun üyeleri arasında paylaştırılan değerler ve kurallarca yönlendirilir-aktör neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğe dair kavrayışlarca güdülenir. En iyi bilinen örnekleri yapısal-işlevsel kuramlar (Parsons'ınki dahil). Bölüm 4 de yeniden gözden geçirilmiştir.

• Dramaturjik model Burada aktörün, öznel bilinçlilik durumunun içeriklerini başka aktörlerden oluşan bir dinleyici kitlesine aktardığı iddia edilmektedir. Goffman ve Becker'in yukarıda incelenen çalışmaları başlıca örneklerdir.

• İletişimsel model Burada aktörler pratik problemlerle karşılaştıklarında, diğer aktörlerle ilişkiye girdikleri düşünülmektedir; 'aktörler uzlaşı yoluyla eylemlerini eşgüdümlü kılmak için eylem durumları ve planları üzerinde bir anlayış geliştirmek isterler (1984:86). Konuşarak anlaşmaya varırlar. Habermas'ı etkileyen örnekler sembolik etkileşimci kuramlar ve fenomenologlardır (yukarı bakınız). (Habermas 1984:85-101) Beyaz 1988: 37-9)

Habermas bu modellere yönelik başlıca iki eleştiri yapmaktadır. Birincisi, insan eyleminin olanaklarını tüketen tek bir model yoktur-dile getirilen eylem türlerinin her biri olanaktır. İkincisi, sadece birinci model, bireyin rasyonelliğine ilişkin, eylem akışına aklı uygulamasına ilişkin bir iddia ileri sürüyor gibidir. Habermas rasyonaliteyi diğer üç kurama doğru genişletmek istemektedir. Özellikle, yalnızca maksatlı ve araçsal olan tek taraflı ve dar rasyonel eylemi dengelemek için iletişimsel eylemin rasyonelliğini keşfetmek ve geliştirmek istemektedir. Bunu yaparak, iletişimsel eylemi, modern toplum eleştirisini tırmandırmak için ideal bir referans noktası olarak kullanmayı arzulamaktadır. İletişimsel eylemin amacı anlamayı gerçekleştirmek olmalıdır.

Wittgenstein sonrası dil felsefesi temelinde, Habermas, herhangi bir eylemin gerçek hakikati, doğruluğu, ahlakiliği ne kesin ne de keyfidir ancak meydana geldiği toplumsal koşullarca tayin edildiğini ileri sürmektedir (Pursey, 1987:75-85). Doğruluk ve ahlakilik insanın toplumsal inşalarıdır/yorumlamalarıdır, eyleyenlerin/bireylerin eserleridir. Ancak, bu birey özneler arasıdır, diğerleriyle etkileşimi içermektedir. Etkileşim, dilsel ifadelerle ya da 'konuşma-eylemleri'yle (sepeech-acts) gerçekleşir. Konuşarak aktörler üç boyutta bu tür anlayışlara ulaşmaka isterle;

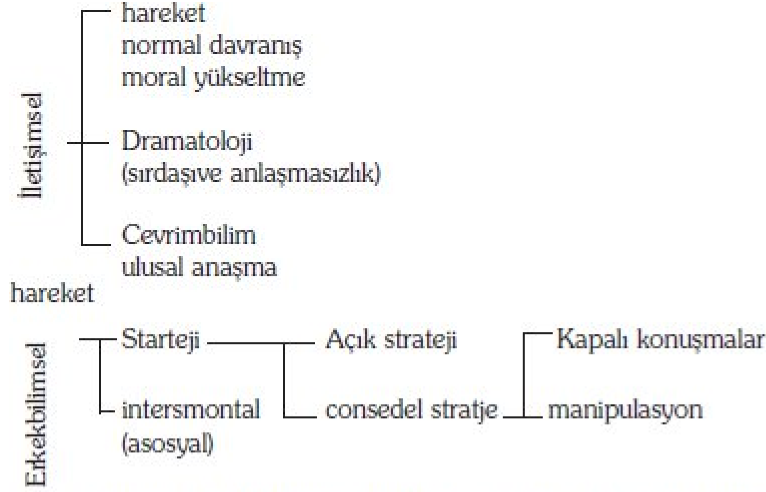
> Anlaşmaya varmanın aracı olarak söylem edimleri şu işleri görmektedir; (a) kişiler arası ilişkileri ortaya koymak ve yenilemek, böylece konuşmacı meşru toplumsal düzenler dünyasında bir şeyle ilişkiye girer (örn: siyasal olarak vaaz verirken, yargıda bulunurken ya da protesto ederken yapmaya çalıştığımız gibi); (b) durumları ve olayları temsil etmek (önceden tahmin etmek), böylece konuşmacı mevcut olaylar dünyasında bir şeyle ilişkiye girer (örn: öğretirken ya da bir seminerde konuşurken ya da bir gazeteci olarak konuşurken yapmaya çalıştığımız gibi); (c) deneyimleri belirgin kılmak-yani, kendini temsil etmek-, böylece konuşmacı ulaşmak için sahip olduğu öznel dünyadaki bir şeyle ilişkiye girer (örn: romantik bir

> sevgiyi dile getirirken ya da dostluk iletişimi kurarken yahut da bir resmin ya da manzaranın güzelliğini neden taktir ettiğimizi söylemeye çalışırken yaptığımız gibi (1984:308).

Bu durumda, Habermas şunu söylüyor; aktörler iletişim kurmayı dilediklerinde bu üç standardın her birini eş zamanlı olarak referans alacaklardır– birbirlerini, konuşma eylemlerinin ahlaki doğruluk, nesnel gerçeklik ve öznel içtenlik temelinde yargılayacaklar ya da değerlendireceklerdir.

Bu değerlendirmeler bir tartışma süreciyle yapılmaktadır (1984:18-25). Tartışma, edilen birbirleriyle yarışan çeşitli iddiaların, içtenlik, doğruluk ve ahlakiliğin üç boyutu bakımından test edildiği bir durumdur. Tartışma, hem iletişimsellik ölçütü bakımından zemin hazırlar hem de bir öğrenmenin ortamını sağlama bakımından toplumsal yaşamı yeniden üretmektedir. Yeniden üretmeden anlaşılan, aktörlerin anlaşma ve uzlaşma dünyasını kendileri için kurmaları ve yeniden üretmeleridir. Habermas, anlama dünyası için, Schütz'ün kavramı olan yaşam dünyasını (life-world/lebenswelt) kullanmaktadır.

Habermas bu durumda, rasyonalitenin farklı anlamlarını açığa çıkarmak için Weber'in eylem kavramlarının yeniden tanımlamaya koyulur. Kabaca söylenecek olursa gündelik yaşamda bir eylemin akılcı olup olmadığını tayin edebileceğimiz iki yöntem vardır: (a) maddi ya da toplumsal nesneleri yönlendirmeyi başarıp başaramamakta mıdır ya da (b) normatif olarak doğru ya da özneler arası gerçek olarak değerlendirilip değerlendirilmediği. Konuşma eylemlerinin büyük bir kısmını teşkil ettiği bu tür eylemlerin şu durumlarda geçerlidir; (a) amaçlara ulaşma başarıldığında, yine bununla birlikte (b) katılımcılar arasında bir uzlaşmaya varmak amaç olduğunda, tartışmanın sürecinde çekişen geçerlilik iddialarına dayanma kapasitesi de bir geçerlilik ölçütüdür. Birinci tipi (a) Habermas, kavramsal-araçsal (cognitive-instrumental) eylem olarak ve ikincisini (b) iletişimsel eylem olarak tanımlamakatdır.

Şekil 2.1 Habermas'ın Eylem Sınıflandırması (Habermas 1984:285, 329, 333)

Şekil 2.1 de gösterildiği gibi, Habermas başarı-yönelimli eylemleri maddi nesnelere ve kişisel olmayan olaylara (araçsal), diğer akılcı kişilerin kararlarından etkilenmeye yönelme (startejik) diye iki kola ayırmaktadır. Bu durumda, başlıca tipler olan iletişimsel ve stratejik eylem ayrıca daha sonra bileşenlerine ayrılmakatdır. Bu sınıflandırmanın çok ilginç iki görünüşü: İletişimsel eylemin üçe ayrılmış kısmı Parsons'un 'orta dönem' (middle-period) kavramı ile (bakınız bölüm 5) paralellik gösterir; ve ikincisi, aktörün olası yetersizliğinin bir parçasını ima eden bilinçsiz bozulma düşüncesi.[14] Hem ereksel (teleolojical) hem de iletişimsel eylem rasyonel olarak ele alınmakta ve Weber'in değere yönelik akılcı ve amaca yönelik akılcı eylem (yukarı bakınız) kavramlarının özü olarak düşünülebilinir ancak, bu düşünce Habermas'ın sadece araçsal bakımdan değil toplumun bütün açılımlarında rasyonelleştirme düşünmesine, geliştirmesine yardımcı olur.

Giddens'ın Yapılaşma Kuramı:
Tesadüfi Toplum

Bölüm 5'de tartışıldığı gibi, Parsons ve Habermas sistem ile bireyin bir arada bulunması eğilimindedirler: Habermas'ın yaşam dünyası kavramlaştırması, ticari ilgiler buyurduğu yönlerde sürmesiyle devletin egemenlik alanı olurken, Parsons'un gönüllülük ilkesi, aşırı sosyalleştirme getirir ve yarı-dinsel kültürel bir baskının arka planında kalır. Çağdaş kuramcılar arasında sadece Giddens yapıları ve sistemleri bireye göre düzenler. Bu açıdan, yapıyı, bireyin istemeyerek ya da tesadüfi olarak oluşturduğu görüşündedir- ki buna yapılaşma (structuration) demektedir.

Şimdi onun yapı konusundaki düşüncesini incelemeden (bakınız bölüm 4) önce birey konusundaki tartışmalarına ayrıntılarıyla bakabiliriz.

Yorumlama Kuralları, Tamam mı?

Bu bölüm boyunca bireysel davranışları açıklama gücüne sahip kuramlara ve hatta karşılıklı etkileşim davranışını açıklayan birey kuramlarının eleştirisine geri dönmekteyiz, ancak dışsal, nesnel ve toplumun geniş yazgısının zorlayıcı gerçeklerini açıklamada büyük zorlukları da görmekteyiz.Yani, sembolik etkileşimcilerin ihmal ettiği, fenomenologların başarılı bir şekilde açıkladıklarını farz ettikleri ve etnometodologların gerçekte varlığını inkar ettiği şey toplumdu. Birey ve toplumsal yapı arasındaki boşluğa bir köprü kurmada son zamanların en yeni, en başarılı ve kesinlikle en etkili girişim Giddens tarafından önerilen yapılaşma kuramında sunulmaktadır. Giddens Weber, Schütz ve Garfinkel'in sosyolojilerini de içeren yorumcu/kurmacı (constructionist) sosyolojileri okuyarak çalışmalarına başlamasına rağmen, Habermas, Parsons, Marx ve Durkheim'in çalışmalarından da kesitler göstermesi bakımından birey kuramcıları içerisinde eşsizdir. Yapılaşma kuramının diğer birey kuramlarından farkı, yorumcu/kurmacı sosyoloji ve yapısal-fonksiyonalist tartışmalar arasında bir bağ kurmayı başarmış olmasıdır.

Anthony Giddens (1938…….)
Giddens İngiltere, Kuzey Londra'da doğdu.Spor sosyolojisi üzerine mastır tezini yazdığı Londra Ekonomi Okulu ve Hull Üniversitesinde eğitim gördü. İlk hocalık görevi İngiltere'de Leicester Üniversitesi'nde, Ilya Neustadt ve Norbert Elias ile birlikte idi. Cambridge Üniversitesi King's College'de hoca olarak çalıştı, nihayet sosyoloji profesörü oldu. Benzer ve eş zamanlı işe Santa Barbara ve California Üniversitesi'nde de sahip oldu. Yirminin üzerinde kitap yayınladı, başlıca toplum bilim yayınevi olan Polity Press'in John Thompson ve David Held ile birlikte ortak kurucusudur ve İngiliz Akademinin Ödülüne sahip yalnızca birkaç sosyologdan birisidir.
Kaynak: Braynt and Jary (1991)

Genel olarak, Giddens (1976:23-70) toplum bilimin felsefi temelini yeniden kurmaya çalışan Schütz'ün çabasını taktir etmektedir (yukarı bakınız). Yorumcu (yani, kurmacı/constructionist) sosyolojiler, insan bilimlerinin dünyasının doğal bilimlerden farklı olduğunu göstererek, insanın sunulan dünyadan ziyade, dünyayı başarılı bir şekilde inşa ettiğini/kurduğunu kabul etmektedirler. Bu başarıda dilin kullanımı esas bir öğedir çünkü dil, anlamların paylaşıldığı ortamın kendisidir. Bununla birlikte, başarılı toplumsal bilimdeki yöntemsel uygulamalar, gündelik

metodolojilerle benzerdir; çünkü bu, ancak bu şekilde anlam ve güdü kavranabilir olur.

Bununla birlikte, Giddens yorumcu sosyolojilerin bu bölümün eleştiriler kısmında sözü edilen bazı noksanlara ve kusurlara sahip olduğunu kabul etmektedir. Bu akımlar, toplumsal yaşamın maddi koşullarının karşıt olarak anlam konusuna fazlaca yoğunlaşmaktadırlar; çıkar anlaşmazlıkları ve güç farklılıkları üzerinde durmazlar, sebepler ve nedenlerden çok, sonuçlar ve güdüler konusuna yoğunlaşırlar. Giddens'ın bu sorunlara çözüm getirme sürecindeki ilk iddiası, bireyin kavramını, niyetlerden ayrı tutmaktır- ki niyet, (yani harekete geçiren niyet, s: 33) sadece bireyler kendi içlerine döndüklerinde ya da hesabını vermede bir konu haline gelmektedir. Bireylerin kendi eylemlerini gözetlemeleri için içe bakış yapmaları beklense de, bu bir açıklama yapmaya yetmez. Onun yerine Giddens, toplumun üretimi ve yeniden üretimi konusuna (yani yapılaşmaya) yoğunlaşmamız gerekliliğini savunur.

Aktörler toplumu tırnaklarıyla kazıyarak değil, daha önceden hazır bulunan kaynaklar üzerine kurarlar. Böyle kaynakların üç türü vardır: anlamlar (bilinen düşünceler, bilgi birikimi), ahlaklar (değer sistemleri) ve güç (hakimiyet kalıpları ve çıkar bölünmeleri). Burada ilk önce Giddens ikili bir toplumsal hayat görüşü ileri sürmektedir ve görüşü çalışmaları boyunca sürekli kullanmaktadır. Bütün büyük ölçekli toplumsal fenomenler etkileşim kalıplarıdır, ancak yapılar olarak da düşünülebilirler.[15] Yapılardır, çünkü, aktörler gelecek açısından onları yeniden üretebildikleri sürece, sistematiktirler, düzenlidirler ve süreklidirler.

Giddens, esas itibariyle insan bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran yorumsamacı/ kurmacı (constructionist) düşünceyi benimsemektedir. Doğa bilimleri sadece genler ve atomlar gibi nesnelerin anlamlarını oluşturmaya çalışmalıdır. Ancak insan bilimleri 'çift yorum'lu olmalıdır, yani, katılımcılarca zaten oluşturulan anlam ve olayların anlamını araştırmalıdırlar. Yine de, temel metodoloji Schütz'ün yaptığı gibi sosyoloji tiplerini sıradan insanların anlayacağı hale sokmakla değil, bilimsel olanların içerisinde gündelik kavramları almak, anlamına gelmektedir. Bu Giddens'a göre, esasen geçerlilik bakımından problematik değildir bu nedenle esasen öncelikli olarak gerekli olan şey, toplum bilimcinin gündelik anlayışı/kavrayışı yakalamasıdır.

Giddens sosyolojik yaklaşımını, 'sosyoloji metodunun yeni kuralları' başlığı altında özetlemektedir (1976:160-2) ki bu kurallar, Durkheim'in

klasik manifestosuna (1964) bir karşılık verme amacını taşımaktadır. Karşılık dört kategorinin altına dokuz kural yerleştirmiş bulunmaktadır:

Sosyolojinin Konusu

• Toplum önceden verilen bir nesnel gerçeklik değildir, üyelerinin eylemleri tarafından kurulur ve yaşatılır.

• Toplumun yaratılması hünerli bir beceri gerektirir.

Bireyin Sınırları

• Aktörler toplumu nasıl yaratacakları konusunda tercih yapma özgürlüğüne sahip değildirler; ancak, kendi başlarına tercih edemedikleri tarihsel konumlarının sınırlarıyla sınırlıdırlar.

• Yapı, bireye hem yetki verme (kaynaklar sağlar) hem de bireye sınırlar koyma gibi iki kapasiteye sahiptir. Sosyolojinin odağı yapılaşmadır: eylem aracılığıyla oluşturulan yapıların oluşturduğu bir süreçtir bu ve de eylem yapısal olarak oluşturulmaktadır.

• Her insan eylemi ya da yapı üç görünüş içermektedir: anlamlar, normlar ve güç.

Sosyolojik metodoloji

• Sosyologlar toplumsal yaşamı anlamanın bir temeli olarak kendi deneyimlerini kullanmaktan sakınamazlar ve gerçekten bu ihtiyaca kucak açmalıdırlar.

• Sosyologlar kendilerini analiz ettikleri durumların içerisine 'daldırmalı'dırlar.

Sosyolojik Kavram Oluşturma

• Kavram oluşturma ikili bir yorum (hermeneutic) içerir. Sosyologlar, gündelik yaşamda kullanmak için tahsis edilmiş olan kendi kavramlarının tamlığında bir kaymayı önlemelidirler.

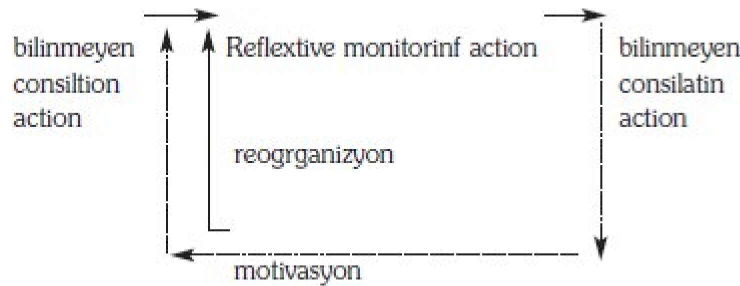
• Özetle, sosyolojinin asıl öncelikli görevleri bir bilimsel üstdile (metalanguage) yerleşmiş olan toplumsalın yeniden tanımlanması ve toplumun, bireyin ürünü olduğu ilkesini kanıtlamaktır.

Yapıların Dışında Eylem

Bundan sonrası, bu, Giddens'ın genel yaklaşımıdır. Şimdi kuramının biçimsel detaylarını inceleyebiliriz. Giddens'ın yazılı çalışması, büyük orada tekrarlardan oluşmaktadır ve bu detayların çoğu, başlıca kitaplarında (örneğin, 1976:93-129; 1979:49-130; 1982:1-39; 1984:1-40, 162-226, 281-354) bulunabilir. Burada ilk çalışması olan sınıf analizinin kökenleri (1981), ve kurama yönelik biçimsel ve birleştirici ifadeleri (1984) üzerine yoğunlaşacağız. Yapılaşma kuramı 1973'de ilk kez sunulduğunda,

sosyolojide genel bir kavram olarak olması düşünülmemişti (1991a:202). Ancak, bu kavram çok geçmeden 'insanın toplumsal etkinlikleri konusundaki çalışmalar için ontolojik bir çatı' (1991a:201), bir başka ifadeyle genel bir kuram oldu.

Bir dereceye kadar sürpriz bir şekilde Giddens (1973:105) yapılaşma kuramının uygulanışlarını Marx'ta bulmaktadır. Marx'ın, kapitalist ve işçi sınıfı arasındaki ekonomik bakımından farklaşma olduğu düşüncesi, aralarında bir toplumsal ilişkiyi varsaymaktadır (bakınız bölüm 9). Giddens'ın ilgi odağı "ekonomik ilişkilerin" nasıl olup da "ekonomik olmayan toplumsal yapılara dönüştürüldüğüne ilişkin modellerdir" (1973:105, italikler silinmiş). Yine de, Giddens Weber'in sınıf yaklaşımına vurgu yapmak istediğinden dolayı, o Marx'ın mülkiyet farklılıkları olarak sınıf ilişkileri tanımını Weber'in farklılık gösteren pazar kapasitesi (bakınız bölüm 9) düşüncesine dönüştürdü. Bu durumda şunu söyleyebilir; farklı pazar kapasitelerini bizim sınıflar şeklinde isimlendirdiğimiz gerçek toplumsal gruplara dönüştüren iki yol vardır. Bunları aracılık eden (mediate) ve en yakın/yaklaştıran (proximate) yapılandırma olarak adlandırır. Aracılık eden yapılandırma sosyal sınıfların üyelerinin yeniden üretildiği süreçlerde ihtiva edilir- bunu sosyolojik manada kısaca ifade edecek olursak, "hareketlilik şansı" denilebilir. Aktörler "hareketlilik şans"larını daraltacak şekilde davrandıklarında, sınıflar yapılandırılmış olurlar, onlar arasında sınırlar kurulmuş olur- bu nedenle bazı aktörler, üst-sınıfın sınırlarını kurmak için mülkiyeti kullanacaklar, diğerleri ise, orta-sınıf sınırındaki yapı için beceri ve rütbelendirmeleri (credentials) kullanacaklardır. Yakınlaştırma (proximate) yapılandırma düşüncesi, sınıf sınırları konusunu kişisel etkileşim bakımından ele alır. Bu yapılandırma, farklı işlerin, farklı mesleklere verilmesi, otorite farklılıkları, yaşam tarzındaki farklıklar ve sınıflar arası etkileşimi zorlaştıran tüketim kalıpları gibi öğeleri içermektedir.

Şekil 2.2 Giddens'ın Aktör Modeli (Giddens 1984:5)

Bu kuram genel bir kuram olarak düşünülmemesine rağmen ortaya çıkan, tartışmalar şunları gösterdi: aktörler önceden verilen hazır kaynakların alıcısıdırlar ve bu kaynakları kullanarak etkileşim kalıplarının yeniden üreticileri olarak kabul edilirler, bu nedenle kendi davranışlarına yapısal nitelik kazandırırlar. Şimdiden Giddens, sınırlar (constrain) ile yapılabilir olmayı (enablement) bütünleştirmeyi denemektedir.

Giddens yapılaşma kuramının (1984:5-14) genel biçimsel anlatımına, birey (Şekil 2.2'de çizgesel bir şekilde gösterilen) modeliyle başlamaktadır. Giddens bu modeli 'tabakalaşma modeli' olarak tanımlamaktadır; çünkü aktörü, bir dizi bilinçlilik tabakaları olarak düşünmektedir. En bilinçlilik ya da farkındalılık düzlemi, aktörlerin kendi aktivitelerinin (i.e.düşünümlü bakış) ve diğerlerinin aktivitelerinin (Verstehen bakınız sy.6) akışını gözetleyebilmesidir. Aktörler alışagelmiş bir şekilde dil aracılığıyla kuramsal bir eylemin anlayışına sahiptirler- bundan dolayı, bu bilinç söylemsel (discursive) dir. Söylemsel düzeyler şunlardır; eylemin rasyonelleşme düzeyi, bireylerin zihninde üstü kapalı olarak saklanan anlam anlayışları, ve dünyada nasıl davranılacağının (Garfinkel'in kabul edilen gerçekliğe bakınız sayfa 25) "pratik bilinç"ini oluşturma. Aktörün bir açıklama yapması gerektiğinde, bunun için iki düzlem radikal bir şekilde farklı değildirler. Yine de, ikisi birlikte düşünüldüğünde, üçüncü düzeyden, yani, bilinçsiz güdüler ve bilinç düzeyinden farklıdırlar. Bu düzey aktörün, yönelimsel duygularını yani güdüsel planlarını, hayattaki hedeflerini içermektedir. Üçüncü düzey, bastırma engeli dediği şey açısından, ikisinden ayrılmaktadır (bakınız bölüm 4).

Şekil 2.2'nin içeriği, bireyin kasıtlı/bilinçli öğelerine işaret etmektedir, gündelik yaşamın anlarını (dureé) ya da akışlarını kurmaktadırlar. Yine de, niyet edilerek yönlendirilen eylemler, istenmedik/niyet edilmemiş sonuçlara neden olabilirler ve bunlar gelecek eylemlerin doğruluğu kabul edilmemiş koşullar haline geri dönebilirler. İnsan eyleminin yer aldığı zorlamalar hudutlar ya da sınırlar sağlarlar. Giddens bu gibi sonuçların analiz edilebileceği üç araştırma konumu tanımlamaktadır (1984:13-14). Birinci durum, bir eylemin bir dizi diğer eylemi başlatmasıdır ki bu eylemler de hep birlikte, aktörün sırasından haberdar olmadığı sonuçları üretmektedirler. İkinci durum ise, bir eylemin diğer çağdaş eylem kompleksinin bir parçası olduğu durumdur ki, burada da, eylemeler birleşerek, aktörün aktivitelerin genel kalıplarından haberdar olmadığı sonuçları üretmektedirler. Üçüncü durum ise, yukarda sözü edilen geri besleme durumudur ki burada da aktör

sonuçların koşul olduğunu kabul edememektedir çünkü, zaman ve mekanda bunlar birbirlerinden uzunca bir süre ayrı düşmektedirler.

Giddens tarafından verilen yoksulluk döngüsü örneği (1979:79) bu süreci anlatmaktadır: maddi yoksulluk (çocuk) kötü eğitim düşük düzey istihdam maddi yoksulluk (yetişkin). Şunu söylüyor; maddi yoksulluk koşulları, düşük düzey eğitim ve düşük düzey mesleki uygulamalar gibi eylemlere neden olmakta, bunlar da gelecekteki daha kötü maddi yoksulluk koşullarını hazırlamaktadır.

Sonuç

Özet

1. Birey kuramını kuran düşünceler Weber ve Simmel'den gelmektedir. Weber özellikle anlamlı, güdülenmiş ve ötekine-yönlenmiş davranış olarak tanımladığı eylemi, sosyolojinin gerçek öznel konusu olarak yerleştirmiştir. Sosyoloji, yorumlayıcı anlayış kullanılarak icra edilebilir. Bununla birlikte, yorumlayıcı anlayışın içtenlikli bir açıklayıcılığı isteniyorsa bu ancak, eylemin, faydacılığa yönelik olarak akılcı bir şekilde yapıldığı yerde yani bireyin kısa-vadeli maddi amaçlarla yönlendirildiği yerde mümkün olmaktadır.

2 Mead'ın sembolik etkileşimciliği, dili toplumsal yaşamı açıklamada bir anahtar olarak tanımlamaktadır. Toplum, kendi-üzerine düşünen bir süreçle kurulmaktadır ki, bireyler burada, Mead'ın 'genelleştirilmiş diğeri' (yani, bütün toplumsal norm ve düzenlemelerin tipikleşmesi) yoluyla tanımladığı toplum vasıtasıyla tanımlanabilmektedir.

3 Schütz, Weber'in anlamlı eylemi, rasyonel eyleme indirgenmesini oldukça sınırlayıcı bulduğu için eleştirir- bütün eylemler düşünümlü bakış içerisinde güdünün katkısı ile anlamlı kılınabilir. Yine de Schütz, sosyolojinin hemen yaşanan deneyimin 'yaşam dünyası'nın yorumu ile sınırlandırılmasında ısrar eder, çünkü sadece yaşam dünyası içerisinde ve onun tipikleşmesinde gerçek bir şekilde güdüleri anladığımızdan emin olabiliriz.

4 Schütz'un ardılları Berger, Luckmann ve Garfinkel, onun tartışmalarını farklı yönlerinde ele aldılar. Berger ve Luckmann, anlamlar ne kadar paylaştırılırsa o kadar gerçek, dışsal ve zorunlu olarak görüleceğini kabul etmektedirler. Diğer yandan Garfinkel, gündelik yaşamdaki anlam yüklemelerinin çok fazla bağımlı olduklarına dikkat çekerek, soyut ve bilimsel kavramların onu analiz etmede kullanılamayacağını ileri sürmektedir.

5 Hem Habermas hem de Parsons, işe bireyi kuramsallaştırmayla başlamakatdırlar ancak Habermas bireyi, sisteme ikincil kılmaktadır. Parsons'a göre, her hangi bir 'birim edim'de (unit act), aktörler belirlenen bir dizi alternatif amaçlar içerisinde tercihlerini yaptıklarından dolayı eylemin 'gönüllülük' ilkesi üzerine kurulduğunu ileri sürmektedir (voluntaristic). Habermas eylemi başlıca iki tipe ayırır; iletişimsel ve stratejik; ancak bunların her birinin rasyonel olduğunu dolayısıyla gözlemcilerce nüfuz edilebilir olduğunu iddia etmektedir.

6 Giddens gerçekten, yapıları bireyle çatıştırmaksızın açıklayan tek birey kuramcısıdır. Bunu, yapıyı eylemin niyet edilmemiş sonucu olarak ele alması ile başarmaktadır. Bu sistem altında, aktörlerin akılcılıkları gibi yetenekleri ve yaratıcılıkları da süreçle ilgisiz hale gelmektedir.

Eleştiri

Bütün birey kuramlarına yöneltilebilecek temel eleştiri şudur; toplumsal süreçleri zihnin içeriğine indirgediklerinden ya da buna bağladıklarından kişiler arası etkileşimden daha fazlasını analiz edememektedirler. Yine de, karmaşıklıklar ve bürokrasi, sınıf sistemleri, dinler ya da devlet gibi bütüncül toplumsal fenomenlere yönelmiş olmaları, onları sadece anlam-yükleyiciler konumuna indirgememize engel olmaktadır.

Örneğin, sembolik etkileşimcilik, kıyaslamacılığı ve tarihseli dışlayarak, içinde sosyolojik nüveler taşıyan bir sosyal psikoloji gibidir ancak yine de sosyolojiden çok uzakta değildir. Buna rağmen, bu açıdan dahi, çok hassas konumdadır. Toplumu içsel bir benliğe (self) indirgeyerek, incelediği konuları bilimsel-deneysel analizin bölgesinin dışında ele almaktadır. Diğerlerinin zihin içerikleri, sadece kendi-üzerine düşünmekle (self-reflection) ile (yani, kişinin kendi deneyimlerini, diğerlerinin görünür deneyimleri üzerine yansıtması ile) mümkünüdür. Sembolik etkileşimcilik, sadece güdü düzleminde bir tahmin geliştirebilir ancak o tahmini de geçerli kılamamaktadır. Goffman'ın analiz çerçevesi, ihtiyatlı bir şekilde öznel görecelilik dışına çıkılabilecek bir yol gibi kabul edilmesine rağmen, o da toplum yapısından ziyade, anlamlar yapısına sabit bir şekilde takılı kalmaktadır. Goffman'ın analizi, dramaturjiyi, bir an kuramsal sosyoloji akımına dönüştürmekten çok, anlam/işaretler bilimine dönüştürmektedir. Goffman yalnızca kendisinin ve diğer sembolik etkileşimcilerin gösterdikleri konulara yönelebilmektedir.

Bu bakış açısından, sembolik etkileşimcilerin neden başarılı oldukları sorulabilir. Bunun nedenleri, geçici ve kültürel bağlamlarda ilgili olabilir.

Yukarıda gösterildiği gibi, bu bakış açısı USA'da 20.yüzyılın ilk yarısından egemen olmuştu. Bu ne Weber'in ne de Durkheim'in İngilizciye çevrildiği ve Marx'ın ideolojik parya/köle olarak görüldüğü dönemdi. Dahası, sembolik etkileşimciler öyle bir kültürü vurguladılar ki, bireylerin yaratıcı yeteneklerinin olduğu ve aktörlerin toplumun kurbanları olmaktan daha çok kendi sorumluluklarının kurbanı oldukları ortaya çıksın istediler. Onun başarısı için pek çok olumlu zemin de vardı. Sembolik etkileşimcilik bazı noktalarda yıkıcıydı; damgalanmış kişilerin (sapmalar, etnik ayrımcılık, yoksulluk vb.) ahlaksal olarak aşağılıklar olmadıklarını, hakim grupların güç oyunlarının kurbanları olduklarını, güçlü olanlardan insani bakımdan hiçbir farkları olmadıkların göstererek, kötü izlenim bırakan kimselerin kendilerine ilişkin algıların sarsılmasına yardımcı olmuştur. Sembolik etkileşimciler arasında başta olan Goffman, daha becerikli ve öngörülüydü ve onların kavrayışını özellikle terminolojide (örneğin 'İzlenim yaratma', 'etiketleme') olarak somutlaştırmış, bugün de genel sosyolojisi içerisinde yayılmaya devam etmesini sağlamıştır.

Weber ve Goffman gibi Schütz da birey kuramının çifte açmazına (ki bu toplumu ihmal etmeleridir) düşmüştür. Kuramsallaştırmasını benlik ya da akıl düzleminde yaptığından, sadece bir sosyal psikolojisi var denebilir; bunun ötesine geçerek öznelerarası olanı ve tipler diye adlandırdığı sosyolojik soyutlamaları incelemede zorluk çekmektedir. Yine de, Schütz özneler arası ilişkiyi kurarken işaretler sistemi, 'bilgi stokları' ve 'geçmişte paylaşılan koşullar' gibi kavramları kullanmak zorunda kalır. Böyle yaparak kültürleri daha önceden varolan toplumsal gerçekler olarak varsayar ve onların bireysel öznellikten bağımsız olduğunu düşünür. O belli bir kültürel gerçekleri zihnin içeriklerine indirgemeyi isteyebilir fakat özneler arası ilişkilerin olabilirliğini inkar etmeksizin yapamaz.

Bu felsefi eğilime rağmen biri fenomenolojik toplumsal kuramcının en iyi örneğini seçiyor olsaydı, Schütz'ün öğrencileri olan Berger ve Luckhmann'dan ziyade Schütz'ü seçerlerdi. Schütz en azından özneler arası geçerlik süreci sorununu göstermeye çalışmıştır. Berger ve Luckmann bu süreçleri sorun olarak görmemiş ve atlamışlardır. Bu da onları önemli bir zorluk içerisinde bırakmaktadır. Kapsayıcı yapılar önerirken, karanlıkta yakalanmışlardır; yapıları, düşünülmüş yaratımlar mı yoksa işlevsel buyruklar mı olarak göreceklerdir. Önceki açık bir şekilde gerçek dışıdır-Hinduizmi ya da Hıristiyanlığı insan amacına yönelik oluşturulan bir

şeymiş gibi görmek anlamsız olacaktır- ve bu durumda isteme bağlı olmayan bir fonksiyonalizme doğru geri çekilmeye mecbur kalırlar.

Buna karşın, etnometodolojinin birey konusunu sonuna kadar vurguladığı söylenebilir. Toplumsal düzenlemeler, sadece insan yaratımı değil, aynı zamanda, belirsizliklerin ve düzensizliklerin üzerini sahtece kapatmaya çalışan akıl temelinde ve niyet edilmiş insan yaratımlarıdırlar. Buna ilaveten, özneler arası olma paylaşılan anlayışlara değil, fakat anlaşmazlıkların ve yanlış anlamaların açığa çıkarmamasını sağlayan bir anlaşmaya dayanmaktadır. Bundan dolayı, büyük ölçekli yapı ve süreçlere hitap etmedeki yeteneksizlik diğer birey kuramından ziyade etnometodolojide daha derindir. Bir sosyolojinin olabilirliği önünde duran sorunlar çok daha belirgindir.

Giddens'in yapılaşma kuramı, birey kuramı içerisinde merkezi bir öneme sahiptir.[16] Birey geleneğinin en son varisi olmasının yanı sıra, bireyi çok açık bir şekilde ana sosyoloji kuramlaştırmasının içerisine yerleştirmektedir ki bu da yazarına ciddi bir önem atfedilmesine neden olmaktadır. Yapılaşma kuramı, eleştirel yaklaşımın yasal odağı olabilecek bir yaklaşımın en iyi örneğidir ve en iyi birey kuramıdır. Bir çok şekilde, yapılaşma kuramı eleştirel bir ele alışı hak etmektedir. Altı ana eleştirilecek alandan bahsedebiliriz, bunlardan çoğu, yapının ortaya çıkması gibi temel bir konuya ilişkin olacaktır (bakınız sayfa 104-7)[17]:

1. Held ve Thompson'un (1989) vurguladığı gibi, yapılaşma düşüncesinin kendisi bulanıktır. Giddens kurallardan ve kaynaklarından bahsetmektedir; ancak bu kavramlar bildik bir yöntem içerisinde ne kullanılırlar ne de bilimsel ölçüde yeteri kadar açıklanmaktadırlar. Bununla beraber, bunun ötesinde daha önemli sorunlar yatmaktadır; kurallar ve kaynaklar nerede konumlanmaktadırlar, daha biçimsel bir ifade ile bunların gerçek statüleri nedir? Hatırlanacağı gibi, Giddens bize böyle iki yerleşim yeri sunmaktadır: bellek izlerinde; ve karşılıklı etkileşim uygulamalarında depolanmışlardır/an'laştırılmışlardır. Bu farklı, yerleşim yerleri/konumları bizleri, birbirinden çok farklı düalistik diye adlandırabileceğimiz yapı kavramlarımı ile karşı karşıya bırakır. Bellek izleri, Giddens'ın el üstünde tuttuğu Levi-Strauss'un bilinç-dışı yapısalcılığını ve el üstünde tutmadığı Freud'u akla getiriyor; şu istisna ile ki Giddens bunu bilinç-dışı bir yapısalcılıktan çok örtük bir yapısalcılık olarak anlamaktadır. 'Birdenbirelik/an'laştırma' ('İnstantiation') en saf/katıksız birey kuramıdır; yapının, aktörlerin bilinçli uygulamalarından ortaya çıktığını söyleyen

sembolik etkileşimciliğe benzemektedir. Bunlar yapıya dair kökten karşıt düşünceler olarak ele alınmalıdır.

2. "Ve" (and) bağlacını kullanarak dualizm/ikicilik problemini çözme, Giddens'ın akıl yürütmesinde yaygın bir uygulamadır. Sürekli tekrar edilen örnek şudur; yapı dualistiktir çünkü, hem muktedir kılmaktadır hem de sınırlayıcıdır. Bu kavramlar sadece farklı anlamlara sahip değiller aynı zamanda gerçekten birbirlerine de zıttırlar. 'Yetki verme/muktedir kılma' kavramı, aktörün bir eylemde bulunurken, seçim yapabileceği araçları, değerleri ve anlamları sunmaktadır. Fakat, tercih sınırlandırılmalıdır bir başka deyişle, oldukça zorlayıcı olmalıdır, yoksa yapı kavramının kullanmanın bir anlamı kalmaz.

3. Bu, tercihleri kimin ve neyin yaptığı sorusuna yani Giddens'ın birey kuramına sürüklemektedir. Eğer yapı, aktörün pratik bilincinin içerisinde zihinsel izlerde oluşuyorsa o zaman düşünce şu hale dönüşür; gerçekte, yapı aktörü oluşturmaktadır. Eğer aktör yapıdan ayrı değilse, özgürce eylemde bulunan bireyin ontolojik durumu şüpheli hale gelmektedir.

4. Giddens'ın düşüncesi, eylemin yapıya indirgendiği görüntüsünü vermektedir. Gerçekte olan ise, bütün ikicilik kavramsallaştırılması iddialarına rağmen, aslında yapının eyleme indirgenmesidir. Eğer yapının gerçekte, bellek izlerinde ve eylem anlarında konumlandığını kabul edersek, bu durumda yapı, birey düzeyi dışında herhangi bir düzeyde değil, sadece birey düzeyinde konumlanmış olmaktadır.

5. Birlikte ele alındığında, önceki iki eleştiri, Giddens'ın akıl yürütmesindeki hakim bir dönüşlülük anlayışını göstermektedir (tavuk mu yumurtadan çıktı, yumurta mı tavuktan çıktı, gibi, çn.). Tartışma şudur; yapı, yapıyı yeniden üreten ve anlaştıran eylemi yapılandırmaktadır ve bütün bunlar anlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, terminolojik emir ile düalizmi çözme konusundaki daha önceki eleştirinin bir başka görünüşüdür. Dahası, yapının eyleme indirgenmesinin de bir görünümüdür. Dairesellik, bireyin düzleminde ve sadece bireyin bilincinde oluşabilir. Bu, bir yandan eylemin konumlandığı düşüngüsel gözetim (kendi üzerimde düşünme) ve diğer yandan, yapının konumlandığı, pratik bilinç arasında bir daireselliktir.

6. Şaşırtıcıdır ki, bütün bu bireysel indirgemecilikte, gerçekte bireye bir kimlik sağlayan aktörün görünüşü silinir gider. Bilinçsiz güdüler ve bilişler düzeyi olan üçüncü ve en bilinçsiz birey düzlemi, bağımsız bir kökene sahip gibi görünmektedir ve şekil 2.2'de de en belirleyici faktördür. Fakat,

bunun yapı ile ve yapılaşma ile olan ilişkisi incelemenin herhangi bir yerinde tartışılmamış durmaktadır.

Giddens'a göre, önceki birey kuramlarındaki zorluk, her birinin toplumsal varlığı eylem ve yapı ikiciliği olarak inşa etmelerinde yatmaktadır. Onun çözümü, yapı ve eylemi bir ikilik olarak kabul etmektir; tek bir fenomenin eş zamanlı iki yanı olarak görülmektir. Bu ilk bakışta problemi terminolojik emirle çözmeye yönelik bir kalkışma olarak kabul edilebilir; ancak biz Giddens'ın eylem ve yapı arasındaki analitik bağlantıları denetmede bundan çok öteye gittiğini görmekteyiz. Yine de eğer yapı, sadece etkileşimde anlaştırılması ile oluşmuşsa, o zaman farklı bir sözcük arayışında olmamız için iyi bir neden yok demektir. Aslında, Giddens'ın düalizme bir neden olmadığı görüşünü kabul edecek olursak, bu durumda dualistik terminolojiyi terk etmek sosyolojik kurama en iyi hizmet olacaktır. Giddens'ın bu problemin varlığını kabul ettiği ancak problemin ürettiği kuramsal oluşumlardan kaçmadığı açıktır.

Daha Fazla Okuma İçin

Max Weber'in temel açıklamaları Ekonomi ve Toplum'da (1978) bulunabilir ve Simmel'in açıklamaları Kurt Wolff tarafından derlenip kitap haline getirilerek yayınlanan George Simmel 1858-1918'de dir. (Simmel 1959a,b). Weber'in mükemmel ikincil analizi Frank Parkin tarafından yayınlanan Max Weber (1982) 'de verilmektedir ve felsefi yeniden analtımı ve kendi düşünceleri, Peter Winch'in Bir Toplumsal Bilim Düşüncesi (1958) 'de bulunabilir. David Frisby'ın Sosyolojik İzlenimcilik'i (1981) Simmel üzerine en iyi yardımcı kaynaktır.

Mead'ın yazıları Akıl, Kişi ve Toplum (1934) da bir araya getirilmişti. Meltzer'in Sembolik Etkileşimcilik'i (1975) geleneğin en iyi özetidir. Kökenleri ve yaygınlaşması, Paul Rock tarafından yazılan 'Sembolik Etkileşimcilik Yapı' (1979) içerisinde takip edilebilir. Goffman'ın kalkış noktası, Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu dur (1959) ve en çok gelişmiş düşüncesi Çerçeve Analizi'dir (1974). Yroumlar ve tartışmalar Jason Ditton'ın Goffman'ın Görüşü'nde (1980) de bir araya getirildi.

Schütz'ün en kolay ulaşılabilir yazıları muhtemelen onun Toplu Yazıları'nda (1962) olmasına rağmen, Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi' inde (1967) daha çok bütün halindedir. Berger ve Luckmann için bakınız Gerçekliğin Toplumsal Kurmacılığı (1967) ya da Berger'in önsözü Sosyolojiye Çağrı (1966). Garfinkel'in bir araya getirilen notları Etnometodoloji Çalışmaları (1967) dır. Ancak Roy Turner tarafından

derlenip yayınlanan daha faydalı genel bir koleksiyon Etnometodoloji (1974) dir.

Habermas ve Parsons konusunda ek okuma başka bir yerde tavsiye edilmişti. Yine de mükemmel bir giriş için bkz. Micheal Pusey'in Jurgen Habermas (1987) ve Guy Raher'in Talcott Parsons ve Amerikan Sosyolojisi (1974). Giddens'ın çalışmalarından en azından üçü okunmalıdır: İleri Toplumların Sınıf Yapısı (1981), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları (1976) ve biçimsel teorik iddiaları için Toplumun Kuruluşu (1984). En iyi yorumlar için, muhtemelen Bryant ve Jary tarafından yayımlanan Giddens'ın Yapılaşma Kuramı (1991).

3

Rasyonalite: bireysel çıkarın en çoklaştırılması

Bu bölüm, **Sezer Ayan** tarafından çevrilmiştir.

20. yüzyılın sonlarına doğru piyasa demokrasilerinde ortaya çıkan sağ-kanat ideolojilerde, bireysel çıkarın en çoklaştırılmasının (maximization), insan davranışlarını güdülediği, göreli olarak kabul görmektedir. İnsanların bireyselleştirilmiş maddi çıkarları olduğu (nu iddia eden iktisadi rasyonellik, arz iktisadı, yeni sağcılık, Reagan ekonomisi, Roger ekonomisi ve Thatcherizm gibi değişik şekillerde adlandırılan), bu çıkarların, birer değer olan adalet/refah gibi bağlılıklardan (commitments) veya kişisel gelişme, entelektüel uyarım, estetik takdir ve toplumu izleme gibi maddi olmayan çıkarlardan da önce geldiğini ileri süren kuramlarca bu ideolojiler desteklenmektedir. Bunlar sadece kuram değildirler, gerçek birer ideoloji olduklarından, toplumların bütünü gibi insan davranışını da maddi başarı ile değerlendiririrler. Başarı; birey, kendisini mümkün olduğunca sömürülmekten koruduğunda ya da diğerlerini azami olarak sömürmesi durumunda değil, sadece üretim sürecinde verimliliği en üst düzeyde sağladığında, rakiplerine karşı maddi avantaj kazandığında, ortaya çıkar. Sömürü; istihdam ilişkisinde, pazarlıkta ya da ticaret ilişkisinde kurulabilir.

Ticaret ilişkileri, rasyonaliteyi (akılsallığı, çn.) insan toplumunun ana belirleyici özelliği olarak gören, resmi sosyoloji kuramları için birçok açıdan iyi bir örnek oluşturmaktadır. Böyle bir görüşte, toplum üyeleri, birbirleri ile değiş-tokuş edebilecekleri çok çeşitli kıt kaynaklardan oluşan, değerli varlıklara sahip bireyler olarak düşünülürler. Bu değerler, maddi olan malı, (hem üretim hem de tüketim mal), yetenekleri ve kazanılan unvanları içermenin yanında; kabul görme, şefkat, prestij, siyasal destek, cinsel karşılık verme ve emek gücü gibi sosyal değerleri de içerir. Böyle değerlerin kıtlıkları değişen derecelerdedir. Sadece, kişinin istediği değerler kendisine verilirse, bu durumda diğerleri de bu değerlere sahip olabilirler. Örneğin, bir kişi, diğerine maddi güvenlik karşılığında cinsellik önerebilir. İnsan toplumunun, açık ya da örtük olarak, bunun gibi birçok alış-veriş sonucunda ortaya çıktığı düşünülebilir.

Bir önceki bölümde tartışıldığı gibi, rasyonalitenin önemini belirten kuramlarla, bireyin (agency) önemini belirten kuramlar arasındaki bağ açıktır. Aslında, rasyonalite kuramları, birey kuramlarının bir alt türü olarak görülebilir. Bütüncül (holistic) olmaktan çok birey kuramları gibi, bireyselcidirler, şöyle ki; makro-yapısal sosyal olayların insan etkileşiminin sonucunda ortaya çıktığını bildirirler –rasyonalite kuramında böyle geniş çaplı bir olgunun önceden belirlenmiş olduğuna dair bir ifade yoktur. Varsayımları şudur: insanların karşılığını hemen almayı hedefledikleri, alıcı temelli ve başarı-merkezli doğaları vardır. Bu varsayım, bireylerin diğerlerinin yararına olan açık bir fedakarlıkta bulunduğu durumlar için de geçerlidir. Kendisini kesin bir ölüm riskine atan askerin, karşılığında yoğun bir prestij ve sosyal kabul görme, kahraman olarak kabul görme amacıyla hayatını ortaya koyduğu düşünülebilir. Aynı şekilde, dinsel amaçla şehit olan birisi, bütün ödüllerin en büyüğü olan cennette sonsuzluk şansını en çoğa çıkarmaktadır..

Böyle varsayımlarda bulunurken, rasyonalite kuramları, en azından kendi açılarından, Verstehen (anlama,çn.) ile ilişkilendirildiğini gördüğümüz anlamlandırma-geçerli kılma sorunlarını çözmektedirler. Hatırlanacağı üzere Weber, erklarendes Verstehen'in sadece eylem, araçsal ya da değer açısından rasyonel olduğunda kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Geleneksel (alışkanlıkla ilgili) ve duygusal eylemler, sadece, sosyal-bilimsel statüsü olmayan aktuelles Verstehen aracılığıyla anlaşılabilir. Öyleyse, Weber'in tanımladığı sosyolojinin çalışma alanı oldukça dardır; çünkü, gündelik hayatta birçok eylem, kendisinin de kabul ettiği gibi, alışkanlıkla ilgilidir. Aynı şekilde, fenomenolojik ve etno-metodolojik sosyolojiler, anlam-kabulünü sadece düşünsel bakış ya da düşünsel açıdan alan davranış üzerine odaklanırlar. Giddens'ın çözümü, rasyonalite kuramını tamamen dışlamak, insan eyleminin amaçlanmayan (unintended) sonuçlarını incelemeye hazırlanmaktı. Bunun tam zıddı olarak, bu bölümde incelenen kuramlar; Weber sorunsalını, araçsal rasyonaliteyi, diğer üç türünü ve bütün insan eylemini en ince ayrıntısını kapsayacak şekilde genişleterek 'çözmeyi' amaçlamaktadırlar. Verstehen'ı geçerli kılma sorunu, böylece çözülmüş olur; çünkü tüm insan eyleminin anlamı aynıdır, insan eyleminin, araçsal çıkarların en çoklaştırılmasına yönelmiş olduğu düşünülür.

Öyleyse, özet olarak, rasyonalite kuramları aşağıdaki özelliklerin tamamına ya da çoğuna öncelik veren kuramlardır:

1. İnsanlar sosyal dünyadan aldıkları 'tatmin'i en çoklaştırmak isterler. Sosyal dünyayla ilgili bu 'çıkarlar'ın nesnel bir özelliği vardır.

2. Toplumun her bir üyesi, sosyal değerlerin arzını kontrol etme durumundadır. Maddi değerler, hem maddi hem de psikolojik sonuçları olan maddeleri içerir. Bireyin kontrolü altındaki değerler en çoklaştırıldığı ölçüde ve aynı şekilde, bu değerler için duyulan ihtiyaç ya da talebin azaldığı ölçüde, bireylerin elde ettikleri tatmin en çoklaşmış olur.

3. Sosyal dünyada diğerleriyle etkileşim, birbirleriyle rekabet altında olan değişim anlaşmaları ya da oyunlar olarak görülür. Toplumsal katılımın amacı, bu etkileşim süreciyle sosyal (maddi) değerlerin arzının artırılmasıdır. Bu, değerlerin kâr amacıyla alış-verişini içerebileceği gibi, birinin sahip olduğu arzı kontrol etme, diğerini zorlama ve/veya sömürme gibi daha karmaşık bir çabayı da içerebilir. Birçok rasyonalite kuramına göre, bütün katılımcıların toplamı menfaatler toplamına denk gelir ve toplam maliyet sıfır olur, ki, bu oyuna elde var sıfır oyunu denebilir. Bu da, kişinin çıkarına olan şeyin otomatik olarak diğerinin zararına olduğunu ima eder.

4. Bu nedenle, insan davranışının rasyonel olduğu kabul edilir; çünkü bireyler belirli bir eylemin bir bölümüne katılımın getiri ve maliyetlerini sürekli olarak hesaplamak durumundadırlar.

5. İnsanların istemleri ve tatminleri değişmez kaldığı için, katılımcılar normatif bir karakterde –diğer bir değişle ahlaki olarak doğru- olduğunu gördükleri, düzenli alış-veriş öneren sabit etkileşim kalıpları ortaya çıkar. Bu sabit alış-veriş kalıpları birlikte ele alındığında, büyük-ölçekli olgular oluştururlar. Bu akıl yürütme tersine çevrilirse, makro-yapısal olgular her zaman bireyler arası rasyonel alış-verişe indirgenebilir. Böyle bir durumu tanımlamak için kullanılan teknik terim 'metodolojik bireyselcilik'tir.

6. Ancak; rasyonalite kuramları için temel odak noktası ortaya çıkan yapısal düzenlemeler değildir. Temel eğilim, daha çok küçük grup etkileşimini ya da kanıtlanmamış grup etkileşimini araştırmak ve analiz etmek ve daha sonra sonuçları ampirik genellemeler düzeyini kapsayacak şekilde genişletmektir Bu ampirik genellemeler, kuramın yapı taşlarını oluştururlar.

7. Sosyolojik rasyonalite kuramları ile hem iktisat kuramı hem de oyun kuramı arasında genel bir örtüşme vardır; çünkü her biri, rasyonelce hesaplanmış eylem içinde bireyin çıkarının en çoklaştırılmasını vurgulamaktadır.

Bu örtüşmeden dolayı, rasyonalite kuramının birçok temel sayıltısını klasik iktisat kuramında bulabiliriz. Belki de çalışmalar arasında sosyolojik olarak en ulaşılabilir olanlar (ve Parsons [1937] sayesinde sosyolojik olarak en tanınmışları). 19. yüzyılda Cambridge'li iktisatçı Marshal'ın, ve İtalyan siyasal iktisatçı Pareto'nun, çalışmalarıdır. Ancak; iktisadi bakış açısına sahip olmakla birlikte, kıt maddelerin rasyonel alış-verişi bu tür kuramların tek temeli değildir. Kaynaklar sadece kıt oldukları için değil, aynı zamanda talep edildikleri için de değerli olarak tanımlanırlar. Skinner'ın davranışsalcı psikolojisi, davranışsal alış-veriş aracılığıyla, temel istem için kaynak oluşturur.

Sosyolojik rasyonalite kuramları üç akımdan birini izler. Birincisi, Homans'ın alış-veriş sosyolojisinin, direkt mirasçısı psikolojik davranışçılıktır ve bu daha sonra Blau, Emerson ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. İkincisi, iktisat kuramının özel-seçim kavramlarının, kamusal-seçim kuramı denilen ve iktisadi olmayan alanı kapsayan alandaki uygulamasıdır. Sonuncu olarak, kuramsal gelişmede Marksist bakış açısından sömürü ve oyun kuramını, alış-veriş kuramının öğeleri ile birleştiren, kuramsal gelişmede sosyolojik akıl yürütmenin üst noktası olarak tanımlanabilecek bir nokta vardır. Bu, rasyonel-seçim kuramı ya da oyun-kuramsal Marksizm ya da analitik Marksizm olarak adlandırılır. Bu bölüm bunların her birini araştırmaktadır.

Temel Sayıltılar

Rasyonellik üzerine en önemli ifadeler; bu kitabın başında faydacılık kuramı olarak tanımlanan geleneğin takipçilerince ve sosyal hayatın hem sübjektif hem de araçsal ya da maddesel olduğunu iddia eden kuramcılarca dile getirilmiştir. 19. yüzyıl kültürel yöneliminde giderek artan bir şekilde materyalist ve bireyci olan toplumda, böyle bir yaklaşım kolayca kendine yer bulmuştur. Ancak, bu kendini sosyologdan daha çok iktisatçı olarak tanımlayan sosyal bilimciler arasında gerçekleşebilmiştir. Bunlar arasında en etkili olanlar; (modern iktisadın kurucusu olarak kabul edilen) Marshall ve Pareto'dur. Her ikisi de bireylerin amaç ve hedeflerin özelliklerini belirlemeye çalışmışlardır. Günümüze daha yakın zamanlarda, 20. yüzyılda, Amerikalı psikolog Skinner; amaç ve hedeflere bağlılığın nasıl bireysel olarak sabitlendiğini göstermeye çabalamıştır.

Marshall: her zaman istediğini elde edebilirsin

Marshall'ın iktisat kuramı (1961) istem (istek, talep, want) kavramı ile başlar. İnsan evriminin biraz naif 19. yüzyıl kavramsallaştırmasına göre;

ilkel toplumlarda istem ihtiyaçlardan doğar. Bu nedenle, en temel ihtiyaçlar temel yiyecek, giyecek, sığınak, vb. ihtiyaçlara yönelmiştir. Bu erken aşamada, bu istekler avlanma, inşa etme ve dokuma gibi etkinliklere yol açmıştır. Fakat; toplum geliştikçe bu ilişki tersine dönmüş ve etkinlikler isteklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin; dokumacılıkta, gelişen beceriler ile birlikte ortaya çıkan olanaklar, giysileri güzel ya da modaya uygun oldukları için istemeyi olanaklı kılmıştır.

Alfred Marshall (1842-1924)
Bir İngiliz olan Marshall, ahlak bilimi üzerine ilk derslerini aldığı Cambridge'de okudu. 1885'de Siyasal İktisat Profesörü olarak Cambridge'e dönmeden önce, Bristol'daki siyasal iktisat kürsüsüne atandı. Adam Smith ve David Ricardo'nun klasik iktisadını daha uygun hale soktuğu için kabul görmüştür. İktisadın İlkeleri çalışması, adını taşıdığı disiplinin temel metinlerinden olmuştur.
Kaynak: Penguin İktisat Sözlüğü (1984: Marshall, Alfred)

İstem ve sosyolojik akıl-veriş kavramı arasındaki bağlantı 'fayda' kavramıdır. İstem bir aktörün psikolojik tercihi iken fayda, aktörün dünyadaki bir madde ya da bir nesneye yönelme yoludur. Bir nesnenin faydası, bir isteği tatmin edebilmesi ile ölçülür. Bireyler maksimum faydaya sahip eşyaları talep ederler (bu eşyaları elde etmek için alış-verişe girmeye çabalarlar).

Ancak; fayda, talep edilen nesnenin değişmeyen bir özelliği değildir – kişinin sahip olduğu miktara göre değişir. Marshall, burada iktisadın temel kanunlarından birini, azalan fayda kuralını ortaya koyar: 'Bir şeyin bir kişi için ifade ettiği fayda (o kişiye sağladığı toplam zevk ya da menfaat) o şeyin kişinin elindeki miktarı artıkça artar, ancak; elindeki miktarın artış hızı kadar hızlı artmaz.' (1961:93, italikler silinmiştir). Günümüz iktisadında bu kural, 'azalan marjinal fayda kuralı' olarak bilinmektedir; çünkü en son yapılan satın almanın sağlayacağı fayda kendinden bir öncekinden azdır. Bu kurala göre; marjinal fayda sıfıra hatta daha aşağıya inebilir (çikolatanın son parçasının kişinin midesini bulandırması durumunda olduğu gibi), böyle bir durumda kişi alış-veriş ilişkilerine girmeyi bırakacaktır (diğer bir deyişle çikolata satılan dükkandan uzak durmak gibi).

Marshall'ın faydaya olan ilgisi tamamen iktisatla ilgilidir, fiyatların değişime tabi tutulan hangi maddelerde hangi yollarla belirlendiğini anlamak istemektedir. Bir kişinin bir malzeme için ödemeye hazır olduğu fiyat (diğer bir deyişle para miktarı ya da kişinin karşılığında almak istediği

değiş-tokuş malzemeleri) malzemenin sağlayacağı faydaya bağlıdır. Azalan marjinal fayda dikkate alınırsa, her marjinal kalem için kişinin ödemeyi kabul edeceği fiyat, bireyin parasının sabit olduğu varsayıldığında, kenar uçta azalma gösterecektir. Eğer fiyat düşük ise birey büyük bir miktar satın alacaktır, ve eğer fiyat yüksek ise birey buna uygun olarak daha az bir miktar satın alacaktır.

Bireyin satın alıp almama hesaplarına üç faktör daha girmektedir. Birincisi isteklerin elastik oluşu, fiyattaki değişime karşılık olarak kişinin isteklerini tatmin etme yöneliminin ne kadar hassas olduğu, faktörüdür. Bazı maddeler için istekler görece olarak elastik değilken, bazıları için elastiktir. Örneğin; eğer birinin bir arabası varsa, yakıt için duyulan istek görece olarak elastik değildir; fiyat yükselse de düşse de kişi aynı miktarlarda yakıt almaya devam etme eğilimi gösterecektir. Fakat; örneğin, bir araba CD-çalar için duyulan istek görece olarak elastiktir; fiyatta bir artış satın almayı engelleyebilecek ve fiyatta bir düşüş satın almaya teşvik edebilecektir. İkincisi, kişi daha çok fayda sağlayacak bir malzemenin alımını daha ileriki bir tarihe erteleyerek tatmini geciktirebilir. Ancak; nesneden hemen elde edilebilecek tatminden vazgeçtikleri için satın alındığı dönemde fayda uygun bir miktarda azalacaktır. Üçüncüsü, ödenen fiyat malzemenin değer ya da faydasından genellikle daha azdır- örneğin, kişi ev masrafları için gerekirse maaşının % 50'sini verebilecekken % 20'sini veriyor olabilir. Aradaki fark fazlalıktır ve elastik olmayan kalemler (ihtiyaçlar) sayesinde elde edilen bu fazla elastik olan kalemlere (lüks tüketim malları) aktarılır.

Burada, o halde, Marshall bize rasyonel toplum kuramının ilk unsuru olan fayda fikrini sunar. Fayda önemlidir; çünkü her bir birey tarafından alış-verişte kullanılan maddelerden herhangi birinin değerini tespit etmek için kullanılabilecek bir standart sağlar. Bu kavram sadece isteklere değil, aynı zamanda isteklerin tatmini karşılığında birinin önerebileceği maddelere de tekabül eder. Bir kişi malzemeyi elinde tutmanın sağlayacağı faydayı isteğin başka bir kişi tarafından tatmin edilmesinin sağlayacağı faydayla karşılaştırabilir ve sonra maksimum çıkar temelinde alış-verişe girme ya da girmeme konusunda tercih yapabilir. Açıktır ki; Marshall insanları rasyonel, çıkarlarını en çoklaştıran (maksimize eden) insanlar olarak görmektedir, bu günümüz iktisadı da dahil olmak üzere rasyonellik temelli toplum kuramlarını işgal etmeyi sürdüren bir görüştür.[18]

Pareto: kaçınılmaz mantık

Pareto ve Marshall aynı dönemde yaşamışlardır ve hiçbirinin kendileri ile aynı dönemde yaşamış olan ve daha ikna edici bulunan diğer sosyoloji kuramının kurucuları Durkheim, Marz, Simmel ve Weber üzerinde herhangi bir etkileri olmamışken, bazı fikirlerin karşılıklı olarak değişimiş olduğu da açıktır Parsons'ın (1937:13) bize ilettiğine göre; Pareto, Marshall'ı okuyarak 'neredeyse kesinlikle' ondan etkilenmiştir. İkisinin arasında örtüşmenin olduğu temel alan, Marshall'ın bireysel çıkarın rasyonel hesaplanmasının kökünde olan fayda kavramıdır. Pareto buradan başlar; fakat sonra bireysel faydayı toplumsal düzeye kadar genelleştirme yolunda önemli bir adım atar, böylece kendisini gerçek bir sosyolog olarak kabul ettirir.

Vilfredo Pareto (1848-1923)

Pareto asil bir İtalyan baba ve Fransız bir annenin çocuğu olarak Paris'te doğmuştur. Bir demiryolu şirketinde yönetici olmadan önce Turin Polytechnic'te mühendis olarak eğitim görmüştür. 1893 yılında İsviçre, Lozan'da sıra dışı bir İktisat profesörü olmadan öncesine kadar akademik atanması gerçekleşmemiştir. İlk yayınları bu 'sönük bilim' üzerinedir; fakat Tratato di Sociologia Generale (Genel Sosyoloji üzerine)'yi 1916 yılında yayınlamıştır. Hayatının son döneminde Benito Mussolini tarafından kurulan Faşist rejimin koruması altında İtalya'ya dönmüştür.

Kaynaklar: Sosyoloji Sözlüğü (1984:s.v. Pareto Vilfredo); Penguin İktisat Sözlüğü (1984: s.v. Pareto, Vilfredo); Coser (1977; 387-428)

Öyleyse Pareto (1966:99-102) bireysel fayda düzeyinde başlar; ancak, kavramın tek taraflılığından rahatsızlık duymaktadır. Fayda, kısa vadeli ve araçsal bir karakter taşır. Bir maddenin, eğer bir insan için kullanımı uygun ise faydası vardır. Fakat, bu kavram içinde faydanın iki türü vardır maddi zenginlik üzerine odaklanan iktisadi fayda ve ahlaki gelişim üzerine odaklanan ahlaki fayda. Örneğin, rutin ve düzenli olarak dini ibadete katılımın bireysel kurtuluşla olan araçsal ilgisi nedeniyle ahlaki faydası vardır. Yine de; kavramın hâlâ çok iktisadi ve araçsal karakterde olması onu düşündürmektedir. Bu nedenle, yerine 'ophelimity' teriminin kullanılmasını önerir. Ophelimity bir maddenin insanın bazı ihtiyaç veya arzularını tatmin etmesi anlamına gelir. Böylece, bu terim sosyologları bir birey ya da grubun çıkarlarını nesnel bir şekilde belirleme sorunsalından kurtarır. İktisadi ve ahlaki fayda olabileceği gibi, iktisadi ve ahlaki ophelimity de vardır.

Pareto, insanların maddi ve ahlaki çıkarlar peşinde rasyonel iktisadi eylemlerde bulunmalarının, eylemlerini bütünsel olarak temsil etmediğine karar verir. Bazı açılardan Weber'inkine benzeyen eylemin sınıflandırılmasını önerme aşamasına geçebilmektedir (Bakınız İkinci bölüm). Pareto için (1966:143-9, 183-209) üç tür insan eylemi vardır:

• Görece daha az önemli olan güdüsel ve alışkanlıkla ilgili eylemler

• Günümüz terminolojisinde rasyonel eylemler olarak adlandırılan mantıklı eylemler. Bu eylemler, gözlemcinin, aktörün araçlar ve amaçlarla arasındaki ilişkisini yeniden kurabileceği ophelimity üzerinde temellenir. İktisadi rasyonellik üzerinde temellenen eylemler bu eylemlerin en nüfuz edilebilir olanlarıdır.

• Aktörün uygun bir araç-amaç ilişkisinin kurulduğuna inandığı fakat gözlemci için mantıklı hiçbir şey ifade etmeyen, mantıklı olmayan eylemler. Böyle eylemler genellikle mantığın düşünsel bir bakış aracılığı ile kurulduğu eylemlerdir. Burada aktör, geçmişteki eylemlerin meydana çıktıkları sırada sahip olmadıkları bir mantıki şemayı empoze etmektedir.

Pareto, sadece mantıklı eylemleri incelemeyi amaçlayan başlıca iktisat kuramlarını eleştirmekte ve bunun yerine mantıklı olmayan eylemlerin analizine eğilmeyi önermektedir.

Mantıklı olmayan eylemler de alt gruplara ayrılır. Pareto'nun belirttiği üzere, insan toplumlarını karşılaştırırsak hem ortak davranış kalıpları hem de bireysel farklılıklar buluruz. Eğer bu farklılıklar elenirse, bu ortak kalıplar insan eyleminin evrensel tortuları olarak değerlendirilebilir ve bunlar, eylemlerin türevlerinden, insan sosyal yaşamının toplumsal olarak oluşturulan farklılıklarından ayırt edilebilirler. Şaşırtıcı bir şekilde bu tortular oldukça çok oldukları için, altı gruba ayrılmışlardır. Bunlardan en önemlileri:

• 'birleşim güdüsü', nesnelerin birbirleri ile bağlantılı olduğunu fark etme eğilimi

• 'birikimlerin kalıcılığı', insan ilişkilerinin zaman içerisinde sürekliliğini fark etme eğilimi

• 'sosyallik', insanların bir toplum içinde yaşama ve kendilerini ona tabi kılma yönelimi.

Buna karşın, türevler, insan bilgisinde, otorite kalıplarında ve toplumdaki uzlaşım derecesindeki değişiklikleri içine almaktadır.

Marshall'dan farklı olarak, Pareto'nun temel ilgi alanının rasyonel olmayan (mantıklı olmayan) eylemler ve arzuları elde etmek için yapılan mantıklı eylemler olduğu, tercihen maddi çıkarları elde etmek için yapılan eylemler olduğu düşünülebilir. Bu doğru değildir. Pareto için, mantıklı olmayan eylem, evrimin sürekli ilerlemesi sonucunda gelişmeyle dışlanan adi bir eylem formudur. Somut insan toplumu; duyguların, çıkarların ve mantıklı akıl yürütmenin ve aynı zamanda bu tortu türevlerinin birleşimidir;

fakat, sadece çıkarlar ve akıl yürütme aracılıyla toplum yönetilebilir. Pareto böylece toplumun bireylerinden çok, bir bütün olarak toplum için neyin iyi olduğuna ilişkin kamu yönetiminin bir eleştirisini geliştirebilmektedir. Örneğin; bir toprağın fethedilmesi amacıyla savaş eylemine girişen bir hükümet, bu eylemini ulusun gücü ve kimliğini sağlamlaştırmak gibi mantıklı olmayan nedenlerle meşrulaştırabilir. Aslında, böyle bir hükümet, bu eyleminin toplumun tüm bireyleri için önemli olduğunu söyleyerek de meşrulaştırmayı sürdürebilir. Fakat, mantıki açıdan değerlendirildiğinde savaş belki de yapılmamalıdır; çünkü toplumun bireylerinin büyük fedakarlıklar yapmasını gerektirir (hayatını, mülkünü kaybetmek vb.).

Pareto (1966: 253-6) (bir bütün olarak) bir topluluğun maksimum faydası ile (bireylerin toplamı olan) bir topluluğun maksimum faydasının, sosyal bilimciler tarafından karıştırılmaması konusunda ısrarlıdır. İkincisinin kamu politikaları için tek akılcı temeli oluşturduğunu benimser; çünkü en azından mantıklı olmayan eylem, siyasi analistler için nüfuz edilemez bir eylemdir. Kamu politikaları, her zaman ve kaçınılmaz olarak, araya girer ve bireysel faydaların gerçekleştirilmesi için karar verir. Başarılı bir kamu politikası, bireysel faydaların açık bir şekilde toplumda en çoklaştırılmasını amaçlayan bir hesaplama yapar.

Bu formülasyon çağdaş sosyal bilimler literatürüne 'Pareto optimality' olarak geçmiştir ve göreceğimiz üzere, kamu-seçimi kuramında önemli bir yere sahiptir. Pareto, (optimality) mükemmelliğe tamamen ulaşılmasının imkansız olduğunu kabul etme konusunda ilktir (1966:300). Kimse sonsuz bir geleceğe kadar bireyler için neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda son ve mutlak yargılarda bulunamaz. İnsan eyleminin yakın (acil ve maddi) sonuçları üzerinde araştırma yapılmalıdır. Bu formülasyonda, 'ideal toplum' ya da 'adil toplum' gibi kavramlar şairler ve metafizikçilerin ilgi alanına girer. Sonuçta, proleter devrim olasılığı dile getiren Marksist iddiaya karşı durduğu metinde belirttiği gibi, mantıklılık baskın toplumsal yönelimdir:

[İ]şçiler yüksek maaşlar, gelişen vergilendirme ve daha fazla boş zaman gibi somut menfaatleri tercih ederler- kendi mitleri ile serbestçe hoşça vakit geçirirken yaptıkları bir tercih: kutsal proleterya miti, kapitalist sistemin kendine has şeytaniliği miti ve işçi-asker sovyetleri yönetimindeki ideal hükümet miti ve bunun gibi. [1966: 302]

Pareto'nun optimality kavramının bir mit olup olmadığını daha sonra inceleyeceğiz.

Skinner:

temiz bir yaz boz tahtası üzerine yazılan toplum

Hem Marshall hem de Pareto, insan davranışının analizinin, maddi istemlerin tatmin edilmesi temelinde olması gerektiği gibi bir görüşe sahiptirler. Ancak; Pareto'nun evrenselliğini (tortular) iddia ettiği bazı insan isteklerinin dışında, üzerinde isteklerin ortaya çıktığı ve sürdürüldüğü temeli kuramlaştırmadan bırakmaktadırlar. Bunun da ötesinde, neden bazı isteklerin bazı eylem türleri şekline sokulabildiği, bazılarının ise sokulamadığını açıklama konusunda yetersizdirler. Örneğin bir kişi için riskler değerlendirildiğinde ailesini beslemek için banka soymak, şekerci dükkanında çalışmaktan daha rasyonel olabilir ve ayrıca, neden ikinci eylemin daha sıklıkla birinciye tercih edildiğini, mantıklı olarak, sormak isteyebiliriz. Bu tür soruları cevaplandırmak için ortaya konan genel açıklamalar 20. yüzyıl davranışçı psikologlarından Skinner'dan gelmektedir.

B.F. Skinner (b. 1904)
Amerikalı olan Burrhus Frederick Skinner, psikolojinin davranışçı ekolünün kurucusudur. Daha sonraları düşüncelerini genel toplum felsefesi adı altında genelleştirmiştir, örneğin; Özgürlüğüm Ötesi ve Haysiyet adlı çalışmasında bireysel davranışın değişimi yoluyla insan toplumunun değiştirilebileceğini öne sürmektedir.

Skinner (1953; 1974), sadece spekülasyon olarak değerlendirilen öznellik ve yapısalcılık da dahil olmak üzere, bu kitabın diğer bölümlerinde gözden geçirilen düşüncelerin hemen hemen hepsini, reddetmektedir. Skinner için, vasıtalara vurgu yapan kuramların bilimsel geçerlilikleri kabul edilemez; çünkü sosyal yapılar sadece gözlemcinin kafasındaki soyutlamalardan ibarettir. İnsan deneyimi daha ziyade özünde organik olarak görülmelidir – bilinen herşey vücut tarafından bilinir ve beynin alabileceği tek bilgi vücudun sinir sisteminden geçerek iletilen bilgidir. Bu yüzden, isteklerin tatmini organik olarak iletilmelidir.

Yine de, Skinner'ın kuramsal ifadelerinin temeli aslında rasyonalisttir (1974: 39, 46). Marshall gibi Skinner da, insan organizmasının çevresindeki yiyecek, su, yakıt ve barınak gibi birçok maddenin, insanın yaşamını devam ettirebilmesi için hayati derecede önemli olduğu görüşü ile başlar. Organik olarak, hayatta kalmaya karşı tehditleri azaltan davranış, gerekli maddeleri temin eden davranış, bu sonuç ile güçlendirilir ve sağlamlaştırılır. Böyle bir davranışın iki çeşidi vardır: istem dışı ve otomatik olan refleks davranışı ve daha önemli ve ilginç olan, iradenin ürünü, işlevsel davranış. Skinner'a göre; dış çevredeki olaylar ile güçlendirilen işlevsel davranış şartlandırılır.

Pozitif bir güçlendirici, kendisini üreten bir davranış biçimini güçlendirir (örneğin; yemek yemek açlığı azaltır ve bu nedenle tekrar edilir); negatif bir güçlendirici, vurgulayan ya da önleyen bir davranış biçimini güçlendirir (örneğin; sıfırın altındaki ısılar kişide barınma ihtiyacı yaratır).

Skinner (1974: 49-52) artık istemlerin ne olduğunu söyleyebilecek durumdadır. Basitçe bir ifadeyle, hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğumuz şeylerin kıtlığıdır. İnsanlar kıtlığı en azlaştıracak şekilde davranırlar. Bu gerçek, çevredeki diğer insanlar tarafından bazı davranışları şekillendirmek ve sürdürmek için kullanılabilir ve kullanılacaktır. Yiyeceğin sunulması ya da elde tutulması ya da şefkatli kucaklamalar bazı davranışların ortaya çıkmasını sağlayacak bir uyaran olarak kullanılabilir, örneğin; özellikle çocuklar üzerinde.

Skinner (1953:91-106) bir yandan belirli bir davranışı teşvik etmek, diğer yandan belirli bir davranışın hünerli bir şekilde tamamlanmasını sağlamak için ihtiyaç duyulan iki tür uyaran ayırt etmektedir. Bir şeyin yapılmasını sağlamak tutarlı bir şekilde tekrar etmekle başarılabilir. Fakat, bir şeyin hünerli bir şekilde yapılmasını sağlamak yoğunluk, zamanlama, programlama açısından farklı bir sağlamlaştırma gerektirmektedir. Bu yüzden, bir davranış hünerli bir şekilde yerine getirildiğinde, hünerli performansı en çoklaştırmak için güçlendirmenin hemen ve yoğun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Davranışın zaman içerisinde sürekliliğini sağlamak Skinner'ın değişen–aralıklı pekiştireci (1953:116); alıcının tahmin edemeyeceği zaman aralıklarında yapıldığında görece olarak daha sıkça ortaya çıkar.

Gözle görülebilir bir sorun kalmaktadır. İnsanlar sadece hayati ihtiyaçlarını karşılayan etkinlikler içerisine girmezler. 'Satranç oynamak' ya da 'sosyoloji kuramı üzerine bir kitap okumak' gibi eylemlerinin hayatta kalmakla direkt bir ilişkisi yoktur, yine de insanlar bu eylemleri yaparak tatmin olabilirler. Skinner (1953: 107-10) bu sorunu, her davranışsal olayın üç kalemden oluştuğunu düşünerek çözmeye başlar: uyaran, çevreden davranışı gerektiren ya da ortaya çıkaran sinyal; uyarana verilen yanıt, davranışın kendisi; ve pekiştirme. 'Aralıklı pekiştereçte' (örneğin, değişken aralıklı pekiştireç) uyaran verildiğinde bir yanıt verme eğilimi gösterilmektedir, şöyle ki; uyaran-yanıt ilişkisi kendi içinde pozitif olarak değerlendirilmektedir. Sadece pozitif pekiştirme ya da negatif olanların tersine çevrilmesi tatmin olarak değerlendirilemez. Sadece aç olduğumuz için akşam yemeklerini dört gözle beklemeyiz, ya da eşlerimizi nesillerin

devam ettirilmesinde yardımı olacağı için her akşam işten sonra görmek istemeyiz. Bu uyaranlar ve de bunlar üzerinde temellenen giderek karmaşıklaşan uyaranlar kendi içlerinde tatmin edicidir.

'Tümevarım' süreci, ortak nitelikleri olan uyaranların ortaya çıkardığı yanıtlardandır. Yanıtların benzerlik derecesi, uyaranların benzerlik derecelerine göre değişir. Bu yüzden, satranç oyunundan hoşlanma olgusunu uyaranlarının daha hayati olan diğer rakip etkinliklerde, örneğin; avcılık, elde edilen uyaranlara benzerliği ile 'açıklayabiliriz'. Bazı durumlarda çevre, uyaranın bazı yönlerini istenen yanıt doğrultusunda, uyaranın diğer yönlerine verilen yanıtları durdurarak, daraltacaktır. Bu durum, özellikle dilin karmaşıklığında geçerlidir –insanlar dilin tonlaması, fonetiği, semantiği ve de sentaksının tüm çoklu kombinasyonlarına tahmini yanıtlar vermeye şartlandırılmışlardır. Skinner için, anlamlar sorunsuz olarak dışsallaşır. Uyaran olduğunda, bir eylemin anlamı ortaya çıkardığı yanıttır; eylem yanıt olduğunda anlam uyaran tarafından belirlenir.

Öyleyse, Skinner için, insan davranışı çevresel olarak tanımlanır. Birey, hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu şeylerin kıtlığını gösteren isteklerin tatminini hedefleyen insan olarak anlaşılır. Çevre bu bağımlılığı bireyin davranışlarını belirli yönlerde şartlandırmak için 'kullanır'. Birey, bu kuramsal yaklaşımda diğerlerinden daha fazla, sosyal çevrenin büyük harflerle üzerine yazıldığı tabula rasa (boş levha, tahta)dır. Çevrenin koşullandırıcı etkisi altında, hayati olmayan tatminlerin bireyde oluşumu da teşvik edilebilir. Bazılarımız uyaran olarak Brahms'ı severken, diğerleri Springsteen'den hoşlanır; çünkü, bu tür tatminlere koşullanmışızdır.

Skinner'ın tezinde en büyük eksiklik, tesadüfi bir şekilde, büyük ölçekli sosyolojik yapıların kurulması için yararlı bir entelektüel boşluk yaratan çevrenin tarafsızlığı varsayımıdır. Onun görüşüne göre, bu tür yapılar ya kendi kendini üreten ya da varolmayan yapılar olarak görülmelidir. Ancak; daha acil olan sorun, insanları tatminlerini en çoklaştıran rasyonel bireyler olarak gören Skinner'ın kuramı ya da iktisat kuramının üzerine, sosyoloji kuramının kurulup kurulamayacağı sorunudur. Alış-veriş kuramı tam da bunu yapmaya çalışmaktadır.

Alış-Veriş kuramı: ilişkilerin değişimi

Sosyolojiye rasyonalist düşüncelerin sokulması yolunda ilk deneme, yirminci yüzyılın ortalarında alış-veriş kuramı şeklinde olmuştur. Varolan sosyal normların, bireysel çıkarlar sonucunda ortaya çıktığını göstermek için, alış-veriş kuramı, insan davranışına ilişkin ekonomi modeli ile

Skinner'ın koşullanma kavramını birleştirmiştir. Bu geleneğin yaratıcısı, 1950'ler ve 1960'larda Harvard'da aynı bölümde meslektaşı olan Parsons (Bakınız Bölüm 5) ile bu konu üzerine tartışmaya giren Homans'dır.

Homans: adil alış-veriş

Emerson (1981: 31-4) alış-veriş kuramında üç ayrı temel varsayım tanımlamaktadır:

• Sosyal etkileşimlerinde, insanların, ortaya çıkan maliyet ve elde ettikleri yararlar, odak noktadır. Sosyal değerlerin; eşyalar, para, övgü, saygı, kabul ve dikkat çekmeyi içeren birçok türü vardır; fakat, ortak özellikleri insanların onları elde etmek ya da üretmek istemeleridir. Bu yüzden, temel varsayım insanların (sık sık ya da her zaman) yararlarını en çoklaştırmak için rasyonel bir şekilde hareket edeceğidir (diğer bir deyişle, güçlendirme, değer, fayda, ödül ya da bir şeyin karşılığını alma)

• Maddelerin değeri değişkendir, fakat, hepsi azalan marjinal fayda ilkesine uygun hareket ederler (alış-veriş kuramında, bu tatmin etme ya da değer uyarlama ilkesi olarak adlandırılır).

• Bireyin sosyal etkileşimden elde edeceği yararlar bireyin diğerlerine sağladığı yararlara bağlıdır. Bu yararları elde edebilmek için, sosyal ve etkileşimci yapıda karşılıklı bir değişim sürecinin olması gereklidir. Toplum, bu nedenle, yarar akışlarının şebekesi olarak algılanır.

George Caspar Homans (1910- 89)
Amerikalı Homans kariyerine, Harvard Business School'da Lawrence Henderson ve Elton Mayo'nun etkisi ile 1930'larda sosyoloji ve antropoloji ile tanışmadan önce, tarihçi olarak başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aynı üniversitede Sosyal İlişkiler bölümünde çok disiplinlilik konusunda Talcott Parsons'la çalışmaya başlamıştır. Parsons'ın büyük boy kuramsal sosyolojisine açıkça ve şiddetle bir şekilde karşı çıkmış ve yerine alış-veriş kuramının pozitivist ve bireysel versiyonunu önermiştir.
Kaynaklar: Penguin Sosyoliji Sözlüğü (1984: s.v. Homans, George); Ritzer (1991: 426-7)

Homans'ın alış-veriş kuramında olduğu kadar hiçbir kuramda psikoloji ve iktisat arasındaki birleşim bu kadar açık değildir; fakat Skinner'a olan borcunu açıkça ifade etmektedir. Skinner insan davranışlarının analizini, özellikle güvercin ve fare gibi hayvanlar üzerindeki laboratuar çalışmaları üzerine temellendirmektedir. Sosyolojide alış-veriş kuramları geleneğinin kurucusu olan Homans, bulguların türler arasında transferini de sorunsuz olarak görmektedir. Birçok hayvan davranışı yapısal olarak refleksklerden ibaretken, özellikle laboratuar hayvanlarında ortaya çıkması teşvik edilen davranışlar, insanların davranışlarına benzeyen işlevsel davranışlardır.

Aslında Homans, yukarıda belirtildiği şekilde, kendi yaklaşımında temel oluşturması açısından Skinner'ın analizini özetlemekten memnuniyet duymaktadır (1961). Ancak; iki analiz arasında önemli farklılıklar da vardır. Skinner'ın çevreye, tanrısal özellikler olan, muktedirlik ve algılanabilirlik ötesi olma gibi, özellikler atfettiğini ve böylece çevreye 'görünmez bir el' özelliği kazandırdığını görmüştük. Homans'da çevre, her biri birbirlerine benzeyen, kendilerini içinde buldukları durumları kontrol etme ya da bu durumların koşullarını belirleyerek çıkarlarını en çoklaştırma çabasındaki bireyler tarafından da doldurulur. Böyle durumlar, ödüllerin kendi lehlerine akışını kontrol etmek isteyen bireylerin oluşturduğu çiftli gruplar arasında ortaya çıkan etkileşimler olarak algılanır. Aslında, başarılı bir manevrayla, Skinner'ın hayvan laboratuarını, güvercinin kendisine yiyecek vermesi karşılığında psikoloğa bulgular sağladığı, deneysel psikolog ile güvercin arasındaki bir etkileşim olarak yeniden kavramlaştırmakta, böylece psikoloğun davranışını koşullandırmaktadır. Homans, kimin daha karlı olduğu konusunda yorum yapmamaktadır. Homans, analizini günlük ya da alt kurumsal sosyal davranış, diğer bir deyişle, bireyler arası etkileşim olarak tanımladığı davranışla sınırlandırmaktadır. İlgilendiği davranışın (1961:2-3) üç önemli özelliği vardır:

• Davranış sosyaldir; şöyle ki bir birey eylemde bulunduğunda performansı diğer bir bireyin davranışı ile ödüllendirilecek ya da cezalandırılacaktır.

• Diğer birey, pekiştirmenin herhangi daha büyük bir yapı tarafından iletilmeyen, direkt kaynağı olmalıdır.

• Davranış, ideal ya da beklenen davranış olmaktan ziyade hayata geçirilmelidir.

Homans, kendi yaklaşımının, kabul edilegeldiği anlamda, herşeyi açıklamayı hedefleyen bir büyük kuram olmadığını söyleyecektir. Örneğin; kuralların nasıl konulduğunu ya da bütün toplumların nasıl değiştiğini açıklamaya çalışmaz.

Homans'ın amacı, insanlar arasında alış-veriş hakkında evrensel bazı önermeler ortaya koymaktır ve bunu en basit ya da ilkel düzeyde yapmayı amaçlamaktır. Bu nedenle, bazı ilkel terimleri tanımlayarak başlar (1961:30-41): etkinlik davranışın bir türüdür, ancak somut bir örneği değildir; 'his' içsel eğilim ve duyguları ifade ya da sembolize eden belirli tür bir etkinliktir; ve 'etkileşim' iki birey karşılıklı olarak birbirlerinin etkinliklerini yönettiğinde ortaya çıkar. Etkinlikler, 'sıklıkları' ve 'değerleri'

açısından değişken iken, ikincisi değer güçlendirmenin gücünü gösterir. 'Değer' terimi iktisatçıların 'fayda' terimi ile aynıdır (1961:41). Homans burada bu terimleri, bir yardım karşılığında, onaylanmayı karşılıklı değiştiren iki birey ('Birey' ve 'Öteki') arasındaki nazari ve ilkel duruma uygulamaktadır.

Böyle bir durumdan Homans beş temel önerme çıkarmaktadır. Eğer yardım-onaylamanın alış-verişinin uzun bir tarihi varsa (Birey Öteki'nden yardım ister, Öteki yardım eder ve sonra Birey Öteki'ne teşekkür eder) Birey tipik bir şekilde gelecekte de yardım isteyecektir.

• Şu anki durum ile ödüllendirmenin gerçekleştiği durumlar arasında ne kadar benzerlik varsa, etkinliğin yapılması olasılığı o kadar fazladır.

Ayrıca; kişi şükran ve takdir duygularını Öteki'ne ifade ettikçe, Öteki'nin yardım önerme olasılığı artar.

• Etkinlik ne kadar sık ödüllendirilirse, yapılma olasılığı da o kadar artar.

Ayrıca; eğer kişi Öteki'nin yardımını takdir eden tek bireyse, Öteki'nin bu yardımı yapma olasılığı o kadar yükselir.

• Bir etkinliğin ödülü ne kadar değerli olursa, yapılma olasılığı o kadar yüksektir.

Ancak; Birey'in Öteki'ne şükran duygularını sürekli olarak ifade etmesi, ötekinin bu teşekkürleri değersiz hatta belki de can sıkıcı olarak görmesine neden olacaktır.

• Yakın geçmişte, etkinliklerin ödüllendirilme sıklığı, takip eden her ödülün değerini azaltır (diğer bir deyişle, marjinal fayda azalır).

Buraya kadar, bu düşüncelerin Skinner ve Marshall'dan yapılan çıkarımlar olduğu açıktır – bireyler eğer karşılığında ödül alacaklarsa eyleme geçerler; fakat etkileşime dahil olanlar dikkatli olmak zorundadırlar; çünkü ödüller değerini kaybedebilir. Karşılıklı etkileşim ilerledikçe katılımcılar iki tür hesaplaşmayla karşılaşırlar. Öncelikle, başkalarına ödül sağlamanın kendileri için maddi ve manevi maliyetini hesaplarlar. Ve aynı zamanda, aldıkları ödüllerden elde ettikleri karı hesaplayacaklardır. Genellikle, bunlar arasında basit bir denge kurmaya çalışırlar – adalet dağılımı için (1961:75) ve böylece diğer bir önerme ortaya çıkar – eğer Öteki, Birey'in yapılan yardımı yeterli derecede takdir etmediğini düşünüyorsa, Öteki'nin duygusal davranması muhtemeldir.

• Adaletin dağıtılmasında dezavantajlı olan kişinin öfke duyma olasılığı yüksektir.

Yukarıda söylenenlerden açıkça anlaşıldığı üzere, Homans analizini, iki kişi arasındaki etkileşim düzeyinde yoğunlaştırmaktadır. Ancak; büyük karmaşıklık, ölçü ve dayanıklılık gibi sosyal olguların açıklaması gerekliliğinin farkındadır. Kendilerinin 'psikolojicilik' (1961: 378-98) suçlamalarından korumak isteyen diğer alış-veriş kuramcılarının kutsal bir alanı haline gelen bu 'kurumsal' alanda alış-veriş kuramının özenle düzenlenmesi için bir program belirlemeye koyulur. Küçük-ölçekli ve büyük-ölçekli sosyal olguların, onları oluşturan köklü süreçler açısından değil, sadece karmaşıklık düzeyinde farklı olduğunu iddia eder. Bu karmaşıklığın iki şekli vardır. Birincisi, davranışlar diğerlerinden direkt olarak alınan birincil ödüller yerine para ve statü gibi genelleştirilmiş güçlendiriciler ile sürdürülür. İkincisi, ödül dolaşımlı ya da dolayımlı bir şekilde elde edilebilir. Bu tür alış-verişlerin düzenliliği, önceki temel alış-verişlerin üzerinde temellenen normlar ve modeller ile sağlanır. Örneğin; normlar, belirli türde karşılıklı etkileşim süreçlerinin üzerine kurulan beklentilerdir. Takım elbise giymeyen bir yönetici, hemen ödemesinin yapılmaması ile tehdit edilmez; fakat sosyal kabul görmemeyle karşılaşabilir. Sosyal kabul görmeme menfaatlerin kaybedilebileceğine dair bir mesajı ileten genelleştirilmiş bir aracıdır.

Takım elbise giyen yönetici örneği, basit bir kuruma aittir. Sıradaki soru, karmaşık ve incelikle düzenlenmiş kurumların ortaya çıkış yoluyla ilgilidir. Homans, açıkça, Giddens ya da Berger ve Luckman tarzında bir sosyal kurmacıdır (constructionist) (Bakınız Bölüm 2): 'toplumun sırrı', onun insanlar tarafından yapıldığı ve insanın meydana getirmediği hiçbir şeyin toplumda varolmadığıdır (1961:385). Öyleyse, günümüz karmaşık toplumunun kökleri direkt olarak başlıca temel sosyal davranış düzeylerini sorgulayan, yani alış-veriş içine giren, nazari küçük-ölçekli ilkel birimde yatar. Eğer toplum bir tür artık değer oluşturursa (örneğin, yiyecek, para ya da askeri personel) kurumsal düzenlemelerin iyileştirilmesi başlayabilir. Böyle bir iyileştirmenin bilinçli olduğu anlaşılmalıdır: 'Toplumdaki bazı fertler ya da fertlerden oluşan gruplar……artık değeri orijinal ya da ilkel kurumsal modelden ayrılan yeni etkinlik gruplarına yatırım yapmak için kullanmakta heveslidirler' (1961:386). Bu yeni model, kaçınılmaz olarak, hemen ortaya çıkan ilişkilerin ötesine geçer ve aradaki ilişkileri de içerir. Yeni yatırımın getirilerinin içe akışına kadar aradaki bu ilişkilerin sadakatinin sürdürülmesi için yeterli sermayeye ihtiyaç vardır. Sermaye; para, sosyal kabul ya da şiddet araçlarının kontrolü gibi genelleştirilmiş

pekiştireçlerden oluşmalıdır. Yatırım arttıkça, bağımlılık zinciri daha iyileşecek, şebeke içindeki roller daha uzmanlaşacak, karşılıklı bağımlılık düzeyi daha büyük olacak ve böylece şebekeyi bir arada tutan normlara veya otoriter komutlara uyma eğilimi daha fazla olacaktır. Her halükarda, hem yatırımcı hem de bu yatırımı sürdüren katılımcılar için karşılıklı bir ödeme olmazsa, kurumsal gelişme olmayacaktır.

Emerson: adil olmayan alış-veriş

Homans'ın kurumların gelişimi için oluşturduğu program, kendisinin de kabul ettiği gibi spekülatiftir; 'hasattan sonraki ilkel eğlencelere' benzemektedir (1961:378). Büyük ölçekli, sosyal kurumların gelişimiyle ilgili, çok daha sistemli bir kavramsallaştırma Emerson tarafından yapılmaktadır (1981). Emerson'ın bu eleştirel yaklaşımı alış-veriş kuramını ikililikten (iki kişi arasındaki etkileşim) öteye taşımaktadır. Bu ikiliğin analizinde esas sorun; her bir üye için sömürülme ve böylece gücün farklılaşmasını önleyen kaynakların varlığının tekelleşmesini varsaymasıdır. Emerson, analiz düzeyini yükseltmek için, iki ya da daha fazla, birbiriyle ilişkili alış-veriş ilişkilerini içeren, alış-veriş şebekesi kuramını ortaya koymaktadır. En basit örnek; A-B ilişkisi ve B-C ilişkisinin B aracılığıyla birbirine bağlandığı üçlü (üç kişili etkileşim)dür. A-B karşılıklı etkileşimi B-C karşılıklı etkileşiminde artışa yol açıyorsa, bağlantı pozitif ya da işbirliğiyle ilgilidir, örneğin; A işveren olduğunda, B bir çalışan/müşteri ve C metaların üreticisidir.

A-B alış-verişindeki artışın B-C alış-verişi düzeyini artırması durumunda bağlantı negatif ya da rekabettedir, örneğin; A ve C çalışan olduklarında, B işverendir. Bu basit örnekte, negatif bağlantılı şebekede B'nin pozisyonu güçlüdür; çünkü herşeyin sabit olması durumunda, B'nin kontrol ettiği kaynaklar görece kıttır – emeği sunan iki kişi vardır; fakat maaş veren sadece bir kişi vardır. Bu meydana geldiğinde, güçlü olan birey diğerlerini sömürme durumunda olabilir ve böylece artık değeri oluşturabilir, her ne kadar bu adil dağılım hakkında kızgınlık yaratsa da.

Öyleyse, Emerson sosyal yapıyı, stratejik olarak yerleştirilmiş bireylerin kaynakları tedarik edebildiği ve tekelleştirebildiği, birbirleriyle bağlantılı şebekeler olarak algılamaktadır. Ancak; kavram, menfaatlerin kişiler arası alış-verişi kavramına bağlı kalmaktadır ve Homans'ın gösterdiği gibi, bütün davranışlar bu şekilde kurulmaz. Alış-verişin miktarı, yapılarının sabit makro-yapılara çevrilmesi hakkındaki genel düşünceyi öne süren Blau'dur (1964).

Blau: güç çekicidir

Homans ve Emerson gibi Blau da ilkel bir düzeyden, yani, insanların neden birbirleriyle ortaklık kurduğu düzeyinden başlamaktadır. Blau için açıktır ki; insan ortaklığı özsel olarak ödüllendiricidir: İinsanların zevklerinin çoğunun kökeni sosyal hayattadır' (1964: 14). Fakat insan ortaklıklarına katılmak beraberinde maliyetler ve maliyetlerin dağıtımını da getirebilir ve yararlar nadiren denktir – insanlar birbirleri için hemen ya da görünen bir karşılık olmadan iyilik, yardım ya da destek dedikleri şeyleri yaparlar. Ancak; normalde karşılığında sosyal kabul görürler ya da en azından diğer kişinin gelecekte bir gün kendileri için bir iyilik yapma durumunda olabileceğini tahmin ederler. Bu yüzden, sosyal hayat hedonizm ve egoizm farklı nesneler üzerinde odaklanır ve bu da kişileri istemedikleri şeyleri istedikleri şeylerle değiştirebilecekleri pozisyonlara yerleştirir. Blau böylece, her halükarda insan ortaklığının alış-verişi ima ettiğini iddia eder.

Peter M. Blau (b. 1918)
Blau Avusturya, Viyana'da doğdu; fakat 1939'da ABD'ye göç etti. Doktorasını 1952 yılında Columbia Üniversitesi'nde yaptı. En azından, organizasyon kuramı ve mesleki statünün ve hareketliliğin ölçümü gibi kurama katkılarıyla tanınmaktadır.
Kaynak: Ritzer (1992: 528)

Ortaklıkların (bağlantıların) oluşumunu tetikleyen güç 'sosyal çekicilik'tir. Blau, genellikle bu terimleri mümkün olan en geniş şekliyle kullanmak istemektedir – yani, bir kişinin doğal çekiciliği ya da o kişinin sağlayabileceği bariz avantajlar sebebiyle o kişiye meyilli olmak gibi. Ancak; ortaklığın oluşumu sadece başkaları tarafından çekilmeye değil, başkalarını çekmeye de bağlıdır. Emerson'dan farklı olarak, Blau, ikili alış-verişdeki güç farklılıklarının mümkün olduğunu kabul etmeye hazırdır. Bunlar, bir kişi alış-veriş açığı içerisinde olduğu zaman ortaya çıkarlar ve sadece kendilerini ötekine tabi kılarak alış-verişin sürekliliğine destek olurlar. Öteki, güç kredisini, diğer alış-verişlerde komuta etmek için kullanılan gücü, kabul eder. İnsanlar, diğerleri kendilerine bağımlı olduğu ölçüde güçlüdürler.

Gücün ayrıştırılması, kolektif sosyal örgütlenme kurmak için işleyen iki dinamik gücü ortaya çıkarır. Birincisi meşruluktur. İnsanların sosyal yararlar karşılığında kendilerini tabi kılmayı istemeleri gerçeği, gücün kullanımının kabulünü gösterir. Bu kabulü ilettikleri ve ifade ettikleri ölçüde, güç meşrulaştırılır. Gücün meşruluğu hedeflerin takibinde kolektif

çabanın örgütlenmesine izin verir. Ancak; güç uygulanması menfaatlerin değerini düşürdüğü şeklinde algılanır, ikinci dinamik bir güç oyuna dahil olur, muhalefet. Burada insanlar birbirlerine itirazlarını ifade edecek ve ileteceklerdir. Ancak; bu aynı zamanda kolektif örgütlenmenin kaynağıdır; çünkü insanlar muhalefetlerini etkili kılmak için sosyal hareketler, partiler ve birlikler şeklinde muhalif örgütlenmeler oluştururlar.

Burada Blau, mikro-yapılar (etkileşime giren bireyler) ve makro-yapılar (birbiriyle ilişkili gruplar) arasındaki kritik bağlantıyı kurar. Bu düşüncede ilk adım, iki tür yapıda birbirine paralel süreçlerin olduğunu söylemektir – insanların birlikte çalışması gibi gruplar da birlikte çalışır ve bir birey diğerine karşı çıkabildiği gibi aynı şey gruplar için de söylenebilir. Bunun temelleri bütün etkileşim durumları, evrensel olan sosyal alış-veriş süreçlerinde görülür. Bu Blau'ya, insanların ortak değerleri paylaştığını ve bu uzlaşım ile ulaşılan değerlerin birbirleri arasında direkt temas olmayan durumların iletici bağı olduğunu söyleme fırsatı verir. Kritik iletici değerler; entegrasyon (para gibi gruplar arasında alış-veriş için araçların geliştirilmesine izin veren, paylaşılan anlam bağları ve ortak değerlendirme standartları), ayrıştırma, meşruluk ve muhalefet ile ilgili olanlarıdır.

Kamu seçimi (tercih, choice):

güç gücü olan insanlara gitmeli

Sosyal alış-veriş kuramı, temelde toplumu açıklamak yerine, insanların neden böyle davrandıklarını anlamaya çalışır. Kolektif örgütlenmelere ilişkin en temel ifadeleri, bunların bireysel rasyonel davranışların sonucunda ortaya çıktıklarıdır. Mümkün olduğunca, kolektif örgütlenmelerin, insan davranışının kasti ve bilinçli bir sonucu olduğunu belirtilir, diğer bir deyişle, kolektif örgütlenmeler bireylerin çıkarlarını artırır. Şimdi, karşı yönden gelişen kuramsal sayıltıları değerlendirebiliriz. Bu sayıltılar, kolektif örgütlenmelerin neden böyle davrandıklarını sorgularlar. Beklendiği üzere, kolektif örgütlenmeleri, yararları, en çoklaştırmak için rasyonel bir şekilde hareket ettiklerini iddia eder; fakat bunu yaparken bireysel ve kolektif rasyonalitelerin arasındaki örtüşmeyi varsaymaz. Aslında, asıl odak noktası, örgütlenmelerin, çatışan rasyonalitelerin uzlaştırılması için araması gereken yoldur. Bu sayıltılar kamu seçimi kuramı olarak bilinir ve kuram sosyoloji yerine siyaset biliminden türediği için, hükümetlerin ve diğer politik örgütlenmelerin üzerinde odaklanmaktadır.

Kamu seçimi kuramının temel yönelimi, siyasal davranışın iktisadi davranıştan ilke olarak farklı olmadığı görüşüdür. İktisat kuramı gibi bu kuram da, kuramın unsurlarının kolektiviteler değil, bireyler olduğu görüşünü kabul eder: 'Temel taşları yaşayan, seçen ve tasarruf yapan bireylerdir' (Buchanan 1978:5). Bununda ötesinde, Buchanan'ın (1978) iddia ettiği gibi, bireyler tercihlerinin toplamı olarak tanımlanırlar. Bu nedenle, bireylerin farklı olduğu varsayılırsa, tercihlerinin de farklı olması gereklidir. Ancak; sosyal yaşamın birçok yönü kolektiftir ve özel ve bireysel olmaktan çok kamusaldır. Yukarıda da dolaylı olarak ifade edildiği gibi, kamu seçimi kuramının temel sorunu, sonuçları toplumun bütün üyeleri tarafından tecrübe edilecek olan projelerin oluşturulması sırasında farklı bireysel tercihlerin nasıl uzlaştırılacağı sorunudur. Aslında, kamu seçimi kuramında bu, tam da hükümetin işlevi haline gelir.

Olsen; Buchanan: kolektif eylemin mantıksızlığı

Bu temel sorunsalın felsefi altyapısını Olsen ortaya koymaktadır (1965). Olsen, kolektif örgütlenmenin amacının üyelerinin çıkarlarını artırmak olduğu şeklindeki basit önerme ile yola çıkar. Olsen sayıltılarını ciddi testlerden geçirmek üzere, üyeleri ile çıkarlarını paylaşılması beklenebilen, sendikalar, çiftçi kartelleri, hisse sahipleri dernekleri ve (iyi yönetimin üyelerin ortak çıkarı anlamına geldiği) devlet gibi, örgütlenmeler bulmaya çalışır. Bunların her biri bireysel çıkarlar ve ortak çıkarların uzlaştırılmasını gerektirir. Devleti ana örneğimiz olarak alabiliriz. Vatandaşlar açısından ortak çıkar, örneğin savunma, iktisat yönetimi ve eğitim gibi bazı hizmetlerin sağlanmasıdır. Ancak; belki de, tek tek bireylerin çıkarları, devlete finansal katkı sağlayan ekonomik maliyetlerin en aza indirilmesidir; diğer bir deyişle, her birey bir bedel ödemeden, başkasının arabasıyla seyahat eden "özgür" kişi olmaya çalışacaktır. Olsen'ın inandırıcı bir şekilde işaret ettiği gibi, tarihte vatanseverlik ya da milliyetçilik duyguları ne kadar gelişmiş olursa olsun, hiçbir devlet gönüllü, yardımsever katkılarla ayakta kalmayı başaramamıştır. Birey ve kollektivite arasındaki uzlaşma, kaçınılmaz ve zorunlu ölçüde vergilendirme ile başarılır.

Devlet, 'kamu malları', yani mal ve hizmetler sağladığından vergilendirmeye bağımlıdır; bu mal ve hizmetler bir kişiye açıksa herkese açık olması gerekir' (1965:14). Eğer katkısı bulunmayanları bu hizmetlerden mahrum etmek mümkün olsaydı, o zaman katkıların gönüllü olarak yapılması gerçekleşebilirdi. Eğer grup küçük olsaydı, katkılar da gönüllü olabilirdi; çünkü katkıda bulunan kişi algılanabilir ve takdir

edilebilir olan kolektif kazançtan pay almayı bekleyebilirdi. Ancak; katılımın zorunlu olmadığı küçük gruplarda bile kolektif çıkarların yerine getirilmesi, her bireyin eşit katkı yaptığı durumlar dışında mükemmelliğe ulaşmaktan uzaktır. Aslında, küçük oranda katkı yapanların daha büyük katkı yapanları sömürmesi beklenir. Grup büyüdükçe, optimal düzeyin altında kalan düzey büyür, böylece büyük ya da atıl kalan gruplar (örneğin, sosyal sınıflar, kadınlar, müşteriler, vergi verenler, ırksal azınlıklar) ortak çıkarlarını daha ileri götürmek için yaygın bir eğilim göstermezler. Başarılı bir şekilde çalışabilecek büyük gruplar; devlet, dernekler ve mesleki örgütleri kapsayan, gönüllü bağlılıkları garanti altına alan gruplardır. Eğer Olsen şu sözünde haklıysa: 'Rasyonel, kendi çıkarıyla ilgili bireyler, ortak ya da grup çıkarlarını gerçekleştirmek için harekete geçmezler' (1965:2, İtalikler silinmiştir), varolan kolektif kurumları açıklama sorunu ortaya çıkar – eğer her üye serbest olmak isterse, katkılar nasıl harekete geçirilecektir? Buchanan'ın (1978) iddia edeceği üzere, Olsen soruna yanlış bir kurguyla girişmiştir, şöyle ki; birey ve kolektivite arasındaki alış-verişin, sınırlanmadan, normlar ve kurallar dışında gerçekleştiğini varsaymaktadır. Aslında, devletleri de içeren örgütler, tipik olarak bilinçli kurgulardır ve bu nedenle anayasaldırlar. İnsanlar bireysel sonuçlarının ne olacağını bilmeden örgütleri kurmak için bir araya gelirler. Rasyonel anlaşma, onları sonucun bir şekilde dürüst ve adil olduğu kurallar setini kurma konumuna getirir. Mümkün olduğunca, katkı ve menfaatlerin akıl yürütmeden dengelenmesinin sağlanacağı normlar setini kurumlaştıracaklardır. Aslında, eğer uygun bir şekilde düşünülürse, böyle anayasalar azınlıkların çoğunluk yönetimiyle sömürülmesine izin verilmeyeceğini garanti altına alırlar. Bu nedenle, Buchanan'da ABD anayasası, çoğunluk oylamasına güçler ayrılığıyla sınırlamalar getirdiği için, normatif olarak, İngiltere anayasasına tercih edilebilir bir anayasaya sahiptir.

Arrow; Niskanen; Downs: rasyonel diktatörlük

İktisatçı Arrow (1963) bir anayasanın ya da kendi ifadesiyle 'sosyal refah' işlevinin karşılaması gereken koşulları belirtir. Bunlar sırasıyla:

• Bilinen teknolojik ve kaynaksal sınırlar içerisinde, toplumun amacı, sosyal fayda ve refahı en çoklaştırmaktır. Sosyal refah işlevi, tercihler planı adı altında bilinen, toplumda sağlanan kamu hizmetlerinin sıralanmış bir öncelikler listesinden oluşacaktır.

• Bireysel ve kolektif tercihler arasında pozitif bir ortaklık olmalıdır. Eğer bir bireyin tercih planında bir kamu malının değeri yükselirse, kolektif

planda da yükselir.[19]

• İşlem alakasız alternatiflerden bağımsız olmalıdır, diğer bir deyişle, bir malı tercih etmek bireyin diğer malları tercih etmesinden etkilenmeyecektir.

• Sosyal refah işlevi diktatörlükçe empoze edilemez.

Bundan sonra, Arrow dört koşulun karşılıklı olarak örtüşmediğini göstermek için karmaşık, mantıksal bir delil ortaya koyar. Olsen gibi, zoraki geri dönmek ve son koşulu feda etmek zorunda kalır. Devleti herşeyi bilen ve tarafsız olarak kurmak zorundadır, şöyle bir varsayımı vardır: 'Bütün bireysel tercihlerle ilgili tüm bilgiler, topluma ya da toplumsal karar alıcıya açık olmalıdır ve sosyal refah bir şekilde uyulan kurallara atıfta bulunularak en çoklaştırılır' (Rowley, 1978:33). Rowley'ın dediği gibi, ilkesel olarak herşeyi bilmek mümkün olsa bile, gerçek bireysel tercihlerin, ne herkesçe bilindiği ne de özellikle sabit olduğudur. Yine de, Arrows için: 'Sorun, genellikle vatandaşlara değil, kamu çalışanlarına tavsiyede bulunulmasıdır' (1963:107, italikler silinmiştir) ve aslında böyle tavsiyeler, özel bir vatandaşa yapılacak tavsiyeler olabilecek bireysel çıkar değerlerinden farklı değerler (örneğin kolektif refah) önermelidir.

Şu anda çok az kamu seçimi kuramcısı devletin tarafsız olduğunu ve herşeyi bildiğini kabul etmektedir. Aslında eğilim, bürokratı kolektif refahı sürekli artırmak için uğraşan çalışan olarak değil, diğer aktörlerin yaptığı gibi rasyonel ve çıkarlarını maksimize eden biri olarak görmektir. Bu görüşün öncü savunucusu Niskanen'dır (1971). Ona göre, bürokratlar özel sektördeki yöneticilere benzer şekilde algılanmalıdır; bir farkla, özel sektör yöneticileri firmanın devamlılığı ve karlılığına yönelimle motive olurlarken, bürokratlar büronun devamlılığı ve büyümesine yönelimlidirler. Gündelik ifade ile bürokratlar, normal olarak kendi bürolarının toplam bütçelerini en çoklaştırmaya çalışırlar. Ancak, Pareto optimaline göre, (Bakınız s.63) çıkarı en çoklaştıran davranış üzerinde tekil ve önemli bir sınırlama olmak zorundadır, yani bütçenin büronun karşılamak üzere kurulduğu hizmetin en az toplam maliyetine eşit ya da ondan daha büyük olması gereklidir (Niskanen 1971:42).

Niskanen büroları, bu motivasyonel varsayımının koruması altındaki maliyetlerinin düzeyindeki değişimler ve hizmet taleplerindeki değişimlerin koşulları altındaki firmaların davranışı ile karşılaştırır. Bütün koşullar altında, kullandığı modelde, büronun üretim ve bütçesi, rekabetçi bir çevrede işlev gören bir firmanın ortaya koyduğu ürün ya bütçeye eşit ya da (daha sıkça görüldüğü gibi) ondan daha büyüktür. Pareto optimalite

kriterlerine göre bu normatif olarak kabul edilemez. Bu nedenle Niskanen, şimdi genellikle kamu seçimi kuramı ile özdeşleştirilen radikal ideolojik konuma yönelir. Bu demektir ki; devlet, iktisadın motivasyonel ve yapısal özelliklerini birbirine daha yakın hale getirmek amacıyla, yeniden organize edilmelidir. Böylece, bürolar hizmetlerini tedarik etmede rakipler haline getirilmeli ve bürokratların bu verimli tedarikten, bireysel olarak yararlanmasına izin verilmelidir. Eğer kişi, bu akıl yürütme yolunu sonuna kadar sürdürürse, hizmetlerin sağlanmasını rekabetçi ve karlı kılmakta en verimli yol, onları mümkün olduğunca özelleştirmektir.

Eğer bürokratlar çıkarı en çoklaştıran kişilerse (vatandaşlar kötü niyetli, kamu seçimi kuramcıları gerçekçi olduğunu söyleyeceklerdir) politikacılar nasıl olmalıdır? Downs'ın demokratik iktisat modelinde (1957) politikacılar da kendi çıkarlarını ençoklaştırmayı amaçlar. Bir göreve, politikalarını uygulamak için arzu duyarak değil, üst düzey bir görevden gelecek olan gelir, statü ve güce ulaşmak için talip olurlar (1957:28). Politikaların oluşturulması, seçimleri kazanma olasılığına bağlıdır – faydayı en ençoklaştıran seçmenlerin ortamında hükümetler de oyu en çoklaştırırlar. Politikaların belirlenmesine gelince, bir hükümet her konuyu nazari (ya da gerçek) seçmenlerin oyuna sunar ve 'her zaman çoğunluğun tercihini seçer'. Eğer bunu yapmazsa, hükümet kaybeder (Downs 1957:54-5). Bunu ancak mükemmellik hesaplarından emin olduğunda yapar, ya etkili anketler yapılmıştır ya da oy verenlerin çoğunluğu bir meseleye tutkulu bir şekilde bağlanmıştır. Buna karşılık olarak muhalefetin iki temel stratejisi vardır: Hükümetin politikalarına denk politikalar geliştirir ya da bir alternatif sunmadan hükümetin politikalarına saldırarak bir azınlıklar koalisyonunu temsil edebilir.

Burada Downs, yine Pareto'nun optimalite kriteri altında demokrasinin eleştirisine girişir. Kesin bilgi ve eşit olmayan gelir gibi koşullar altında hükümetler, geliri, zengin azınlıktan, fakir çoğunluğa yeniden dağıtırlar. Ancak; bu ulaşılabilir değildir; çünkü yüksek oranda vergilendirilen zenginler, gelir hakkındaki kararlarını iktisadi faydaya göre verirler – daha az çalışırlar, servetlerini offshore bankalarına taşırlar, vb. Ancak; bilgi kesin olmadığında, (diğer bir deyişle, çoğunluğun istekleri belirgin olmadığında) hükümet gelir dağılımı için ekonomiye müdahale etmeye daha az meyillidir v, bu nedenle, hükümet daha 'küçük' olur. Normatif karar, belirsizlikle hükümet propagandasının ikna gücü ile başa çıkılması demektir; çünkü, bu

imtiyazlı olanları politik anlamda güçlendirecek ve böylece, üretim ve verimlilik için iktisadi girişimler sürdürülecektir.

Coleman: kanun dışı örgütler

Alış-veriş kuramının bazı unsurlarını da içeren kamu seçimi kuramının sosyolojik versiyonu, Coleman tarafından ortaya konulmuştur (1990). Aslında, Coleman alış-veriş kuramını, kamu seçimi kuramının ana sorununu çözmek için kullanır. Bu kuramda, kolektif kurumlar, neredeyse Kantçı kurgular gibi, bireylerin katkı yapıp yapmamaya karar vermek zorunda oldukları durumda bir yargıda bulunma için kullanılır. Coleman bireysel aktör düzeyinden başlar ve kolektif kurumların bireyle kolektivite arasındaki maddi transferlerden değil, bireyler arasındaki maddi transferlerden nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışır.

Coleman'ın ilkel terimleri alış-verişin kuramınkilere benzer. Aktörlerin iki ana özelliği vardır; birincisi, bazı kaynaklar üzerinde kontrolleri vardır ve ikincisi, kaynaklara ilgileri vardır. Bu özellikleri birbirine bağlayan eylemin tek ilkesi, bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmek için harekete geçeceğidir (1990: 37). Ancak, kaynakları bir kişi kontrol eder ve bireyin çıkarları hemen hemen hiçbir zaman örtüşmediğinden çıkarı en çoklaştırma pratikleri aktörler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmaya yarar – diğer bir deyişle, bir kişinin çıkarlarının gerçekleşmesi başkalarının kontrolü altındaki kaynaklara ulaşmasına bağlıdır. Buna göre üç tür eylem olabilir:

• tüketim süreci; kişinin kendi kaynaklarını kontrol etmesi ve kullanması (sosyal süreçlere yol açmayan önemsiz türde bir eylem);

• alış-veriş süreci; başkalarının kaynaklarının kontrolünü kazanmak için kişinin kendi kaynaklarını kullanması;

• kişinin çıkarlarına daha uygun olduğu için, kaynakların kontrolünün terk edilerek, tek taraflı olarak aktarılması.

Bu üç eylem de kamu seçimi kuramının temel sorunu olan, hareket serbestisi içindeki bireyin ya da katkıda bulunan kişinin ikilemi sorunlarını, bireysel çıkarların kolektif çıkarlarla örtüştüğünü iddia ederek çözmeye çalışır. Daha önemlisi, bu Coleman'ın, ilkel bireysel aktörün analizinden, acil ve araçsal çıkar en çoklaştırmasına girişerek, kalıcı ilişkilerin incelemesine yönelmesine izin verir. Yine üç ilişki önemlidir:

• Güven ilişkileri: Bunlar alış-veriş ortamında ortaya çıkar. Alış-verişler zaman içerisinde ortaya çıktıkları için, aktörler kaynaklara yaptıkları yatırımlarının getirisini, gelecek bir tarihe kadar riske edebilirler. Bir alış-

veriş ilişkisinde, ilişkiyi tekrar ederek sürdürmekte her bir aktörün çok büyük çıkarı vardır. Zorunluluklar olarak adlandırılan genelleştirilmiş sosyal kaynakların ortaya çıkmasına yol açarlar.

• Otorite İlişkileri: Çoğu durumda aktörler, tek taraflı olarak kaynakları kontrol etme haklarını, kolektivitenin diğer üyelerinden eşit katkıyı garanti altına almak için, tek bir otoriteye devredeceklerdir. (Olsen'ın vergilendirme örneği böyle bir sürece örnektir.) Bu şekilde, üretilen genelleştirilmiş sosyal kaynak, Coleman bu terimi kullanmasa da, genellikle güç olarak adlandırılır.

• Normlar: Bu terim, bireyin kendini kontrol etme haklarını kolektiviteye teslim ettiği durumlarını gösterir. Bu durumlar, her bireyin kolektiviteye ne katkı yapması gerektiğini belirlerler. Burada üretilen genelleştirilmiş sosyal kaynak, değere-bağlılık olarak adlandırılabilir (yine de bu, Coleman'ın terminolojisi değildir).

Coleman'ın sosyal sermaye dediği, bu tür kaynakların üretimi, aktörlerin bir araya geleceği yapıların kurulmasına imkan verir. Buchanan'ın söylendiği gibi, Coleman, bu süreçte normların en belli başlı resmi ifadesi olan anayasaların önemini vurgulamaktadır. Politik kurgular, özellikle, bireysel eyleme geçme özgünlüğü ve kolektif kontrol arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Katkı ve yarar arasındaki denge nadiren Pareto optimaline uygundur, her katılımcı aktörün, yazılı olarak sahip olduğu kurgunun farklılaşan güç düzeylerini daha çok yansıtır. Güç farklılaşmaları, birleşik kurumun kontrolünün onu oluşturan aktörler arasında dağıtılmasını yansır. Yine de, Coleman'a göre, kolektif aktörlerin gelişimi pozitiftir ve kolektif aktörlerin katılımcı aktörlerin çıkarlarının gerçekleştirilmesi heveslerini temsil ettiklerine ve etmeleri gerektiğine inanır.

Bu şimdi, insan evriminin temel sayıtlısı haline gelir. İnsan toplumunun gelişimi, ilkel ilişkileri ifade eden 'doğal' birleşik aktörler (aileler, kabileler, topluluklar, vb.) ile yer değiştiren diğer birleşik aktörlerin (devletler, şirketler, vb.) çoğalması ile, belirlenir. Bireysel aktörler, birbirleriyle, azalan bir şekilde, bireysel çıkarları adına değil, birleşmiş aktörlerin temsilcisi olarak etkileşime girerler. Bu 'yeni sosyal yapı', amaca yönelik insan aktörleri arasındaki çıkarın en çoklaştırılma kalıbı olmaktan çok, gerçek değil, 'hukuki' kişiliği olan, birleşmiş aktörler arasında kurulmuş bir kalıp olarak anlaşılmalıdır. Böyle bir durum, Coleman'a, şirketlerin sorumsuzca kendi çıkarları peşinde koşan köksüz kanunsuz kurumlar olarak görüldüğü

ve bireylerin özel ve kolektif çıkarlarının ikinci plana atıldığı modern toplumlara ilişkin yapılan eleştiriler için uygun bir zemin hazırlar.

Rasyonel seçim:

Marksistlerin oynadığı oyunlar

Olsen'ın hükümet kuramları hakkında temel sorular sorarken, kamu mallarına kolektif bağlılığın imkansızlığı hakkındaki ifadeleri de Marksistler açısından sorunlar ortaya koymaktadır. Çıkarlarını rasyonel olarak en çoklaştırmaya çalışan vatandaşları, diğer vatandaşların sırtından geçinmeyi amaçlayan hareket serbestisine sahip bireyler gibi olmak isterlerken, rasyonelliği ve çıkarı en çoklaştırmayı amaçlayan işçi sınıfı üyeleri de devrim için savaşmayı diğerlerine bırakabilir: "proleter" hükümetin kendisine fayda sağlayacağını düşünen bir işçi burjuva devletine karşı bir devrim başlatmak için hayatını ve kaynaklarını riske etmeyi rasyonel bulmaz' (Olsen 1965:106). Sınıf hareketini, maddi çıkarların peşinden gitmek olarak açıklayan Marksın kuramı, Olsen'a göre tutarsızdır; çünkü, maddi çıkarlar her zaman kolektif olarak değil bireysel olarak ifade edilirler. Olsen; kapitalist toplumun zayıflıklarını kullanan ve yukardan müdahale ile sosyalizmi kuracak sağlam, ileri derecede disiplinli ve motivasyonlu devrimci elite duyulan ihtiyacı vurgulayarak Bolşevizm'i kabul eden, Lenin ve Trotsky'nin, kendi düşüncelerinin nasıl öncülüğünü yaptıklarını dile getirmektedir. Böyle bir gelişme, kamu seçimi kuramında Downs'ın rasyonel çıkarın en çoklaştırılmasını amaçlayan politikacıların davranışı hakkındaki düşünceleri ile açıklanabilir. Şüphe yok ki; üst düzeyde bir görevin getirdiği güç ve statü gibi kişisel ödülleri elde etme isteği, Lenin ve Trotsky'i motive etmiştir.

Hatırlanacağı gibi, Olsen ve Downs için belirsizlik kritik bir unsurdur. Sonuçların belirsizlik düzeyi ne kadar yüksekse, bireysel rasyonalite hesaplarının kolektiviteye bağlılık sağlama olasılığı o kadar düşüktür. Marksist senaryoda, belirsizlik düzeyi en yüksek düzeydedir. Başarılı bir proleter devrimi yapma olasılığı zayıf olmakla kalmayıp, burjuva toplumu düzensizlik içindeyken bile, işçilerin maddi çıkarlarının nerede olduğu konusunda kararsız oldukları kabul edilir – yanlış bilinçlenme sorunu vardır.

Bu sorunla ilgilenen Marksist görüşün kolu analitik ya da oyun kuramsal Marksizm olarak adlandırılır. Her ne kadar, Elster yakın tarihlerde kendi başına bir rasyonel seçim kuramı oluşturmak için Marksist kuramı geride bıraktıysa da, Elster ve Roemer bu kuramın baş mimarlarıdır.

Roemer'ın Wright'ın sınıf kuramı (Bakınız Bölüm 9) üzerinde çok önemli bir etkisi vardır; fakat genellikle, analitik Marksizmin ileri derecede bireysel ve rasyonel varsayımları, geleneksel Marksistler tarafından reddedilir.

Elster: devrimcinin ikilemi

Analitik Marksizm her zaman kendi sorunlarını çözmek için belirsizliğin maksimum düzeyde olduğu en kötü durum senaryosuna göre hareket eder. Senaryo, oyunlar kuramından çıkarılır. Oyun kuramının unsurlarına göre her zaman iki ya da daha fazla oyuncu vardır; oyuncu birini seçebilir ve seçimler farklılaştırılmış ödüller yaratır. Kritik unsur, ödüllerin bütün oyuncular tarafından yapılan tercihlere göre değişmesidir, yani kararlar birbirine bağlıdır ve her biri diğerlerinin hamlesini önceden tahmin etmelidir (Elster 1989a:28). En çok bilinen ve kullanılan oyun-kuramsal sorun Mahkumun İkilemidir. En basitleştirilmiş şekliyle Mahkumun İkilemi sorunu şöyledir:

> Bir suçun işlenmesinde işbirliği yapmış olan iki mahkum ayrı hücrelere yerleştirilir. Polis her ikisine de biri diğerini ihbar ettiğinde diğeri onu ihbar etmese serbest kalacaklarını söyler (4). Eğer her ikisi de birbirini ihbar ederse, her ikisi de 3 yıl hapis cezası alacaklardır (2). Eğer, biri diğerini ihbar etmez; fakat diğeri onu ihbar ederse, o 5 yıl hapis cezası alır (1). Eğer ikisi de birbirini ihbar etmezse, polisin her ikisine de 1 yıl hapis cezası vermek için elinde yeterli delil olacaktır (3). [Elster 1989a:29n; numaralar en kötü 1 olmak üzere bireysel kararların sonuçlarının sıralamasını göstermektedir]

Her iki mahkum da hemen diğerinin itiraf ve ihbar edeceğini varsayar, bu durumda baskın strateji itiraf etmek ve ihbar etmektir. Her ikisi de üç yıl ceza alır. Eğer sessiz kalmış olsalardı, her ikisi de bir yıl ceza alacaktı. Olsen'ın ve diğerlerinin sözünü ettiği durumlar Mahkumun İkilemini, ikiden fazla oyuncuyu kapsayacak şekilde Parfit'in (1986) Katkıda Bulunanın İkilemi (bireylerin kamu hizmetlerinin üretimine katkıda bulunmaya karar verdiği durumlar) ve Samaritan'ın ikilemi (diğer bir kişiye yardım edip etmemeye karar verilmesi durumu) genişletir. Her örnek, bireysel çıkar en çoklaştırılmasının daha kötü bireysel bir sonuç ürettiğini gösterir.

Jon Elster (b. 1940)

Elster Norveç'te doğmuş; Chicago Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olmuştur. Halen Oslo'da, Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde Araştırma Direktörüdür.

En önemli oyun-kuramcı Marksist olan Elster, aktörlerin, bireysel rasyonel çıkarlarını en çoklaştırılmalarını amaçladıkları konusunda ısrarlıdır ve Katkıda Bulunanın İkilemi'ne kolektif sınıf eylemi kapsamında bir çözüm bulmayı umar. Oyuncuların bilerek kendileri için daha kötü olanı yaptıkları durumda, eylemlerinin gerçekte rasyonel olmadığı şeklinde bir düşünceye kapılmaya karşı bizleri uyarır. Rasyonel seçim, bireysel ve araçsal rasyonalite üzerine kurulmuşsa, o zaman bu, kolektif rasyonalite nosyonuna kaymak anlamına gelecektir (1989a: 29). Bir eylemin rasyonel olması için eylemin şu özellikleri olmalıdır: Birincisi, eylem aktörün isteklerini gerçekleştirmek için kullanacağı en iyi araç olmalıdır; ikincisi, istekler aktörün kendi ifade ettiğince, kendi iyiliğine mümkün olduğunca yakın olmalıdır ve üçüncüsü, aktör bu görüşlerin her birini desteklemek zorundadır (maliyet ve menfaatler arasındaki denge uyarınca)

Elster'ın Katkıda Bulunanın İkilemi sorusu şu şekilde oluşturulabilir: 'Hiç kimsenin eylemde bulunmamasındansa bazılarının eylemde bulunması, herkes için iyiyse, fakat hiçbiri için bu eylemde bulunmamak daha iyiyse, grubun kolektif eylem sorunu vardır' (1989a:126). Oyunun tek bir hamle ile çözümlenmeyeceğini varsayarak bu sorunu çözer. Bir grup defalarca kolektif eylem sorunuyla karşılaşırsa, kendi çıkarlarını neyin oluşturduğunu, birbirlerinin işbirliğine güvenmeleri gerektiğini ve birbirlerinin gelecekte oyundan çekilmesinden korkmayı, öğrenecektir. Bunun ortaya çıkabileceği katı koşullar vardır: Katılımcılar ileri görüşlü olmalıdır, geleceği düşünmek zorundadırlar, işbirliğinden elde edilecek potansiyel kazançlar çok ve görülebilir/işbirliği yapmamaktan elde edilecek kazançlar daha küçük olmalıdır; her birey grupta diğerlerinin benzer, rasyonel ve bilinebilir inançlar temelinde hareket ettiği konusunda güven duymalıdır.

Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse; Elster kolektif eylemin çoğu rasyonel olmayan motivasyonlar karışımından ortaya çıktığını iddia etmektedir. Dört bileşim şunlardır:

• Bireyciler: Bunlar, yukarıdaki tanımlama ile örtüşür. Tekrar edilen hamlelerinde, işbirliğinin gelecekteki faydalarını ve misilleme yapmanın maliyetini hesaplarlar.

• Kolektivistler: Kolektif eylemde bulunurlar; çünkü, bu doğal olarak ödüllendiricidir. Kolektif eylemin sosyalliği ve dayanışmasından

hoşlanabilirler ya da bunun kişisel gelişim için olduğunu düşünebilirler. Sürecin sonuçlarından çok sürece odaklanırlar.

• Faydacılar: Bireyciler gibi, faydacılar rasyonel çıkarı en çoklaştırırlar. Ancak; kendi bireysel menfaatlerini en çoklaştırma yerine, kolektivitenin yararlarına yönelirler.

• İdealistler: Bunlar çıkar maksimize edenlerden çok fedakarlıkta bulunanlardır. İdeal kolektif durumun ne olabileceğini hesaplarlar ve buna göre hareket ederler.

• İzleyiciler: Başkalarının ne yaptığına bakan ve buna göre hareket eden insanlardır; çünkü bu akılcı olan gibi görünür. Bu kişiler insaflılık ve adalet normları ile güdülenmişlerdir.

(Elster 1989a: 52-60,133); 1989b:34-49)[20]

Kolektif eylem hakkında ilkel kararların alındığı somut durumlarda, süreç birkaç kolektivist ve/veya idealist tarafından başlatılabilir. Böyle bir şey belki de, faydacıların ortak fayda için alternatif olasılıklar olduğu hakkındaki bilinç düzeylerini yükselterek, pozitif reaksiyonu tetikleyebilir. Böylece bu da, bireycilerin misilleme korkularını artıracak ve izleyiciler için yeni normlar oluşturacaktır.

Marksizm'in temel sorunu kolektif sınıf eylemine geri dönersek, Elster'a göre, bir işçi sınıfı için bu süreç şunlar olduğunda ortaya çıkar:

• İşçi sınıfı, alternatif sosyal örgütlenme modelinde mümkün olan kolektif kazanımlardan haberdar olur ve bu kazanımlar, kişi başına, şu anda elde ettiği kazanımlardan daha fazla ise, bu süreç gerçekleşir.

• Farklı tipte güdülenmelere sahip, birbirleriyle iletişim kurmak isteyen bireysel katılımcılar için, belli olanaklar vardır. Bu koşul altında, aktivistler (kolektivistler ve idealistler) ortak paydada ilerleme olasılığını faydacılara ve onların da ötesine iletebilirler.

• Bir sınıf içinde, kişilerin yer değişim oranları düşüktür. Bu, kolektif eylem ikilemleri için, tekrar oranını artırır ve bireycileri gelecekteki fayda ve maliyetleri hesaplama yolunda ikna eder.

• Mevcut durumu tersine çevirebilecek bir takım araçlar ortaya çıkar ve bireylere, bu araçların kullanılmasının maliyeti çok düşük olduğunda bu süreçler ortaya çıkar (Lash ve Urry'den sonra 1984:38).

Roemer: sosyalist sömürüye doğru

Marksist kolektif eylem sorunsalıyla ilk karşılaşmasının ardından Elster, giderek artan bir şekilde rasyonel seçimin toplum kuramına yapabileceği genel katkıya yönelir. Bu düşüncelerin değerlendirilmesine bölümün sonuna

doğru geleceğiz. Bunu yapmadan önce, Marksist düşüncenin farklı bir boyutu olan oyun kuramsal Marksizm'in yeniden yorumlanmasının ele alınması gereklidir. Kesin olarak rasyonel seçim kuramının kapsamı içinde yer almasa da, Roemer'ın analitik Marksizm versiyonu (1981:1982) onu tamamlar ve destekler. Bunun nedeni, onun da devrimsel eylemin kaynağı olan emeğin değer kuramının[21] kusurlarını düzeltmeye çalışmasıdır ve ayrıca resmi iktisadın tam özü olmasa bile, tekniklerinden yararlanır.

Roemer'ın gerçekleri ortaya çıkaran buluşu, sömürünün, emeğin sadece bir ücret karşılığında oluşan bir alış-verişile sınırlı olmadığıdır. Kendi geçimlerini sağlamak ve birbirleriyle ticaret yaparak bunu gerçekleştirmek için kendi hesaplarına yeterli düzeyde üretim yapan üreticilerin olduğu basit bir model ile işe başlar. Üreticiler sahip oldukları sermaye miktarına göre farklılık gösterir; daha fazla sermaye daha fazla üretim olanakları sağlar. Daha fazla sermayeye sahip olanlar, çok az sermayesi olan ya da hiç sermayesi olmayanlara göre geçimlerini sağlamak için, ihtiyaçları olan değişim değerini üretebilirler. Bu nedenle, üretim araçlarına sahip olmak çok önemli olsa da, bu ücretli işçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesinden çok, üreticiler arasında alış-veriş aşamasındaki sömürüyü sağlar. Bu, aynı zamanda, sömürünün kapitalist olmayan kurumlar içinde tanımlanmasına izin verir (diğer bir deyişle, kardan pay alımı olmayan kurumlar).

Bu basit modelde, sömürü olmakla birlikte sınıflar yoktur. Roemer modele emek piyasasını ekler ve sınıflar ortaya çıkar. Bunlar, katılımcıların mükemmele ulaşma davranışının sonucu olarak ortaya çıkarlar- bazıları emeklerini satmayı avantajlı görürken, bazıları emeği kiralayarak mükemmele ulaşmaya çalışır,vb. Sınıflar, sömürülme modeli ile bir bütün oluşturur, bu nedenle emek gücünü kiralamak her zaman sömürüyü ima ederken, emeğini satmak sömürülmeyi ima eder. Roemer bunu 'Sınıf Sömürüsüne Uygunluk İlkesi' olarak adlandırır.

Geleneksel Marksistler bu ilkeyle biraz rahatlamadan önce, Roemer emek piyasası olmadan da sınıfların ortaya çıkabileceğini göstermeye koyulur. Bunu, modeline kredi piyasası ekleyerek yapar ki; böylece sermaye, üreticiler arasında ödünç verilebilsin. Yine, üreticiler üç mükemmelleştirici strateji açısından ayrışırlar – ödünç verme, ödünç alma ya da hiçbiri- ve Roemer, aynı şekilde, bunun, sınıfları (finansörler, borçlular, vb.) ürettiğini ve bir sınıfa mensupluk ile sömürü modelindeki konum arasında kaçınılmaz bir uyum olduğunu göstermektedir. Sonunda

emek piyasası temelli sınıf ile sömürü ve kredi piyasası temelli sömürü arasındaki izomorfizmi göstererek daireyi tamamlar. Eğer bir izomorfizm varsa, Marksist sınıf ilişkisi ve sömürünün tüm donanımı, ücretli emek değişimi olmaksızın, ortaya çıkabilir.

Roemer'ın bu modele uyguladığı sınırlamalardan biri, sermaye birikiminin yasak olmasıdır. Öncelikle bu sınırlamayı, daha sonra da sermaye payı, paylaşılan üretim ve üretim faktörleri arasındaki ikame gibi, diğer sınırlamaları gevşetmeye koyulur. Önerdiği sömürü modelini sürdürebilmek için, metanın değerinin, onun içinde vücuda getirilen emeğe bağımlı olduğu yolundaki geleneksel Marksist fikri reddetmek zorundadır. Aslında, tam tersi doğrudur, yani emeğin değeri piyasanın onun için belirlediği fiyata ve genişletilerek, emeğin ürünleri için kurulu piyasaya bağlıdır. Ayrıca, bu noktada, çok yeteneklilerin sınıf konumları ve sömüren ya da sömürülen olup olmadıklarına bakılmaksızın, zengin olmalarının mümkün olduğunu bularak, farklılaşmış yetenekler olgusunu modeline katar.

Roemer, Marks'ın merkezi kavramı olan emek sürecini yerinden ederek, esas olarak mülk ilişkilerine dayanan sömürü kuramını önerir. Mülk ilişkilerini, iki oyuncunun, kolektif oyuncular ya da 'koalisyonlar' olduğu oyun-kuramsal açıdan algılar. Eğer bir koalisyon, oyunun belirlendiği koşullar açısından, bekleyebileceği alacaktan azını alıyorsa, sömürülüyordur ya da tam tersi geçerlidir. Oyunun üç farklı kuralı belirlenir: feodal, kapitalist ve sosyalist sömürü.

Feodal mülk ilişkilerinin sömürü modelinin araştırılması, görece daha düz bir çizgide gider (1982:199-202). Eğer bir koalisyon, oyundan çekildiğinde daha iyi duruma geliyorsa, o halde sömürülüyordur; eğer daha kötü duruma geliyorsa, o halde sömürendir. Serfler kendi aile tarlalarını ve aristokratların topraklarını sürdükleri sürece, kesinlikle sömürülürler. Eğer oyundan çekilirlerse, bütün emek güçlerini adayarak, ortak iktisadi üretime girişebilirler. Bu nedenle, feodal sömürü, eğer sadece sömüren, sömürüleni (daha değerli) tarımsal emek ile (daha az değerli) askeri koruma değişimine katılıma zorlarsa sürdürülebilir. Serbest piyasada, serfler askeri koruma için değişim yaparlarsa daha iyi duruma gelirler.

Feodal sömürü, oyundan çekilme bireysel özgürlük üzerindeki sınırlamalara bağlıyken, kapitalist sömürünün tanımlanması, özel mülkiyetin sahipliği aracılığıyla yapılır (1982:202-8). Eğer bir koalisyon oyundan çekilerek daha iyi duruma gelecekse ve oyunda değişime tabi

tutulabilen özel mülkiyetten eşit pay alarak çekilirse, o halde sömürülüyordur. Eğer daha kötü duruma gelecekse, o zaman sömürendir. Hatırlanacağı üzere, mülkiyet sahipliği sömürüyü tanımlar; çünkü bu, farklılaşmış emek girdileri temelinde geçimi sağlayan, üretim olanakları sunar. Eğer feodal sömürü ticaret üzerinde sınırlamalara bağlı ise, kapitalist sömürü özel mülkiyet sahipliği önündeki engellere bağlıdır.

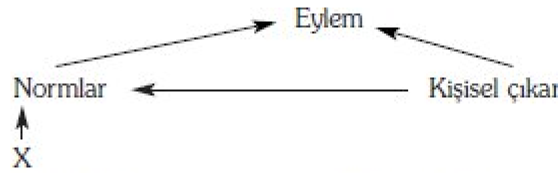
Roemer, sosyalist sömürüyü analiz etmek için, farklılaşmış yetenek konusunu tekrar ileri sürer. Farklılaşmış yetenek bazı kapitalist sömürü oyunları içerisine model olarak sokulmalıdır (Bakınız 1982:208-11); fakat mülk farklılıklarının yasaklandığı ancak yetenek farklılıklarının kaldığı, başka katkının yapılmadığı durumlar daha ilginçtir. Eğer bir koalisyon toplumdaki bütün yeteneklerdeki kişi başına düşen payını alarak oyundan çekilirse ve daha iyi duruma gelirse, bu durumda sömürülüyordur. Eğer daha kötü duruma gelirse, bu durumda sömürendir. Roemer, bu nedenle, sömürü varken bile sosyalizmden söz etmenin uygun olacağını işaret etmek konusunda dikkatlidir. Sosyalizmde herkes kabiliyeti ölçüsünde katkıda bulunur ve yapılan iş için adil bir bedel alır. Tam tersi olarak, sömürünün olmadığı komünizmde her birey kabiliyeti oranında katkıda bulunur; fakat ihtiyaçları oranında gelir alır. Pratikte, 20. yüzyıl boyunca kurumlaşan devlet sosyalizmi toplumları, hem sosyalist sömürü hem de daha ileri bir form olan statü sömürüsünün özelliklerini göstermiştir. İkincisi, güçlü pozisyonlarda bulunanların bu pozisyona özel ödemelerin yapılması için, zor kullanması açısından feodal sömürüye daha yakındır.

Yine Elster: çimento karmak

Roemer ve Elster arasındaki bağ, şimdi daha görünür kılınabilir. Roemer, durumların nasıl olduğuna ve görünür ya da görünür olmayan sömürü koşullarına ilişkin bir model kurar. Elster, bireylerin toplumsal olarak gerekli olmayan, yani genel refaha zarar vermeden çıkarılabilen, sömürüyü yerinden edebileceği ya da sömürünün üstesinden gelebileceği üretim süreçleri ve durumların dönüşümü temellerini kuramlaştırır. İkisinden, Elster'ın argümanı daha geneldir, çünkü insan işbirliğinin kökenlerine inmeye çalışır. Aslında, bütün çalışması Hobbes'ın düzen sorununun çözülmesine yönelmiştir ki düzen sorunu da, insan toplumunun neden yorulmadan kişisel çıkarından çok, geniş bir işbirliğinin ve uyumun peşinden gittiğini konu edinmiştir. En son çalışmasında, Marksizmin sorunlarından daha genel olan bu konuyu açıklamaya yönelir ve biz şimdi bu büyük kurama yönelimi anlamaya geçiyoruz.

Elster sosyal düzendeki iki kavrama işaret eder: davranış kalıplarının tahmin edilebilirliği ve işbirliği (1989b: 1-2).[22] Şu ana kadar tartıştığımız, Elster'ın çalışmasında işbirliği sorunsalının çözülmesi atılımıdır; fakat burada sosyal hayatta tahmin edilebilirlik olarak düzen sorunsalına yoğunlaşacağız. Bu konuya işbirliği sorunsalından daha fazla ağırlık verebiliriz; çünkü, daha önce gördüğümüz üzere işbirliği; normlara, ideallere, bireysel çıkarlardan üstün gelen kolektif çıkarlara ulaşma olanağını varsayar.

Rasyonel seçim kuramının en önemli avantajlarından biri, iddialarının ölçülü olmasıdır. Herşeyi değil sadece rasyonalite standardına uyanları açıklama iddiasındadır. Birçok davranış, irrasyonel olarak kabul edilir ve durumun belirsizliğinden, irrasyonel inançlardan, yetersiz delilden, ya da gerçek olmayan isteklerden kaynaklanabilir. Sonuç olarak, Elster bir kez rasyonellikle motive edilmiş davranışın alanından çıkılınca kaybolur. Örneğin, geniş bir sosyal normlar yelpazesi tasvir eder (1989a: 113-23; 1989b:215-47) ve hatta tahmin edilebilirlik ve işbirliği açısından bunların yararlı sonuçlarını tanımlar. Fakat, bu sonuçlar istem dışıdır ve işlevsel açıklamalar kabul edilmez bulunduğundan normların neden sürdürülmesi gerektiği konusunda nedenler ortaya koyamaz. Neden varolduklarını da açıklayamaz, sadece 'hakkında çok az şey bildiğimiz psikolojik temayüllerimizin bir sonucu olması' gerektiğini söyler. Bir itirafta bulunur: 'Normların nasıl ortaya çıkmış olabileceği hakkında bir iki hikaye anlatsam da, gerçekte nasıl ortaya çıktıkları hakkında söyleyecek hiçbir sözüm yok' (1989a:123)

Şekil 3.1. Elster'in eylemin belirleyicileri kuramı (Elster 1989b: 151)

Bu kabul Elster'ın normlara merkezi bir yer veren sosyal eylem yaklaşımına göre çok sıradışıdır. Bu yaklaşım genel çizgileriyle, şekil 3.1'deki diyagram ile ifade edilmiştir. Eylem hem çıplak kişisel çıkarın hem de normlar aracılığı ile iletilen kişisel çıkarın bir sonucudur; çünkü, insanlar kendi kişisel çıkarlarına uygun olan normları kabul eder ve normlara uyarlar. Ancak, yukarıdaki tartışmanın gösterdiği gibi, normlar tamamıyla

kişisel çıkarlara indirgenemez. Elster'a göre, daha çok mevcut anlayışın ötesinde olan kalıtım faktörünün, 'X' faktörünün bir sonucudur.

Bu kendiliğinden itiraf edilen boşluk Elster'ın toplum analizini incelediğimizde, Elster kararlı bir metadolojik bireyci olduğu için, 'toplum' terimi tanımlaması çok keskin olmasına rağmen, daha da ilgili hale gelir. Israrlıdır: 'Toplumlar yoktur: sadece birbirleriyle etkileşim halinde olan insanlar vardır' (1989b:248). Toplumlar, davranışsalcı ve bireyselci temelde uyum katsayısıyla tanımlanır (belirli bir alanda bireylerin katıldıkları işlerin bütün işlere bölünmesi). Biraz küçükçe ve biraz büyükçe olan alanlar marjinal olarak düşük düzeyde olsunlar diye, uyumun yerel maksimumu olan herhangi bir yer toplum olarak tanımlanabilir (1989b:249). Toplumlar üzerine yukardan empoze edilenler; toplumlarla aynı sınırları paylaşmak zorunda olmayan, kültürler, sınırlanmış yoğunluklu gelenekler ve normlardır. Toplumlar ve kültürler üzerine yukardan empoze edilenler gücün, topraksal yoğunluğu olarak düşünebilecek devletlerdir. Bekleneceği üzere, Elster kültürler ya da devletler için bir açıklama da bulunmaz, fakat bireylerin birbirleriyle neden tutarlı ve düzenli bir şekilde etkileşime girdiklerini göstermeye çalışır: 'Toplumun çimentosunu' oluşturan evrensel temelde üç psikolojik süreç vardır; gıpta etme, fırsatçılık ve inanılır olmak.

Elster, gıpta etmeyi insan doğasının temeli olarak kabul ediyor görünmektedir (1989b: 252-63). Kişinin kendisini diğerleriyle duygusal olarak karşılaştırmasından doğar; çünkü kişinin kendisini değerlendirmesinin başka bir yolu yok gibi görünmektedir. Gıpta etmenin başlıca ilgi alanı, kişinin kendisine duyduğu saygıdır, yani, diğerlerinin düzeylerine ulaşmak yerine, diğerlerini kendi düzeyine getirmesi, kişiye suçu onlara yükleme olanağını vermesidir. Sadece, kendi başarısızlığının suçunu başkalarına yükleme durumunda başarısızlık psikolojik olarak kabul edilebilir hale gelir. Gıpta etmenin önlenmesi, tek tip sosyal pratikleri ve kamusal formlardan sapmanın cezalandırılmasını motive eder. Bu nedenle, uyum yönünde işler ve hoş kokulu, sosyal bir yapıştırıcı ortaya çıkarır.

Gıpta etmenin hafifletici nedeni fırsatçılıktır. Burada Elster (1989b: 263-72) fırsatçılığı herhangi bir kanun ya da ahlakiliğe bağlı olmadan, kişisel çıkarın peşinden gitme olarak tartışmak istemektedir. Fırsatçılık uyumu bozar – insanların normlara uymaktan kurtulmak için, yolsuzluk yapmasına izin verir ki bu inisiyatifi sınırlar ve hatta kayırma ve ayrımcılığı artırır. Ancak, uzun vadede, büyük yolsuzluk toplumu, tahmin edilebilir ve böylece mümkün kılan sosyal normların çökmesi ve parçalanmasına neden

olacaktır. Yolsuzluğun en olumlu düzeyi, 20. yüzyılda Zaire'de ve daha az aşırı düzeyde İtalya'da görüldüğü gibi dönemsel ve yüksek düzeyde değil; ölçülü ve görece sabit olduğu Tayland ve ABD'de görüldüğü düzeyde (1989b: 271) gerçekleşmektedir.

Toplumun çimentosunda en sonuncu ve anlaşıldığı üzere en önemli katkı maddesi inanılırlıktır (1989b:272-87). Burada Elster, kişinin gelecek niyetleri hakkında yaptığı iletimlere güvenilip güvenilemeyeceği sorusuna atıfta bulunmaktadır. İnanırlığı geliştiren beş genelleştirilmiş teknik vardır:

• Pazarlık gücüne yatırım: Müzakere temeli olarak kullanılabilecek kaynakların birikimi. Açıktır ki, kimin daha çok gücü varsa, o kişinin sözü daha inanılır hale gelir; özellikle bu söz tehdit içeriyorsa.

• Önceden kendini bağlama: Kamusal açıklamalardan önce, çoğunlukla sözleşme şeklinde yazılan, gelecekteki tehdit ya da verilen sözleri ve çoğunlukla uymama durumunda cezaları gösterir.

• Uzun dönemli kişisel çıkar: Gelecekte fayda ve maliyeti olacak olan belirli bir eylem şeklinin müzakereye katılan bütün taraflar arasında ileri görüşlülük bulunması.

• Sosyal normlar: Dürüstlük, adalet, insaflılık vb. normların ileri sürülmesi.

• Üne yatırım maliyetlerin hesaplanmaması ve normların reddini ima ettiğinden, tehdidin inanılırlığını artıran irrasyonelliğe yönelik sağlam bir ünün yaratılması.

Elster çalışmasını sosyal değişimin, inanırlık olanakları üzerindeki etkilerini tartışarak bitirir. Değişim ve sosyal hareketlilik gibi diğer süreçler, uzun dönemli kişisel çıkar ve sosyal normların inanılırlığa yapacağı katkıyı azaltır; çünkü radikal olarak değişmiş olan koşullar altında hiçbiri başarılı bir şekilde değerlendirilemez. Ancak; bu yorumun da sınırları olabilir, bu kez totolojinin sınırları. Sonuçta, Elster, basitçe bazı şeyler değişmeye devam ettikçe, özellikle bilinmeyen yönlerde, daha az tahmin edilebilir olacak gibidirler dememekte midir?

Sonuç

Özet

1. Bağımsız bir bakış açısıyla, Marshal ve Pareto, bireylerin rasyonel bir şekilde kendi bireysel avantajlarını en çoklaştırmak amacıyla hareket ettiği görüşünü ortaya koymaktadırlar. Bireyler isteklerinin tatmin edileceği ölçüde bir eylemde bulunmayı hesaplarlar. 'İyi' toplum, bireysel isteklerin en geniş şekilde tatmin edildiği ölçüde ortaya çıkar. Marshal ve Pareto, bu

isteklerin içsel ve doğal olduğunu söylerken, Skinner bunların birey içinde, sosyal çevredeki diğer insanlar tarafından koşullandırıldığını ifade eder.

2. Homans ve diğer alış-veriş kuramcıları, isteklerin tatmininin diğer insanlarla anlaşma ve etkileşim ortamında ortaya çıktığını gösterirler. Etkileşimler, her bireyin en çok kazancı elde etmek için mümkün olduğunca, en az yatırımı yapmaya çalıştığı değişim durumlarıdır. Kolektif olgular, alış-veriş normlarının kurulması olarak açıklanabilir.

3. Ancak; bu sayıltılarda, kamu seçimi kuramcıları ve oyun-kuramsal Marksistler tarafından fark edilen temel kuramsal hatalar vardır. Tartışma, eğer her birey en düşük maliyet ile kendi çıkarını en çoklaştırmaya çalışırsa, bu durumda hiçbir bireyin kolektif eyleme katkıda bulunma isteği duymaması gerçeği üzerinde yoğunlaşır. Kamu seçimi kuramcıları, hükümetin mümkün olup olmadığı konusuna yoğunlaşırlar ve genellikle mümkün olduğuna karar verirler; fakat sadece erdemli diktatörlük ya da hükümet organlarının sosyal bir kâr yaptığı ilkesi geçerli olduğunda; yani topluma bireysel maliyetten çok, bireysel refah katkısında bulundukları üzerinde temellenirse. Aynı şekilde, oyun-kuramsal Marksistler için sonuç, çalışan-sınıfın politik eylemde bulunmasının öncü bir liderlik grubunun olduğu durumlarda ortaya çıktığıdır.

4. Yine de, bu ölçütlerin hiçbirini karşılamayan birçok kolektif örgüt kalmaktadır. Burada Elster gibi rasyonel tercih kuramcılarının kabul etmesi gereken, rasyonel davranışın çok belirli durumlarla sınırlı olduğu ve birçok irrasyonel davranışın açıklanmadan bırakılmak zorunda olduğudur.

Eleştiri

Hindess'ın (1988:93) işaret ettiği gibi, rasyonalitenin iddiaları üzerine temellenen genel kuramların avantajların cimrilik ve açıklayıcı güç olduğudur. Coleman (1990:37) böyle bir iddiada bulunmak konusunda en ihtiyatlılardandır ve onun durumu kabaca bu bölümde ele alınan bütün kuramlar için genelleştirilebilir. Şöyle der:

Burada geliştirilen kuramsal sistemin bir özelliği cimriliktir. Aktörler kaynaklara (ve böylece dolaylı olarak birbirlerine) iki ilişki ile bağlıdırlar: kaynaklar üzerinde kontrol ve kaynaklar üzerindeki çıkarları. Aktörlerin tek bir eylem prensibi vardır, o da çıkarın en çoklaştırılmasını gerçekleştirmek için eyleme geçme.

Rasyonalite temelli kuramların zayıflıklarının ve güçlü yanlarının nedeni bu tek ilkedir. Bu kuramların gücü, iktisatçıların oluşturmuş oldukları modellerle çok benzerlik taşıyan biçimsel, öneri bazlı, sıklıkla

matematiksel insan davranış modelleri geliştirebilme yetenekleridir. Ancak; temel zayıflıkları: sosyal yaşamın ne kadarının rasyonalite varsayımı ile tutarlı olduğudur ve gerçekten rasyonel olduğu kabul edilen parçalarla ilgili olarak rasyonalite kuramı sosyal düzenlemelerdeki değişimleri ne ölçüde açıklamaktadır. Şimdi bu genel sorulara ilişkin daha özenli eleştirel noktaları belirleyebiliriz:

1. İnsanların kendilerini çevreleyen dünyayı yansıttıkları, dünyanın onlara sunduğu olanaklar uyarınca tercihte bulundukları ve bu tercihler uyarınca bilinçli olarak hareket ettikleri konusunda bir tartışma yoktur. Bu tercihlerin, çıkarların ya da faydanın en çoklaştırılması olarak görülebilmesi sorgulanamaz. Ancak; bu süreçlerin bilimsel tabanlı, rasyonel hesapları oluşturduğu iddiası kabul edilebilir olmayabilir. Örneğin varsayılır ki: birey belli bir takım araçları kullanmasının sonuçları hakkında bilgilidir; aktörler kendilerinin ulaşabileceği araçlar yelpazesini iyi tanımak için adımlar atacaklardır; genelleştirilmiş arzuları belirli hedeflere çevirme ve olaylar dizisi hakkında, eğer takip edilirse hedeflerin gerçekleştirilmesine götürecek olan, planlar yapma kabiliyetine sahiptirler. Bunun ötesinde, aktörlerin tepkisel olmaktan çok olaylar olmadan harekete geçtiklerini; fiziksel ya da sosyal çevreye göre daha güçlü olduklarını ve çıkarlarının ne olduğunu bildiklerini varsayar. En iyi koşullar altında, bu varsayımlar sadece araçsal olarak gerçekleştirilebilir olan, kısa dönemli maddi hedefleri öneren rasyonel eylemin kuramları içerisinde garanti altındadır. Ancak; böyle bir bağımlı rasyonalite nosyonu durumunda bile, tercihlerin başka bir temel yerine rasyonel bir şekilde yapıldığı varsayımı, metodolojiye uysun diye kabul edilen bir ilkedir ve kuramsal olarak çıkarılmış bir ilke değildir.

2. Homans, Elster ve diğerlerinin öncelikle kabul edeceği gibi, birçok insan eylemi kesinlikle rasyonel değildir. Weber tarafından tarif edilen, alışkanlıkla ilgili, şefkatle ilgili ve değer-rasyonel türdeki eylemler, araçsal rasyonalite varsayımları üzerinde temellenen kuramlar, analize tabi tutulamaz. Weber'in dediği gibi, birçok insan eylemi geleneksel ya da alışkanlıkla ilgili kategoriye girer, yani rutinleşmiş ve düşünmeden normları takip etme şeklindeki eylemlerden oluşur. Rasyonel olmayan ve irrasyonel davranış, sadece rasyonel davranışa kıyasla analiz edilebilir. Bu, rasyonalite kuramlarının, sıklıkla kendilerini sınırlayan kuramlar olduğu anlamına gelir – kendilerini sosyal hayatın ilkel ya da temel alanlarına sınırlarlar ve karmaşıklık ile başa çıkmada gerçek bir güçlükler vardır.

3. Sosyal davranışın temel düzeylerini incelemeden değerini kabul etsek bile, rasyonalite kuramının sınırlı açıklama gücü sadece bir totoloji olarak kurulmasından kaynaklanan bir nitelik olacaktır. Rasyonalite kuramı belirli bir eylemde bulunulmasının nedeninin çıkarın gerçekleştirilmesi olduğunu iddia eder. Ancak; bu çıkarın özerk bir göstergesi yoktur. Sonuç olarak, bu, kendini açıklaması gereken eylem sürecinden çıkarılmalıdır.

4. Totoloji aynı zamanda, rasyonalite kuramını, kuramı yanlışlayan durumun kancasından kurtarır. Çıkarlar hem eylemden çıkarıldıkları hem de eylemi açıkladıkları için 'prensipte' açıklama getirilemeyecek bir durum olamaz. Bu nedenle, rasyonalite kuramı genelleme yapma kapasitesi nedeniyle, başarılıdır; fakat herhangi belirli bir açıklama önemsizdir ve ilginç değildir. 'Hitler Yahudileri öldürür', 'işçiler kapitalizme teslim olur' ve 'gençler arabaları keyif için çalarlar' gibi eylem süreçlerine 'çünkü öyle istediler' ya da 'çünkü ondan bir şey elde edebilirler' ya da 'böyle davranmak onların çıkarınadır' gibi şekil olarak önemsiz açıklamalar getirir.

5. Bu nedenle, rasyonalite kuramı sosyal yaşamın belirsiz gibi göründüğü sosyolojik açıklamaya, sınırlanmamış bir karakter kazandırır. Bu, en iyi şekilde, kamu seçimi kuramının açık bir şekilde öncülük ettiği zıt yönlerle gösterilir. Olsen, Arrow ve diğerleri hareket serbestisi olanlar karşısında kamu mallarını korumanın tek yolunun (erdemli) diktatörlüğe yönelmek olduğunu iddia ederler; fakat Niskanen ve Downs politikacı ve bürokratların kendi çıkarlarını maksimize edici davranışlarının kamu mallarının en iyi şekilde dağıtılmasını engellediğini iddia ederler. Her iki duruş da tutarlı bir şekilde çıkar-maksimize eden rasyonellik varsayımından çıkarılabilir.

6. Sosyal varoluşun değişik ve karmaşık formları için belirli açıklamalar sağlamak, açıkladığı eylem sürecine göre otonom olan çıkarların belirlenmesini gerektirir. Çıkarların ifade edilmesinin tek mümkün olan kaynağı sosyal lokasyondur, yani bireyin dışsal olan bir takım sosyal haklar ve yükümlülüklerin kesişim noktasında bulunduğu söylenmelidir. Ancak; bunu yapmak rasyonellik kuramlarının üzerinde ısrar ettiği metodolojik bireycilik ilkesini ihlal etmek olur. Bu, bireylerin çıkarlarından önce ve onlardan bağımsız olarak varolan sosyal yapılara imtiyaz sağlar.

7. Ancak; sonuç olarak, bu korkulan yol rasyonalite kuramcılarının takip etmek zorunda oldukları yoldur. Üç şeyden birini yapmak zorundadırlar; kendilerini, bireylerin kaynakları kolektiviteye teslim etmenin, kendi çıkarlarına olduğu argümanına bağlamak zorunda

hissederler (Coleman'ın çözümü), sosyal olanın varlığını psikolojik indirgemecilik ile reddetmek zorundadırlar ve bu nedenle açıklama başarısızlığını kabul etmek zorundadırlar (Elster'ın çözümü) ya da toplum realitesini ve çıkarları oluşturmada etkililiğini kabul etmek zorundadırlar (Weber çözümü). Ancak; sonuncusunu yapmak kişiyi rasyonalite kuramı alanından çıkarır. Bu sosyoloğun ikilemidir.

Daha Çok Bilgi

Alış-veriş kuramının mükemmel bir özeti Emerson'ın 'Toplumsal Alış-veriş kuramı' (1981)dır. Daha güncel gelişmeler ve tartışmalar Cook ve diğerlerinin 'Alış-veriş kuramı' (1990) kitabında özetlenmiştir. Homans resmi, temel argümanını, Sosyal Davranış (1961) kitabında yapmaktadır. Eleştirel bir yaklaşım Ekeh'in Sosyal Alış-veriş kuramı'nda (1974) bulunabilir.

Kamu seçimi ve rasyonel tercih kuramları için merkezi sorunlar Olsen'ın Kolektif Eylemin Mantığı (1965) adlı çalışmasında bulunabilir. Kamu seçimi kuramının en sosyolojik versiyonu, her ne kadar ölçek olarak pek yüreklendirmese de, Coleman'ın Sosyal Kuramın Temelleri'nde (1990) bulunabilir. Oyun-kuramsal Marksizm, Lash ve Urry tarafından 'Kolektif Eylemin Yeni Marksizmi' (1984) adlı çalışmada düzenli bir şekilde özetlenmiş ve eleştirilmiştir. Elster'ın birçok kitabından en kolay ulaşılabilir olanı Sosyal Bilimlerin Püf Noktaları için (1989a), Toplumun Çimentosu (1989b) biraz daha zor olmakla birlikte daha ciddidir. Her iki pozisyonun mükemmel ve geniş bir eleştirisi, Hindess'ın Tercih, Rasyonalite ve Sosyal Kuram (1988) adlı kitabında bulunabilir.

4

Yapı: Yaşamı Belirleyen Gizli Kalıplar

Bu bölüm, **Ali Esgin** tarafından çevrilmiştir.

Pek çok toplumsalbilimci, gözleyerek keşfettikleri modellere açıklık kazandırmak için, çoğunlukla 'toplumsal yapı' terimini kullanmaktadır. Bu terimi kullanma nedenleri şu şekilde sıralanabilir: ilkin, bu yolla ele alınan bir olgunun, belli özellikler taşıyan bir dizi birimler halinde (örn: roller, sınıflar, değer-bağlılıklar, cinsler, kurumlar) incelemesi mümkün olmaktadır; ikinci olarak, bu birimler, açık bir şekilde, birbirleriyle ilişki içerisindedirler; üçüncü olarak, birimler arasındaki ilişkiler, ele alınan olguya, bir bütünlük/tamlık anlamına gelen özel bir model verecek şekilde, bir araya gelmektedirler; ve dördüncü olarak, bu ilişki kalıpları, zaman içinde göreli olarak dengeli ve kalıcıdırlar.

1950'li ve 1960'lı yıllarda, çekirdek ailenin yapısını böyle bir yapı anlayışıyla tanımlamak popüler olmuştu. Buna göre, yapıyı oluşturan birimler, anne, baba, karı-koca, kız kardeş, erkek kardeş, oğul ve kız biçiminde tanımlanan rollerdir. Roller arasındaki ilişkiler de bu şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin, karı-koca ilişkisi, eşler arasında karşılıklı bir evlilik bağı ve özel bir cinsel yaşam içermektedir. Baba-oğul ilişkisi ise, otoriter ve araçsaldır. İlişkilerin, çekirdek ailenin yapısal modelini oluşturacak şekilde birbirine bağlı olduğu söylenmektedir. Diğer bir deyişle, sadece çocuklar kardeş olabilir ve yine sadece karı-kocalar anne-baba olabilirler. Sonuçta yapının, bu biçimiyle sanayi toplumlarının her kesiminde veya daha genel olarak, bütün toplumlarda ve tarihsel dönemlerde yaygın olduğu, elde edilen kanıtlarla gösterilmektedir.

Böyle bir yapı tasarımının, kurama bir etkisinin olabilmesi için izlenebilecek üç yol vardır. Birincisi, yorumsamacı (constructionist) sosyolojiden gelir ki bu, yapının, bilinçli ya da bilinçsiz, insan yaratımı olduğunu söyler. Buna göre, yapı, insan eylemleri sonucu ortaya çıkan bir düzenlilik olarak görülmektedir. Düşünme ve eylemde bulunma, yapısal düzenlemeleri ve onların doğasında olan kısıtlamaları yaratmaktadır. Giddens'ın yapılaşma (structuration)* kuramı, yapıya dair bu tip bir yaklaşım açısından önemli bir örnektir. Bu teoriye göre, yapının, her birey

üzerinde zorlayıcı bir etkisi vardır ve yapı somut gerçekliğin gücüne sahiptir, ancak kaynağı insan eylemlerinin etki alanı içindedir -tüm yapı, onun bütününü oluşturan eylem bileşenlerinin toplamından daha önemli bir gerçekliğe sahip değildir. Dahası toplumsal yapı değişmez ve sabit değildir, aksine esnek ve değişime açıktır.

Toplumsal yapıya ilişkin ikinci bir yaklaşım, yapıyı, bireyler tarafından inşa edilebilen ya da edilemeyen gerçek bir olgu olarak değil, sosyologların zihninde beliren gözlemle ilgili kategorik bir kavram olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre yapı, ilişkilerin düzenli ve kalıcı özelliklerinin derecelendirildiği, beklenmedik olanlarının ise dışarıda bırakıldığı bir çerçeve, metodolojik ve analitik bir kategoridir. Bu yaklaşım, İngiliz toplumsal-antropoloğu Radcliff-Brown tarafından öne sürülmüştür (1952:192-3). Radcliff-Brown, somut gerçekliğin insanlar arasındaki bir takım gerçek toplumsal ilişkiler olduğunu ileri sürmektedir. Yapısalcı toplumsal-antropologların, bir durumun ayrıntıları ile değil ama toplumsal durumların genellenebilmesi olasılığı ile ilgilendikleri söylenmektedir. Böylece gözlemci, bir ilişkinin genel veya normal biçimini, ortak ve tekrarlanan özelliklerini, belirli örneklerin değişimlerinden soyutlamaktadır. Soyutlanmış genel yapısal biçim, görece sürekliliğe sahiptir ve yeniden değerlendirilebilir, ancak burada yapı, uzun vadeli, kademeli bir süreç veya bir devrimin etkileri sonucunda bile, değişim için sınırlı bir duyarlılığa sahiptir.

Yapıya ilişkin üçüncü yaklaşım, bu bölümün temel konusunu oluşturmaktadır. Bu, 'realist' ya da 'özcü' [essentialist] olarak adlandırabileceğimiz bir yaklaşımdır ve daha çok Kıta Avrupa'sı geleneğinden gelmektedir. Burada yapı, dış görünüşlerin altında yatan, belirleyici bir faktör olarak ele alınmaktadır. Buna göre, günlük toplumsal yaşam ve onu besleyen inançlar, gerçekçi bir görünüşe sahip olsa da, aslında bilinç düzeyinin altında yatan gerçekliği gizlemektedir. İşte bu saklı gerçeklik, bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Sosyoloğun görevi kendi içsel mantığına uygun olarak bu özün hem süreklilik arz eden biçimini hem de değişim yollarını temel alan bir teori ortaya koymaktır. Bu bakış açısında, eylem rastlantısaldır. Kuramcının iki aşamadaki görevi ise eylemi yapanın açık ürünü olarak gösterecek şekilde eylem ve yapı arasındaki bağlantıyı aydınlatmaktır.

Keat ve Urry (1975: 124-5) bu çeşit 'katı' yapısal analiz biçiminin olası unsurlarının yararlı bir listesini yapar:

1. Toplumsal olgular, örgütlenmiş ilişkiler sistemi olarak anlaşılmalıdır. Birimler ise, sadece diğer birimlerle ilişkileri açısından ele alınmalıdır.

2. Daha önce de söz edildiği gibi, analistin görevi, gündelik bilgilerimizin arkasında yatan gizli gerçekliği [yapıyı] ortaya çıkarmaktır. Bir dizi değişmez ilişkilerden oluşan bu yapı yasalar ya da kurallarca belirlenmektedir. Söz konusu yapı, yapısal dilbilimde bir takım yazılı olmayan dilbilgisi kurallarından (langue-dil) oluşmakta ve gündelik ifadelerle (parole-söz) düzenlenmektedir. Marxist analizde ise, yapı, maddi dünyanın belirlediği bir gerçekliktir ve diyalektik materyalizmin yasalarıyla belirlenmektedir.

3. Yapılar, biyolojik iletime bağlı olan zihni mekanizmalardır. Bu mekanizmalar bilinçdışı ve evrenseldir.

4. Yapısal analiz tipik olarak semiolojiktir, göstergelerin analizine dayanmaktadır. Bir yandan hem sözü hem de konuşmayı ve öte yandan da diğer kültürel ürünleri içeren göstergeler, analiz edildiklerinde yapısal belirleyicileri açığa vuran bir kod olarak anlaşılmalıdır.

5. Bu şekilde tanımlanan ilişkilerde yapıları düzenleyen temel ilkeler, ikili karşıtlığın (binary opposition) örnekleri olarak belirtilmektedir.

6. Tarihsel olarak evrensel veya eşzamanlı (senkronik) sistemlerin öğeleri ile, tarihsel olarak özel veya artzamanlı (diakronik) öğeler arasında bilinçli bir ayrım yapılmaktadır. Buradaki amaç, yapısal süreçlerin gelişim evrelerini dönemselleştirmektir.

7. Yapısalcılar, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında eşbiçimlilik (izomorfizm) ya da türdeşlik (homoloji) aramaktadırlar. Yapısalcılar aynı zamanda bu alanlardaki dönüşüm kurallarının bağlantılarını da sınamaktadırlar.

Bundan sonraki bölümlerde önde gelen yapısalcı kuramcıların çalışmalar ve bu çalışmalardaki başlıca ilkeler ele alınmaktadır. İlk bölümün temel konuları: Freud'un yapısal bilinç kuramı, Levi-Stauss'un yapısal antropolojisi ve Marx'ın diyalektik materyalizmidir. İkinci bölümde ise, toplumsal yapıyı açıklayan çağdaş ve gelişmiş üç sosyolojik kuram incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır: Bunlar, Giddens'ın yapılaşma kuramı, Parsons'un yapısal-işlevselciliği ve Althusser'in yapısal Marxizmi'dir. Son olarak bazı yeni Fransız yapısalcılığının ve postyapısalcılığın örnekleri incelenmektedir.

Temel Düşünceler

Yapı düşüncesi, sosyolojide olduğu kadar, dilbilim, antropoloji, psikanaliz, politik ekonomi ve edebiyat kuramı gibi alanlarda da oldukça yaygın bir geçerliliğe sahiptir. Bu bölümde, yapısalcılılığın hem gerçek hem de belirleyici olduğunu iddia eden görüşlerden en etkili üç anlatım ele alınacaktır.

Freud: Düşünceleri Zorlamak

En iyi bilinen, fakat sosyolojik anlamda en az etkiyi göstermiş olan yapısal görüşlerden biri, Freud'un yapısal zihin kuramıdır. Freud'un temel keşfi, bilinçaltının davranış ve algı üzerindeki etkileridir. Bu keşif, kendi kendine zarar verdiği için bilinçli bir şekilde harekete geçirildiği sırada yorumlanması mümkün olamayan davranışı anlamaya çalıştığından, özellikle kilinik ortamlarda yapılmıştır. Freud, farkında olma düzeyi altındaki zihinsel süreçler tarafından zorlanan anormal davranışları anlamaya başladığında, bu şekilde zorlanmış olduğu anlaşılan tüm davranışları genellemek zorunda kalmıştır. Çok iyi bilindiği gibi, Freud, zihnin yapısını üç öğeye ayırarak tanımlamıştır:

Sigmund Freud (1856-1939)
Freud insan davranışlarının analizinde en etkili figürlerden birisidir. Bir sosyolog olmamasına karşın, Parsons'un yapısal-işlevselciliğine ve Althusser'in yapısal Marxizmine önemli etkilerde bulunmuştur. Freud, o zamanlar Avusturya Macaristan İmparatorluğunun bir bölümünü oluşturan Çek Cumhuriyeti'nin Freiberg şehrinde doğmuştur. Viyana'da tıp eğitimi almış ve ruhsal hastalıkların tedavisi üzerine yaptığı uygulamalarla bu alanda uzmanlaşmıştır. Ruhsal hastalıkların fizyolojik olmaktan çok psikolojik kaynaklı olduğunu göstererek, modern düşüncede önemli bir değişim yaratmıştır. Ruhsal hastalıkları hastanın bilinçaltındaki itici hisleri [dürtüleri] açığa çıkaran psikanalist yöntemini kullanarak tedavi etmiştir. 1933'teki Nazi istilasından sonra, Viyana'da çalışmalarını sürdürme konusunda ısrar etmiş, ancak 1938 yılında Amerikan Hükümeti tarafından fidye ödenerek kurtarılmıştır. 1939 yılında Londra'da ölmüştür.
Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984: Freud, Sigmund); Ritzier (1992:32)

Bunlar, id (altbenlik), ego (benlik) ve süperego (üstbenlik)dır. İd, en ilkel bilinçaltı öğedir, biyolojik temelli arzulara, ihtiyaçlara ve dürtülere dayanmaktadır. Yani, bu içgüdüler, dış dünyadan gelen zevk verici tepiler şeklindeki hazlara yöneliktirler. Haz talep etmek (gratification-demand) sınırsızdır ve id, talepler aykırı ya da gerçekleşemez olduğunda bile, haz elde etmek için çaba sarfetmektedir. Aslında idin karakteristik yapısal modellerinden biri, içgüdüler arasındaki ikili karşıtlıktır. Wallheim'ın (1971:179-86) belirttiği gibi, Freud, çalışmalarının ilk döneminde, cinsel dürtüler ve öz-sakınım (self-preservation, ben'in korunması, çn.) dürtüleri

arasındaki farklılığı sorgulamıştır. Cinsel dürtüler ve öz-sakınım birbiriyle karşıttır, çünkü cinsel dürtüler diğer insanlara karşı duygusal bir bağlılık sağlarken, öz-sakınım insanın ben'ine karşı bir bağlanmayı ifade eder –bir dürtünün maksimum hazzı diğer bir dürtünün bastırılmasını gerektirir. Freud'un sonraki çalışmalarında, bu karşıtlık, cinsellik/doğurganlık (yani, Eros) ile saldırganlık, kendini (ben'i) yoketme/nefret dürtüleri (yani, Thanatos)* arasında bir karşıtlık olarak yeniden kuramlaştırılmıştır.

Ego'nun işlevi, id'i dış dünyaya bağlamaktır. İd isteklerini tatmin etmeye çabalalarken ortaya çıkan ikincil ve aşamalı bir gelişmeyi de ego temsil eder. Ego, insanı öyle yönlendirir ki, insanın tatminini en yüksek dereceye çıkarır. Nitekim, aç gözlü id'i doyurmak için, talepkar ve ısrarlı bir şekilde daha çok yiyecek, daha çok rahatlık, sıcaklık, cinsellik ve benzeri şeyler aramaktadır. Halbuki, id tamamen, ego ise kısmen bilinçdışıdır. Ego, hazın olası kaynaklarını ve engellerini göstererek, id'e dış dünyayı sunan algısal öğelere sahiptir. Ayrıca, tatmin isteğinin kaynaklarını en çoklaştırmak (maksimize etmek) amacıyla, dış dünyayı değiştirerek ve düzenleyerek, id'i dünyaya sunmaktadır. Tüm talepler karşılanamaz. Bu nedenle, talepler çeliştiğinde, egonun önemli, bilinçdışı işlevi, kaçınılmaz olarak ego'yu harekete geçiren zevk arayışı ilkesini reddederek ya da geciktirerek, id'i baskı altına almaktadır. Dolayısıyla, ego ve id devamlı çatışma halindedirler, "İd'le olan ilişkisinde ego at sırtındaki bir biniciye benzer, binici, atın üstündeki en büyük güçtür ve onu kontrol eder, fakat aynı zamanda attan ayrı olarak düşünülemeyeceğinden, gitmek istediği yere doğru atı yönlendirmek zorundadır (Freud 1965:733).

Fakat, ego toplumda özgürce dolaşamaz, id'in ağırlığını taşıyacak ve harekete geçirecek, id'i tatmin edecek öğeler arar. Er geç id'in tatmin talebini en üst düzeye ulaştırma çabası içinde olan diğer egolarla karşı karşıya gelerek çatışır. Çatışmaların en öncelikli olanları anne-baba tarafından karşılanır. Talepleri engellenmiş olan ego, anne-babaya karşı saldırganlık tasarımı içine girer, ancak bu saldırganlık etkisiz olduğu ölçüde, Freud'un tanımladığı gibi, tersine döner, içselleşir ve aklın bir parçasına haline gelir. Böylece, sosyologların normatif baskılar gibi anlayabileceği temel dirençler, süpereogo olarak bilinen kişilik içinde özümsenmiş olur. Süperego baskı kaynağı olmaktan çok dış dünya haline gelir. Kısaca, süperegonun bilinçdışı düşünceye baskısı ile id'in sonu gelmeyen istekleri savaşır. İd ve süperego arasındaki bu zıtlık ego tarafından uslamlama ve arabuluculuk yoluyla uzlaştırılmalıdır.

Anormal davranışlar, olumsuz şartların aşırılığı ya da dayanılmaz istek ve baskıların üstün gelmesi durumunda egonun id ve süperego arasında uzlaştırma etkisini yitirdiği zaman ortaya çıkmaktadır. Wolheim (1971:92-3, 130-2) Freud'un iki ünlü anormallik örneğinden söz etmektedir. Bu anormal davranışlardan biri, Freud'un "Dora" diye adlandırdığı, psikomatik apandist krizi geçiren genç bir kadının başından geçmiştir. Freud bunu, Dora'nın babasının metresinin kocası olan "K"ya duyduğu aşkın isterik anlamıyla eşdeğer tutmaktadır. Süperego böyle bir davranışı reddetmektedir, ancak id'in bu arzusunun reddedilmesi onun kendisine zarar vermesine yol açmaktadır. Zıt bir durum, sevgilisine işkence etme gibi istenmeyen fantaziler kuran ve 'sıçan-adam' (rat-man) lakaplı bir ordu mensubunun vakasıdır. Bu kişi, sevgilisine, sıçan dolu bir kovanın kalçaya sıkıca bağlanarak, sıçanların anusü kemirmesinin sağlandığı bir Çin işkencesine benzer bir şekilde zarar verdiği için böyle adlandırılmıştır. Bu teoride sıçan-adam, sevgilisinin asla kabul etmediği babası adına (özümseme) sevgilisini cezalandırmaktadır. Freud'a göre bu tür bir anormallik, normal haz arayışını baskı altında tutan süperegonun aşırı gelişimiyle açıklanmalıdır.

Freud'u daha önce yedi ilkeyle tanımlanmış yapısalcı kampa kararlı bir biçimde yerleştiren iki önemli görüş vardır. Diğer yapısalcılar gibi, O da yaptığı analizde gizli gerçekliğin incelenmesi problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir çok yapısalcı bu yüzden semiotiktir, göstergeleri analiz etmeye ve onların kodlarını çözmeye çalışmaktadır. Bu açıdan, Freud'un deşifre etmeye çalıştığı göstergeler dört alanda görülmektedir: Rüyalar, kaçınmalar, şakalar ve fiziksel septomlar. Bunların en anlamlısı rüyalardır, çünkü rüyalar, bilinçdışı düşüncelerin içeriğinin en sembolik ifadeleridir. Bu sembolleri çözümlemek, rüyada meydana gelen üç sürecin canlandırılmasını gerektirir: Alan yoğunlaştırma, zihni birleşimden daha az içeriğe sahip olan deneyimli rüyadır; yer değiştirme, çağrışım bağıyla birleştirilen diğer gerçek olayların yerini rüyada belli olayların almasıdır; ve simgeleme, resimsel betimleme yoluyla soyut düşüncelerin yorumlanmasıdır (Wollheim 1971:69-70). Analist burada resimsel imgeleri rüyayı görenin anlayabileceği ifadelere dönüştürmeye çalışmaktadır.

Freud'un kuramının ikinci önemli yapısalcı yönü, insanın gelişim aşamalarını inşa etmesidir. Örneğin, bir bebeğin emme davranışının başlangıcı, ulaşabileceği hiçbir memenin olmadığı durumlarda bile, id'in taleplerini karşılamak için yiyecek aramaya girişmesinin ve egonun başlangıçtaki gelişmesinin işaretleridir. Bu Freud tarafından oral (ağıza ait)

aşama olarak tanımlanmaktadır. Daha önemli ve tartışmalı olanı, süperegonun özümsenmesinin belirtilerinin görüldüğü oedipal kompleksle ilgili aşamadır. Oedipal öncesi dönem, erkek çocuk annesine karşı yoğun bir şehvetle (libidinal) bağlıdır ve kimliğini belirlediği fakat annesinin sevgisinde rakip olarak gördüğü babasına karşı, karışık duygular beslemektedir. Oedipal kompleksle ilgili aşama anneye karşı libidinal bağlılığı ve babayı kendinden başka biri zannetmekten vazgeçmeyi gerektirmektedir. Bu aşama, uygun cinsel obje örneklerinin ve böylece seksüel kimliğin özümsenmesini kapsamaktadır. Aynı zamanda, erkek çocuk babasıyla eş tutulduğu için, kendi hassasiyetinin ve durumun kontrolünü üzerine almaktadır.

Bu görüş, çocuk cinselliği adına söylenenleri evrenselleştirdiği için başlangıçta büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu konu halen tartışmalıdır, çünkü, erkek çocuklarının deneyimlerinin gelişiminin kız çocuklarınınkinden esasen farklı olduğu öne sürülmektedir. Bu sonuç, Parsons ve Bales (1955; bkz. s:109-15)'in Freud'un oedipus kompleksi kuramının sosyolojik bir uygulamasında öne çıkmaktadır. Burada erkeklere ve kızlara hem uygun seksüel eğilimleri hem de daha genel rol belirlemeyi özümsemeleri öğütlenmektedir. Böylelikle, kızlar etkileyici ve itaatkar olmayı öğrenirlerken, erkekler yol gösterici ve otoriter olmayı öğreneceklerdir. Eğer bu farklılıkların zihnin temelindeki yapı tarafından belirlendiği kabul edilseydi, bunların aynı zamanda sabit/değişmez olduğu da kabul edilebilirdi.

Levi-Strauss: İlkel Düşünceler

Freud, insan davranışlarının evrensel özelliklerinin, insan zihninin olağan yapısından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu düşünce tarzı, Freud'un kuramıyla Levi- Strauss'un yapısal antropolojisini birleştirmektedir. Levi-Strauss sürekli bir biçimde ilkel insanlarla modern olarak nitelenen insanlar arasında ortak bir bağ kurmakta ve insan doğasının değişmezliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, zihnin bilinçdışı etkinlikleri, biçimi içeriğe empoze eder; öyleyse biçimler bütün toplumlar için temelde aynıdır. Bu nedenle, bütün toplumları kapsayan geçerli bir yorum elde etmek için, geleneklerin ve davranış biçimlerinin temelini oluşturan bilinçdışı yapının anlaşılması zorunludur (Levi-Strauss, 1977:21).

Claude Levi-Strauss (1908-1988)
Levi-Strauss Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Belçika'da doğmuş, Paris'te felsefe eğitimi

almıştır. Önceleri akademik bir kariyer yapmayı düşünmemesine karşın, 1934 yılında öğretmenlik yapmak için Brezilya'ya gitme fırsatı bulmuş, orada yerli halk üzerine çalışmalar yapmıştır. Onu Antropolojiyle ilgilenmeye yönelten burada yaptığı çalışmalar olmuştur. 1940'lı yıllar boyunca New School for Social Research'da dersler vermiş, aynı zamanda diplomatlık yapmıştır. 1950 yılında Fransa'ya dönmüş ve 1958 yılında College de France'da Profesör olmuştur. Hala bu ülkenin en seçkin aydınlarından biri olarak anılmaktadır.

Kaynak: Beilharz (1991: 160)

Levi-Strauss'un yapıyı açıklama amaçlı ilk girişimi, evlilik kuralları incelemesi ve bu kuralların ensest tabusuyla ilişkisi üzerinedir (1969). Evliliğin akraba grubunun dışından kişilerle yapılması gerektiğini belirten Levi-Strauss özellikle dış evliliğin kurallarıyla ilgilenmiştir. Levi Strauss'a göre, ne aynı genetik soydan gelenlerle çiftleşmeden (ensest) kaçınma ne de psikolojik karmaşanın meydana getirdiği yapı, pratiğin temeli olamaz. Bu nedenle, evlilik, toplumsal hayata önemli bir fonksiyonel yarar sağlayan, bir değiş-tokuş ilkesi olarak inşa edilmelidir. Evlilikler sürekli kan akrabalığına dayansaydı, toplum ilerledikçe kırılır, küçük parçalara ayrılmış biyolojik aileler topluluğuna dönüşürdü. Eşlerin değişimi, aileler arasında görüşmelerle ve eninde sonunda bu değişimlere hükmeden bir takım normlarla sağlanır. Dış evliliğin kuralları olmaksızın değişim olmaz ve değişimin olmadığı toplum olmaz. Dolayısıyla; 'ensest, ahlaki açıdan kusurlu olması yanında, toplumsal açıdan da saçmadır' (1969:485). Bunun toplumca paylaşılan bir problem olmadığı da bir gerçektir. Bundan dolayı yapı, bilinçsizce taşınmakta ve genetik olarak aktarılmaktadır.

Levi-Strauss (1977) daha sonraki düşüncelerinde yapının dört özelliğinin olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi, sistematik özelliklere sahip olan yapı, birçok ögeden oluşur ve bu ögelerin hiçbiri diğer tüm öğelerde de değişikliklere neden olmadan değişim gösteremez. İkincisi, yapıyı oluşturan öğeler arasındaki ilişkiler, çeşitli alanlarda (örneğin, akrabalık, ekonomik, politik, mit) yinelenirken dönüşebilir. Üçüncüsü, öğeler arasındaki ilişkiler belirlidir, öğelerden birinin değişimine yapının ne şekilde tepki verebileceği önceden kestirilebilir. Son olarak, bir yapının varlığı, toplumsal yaşamın tüm öğelerini anlayabilme yolunu ifade eder (1977:289-90)[23]

Levi-Strauss'ın kuramındaki asıl amaç, insanların kendileri hakkında anlattıkları hikayeler şeklinde tanımladığı mitleri analiz ederek yapının açığa çıkarılmasıdır. Levi-Strauss öncelikle mitlerin dilbilimsel bir özellik taşıdığını ancak, buradaki amaç dilin yapısını değil, toplumun yapısını keşfetmek olduğundan, yapısal dilbilimciden daha üst düzeyde bir analiz yapılmasının zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Mitin birimleri,

sesbirimleri (fonem) ya da biçimbirimleri (morfem) değil, fakat ilişkileri ifade eden cümleler olan mitin en küçük anlamlı birimleridir (mythemes). Bu anlamlı birimler bir mitin ya da mitin içeriğinin bozulmuş olması durumunda kategorilere ayrılmalıdır. Mitin en küçük anlamlı birimlerinin mantıksal birlikteliği, onların etkili anlatım sırasına karşı olarak, bir yapı oluşturmalıdır. Bu süreç, oyun kağıtları hakkında bir ön bilgi olmaksızın, bazı kart oyunlarını izleyerek kağıt destesini yeniden şekillendirmeye benzemektedir.

Levi-Strauss, bu süreci "Oedipus Miti"ni analiz ederek göstermektedir. Mit, burada 'Oedipus'un babasını öldürmesi', 'Oedipusun ejderhayı öldürmesi', 'Oedipusun annesi ile evlenmesi' vb. gibi anlamlı birimlere ayrılmaktadır. Mitin bu birimleri, dört sütunda gösterilerek düzenlenmektedir, sırasıyla; kan bağlarına aşırı önem verme; kan bağlarını inkar etme; canavarların öldürüşü; ve dik yürümekteki zorluk kaynaklarıdır. 1.sütun, kan bağına ve böylece insanlığın evlilik orijinine önem vermektedir; 2.sütun, bunu inkar etmektedir, 3.sütun, dünya halklarından olmayan farklı canavarlara üstünlük sağlamasından bahsemektedir; 4.sütün, dünya halkından olan insanlardan bahseder; çünkü, topallıkla bu özelliğin birleşimi genellikle bir çok kültürde bulunur. Böylece, 1.sütunla 3.sütun arasında, 2.sütunla 4.sütun arasında türdeşlik oluşurken, 1.sütunla 2.sütun, 3.sütunla 4.sütun arasında bir tezatlık oluşmaktadır. Bu analiz şunu göstermektedir: "Mit, insanların yerli (autochthonous) olduğu kabul edilen bir kültürde, gerçekte erkek ve kadının birleşmesinden meydana gelen insanın bilgisiyle, bu teori arasında tatmin edici bir geçiş bulmada karşılaşılan zorluklarla ilgilidir" (1977; 216). Levi-Strauss din, biyoloji ve insanların birbirlerine anlattıkları hikayelerdeki bu çözümsüz çelişkiyi ortaya çıkaran, insanlar arasında evrensel bir tezatlık olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, onların çelişkili bilgileri bilinç dışıdır ve sadece yapısal analizle açığa çıkmış olabilir.

Oedipus mitinde kurulan şekliyle ikili-karşıtlık (binary opposition), sembolik ve mitsel sistemler olarak yapının betimlenmesinde Levi-Strauss için merkezi bir niteliktir. Levi-Strauss, ihtimallerin üç köşeli bir sistemini üretmek için sık sık ikili karşıtlığın iki grubunu kesiştirecektir. Bunların en ünlüsü, bulunabilen yiyeceklerdeki olası durumların sınıflanmasını temel alan, yemek pişirmeyle ilgili temel üçgendir. Buradaki ikili karşıtlık, doğa-kültür ve normal-dönüşmüş karşıtlığıdır. Normal, ne kültürde ne de doğa da değişmemiş olan 'çiğ' yiyecektir ve bu nedenle üçgenin zirvesini

oluşturmaktadır. Kültürel açıdan 'pişmiş' olanların ya da doğa açısından 'çürümüş' olanların herhangi biri, dönüşüme karşılık gelmektedir – 'pişmiş' ya da 'çürümüş' biçimler üçgenin taban noktalarını teşkil etmektedir. Üçgendeki, üç nokta bulunabilen yiyeceklerdeki tüm olanaklı durumları kapsamakta ve ayrıştırmaktadır. Ayrıca, bunlar bütün kültürlerde bulunan yapısal tümellerdir. Bundan dolayı, insanın dünyayı anladığı ve organize ettiği bu kategorilerin yapı bakımından belirlendikleri söylenebilir.

Marx: Çelişkili Düşünceler

İlk bakışta, Marx'ın toplumsal değişim kuramı, Levi-Strauss ve Freud'un teorileriyle aynı kategoriye girmeye hazırmış gibi görünmeyebilir. Freud ve Levi-Strauss yapıların, zihinsel olarak bilinçaltında olduğunu vurgularken, Marx'ın vurgusu, maddi üretim yapıları üzerinedir. Ancak, üçü arasındaki bağıntı, yapıların taşındığı alanda değil, daha çok bilinçliliği hesaba katmadan çalışmış olmalarında yatmaktadır.

Karl Marx (1818-1883)
Marx, şimdiki Polonya'nın doğu sınırındaki Prusya'nın Triner şehrinde doğdu. Ailesi Museviydi, ancak daha sonra Hıristiyanlığa döndü. Doktorasını aldığı Berlin'de 'Genç Hegelciler' olarak adlandırılan radikal filozoflar grubuyla ilgilendi. Eserlerinin çoğunda, Genç Hegelcilerin ismini aldıkları büyük filozof Hegel'le tartışmaktadır. İş bulmak amacıyla 1843'de Paris'e gitti ve burada yaşamı boyunca birlikte çalıştığı arkadaşı ve minnettarlık duyduğu kişi Friedrich Engels ile tanıştı. Marx, devrimci yazı ve etkinliklerinden dolayı 1845'de Fransa'dan Brüksel'e sürgün edildi. Ancak, çok az Avrupa hükümeti sosyalistlere dostça yaklaşıyordu. Sonunda 1849'da Londra'ya yerleşti, burada yaşadı, yazdı, politika yaptı ve yoksulluk içerisinde öldü.
Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984: Marx, Karl); Rıtzer (1992:46-47)

Marx'ın üretim ilişkilerini, insan toplumu için temel örgütlenme ilkesi olarak kabul ettiği alanlar, insan doğası hakkındaki kesin varsayımlarıdır. Ana varsayım, yaratıcı emeğin insan varlığının merkezi olduğudur –bu nitelik insanı diğer hayvanlardan farklı kılmaktadır. Emek ile Marx, insanların fiziksel dünyada kendilerini ifade ettikleri her hangi bir tür etkinliği dile getirmek istemektedir. İnsanlar doğuştan yaratıcıdırlar ve doğal etkinlikleri, müdahaleleri yansıtabilecek şekilde toplumsal ve fiziksel dünyayı dönüştürmektedir. Emeğin sonucu olan ürünler, insanın kendini ifade etme biçimi olmasından dolayı, insan doğasının bir parçasıdırlar. Bununla birlikte, insanlar için bu yaratma eylemlerine ve bu yolla üretilen şeylere hakim olamamak ve bu nedenle insan doğasını bastırmak ya da inkar etmek mümkündür.

Marx'ın yapısalcı yaklaşımının en açık ifadeleri, Kapital (1970:20-22) den yaklaşık sekiz yıl önce 1859'daki ilk öncü çalışmalarının önsözünde görülmektedir. Marx ilk olarak, insanın herhangi bir yerdeki toplumsal varlığının yapılanmasında, onların iradelerine bağlı olmayan toplumsal ilişkiler tarafından kuşatıldığını söyler. Bu ilişkiler, üretim sürecinin çevrelediği ve üretim sisteminin gelişiminin tarihsel aşamalarına özgü bir değişim gösterecek ilişkilerdir. Üretim ilişkileri, toplumun ekonomik temeli ve toplumun altyapısıdır. Bu ekonomik temel [altyapı] üzerine genel sosyal, politik ve entelektüel yaşamla ilgili ilişkilerin üretimi amacıyla siyasi ve hukuki üst yapı inşa edilir. Böylece şu ünlü söylem ortaya çıkar: 'İnsanların yaşam biçimini belirleyen bilinç değil, aksine bilinci belirleyen onların yaşam koşullarıdır' (1970: 21).

Marx burada ekonomik temelin iki yapısal boyutunu ayırır. Bunlar; teknolojik örgütlenmeye özgü ham maddeler, vasıflar, teknik olanaklar ve benzerlerini kapsayan maddi üretim güçleri ile bu düzenlemeleri denetim altında tutan, özellikle üretim araçlarının mülkiyetini kapsayan ilişkiler, yani toplumsal üretim ilişkileridir. Gelişimlerinin belli bir noktasında bu iki boyut birbiriyle çatışacaktır, genellikle de toplumsal üretim ilişkileri, maddi üretim güçlerinin gelişimini engelleyecek ve insanoğlu bir devrimle bu toplumsalilişkilere karşı çıkmaya zorlanacaktır. Ekonomik temelde oluşacak böyle bir değişiklik üstyapının tamamını dönüştürecektir.

Maddi güçlerle toplumsal ilişkiler arasındaki bu çatışma, Marx'ın en önemli yapısal çelişki örneğidir. Yapısal çelişki, toplumsaldeğişimlere açıklama getirdiğinden sınıf kuramı için bir anahtardır. Bu nedenle, Marx genellikle "diyalektik materyalist" olarak anılır. "Diyalektik" terimi Marx'ın belirttiği yapısal unsurlar arasındaki ikili karşıtlık ve çatışma durumu için kullanılırken, Marx'ın düşünce, dil ve akrabalıklar arasındaki uyuşmazlıklardan çok, üretim yapısındaki çatışmayla ilgilenmesi "materyalist" terimiyle ifade edilmektedir. Böylece Marx, bazı bireylerin bir bölümündeki devrimci bilincin maddi koşulların yapısındaki çelişkilerle açıklanabilirliği örneğinde ısrar etmektedir. Bundan dolayı, maddi temeli beklenen olgunluk derecesine ulaşmaksızın hiçbir toplumsal düzende değişiklik gerçekleşemez.

Marx, insanların üretimlerini bireysel olarak kendilerinin kontrol ettiği, ilkel komünizm düzeninden, üretimlerini toplumca kontrol ettikleri ütopik komünizm düzenine gelişerek geçişlerini dört basamakta toplamaktadır. Bunlar Asya tipi [ATÜT], ilkel köleci, feodal ve modern burjuvazi ya da

kapitalist üretim modelleridir. Buradaki kapitalizm öncesi üç üretim dönemi, çalışmaları boyunca Marx'ın en az ilgilendiği dönemlerdir. Bunlar, kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

• *Asya tipi üretim tarzı* [ATÜT]: Bu üretim tarzında, üretim güçleri geniş ölçekli imar işlerinin gereksinimine odaklıdır. Sistem temel olarak tarıma dayanır, toplu pirinç üretiminde olduğu gibi, geniş sulama düzenini gerekli kılar. Üretim araçlarının mülkiyetinin, topluma ya da halka ait olduğu üretim ilişkilerine dayanır. Ancak, toplumsal mülkiyet dinsel olarak yasallaşmış despot bir liderin merkezde bulunmasını da gereklidir. Despot lider, uygarlığın yapılanması için çalışanların ödemesi gereken vergi miktarını, zorla artırır ve olası çalışan direnişine karşı hazır bir ordu bulundurur.

• *İlkel köleci üretim tarzı:* Bu üretim tarzında, Marx Roma'yı merkeze almaktadır. Üretimin kilit aracı toprak ve üretim güçlerinin odağı emek-yoğunluklu (labour-intensive) tarımdır. Toprak, mahsulün üretimini kölelerin emeğinden sağlayan şehir kökenli aristokrat sınıfın hakimiyetindedir. Hakim sınıfın başlıca eğilimi gösterişçi tüketimdir. Toprak mülkiyetinin genişlemesinin, profesyonelce biçimlendirilmiş bir ordunun, komşu ülke topraklarının fethiyle sağlandığı görülür. Toprak fethedildikçe üzerinde yaşayanların tarımsal emek için köleleştirilmesi de beraberinde gelmektedir.

• *Feodal üretim tarzı:* Feodal üretim tarzıyla ilkel köleci üretim tarzı arasındaki temel fark, feodal üretim tarzında toprak sahibi olan hakim sınıfın kırsal kökenli olmasıdır. Feodal sistem yerleşik toplumsal bir sistemdir. Bu sistemde toplumsal kurumlar "hırsız baronların" sürekli tehdidi altındadır. Üretim ilişkileri bu nedenle çalıştığı önemli bir miktarda toprağı denetiminde bulunduran serf'e yani tarım köylüsüne dayanmaktadır. Bununla birlikte serf, lordun üretimine çalışma süresi oranınca katkıda bulunan yerel yöneticiyle "hizmet ilişkisine" sahiptir (Marx and Engels 1979: 84-136).

Bu üç kapitalizm öncesi biçime zıt olarak kapitalist üretim biçiminin temel özellikleri şu şekilde sıralanmıştır. Birincisi, üretim dağıtımının ve mübadelesinin (sermaye) araçları bireyler tarafından kendi çıkarları için sahiplenilir -bu çıkar maddidir ve maliyetlerin dışında, kazanılan artık gelirle oluşur. İkincisi, büyük ölçekli araç gereci gerektiren teknolojilere dayandığı için mülkiyet nispeten az ve belirli ellerde toplanma eğilimi gösterir. Üçüncüsü, ürünler, onları yaratanların doğal mülkiyeti altında

değil, daha çok piyasada alınıp satılan mal olarak değerlendirilir. Dördüncüsü, üretim araçlarına sahip olmayanlar üretim süreci içerisine dahil edilebilir, ama belli bir parasal kâr için belli bir miktarda iş gücü sağlayan kontratlı ücretli işçiler olarak. Beşincisi, fiyat rekabeti ve kâr arttırımı, yönetici sınıfı bir "emek süreciyle" meşgul olmaya zorlayacaktır. Yönetici sınıf hizmetleri uzmanlaştırmaya ve standartlaştırmaya çalışacaktır, böylece işçiler vasıfsızlaşacak ve ücret artışını talep etme noktasında yetersizleşeceklerdir ve yine böylece işçilerin yönetimi ve denetimi kolaylaşacaktır.

İşçiler için önemli birçok sonuçtan biri "yabancılaşmadır". Hatırlanacağı üzere Marx, üretimi, insan doğasının temeli olarak görmektedir. İnsan emeğinin ürünleri bireyin kendisinin objektif anlamıdır. Kapitalizmde ücretli iş ve şeyleştirme insanoğlunu kendi doğasından koparmıştır. İnsanın kendi yarattığı ürünler, onlardan piyasada alınıp satılmak için çekip alınmıştır. Çalışma koşulları başka insanlarca düzenlenip kontrol edilir; ve bireysel, rekabetçi, maddiyatçı anlamda birbirlerine düşman olurlar ki Marx bunu "meta fetişizmi" olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte, yabancılaşma terimi bireyin durumunu ifade etmesine rağmen aslında yapısal bir kavramdır. Freud ve Levi-Strauss'a paralel olarak, yabancılaşma bilinçdışı bir süreç olarak görülmüştür. Gerçekten de yabancılaşmanın etkisi arttıkça, işçilerin onun varlığını fark etmesi daha zor olacaktır. İşçiler yaşam koşullarını iyileştirmek yerine, maddi kazanç peşinde koşmakta ve kapitalizmin var olabilecek en iyi sistem olduğu fikrini safça kabul etmektedirler.

Yabacılaşmanın kaynağı sermaye ve işçi sınıfı arasındaki kaçınılmaz sömürü ilişkisidir. Kapitalist üretim tarzında, sömürü modeli şu şekilde açıklanabilir. İşçiler sınırlı miktarda ücrete sahiptirler. Kendilerinin ve ailelerinin yemek, giyim ve barınma ihtiyaçlarını karşılamalı ve eğitim görüp ustalık edinmelidirler. Bu ihtiyaçları karşılanmadan iş gücü oluşamaz ve bundan dolayı bu ihtiyaçlar iş gücünün üretiminin maliyeti olarak değerlendirilirler. Bununla beraber, işçi bu ihtiyaçlarını karşılamak için sadece her hafta belli bir zaman çalışma ihtiyacı duymaktadır. Eğer bir kapitalist, işçileri daha fazla süreyle çalışmaya zorlayıp, ancak onlara sadece bu ihtiyaçlara bedel miktardaki parayı öderse, üretilen metayı bir "artı değer" elde edebilmek için mübadele edebilir. Daha sonra bu artı değer anaparanın miktarını arttırmakta kullanılabilir, nitekim kapitalistin işçi üzerindeki gücü de artmış olur. Böylelikle, kapitalist, sürekli olarak işçinin

emeğinin bir kısmını çalar ve onu emeğine yabancılaştırır. Dahası, kapitalist ve işçi arasındaki uçurum gittikçe genişler.

Böylece, kapitalist üretim tarzı belirli bir sınıf sisteminin biçimlenmesine yol açmaktadır. Bu sistemde toplum, üretim araçlarının sahibi olan kapitalist (burjuvazi) ve hayatta kalmak için emeğini satmak zorunda kalan işçi (proletarya) olarak bölünür. Burjuvazi, yalın bir şekilde sömürücü olsa bile, modern toplumun devasa ekonomik ve mimari başarısını yaratan dönüştürücü ve enerjik güçtür. Bu esnada, proleterya, burjuvazi sınıfı ve devleti tarafından bir ordu gibi organize edilmiş bir kitle sınıfıdır -makineleşme ve bürokratik denetim aracılığı ile köleleştirilmiştir. Bu, kapitalist sınıflı toplumun soyut yapısındaki temeli meydana getirmektedir. Belli bir zamanda, sınıf ilişkilerinin görünen modeli henüz kompleks ve yerleşmemiş olabilir ama eninde sonunda bu model iki büyük tarihsel sınıfın temeldeki gerçekliği tarafından belirlenmektedir.

Söz konusu soyut sınıf yapısı, şu özelliklere sahiptir: Dikotomi– iki şey arasında bir ikili karşıtlık (binary opposition) içerir, karşılıklı olarak bağımlı sınıflar; antagonistic [zıtlık]– sınıfların karşıt maddi çıkarları açısından kapitalist sistemin korunup korunamadığı ve bu çıkarların farkında olup olmadıkları; amaç– sistem isteklerden ya da üyelerinin amaçlarından bağımsız olarak var olur; ve dinamik– toplumsal değişmenin genel yönünü belirleyen sınıflar arasında sürekli bir mücadele vardır.

Zıt (antagonistic) olan karşılıklı bağımlı sınıflar arasındaki yapısal ilişkilerin çelişkisi, Marx'ın modern toplum kuramındaki temel çelişkinin özünü oluşturmaktadır. Buna göre, burjuva sınıfının işgücünü reddetmesi mantıklı değildir ancak işgücünü kontrol altında tutmalı, aynı zamanda sömürmelidir, bununla birlikte burjuva sınıfı tarafından yaratılan işçi sınıfı, ona karşı mücadele etmelidir. Marx'ın artzamanlı (diakronik) analizi bu diyalektiğe bağlıdır. Sonunda, işçi sınıfının yabancılaşmasıyla oluşan katı çelişki, bilinç düzeyini farkında olmadan artırır ve işçiler sadece burjuva sınıfıyla mücadele etmekle kalmaz, aynı zamanda onu yerinden etmek için çaba sarfeder. Böylece, işçi sınıfı kendi varlık temeli olan burjuva sınıfını çökerterek, sınıfsız toplumun koşullarını hazırlar. Burjuva sınıfı yerinden edilirken tüm sınıf yapıları yok edilir.

Çağdaş Toplumsal Yapı Kuramları

Bu bölümün girişinde belirtildiği gibi, prensipte, yapı kavramı sosyolojik kurama üç değişik biçimde girmektedir: İnsan eyleminde beliren toplumsal ilişkilerin bir özelliği olarak; toplumsal yaşama model olan

özellikleri saptayan, bir dizi analitik kategori olarak; veya toplumsal yaşamın görünümlerini belirleyen bir dizi gerçek ve temel ilişki olarak. Bölüm 1'de tanıtılan terimlere göre sırasıyla, bu üçü şu şekilde tanımlanabilir; yorumlayıcı yaklaşımlar, işlevselci yaklaşımlar ve eleştirel yapısalcı yaklaşımlar. Temel konular kısmında, eleştirel yapısalcı yaklaşım ile ilgili incelenmiş tartışmalar var ama biz şimdi, özel olarak, eleştirel yapısalcılığı, diğer geleneklerle kıyaslamamıza izin verecek sosyolojik gelişmeleri inceleyeceğiz. Bu bölümde yorumlayıcılık, Giddens'ın yapılaşma kuramıyla; işlevcilik, Parson'ın işlevci zorunluluk projesiyle; eleştirel yapısalcılık ise Althusser'in Marx'ı yeniden okumasıyla, temsil edilmektedir.

Giddens: Kurgucu Versiyon

Giddens'ın eyleyenlik (birey)* (agency) kuramı bölüm 2'de tartışılmaktadır. Burada yapılaşma kuramının "yapı", "sistem", "yapının ikiliği" (duality of structure) (1984:16) durumu gibi merkezi kavramlar ele alınmaktadır. Giddens'ın (1984:16-22) yapı düşüncesi bu bölümde incelenen yaklaşımların çoğundan farklıdır. Giddens'ta yapı, biçimsel olarak, ancak anlaşılması oldukça güç bir şekilde tanımlanmaktadır; buna göre yapılar, "toplumsal sistemlerde zaman-uzamın (mekanın) birbirine "bağlanmasına" izin veren yapılaşmış, birbirinden ayırt edilebilir derecede benzer olan, toplumsal pratiklerin, değişen zaman ve uzam dilimlerinde varolmasını mümkün kılan ve bunlara "sistemik" biçim veren özelliklerdir" (1984:17). Bu nitelikler, aktörlerin, eylemlerini gerçekleştirirken kullandıkları kurallardan ve kaynaklardan oluşmaktadır. Giddens, bir anlamda, nasıl eylemde bulunulacağının bilgisinin pratik bilinçte ifade edilmesini, bir formül veya süreç gibi anlamlandırmaktadır. Toplumsal düzenlemeler, değişik zaman ve uzamlarda, benzer yollarla, yeniden üretilecektir, çünkü, yapısal kurallar müşterek olarak bilinmekte veya en azından bir toplumsal durumun bütün bireyleri arasında örtüşmektedir. Giddens'ın kaynak olarak ifade ettiği şey daha karmaşıktır, bu kaynaklardan ancak "gücün uygulandığı iletişim araçları" olarak söz edilmektedir (1982:39). Bununla beraber, dışsal ya da fiziksel kaynaklardan değil, özerkliğin ya da bağımlılığın yerleşmiş modellerinden bahsedilmektedir. Giddens, yapının aktörler için, içsel olmasına rağmen, aynı zamanda objektif, yani bağımsız ve bireyler açısından kısıtlayıcı olduğunu ve yapının 'gerçekte' sadece, özellikle eylemler tekrar edildiğinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu kavramlara göre, sözgelimi yağlı bir kot pantalon ve t-

shirt'lü birinin pahalı bir restorana alınmadığı durum dışında, (ki bu alınmama durumunda bile kesinlikle bir kısıtlayıcı vardır) herhangi bir sınıf yapısından bahsedemeyiz. Bununla birlikte, aktörlerin pratik bilinçlerinden gelen kısıtlama, belleğin (memory traces) gözden geçirilmesiyle ilgilidir ve dışsal olarak belirleyici değildir.

Şimdi Giddens'ın geniş ölçekli ve sürekli olan toplumsal olguları nasıl kavramlaştırdığına bakalım. Bunlar aynı zamanda yapılaşma sürecinin sonuçlarıdır. Aktörler, pratik bilinçteki zımmi bilgileriyle "toplumsal sistemleri" yaratırlarken yapıyı üretip, yeniden üretirler (1982:34-5). Toplumsal sistemler, tam anlamıyla yeniden üretilmiş yapılardır. İnsanın gerçek ve somut eylemlerinden oluşurlar; bireysel aktörlerin ve toplulukların birbiri arasındaki, birbirlerine bağımlılık ilişkilerini kapsarlar; ve bağlantılı olayların zaman boyunca akışını içerirler. Bu nedenle, toplumsal sistemler, toplumsal olguların sürekli görünümleri olan ve pratik bilincin en derinine döşenmiş "kurum"lardan ayrılmalıdırlar.

Sistemler, "sistemlilik" derecelerine göre, yani içlerinde hangi bağımlılıkları ve süreklilikleri yeniden ürettiklerine göre çeşitlenirler. Tümleşik bir sistem, aralarındaki özerklik ve bağımlılık ilişkilerinin bir düzene konulduğu bireyler ve/veya topluluklar arasındaki uygulamaların kabul edilmiş karşılıklılığının olduğu bir sistemdir. İki çeşit bütünleşme vardır: bireyler arasındaki anlaşmaların karşılıklılığı anlamına gelen toplumsal bütünleşme; ve topluluklar arasındaki karşılıklı alışveriş anlamına gelen sistem bütünleşmesi.[24] Önceki, düşünümsel kendi kendini-izleme (reflexive self-monitoring) yoluyla, ikincisi ise şekil 2.2 'de belirtilen geribildirim dönütü aracılığıyla başarılabilir.

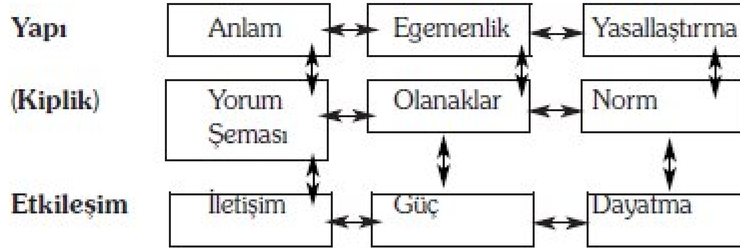
Giddens'ın vurguladığı, "ikili", yapılar ve eyleyicilerdir, yani ikilik tek bir olgunun iki yüzüdür. Bir "ikilik"- aralarında nedensel ilişkiler bulunabilen iki bağımsız olgu- olarak anlaşılmamalıdır. Yukarıda çeşitli noktalarda belirtildiği üzere yapı, bireylerde içseldir ve onlara hem imkan tanıyan hem de kısıtlayandır. Hem araç hem de sonuçtur, yani eyleyenler olarak aktörler, kendi yarattıkları eyleme rehberlik edebilmek amacıyla yapıları kullanmaktadırlar.

Özet olarak, yapı, sistem ve yapılaşma arasındaki analitik farklılıklar aşağıdaki gibidir;

• Yapı, eylem için araç ve formül sağlayan kurallardan ve kaynaklardan oluşur.

• Sistemler, bireyler/topluluklar arasındaki organize edilmiş, düzenli ve kalıcı ilişkilerdir; ve

• Yapılaşma, yapıların sistemlere dönüştürülmesini sağlayan durumları ve iletişim araçlarını içermektedir (Giddens 1984:25).

Şekil 4.1 Giddens'ta yapının ikiliğinin boyutları

Yapılaşma, yapısal özelliklerle etkileşim'in benzer görünümlerini birbirine bağlayan üç kiplikten oluşur (bkz. şekil 4.1). Dolayısıyla, eyleyenler/aktörler, kendi eylemlerini meydana getirebilmek için yapılaşmanın kipliklerini kullandıklarında, yapısal özellikleri yeniden üretirler. Eyleyenler iletişim kurarken, pratik bilinçte yer alan bilgi yığınlarındaki tipikleştirilmiş, yorum şemalarını kullanırlar. Böylece, göstergeleri olgulara ve birbirlerine bağlayan anlamın kurallarını yeniden üretirler. Aynı şekilde eyleyenler, diğerlerini kontrol ederken veya diğerleri tarafından kontrol edilirken olanaklara dayanırlar ve böylece egemen yapıları yeniden üretirler. Son olarak, diğerlerinin davranışlarını onaylarken (kabul ya da reddederken), normları (uygun davranışın kurallarını) kullanırlar ve bu şekilde yasallaştırmayı yeniden üretirler.

Giddens kurumları da aynı kapsamda açıklamaktadır (1984:33-4). Farklı bağlamlardaki eyleyenler, belli bir nitelik almaya başlayan yeniden üretilmiş kurumlar gibi her kiplikte farklı vurgu veren etkileşime dahil olurlar. Giddens böylece, egemenliğin yeniden üretiminde kullanılan iki tür olanağı birbirinden ayırarak üç parçadan oluşan analizini dört parçalı bir biçime dönüştürür. Dağıtımsal kaynaklar, maddi nesneleri yani mülkiyeti yönetebilme yeteneğiyle ilgilidir; otoriter kaynaklar, insanları, yani fiziksel kısıtları, kişisel etkileri ve örgütsel tutumlar yönlendirebilme yeteneğiyle ilgilidir.

A-E-Y	Sembolik Düzenlemeler/ Konuşma biçimleri
E (otoriter)-A-Y	Politik kurumlar
E (dağıtımsal)-A-Y	Ekonomik kurumlar
Y-E-A	Yasal kurumlar

A–Anlam vermeyi E–Egemenliği Y–Yasal kurumları göstermektedir.

Şekil 4.2 Giddens'ta kurumsal düzenlerin sınıflanması

Böylece, Giddens bize örneğin, E(otoriter)-A-Y ve E(dağıtımsal)-A-Y'nin arasındaki farkın ne olabileceğini söylemese bile; eyleyenler öncelikli olarak otoriter olanakları E (otoriter), ikinci olarak sembolik düzenlemeleri (A) ve son olarak da politik kurumları yeniden üretmek için yararlandıkları normları (Y) kullanırlar. Burada toplumunun, her ne olursa olsun, dört kurumsal safha tarafından karakterize edildiği belirtilmiştir; sembolik ve dağınık (kültürel) kurumlar; politik kurumlar ve yasal ve yaptırımcı kurumlar. Giddens, bunların insan pratiğinin görünümleri olarak her zaman varolacağını ama ister istemez bir yasal sisteme, bir ekonomiye v.s. anlamlı olarak ayrılmayacaklarını belirtir.[25]

Son adım olarak, Giddens (1984:34-6) yapının ikililiğini, insan deneyiminin anlaşılması en güç özelliğinde, yani, zamanda konumlandırmaktadır. Gündelik yaşamın etkileşimli olaylarını, bir durée, günlerin ve mevsimlerin geçişlerine bağlı, yineleyen, tersine çevrilebilir bir rutin olarak tanımlar. Bu durée'ler, yinelenmeyen ve tersine çevrilemeyen bireysel yaşam süresinde birbirlerine bağlanmışlardır. Ama yaşam süreleri, kuşakların uzun vadeli ve tersine çevrilebilir olaylar dizisi, bir langue durée olarak yaşanan kurumlar ile kesişir. Böylece, açık anlamıyla, yaşam süresi, günlük olaylar dizisi ile kurumsal olaylar dizisi arasındaki ikilik için kurucu araçtır.

Parsons: İşlevselci Yapı Anlayışı

Bu kitabın eylem, farklılılaşma ve özellikle sistemle ilgili diğer bölümlerinde, Parsons üzerinde durulmaktadır. Ancak, burada, Parsons'ın, yalnızca toplumsal yapı konusuna odaklanan çalışmaları değerlendirilmektedir. Bu bölümde kalıp değişkenlerin (bkz. s.41-42) voluntarizmi (iradecilik) ile kültürün sistemik egemenliği arasındaki ilişki irdelenmektedir (s.146-9).

İlk Yapısalcı Evre: Kalıp Değişkenlerin Yer Değişimi

Eylemle ilgili bölümde Parsons'un toplumsalyapı hakkındaki düşüncelerinin bir kısmına değinilmişti. Hatırlanacağı üzere, Parsons, kalıp değişkenler denilen bir dizi eylem biçimiyle kalıplaştırdığı eylem durumlarından söz ediyordu. Buna göre, kalıp değişkenlerin iki yönü vardır:

aktörler hakkındaki imkanları sağlayan nesnelere yönelim (etkililik-tarafsızlık; yaygınlık-özgüllük); ve hangi nesnelerin kendi kendine anlaşılabilir olduğu (öznelcilik-evrenselcilik, kalite-performans).[26]

Parsons'un, kalıp değişkenleri başlangıçta tam anlamıyla "durumların seçimindeki temel açmazlar" olarak tasarladığı (Parsons:1953:66) vurgulanmalıdır. Bu konu hâlâ toplumsal yaşamda aktörün bir sorunu olarak görülür. Fakat, seçeneğin mutlak olmadığına ve düzen içindeki yapısal sınırlamalara dikkat edilmelidir. Öncelikle aktörlerin seçimi bütünüyle açık değildir. Sadece iki yoldan birindeki nesnelere yönelmiş olmak için seçim yapabilirler ve nesnelerin iki biçiminden yalnızca birinin alınmasına hüküm verebilirler. İkinci olarak, bir aktör yalnızca tek yöndeki açmazlardan birinde karar kılabilir. Örneğin, bir kişi, diğer bir kişinin başarısına göre hüküm verdikten sonra, aynı zamanda onun atıflarına göre hüküm veremez.

Parsons'ın çalışmalarında iki yapısalcı aşama vardır. İlk olarak, somut toplumsal düzenlemeler bakımından yapısal zorunluluklara model oluşturan toplumları göstermek için kalıp değişkenleri kullanır. Parsons, böylece toplumsalve kültürel sistemlerin ögütlenmesi için farklı anlamlar ifade eden olanakları belirtir. Bu çeşitli olanaklar, kalıp değişkenlerin çapraz-sınıflamasıyla kurulmuş, değer-kalıplar açısından tanımlanmışlardır: bunların her biri toplumsal yapının her bir rol beklentisinin ya da her bir kişilik düzeninin ihtiyaç duyduğu beş kalıp değişkenin değer birleşimini gerektirir (Parsons 1951:93). Parsons, kalıp değişkenleri bir araya toplamanın iki önemli yolundan söz etmektedir: tüm toplumlarda evrensel olarak bulunan yapısal düzenlemeler; ve deneysel toplum tipleri (tamamen kendine yeten bir toplumsal sistem olarak tanımlanan).

Parsons, hemen hemen tüm toplumda ya da toplumlarda bulunabilecek dört yapısal düzenleme örneği sunmaktadır (1991:153-67). Her bir yapının evrenselliği toplumsal sistemin çevresindeki toplumsalsistemin işlevsel performansına ilişkin olarak açıklanır (örneğin, kültür, kişilik). Bu evrensel yapılar şu şekildedir:

• Akrabalık biyolojik bağlılıkla (aileler) tanımlanmış olan toplumsalgrupları kapsar; roller, genellikle yayılır ve kollektifiteye dönüktür. Akrabalık sistemleri, gebelik ve bebeğe bağlı uzun dönemlerde olduğu gibi, insan organizması vasıtasıyla düzenlenmiş olan işlevsel sınırlandırmalardan dolayı evrenseldir.

• Tabakalaşma araçsal aktivitelerin farklılaşmasıyla ödül tahsisatının tanımladığı toplumsal grupları içerir (özellikle kurumsallaşmış meslekler,

sınıflar statü grupları); eğilim, etkili bir şekilde tarafsız, özel ve evrensel olan rolleredir. Tabakalaşmanın evrenselliği, verim oranındaki gereksinmelerin işlevselliği ve ödüllendirmelerin en çalışkan ve yetenekliye verilmesi bağlamında açıklanır.

• Devlet ülke boyunca güç sisteminin entegrasyonu ve baskısıyla tanımlanan grupları içerir (hükümetler, politik organizasyonlar, askeri organizasyonlar) [belli rolleri tanımlayan kalıp değişken değil]. Evrenselliği, eğer güç kullanımı serbest ve geniş ölçüde mümkünse, toplumların ayakta kalamama olasılığının iki katına çıkmasıyla açıklanır (Bkz. Contemporary USA'nın bölümleri); aynı zamanda dış saldırılar ve istenilmeyen eylemleri önlemek için, bazı güç istihdamları olmaksızın toplumların ayakta durması mümkün değildir.

• Din, bireysel kişilik ve kültürel sistemler (kiliseler, toplumsalhareketler) arasındaki değer bütünleşmesi etrafında örgütlenmiş toplumsalgruplardan oluşur; [tanınmış kalıp değişken değil]. Evrenselliği, Malinowski'de olduğu gibi (bkz.5.bölüm) belirsizlikler ve çevre tarafından empoze edilen kaygılar sonucu ve bireysel ve kültürel kalıplar arasındaki anlam düzeyinin "'kaçınılmaz" pürüzlülükler ile açıklanır. Din anlamları, aracılık etme ve kaygıları azaltma işlevi görür.

Kalıp değişkenlerinin kullanımı, toplumlar arasındaki anlam çeşitlerinin kurucu kalıplarının ikinci adımını aldıklarında daha karmaşıktır. Dört evrensel yapının her birinin tüm toplumları kuşatacağı, ancak, kalıp değişkenler açısından belirtildiği gibi, toplumdaki özel kültürel kalıpların da en gelişmiş ve hakim yapıları belirleyebileceği hatırlanmalıdır. Böylesi bir ayrıma izin vermek için eşleştirilmiş kalıp değişkenler, özellikçilik (particularism)- evrenselcilik (universalism) ve kalite (quality)-performans (performance) tır (atıf-başarı [ascription-achievement]). Şekil 4.3'te verilmiş çapraz sınıflandırmayla, topluma özgü toplumsal yapının bu dört temel unsurunu tanımlayabiliriz. Buradaki özellikçilik-kalite eşlemesi, Parsons'ın analizindeki bazı tutarsızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla yeniden örneklendirilmiştir.

İkinci Yapısalcı Aşama : Eylemi Kuramsallaştırma

Şimdiye değin dile getirilen iddialar, aktörlerin seçimlerini sınırlayan, fakat onlar için onların seçimlerini belirlemeyen bir yapı olarak görünen yapısalcılığın, nispeten yumuşak biçimleridir. Parsons'ın kuramı, Harward'lı toplumsalpsikolog ve küçük gruplar teorisyeni olan Bales'le karşılaştığında, katı yapısalcı bir biçime dönüşmüştür. Bales, gruplar olarak niteliklerini

korudukları takdirde, küçük gruplara yüklenilmesi gereken dört aktivitenin kavramlaştırmasını yapmaktadır. Parsons bu dört aktiviteyi alarak geliştirir ve yeniden kuramsallaştırarak, onlara "eylem alanının boyutları" adını verir. Parsons bu kuramsallaştırmayı, kalıp değişkenler ile eylem alanının boyutlarını kavramsal olarak birleştirmektedir. Böylece Parsons, eylem alanının boyutları, onlara ilişkin olarak saptanmış bireysel aktörün davranışını tanımladığında yapısalcı konuma doğru hareket eder. Aktörler eylem alanını aracılığıyla bundan böyle bir seçme sorunu olarak tanımlanmaz, ancak tanımlanan boşlukların her birinde aktörlerin bir anlamlı grubu bulunmalıdır ve onların davranışları artık bir seçme sorunu değildir.

	Özellikçilik	Evrenselcilik
Nitelik	Din (Örneğin, geleneksel Hindistan'da ve Arunta'da baskın)	Devlet (Nazi Almanya'sında, Sovyetler Birliği'nde ve feodal Avrupa'da baskın)
Performans	Akrabalık (Örneğin antik Çin'da baskın)	Mesleki Tabakalaşma (Örneğin çağdaş Avrupa Birliği'nde, Japonya'da ve ABD'de baskın)

Şekil 4.3 Parsos'ta toplumsal yapının başlıca tiplerinin analizi

Parsons'cı yapısalcılık, gerçekte yapısal-işlevselcilik olarak bilinmektedir. Eylem, en önemli örneği toplumsal sistem olan, organize edilmiş bir dizi canlı sistem şeklinde düşünülmüştür. Bu sistemlerin hayatta kalma (survive) ilkesi açısından işlediği söylenir ve sistemler ister istemez bu yönde zorlanır. Bu bakımdan, gerçekleştirilmesi gereken işlevler; "denge ve/veya sistemin varlığının sürdürülmesidir" (Parsons and Smelser 1956:16). İşlevsel "zorunluluklar", "ihtiyaçlar" ya da "problemler" her birini gidermek için belirli toplumsal düzenleri zorlar. Kısacası, toplumsal düzenler onların bir öğesi olan, sistemin gereksinimlerini yerine getiren işlevler tarafından belirlenirler.

Parsons, işlevsel zorunlulukları iki dikotomi açısından düzenlemektedir: araçsal oldukları söylenen, sistemin devamlılığını sağlayan araçlar olup olmadıkları ya da tüketimsel olduğu söylendiklerinde, amaç-durumu veya amaçların seçimini sağlayıp sağlamadığı; ve bunların sistem içinde ya da

dışında güven altına alınıp alınmadığı. Parsons, bu ikili ayrımdan hareketle çapraz-kesme yoluyla, işlevsel zorunlulukların dörtlü tipolojisine ulaşır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

• Gizil Kalıp-koruma ve gerilim-yönetim (içsel/araçsal): Burada problem, durgunluk dönemlerine rağmen, sistemin her şeyini içine alan kopyasını, zaman boyunca korumaktır. Gerçekte işlemediği zamanlarda bile, sistemin nasıl işlediğine ilişkin belli miktarda gizil bir hafıza bulunmalıdır ve ayrıca hatırlanan unsurların tekrar etkin seviyesine yükseltilebilmesi için hazırlık yapılmalıdır.

• Bütünleştirme (bütünleyici/içsel): Buradaki zorunluluk, bir sistemin birimleri (alt-sistemler) arasındaki değişimin engelleyici ve çatışmacı değil, dengeli ve düzenli olduğundan emin olmak için, bu birimler arasındaki dayanışmayı sürdürmektir.

• Hedef-başarı (araçsal/içsel): Hedef, sistemin ihtiyaçlarının onun koşulları ile daha fazla uyuşacak biçimde, bir yön değişimi olarak tanımlanır. Böylece hedef-başarı, bir hedefi, ya ortama ya da dahili düzenlemelere uygun hale getirmek için kabul ettirmeyi içerir. Bu zorunluluk ayrıca kompleks hedeflerin bir öncelikler hiyerarşisinde sıralanması koşulunu ve hedefleri gerçekleştirmek için kaynak bölüşümünü içerir.

• Adaptasyon (araçsal-dışsal): Bir sistem ayrıca, bir ortamdan temin edilen kaynakları ve kullanılabilen hizmetlerin elde edilebilirliğini garanti etmelidir. Bir sistemin yalnızca bir tek hedefe sahip olduğu yerde, adaptasyon hedef-başarının sorunsuz ve farklılaşmamış bir sonucudur. Bununla birlikte, karmaşık ve çok yönlü hedeflerin söz konusu olduğu durumlarda, sağlanan imkanlar esnek bir biçimde gereğince kullanılabilir olmalıdır, aksi halde hedef saptama süreci, kaynak elde edilebilirlik tarafından sınırlanacaktır.

Bunun yanısıra, kalıp değişkenler tamamen ortadan kalkmamıştır. Parsons bu sistemin, kavramsal olarak kalıp değişkenler sistemiyle nasıl birleştirilebileceğini göstermiştir (Parsons 1953:179-90). Öncelikle, belirli davranışsal (a) ve hedefe yönelik düzenlenmiş (o) kalıp değişken alternatifleri arasındaki benzeşmeyi fark etmiştir. Örneğin, duygusallık (a) ve özellikçilik (o) arasında bir benzeşme vardır- kişi örneğin, ayrıca özel bir şey olarak düşündüğü diğer insanları sevmeye eğilimlidir- ve özgülük (a) ve evrensellik (o) arasındaki benzeşme- diğer insanlar genel standartlar göre

değerlendirildiğinde, kişinin onlarla ilişkisi dar terimlerle ifade edilir. Bu tip benzeşmeleri inceleyerek dört grup kalıp değişken bulunabilir:

Özgülük (a)-Tarafsızlık (a)-Evrenselcilik (o)-Performans (o)
Duygusallık (a)-Özgülük (a)-Özellikçilik (o)- Performans (o)
Dağınıklık (a)-Duygusallık (a)- Özellikçilik (o)-Nitelik(o)
Tarafsızlık (a)- Dağınıklık (a)-Nitelik (o)-Evrenselcilik(o)
(Parsons1953.180)

Bu kümeler, yukarda tartışıldığı üzere, nüfuz alanının dört boyutunu açıklayabilir. Örneğin, adaptasyon kalıp değişkende "ÖTEP" olarak, gizli olma durumu ise "TDNE" olarak adlandırılmıştır."

İşlevsel zorunluluklar sistemi, yaygın olarak, baş harflerinin sıralanmasından oluşan AGIL sistemi olarak adlandırılır. Ayrıca, onları, şekil 4.4'de olduğu gibi, dört kutudan oluşan bir model olarak düzenlemek de oldukça yaygındır. Böyle bir şekil elde edebilmek için: "kalıp değişken gruplarını her hücrenin içinde tasavvur etmeliyiz, hücre'ye uygun bir isim verip, kalıp değişken adını çizelgenin kenarlarına taşımalıyız" (Parsons,1953:180)

	Evrensellik Tarafsızlık/Duygusallık	Özellikçilik Belirginlik
Performans	Adaptasyon (A)	Hedef-Başarı (G)
Kalite Yaygınlık	Gizil Kalıp-koruma ve gerilim-yönetim (L)	Entegrasyon (Bütünleşme) (I)

Şekil 4.4 Kalıp Değişkenler ve AGIL şeması
(Menzies 1977: 68'den uyarlandı)

AGIL sistemi, şimdi, yapıların kesin biçimde tanımlanması için, çıkarlar sistemine bağlı olarak, temel oluşturmuştur. Eğer kişi toplumsal toplumsal(sociatel social) bir sistem ile ilgileniyorsa, bu sistemin şekil 4.5 de tanımlanmış dört alt sisteme sahip olması zorunludur.

• Toplumsallaşma, etkileyici davranış, eğlence ve dinsel, ailesel, eğitimsel, sanatsal ve sportif toplumsalyapıları içeren değer-bağlılıklarının içselleştirilmesi. Bunlar, Marksist terminolojide adlandırıldığı şekliyle

toplumsal üretim işlevini, veya Habermas'ın ifade ettiği (bölüm5) toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirirler. Parsons, bir toplumsal sistemin her zaman bir kültürel değerler sisteminin kurumsallaşmasını (düzenli toplumsaluygulama haline getirme) kapsadığını ifade eden bir görüş ile yola çıkar. Toplumsal sistemin toplumsal uygulamalarının genel değer-yönelimlerini ya değer-yönelimlerinin kurulumu ve yeniden kurulumu ile ya da değer yönelimlerinin yeni uygulamalara doğru etkili bir şekilde yeniden çevirimi sağlanarak, uyuştuğundan emin olunmalıdır. Bu nedenle, kültür ile toplumsal sistemi ifade eden toplumsal süreçler, genellikle dinsel ve ideolojik toplumsal süreçlerdir. Sistem, ayrıca, Parsons'un "güdüsel gerilimler" diye ifade ettiği, bireysel kişiliklerden gelen, kültürel modelin istikrarına yönelik tehditlerle de uğraşmalıdır. Toplumsallaşma süreçleri, törensel ve eğlencesel süreçler olarak burada önemli bir role sahiptir.

• Kurumlar için düzenlemelere ve bir dizi paylaşılmış normlara dayanan, toplumsal bir kurum. Bunu gerçekleştirmek için, yasal toplumsal kurumlar ve toplumsal kontrol sistemleri can alıcı öneme sahiptir, ama ayrıca vatandaşlık ve yurttaşlık hakları gibi yaygınlaştırılmış kurumlar ve piyasalar, özel mülkiyet, kontrat ve para gibi dağıtımsal sistemler de aynı öneme sahiptir.[27]

• Önderliğin bir kuruluş biçimi olan, toplum için hedefler koyan ve bu hedefleri gerçekleştirmek için bireyleri ve kaynakları harekete geçiren bir devlet yapısı.

• İmkanları, maddi doğal koşulların etkisinden korumak ve bir üretim işlemi aracılığı ile bu imkanları esnekçe kullanılabilecek nesnelere dönüştüren bir ekonomi.

A	G
Ekonomi	Politika
Kültürel-motivasyonel sistem (Gizil kalıp-koruma ve gerilim-yönetimi altsistemi)	Bütünleşme altsistemi
L	I

Şekil 4.5 Parsons'un toplumun alt sistemleri analizi (Parsons ve Smelser: 1984: 53)

Şema, konu ile ilgili ayrıntıya inilmesine "yukarı" ve "aşağı" olmak üzere iki yönde imkan tanımaktadır. Toplumsal bir toplumsal sistemin işlevsel zorunluluklarına dört yapısal tepki bizzat kendi sistemlerinin (alt)

kendi zorunlulukları ve yapısal tepkileridir. Ekonomik ve politik yapıların yapısal alt sistemlerini sırayla, birbirleri ile ilgili olarak gösteren, aşağı yönde ayrıntılı şema şekil 4.6'da örneklendirilmiştir. Ekonomiler dört yapıya sahip olmalıdırlar. Toplumsal ortamı sermayeye dönüştürerek kaynak edinmeliler (A); kaynakları bir üretim süreci içerisine sokmalıdırlar (G); yapılan işlerin organize ve uyumlu olmasını sağlamalıdır (I); ve katılımcıların aktif olmasına imkan vermelidir (L). Aynı zamanda politik sistemler, vergilendirme ve gelire (A), idari (G), yönetimsel ve yasal (I), ve kanuni anayasal ve ideolojik (L) yapılara sahip olmalıdırlar.

Makroskobik veya yükselen ayrıntılı plan ise şekil 4.7'de belirtilmiştir. Toplumsal sistem, Parsons'un iş sistemi olarak adlandırdığı daha yaygın bir sistem için bütünleştirici işlevi yerine getirmektedir. İş sisteminin diğer yapısal unsurları ise: sisteme maddi enerji sağlayan davranışsal (fiziksel) sistem (A); imkanları amaçlar ile ilgili olarak düzenleyen kişisel sistem (G) ve işe model ve anlam sağlayan kültür (L). İş sistemi aynı zamanda Parsons'ın (1978) insanın toplumsal durumu olarak adlandırdığı daha yaygın dört yapıdan biridir. İş sisteminin çevre koşulları şunları içerir; hedefleri saptayan insan organik sistemi (G); ve esas tartışmaların kararlaştırıldığı doğaüstü "gerçeklik" (1978:356). Parsons insanın toplumsaldurumunun her öğesinin alt sistemlerini dikkatle ayrıntılandırmaya devam etmektedir.

Ekonomi (A)		Politika (G)	
a Kapitalistleşme	g Satış ve pazar-lamayı kapsayan üretim	a Gelir ve vergilendirme	g Yönetici
Ekonomik yü-kümlülük: fizik-sel, kültürel ve motivasyonel kaynaklar I	Organize edilmiş alt-sistem (girişimle ilgili iş-lev) i	İdeolojik ve yapısal yasalar I	Yönetimsel ve meşru i

Şekil 4.6 Parsons'un ekonomi ve politika alt-sistemleri analizi (Economi from Parsons and Smelser 1956: 44)

Şekil 4.7 Parsons'un AGIL şemasının makroskopik detayları: İnsanlık durumu ve eylem alt-sistemi (Parsons, 1978)

Toplumsal ve diğer sistemlerin yapılarını birbirleri ile ilişkili olarak saptadıktan sonra Parsons, yapısal unsurlar arasındaki ilişkilerin modelini ve böylece, sistemlerin değiştiği yönelimleri belirlemektedir (Parsons, 1953: 182-90). Burada dört boyuttan her biri eylemin farklı bir konumsal ve güdüsel kümesini temsil etmektedir. A boyutundaki eylem, örneğin, maddi nesnelerin araçsal kapasiteleri bağlamında yönlendirilir; I boyutunda beklentilerin karşılıklılığını gösteren işaretlerin yönetimine yönlendirilir. Önemli bir yapısal sınırlama ise bütün hepsinin aynı anda yönlendirilemeyeceği gerçeğidir- araçsalcılık (A), örneğin, karşılıklılığa (I) engel olur (Örneğin: başkalarını yönetmek onlara cömert olmakla çelişir) ve performans ve memnuniyet (G) karşılıklılığa (L)'e engel olur (Örneğin, bireysel başarının peşinde koşmak, başkaları ile iyi ilişkiler kurmakla çelişir). Bu yüzden, herhangi belirli bir zamanda, aşamalardan biri veya diğeri vurgulanmalı veya baskın olmalıdır. Belirli bir evrenin baskınlığı, daha önceki baskın evreyle belirleyici bir biçimde ilişkilidir. Bunun nedeni, belli bir safhadaki baskınlık aşamalarının başka bir boyutta olumsuzluk yaratmasıdır.

Parsons evre baskınlıklarının çeşitli olası ilişkileri üzerine de değerlendirmeler yapmıştır. Bununla beraber, saptayabildikleri en iyi tahmin (şematik olarak yelkovanın döndüğü yönde) A-G-I-L-+A-..... sürecidir. Gündelik toplumsal kavramlarla ifade edersek: bir şeyler edinildiğinde (A) onlarla ne yapılması gerektiği ile ilgili bazı kararlar verilmesi gerekir (G), insanların birlikte nasıl çalışacaklarını düzenlemek için değişik şeyler yapmayı gerektirir (I) ve bu ancak, bütün durumun ne ile ilgili olduğu öğrenilebilir ya da anlaşılabilirse greçekleşebilir ki bu, sonrasında ne tip şeyler edinmeleri gerektiği ile ilgili olarak onlara fikir verir (A).[28]

Bu bölümü Parsons'un çalışmalarının, bireylerin eylemlerinin üzerindeki görünmeyen zorunlulukların etkilerini vurgulayan, en yapısal

yanları ile kapatıyoruz. Başka bir yerde, Parsons'un çalışmalarının diğer yanlarının, özellikle insanoğlunun karşılıklı etkileşiminden doğan toplumsal sistemlerin ve toplumsal sistemleri kaplayan farklılaşma süreçlerini inceliyoruz. Şu belirtilmeli ki, bu yapısalcı yönelimlere rağmen Parsons, Levi-Strauss'dan veya inceleyeceğimiz bir sonraki kuramcı Althusser'den konunun yadsınması açısından farklıdır.

Anlaşılacağı üzere, Parsons, okuyucularını, eylem analizi için kategorilerin hayret verici bir sıralamasını yaparak şaşırtmaktadır ve ayrıca bu kategorilerin analizi, eylemin günlük yaşamdaki görünümlerini incelemek için bilfiil kullandığında, meslek argosu felaket haberciliğinde önemsiz ve sonuçsuz bir alıştırma olarak görülmektedir. Bununla birlikte kişi, bağımsız analizin, çalışmalarının ne nedeni ne de amacı olduğu noktasında şüpheye düşmektedir. O, gerçekte insan aracıları ile temel değerlerin ideal dünyasını birleştirecek kavramsal bir yapı iskelesi kurmaktadır. Bu iskele, anlamın kemer oluşturan ve belirleyici evrenleri ile gönüllü seçimi uzlaştırmayı denemektedir. AGIL, kalıp değişkenlerde yapısal zorunluluklar olarak saklanan seçimleri, yeniden oluşturmaya çalışır gözükse de, Parsons sonradan fiilen sistemi, eylemi açıklamak için kullanmayı reddeder ve onu sadece sınıflandırma için kullanır. Açıklamalar harekete geçen bireyi, seçimleri ve soyutlanmış, idealize edilmiş anlam ve değerleri arasındaki ilişkide bulunmaktadır.

Althusser: Yapısalcı Çeviri

Parsons'un yapısal-işlevselciliği modernist muhafazakarlığın uç noktasında bulunurken, Althusser'in yapısalcı Marxizmi de modernist radikalizmin son noktası olarak tanımlanabilir (Crook 1991). Her ne kadar daha fazla gelişme sağlayıp sağlayamayacağını zaman gösterecekse de, 1960'ların sonunda Marxist düşüncede meydana gelen değişim son entelektüel gelişim olarak tanımlanabilir. Bu yeniden yorumlamadaki temel metinler Althusser kaynaklıdır.

Louis Althusser (1918-90)
Althusser Cezayir'de doğdu, Paris'te Ecole Normale Superieure'de çalıştı ve burada felsefe profesörü oldu. Althusser Fransız Komünist Parti ideolijisine bağlıydı ve onun tartışmaları sosyalist projenin ideolojik temellerine çok yönlü tehditlere karşılık geliyordu. Bunlar hem akademik Marxist sosyolojiyi ve ekonomiyi istila etmeye başlayan bir ampirizm tehtidini hem de seçim kazanmaya istekli Avrupalı Komünist partilerin ideolojik saflığının aşınmasıyla başlayan hümanistik ve demokratik sosyalist yönelimler için bir tehtid içeriyordu. Althusser'in Marxist yapısalcılara bağlılığının bilinmesine karşın, kendisinin yapısalcı ideolojiyle bağının varlığını reddetmesi ilginçtir. Onun çalışmaları

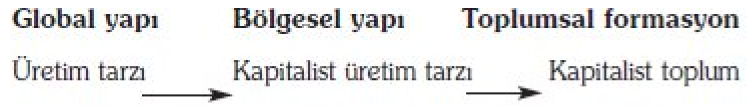
1970'lerde, tam anlamıyla moda olmuştur fakat asıl ünü gerçekte 1980'de karısını boğarak öldürmesi ve akabinde dört yıl süreyle zihinsel bir hapishaneye hapsedilmesiyle oluşmuştur.

Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984); Ritzer (1991: 297)

Marx'a Merhaba !

Althusserin yaklaşımı filolojikdir [Dilbilimsel]. –Althusser Marx'ın metinlerini onlardan daha doğru ve radikal kavramlar çıkarmaya dönük bir çabayla yeniden okur. Böylece, Marx'ın erken dönem ve son dönem düşünceleri arasında temel bir kopuş olduğunu dile getirir.[29] Ona göre, Hegel felsefesinden alınan erken dönem öğeler hümanistik ve idealistiktir. Bu ögeler, yabancılaşma tartışmasını izleyen, insan doğası ve çalışma hakkındaki antropolojik ifadelerden oluşmuştur. Althusser'e göre, insan doğasının bu idealistik kavramları, Marx'ın, Engels'le Alman ideolojisi'ni yazmak için işbirliğine girdiği ve bu işbirliğinin "önsöz"de embriyonik biçimde başladığı zaman terkedilmiştir. Burada Marx Kapital de[30] genel politik-ekonomi tartışmasında en bütüncül biçimde izah edilen yeni bir bilim olan diyalektik materyalizm bilimini keşfetmektedir.

Althusser, Marx'ın analiz metotlarının sadece insana, doğanın önceden farz edilişini sunmakla kalmadığını, aynı zamanda, ekonomi olgusunun temel kavramlarının taslağını da sunduğunu dile getirmektedir. Merkezi kavram üretim tarzıdır. Kavram genel karmaşıklığıyla tanımlanmalı, "global" yapısı, tarihsel süreçlerdeki ifadesi ve aynı zamanda bölgesel yapısı da ele alınmalıdır. Global yapı, genel olarak üretim, bölgesel yapıların gelişimini belirler. Örneğin "toplumsal formasyon-oluşum" olarak bilinen kapitalizmin, açık olgularının dönüşümünü belirleyen "kapitalist üretim tarzı" (KÜT) dır (Althusser ve Balibar 1972:240-3). Bu, şekil 4.8'deki gibi ifade edilebilir.

Şekil 4.8 Althusser'in kuramınde toplumsal formasyon ve üretim tarzı

Üretim tarzının global yapısı üç unsurla ilişkilendirilecek bir bileşim içerir: Üretim sürecine doğrudan katılan işçi (işgücü); toprak, aletler, fabrika ve öteki tekniksel araç gereçleri içeren, üretim araçları; ve artı ürünü kendine maleden işçi olmayanlar (the nonlabourer). 'Üretim güçleri'(ÜG) (üretim sürecinde işçiyi kontrol altında tutan) ve üretim ilişkileri (Üİ)

(sermaye sahibi olma ya da olamama) arasında bir bağ vardır (Craib 1984:135; Glueksmann 1974:203).

Craib (1984:135-6) Althusser ve Balibar'ın üretim teknikleri unsurlarının özel karakteristiklerini düzenlemesini dört alana ayırarak özetler: Feodal üretim tarzı; feodalizmle kapitalizm arasında yer alan aile içi istihdama dayanan geçici üretim tarzı; kapitalist üretim tarzı ve sosyalist üretim tarzı. Bunlar, şekil 4.9.da verildiği gibi Üİ ile ÜG'nin kesişmesiyle izin verilen işçi ve işçi olmayan arasındaki olası bileşimleri yansıtır. Feodalizm altında işçi olmayan lord, kendi topraklarında, köylü işçileri nasıl kullanacağı hakkında karar verir. Aile içi istihdamda işçi kendi makinesine, örneğin bir dokuma tezgahına sahiptir, ancak, onun ne üreteceğini belirleyen, işçi olmayan, yani kapitalist aracıdır. KÜT ve sosyalizm, sırasıyla işçinin özgürlüğünü ve sınıfsal sıralamasını betimler. İlginç bir şekilde, bu şemada ne Asya tipi üretim tarzına ne de ilkel üretim tarzına yer verilmiştir.

Temel Determinizm

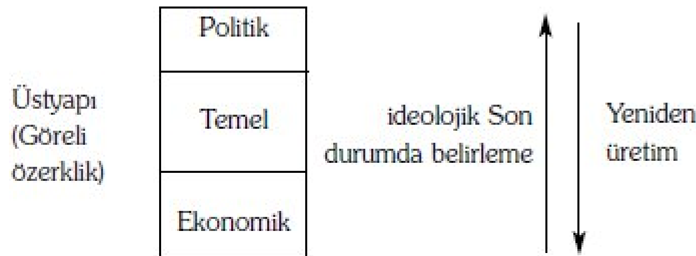
Althusser, her bir toplumsal formasyonun "karmaşık bir bütünlük" oluşturduğunu ve bu formasyonun tek başına maddi üretim tarzıyla anlaşılamayacağını iddia etmektedir. Bu karmaşık bütünlük pratikler arasındaki ilişkilerle ortaya çıkarılır. Pratik "belli bir ürüne belli bir hammadeyi sağlayan herhangi bir dönüşüm sürecidir, bu dönüşüm üretim araçlarını kullanan insan emeği tarafından gerçekleştirilen bir dönüşümdür" (Althusser, 1977a.:166). Her bir pratik, ne hammadde ne de üründe ancak insanları, araçları ve kullanılan araçların teknik metodunu birleştiren dönüşüm anında karakteristik bir model oluşturur (1977a.:166).

		Toplumsal Üretim ilişkisi	
		İşçi olmayan (non-labourer) kendi üretim araçlarına sahiptir	İşçi kendi üretim araçlarına sahiptir
Üretim Güçleri	İşçi olmayanlar üretim sürecini kontrol eder	Kapitalist	Aile içi istihdam
	İşçi üretim sürecini kontrol eder	Feodal	Sosyalist

Şekil 4.9. Althusser ve Balibar'ın dolaylı üretim tarzı sınıflaması

Herhangi bir üretim tarzındaki eleştirel pratikler, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, üretim pratikleridir. Bunların doğası, üretim tarzını belirler (aynı zamanda aşağıda tartışılan son örnekte olduğu gibi). Üretim pratikleri, sistematik olarak organize edilmiş üretim araçlarının metodiksel uygulamasıyla, faydalı ürünlerdeki doğal maddeleri dönüştürdüğünden, niteliksel olarak maddidir. Ancak, diğer pratikler de verilmiş bir üretim tarzı içindeki ve toplumsal formasyondaki değişimin belirlenmesinde, eleştirelliği içerir. Bunlar: yeni toplumsal ilişkilerdeki bir takım dönüşümlere temel olan politik pratikleri; bilincin dini, politik, ahlaki, yasal ya da sanatsal dönüşümünü kapsayan ideolojik pratikleri; ve nihayet kuram içindeki olguları, kavramları ve betimlemeleri dönüştüren, kuramsal ya da bilimsel pratikleri içerirler (1977a:167). Bu kuramın ilginç bir yan ürünü şudur: Althusser, Marxist ideologların da dahil oldukları dönüşüm yapısının, kuram üretmenin aynı mal üretmek gibi görüldüğü maddi üretime benzer olduğunu ileri sürmüş olmasıdır.

Pratiğin farklı türdeki bu tanımlaması, herhangi bir toplumsal formasyondaki yapısal düzenlemeler hakkında bir tartışma için yol göstermektedir. Böylesi herhangi bir formasyon iki yapısal öğeye sahiptir: altyapı ya da Üİ ile ÜG'nü içeren ekonomik temel ve iki düzey ve örneğe sahip olan üst yapı. Bunlar, yasa ve devleti kapsayan politik-yasal yapılar ve dini, ahlaki, yasal ve politik yönelimlere dayanan ideolojik yapılardır (bkz.şekil 4.10). Althusser bu düzenlemenin, ekonomik temeli zemin kat olan, politik ve ideolojik düzeylerin ise bu temel üzerine inşa edildiği, üç katlı bir bina benzetmesi gibi düşünülebileceğini söyler. İleri sürülen analoji: "Eğer üst kattakilerin, kesin bir biçimde belli bir temeli olmasaydı, yalnız başlarına ayakta kalamazlardı" (1977b: 129) şeklindedir. Böylece, Althusser, ekonomik temel ile üst yapı arasında kesin bir uygunluk olduğunu dile getirmektedir.

Şekil 4.10 Althusser'in temel-üstyapı kuramı

Bununla birlikte, Althusser, sıradan bir anlayışla altyapı ile üst yapı arasındaki bağın basit ekonomik determinizmden ibaret olmadığında ısrar eder. Örneğin Engels gibi, başkanlar kabinesinin ekonomi sınıfını yöneten önemsiz bir komite olduğunu tartışmak istemez (1977a: 111). Aksine, altyapı ile üst yapı arasındaki ilişkinin yeni bir yapısal analizini geliştirir. Bu, iki yönelimli bir ilişkidir. Temel üste doğru, Althusser'in, Engels'ten ödünç aldığı bir ifadeyle "son durumu belirleme" niteliğine sahiptir. Bu, ekonomik temelin, tarihsel düşünce içinde son söz olduğu anlamına gelmez. Ancak, üst yapıda bulunması gereken özerkliğin ne kadar olduğunu belirleyen ekonomik düzeydir. Ünlü ifadelerinden bir başkası, baskın yapının, her zaman ekonomik yapı olduğudur. Althusser bu yapının çeşitli düzeyleri arasındaki genel ilişki kalıplarını betimlemektedir. Kendi kavramsal terimleriyle tekrar edilirse, 'totalite' üzerine bir 'karmaşık bütünlük' koyar.

İlişkilerin belirlenmesinde de yapısal binada aşağıya doğru bir yönelim uygulanır. Öncelikle politik ve ideolojik düzeylerde bir "göreli özerklik" durumunun söz konusu olduğu vurgulanır. Örneğin, kapitalist bir toplumda, muhtemelen bir anti-burjuva politik muhalefet, hatta bir kominist karşıtlık vardır. Benzer bir şekilde, Althusser gibi böylesi akademisyenlerin kendi kendine kapitalizm eleştirileri geliştirmesi de olasıdır. Bunlar, ekonomik temel aracılığıyla "izin verilen" bazı düşüncelerin içerildiği özerklik biçimleri olarak ifade edilir. Onlar üstyapıda bir özgürlük hayali sunarlar, böylece mücadele edemeyenlerin ayakta kalması için ekonomik arenanın gizli kısıtlamalarına izin verirler. Bunların özerkliği bu nedenle hakim yapı için görelidir. İkinci olarak, üst yapının temele doğru "iki taraflı- etki"de bulunduğu söylenir. Burada devlet ve ideolojik düzenlemeler kapitalist sistemi muhafaza etmek için çalışır. Onlar, işgücünü (İG) ve üretim ilişkilerini (Üİ) yeniden üretirler. Marx'tan hareketle Althusser şöyle yazmaktadır: "üretim koşullarını yeniden üretmeyen toplumsal bir formasyonun aynı zamanda onu, bir önceki yıl gibi de üretmeyeceğini herhangi bir çocuk bile bilir" (1977b:123). Formasyon, üyelerinin ne yapmak zorunda olduklarından ve ne yaptıklarını bildiklerinden emin olarak kendi geleceğini garanti altına almalıdır. Bunu başarıyla gerçekleştiren üstyapıdır.

Nihayette, Özne Ölüdür Artık

Althusser, Marx'ın politik sınıf mücadelesinin nesnesi olarak devlet görüşünü kabul etmektedir. Bu analiz içinde devlet, kapitalizmin düzenli

işlemesini sağlayan bazı araçlara (örneğin, polis, mahkeme, hapishane, asker) sahiptir. Bunlar "devletin baskı aygıtlarıdır"(DBA) ve politik mücadelenin nesnesini devam ettirirler veya belli bir sınıfın çıkarlarını korumak için onların kontrolünü elinde tutarlar (1977b: 134-5). Böylece DBA'lar örneğin, işçi grevlerini ve protesto hareketlerini bastırmak için kapitalist sınıf tarafından kullanılırlar. Althusser, bundan daha karmaşık olan kapitalist devletin, sadece gücün kullanımını değil, aynı zamanda, düşünce üretimini de yeniden oluşturmayı başardığını dile getirmektedir. Bu nedenle, kapitalist devlette DBA'ların yanında, sivil toplum ve devlet arasındaki sınırı oluşturan, "devletin ideolojik aygıtları"(DİA) da gelişmiştir. DİA'lar kiliseleri, okulları, aileleri, politik partileri, sendikaları, kitle iletişim araçlarını ve kültürel ve eğlenceyle ilgili kurumları kapsar. Bu kurumlar bireylerin zihinlerinde, örneğin; kapitalizmin alternatifinin olmadığına; veya demokrasinin gerçek bir yetki paylaşımı olduğuna; ya da bireylerin kendi yaşamlarının yönü hakkında gerçek seçimler yaptıklarına ilişkin, imgesel tasarımlar oluşturmak için çaba gösterirler. Gerçeklik başka bir yere dayandığı zaman, bu şeylerin gerçek olması için imgeler tasarlarlar. Althusser, günümüz koşulları altında bu başarıda okulun anahtar bir DİA olduğuna inanır: "ezgisine hiçkimse kulak vermese de: öylesine sessizdir ki! (1977b: 146). Okul, on yıl boyunca yılda ikiyüz gün, haftanın beş günü sekiz'er saat toplumun her üyesinin zorunlu dinleyiciliğine sahip olduğundan, başka hiçbir DİA bu kadar etkili değildir.[31]

Althusser'in düşüncesi bu şekliyle, bir problem ortaya koyuyordu. Temelin üstyapının özerklik düzeyini belirlediği ve üstyapının da temeli yeniden ürettiği, üstyapı ve temel arasındaki tam uygunluk, Marxist kuramın kesin amacı değişimken, değişimin hiçbir olanağının olamayacağını garanti edecekti. Althusser, bu problemin çözümünü çelişki nosyonunda bulur. Marx ta bu çelişki sadece ekonomik üretim düzeyinde oluşur (antogonistik sınıflar arasındaki çekişkide vurgulandığı gibi ÜG ile Üİ arasında). Oysa, Althusser, normal şartlar altında çelişkinin üst yapının göreli olarak özerk öğelerinin yerini aldığını öne sürmektedir. İnsanlar, üretim araçlarının mülkiyeti üzerine mücadele etmekten çok, ideolojik ve politik arenadaki çatışmalarını çözümleyebilmektedirler. Başka bir ifadeyle, düzensiz gelişmeyle karakterize edilen toplumsal formasyonlarla, yapının farklı düzeyleri uyuşmaz. Yapısal düzeylerin her birinde ortaya çıkan çelişkiler, kayda değer bir değişim için sıraya konmalıdır.Çelişkili güçlerin bir tek zaman ve maknda yoğunlaşacakalrı bir "kırılma "birliği" içinde

birleşen şartların ve toplumsal akımların yığılması gereklidir (1977a: 99). Yer değiştirme ve yoğunlaşma, Altuhunser'in "üst belirlenim" adını verdiği şeyin olgulsallığıdır.[32] Burada;

> "çelişki" toplumsal bedenin (body) toplam yapısından..., yaşam koşullarının biçimselliğinden ve hatta hükümet modellerinden ayrılamaz; radikal olarak onlardan etkilenir, belirleme, bundan başka tek ve aynı harekette belirlenmiş, onun hayat verdiği toplumsal formasyonun örnekleriyle, çeşitli düzeyler tarafından saptanmıştır. (1977a: 99).

Bundan dolayı "üst belirlenim" nosyonu, çelişki düşüncesini temelden ayırarak üst yapının kapsamına alır, böylece doğrudan iş yavaşlatmada/endüstriyel hareketlerde olduğu gibi Marxist politik ve ideolojik eylem için bir meşruiyet sağlar.

Bütün bu tartışmalar, katılımcıların bireysel taleplerinden ayrı olarak gelişmektedir. Hatta devrimsel bir kırılmada bile, katılımcılar, örneğin barış ya da çevrecilik için, değişik siyasi bağlara sahip olabilirler, ancak, hala sınıf mücadelesinin temsilcileridirler. Althusser böylece tanımdan aktörü/eyleyeni tümüyle çıkararak, eylem problemini çözümler ve "öznenin ölümü" olarak bilinen düşünceden sorumlu olur. Tam olarak nasıl bir antihümanistik ve radikal bir tutum aldığı şu alıntıyla ölçülebilir:

> "Üretim ilişkilerinin yapısı, üretim aktörleri tarafından işgal edilen ve benimsenen yer ve işlevleri belirler; bu aktörler, bu işlevlerin destekçisi oldukları sürece, hiçbir zaman bu yerlerin işgalcilerinden başka bir şey değildirler. (Süreci oluşturan özneler anlamında) gerçek "özneler" bu nedenle, bu işgalciler ya da işlev sahipleri değil, tüm görünüşe, naif antropolojinin "veri"lerinin "açıklığına" rağmen, somut bireyler", "gerçek insanlar" değil, fakat bu yerlerin ve işlevlerin dağılımı ve tanımıdır. Gerçek "özneler", bu tanımcılar ve dağıtımcılardır: üretim ilişkileri (ve politik ve ideolojk toplumsal ilişkiler). Ama bunlar ' ilişkiler' olduğu için özne kategorisi içinde düşünülemezler" (Althusser ve Balibar 1970:180).

> Daha renkli bir şekilde, dramaturjik analojiyi ileri süren sadece Goffman değildir. Kapitalizm mekanizması, kendi sahnesi, kendi metni, kendi aktörleri olan bir tiyatro gibi düşünülebilir; bu tiyatroda, seyirci pek yoktur çünkü, tüm seyirciler tiyatronun aktörleri olmaya zorlanmışlardır, yazarın koymadığı sınırlara

yakalanmışlardır, çünkü, aslında bu yazarsız bir tiyatrodur (Althunser ve Balibar 1972:254).

Son Dönem Fransız Yapısalcılığı ve Post Yapısalcılık

Bu bölümü, yapı ile ilgili tartışmada varılan üç önemli nokta ile başlattık .Şimdi tartışmanın sonuna varabiliriz.Yapısalcı düşüncenin zirve noktası, Althusser'in Marks'ı yeniden yorumlaması ve daha sonra tartışılacak olan Lacan'ın çağdaş Freud yorumudur. Bununla birlikte, bu yapısalcı görkemli yapılar, 1980'lerde radikal bir post-yapısalcı eleştiri karşısında düşüşe geçmiştir. Bu eleştiride, önde gelen düşünürlerden biri, bu bölümün sonunda fikirleri kısaca sunulan, edebiyat kuramcısı Derrida'dır. Ancak, sosyolojik olarak en etkili post-yapısalcının Foucault olduğu söylenebilir, fakat onun post-yapısalcılığı öyle radikaldir ki biçimsel kuram'dan çok bağımsız alan içine girmektedir. Bu yüzden Foucault kuramı daha güçlü bir şekilde 7. bölümde ele alınmıştır.

Lacan: Fransız Freud[33]

Freud'u erken dönem çalışmalarından, sosyoloji kuramının iki temel noktası ortaya çıkmaktadır. İlki, dış toplumsal dünyanın kısıtlamalarını içeren bilinç dışı süreçler ve yapılar tarafından yönetilen insan eylemleridir. İkincisi ise, anlamlı özerk davranış bölgesi olan ve ego (ben) adı verilen bilinç öğesinin, eğer normal bir olgunluktaysa, açgözlü ve isyankar id'i uysallaştırabilmesi ve süperegonun otoriteryanizmine direnebilmesidir. Lacan (1968) gerçekte Freud'un neredeyse temel düşüncesi olan bu ikinci noktayı tümüyle reddeder. Lacan'da egonun bilinçli ögesi, dış dünyanın içe dönükleştirilmesidir ve böylece öznenin özerkliğinin yadsındığı bir yabancılaşmadır. Kişiliğin gerçek yeri zihnin bilinçaltı kısmıdır. Bilinçaltı gerçektir, asıl anlamıyla ego sadece imgeseldir ya da su üstünde kalan görüntüdür (epifenomenal).

Jacques Lacan (1901-81)
Lacan, yaşamının büyük bir kısmını, Fransada psikanaliz pratikleri yaparak geçirirdi. En erken çalışması 1936'da ayna evresi kuramıyle ortaya çıktı, fakat dilbilim kuramı olarak yeniden yapılandırdığı psikanaliz düşüncesi 1950'lere kadar etkisini göstermedi. Çünkü, tedavi altında bulunan hasta açısından iyi bir ayarlama geliştirme amacında olan psikanalizin standart varsayımını reddetmektedir. Lacan, kendi disiplininde daima tartışmalı bir kişiliğe sahiptir. Uluslararası Psikoanalitik Kurumu'ndan ilk aşamada kovulan oydu örneğin.
Kaynaklar: Penguin Dictionary of Sociology (1984: 5.11.); Beilharz (1991: 154-5)

Freud gibi Lacan'da bir dizi evre yoluyla bireysel gelişmenin izini sürmektedir. Bununla birlikte, onu böylesi "Fransız" yapan şey, bu gelişmeyi çözümlemek için yapısal dilbilimin ulusal geleneği üzerine ilgi çekmesidir. Freud'da bilinçaltının yorumu, şakaların ve kaçınmaların dilbilim yapıları, rüyaların ise resimsel sembolleştirme yoluyla gerçekte sembolik bir düzen olan bilinçaltının açığa çıkartılmasıdır. Lacanın buluşu bilinçdışının dil gibi yapılandığını ve dil analizleri vasıtasıyla açıklanabileceğini göstermektir. Lacanın gelişmiş zihni aşamaları sembolik ve dilbilimseldir. Bunlar sadece bir evrenin dışına çıkmamış kümülatif-bireylerdir, fakat daha doğrusu biyografi boyunca devam eden deneyim katmanlarının soğan kabuğu gibi diğerinin üzerine kümelenmesidir.

İnsan gelişiminin kaynağı libido ya da şehvettir. Tüm arzularının doğrudan anne tarafından karşılanmasını arzuladığından, şehvetin kaynağı, çocuğun anneyle olan ilişkisidir. Bu ilişki bütünüyle ikinci derecedendir ve yabancılaşmıştır – O, bir kişiliğe sahip değildir. Bu ilişkinin dışına çıkılması, altıncı ila onsekizinci aylar arasında gerçekleşen ve Lacan'ın "ayna evresi" adını verdiği dönem içinde olur. Bu, çocuğun kendi yansımasının farkına vardığı ve diğerlerinin bağımlı bir uzantısı ve basit bir tutarsızlık olmadığını, fakat ayrı ve olası bir biçimde özerk bir birey olduğunu keşfettiği zamandır. Bundan sonra, birey daima aynadaki bir anlık görüntüsü gibi kendi kusursuz formasyonunun, bir imgesel düşünce hayâlinin peşinden koşacaktır.

Lacan artık mecazi (metaphoric) olarak, dilbilimsel ifadelerde Freud'un oedipal değişimini yeniden yorumlayabilir. Sahneye baba girdiği için anneye duyulan arzu bastırılmıştır (bilinç altında) ve yeni ve dilbilimselleştirilmiş ilişkide yeniden pozisyon almıştır. Baba, ne gerçek ne de imgelenmiş olarak değil, fakat bir söz olarak sembolik bir biçimde konuya girmiştir. Ünlü olduğu türden çok şaşırtıcı bir kelime oyunuyla Lacan, bireyin şimdi "baba adına" oyun oynamaya başladığını dile getirir. Oyun dünyası, sadece dinsel değildir, anne-babayı buyurgan Tanrı'ya benzetir, ancak bu Tanrı yasaklayıcıdır aynı, "isim" anlamına gelen Fransızca "nom" sözcüğüile "hayır" anlamına gelen "non" sözcüğünün de birbirlerine benzemesinde olduğu gibi. Ebeveynlerin ilişkilerinin dilbilimselleştirilmesi, sadece otoriteyi değil, aynı zamanda arabuluculuğu ve mesafeyi de verir. Değişim, kendisine ve diğerine karşı zıt duygular taşıyan bir ilişkiyle nesneden ayrılır: kişilik hem arzu edilen hem de günahkar olandır (Freud'da Eros ve Thanatos); diğeri ise hem hükmeden

hem de itaat eden olmalıdır. Aynı zamanda, dilsel işaratlerin (seslerin) sıkca kullanılması ile içte olup bitenlerin içsel benliğe aktarılmasının da yolunu oluşturur. Böylece Lacan toplumunun ve kişiliğin yapısını dilin yapısında türdeşleştirerek, Freud'un iyi bir sosyolojik yorumunu inşa etmektedir.

Oeidipal değişim, sembolik olandan imgesele doğru ortaya çıkan anlam düzenleri arasındaki bir kaymadır. İmgesel, simgesel ve gerçek olandan oluşan bir üçlü düzende, bu iki öğe, Lacancı düşünce için, temel bir ölçüt oluşturmaktadır. İmgesel düzen, ayna evresinde çocuk kendi egosunu tasarımladığı zaman ortaya çıkar, fakat nesne doğrudan kendisiyle ya da arabuluculuk etmeyen diğerleriyle özdeşleştiğinde herhangi bir bağlama ulaşır. Sembolik düzen, ilişkiler semboller arasında arabuluculuk edilirken, paradoksal olarak çağrışımlarında daha az kesindir. Anlamlar aşırı derecede yoğunlaştığında, dilsel semboller daima metafor/mecaz, yerleri değiştirildiğinde ise mürsel mecaz (metonymy) içerir. Bu araçların kullanılmasıyla sembolik düzen, daima yayılmaya, imgesel düzeni anlamaya ve organize etmeye çalışır. Öznel yaşamı, toplumsal olarak (dilbilimsel olarak) belirlediğinden dolayı, Lacan tam bir yapısalcıdır, imgelenen ego'nun temsilcisi yabancılaşmış ve sahteyken, gösteren (ses), gösterilen (düşünce) üzerinde ayrıcalıklıdır. Üçüncü düzen olan gerçek, hem bağlamsal hem de ulaşılamazdır. Gerçek bir çok insanın bilebildiği bir dil olduğundan, sadece asla direkt olarak bilinemeyeni sınıflandırmak için çaba gösteren semboliğin olgusal alanıdır.

Lakancı kuramı bu yüzden engellenme psikanalizmi olarak görebiliriz. Lacan'ın kelime oyunu, tekniğini taklit ederek söylersek, özneler, kendini gerçekleştirmenin kutsal kalesine ulaşılmaz bir yolculuk içindeki maceraperest (karanlıkta gezen) şövalyeler gibidir: Onlar anneyle aynı olamazlar; aynayı ya da kendilerinin de bir ideal-benlik olduğunu kabul etmezler, kendilerini sadece diğeri (the Other) gibi görürler; babayla doğrudan bir bağı olduğunu kavrayamazlar, yalnızca onun isminin anlamını bilirler; ve fiziksel gerçekliğin kavrayışını doğrudan elde edemezler; sadece sembollerle durmaksızın ve tatmin olmadan oyun oynarlar. Lacan bu biçimde toplumsal motivasyon kuramına meydan okurken, felsefi bir bela ve umutsuzluk sunar. Nietzsche'nin "dil hapisanesi"ne demir bir ayak değirmeni koyar.

Derrida: Son postyapısalcı[34]

Derrida doğrudan Fransızca'daki dilbilimsel kuramsal geleneklerden hareket etmektedir. Derrida, özellikle gösteren (ses) ve gösterilen (sesin

çağrıştırdığı düşünce) arasında, Saussure tarafından belirlenmiş ilişkiden yola çıkarak konuyu ele alır. Derrida yazıyla kıyaslandığında konuşmaya bir ayrıcalık verildiğini iddia etmektedir. Buna göre, dilbilimsel kuramın tümü bir konuşma analizi temeline dayanmaktadır ve yazı genellikle konuşmanın bir alt biçimi gibi farz edilmektedir. Böylece, konuşmanın gösterilen bir nesne aracılığıyla "var olduğu" kabul edilmektedir. Evrenin bireysel deneyim ve parça parça geçişlerle eninde sonunda anlaşılabileceğini varsaydığından bu anlayış felsefi sözmerkezciliğe (logocentricism) yol açmaktadır. Ayrıca, bu anlayışta her bir gösteren yeni-mantıksal düzenektedir ve gösterenin tarihsel sınıflandırmalarla hiçbir bağı yoktur.

Derrida bunun yerine, konuşmaya ayrıcalık tanımayacak ve dilin geleneksel olmaktan çok gerçekçi olduğunu gösterecek bir grammatology ya da metin bilimi önermektedir. Ona göre dil, bir sınıflandırma sistemi olarak işler- farklılıklar ya da mevcut olmayan durumun iki kutuplu karşılıklarını inşa eder. Bununla birlikte, yazı yalnızca différence (farklılaşma) değil, aynı zamanda differance (erteleme) da içerir.

Jacques Derrida (D. 1930)
Simmel gibi, Derrida'da yahudidir ve Althusser gibi O da Cezayir'de doğmuştur. Derrida Ecole Normale Superieure öğrenim görmüştür. Şimdi Paris'teki Ecole des Hautes'te sosyal bilimler bölümünde felsefe profesörüdür. Amerika'da uzun bir müddet bulunmuş, Harvard, Irvine ve Cornell üniverislerinde çalışmıştır. Derida dile « yapıbozumu » kavramını kazandırmıştır. Derrida'nın en çok tartışmaya yol açan anı, 1992 yılında onursal bir dereceyle ödüllendirilp ödüllendirilmeyeceği konusunda Cambridge üniversitesinde bir tartışmanın patlak verdiği andır.

Derrida daha sonra, önceki olayların sonuçları olan dilde bulunan sınıflamaları ve farklılıkları vurgulamaktadır. Buna göre, yazılmış bir söz önceki bir konuşma eyleminin ürünüdür, fakat sınıflandırılan bir önceki eylemin kendi ürünü olması nedeniyle konuşma, yazıyı gösteren bir gerçeklik değildir. Yazılmış bir söz, örneğin "kedi", bu sözü konuşuyor olan herhangi bir kimseye bağlıdır, ancak, sırasıyla etcil, evcileşebilen, yenilemeyen, geri çekebildiği tırnakları olan dört ayaklı bir memeli biçiminde diğer nesnelerden farklı olduğu tanımlanırken, diğerlerine (others) bağlıdır.

Derrida'nın yazı analizi, her işareti göstermek için çabalar, konuşmalara dahil olanlar, "izler"i ya da sınıflandırmanın önceki eylemlerinin belleklerini içerir -konuşma ilk-yazının (archi-ecriture) bir formu olur. Bu

izler yalnızca nesnelerin varlığına değil, aynı zamanda yokluğuna da bağlıdır – "kedi" yazmak "köpek" ile bir karşıtlığı dile getirmektir. Eğer bu doğruysa, o zaman yazının bir parçası olan anlam, mevcut bir nesne için asla direk bir bağlantı gerektirmez. Gerçekte, yazı asla belirli bir anlama sahip olamaz. Daha doğrusu anlam, onun okuyucusu ve metin arasındaki ilişkiyi bağlamsallaştırmıştır. Yazı gerçekliği yeniden üretemez, gerçekliği yaratır ve yeniden yaratır ve bu nedenle daima politik etkiyle doludur (Hawkes 1977: 149). Culler, dilin genel yönelimini şu şekilde özetler.

> Dil bir farklılıklar oyunu gibi düşünülebilir, yani, ,tasvir edilebilecek fakat hiç bir zaman tüketici olarak belirtilemeyecek koşullar altında, anlamın etkisini artıran takrarların ve izlerin çoğalmasıdır [1979: 171-2]

Derrida bu anlamda Postyapısalcıdır. Göstergelerin anlamı tamamıyla gelişigüzel kurulur ve göstergeler belirleyici ve düzenli olduğu varsayılabilen bir gerçekliğe dayanmaz.

Derrida metnin yapıbozumu (deconstruction) süreciyle bunu göstermeye çalışmaktadır. Herhangi bir metin, kendi görüşüyle çelişen ve ona ilaveler yapan okunabilir bir altmetne (subtext) sahip olacaktır:

> Yapıbozum, bir metnin isteksizce retorik ile mantık arasındaki ya da açıkca söylemek istediği şey ile üzerine konulan sınırlar arasındaki gerilime ihanet ettiği yerde, kendi kendi ile çelişen metnin "gizli yanlarını", kör noktalarını ya da anlarını araştıran uyarıcı gibidir. Bunun için, bir yazının bir parçasının yapısını bozmak demek, bir tür stratejik alt üst etmek, katı bir tutum içinde olan yorumlayıcıalrın çoğu zaman ve zorunlu olarak göz önüne alınmadıkları ayrıntıları kavramak demektir (örneğin, belli bir nedene daynan benzetmeler, dipnotlar, belli bir düşüncenin nedensiz yön değiştirmesi gibi. (Norris 1987: 19).

Yapıbozum, bir metni oluşturan düşünce biçimlerinin en kökenlerini /geneklerini) ortaya çıkarma girişimidir. Derrida'nın ana hedefi bir çok felsefi metnin, keşfedilmemiş bir hakikate ya da gerçekliğe sahip olduğunu ileri sürmektir. Fakat, uygulamada kültürü, akılsallaştırmayı ya da metaryalizmi ya da işlevsel buyrukları kullanarak tekçil bir açıklama uslubunda ısrar eden kurucu/ana sosyoloji akımlarına karşı bir tutum içerisindeddir. Önerdiği alternatif, eğlenceli, dilbilimsel bir toplum modelidir.

Sonuç

1. Yapısalcı düşüncede yapı yüzeysel görünümleri belirleyen gizli bir gerçekliktir. Freud, Marx ve Levi-strauss en önemli üç yapısalcıdır. Freud zihnin yapısındaki bilinçaltını analiz eder; Marx, tarihin temelinde yatan materyalist yapıları çözümler; ve Levi-Strauss, mitin yapısını analiz etmektedir.

2. Giddens toplumsal yapıyı, bu yapısal görüşe radikal bir biçimde karşı durarak açıklamaktadır. Toplumun, insan aktörlerin eylemleriyle yapılaştığını iddia eder. Aktörler, mevcut kaynakları kullanarak oluşturulmuş kuralları ortaya çıkarırken, zaman içinde yapının devamlılığını sağlarlar.

3. Parsons için tersine, toplumun yapısı, toplumun tüm ihtiyaçları tarafından belirlenir. Eğer sistemin devam etmesi gerekiyorsa, belirli toplumsal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır.

4. Sosyolojide en gelişmiş yapısalcı teori Marx çizgisini benimsemiş olan Althusser tarafından inşa edilmiştir. Althusser tarihsel değişimi anlayabilmek için yapısal çelişkinin etkileyiciliğine, yoğunlaşmasına ve öznelliğin anlamsızlığına vurgu yapmaktadır.

5. Yapı üzerine en şiddetli tartışma Fransız entelektüel yaşamında gelişmiştir. Lacan dilbilimsel yapısalcılık ile Freudçu düşünceyi birleştirmeye çabalamıştır. Fakat, Derrida ve Foucault ile birlikte tüm görüşler post-yapısalcılılığın etkisi altına girmiştir.

Eleştiri

Yapısal sosyolojik düşünce, karakter olarak cesurdur. Bir anlamda da, genel belirleyicilerin bir yönünü temel alarak, herşeyi açıklamayı amaçladığından genel kuramın kusursuz bir biçimi olarak düşünülebilir. Althusser'in toplumsal yaşamı maddi üretim güçlerinin belirlediğini ifade etmesi ya da Freud'un insan davranışlarının id, ego ve süperogo arasındaki gerilimleri çözümleme yoluna başvurarak açıklanabileceğini öne sürmesi, entelektüel cesaretin basit bir örneğidir.

Eleştirimizi yapısalcılığın sosyolojik olarak daha gelişmiş bir versiyonunu ortaya koymuş olması nedeniyle, Althusser üzerine yoğunlaştırabiliriz (Parsons ve Giddens önceki bölümlerde eleştirilmiştir). Althusser'in en önemli katkısı, Marxist yapısalcılığın katı ekonomik belirleyiciliğinin dışına çıkması ve böylece hem kapitalizmin devamlılığı hem de onun daha önce mümkün olmamış çöküşü için açıklayıcı olanaklar sunmuş olmasıdır. Kuramı, aynı zamanda, grand (büyük boy) kuram

geleneği içinde, yalnızca ekonomik yapıları değil, politik ve ideolojik yapıları da kapsadığından göreli olarak tamamlayıcıdır. Teori, 1970'li yıllar boyunca hem sosyolojide hem de Marxist düşünce de önemli tartışmalara neden olmuştur.

Marksizm içinden en önemli eleştiri, onun, Marxist hümanizmin kötü bir taklidi olduğunu iddia eden, tarihçi Thomson'dan gelmiştir: Ona göre, insanlar sadece yapının kuklaları değildirler; sınıflar ise yapılar değildir, ancak olaylar mücadele ve çatışma içinde biçimlenir ve tarihi anlamak için ihtiyaç duyulan şey, insan bilincindeki gelişmelerin anlaşılmasıdır. Benzer bir eleştiri de İngiliz sosyologları Hindess ve Hirst'den (bkz. Örneğin Cutler ve diğerleri, 1977: 270-3) gelmiştir. Hindess ve Hirst'e göre, yapısal belirleme kuramları bireyler arası özgün farklılıkları açıklayamadıkları, fakat sadece paylaşılmış koşulların tanımını yaptıklarından dolayı başarısızdırlar. Çoğu eleştirmen, Althusser'in problemi yok etmede başarısız olduğu ve sadece solun bir alt kuramını inşa etttiği konusunda hem fikirdir. Bu eleştiri en iyi, onun, "devletin ideolojik aygıtları" kavramlaştırması sorgulanarak anlaşılabilir. Althusser, sistemin yeniden üretimini sağlamak için bunlara ihtiyaç olduğunu dile getirir. Ancak, aynı zamanda, bilincin yapısal konum tarafından belirlendiğini de vurgulamaktadır. Eğer doğru olan ikincisi ise, okula karşı potansiyel olarak isyankar veya kayıtsız olan aktörler, neden burada özel bir aygıta ihtiyaç duyarlar –onların isyanları veya kayıtsızlıkları nereden gelir? Toplumsal yaşamdaki karmaşıklıklar ve dile getirilmesi gereken cevapların çeşitliliği, bilinçli irade düzeyinde tartışılabilir. Gerçekten de bu, genel toplum bilimsel fikir birliğinin (consensus) bir deneyimidir. Bununla birlikte, Althussercilik, tek-yönlülüğü nedeniyle terk edilen Marxist yapısalcılığa çıkış yolları arayan, 1970'lerin akıl almaz kuram varyantı olduğunu kanıtlamıştır.

Cesur doğasına rağmen, yapısal kuramın neden başarısız olduğu düşünülmelidir. Başarısızlığının nedeni, basitlik ve karmaşıklık sirküleri içine çekilerek tuzağa düşürülmesidir. Yapısal kuram ısrarlı bir şekilde indirgemecidir, genel prensiplerle, bir tek davranışın bütün karmaşıklılıklarını birleştirme iddiasındadır. Fakat, daha sonra insan eyleminin basit bir biçimde ayrıntılara indirgeneyemeyeceği anlaşılmıştır. Nesne, kuram tarafından öngörülememiş davranışı kabul etmeyi ve ölmeyi ve yatmayı reddeder. Kurama bu ayrıntıyı yerleştirmek kendi kendine-eleştiri (auto-critique) ve çarpıtmanın karşı karşıya gelmesiyle olur. Karmaşıklığa izin vermek, onu ayrırır ve böylece kendi temellerinden

kopartır. Sonunda kendi kendini-eleştirme, öyle şiddetli hal alır ki, Derrida ve Foucault'da (bkz. 4. ve 7. bölümler) olduğu gibi, yapı inkar edilir ve ne yapısalcı, ne anti-yapısalcı ne de post-yapısalcı olan bu kuramcılar güruhunu sunmuş oluruz. Bu tür kuramcılar, yapısalcılık terimlerini reddederler, ancak dilini konuşurlar. Yapısalcılar garanti edilen kuramsal gelişmenin sağlamasında, radikallik nedeniyle başarısız olmalarına sebep olduğundan, yapısalcılığın radikal ve yıkıcı bir eleştirisini yapmaktadırlar.

Daha Fazla Okuma İçin

Genel bir tanıtım için Bottomore ve Nisbet'in "Structuralizm" (1979) adlı eserine bakınız. Freud'a dönmek için "The Ego and The Superego" (1965) ya da kuramını savunduğu "A General İntroduction to Psychonalysis"e (1952) bakınız. Wollheim'in "Freud"u (1971) diğer bir ilgi çekici kaynaktır. Marx'ın "Önsöz"ü birkaç derlemede, örneğin "Seçme Yazılar" (1977) da bulunabilir. Levi Strauss'un anlaşılması zordur. Fakat analitik bir yaklaşımla açıkladığı "The Story of Asdiwal" ve "Structural Anthropology" (1977; 1978) de yer alan genel bölümlerin bazılarına bakılabilir. İyi bir tanıtımda Leach'in "Levi Strauss" (1974) adlı çalışmasıdır.

Giddens'ı okurken özellikle "The Constitution of Society"(1984)'ın ikinci bölümün sonuna bakılması önerilir.

Parson'un AGIL şeması en açık biçimde Parson ve Smelser'ın "Economy and Society" (1956) adlı eserinde yer almaktadır. Şema, onun "Action Theory and the Human Condition" (1978) adlı eserinde ve Parsons and Platt, "The American Univercity" (1973) adlı çalışmasında ayrıntılandırılmıştır. Şimdiye kadar en iyi tanıtım Rocher'in "Talcoltt, Parsons and American Sociology" (1974) adlı eseri ve Menzies'in "Talcoltt, Parsons the Social Image of Man" (1977) adlı çalışmasıdır.

Althusser'in anlaşılması zordur. "For Marx" (1977) adlı kitabı başlangıç olabilir ancak, "Lenin and Philosophy"deki (1977b) denemeleri daha kolay anlaşılabilir. Geras'ın "Althusser's Marksizm"i (1972) bir özet niteliğindedir ve iyi bir giriştir. Marksist gelenekler içinde Althusser'in yerini belirlemek için, ayrıca Anderson'ın "Considerations on Western Marxism"(1976) adlı eserine bakılabilir.

Yapısalcılık üzerine temel düşünceleri ele alan çok iyi iki derleme vardır. Bunlar De George ve De George'un (ed.), The Structuralists: From Marx to Levi-Strauss (1972) ve Sturrock'un (ed.), Structuralism and Since (1979) dır.

5

Sistem: Kapsayıcı Düzen

Bu bölüm, **Ercan Şahbudak - Zafer Cirhinlioğlu** tarafından çevrilmiştir.

Özellikle kendi bireyselciliğimizi öne sürerken, toplumu bir sistem olarak düşünmek, alışılagelmiş bir uygulamadır. Kimi zaman, bireyin "sisteme karşı durduğu"ndan ya da "sistem tarafından bastırıldığından" bahsederiz. Hatta "sisteme karşı" gelebilenleri takdir ederiz. Günlük konuşma içerisinde, genellikle pek açık olmamakla birlikte, sisteme ilişkin bu sözler iki tür anlama sahip olabilir. Birincisinde, toplumun, imtiyazlı ve imtiyazsız kısımlara ayrılmış olduğu düşünülür. 'Sistem', imtiyazlıların, kendi konumlarını koruma ve sürdürmek üzere yerleştirmiş oldukları bir dizi güç düzenlemesidir. Burada, baskı yapan sistem, özel bir sistemdir; muhtemelen, komünist , ataerkil, belki de kapitalist bir sistemdir. Üzerlerinde baskı uygulananlar ya da muhalif durumdakiler, toplumun imtiyazsız kesiminde bulunurlar, fakat, benzer durumdaki diğerleri ile ortak çıkarlara ve olası işbirliği imkanlarına sahiptirler. İkinci tür anlam sistemi, çok daha kapsayıcı bir varlık olarak ele alır; yani, sistem, her şeyin üstünde duran, imtiyaz düzeyleri ne olursa olsun, her bireye de karşı durabilen bir varlıktır.

Her bireyin, toplumun sınırlamalarına karşı yalnız bir savaş verdiği kabul edilir. İlginçtir ki, bu tür bir düşüncede, toplumun ya da sistemin, herhangi belirli bir birey ya da bireyler grubunun sorumluluğunda olmadığı kabul edilir. Bu durum, kara bir bulut gibi üzerimizi kaplamakta, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı yönlendirmekte ve belirli bir özelliği olmadığından dolayı da başka bir şeyle değiştirilemektedir. O herhangi başka bir şey de, ancak yine başka bir sistem olacaktır. Bunun için, sistemin sınırlamalarına karşı bir direnç, genellikle isyan yerine (geri) çekilme şekline dönüşür.

Bu bölüm, ikinci görüşü kabul eden sistemlere ilişkin kuramları incelemektedir. Ayrıcalığın (privilege) yapısına işaret eden kuramlar, 9., 7., ve 4. bölümlerde ele alınmıştır. Rasyonel (rationalite) ve bireysel (agency) kuramlar olan sistem kuramlarının en etkin şekilde tanımladığı zıtlık

(contrast), 2. ve 3. bölümlerde tartışılmıştır. Bireysel ve rasyonel kuramlar (agency and rationality theories), toplumu, bireylerin eylemlerinin bir sonucu olarak görmektedirler. Bireyler, bilinçli olarak toplumsal kurumları inşa etmektedirler, çünkü, ya bu kurumlar onların hayatlarına bir anlam vermekte ya da maddi çıkarlar elde etmelerine imkan sağlamaktadır. Bu kuramlar, ayrı ayrı indirgemecidirler (reductionalist), yani, bireysel aktörlerin zihinsel yatkınlıkları olarak, toplumsal yapıyı "makul göstermeye" çalışmaktadırlar. Sistem kuramları, toplumun bir bütün olarak varoluşunu araştırmazlar. Biyologların büyük çoğunluğunun, organik dünyanın gerçekliğini 'elde var olarak' (given) kabul etmeleri gibi, sosyologlar da, toplumsal dünyanın gerçekliğini ,'elde var olarak ' (given) kabul edebilirler.

Bu görüş, tartışılan sistem kuramlarının da kabul ettikleri gibi, bireysel indirgemecilerin, toplumsal dünyanın farklılığını, karmaşıklığını ve boyutunu açıklarlarken karşılaştıkları güçlükler ile, açıkça ortaya konmaktadır. "Büyük bir din, örneğin Hinduizm, sadece kendi çıkarlarının izlenmesini söylediği ya da anlam üretmeye yaradığı iddia edilerek gözden çıkarılamaz. Daha ziyade, insanlar, seçim yapmadan bir dinin içinde doğarlar ve sorgulamadan ona katılırlar. Bu onların oluşturduğu bir şey değildir, tersine, bu dinler insanların düşüncelerini ve hayatlarını düzenlemek için ortaya çıkmışlardır. Toplumsal kurumların sonuçlarıdır. Sistem kuramları sosyolojik olarak indirgemecidirler – aktörlerin psikolojik süreçlerini, toplumsal kurumlar içindeki yerlerinin bir sonucu olarak gördüklerinden dikkate alamazlar". Toplumun ya da sistemin, kendilerini oluşturan bireysel eylemlerin toplamından daha büyük olduğu kabul edilmektedir.

Toplumu tanımlamak için sistem teriminin kullanılması, "systemness/sistemlilik" düşüncesini de beraberinde getirir. Bunun anlamı, tüm sistemin unsurlarının belirleyici bir şekilde bir araya gelmesidir. Eğer toplumun bir kesiminde bir değişiklik olursa, bu durum ileride toplumun diğer kısımları için de değişmelerin meydana gelmesine etki edecektir. Bundan daha da önemlisi, bu durum, bir toplumu oluşturan üyelerin bağımsız amaç ve iradelerinin olduğu ve toplumun kendine özgü bir yönetimi ve mantığı olduğu anlamına gelmektedir. Aslında eleştirmenler, sistem kuramlarını sık sık, amaç ve iradeyi ya toplumun kendisine ya da onun toplumsal kurumların sonuçlarına bağlantılandırmakla suçlamaktadırlar.

Yönelimsel (directional) mantığın bu savının önemli bir kuramsal sonucu da, sistemin bir kısmının değişmesinin diğerlerinden bağımsız bir şekilde oluşamayacağıdır. Aslında, belirli bir toplumsal birim, sistemin mantığına meydan okuyacak olursa, çıktığı çizgiye yeniden oturtulacaktır. Bu demektir ki, toplumun kurucu öğelerinin almış oldukları yapı ve biçimler, bir bütün olarak sistem ile olan ilişkileri içerisinde açıklanabilir. Bu tür bir açıklama işlevselci açıklama olarak bilinmektedir– toplumsal birimlerin belirli bir biçimi ve özü, sistem içinde işlev görme şekli ve aynı zamanda sisteme ve sistemin mantığının gelişmesine yaptığı katkı ile açıklanır. Örneğin, kapitalist bir sanayi toplumunda aile yapısı çekirdek aile tipidir, çünkü, genel olarak kabul edildiği gibi, insanın işgücü ve yeteneğinin azami hareketine ancak böyle bir aile yapısı imkan vermektedir. Bundan dolayı, sistemin mantığını vurgulayan kuramlar, genellikle işlevselci kuramlar olarak adlandırılmaktadırlar. Bu bölümün çeşitli kısımlarında işlevsel açıklama modellerine değineceğiz.

Sistem kuramlarının ana niteliklerinin maddeler halindeki bir özeti aşağıdaki gibi düzenlenebilir.

1. Toplum kendi başına vardır ve bir araştırma konusudur. Toplumlar insanların, belirli bir seviyede, ustaca düşünen ve davranan özneler olacak şekilde düzenlenirken; sosyolojik bakış açısından, toplumsal kurumlar ve süreçlerin farkında olunmayan sonuçları olarak en iyi şekilde incelenirler.

2. Bireyler sistemle, bilinçlice oluşturulmuş bir yapı olarak değil, toplumsal bir gerçeklik olarak karşı karşıya gelirler. Toplum, kendisini bireylere toplumsal öğrenme (toplumsallaşma) ve toplumsal kontrol şeklinde kabul ettirir. Güdüler ve çıkarlar toplumsallaşma süreci içinde kavranılır.

3. Toplum, kapsamlı bir mantık ya da karakteri sadece kendisini oluşturan bireylere değil, ayrıca kendisini oluşturan toplumsal birimlere ya da alt sistemlere de kabul ettirir. Sistem, oto-yönlendirme kapasitesi varmış ya da tek bir yönetici ilke ile çalışıyormuş gibi incelenmelidir. Sistem, yönetici ilkeden sapan unsurları kontrol etme, tekrar birleştirme ya da tekrar dengeye getirme gücüne sahiptir. Sistem modelini tekrar kurmada başarısız olunması, sistemin parçalanması ile sonuçlanacaktır.

4. Sistemin unsurları, az ya da çok yerine getirdikleri faaliyetlerde uzmanlaşmıştır. Bu bakımdan diğerlerine bağımlı ve birbirleriyle bağlantılıdırlar.

5. Ağır basan açıklama biçimi işlevsel karakterdedir. Toplumsal birimlerin yapısı, kapsayacı (overarching system) sisteme yaptıkları katkının bir sonucudur.

6. Sistem, bir bütün olarak parçalarının toplamına ve özellikle de tek tek üyelerin eylemlerine indirgenemez. Sistem kuramları, yöntembilimsel bütüncülüğü yöntembilimsel bireyciliğe karşı öne çıkarır – toplumsal sistemlerin kendi yapısal bütünlükleri içerisinde kavranması gerektiğini öne sürer. Eğer bireysel faaliyetlere ayrılırlarsa temel niteliklerinden birçoğu kaybolur.

7. Bu, sistem kuramlarının, küçük-grup davranışları ve kişiler arası etkileşimden ziyade; ulusal toplumlar, dinler, siyasi sistemler ve karmaşık örgütler gibi büyük ölçekli toplumsal olguların yapısına yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

Sistemler kuramının temel sayıltıları, Durkheim'in toplumun gerçekliğini bireyin gerçekliği karşısına koyan, hemen hemen en görkemli iddiasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, dini, toplumsal uyum (cohesion) işlevine sahip kapsayıcı (overarching) bir kuvvet olarak değerlendirdiği, çalışması üzerinde yoğunlaşacağız. Durkheim'da sistemin mantığı uyum (cohesion) ve çözülme arasındaki gerilimde bulunmaktadır. Durkheim'ın fikirleri bize iki yoldan ulaşmıştır: bunlardan birincisi; yirminci yüzyılın başında İngiliz toplumsal antropolojindeki psikolojik ve sosyolojik işlevcilik arasındaki tartışmalar ve ikincisi de Parsons'un genel olarak çağdaş sosyolojinin temellerine yönelik devasa çalışmasıdır (1937). Bunların birincisi, o kadar temeldir ki onu temel sayıltılar ile ilgili kısımda ele alacağız. Bununla birlikte, Parsons modern sistem kuramının inşasında merkezi bir figür olmuştur. Bu bakımdan, bölümün orta kısmında kapsamlı ve özel olarak incelenmiştir.

Bölümün son kısmında ise Parsons'cı sistem-kuramsal ifadelerinde yer alan iki yeni canlanmaya odaklanıyoruz. Habermas'ın son zamanlardaki çalışmalarında bulunan yorumsayıcı (constructionist- inşa edici) ve eleştirel yapısal temalarla birlikte, Parsons'cı sistem kavramları arasında ilişki kuran görüş daha inandırıcı bir görüş iken; Alexander ile bağlantılı olan yeni işlevciliğin gelişmesi, bunların en ilgili olanıdır. Bu yüzden bölüm, toplumsal sistemler aracılığıyla Parsonscı düşüncenin kaynakları, özü ve yeniden canlandırılması üzerine odaklanmıştır. Bu özel yoğunlaşma Parsons'un yirminci yüzyılın en önde gelen toplum kuramcısı olduğu yolundaki geniş ölçüde paylaşılan görüş ile savunulabilir.

Temel varsayımlar: Durkheim'ci işlevcilik

Sistem-kuramsal düşüncelerdeki merkezi problem, toplumun tutarlı ve içsel olarak tümleşik/birleştirici (integrated) bir yöntemle var olmaya nasıl devam ettiğidir. Cevap, tipik olarak, toplumun bileşen parçalarının, toplumun birleşme ve sürmesine katkı sağladığı şeklindedir. Bu temel fikirler, geleneksel toplayıcı-kabile toplumlar ile modern sanayi toplumları arasındaki karşılaştırmadan ortaya çıkmaktadır. Bu, Spencer ve Gillen'in Avustralya yerlilerinin toplumsal yapıları ile ilgili bir yorumu ve İngiliz toplum antropologlar Malinowski ve Radcliffe-Brown tarafından Durkheim'ın çalışmalarına olan tepkiler temelinde, Durkheim tarafından başlatılmıştır. Bu düşüncelerdeki merkezi nokta, dinin kritik bir birleştirici unsur olduğudur.

Durkheim; olgular ve işlevler

Durkheim'in motivasyonu, , sosyolojiyi hem entelektüel hem de kurumsal olarak tesis etmeye yönelik bir kavrama ihtiyacıydı. Kendisi için, davranışçı disiplinlerden, özellikle de psikolojiden ayrı hem bir öz, hem de bir açıklama biçimi tesis etmek, son derece önemliydi. Bu bakımdan Durkheim, toplumsal kurumlar ile süreçlerin ve bunların organik ve psikolojik olgulara yönelik ayırt edici ilişkilerinin en açık ve kendini en çok hissettiren kuramcısıydı.

Emile Durkheim (1858-1917)
Durkheim, Fransa'nın Almanya ile arasında anlaşmazlık konusu bir sınır vilayeti olan Lorraine'deki Epinal'da doğmuştu. Yahudi bir Haham ailesinden gelmesine rağmen kendisi bir ateist idi. Paris'te öğrenim gördü, birkaç yıl boyunca lise öğretmenliği yaptı ve Bordeaux ve Sorbonne'de akademik görevlerde bulundu. Ancak, Sorbonne'da sosyoloji değil pedagoji kürsüsü vardı ve gerçekte hayatının büyük bir kısmını sosyolojinin akademik bir disiplin olarak kabul edilmesini sağlamak için adadı. Bir bakıma kuru, mizah duygusu olmayan bir akademisyen ve yoğun bir yurtsever olmasına rağmen ciddi, kendini adamış ve çok çalışan bir kişiydi.
Kaynaklar: *Penguin Dictionary of Sociology* (1984; Durkheim, Emile, Ritzer (1991; 82-3).

Durkheim (1964) konuya, okuyucuya toplumsal dünyadaki deneyimini yansıtmasını isteyerek başlıyor. Bu ne sadece kafanın içinde olan, ne de gönüllü olarak yaratılmış bir şey gibi algılanır. Daha çok, değiştirilmesi imkansız olmasa bile zor olan ve kendisini bireye kabul ettiren, önceden belirlenmiş bir şey gibi algılanır. Yasalar ve gelenekler bir kişiye ne yapacağını buyurur: bireyin bir dükkandan mal satın almak, ya da bir seçimde oy kullanmak, ya da karşı cinsten bir kimse ile ilişki kurmak için uygun yolları seçmesi ya da inşa etmesi gerekmemektedir. Toplum,

kendisini üreten ve yeniden oluşturan nesnel bir gerçeklik olarak algılanır. *Sui generis* (kendisini üreten) bir gerçekliktir. Bundan başka, bu gerçeklik, ayrılmaz bir birliktir (unity). Bir kez var olduğunda sadece toplumun kendisinde bulunan kendisini meydana getiren bireylerde ise bulunmayan imkanlara sahiptir (Durkheim 1972; 69).

Toplumsal gerçekliğin içeriği aşağıdaki şekilde tanımlanan toplumsal olgulardır;

> Toplumsal bir olgu her bir davranış bakımından, sabit olsun ya da olmasın, birey üzerine dış zorlamalar getirmektedir. Bireysel görünümlerde bağımsız olarak kendi başına varolurken, aynı zamanda belirli bir toplumda üretilen her bir davranış biçimidir. [1966; 13].

Bu tanım üç unsuru kapsamaktadır (Lukes 1975: 11). Toplumsal bir olgu, ilk olarak bireyin dışında olması ile tanımlanabilir. Durkheim, bununla toplumsal olguların varoluş nedenlerinin bizim dışımızda olduğunu anlatmaktadır. Elbette ki, bize daha önceki nesillerden miras kalmışlardır, ancak bundan daha önemlisi varoluşlarının nedenlerinin iç gözlem ile keşfedilemeyeceğidir. Bunun yerine, toplumsal olguların nedenleri sadece bilimsel ya da deneysel araştırma ile bulunabilir. İkinci olarak, toplumsal olgular gerçektir çünkü bireyler üzerine baskı uygularlar. Bu en azından kısmi olarak yaptırımlar aracılığıyla sağlanabilir. Bildiğimiz gibi, eğer bir kimse toplumsal bir olgunun gerçekliğini inkar ederse, bu gerçekliği kuran zorlayıcı ya da ikna edici uygulamalarla karşılaşacaktır. Örneğin, vergileri ödemeyerek devletin gerçekliğini inkar etmenin zorlayıcı sonuçları son derece açık olacaktır. Ancak, toplumun kendisini bir alternatif yokluğu olarak sunması bağlamında, baskılar dolaylı da olabilir. Bir kimse genellikle nasıl hareket etmesi gerektiğini bilir, çünkü sadece bir tür hareket imkanı vardır. Üçüncü olarak, toplumsal olgular, tek bir bireyin eylemlerinden bağımsızdır ve toplumsal bir grup ya da toplum üzerinde geneldir. Bu, gerçek olması için toplumun ya da grubun tüm üyelerinin ona katılmasının gerekli olduğu anlamında değildir. Daha çok, olgunun bir grubun tüm üyelerinin katıldığı toplumsal düzenlemelerde bir unsur olması gerektiği anlamındadır. Örneğin, bir hükümetin gerçek olması için toplumun tüm üyelerinin bakanlar kurulu üyesi olması gerekli değildir, sadece toplumun tüm üyeleri ve hükümet arasında belirli bir bağlantı olmalıdır.

Durkheim, toplumsal olgular için yapılan açıklamaların toplumsal seviyede kalması gerektiği konusunda ısrar etmektedir. İnsanlar gruplar

oluşturduklarında, kendilerini, 'toplu hayatın tüm biçimlerinden oluşan dünyadaki din, hukuk, ahlak, gelenekler, siyasi kurumlar, pedagojik uygulamalar ve bu gibi şeyleri içeren 'toplu temsillerde' ifade ederler (1951: 313). Farklı toplumsal varoluşları için kritik test, ayrı ayrı insanların bir araya gelmemiş ve diğerleri ile etkileşime girmemiş olması durumunda ortaya çıkmayacak olmalarıdır. Bu bakımdan: 'Toplumsal bir olgunun belirleyici nedeni, bireysel bilinç durumları arasında değil, kendisinden önceki toplumsal olgular arasında aranmalıdır.' (1964; 110). Bu tür açıklamaların iki bileşeni olmalıdır: etkin neden, onu ortaya çıkarmak için gerekli ve yeterli olan bir dizi önceki koşul; ve toplumsal olgular tarafından üretilecek olan gelecekteki bir son durum, nihai bir neden ya da işlev.

Etkili nedenler (efficient causes), Durkheim'in toplumsal ortam/çevre (socieal milieu) dediği grubun iç yapısında bulunur. Ortamın iki yönü, yüksek seviyede nedensel etkiye sahip olmak şeklinde tanımlanır: Birincisi, toplumu oluşturan toplumsal birimlerin sayısı ve boyutu; ikincisi ise grubun konsantrasyon derecesi ya da bir bakıma üyeleri arasındaki bağların ne kadar yoğun ve derin olduğu yani 'dinamik yoğunluğu'dur. (1964; 113). Ancak, işlev nosyonu bize Durkheim'in toplumsal sistem kavramı hakkında, etkili nedenden daha fazlasını söyler, bu nedenle biz de sosyolojik açıklamalar hakkındaki iddialarının bu yönüne yoğunlaşacağız.

Durkheim, 'Toplumsal bir olgunun işlevi her zaman toplumsal sonuçlara olan bağlantısında aranmalıdır' demektedir (1964; 110-11, italikler iptal edildi). Bu yargıda 'toplumsal' kelimesinin büyük önemi vardır. Durkheim, bireysel amaçlar ya da istekler bakımından teleolojik açıklamaları kasıtlı olarak yasaklamaktadır. Bunun yerine toplumsal bir olgunun işlevinin ne olabileceğini sormak, 'sağladığı ihtiyaç' hakkında soru sormaktır (1933; 49). Toplumsal olgular ve sistem ihtiyaçları arasındaki ilişki, bir organizmanın parçalarının çalışması ve bir bütün olarak organizma ile arasındaki ilişkiye benzer. Soluk almanın işlevinin dokulara oksijen göndermek olması gibi, eğitimin işlevi de uzmanlık gerektiren toplumsal rollere eğitilmiş kapasite sağlamak olabilir. Özet olarak, toplumsal bir olgunun işlevini belirtmek, karşıladığı sistem ihtiyaçlarını tanımlamaktır. Gerçekte, Durkheim, kimi zaman toplumsal sistemi, toplumsal organizma olarak belirtir.

Durkheim: sağlam toplum

Durkheim'ın ilgilendiği eleştirel sistem ihtiyacı, toplumun üyelerini bir arada tutan toplumsal dayanışma ya da birleşmedir. O'nun entelektüel projesi, toplumsal ortamdaki değişen koşullar altında, bu ihtiyacı karşılayan

toplumsal olguları tanımlamaktır. Bu yüzden, toplumun boyutu ve dinamik yoğunluğu düşükten yükseğe doğru değiştikçe toplumsal dayanışmayı neyin ürettiği sorusunu sormaktadır. Düşük olduklarında toplum, üyelerinin ortak gelenekleri ve deneyimleri paylaştığı, bu bakımdan da bireysel bilincin yüksek derecede benzerlik taşıdığı izole ve göreceli olarak küçük gruplara ayrılır (kabileler, klanlar ya da köyler). Bu bağlamda; 'birbirleriyle karışarak ve kaynaşarak gruplar oluşturan bireysel fikirler, istenirse psikolojik olarak da tanımlanabilecek olan yeni bir tür psişik bireysellik içeren bir varlık doğurmaktadır' (1964; 103). Bu yeni varlık, sadece normatif karakterde olanlara göre daha ahlaksaldır ve yalnızca bir dizi gelenek ya da yasa değil bunun yanında topluma yönelik bir bağlılık da getirmektedir. Durkheim, bunu şu şekilde açıklamaktadır: 'Bir toplumun ortalama/sıradan (average) vatandaşlarının paylaştığı inanç ve duyguların toplamı, kendi hayatları olan belirleyici bir sistemi oluşturur. Buna kollektif ya da ortak bilinç denebilir.' (Durkheim 1933: 79, italikler iptal edildi).

Bu *kollektif bilinç*, o halde, bireysel bilincin dışında durur fakat aynı zamanda kendini ona kabul ettirir ve onu kapsar. Kuralları ihlal edildiğinde, toplumun bireysel üyeleri açık bir ahlaki öfke hissederler – ihlal ceza ya da ihraç ile bastırılmalıdır. Bu tür baskıcı uygulamaların, kolektif duyguları ve bu bakımdan dayanışmayı kuvvetlendirici işlevi de vardır. Durkheim, hakim bir *kolektif vicdan* (conscience collective) ile ortaya çıkartılan dayanışmaya, *mekanik dayanışma* adını vermektedir. Çünkü, bu durum inorganik maddelerdeki moleküller arasındaki ilişkiye benzemektedir.

9. bölümde Durkheim tarafından tanımlanmış olan toplumsal değişmenin merkezi sürecini inceleyeceğiz. Ancak, özet olarak, toplumsal çevredeki köklü değişim, hem toplum ölçeğinde hem de ahlaki yoğunluktaki bir artıştır – bu şekilde, daha önceden izole olan kısımlar arasında ekonomik, siyasi ve diğer bağlantılar tesis edilir. Toplum daha birleşik (unified) olur fakat aynı zamanda, toplumsal birimlerin uzmanlaşma derecesi, aralarındaki ticaret ve değişim imkanları ile birlikte artış gösterir. İşgücünün bölünmesindeki bu artış, şimdi toplumun bireysel üyeleri arasında daha az benzerlik olması ve *kollektif bilinci* sürdüren dayanışmanın ortaya çıkması için daha düşük bir ihtimal olması anlamına gelmektedir. Ancak, toplum birbirinden ayrı bölümlere ayrılmaz. Daha doğrusu, *kolektif bilinci* bozan süreçler şimdi ihtiyacı karşılamak için işlev görür. Bununla birlikte, üretilen dayanışmanın biçimi tamamen aynı değildir. Tüm sistemin varlığının devam etmesi için bir birlerine muhtaç

olan çeşitli toplumsal birimlerin kaynaşması *organik dayanışmadır*. Şirket yöneticisi dayanışmayı müşterisi, hükümet yetkilisi, çalışanı, tedarikçisi vs. ile birlikte devam ettirir çünkü çift taraflı ilişkiler rekabetçi ve hatta çelişik/çatışmacı (conflictual) olabilmesine rağmen, sistemin devam ettirilmesine yönelik bir ihtiyacı paylaşırlar.

Durkheim'in işlevciliği hiçbir yerde din konusuna yaklaşımı kadar açık değildir. Toplumsal dayanışma biçimlerinin yukarıdaki analizi, erken dönem kuramsal çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Daha sonraki analizi, (1915) ileri bir işbölümünün toplumsal dayanışmanın işlevsel şartında/hazırlığında (provision) *kolektif bilincin* yerini tam olarak alamayacağı fikrine odaklanmaktadır. Daha doğrusu toplumun farklı unsurlarının tanımlanması için bir odak sağlayan, tümü kapsayıcı bir din sistemi kalmalıdır.

Dinin sisteme yaptığı katkıyı incelemek için orta Avustralya Arunta yerlilerinde tespit ettiği en temel ya da ilkel/basit (elementary) dini davranış biçimini örnek olarak kullanır. Durkheim, ilk olarak, toplumsal gerçekliğini kanıtlamak için, dinin ortaya çıkışını bir toplumsal çevreye yerleştirir. Dini duygular, en açık olarak insanlar bir seremoniye katılmak için bir araya geldiklerinde ortaya çıkar. Seremoninin varlığı, olağan dışı olma deneyimini yüceltir ve insanları günlük dünya ile birlikte kutsal bir dünya bulunduğu düşüncesine ikna etme işlevi görür. Gerçekte Durkheim, dini ifade ile bir arada olmanın dünyevi ve uzamsal rastlantısının, bu sonucu destekleyen zorlayıcı bir kanıt olduğunu ileri sürer.

Soru, şimdi dini davranışın odağı haline gelmektedir – dini uygulamalar esnasında insanların taptıklarının ne olduğu konusudur. Arunta'lar bir hayvan ya da bitki olan, kutsal bir yerde yani hayal dünyasında, oturmaya devam eden bir totemik ataya (totemic ancestor) tapmaktadırlar. Fiziksel dünyada buna karşılık gelen hayvan ya da bitki totemik ataya gösterilen saygı için bir araçtır. Bunlar, son derece önemli ve sınırlı durumlarda avlanır ve tüketilir. Bunun dışında ise avlanmaları yasaklanmıştır. Arunta insanları içindeki her klan grubunun kendi totemi vardır ve bunlar, gerçekte totemin adıyla anılırlar. Böylece Durkheim, temel olarak her klanın saygı duyduğu toteme taptığı ve totemin kendisini bireysel olarak tapınan kişilerin uslarında yaşayan bir varlık olarak tesis etmiş olduğu sonucuna varır. Totem yani fiziksel bitki ya da hayvan ile klan arasında duygusal bir benzerlik tesis edilir ve bunların tümü kutsal olarak tanımlanır. Çağdaş koşullarda, Tanrı, dinsel semboller ve toplum arasındaki ilişki/çağrışım

(association) devlet ve dini seremoniler içinde benzer şekilde tesis edilmiştir.

Durkheim: rituelleşmiş toplum

Durkheim, bu işlevsel ilişkinin ayrıntılarını dini ayin (ritual) ile ilişkili olarak belirtmeye devam etmektedir (1915). Üç dini ayin tarzı belirtir: negatif ayin, pozitif ayin ve günah (piacular) ayini.

Negatif ayinler, belirli zamanlarda kutsal isimlerin söylenmesinin ya da belirli yiyeceklerin tüketilmesi ya da yiyecek ya da seks ya da konuşmanın tamamen yasaklanmasını içeren emirlerdir. Bu tür uygulamaların toplumsal işlevi şudur; birey bu ritüellerin uygulanması ile, grubun menfaati için kendisini yadsır ve topluluğa göre ikincil bir duruma itilir.

Günah ayinlerinin daha da açık toplumsal işlevleri vardır. Bunun belli başlı örnekleri yas tutma ve günah çıkarma ayinleridir. Bunlardan ilkinin, grubu bir araya getirmesi ve grup üyelerinden birinin fiziksel olarak ayrılmasından sonra, statüyü yeniden tahsis etmesi açısından önemlidir. Günah çıkarma ve tövbe etme ayinleri, normları ihlal edenleri ve onlara yönelik yaptırımları belirtir; bu şekilde gerçekliği ve normların uygulanmasını yeniden tesis eder.

Bununla birlikte Durkheim, dikkatinin büyük kısmını pozitif ayinlere ayırmaktadır. Pozitif ayinler, kutsal ayinler içerisinde en büyük öneme sahip olanlardır. Çünkü insanların sıradan dünyasıyla, doğaüstü alan arasındaki ilişkiyi tesis etmede en büyük potansiyele sahiptirler. Arunta kurban ayinleri, totemik hayvanın (totemic animal) etinden küçük parçalar yenmesi ile sonlanır. Bu davranış, birey ile totemin ve bireylerin birbirleriyle olan bütünlüğünü tesis eder - hepsi aynı etten oluşmuştur. Kurbandaki paylaşma nosyonu da Hıristiyan dininde iyi bilinmektedir. Taklit etme (imitative) ve anma (commemorative) ayinleri benzer şekilde çalışır. Taklit etme ayinlerinde totemin davranacağı şekilde davranarak totem taklit edilir. Hepsinin aynı şeyi yaptığı ve diğer klanların farklı totemleri taklit ettiği dikkate alındığında, bu uygulama yine totemle bütünlüklerini ve birbirleriyle olan iletişimlerini tesis eder. Anma ayinleri, ortak gelenekleri ile tarihleri ve daha da önemlisi, ortak menşeleri tesis eder. Noel ve Paskalya, çağdaş toplumlarda bu işlevi gören anma ayinleridir.

Özet olarak, 'açık işlevlerinin, inananı tanrısına bağlayan bağları kuvvetlendirmek olduğu gerçeği ile birlikte [ayinler], aynı zamanda bireyi üyesi olduğu topluma bağlayan bağları da kuvvetlendirirler. Çünkü, tanrı toplumun sadece figüratif bir ifadesidir' (1915: 226). Din, toplumu kolektif

bir temsil olarak ifade ederek ve toplum içindeki kabul edilebilir davranış sınırlarını belirterek aynı zamanda toplumun bütünlüğünü de ifade eder. Bu yöntemlerin her ikisinde de bireysel bilinç toplu iradeye göre ikinci plandadır.

Malinowski: psikoloji temelinde toplum

Durkeim'in bir sistem birleştirici (system–unifier) araç olarak dine yaptığı vurgu, sistem ve işlevleri hakkındaki birçok tartışmanın dinin işlevlerine odaklandığı anlamına gelmektedir. Bu tartışmanın burada odaklandığımız köşesi, İngiliz toplum antropologları Malinowski ve Radcliffe-Brown arasında oluşturulandır. (sonraki alt kısımda detaylı olarak tartışılmıştır). Her ikisi de kendilerini açık bir şekilde işlevci olarak tanımlamakla birlikte, açıklamanın odaklandığı sistem açısından radikal bir biçimde ayrılmaktadırlar.

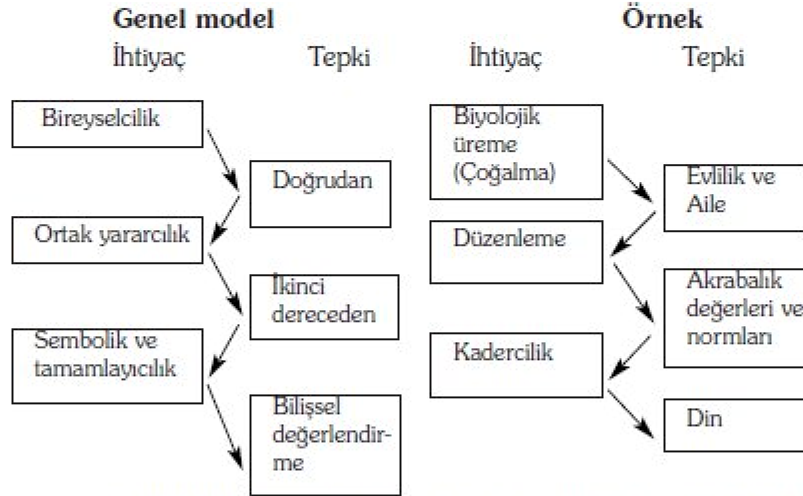
Bronislaw Malinowski (1884-1942)
Akademisyen bir ailenin çocuğu olarak Polonya, Krakow'da doğmuş olmakla birlikte, Malinowski akademik kariyerinin büyük kısmını London School of Economics'de geçirmiştir. Antropolog olarak en önemli saha çalışması, Alman Yeni Gine'sinde 1915-18 yılları arasında geçirdiği dönemdir. Yale üniversitesinde ziyaretçi profesör olarak çalışırken ölmüştür.
Kaynaklar: Penguin Dictionary of Sociology (1984); Malinowski, Bronislaw; Raison (1969 188-9).

Eğer dinin daimi örneğini incelersek, yetersiz açıklamalar buluruz. Malinowski dini uygulamaların, belirsizliğin azami düzeyde olduğu zaman ve yerlerde olduğunu, gözlemlemiştir. Balıkçılıkla geçinen Kuzey Yeni Gine'deki Trobriand yerlileri için dini ayinler hem kanoların inşası sırasında, hem de kanolar her sabah denize indirilirken yapılırdı. İnsanlar iyi hava koşulları, kanoların dayanabileceği rüzgarlar ve balıkların bulunduğu uygun sığlıklar için tanrıların yardımını dilerlerdi. Bu şekilde, dinin, insan varlığının belirsiz maddi koşulları tarafından üretilen psikolojik endişeyi, azaltıcı bir işlevi vardır.

Malinowski'nin temel açıklayıcı planı (1939; 942), ihtiyaçların (yani, insanların refahı ve grubun fiziksel olarak devam etmesi için gerekli olan koşulların) tepkiler ortaya çıkardığıdır. Nihai olarak, ihtiyaçlar her zaman psikolojik karakterdedir ve organiktir ve bu bakımdan bireye odaklanmışlardır ancak tepkiler her zaman kolektif karakterdedir. Bu bakımdan, bireysel ihtiyaçlar, toplumsal örgütlere gereksinim duyarlar. Bununla birlikte, temel ihtiyaçlar karşılandıkça, tepkiler yine karşılanması gerekli diğer daha karmaşık ikincil ihtiyaç kalıpları ortaya çıkartırlar.

Malinowski'nin temel yapısı şekil 5.1'de özetlenmiştir ve bu yapı en iyi olarak şeklin sol tarafındaki soyut önermelerden ziyade, sağ tarafındaki somut örnek ile açıklanabilir. Burada cinsel ve ana-baba olmaya ait güdüler tarafından ifade bulan üremeye yönelik temel bir organik ihtiyaç gösterilmektedir. Bu, evlilik ve aile şeklinde insan ilişkileri ortaya çıkarır. Ancak, bu tür bir ilişkinin varlığı ikincil bir ihtiyacı ortaya çıkartır – kimin kiminle evleneceği ve çocuklar için kimin sorumlu olacağının düzenlenmesi gibi konular. Düzenleme ihtiyacı, bunların zorla yaptırılmasına imkan veren bir dizi normlar ya da kurallar ve kimi yaptırımlar getiren bir toplumsal kontrol sistemi tarafından karşılanır. Bunlardan üçüncü bir grup ihtiyacı ortaya çıkar. Bu, sözü edilen düzenlemelerle ilgili olarak kişisel istekleri, umutları ve korkuları idare etme ihtiyacıdır ve burada din, bir tür anlam ve meşrulaştırmayı sağlar.

Böylece, Malinowski tüm toplumsal düzenlemelerin ve kültürel modellerin psikolojik eğilimlere indirgenebileceğini iddia eder. Fizyolojik ihtiyaçları ve psikolojik süreçleri ile birey tüm geleneklerin, etkinliklerin ve örgütlü davranışların nihai kaynağı ve amacıdır' (1939; 962). Psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlar konusunda ilginç olan şey evrensel olmalarıdır ki, bu durum insanda Malnowski'nin toplumsal örgütlerin ve kültürel kalıpların geniş çeşitliliği ve karmaşıklığını nasıl açıklayacağı konusunda merak uyandırmaktadır. Ancak, bu durum kendisine kimi aile, ekonomi, siyasi örgütler, hukuk sistemi, eğitim, din ve bunun gibi kimi evrensel kurumlar tanımlama ve bu şekilde genel bir kuram önermeye yönelik olarak gerçekçi bir iddiada bulunmasına imkan verir. Parsons üzerine olan daha sonraki alt kısımda gösterildiği gibi, Malinowski'nin en önemli katkısı, üç seviyeli sistematik örgüt tanımlamasıdır: psikolojik, toplu-kurumsal (toplumsal) ve sembolik-birleştirici (kültürel). Psikolojik işlevcilik ortadan kalksa bile bunlar modern kuramlarda devam eden unsurlar olacaktır.

Şekil 5.1 Malinowski'nin işlevsel şeması – oklar nedenselliği belirtir (Malinowski 1939 passim)

Radcliffe-Brown: somutlaştırıcı toplum

O halde, Malinowski'de, sistemin odağı, toplumsal olguların varlığını açıklayan sistem ihtiyacı, bireysel bilinç ya da ruhsal durumdur. Bu, Malinowski'yle Radcliffe-Brown'u karşı karşıya getirir. Radcliffe-Brown, katıksız bir Durkheim'cıdır; ancak, totemci toplumlardaki din ve toplum arasındaki ilişkinin tüm toplumlara genelleştirilemeyeceğini kabul etmemektedir. Ona göre, dinin işlevleri amaçlı değildir ve dinin sistem odağı toplumdur. Din, insanlara ikili bir bağımlılık duygusu aşılayarak onları toplum içine bağlar. Onlara ilk olarak, ilişkide oldukları kişilerin maddi ve toplumsal desteğine güvenebileceklerini ve ikinci olarak da bunun karşılığında kendilerini bu ilişkilerin sınırlamalarına sunmaları gerektiğini söyler (Radcliff-Brown 1952; 176). Dinin işlevi psikolojik ihtiyaçları karşılamak ya da belirli bir toplumsal gruba taahhütte bulunmaktan çok, genel bir toplumsal taahhüt (commitment) getirmektir.

Radcliffe-Brown (1952; 178-87), Durkheim'in sosyolojik indirgemeciliğini ve gerçekte onun organizma benzetmesini (analogy) tam olarak kabul etmektedir. Ancak, bir organizmadan bahsederken, 'ihtiyaç' terimi yerine 'varolma için gerekli koşullar' terimini koyarak bu terim tarafından getirilen teleolojik (amaca-yönelik) imalardan kaçınılabileceğini ileri sürmektedir. Kendisini tekrar eden psikolojik sürecin işlevi, kendisi ve ilgili sistemi olan organizmanın var olması için gerekli koşullar arasındaki benzerliktir. Çeşitli süreçler belirli bir şekilde düzenlenir, böylece organizma benzeri (organismic) sistemin belirli bir yapı gösterdiği

söylenebilir (örneğin, bir balığın yapısı bir kuşunkinden farklıdır, ancak her ikisinde de ortak olan işlevler bulunmaktadır).

A.R. Radcliffe-Brown (1881-1955)
İngiltere, Birmingham'da Arthur Reginald Brown olarak doğdu ve daha sonra annesinin soyadını da ek olarak aldı. Cambridge üniversitesinde eğitim gördü (burada tahmin edilemeyen davranışları ve canlı konuşmasından dolayı 'Anarşist' Brown olarak biliniyordu). Avustralya, Tonga ve Hint Okyanusundaki Andaman adalarında saha çalışması yaptı. İkinci Dünya Savaşından önce sırayla Cape Town, Sidney, Şikago ve Oxford üniversitelerinde antropoloji kürsülerinde bulundu ve daha sonra İskenderiye, Londra, Manchester ve Grahamstown'da (Güney Afrika) öğretmenlik yaptı.
Kaynak: Raison (1969; 178-9)

Toplumsal hayata döndüğünde, Radcliffe-Brown sistem durumunu, yapının devamı olarak hangi toplumsal süreç işlevleri ile bağlantılı olduğu yönünden inceler (yapı konusundaki görüşünün bir özeti için, bakın 4. bölüm):

İşlev kavramı .... *birim varlıklar* ve bileşen birimlerin *faaliyetlerinden* oluşan bir *yaşam-süreci tarafından devam ettirilen yapının sürekliliği* arasındaki bir *ilişkiler takımını* içeren bir yapı nosyonunu belirtir. [1952; 180].

Açıkçası, toplumsal birimlerin eylemleri toplumsal yapının sürekliliğini sağlayacak şekilde işlev görür, örneğin bir suçun cezalandırılması normların sürekliliğini sağlar.

Radcliffe-Brown, bu görüşe aşağıdaki gibi kimi genel nitelikler ekler:

• Organik sistemlerin tersine, toplumsal sistemler gerçekte bütün olarak gözlemlenemezler; unsurların işlevlerinden tahmin edilmeleri gerekir.

• Organik sistemlerin tersine, toplumsal sistemlerin yapısı yapının süreksizliği olmadan değişebilir.

• Toplumsal sistemlerin işlevsel bir birliği vardır: 'toplumsal sistemin tüm parçalarındaki bir durum (condition) yeterli derecede uyum ve içsel tutarlılık ile birlikte çalışır' (1952; 181).

• Toplumsal sistemler, kendilerini oluşturan birimlerin işlevlerindeki değişiklikler aracılığı ile değişir.

• Toplumsal hayatın tüm unsurlarının bir işlevi olması gerekli değildir.

• Benzer birimlerin farklı toplumlarda farklı işlevleri olabilir.

Radcliffe-Brown'un analizi, Malinowski ile kıyaslandığında bile, ne daha ihtimamlı/özenli (rigorous) ne de sistematik olmamakla birlikte, toplumsal olgunun tamamen sosyolojik açıklanması olasılığını sürdürmek

gibi önemli bir hizmet görür. Bir sonraki kısımda gösterildiği gibi, bir sisteme ya da diğer bir sisteme nedensel bir ayrıcalık vermeden işlevsel bir kuram oluşturmayı başarmaya en çok yaklaşan kişi Parsons'dur.

Parsons'cu yapısal-işlevcilik:

Sistemler içinde sistemler

Parsons'un çalışması özeni (rigour), ayrıntıları ve simetrisi bakımından Radcliffe-Brown'unkinin tam tersidir. Açık işlevselci köklerinden dolayı karalanmasına rağmen, hiç şüphesiz ki yirminci yüzyılın en gelişmiş ve en tamamlanmış sosyoloji kuramıdır. Parsons'un çalışmasında onu basitleştirmeyi zorlaştıran kimi ibareler vardır. Bu ibarelerdeki bazı unsurlar 2. ve 4. bölümlerde incelenmiştir. Ancak, Parsons'un (eylem sistemine yönelik bir ilgidir) çalışmasının tamamı boyunca geçerli olan bir birleştirici tema vardır: O da eylem kavramı, bireysel ve toplumsal sistemleri birbiriyle ilişkili tek bir modele (pattern) dahil ederek, indirgemeciliğin sorunlarını çözmektedir.

Eylem sistemi

Eylem sistemi kavramı (notion) (Parsons 1991; 3-6) temel varsayımları bakımından, Weber düşüncesinden çıkmıştır (bkz., bölüm 2). Eylem sistemi, diğer aktörleri, fiziksel şeyleri ve sembolleri, düşünceler ve inançlar gibi diğer kültür unsurlarını içeren bir durumda yer alan, bir ya da daha fazla aktörden meydana gelmektedir. Birey, durumun bu unsurlarına karşı özel bir şekilde davranarak; bunları amaçlarını gerçekleştirmenin yolları ve koşulları olarak ele alır ve bu şekilde davranarak onlarla dengeli ilişkiler kurar. Kendi başına eylem, aktörün yaşadığı tatmin ve yoksunluk üzerine etkisi olan herhangi bir davranıştır, yani harekete geçmiş herhangi bir davranıştır.

Birey (agency) ve akılcılık kuramlarının tersine, Parsons'un şeması açık bir şekilde sistematiktir, yani aktör, duruma, geçici bir şekilde değil, düzenli ve dengeli beklenti kalıpları (patterns) içinde yönlenmektedir. Bu beklentiler, aktörler arasında karşılıklı olarak paylaşılır, bunun için bir kimse kendisini tatmin ederken, diğer bireyin beklenen tepkisini dikkate alma durumunda kalır. Dahası, bu beklentilerin kimisi, bireyler arasındaki iletişim ve ortak anlayışa imkan veren işaretler ve semboller şeklinde genelleşmiş ve soyutlaşmıştır. Özetle, bir eylem sisteminin asgari koşulları şunlardır: motive olarak bir duruma yönlenmiş olan aktörler; aktörler arasında bir dizi karşılıklı dengeli (stable-istikrarlı, sürekli, çn.) beklentiler; ve neler olup bittiği hakkında bir dizi paylaşılmış anlam.

Talcott Parsons (1902-79)
Parsons bugün soyut ve tutucu bir düşünür olarak kabul edilmekle birlikte, genellikle geçmişteki birçokları ve hâlâ kimileri tarafından yirminci yüzyılın en önde gelen sosyoloji kuramcısı olarak kabul edilir. Şüphesiz ki kuramları, büyük kuram (grand theory) geleneğinin ta kendisi olmaya ve ona karşı olanların birçoğunun temel hedefi olarak kabul edilmeye devam edebilir.
ABD, Colorado'da, ufak bir teoloji kolejindeki bir profesörün oğlu olarak dünyaya geldi. İlk derecesini 1924 yılında Massachusetts'deki küçük bir liberal sanatlar koleji olan Amherst'ten aldı. Malinowski ve Hobhouse ile birlikte Max Weber'in en son çalıştığı yer olan Heidelberg'e, London School of Economics'de lisansüstü çalışma yapmak üzere Avrupa'ya gitti. Doktora tezi Weber ve Sombart'ın kapitalizmin yükselişi açıklamalarının bir karşılaştırmasıydı.
İlk akademik konumu, Amherst ve Harvard'da ekonomi üzerineydi ancak 1931 yılında Harvard'a sosyolojiyi getirdi. Kariyerinin ilk dönemleri etkileyici değildi, fakat 1937 yılında *Toplumsal Eylemin Yapısı'nı (The Structure of Social Action)* yayınladıktan sonra hızla şöhrete ulaştı. Tek kurumsal başarısı 1946 yılında Harvard'da antropologlar ve psikologlar ile birlikte sosyologların da dahil olduğu bir Toplumsal İlişkiler Bölümü kurmak oldu. Bölüm, 1951 yılında yayınlanan *Genel bir Eylem Kuramına Doğru'da (Toward a General Theory of Action)* tanımlanan bir insan davranışı kuramı etrafında birleşmişti. Parsons, 270 yayını olan üretken bir yazar olmasının yanında, çok sayıda ve önde gelen lisans üstü öğrencileri ile de etki bırakmıştır.
Kaynaklar: Penguin Dictionary of Sociology (1984; Parsons; Talcott; Beilharz (1969; 181-2; Raison (1969; 214-16); Ritzer (1991; 240-1).

Yukarıdakilerin tümü, toplumsal bilim hakkında herhangi bir şey açıklamaktan ziyade konusunu belirttiği için kuramsal olmaktan çok tanımsaldır. Hazır tanımsal durumda iken, Parsons'un sistem ile neyi kastettiğini inceleyelim (Parsons et. al. 1951; 107-9). Bir sistem aşağıdaki özniteliklere sahip parçalar ya da unsurlar kümesidir;

• Parçalar birbirlerine bağlıdırlar, bu bakımdan birinde olan değişimin diğerlerini etkileyen sonuçları olur.

• Bunun tersi olarak, bu bağımlılık düzenlidir yani genel eğilimi, bir bütün olarak sistemi bir arada tutmaya yönelik olmalıdır. Buna dengeye doğru olan eğilim adı verilir. Ancak, denge dinamik karakterde olabilir, yani zaman boyunca düzenli bir şekilde değişebilir. Kimi olaylar sistemin dengesi ile uyumsuz olacaktır ve bunlar ortaya çıkarsa; süreç, sistem düzenini yeniden dengeye getirecek şekilde çalışacaktır.

• Bununla birlikte, bu dengenin sonsuza kadar sürmesi gerekmez. Sadece bir dizi sınır içinde ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan, sistemin çevresinde değişiklik olduğunda, etkili iç süreçler, sistem dengesini bu değişiklikten korumak üzere harekete geçecektir. Bu tür süreçler, bozucu

unsurların dışta bırakılmasını ya da iç koşullara uyacak şekilde değiştirilmesini içerebilir.

Alt sistemler: Bütüncül Üçleme

Eylem sisteminin çevresi, daha yüksek bir genelleştirme seviyesinde, sistemin nihai değerlerini, 'zorunlu' soruların karara bağlandığı (doğa üstü) alanı ve daha aşağı bir genelleştirme seviyesinde ise de, fiziksel dünyanın sistemini kapsar. Bununla birlikte, burada eylem sisteminin, bu çevre sistemlerle olan ilişkileri yerine iç yapısına yoğunlaşmalıyız (bu ilişkilerin bir tanımı için bakın 4. bölüm). Parsons'un çalışmalarının birçoğunda eylem sisteminin bölümlerinin ikincil öneme sahip üç sistemden oluştuğu kabul edilir; kişilik sistemi, toplumsal sistem ve kültürel sistem. Bunlara ilişkin daha sonraki tartışmalarda, okuyucuya şekil 5.2'de verilen çizelgeyi takip etmesi önerilir. Buradaki temel odak toplumsal sistemdir, çünkü Parsons, analizinin birçoğunu bu toplumsal sistem üzerinde yapmıştır, fakat bu tür bir incelemeyi anlamak için ilk olarak kişiliğin ve kültürün temel yapısını gözden geçirmeliyiz.

Parsons, eylemin üç alt sisteminin unsurlarını tanımlarken bir eylemin 'temel paradigması' olan bir ana plan kullanır: 'Her somut davranış... birlikte organize olmuş bilişsel, tepkisel (cathectic) ve değerlendirmeye dönük (evaluative) unsurlar içerir' (Parons et. al. 1951; 162).

• Kavramsal unsurlar bilgiye ilişkin olup; durumdaki objeler hakkında neler bilinebileceği ve kategorilerde birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını belirtir.

• Katetik unsurlar duygulara ilişkin olup, Parsons'un deyişiyle objelere karşı etkin yanıtlardır.

• Değerlendirmeye dönük unsurlar, objelerin nasıl yargılanıp birbirlerine göre nasıl derecelendirildiğine ilişkindir. (Parsons et. al. 1951; 162).

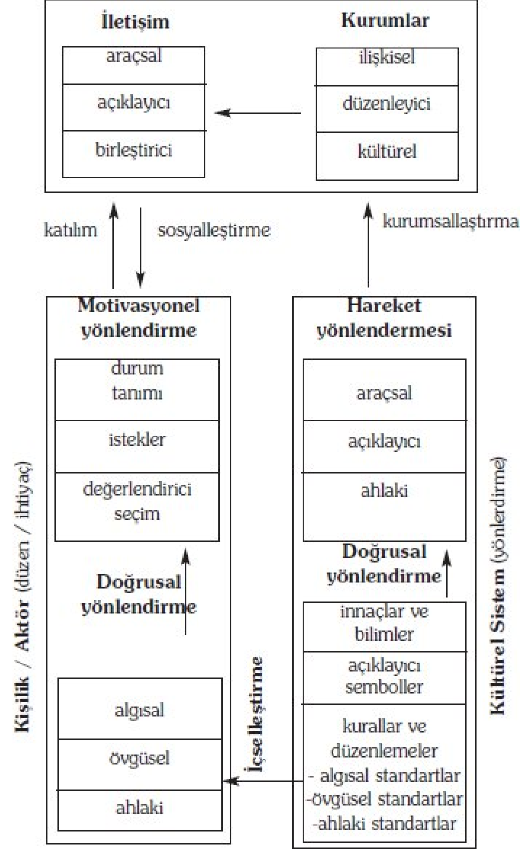
Kişilik sistemi, sınırlandırılmış ve dengeye getirilmiş ihtiyaç temelli duyguları (need-dispositions) grubunu belirtir. İhtiyaç temelli duygular (need-disposition) belirli bir tatmin modeline yönelik, göreceli olarak dengeli bir eğilimdir. İki unsur içermektedir; motivasyonel yönelim (bir istekler yapısı) ve değer-yönelimi (isteklerin gerçekleştirildiği bir dizi standartlar ve modeller). Motivasyonel yönelimin üç yönü vardır:

• Aktörlerin dünyadaki nesneler arasında ayırım yaptığı bir durumun tanımı (kavramsal);

• Nesnelerin değişik seviyelerdeki pozitif ve negatif duygular ile araştırıldığı bir dizi istekler (cathexis) ve

• Bu istekler arasından belirli nesnelerin tercih edildiği değerlendirmeye dönük seçim.

Toplumsal Sistem [roller ve ortaklıklar] Şekil 5.2

Bu yönelimler, her bir motivasyonel yönelim tarzı içinden seçimler yaptığı için kılavuz olan değer taahhütleri (value commitments) tarafından 'idare edilirler'. O halde buna paralel olarak:

• Kavramsal değer-yönelimleri (value-orientations), olguların muhakemesinin (judgements) geçerliliği için standartlar sağlar.

• Beğeniye yönelik (appreciative) yönelimler, beğeni ve istek (appetite) standartlarını sağlar.

• Ahlaki yönelimler, eylemlerin uygunluğu için standartlar sağlar.

O halde, kişilik içerisinde aktör tatmin aramaktadır ancak sürekli olarak tatmini, çevreden alınan değer-taahhütlerine (value-commitments) karşı kontrol etmektedir. Parsons'un düşüncesinin Freud'çu yönü budur: motivasyonel yönelim 'id'e karşılık gelmekte, değer-taahhüdü ise süperegoya tekamül etmektedir (bakın 4. bölüm).

İçselleştirilmiş değer-taahhütleri kişiliğe *kültürel sistemden* girer. Kültür '"yönlenme ve davranma şekillerinden/tarzlarından" oluşmuştur ve bu tarzlar, 'belirli ve somut bir şekilde dışa vuran' anlamlı semboller şeklinde tezahür etmektedir' (1951:159). Kültürün unsurları değer-yönelimleri ve eylem-yönelimleridir. Ana plan kullanıldığında üç tür değer-yönelimi için üç sembol kümesi vardır;

• İnançlar ve düşünceler kavrayışı sembolize eder.

• Anlamlı semboller (örneğin, bayraklar, logolar, müzik, sanat) duyguların iletişimini sağlar.

• Norm koyucu ve düzenleyici standartlar ise değerlendirme yollarıdır.

Normatif standartlar, kuramda merkezi bir yer bulur ve bundan dolayı ana plana göre daha alt sınıflara ayrılmışlardır:

• Kavrayış standartları, gerçek inançlardan farklıdırlar – düşünce ve inançların nasıl değerlendirilebileceği hakkında bir dizi norm önerirler, örneğin, gerçeklik ya da geçerlilik kriterleri.

• Beğeniye yönelik standartlar, aynısını anlamlı semboller için yaparlar, örneğin beğeni/tat (taste) ya da güzellik ya da cinsellik kriterleri.

• Ahlaki standartlar, bu tür tüm normatif düşünceleri, sonuçlarını tüm eylem sistemi için tesis eden kriterlere gönderme yaparlar örneğin, adalet, doğruluk, haklılık, mülkiyet, ilahi kudret ya da ortak kader.

Son olarak, değer-yöneliminin üç kategorisinden birine ya da diğerine öncelik veren eylem-yönelimleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılırlar;

• Araçsal (instrümantal), temel amacın verimli bir şekilde gerçekleştirildiği;

• Anlamlı, amaçların belirlendiği, ve

• Ahlaki, belirli bir tür amaç-belirleme ve amaç-araştırma kalıbının, yapılması doğru olan şey olup olmadığına karar verildiği

Parsons'a göre norm koyucu standartlar eleştireldir, çünkü harici olmaları ile aktörlerin hem kendi davranışları hem de objelerin değer-durumlarına ilişkin yargılamada bulunmasına izin verirler. Bu nedenden dolayı, tartışmaya yol açan bir formülasyonda, Parsons'a göre "Kültürel kalıplar şeklinde tezahür eden değer-yönelimleri ... bir topluluğun ortak değerleri olma potansiyelini taşırlar" (1951: 165). Bu potansiyellik, bu tür normatif kalıpların, toplumsal etkileşimleri aşırı derecede etkilediği ve aktörlerin sürekli olarak diğerlerinin davranışlarına ilişkin beklentilerini belirtme yolları aradığı gerçeğinden ortaya çıkmaktadır. Bunu yaparken, tek bir değer-yönelim takımı inşa edecek ve geliştireceklerdir.

Bir bakıma, kültürel sistemlerin ve kişilik sistemlerinin *toplumsal sistem* içerisinde birbirleriyle karşılaştıkları ve mücadele ettikleri söylenebilir. Bu, isteklerini gerçekleştirerek tatmin arayan bir bireyin yine kendisi gibi tatmin arayan diğer aktörlere karşı koyacağı ve tartışacağı sahadır. Bu, toplumsal sistem içerisinde Parsons'un sürekli olarak tutarlılığa doğru gerilim dediği bir eğilim ortaya çıkartır. Bu bakış açısı içerisinde, aktörler sürekli olarak düzene ve tahmin edilebilirliğe/önceden kestirilebilirliğe (predictable) yönelmiştir – diğerleri ile anlayış paylaşımı arayacaklardır, çünkü bu karşılıklı beklentileri tesis ederek durumu dengelemektedir. Bu tür bir anlayışı tesis etmenin aracı etkileşimdir. Bununla birlikte, toplumsal sistem içerisinde bu etkileşimin kişiler arasında değil, roller arasında olduğu anlaşılır. Bir rol, kişiliğin belirli bir toplumsal sistem ile kesişmesidir. Örneğin, aktör Luciano Pavarotti'de olduğu gibi, toplumsal sistemin televizyon endüstrisi ile kesişimi opera sanatçılığı rolüdür – ancak rol kişiliğin bir parçası olup, oğul, araba sürücüsü, yurttaş, vs. gibi diğer parçaların yanında bulunmaktadır. Etkileşim kalıpları rol takımları arasında dengelendikçe, amaç takımları toplumsal sistemin rol-üyeleri (role-members) arasında paylaşılmaya ve etraflarında sınırlar tesis edilmeye başlar. Toplumsal sistemin kendisi topluluk ya da aktörler topluluğu olarak kabul edilebilir. Aynı şekilde topluluk içindeki elemanların da birbirleriyle etkileşime girdiği kabul edilebilir.

Yine, ana planı kullanarak, toplumsal sistem içerisinde etkileşimlerin yönlenebileceği üç problem kümesi ve bu şekilde üç tür rol içeriği tanımlamak mümkündür (Parsons, et. al. 1951: 208-21). Bunlar:

• Müdür, fabrika sahibi, sanatçı gibi ekonomik roller tarafından karşılanacak ve maddi kaynakların ve mükafatların güvence altına alınacağı, işleneceği ve tahsis edileceği araçsal problemler (instrümantal problems);

• Aşık, anne, eğlendirici gibi anlamlı rolleri ortaya çıkaran ve duygusal ilişkiler tesis eden dile getirimsel problemler (expressive problems) ve

• Politikacı, rahip, öğretmen gibi liderlik rollerine yol açan ve toplumsal sistemin dayanışmasına ilişkin bütünleştirici problemler (integrative problems) dir.

Bununla birlikte, bu tür etkileşim kalıplarına hareket serbestisi verilmez fakat bu tür etkileşim kalıpları, kurumsallaştırılmış değer-yönelimleri tarafından yönlendirilir ve sınırlandırılırlar. Kurumlar, kendilerini oluşturan rollerin uygun olduğu rol-modellerdir (role-patterns) – örneğin tek eşli evlilik ve özel mülkiyet (1991; 39-40). Yine bunların üç türü vardır:

• Rolleri ve kalıplarını tanımlayan ilişkisel kurumlar (sözleşme, kan bağı, arkadaşlık, istihdam edilme).

• Çıkarların elde edilmesini sağlayan ortak bir çaba (kar, otorite, topluluk) sonucu oluşan düzenleyici kurumlar; ve

• Kültürün (din, bilim, eğitim) içeriğini oluşturan kültürel kurumlar

Bir Kültür Olarak Din ve Bir Din Olarak Kültür

Şekil 5.2'deki şemanın açıklanmasında bu üç biçimin her bir yapısı arasında basit bir benzerlik ve bu tür bir statik dengenin olduğunu varsaymamak gerekir. İlkin, nerede sistemler arasında bir bağlantı varsa, orada, kategoriler arasında çoklu bir etkileşim vardır. Örneğin, araçsal (instrumental) etkileşimde, aktörün bireysel amaçlarını bir istekler listesinden seçmiş ve durumu belirlemiş olması gerekir. İkincisi, bunlar, şimdiye kadar tartışıldığı gibi, ciddi manada, içeriksiz kategorilerdir. Örneğin, belirli olmayan inanç ya da düşünce, kültür içinde ve araçsal (instrumental) eylemin belirli olmayan biçimi (örneğin, kapitalistik, sosyalist ve feodal) toplumsal sistem içinde belirtilir. Bu içerik, görüleceği gibi, kalıp değişkenler tarafından önceden hazırlanır (bölüm 2'ye bak).

Daha da önemli olanı, üç sistem arasındaki trafik, tek yönlü değildir – sadece dört geçişenlik (interchange) belirtilmektedir. En önemli eleştiriden zaten bahsedilmişti – kültürel sistem içine yerleştirilen normatif standartlar, değer yönelimleri şeklinde kişilik içinde içselleştirilir. Kişilik ile kültür arasında bundan başka dolaylı bir bağlantı daha vardır. Toplumsal sistem içindeki rollerin oluşumu gibi kültürel sistemin unsurları, sürekli olarak

sabitlenmiş bir şekilde durur ve bunlar, roller arasındaki ilişki ya da örnekler olarak düşünülebilir. Bu, eylem yönelimlerinin (action orientations) kurumlara dönüştürüldüğü bir kurumsallaşma sürecidir. Rol kalıpları hakkında bir şeyler öğrenilen bu süreçte, toplumsallaşmanın içeriğini, kurumlar kendi kendilerine oluştururlar. Geride kalan mübadele, kişiliğin haz veren şeyleri araştırmak için, rolleri güçlendirdiği ilişki (involvement) sürecidir.

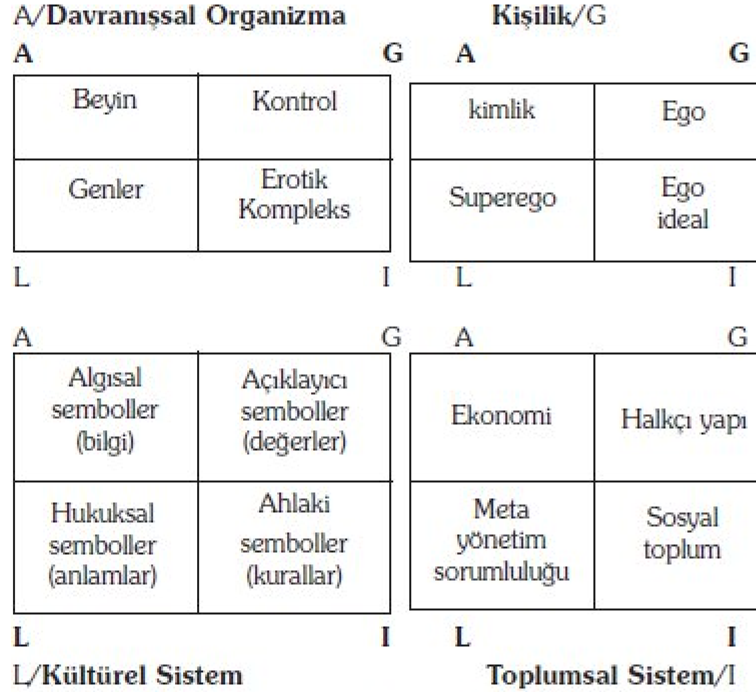
Bu mübadele modeli, Parsons'ın teorisindeki bir çok eleştirinin odak noktası olmuştur. Üç sistem arasında simetri bulunmadığını varsaymasına dair itirazlarına rağmen, kültürü özellikle de kültür bileşenlerini gözden kaçırmanın zor olduğunu belirtir ve ona göre, bu üç sistem arasındaki simetri başka şeyleri de belirlemektedir. Kişilik içindeki motivasyonun yanında uzanan kültüre itiraz ettiği halde, kişiliğin kültürü etkilemesi yönünde hiçbir araca müsaade etmemektedir– trafik tamamen tek yönlüdür. Sistem içinde denge ve tutarlılık yönünde kuramsallaştırma olursa, daha sonra kültür toplulukları imtiyazlı olacak ve bireysel kişilik farklılıkları daha da önemli hale gelecektir. Parsons'ın söylediği gibi: 'Kişilikleri oluşturan öğelerin içselleştirilmiş ihtiyaç-duygu yapısına sahip ortak değer modellerinin bütünleşmesi, toplumsal sistem dinamiklerinin en öz fenomenidir-olgusudur' (1991: 42).

Parsons'ın kültürel sisteminin Durkheim'ın *kollektif vicdan'ı*na daha çok benzemesinin nedeni, Parsons'ın onu diğer sistemlerden daha farklı kavramsallaştırmasıdır. Kişilik ve toplumsal sistemler, aktif ve dinamiktirler ve bunlar, enerjilerini aktörlerin motivasyonlarından alan enerji ile şarz edilirler fakat, kültürel sistem enerji girdilerini kabul edebilecek bir kapasiteye sahip değildir: 'Bir kültürel sistem, somut bir eylem sisteminin parçası olmadıkça "işlemez", sistem sadece sistemdir (it just 'is') (1991: 17). Bireysel motivasyonlar için bir çıkış yolu olmadığı kabul edilecek olunursa, o zaman birey, sistem tarafından bastırılmış olur ve insanlık toplumsal olmaktan çıkar" (bak Wrong: 1976).

Sibernetik Hiyerarşi: Daha fazla Bilgi

Yukarısı, Parsons'ın orta dönem kariyerinde, yani, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki döneminde geliştirdiği, kuramsal sistem yönelimini temsil etmektedir. Bu, Parsons'ın kuramsallaştırmasının en önemli noktası olarak görülebilir ve kesinlikle O'na karşı yönlendirilen eleştirinin odak noktasıdır. Bununla birlikte, bölüm 4'de tartışıldığı gibi, bu materyalin hemen yayınlanmasından sonra Parsons, Bales olarak

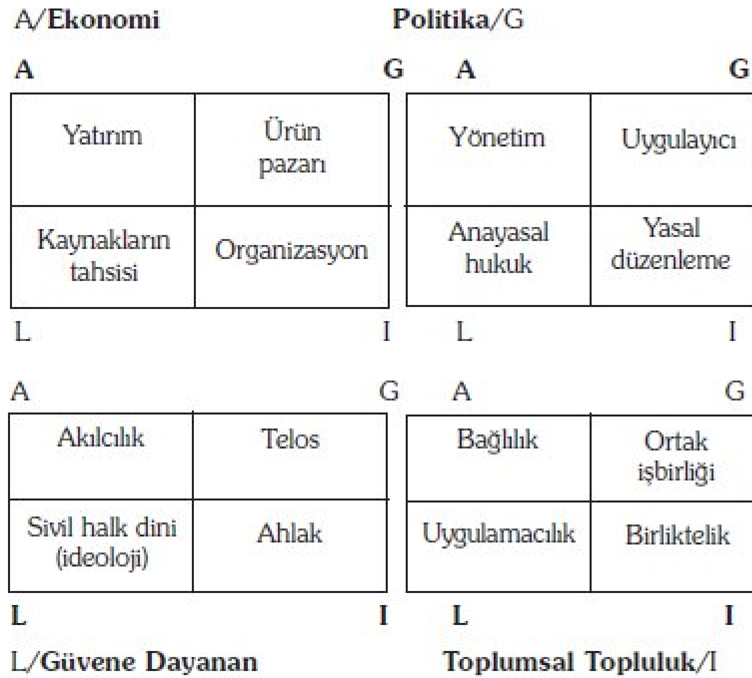
adlandırılan bir küçük-grup kuramcısına (a small-group theorist) rastlamış ve çalışması, tamamıyla daha yapısalcı bir karakteristiğe bürünmüştür. Entelektüel yönelimdeki bu değişimin sıradan bir görünümü, fakat bir çoğunun çıkarına görüneni, Parsons'ın üçleri (eylem sistemleri, objelere yönelme modları/tarzları) ya da beşleri (kalıp değişkenler) düşünmeye son vermesi ve bunların yerine dörtlü sınıflamayı (fonksiyonel zorunlulukları) standartlaştırmasıdır. 4. Bölümde bahsedildiği gibi, ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi de, Parsons'ın eylemin alt sistemleri için davranışsal organizmacılığı (behavioural organism) ilave ettiğidir. Başka bir sonuç ise sistem içinde sistemlerin ayrıntılı bir şekilde açıklanmasının bir zihin meşguliyeti olduğudur, bu o kadar ilerlemiştir ki son yorumcular (örneğin Rocher 1974; Craib 1984) Parsons'ın çalışmasının bu evresine sık sık gereğinden fazla vurgu yapmışlardır.

Şekil 5.3 Eylem sisteminin alt sistemleri
(Parsons and Paltt, 1973:436, uyarlanmış hali)

Küçük gruplarla ilgili Bales'ın çalışması, AGIL harfleri (A:adaptation, G:goal attainment, I:integration, L:latency ya da latent maintenance, çn.) olarak bilinen dört işlevsel zorunluluğun yeni bir ana planını Parsons'a daha önceden hazırlamıştır. Şekil 5.3 genelde Parsons'ın eylem sistemini nasıl kavramsallaştırdığını gösterir. Gizil bileşenler ve bütünleşme içinde bozulan değerlendirici tarz (evaluative mode) olan genel değişikliğe dikkat etmek

gerekir. Aynı zamanda, toplumun alt-sistemlerinin de yeniden açıkça belirtildiğine dikkat edilmelidir. Özellikle, I kutusu, toplumsal cemaat ile çok sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiştir bu da hukuk sistemi ile mücadele eden bir kısım olmuştur. Dikkat edilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de, 'gizil muhafaza kalıpları (latent pattern-maintenance ve gerilim yönetimi (tension management)'altsisteminin toplumu 'güven içinde' tutan güvene dayalı denetim altsistemden (fiduciary subsystem) oluştuğudur. Bu anlayış (respecification), üniversitenin toplumsal hayattaki yerinin öneminin sağlanması için Parsons'ın görüşleri ile uyum içindedir (özellikle bak Parsons ve Platt 1973). Kültürel sistem ile ilgili önemli bir başka gelişme de, diğer üç alt-sistemin etkisine artık kapalı olmasıdır. Daha doğrusu her biri, diğerlerinin etkisine izin veren her bir alt sistemin kendi ortalama değişimini (exchange) (AGIL sırası içinde, anlayış/bilgi (intelligence), performans kapasitesi, etki, ve durumun tanımlanması) üretir.

Şekil 5.4 Toplumsal sistemin altsistemleri
(Parsons and Paltt, 1973:436, uyarlanmış hali)

Şekil 5.4 toplumsal sistemin bileşimindeki alt-sistemlerin yeni organizasyonlarını göstermektedir. Özellikle, Parsons ve Smelser'ın AGIL planını ilk önerdiklerinde çalışmayan toplumsal topluluk ve güvene dayanan (fiduciary) alt sistemlerin detaylarını göstermektedir. Diyagramda kullanılan terimler Parsons'ın kendisine ait olmadığı halde, güvene dayanan

sistem ile ilgili yeni plan, önceki göstergelerin altında gruplandırılan yapısal anlaşmaların/düzenlemelerin (arrangements) görünüşe göre gelişigüzel toplanmış mantıki bir düzenlenmesini ifade eder. Genelleştirilmiş medya vasıtasıyla birbirine bağlanan eylem sisteminde olduğu gibi, toplumsal sistemin elemanlarını birbirine bağlayan bir medya da vardır. AGIL sırası ile bunlar; para, güç, etki, taahhüt/bağlanma (commitment) dır.

İlk bakışta, Parsons savaş sonrası dönemin kültürel veya dinsel determinizmini gözden kaçırmış gibi görünebilir, fakat durum gerçekte böyle değildir. Şekil 5.3 ve 5.4 sadece alt-sistemlerin ve sistemlerin yatay düzenlemelerini/anlaşmalarını göstermektedir. Fakat aynı zamanda dikey bir anlaşmaya/düzenlemeye de sahiptir. Bu anlaşma/düzenleme, basmakalıp bir şekilde "sibernetik" hiyerarşi olarak bilinir (Parsons 1966: 28-9). Bu hiyerarşi, AGIL sıralaması içinde tersten en başa doğru organize edilir. Bir sistem ne kadar çok bilgi içeriğine sahipse o kadar yüksek; ne kadar çok enerji içeriğine sahip olursa da o kadar düşük olur. Kabaca konuşacak olursak, daha-yüksek düzen sistemleri (higher-order systems) daha düşük düzen sistemleri (lower-order systems) içinde üretilen enerjiyi, kullanmak için birleştirirler ancak bunu enerji var olduğu sürece yapabilirler. Böylesi daha düşük düzen sistemleri, üst düzen sistemlerinin (upper-order syystems) imkanlarını sınırlar, fakat üst düzen sistemleri, daha düşük düzen sistemlerini kontrol eder ve yönetir. Bu, toplumsal sistem içinde yöneten sistemin güvene dayalı olmasına (fiduciary), denetlemesine rağmen, genel eylem sistemi içinde yönetici sistemin kültürel olduğu anlamına gelmektedir. Yaşayan şeylerin genel sistemi içinde, eylemin, 'nihai gerçeklikten' ya da 'doğaüstü' şeylerden daha sonra geldiği de anlaşılmaktadır. Dinsel saptama, bu şekilde sağlama alınmış gibi görünür. Aslında, Parsons, sistem teorisi üzerine ömrü boyunca yaptığı çalışmayı bu yönerge içinde açık bir ifadeyle sonuçlandırmıştır:

> Eylem sistemlerinin şekillenmesinde sibernatik olarak en yüksek elementlerin öneminin vurgulanması anlamında, ben toplumsal deterministten çok bir kültürel deterministim. Benzer bir şekilde, toplumsal sistem içinde, kural koyucu (normative) unsurların, toplumsal değişim için kurucu birimlerin 'maddi çıkarlardan' daha önemli olduğuna inanırım [1966: 113].

Yeni-işlevselcilik: yeniden kazanılan cennet

Parsons'ın kuramı, modern zamanlarda, toplumsal olana ilişkin genel ve öze hitap eden bir kuram sağlama bakımından en başarılı bir girişim olarak

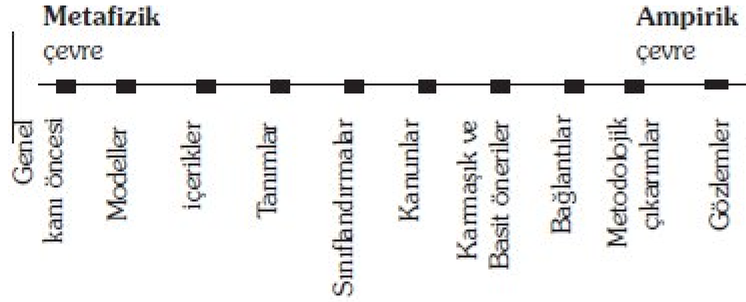
durmaktadır: Bu kurama sadece Shultz ve Althusser meydan okuyabilmiştir. Postmodern kuramsal dönem, Habermas'ın (bkz., gelecek bölümler) çalışmalarının bir fener gibi durduğu, benzer bir cesaret düzeyinden yoksun durmaktadır. Postmodern dönemde, çoğu sosyolojik kuramsallaştırmalar, ya tarihselciliğe (historicim) (örneğin, Foucault, Mann ve Wallerstein) yeniden başvurmuşlardır ya da üst-kuramsal (meta-theoretical) özellikte olmuşlardır. Toplumun kuramından çok kuramların kuramının yapıldığı, türdeki ilk düşünce örneklerini, Alexander'ın (1982a; 1982b; 1983; 1984; 1988) öncülüğünü yaptığı, eskiyi yeniden canlandıran, yeni işlevsellik adıyla bilinen okul vermiştir. Yeni-işlevselcilik, Parson'cu düşüncenin yeniden canlandırılması için bir araç gibidir. Üst-kuramsal bir konuma almış olmasından dolayı ne kadar eleştirsek de, Alexander'ı, Amerikan sosyolojisini, özellikle, deneysel iddialarından, uzaklaştırarak, asıl temel olan kuramsal tartışmalara yeniden taşıdığı için, kutlamak gerekir.

Jeffrey C. Alexander
Amerikalı, Alexander, üniversite eğitimini, Harvard'ta üst lisan eğitimini ise Californiya Üniversitesinin, Berkeley kampusunda yaptı. Hayatının bu aşamasında, Yeni Sol Markxist biri olarak tanınmıştı; ancak, kuramsal ve siyasal yönelimi, 1970'li yıllarda, çoğulculuk ve işlevselciliğe doğru kaydı. Şu anda ise Los Angeles'ta ki Californiya Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak çalışmakta, yeni işlevselcilik adıyla bilinen sosyolojik düşünce akımının kuramcısı ve çağdaş sosyolojiyi yönlendiren bir avuç kuramcıdan birisi olarak bilinmektedir.
Kaynak: Ritzer (1991:600-1)

Tahmin Edici Kuram

Alexander geleneksel bilim görüşünü, yeniden nasıl kuracağını araştırarak işe başlıyor. Bilim, Şekil 5.5.'te gösterildiği gibi etkinlikler sürekliliği ile ilgilidir. Bazı etkinlikler, dünyanın deneysel gözlemlerine daha yakınken, bazıları daha metafizikseldiler ve çoğunlukla, "kuramsal" olarak sınıflandırılırlar. Bu süreklilikte, çeşitli konumlar birbirleri ile karşılıklı ilişki içinde iken aynı zamanda, kısmı özerkliğe sahiptirler. Parsons'ın (Amerika'da) reddedilmesinden sonra sosyoloji, bu devamlılıktaki, sağ sol arasında radikal bir kopuşu varsayan positivist yönelim kıskacına girdi ve burada sol bilimsel görülmedi, bunun için de sosyolojiye uygun bulunmadı. Bu şekilde sağlamlaştırılmış olan pozitivizm, öyle bir hal aldı ki, kuram, deneysel gözlemlerden çıkarılır oldu. Alexander ise alternatif bir görüş geliştirdi ve bilimin, hem kuramsal hem de deneysel mantığı izleyebileceğini ve kurama, özellikle, sosyolojik düşüncenin genel

varsayımlarına (presuppositions, düşüncelerine, çn.) ciddi bir dikkat sarf edilmesi gerektiğini, iddia etti.

Şekil, 5.5. Alexander'ın sistematik devamlılığı (Alexander 1982a:3)

Alexander, sosyalbilimin epistemolojisi hakkında her zaman iki ana noktanın olduğunu söylemektedir. Bunlar: insan davranışlarının gözlenmesine öznel olarak mı nesnel olarak mı yaklaşmak gerektiği ya da bilinçliliğin mi, (niyetselliğin mi, vb.) insan davranışlarını açıklayabildiğidir. İkinci olarak; özgür istenç ve determinizm sorunudur: eylemler gönüllülük (isteğe bağlılık, çn.) esasına göre mi yoksa dışardan gelen sınırlamalara göre mi olmaktadır. Bu iki tartışma noktası, engellenme eğilimdedir: eğer, davranışların insan bilincinin bir ürünü olduğu konumuna tutunulacak olunursa, o zaman, davranışların gönüllülük esasında yapıldığı ve aynı şekilde, nesnelliğin determinizm ile ilişkilendirilmiş olduğu görüşünü de kabul etmek gerekir. Bununla beraber, özel bir bilgi türü olan sosyolojide, bu iki varsayımsal (düşünsel, çn.) konum, Alexander'ın hafif ayarlamalar dediği (modulations) iki çözümleme düzeyinde uygulanmaktadır ki bunlar: birey ve kollektivite'dir. Birey düzeyinde, birey eyleme ilişkin varsayımlar (elde varolan düşünceler, çn.-presuppositions) yapmalıdır, özellikle, araç ve amaç ilişkisi hakkında bu düşünmeleri/varsayımları ortaya koymalıdır; kollektivite düzeyinde, birey, aktörlerin birbirlerine nasıl bağlandıklarına ilişkin düzen hakkında varsayımlarda bulunmalıdır. Bu ikilemlerin birbirlerine geçişlerinin ortaya koyduğu varsayımsal (düşünsel) yönelimler Şekil 5.6'da gösterilmiştir. Şimdi bunları daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebiliriz.

Şekil, 5.6. Alexander'ın Varsayımlar Şeması.

Eylem kuramındaki merkezi konu eylemin rasyonel olup olmadığına ilişkindir. Bu noktada, Alexander, rasyonaliteye özel bir anlam veriyor; araçsal özelliğine değiniyor; yani "eylem tam bir etkinlikle, amaçlarca güdülürler ve hedefler, dışsal koşulları sınırlama bakımından, mümkün olan en etkin şekilde, daha geniş normatif amaçlar için hesaplanırlar (1982a: 72). Bu tür araçsalcı varsayımlar, aktörlerin devamlı olarak hesap yaptıkları ve ekonomik düşündüklerini özellikle de, ahlaksal olmaktan çok teknik düşüncelerin yönlendirmesi ile hareket ettiklerini ileri sürmektedirler. Aktörler, hedefleri kendileri için koymazlar, daha çok dışsal maddi koşullara uyum sağlamak isterler. Bundan farklı olarak, sosyologlar eylemin rasyonel olmadığını fark ettiklerinde, onun "sadece koşulların içeriğince değil, normların ideal içeriklerince üretilmiş" (1982a, 76) olduğunu düşünürler. Bu konumda olan kuramcılar, sürekli olarak eylemin teknik olarak rasyonel olmayan normlarca nasıl yönettiklerine dikkat çekmişlerdir. Bu anlayışla, eylem yine gönüllülük esasına bağlanıyordu, çünkü, yön veren normlar seçilmektedir ve seçimin öznel içeriğinin aynı şekilde keşfedilmesi gerekir.

Düzen sorunun sahte bir sorun olduğu iddiasına karşıt, Alexander, eylemin yanı sıra ona da tüm sosyal kuramın temeli gibi muamele ederek, imtiyazlı bir konum vermektedir. Alexander'ın düzeni tanımladığı biçime bakıldığında, kesinlikle böyle bir düşüncenin inkar edilmesi çok zor olmaktadır: "düzen sorunu, bireylerin bir birleri ile nasıl bütünleştiklerine, tesadüfü olmayan sosyal kalıplarda ne türden güdüler oluşturduklarına ilişkin bir sorundur" (1982a: 92). Düzen hakkındaki bazı varsayımlar/düşünceler düzeni tortusal bir kategori gibi görürler ya da bireylerin eylemlerine indirgenebileceğini düşünürler: bu konum içinde, normativistler (Schültz, Garfinkel, Giddens, bkz. bölüm-2), araçsalcılar

(Homans, Coleman, Elster, bkz., bölüm-3) alt yönelimler olarak belirirler. Fakat, bundan daha önemlisi, kolektivistler yani, düzenin, bütüncül ve müdahale-edilemez biçimine ilişkin varsayımlardır. Burada ise düzen, toplumun güçlü ve ayrık öğelerince oluşturulmuştur. Amaçlar, güç yapısını alt üst etmede ya da devam ettirmede maddi çıkarlara indirgenebilir. Temel olarak Marxist düşünce içerisinde böyle bir yönelim, rasyonel olmayan eylemler ve normlara uyma ideolojinin hataları ya da "yanlış bilinçlenme" diye tanımlanarak gözden çıkarılırlar. Buna alternatif konum olan sosyolojik idealizm (örneğin, Durkheim, Parsons) düzeni öznel bilinç içerisinde içselleştirirler. Burada ise düzen, normların düzene kabul ettirilmesinden çok, bireylerin kolektif normlara bağlanmasının bir ürünüdür.

Alexander bu konumların hepsini de uygun bulmaz:

> Eğer maddi yönelim kuramı, belirleyici olursa, içsel düzen hiç de düzen olmaz ve kurulu düzen gönüllülüğü tamamen ortadan kaldırır. Eğer bireylerin maddileşmiş düşünceleri kuramı belirlerse, o zamanda, gönüllülük ile düzeni uyuşturma olanağı ilkesel olarak inkar edilmiş olur. İçsel kolektif 'çözüm', sosyolojik idealizm biçimi alabilir. Yine de, hakiki kuramsal dikkat kolektif düzenin içsel görünüşü olan normatifliğe vakfedilmiştir. Toplumsal hayatın, içsel ve dışsal boyutu arasındaki fark etkili bir şekilde ortadan kaldırılmış olur (1982a:110).

Bununla beraber, Alexander'ın kuramı bu bölümde kendine uygun bir yer bulmaktadır, çünkü, kendi analizinin iki yanına imtiyazlı davranmak istemektedir: gönüllülük ve kolektivizm. Kendi sözleri ile, "idealler için uğraşan gönüllülük" (1982a:124) fikrini (ki bu fikir onu sıkı bir şekilde Parsons'cu kampa koymaktadır) korumak istemektedir. Fakat, Durkheim bir yana, Parsons'tan da daha fazla şeyler yapma iddiasındadır. Sosyoloji kuramlarının başarısızlığı bir varsayımsal kutbu seçip diğerine indirgemeden ya da reddetmeden kaynaklanmaktadır. Bireysellik gerçek sosyoloji adına reddedilecek olursa, Şekil 5.6'da gösterilen konumların hepsini, özellikle de düzene ilişkin hem maddeci hem de idealist varsayımları kucaklayan "çok boyutlu" bir yaklaşım arayışına girişilmelidir. Bu ölçütle silahlanmış bir biçimde, Alexander, Durkehim, Marx, Weber ve Parsons gibi sosyoloji klasiklerinin bu ölçütle, ne ölçüde uyuştukları ve nelerin geriye kaldığını görebilmek için, bu kuramcıları okumaya devam etmektedir.

Yazılanları Okumak

Sosyolojik maddecilik ile sosyolojik idealizmin en yüksek savunucuları, Marx ile Durkheim'dir. Alexander (1982b) bunları bir boyutlu, dengesiz ve uygunsuz kuramların en iyi örnekleri olarak görmektedir. İlkin, Marx'ın yabancılaşma konusundaki ilk çalışmasının, normatifliğe, eylem düzeyinde önemli bir bağlanma olduğunu kaydediyor. Birey gerçekte, özgürlük-arayışındadır ve bu yüzden yabancılaşmış hisseder. Bunun yanı sıra, kolektiflik, sınıfın sınırları ile düzenlemiştir ve bundan dolayı Marx çelişkili kalmaktadır. Alexander, Althuser'in, Marx'ın, doğal özgürlük ile hakiki sınırlar arasındaki bu çelişkiye, ikincisine kayarak cevap verdiği yolundaki görüşünü kabul etmektedir. Bu yönelimin uzantıları tanıdıktır: kapitalizm vahşi kanunlara göre gelişir: devrim insan bilincinin dönüşümünden değil, yapısal çelişkilerden dolayı ortaya çıkar: bireylerin bilinçleri "yanlış"tır ve üretilmiş bir ideolojinin yansımasıdır: burjuva toplumu malların etkili takibi ile tanımlanır: işçiler, kapitalist sistemce, yeniden emek üreten bir güç olarak oluşturulurlar; sosyal varlık bilinci belirlemez fakat bilinç onu belirler; ve yeni bir toplumun kurulmasında araçları oluşturan, yabancılaşmanın kökünün kazınması, şimdilerde kendi içinde bir sonuç çıkarmıştır: sınıf toplumunun yok edilmesi.

Bu dönüşümü üstlenerek Marx, Alexander'ın eylemin düzenle karşı karşıya getirilmesi gibi büyük bir günaha kendisini adamaktadır. Daha tanıdık, fakat daha teknik bir deyimle, Marx bütüncül ya da sosyolojik indirgemeciliğe başvurmaktadır. Alexander'ın gönüllülük diye tanımladığı bireysel eylemi toplumsal yapıya gönderme yaparak açıklamaktadır. Bu da istikrarsızlıklar getirmektedir (Marx, örneğin, kapitalist sistemi, devrime yardım edecek gönüllü bir proletarya cephesi ile yıkabilmektedir).

Alexander, benzer bir dönüşümün, karşıt bir yönde de olsa, Durkheim'in çalışmasında da olduğunu iddia etmektedir.[39] İş bölümüne ilişkin çalışmasında, Durkheim, (madde), neden ile (düşünce) işlev, bireysel özgürlük ile kolektif dayanışma araçsal kontrat ile kontrata temel teşkil eden normatif öğeler; ve organik dayanışmanın gönüllüğü ile zoraki işbölümü ve anomi arasında, bir dizi varsayımsal gerilimler ile yüz yüze gelmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, bu gerilimleri, din üzerine kurulu ideal bir kolektivizm ile çözmektedir. Burada Durkheim şunu göstermektedir: rituel diye adlandırılan, gönüllülüğe dayanan ve rasyonel olmayan bağlantılar, paylaşılan inançların soyut sembolleştirmelerine izin verir, bu sembol (totem), dönerek, toplumun düzene sokulmasına temel

sağlar. Dahası, bu yenilik bir kez ortaya çıktığında, Durkheim, sadece dinsel olanları değil, bütün insan bağlantılarını/ilişkilerini, paylaşılan duygular üzerine kurulu kolektif temsillerin ortaya çıkması için rasyonel temeller olarak görür.

Alexander'a göre, Durkheim'in görüşü de, Marx'ın ki kadar tek yanlıdır. Durkheim'de toplumun bütün kurumları, az yada çok dinseldir en azından ahlakı bir karaktere sahiptirler. Kolektifliği sınırlamaktan çok onların temsilleri için yaratılmışlardır. Artık "meslek gruplarında herhangi bir araçsal çıkar, devlette baskıcı bir güç ya da "yapay bir kimlik", hukukta akla bürüyen bir amaç ve eğitimde herhangi bir ideoloji" yoktur" (1982b:288). Böyle bir yöne doğru kayarak, Durkheim de Marx gibi, Alexander'ın sözünü ettiği büyük günahı işliyor ve eylem ile düzeni birbirine karıştırıyor. Bu bölümün ilk kısmında gördüğümüz gibi, Durkheim, bireyselciliği, ekonominin maddi sınırlarını, nihayette ilgisiz bir alana taşıyacak olan kültürel egemenlik (hegemony) lehine, inkar etmektedir. Bu tür sınırlar diyor Alexander, Marx'ınkine olduğu gibi Durkheim'in tek boyutlu görüşüne de istikrarsızlıklar getirmekte ve onları kuramsal olmaya zorlamaktadır.

Marx ve Durkheim tek boyutlu kuramlar üretmede tescil edilmiş başarısızlar olarak görülürse, Weber ve Parsons'da çok boyutlu kuram geliştirme girişimlerinde tescil edilmiş başarısızlardır. Weber'in çok boyutlu varsayımsal yaklaşımı (1983) nın en resmi hali eylem tipleştirmesinde bulunabilir. Bu gerçekten bir sınıflama değil, alternatiflerin sıralanmasıdır: araçsal olarak rasyonel olan bir eylemde, aktörler, normların ve amaçların üstesinden gelebilmek için, araçların ve koşulların hesaplanmasına izin verirler; değer-rasyonel bir eylemde, tersi ortaya çıkar; duygusal bir eylemde, bireyler kolektif düzene direnirler; alışkanlık eyleminde ise kolektiflik en üstedir. Alexander bunların, sadece deneysel tipler olmadıklarını fakat, aktörlerin etrafında dönüp dolaştıkları ve araçların, amaçların, normların, koşulların, ruhun ve kollektivitenin birbirleri ile uzlaştıkları çok boyutlu, düşünsel bir mekanın sınırlarına işaret ettiklerini belirtmektedir. Weber Alexander'ın çok boyutluluk ölçütünü (hemen hemen) karşılamaktadır, yani, çeşitli varsayımlara/düşüncelere, somut durumlarda aynı anda görünebilecek düzen ve eylemin analitik görünüşleri olarak muamele etmektedir. Bu çok boyutluluk bir dizi deneysel çalışmada da gösterilmiştir: Protestan Etiği iddiasında, dinsel düşünceler ekonomik rasyonalizsyona hız kazandırmaktadır; tersinden düşünülürse, dünya dininin

gelişimi, rasyonel din ilkelerinin araştırılması olarak görülmüştür; tabakalaşma analizinde ise sınıf hem önceden belli olan (pregiven) bir yapı hem de sosyal bir topluluk olarak görülmüştür; kent devrimi çözümlemesinde, Weber, kentsel tabakanın araçsal çıkarı ile yenieşitlikci fikirler arasında ki kesişmeden söz etmektedir.

Yine Weber de orijinal günahtan kurtulmuş değildi. Problem tohumları din sosyolojisinde atılmıştı. Burada, Çin'deki patrimonial sistemi, coğrafyayı düzeltebilmek için büyük ölçekli kamu işleri inşa etmeye ve bu inşa edilenleri de yönetebilmeye duyulan maddi ihtiyaca bir cevap verme olarak açıklamıştı. Fakat, bunu, Konfüçyüz'ün değerleri aracılığı yaptığı açıklamalardan çıkarmaktaydı ki, bu değerler çok farklı ve karşıttılar. Bunun için buradaki varsayımsal/düşünsel yapı çok boyutlu olmaktan çok ikirciklidir.

İyi noktadan bu düşüş, siyasi yazmalarla tamamlanmaktadır. Burada da, "meşruiyet tiplemesinden" egemenlik tiplemesine", "karizmadan" karizmanın rutinleşmesine", "aşkın hukuk değerlerinden" "geleneksel hukukta bulunan çıkarların birliğine", statüden, "mülkiyet ve mesleğe doğru bir kayış varır. Kısaca, Weber, geleneksel ve çağdaş toplum arasında radikal bir kırılmanın olduğu rasyonelleşme sürecini savunmaktadır. Çağdaş toplumun, araçsal bir temelde organize olunmuşsa, çağdaş eylemin de yararcılık temelinde anlaşılabileceğini düşünmektedir.

Bununla beraber, Alexander'ın Durkheim, Marks ve Weber hakkında görüşü tek yanlı ise Parsons'a ilişkin görüşleri de kesinlikle öyledir. Alexander (1984), Parsons'ın işlevselciliği, sistem kuramcısı olması da tutucu ideolog olması sadece görünüşte doğrudur; hakiki ve ciddi varsayımsal/düşünsel yönelimi çok boyutsaldır. Parsons, çok boyutlu gündemini birim eyleme (unit act) ilişkin ilk çalışmalarında ortaya koymuştu. Burada eylem, normlardan kurulmuş amaçlar, araçlar ve koşullar arasında ilişkiler ile sınırlı çok çeşitli araç ve koşulunun yönlendirdiği hedeflere erişmek için gönüllü (isteğe bağlı) çabayı anlamaktadır. Alexander'a göre, eylemin normatif ve koşula bağlı öğeler içerdiği yolunda Parsons'ın ısrar etmesi onun en güçlü olan yanıdır. Eylem hakkındaki bu ifade, sibernetik hiyerarşide düzen analizine taşınmıştır ki, burada düzen, değerler ile fiziksel-organik bir çevre arasındaki gerilimden ortaya çıkmaktadır.

Fakat, Parsons'ın çok boyutlu kuramının anahtar öğeleri yukarda incelediğimiz orta dönem diye adlandırılan dönemde bulunabilir. Bunlar

şunları oluşturur: toplumun, kültürün ve kişiliğin analitik olarak ayrılması ve karşılıklı olarak birbirlerine bağlanması sağlayan üç-sistem modeli; tahsis etmenin (maddi olarak) ve bütünleşmeni (normatif olarak)toplumsal sistemin ana problemleri olarak ortaya koymak; uygun olmayan bir toplumsallaşma ile toplumsal kontrol arasındaki ilişki. Bu çokboyutlu yaklaşım AGIL sistemleri arasındaki karşılıklı değişime odaklanan sonraki çalışmada incelenecektir.

Bu noktada Alxander Parsons'ın kendi çok boyutluluk ölçütünü karşılayıp karşılamadığından pek emin değildir. Parsons, diyor, aşağıdaki varsayımsal hataları işlemiştir:

• gönüllülük/isteğe bağlılık (voluntarism) üzerine yaptığı ilk çalışmalarında, düzenin, eyleme indirgenmesi

• toplumsal hayata katılımın tamamıyla gönüllülük esasında olduğunu söyleyen orta dönemde ısrar etmesi- eylemin en can alıcı noktasının ortak değerlerin ihtiyaç duyguları ile bütünleştirilmesidir.

• sapma ve toplumsallaşma çalışmalarında, maddi sınırlamaların ilgisiz olduğunu düşünerek bunların parantez içine alınması

• ekonomik ve siyasi kurumların norm ve değerlerin gerçekleştirilmesini sınırlayan kurumlar olarak değil de kolaylaştıran kurumlar olarak sunulması

• toplumsal topluluklar ve kalıp-devam ettirici altsistemler üzerine ilgili aşırı vurgular

• sibernetik hiyerarşide kültürel öğelere öncelik tahsis edilmesi

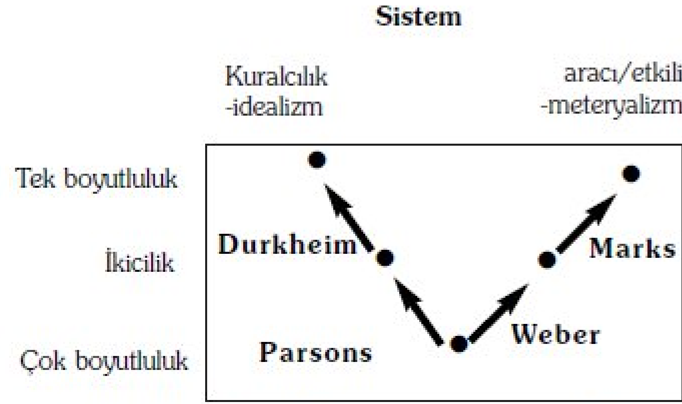
• evrenselliğe hayati bir toplumsal kurummuş gibi muamele edilmesi

• değer-üretme aleyhine olan değer- uygulamaya vurgu yapılması; ve

• modern toplumu, eğitim ve tabakalaşma alanlarında maddi konumların bireysel niyetlerden türediği, gönüllülük esasında kurulan toplumlar olarak görmesi.

Bütün bunlar, Alexander'a göre, tek boyutlu bir sosyolojik idealizme doğru kayışı göstermektedir. Diğerlerine göre ise bir kayış değil onay vermedir. Parsons'ın ilk çalışmalarında, gerçekten de, Marx'ı Dukheim, Weber, Marshall ve Pareto ile her hangi bir kıyaslama girişimi yoktur. Eğer araçsallığı kullanacak olsaydı, zayıf ya da kısmi öğelerini kullanarak bunu yapardı.Koşullar birim eylemde zikredilecek olduğunda, asla tutarlı bir şekilde keşfedilemezler ve analizin odak noktasının dışında kalırlar. Para ve güç kontrol ilişkilerinden değer aracılarına transfer edilmişlerdir. Parsons'daki kayma ve hatalar hakkındaki Alexander'ın iddiası, bunlardan

dolayı, yanlış bir anlayışın sonucudur. Parsons, kendi konumunun ne olduğunu biliyordu ve tutarlı bir şekilde bunu kabul etmişti.

Şekil 5.7 Alexander'ın klasik kuramın varsayımsal kayışına ilişkin önerisi.

İşlevselciliğin Yeniden Düşünülmesi

Alexander'ın kuramının bir üst kuram (metatheory) yani kuramın kuramı olduğunu söylemiştik, fakat o bundan daha fazla bir şeydir. Klasik kuramın nasıl değerlendirebileceğine ilişkin bir dizi ölçüt ortaya korken, kuramın "gerçekten" ne olabileceğine ilişkin de bir iddiada bulunmuş olmaktadır ve bunu yaparken de dünyanın "gerçekten" nasıl olduğuna iliksin de bir iddiada bulunmuş olmaktadır. Alexander ısrarlı bir şekilde bizlere şunu söylemektedir: dünya çok boyutludur, normatif ve araçsal yanları vardır ki hem eylem hem de düzen bu yönler arasında bir uzlaşma ve dengeyi içermektedir. Bunun gerçekten üzerinde durulmaya değen bir konu olduğuna ileri sürülebilecek kanıt en büyük sosyoloji düşünürlerinin kesinlikle bu öğeleri üzerine yoğunlaşmış olmalarıdır. Sorun, bizlerin onun bu kanıtı ile ikna olup olmayacağımızdır.

Bu kanıt Sekil 5.7'de özetlenmiştir. Burada gösterilmiştir ki, Marx ve Durkheim varsayımsal konumlarını düalizminden ilkin idealizme daha sonra materyalizme kaydırmışlardır. Weber ve Parsons ise çokboyutluluk ile başlamışlardır ve daha sonra bir ölçüde düalist bir konuma kaymışlar ve düşünsel (presuppositinal) yönelimlerde birini ya da ötekisini vurgulamışlardır. Bu kişiler gerçekten en büyük kuramcılar iseler, o zaman, belirtilen iki yönelimi birleştirme girişimi radikal mantıksal olarak birbirlerine zıt olduklarından mümkün olmayacağını bu durum bize göstermektedir (bunlar varlıklarını karışlıklı olarak sürdüremezler). Yine de Alexander sadece Weber'in onları tutarlı bir şekilde ayakta tutmayı

başardığını ileri sürmektedir. Bizler daha fazla şunu düşünmeliyiz: Alexander'ın varsayımsal ikiliğinin kendisi sorunludur; belki de, birleşik düşünsel/varsayımsal bir yapı kurabilecek kuramsal bir hamle arayışı içinde olmamız gerekir ve bizler kuramları okumak kadar yazmaya da çalıştığımızda bunu başarma şansımız olur.

Alexander'ın analizini yanıltıcı olarak görsek bile, Parson çalışmaları başta olmak üzere kuramsal çalışmalara duyulan ilginin yeniden canlanmasında yapmış olduğu müthiş etkiyi kabul etmemiz gerekir. Klasik çalışmalar ilişkin yaptığı çalışmaları göz önünde bulundurarak, Alexander (1985) yeni işlevselciliğin temel özelliklerini şu şekilde belirtiyor:

• sistemi, birbirine geçmiş her bir parçanın etkinliğinin diğeri üzerinde bir etkiye sahip olduğu, bir parçalar toplamı olarak görerek, bunun üzerine odaklaşma

• hem eylem hem de yapıya ilgi duyma (dilegetirme ve amaçlar kadar koşula bağlılık ve araçlar da ilgi odağıdır)

• bütünleşmeyi, sapma ve kontrol sistemleri karşısında ortaya çıkabilecek bir olanak olarak görme (bütünleşme, bir aktör kategorisi değil, bir gözlemci kategorisi olarak denge düşüncesini ifade eder)

• kültürün özerk bir alan olduğu ve toplumsallaşmanın da kritik bir süreç olduğu görüşü

• farklılaşmanın temel bir toplumsal değişme süreci olduğu düşüncesi

• kuram kurmayı deneysel araştırma ve gözlemlerden bağımsız bir etkinlik olarak görme.

Alexander (1988: 301-33), bu ilkeleri oldukça kısa ve mikro düzeyde sayılabilecek kendi toplum kuramını geliştirmek için uygulamaya aktarma arayışı içerisindedir. normatif olan ile araçsal olan, eylem ile düzen (eylem ile başlayarak düzen üzerine yoğunlaşarak), arasındaki temel ayrımı ele almaktadır.

İnsan eyleminin iki boyutu vardır: yorum ve strateji kurma (strategization). Yorumun ise iki alt süreci vardır; tipikleştirme ve buluştur/keşfetmedir. Tipikleştirme Schütz'un kuramından alınmıştır ve kendi eylemlerimizi ve diğerlerinin eylemlerini çok daha geniş olaylar manzumesi içerisindeki anlar olarak görerek onları sınıflandırarak anladığımız süreci ifade etmektedir. Bununla beraber tipikleştirme süreci sadece pasif bir süreç değildir, yeni türden olayların keşfedildiği/bulunduğu toplumsal etkileşimleri içermektedir. Buna karşın, strateji kurma insanların çıkarlarını tanımayı, amaçlar koymayı ve dünyayı, bu amaçların

gerçekleştirilebileceği bir dünyaya dönüştürme yollarını aramayı, içermektedir. Strateji kurma, zamanın, enerjinin ve bilginin hesap edilmesini gerektirir. Bu sonuncusu, strateji kurmanın kendisinin yorum yapmaya bağlı olarak (ona ihtiyaten, çn) ortaya çıktığını göstermektedir- yani, varolan/mümkün olan bilgi içerisinde yer almalıdır.

Alexander kuramındaki sistematik öğeler, düzen boyutunu düşünmeye başladığımızda daha fazlaca ortaya çıkmaktadır. İlkin, kendisi ve Parsons arasına bir mesafe koymaktadır. Parsons eyleme ilişkin üç (daha sonraları dört) alt-sistem tanımlamıştı: kültür, toplumsal sistem, kişilik artı daha sonraları davranışsal organizma). Alexander (1988:316), bu üç alt sistemin eylemin kendisinin kavramlaştırılması olmadığını daha çok eylem koşullarının (environments) kavramlaştırılması olduğunu ileri sürmüştür. Dahası, bu koşullayan sistemler, eylemi "hareket ettirirler ve sınırlarlar".

Toplumsal sistem, aşağıdaki araçlar vasıtasıyla eylemi etkilerler:

• nesne ve konum sağlar (iş bölümü ve siyasi otorite kurumları kritik alanlardır).

• çıkar birliklerini ortaya çıkaran toplumsal dayanışmanın etkisi ile,

• toplumsal roller aracılığı ile katılımı yönlendirerek.

Aynı şekilde, kültürel sistem aşağıdaki araçlarla eylemi etkiler:

• hangi eylemlerin keşfedilip tipikleştirileceğini (sınıflandırarak) belirleyen semboller sağlayarak

• neyin anlamlı neyin önemli olduğunu göstererek (birleştirme)

• somut ve geniş bir şekilde uygulanabilecek olan tercih kalıpları üreterek örn; değerler (değer biçme) ve

• sistemi tehdit eden eylemleri tanıyarak ve ayırarak (temizleyerek).

Son olarak, kişilik eylemi aşağıdaki şekillerde etkilemektedir:

• nesneler ile bağlantı kurma (duygusal bağlar kurma),

• eyleme farklı şekilde katılmaya izin veren bastırma ve savunma sistemleri kurma.

Analizlerine dayanarak Alexander eylem ve sistem koşulları arasındaki nedensel ilişkinin iki yönlü olduğunda ısrar ediyor: "eğer eylemi doğru bir şekilde kavramlaştırırsam, bu koşullar eylemin bir ürünü gibi görünecektir; eğer koşulları doğru bir şekilde kavramlaştırırsam, o zaman da eylem bunların sonucu gibi olacaktır." (1988:316). Bununla beraber, koşullar ile uğraşmak, eylem ile uğraşmaktan çok daha geniş bir alanla ile uğraşmayı gerektirir; eylemlerin koşulları nasıl ortaya çıkardığından daha fazlaca koşulların eylemleri nasıl yapılandırdıkları ile çok daha fazlaca meşguldür.

Eylem ve düzen arasındaki ikilik yine istikrarsız bir şekilde durmaktadır ve çelişkili kayışları davet etmeye devam edecektir.

Habermas'ın iletişimselliği:
kuramı ileriye doğru yönlendirme

Yeni işlevselciler ve diğerlerine göre, Parsonscı sistem kuramının zayıf yanı hayatın maddi koşullara ve bu koşulların yaratıldığı araçsal eylemlerle yüzleşmeden kaçınmasıdır. Bununla beraber, son zamanlarda yeniişlevselciliğin geleceği ve başardıkları hakkında bir araştırma yapan, Alxander ve Colomy (1990a:38-9), biraz da mübalağalı bir şekilde de olsa, Parsons kuramına Marx'ı sokuşturmaya çalışan Habermas'ın (1984; 1987) yeni katkılarını alkışlamaktadırlar. Bu katkı Habermas düşüncesindeki gelişmelerden sadece bir tanesini temsil etmektedir. 6.Bölüm'de bir yandan Frankfurt okulu ile illgisini keserken bir yandan da toplumsal değişmenin kaynağı olarak kültürel düzeydeki yasallaştırma kalıplarındaki dönüşümleri incelemeye ilgi duyan Habermas'ın ilk dönemindeki görüşlerini anlatmıştık. Buna karşın, 1980'li yıllarda yaptığı yayınlarda, (ki şimdi burada inceleyeceğiz onları), Parsons ile karşı karşıya gelir ve onun düşüncelerini uzun zamandır kendisinin tanıdık olduğu düşünceler ile bütünleştirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparak, kendisini tam-yetkinleşmiş bir sistem kuramcısına dönüştürmektedir, fakat aynı zamanda eleştirel yönelimini de korumaktadır. Kendisine, işlevselcilik, yorumsamacılık ve eleştirel yapısalcılık arasında bir yer edinmeye çalışan Habermas, Weber'den sonra, Alexander'ın çok boyutluluk ölçütünü karşılamaya en yakın kişidir.

Jurgen Habermas (doğ.1929)
Habermas Batı Almanya'nın sanayi merkezi olan Düsseldorf'ta doğdu. Nazismin aşırılıklarından edindiği tecrübelerden oldukça etkilendi ve sonuçta, Frankfurt Okulu ile yakın bağlantılara girdi ve 1956-1959 arasında Adorno'nun asistanı oldu. 1964'te, Frankfurt'taki, Johann Wolfgang von Goethe Üniversitesinde felsefe Profesörü oldu, 1971'den başlayarak, on yıl boyunca, Max Planck Enstitüsünde müdürlük yaptı. Aynı zamanda, ABD'de bir çok kez felsefe alanında ziyaretçi sıfatı ile bulundu. Habermars insancıl ve derin bir kuramcıdır, olgular ile değerler arasında bir sınır görmemektedir, bunun için de felsefe ile sosyoloji arasında bir ayrım da görmemektedir.
Kaynaklar: Penguin Dictonary of Sociology (1984: s.v. Habermars, Jürgen); Beilharz (1969: 133).

İlk dönemindeki Parsons (bkz. Bölüm.2) ve Alexander gibi Habermas da klasikleri okumak ile işe başlamaktadır. Fakat bu klasikler birazcık farklı klasiklerdir. Söylediğimiz gibi, Marx, Weber, Durkheim oradadırlar fakat aynı zamanda insancıl Marxistler, Lukács, Horkheimer ve Adormo'da vardır (bkz, Bölüm.6) ve özellikle de birey kuramcıları, Mead ve Schütz

(bkz.Bölüm.2). Habermas'ın niyeti, sadece araçsal ve normatif olanları kapsamak değil, kolektif hayat ile kişiler arası etkileşim arasında ki baği incelemektir. Bununla beraber, klasikleri gözden geçirmek, klasikleri gözden geçirenleri yeniden gözden geçirmek, bir tür atalara tapınma riskini de taşımaktadır. Bunun için Habermas'ı incelerken, kuramındaki yeni olan yanlara yoğunlaşmaya çalışacağız. McCarthy üç tane bu tür yeni yan olduğunu söylüyor:

> (1) öznel ve bireysel varsayımlar ile sınırlı olmayan ve onlara bağlı olmayan bir rasyonalite kavramı/düşüncesi geliştirmek..... (2) paradigmalar sistemi ile hayatı bütünleştiren iki-düzeyli toplum düşüncesini geliştirmek..... ve son olarak (3) eleştirel bir modernite kuramını oluşturmak.... (Habermas 1984: vi).

Bunlardan birincisi 2.Bölümde, üçüncüsü de 6.Bölümde, ele alınmıştı. Burada ise Habermas'ın sistem kuramına değineceğiz.

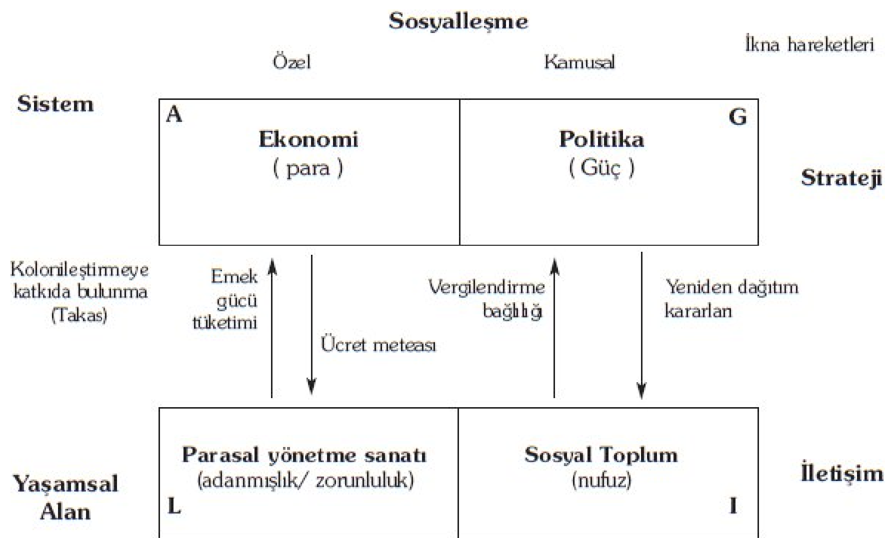
Hayatsüreci (lifeworld) ve sistem

2. Bölümde de belirtildiği gibi, Habermas işe eylem sosyolojisi ile başlıyor ve düzen sosyolojisine doğru ilerliyor. İleri iş bölümü koşulları altında bütünleşmeyi analiz eden Durkheim'in problemlerinden bir tanesini iki nokta arasında bir ayrım yapmadaki başarısızlığı olarak görmesidir: ki bu nokta, bir yanda, aktörlerin yönelimlerini uyumlu hale getiren mekanizmalar ve diğer yanda, aktörlerin eylemlerinin hesaplanmaması sonuçlarının işlevsel bir anlam taşıyıp taşımadıklarını ortaya çıkarabilecek mekanizmalar. Bu sonuncusu, yani sistem bütünlemesi, toplumsal birimler arasındaki alışveriş ve karşılıklı bağımlılığın doğal ve memnun edici sonuçları seklinde ortaya çıkar, fakat, birincisi, yani toplumsal bütünleşme, kolektif bilincin ahlaki içeriğini yeniden ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Habermas, bu ayrımın ikili bir toplum anlayışı gerektirdiğini kabul etmektedir: "toplum, eylemde bulunan öznelerin bakış açısından bakıldığında, bir toplumsal grubun hayat süreci (lifeworld), bir gözlemcinin bakış açısından bakıldığında, her bir eylemin sistemin devamlılığına yaptığı katkıya göre işlevsel bir önem taşıdığı eylemler sistemi'dir" (1987: 117, italikleri korudum). Hayat süreci toplumsal olarak uzlaşılmıştır, sistem ise "öznel olarak koordine edilmeyen normatif olmayan bireysel kararların yönlendirmesi ile bütünlenmiştir" (1987:150).

İlkel toplumlarda, hayatsüreci ve sistem büyük ölçüde bir aradadırlar. Fakat, toplumsal evrim, her birini öncelikli dönüşüm sürecine sokmaktadır: hayat süreci çok daha karmaşık hale gelmektedir kültür, toplum ve kişilik

alanlarına göre farklılaşmaktadır (yani bunlar birbirine benzemeyen aktörlerin anladıkları hayat alanlarıdırlar); sistem ise rasyonelleşmiştir, kapasiteyi yönlendirmek, yönlendirmede uzmanlaşan ekonomi ve siyasi yönetim üzerine odaklanan özerk örgütlerin ortaya çıkması ile artmıştır. Böyle bir durum, sistemin hayat sürecinden ayrıldığı ikinci-düzen dönüşümüne hız kazandırmıştır. Sistematik karşılıklı bağlar, yönlendirici organizasyonlarca sadece dilsizleştirilmiş paranın ve gücün aracılığı ile kurulmaktadır. Bunlar ne normatif düzenlemelerin ne de kimlik oluşumlarının merkezidirler ki bunlar iletişimin aracılık ettiği ve sistemin karşısında duran özellenmiş hayat süreci alanına dahil olmuşlardır.

Bu noktada, Habermas, Parsons'ın sistem kuramı ile kendisinin iletişimsel eylem düşüncelerini bütünleştirmeye uğraşır. İlkin, iddia ediyor ki, Parsons'ın "sistem içinde sistem" düşüncesi, semantik bir alıştırmadan öteye bir şey değildir. Eylem toplumun oluşması için bir koşul değildir fakat içeriği bir koşuldur (yani, kültür, kişilik ve toplumsal etkileşim hayat sürecinin özüdürler). Dahası, "fiili değerler" ve "tv'sel-telic- sistemler" gibi yapılar, hayat süreci etkinliklerinden soyutlamalardır. Gerçek sistemler, orijinal olarak Parsons ve Smelser'in önerdiği AGIL (Adaptation, Goal-Attainment, Latent pattern-Maintennance, Integration, çn.) buyruklarına (ekonomi, siyaset, toplumsal topluluk ve güven) yapısal tepilerdir/cevaplardır. Bunlar, 2.Bölümde sunulan (bkz. şekil 5.8), hayat süreci/sistem ikilisi bakımından yeniden yorumlanmaktadır. Ekonomi ve siyaset, yönlendirici aracılardır (agencies) sistem bütünleşmesine odaklanmışlardır ve stratejik eylemler aracılığı ile orgnaize edilmişlerdir. Toplumsal topluluk ve güven hayat sürecinin kamu ve özel sektörleridirler ve toplumsal bütünleşmeye odaklanmışlardır ve iletişimsel eylem ile tanınmaktadırlar. Bu yeniden yorumla ile Habermas, A/G'den Ben'e kaymakta ve I/L'yi ise toplumsal bütünleşme için paylaşılmış bir bölge haline getirmektedir.

Şekil 5.8 Habermas'ın Parsons'ın toplumsal sistem kuramını yeniden yorumlaması.

İçsel Kolonileşme

Bu noktada Habermas, karşılıklı değişim araçlarına dönmektedir. AGIL alt sistemlerinin herbiri para, güç, etki ve adanma (commitment) gibi ortamları üretmektedir. Özel ve kamu alanları birbirlerinden ayrılmadığı ve sistem/hayat süreci ayrımında ince bir karşılıklı değişim söz konusu olduğu gibi bir sayıltı ortaya çıkmaktadır. Fakat, bu karşılıklı değişim etki bakımından aynı değildir. Para ve güç kurumsallaşabilir ve belli bir yer edinebilecek kadar birikebilirler mülkiyet şeklinde ve görevler hiyerarşisi şeklinde gelişebilirler. Etki ve adama gibi itibar ve ahlaki otorite gibi benzer kurumlar ise çok daha kırılgandırlar, iletişimsel eylemlerden kurulmuş olduklarından, yarışmalara açıktırlar. Bunun için, örneğin, akademisyenlerin, gazetecilerin, sanatçıların entelektüellerin para ve gücün kötüye kullanılmasının üstesinden gelmek bir yana buna direnebilecekleri bir kurumsallaşmış bir toplumsal bütünleşme alanından söz edilememektedir. (1987:275). Sadece iddiasız bilim ve kilise kurumları hayatlarına devam edebilir.

Sistem ve hayat süreci arasındaki ilişkiler medyatikleşir, yani, bu ilişkiler, bireylerin organizasyonlara hayat-süreci üreten kimlikleri ile ya da insan olarak değil de, işveren, vergi mükellefi, tüketici, müşteri gibi farklılaşmış roller kisvesi altında yaklaştıkları alış veriş kalıpları şeklinde kurulurlar. Böylece, sistem somutlaşmış olur, toplumsal üyeliğin "gerçek" bir biçimi olmaktadır. Dahası, Habermas'ın tasvir ettiği parasallaştırma ve salahiyet verme süreçleri, içsel kolonileştirme dediği kalıp içinde, sistem ve hayat süreçlerinin yeninden buluştuğu bir durumu doğurmaktadırlar. Sadece sistem-hayat süreci değişimi değil, hayat sürecinin kendi içindeki değişimler de stratejik olmaktadır ve para ve güç sayesinde değiş tokuş vuku bulduğunda katılım da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, evlilik mukaveleye bağlanabilir; aile üyeleri birbirine karşı ceza ya da hukuk davası açabilirler; eğitim artan bir şekilde iş verme iş bulma uğraşı haline gelebilir; emeklilik hükümetçe organize edilebilir ve kurallara bağlanabilir olur; üniversiteler yönetimsel emirlere maruz kalabilir; mesleki uygulamalar hukuksal ve yönetsel kurallara bağlanabilir; bilim ulusal amaçlara ve teknolojik ilerlemelere yönlendirilir; seçkinci zevkler kitle-aracılarının iştahını kabartır; işçi sendikaları dayanışmacı olmaktan çok araçsalcı olur; ve siyasi tartışmalar kampanyaya yapılan bağışlar temelinde üretilen imaj ve sloganları doğurur. Bunlar ve verilebilecek diğer bir çok

örnek, para ve güç hayat sürecini delip geçmekte onu sistemin imajında yeniden üretecektir.

Sistem Kuramında Bunalım

Habermas kuramı, sistemin somutlaştırılmasını hayat sürecinde iletişimsel etkileşimin patolojik bir bozulması olarak gördüğünden eleştiriye açıktır (1987:375). İlk kez bunu ileri sürdüğünde (1976:5), (Parsons kuramı ile karşılaşmadan önce güvene dayalı ve toplumsal topluluk sistemlerini bir tek sosyo-kültürel sistem olarak göstermişti), dört değil üç sistem belirlemişti. Bu ilk şemasında, siyasi-yönetimsel sistem birbirleri arasında direkt bir ilişki olmayan ekonomik sistem ve sosyo-kültürel sistem arasında bir yerde yer almaktaydı. Siyasi-yönetimsel sistem yönlendirme yeteneklerini ekonomik sistemin külfetleri değiş tokuş eder. Burada sistem kuramı Marxist bunalım kuramına karşılık bulmak için sahneyi hazırlamaktadır. Bunalım ve kopuş, Habermas'a postkapitalizme hatta iletişimsel eylem üzerine kurulu postmodern topluma geri donüş için olanak sağlamaktadır (1976:17).

Bu bunalımlar temel olarak ekonomik sistemlerde ortaya çıkar ve eğer çözümlenemeyecek olursa ilerleyerek daha yüksek genelleme düzeyine yükselirler. Şunu da söylemek gerekir ki bu aşamada, Habermas, sistem bunalımları ile dört değil üç düzeyde ilgilenmektedir ve bunlar Şekil 5.8'de sistem formülasyonları ile uyum halindedir. Bir bunalım, diğer bir sistemin beklenti ve taleplerini karşılayabilecek kadar yeterli değiştirilebilir kaynak üretemediği durumlar olarak tanımlanmaktadır. Dört bunalım tipi, bunların kaynakları,yer değiştirme biçimleri, aşağıdaki gibidir;

• Ekonomik bunalım Burada Habermas, kar oranlarındaki uzun vadedeki düşüşe ve hızlı-gelişme-patlama döngüsüne ilişkin genel Marxist ekonomik yordamaları kabul etmektedir. Kapitalist ekonomik ilişkileri korumak için devlet artan bir şekilde, düzenlemelerdeki, korumalardaki, altyapı sağlamada ve kamu sektörü üretiminde sorumluluk kabul eder. Böylece, bunalım siyasi-yönetsel sisteme aktarılmış/taşınmış olur

• Rasyonalite Bunalımı Habermas'a göre bu aktarılmanın sonucu şudur; "hükümet bütçesi gittikçe sosyalleşen üretimin ortak maliyetini üstlenmek durumunda kalır" (1976: 61). Rasyonalite bunalımı, ekonomiye müdahale etme gerekliliği ile müdahale etmenin kapitalizmin normal sosyal ilişkiler olmasının inkar edilmesi anlamına geleceği gerçeği arasında yer alan bir paradoks haline gelir. Buna alternatif kapitalizmi serbest bir şekilde ve herhangi bir sorumluluk yüklemeden ikame etmektir fakat, bu tutum

bunalımı hayat süreci alanlarına aktarır. Devlet, planlama ile bırakınız yapsınlar arasında beceriksizleşir ve sendeler; bunun için de irrasyonel olur.

• Meşruiyet Bunalımı Devlet refah transferi yaparak üretimi ve yeniden dağıtımı ikame ettiğinde, kendisinin kapitalizmin hizmetçisi olduğu ortaya çıkar. Kitlesel sadakat geri çekilir ve devlet artık ulusal duygulara hitap edemez. Sadakat artık ücret transferleri yaparak "satın alınır", fakat bu tür ödemeler için gelen talep mevcut kaynakları aşarsa, o zaman meşruiyetin geri çekilmesi ile yüzleşilir.

• Motivasyon Bunalımı Meşruiyet bunalımı toplumsal topluluğun parçalanmasına ve yüksek düzeye ulaşmış özel ev haline geri çekilmeye (ki Habermas buna 'ailesel-mesleksel özelleşme' adını vermektedir) neden olacaktır. Böyle bir durum tüketime katkı yapmaktan ziyade ona daha güçlü bir yönelmeyi ortaya çıkaracaktır. Şunu söyleyebiliriz, bu da, dönerek, ekonomik sistemde ki bunalımların yenilenmesine yol açacaktır.

Bu son ve daha karmaşık iddiası ile Habermas sistem bunalımları sayesinde bu patolojik durumlardan bir çıkış bulma ümidini ortadan kaldırmaktadır. Burada, içsel kolonileştirme süreci, yönlendirici sistemlerin imajlarında hayat süreçlerini başarılı bir şekilde yeniden kurabilecektir. Bunların kitle iletişim araçlarını ve "yeni" toplumsal hareketler aracılığı ile özerk yeniden kurulabilmeleri için uzun zamandır terk edilmiş ümitleri ileri sürmektedir. İlkin, kitle iletişim araçlarının korkunç bir potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bir yanda kişiler arası tartışmalara ilişkin önceki burjuva kamu alanını yok etmeye hizmet etmişlerdir, diğer yanda ise büyük bir kamuyu da bu tartışmaların içine çekmişlerdir. Kitaplarını yazdığı zamanlarda "anarşik bakış açıları olarak görülebilecek "video çoğulculuğunu" ve "televizyon demokrasisini" kaçırmış olabileceğine rağmen, bütün bunlar şu sıralarda gerçekleşmeye çok yaklaşmışlardır (1987:391). İkinci olarak, Habermas, Parasallaşmış ve hak verilmiş alışverişi normalleştirmeye çalışan tam olarak sistem/hayat süreci ayrımını yönelmiş yeni toplumsal hareketlerin protestolarında özgürleştirici bir potansiyel de görmektedir. Bu hareketlerden bazıları (örneğin, çevreciler, barış savunucuları, Doğu Avrupa Demokratları) kolonileştirmeye direnirlerken, diğerleri (örneğin, karşı kültürcüler, yeni din hareketleri) sistemden geri çekilmektedirler ve hayat sürecini yeniden yapılandırmak için yeni amaçlar sunma arayışına girmektedirler.[40] Buna rağmen, patolojik durumlara karşı çıkan gelişmeler, genel olarak yavaş bir şekilde seyredecektir.

Sonuç

Özet

1 Durkheim toplumu dinsel olarak düzenlenmiş bir sistem gibi düşünmektedir. Toplayıcı toplumlarda, bu bütünleyici kalıp totem dinin inanç ve uygulamalarında oldukça açıkça bulunmaktadır. Buna karşın, kompleks toplumlarda, bütünleyici düşünce sistemi soyut kolektif bilinç olmaktadır.

2 Sistemin en ayrıntılı tanımlamasını Parsons yapmıştır. Onun için sistem bir dizi alt sistemlere genişletilebilir ve bunların her biri üyesi oldukları daha büyük sistem için bir işlev yüklenmişlerdir. İlgi alanının en temel odak noktası eylem sistemidir ki bunun da öğeleri kültür, sosyal sistem, kişilik ve davranışsal organizmadır. Fakat, bu sistemler eşit statüye sahip değillerdir ancak, kültürün diğer eylem alt sistemlerini belirlediği hiyerarşi içerisinde yer alırlar.

3 Çok boyutluluğa bağlılığını ifade eden Alexander büyük ölçüde Parsons'ın sistem kuramını kabul etmektedir. Eylem, kültürel, toplumsal ve kişilik sistemlerinin etkisi altında kalmaktadır.

4 Habermas yorumsamacılığı (constructionism) eleştirel yapısalcılık ve işlevselcilik ile uzlaştırmak istemektedir. Toplum temel olarak sistem ve hayat süreci olarak ikiye bölünmüştür. Sistem, hayat sürecini onaylama (juridification) ve parasallaştırma aracılığı ile kolonileştirmektedir ve bunun için çağdaş toplumlar sistemin belirlediği toplumlar olmaya zorlanmaktadırlar. Buna karşın, sistem bunalımlara maruz kalmaktadır ve bu da gelecekte, hayat sürecinin iletişimsel uygulamalarının yeniden kurulmasına müsaade edebilecektir.

Eleştiri

Sistem kuramı her yerde ikilikler ile bölünmüş durumdadır: kalıp değişkenler; iletişimsel ve ereksel eylem; normallik ve araçsallık; idealizm ve maddecilik; toplumsal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi; hayat süreci ve sistem; organik ve mekanik dayanışma; vb. Bu ikilikler, sorun ettiği konuları uygun bir şekilde kuramsallaştırmadaki başarısızlığını dile getirmedir-ileri sürdüğü herhangi bir çözüm "diğer yanda ise" diyerek dengelenmeye muhtaç durmaktadır. "Çok boyutluluk" "bilinçsiz bozma" ya da kolektif bilinç gibi analitik (çözümleyici) sihirbazlıklar bir yana, en eleştiriye açık düalizm eylem (birey) ve sistem (düzen, kolektivite) arasında olmaktadır. Kendi kavramlaştırmaları arasına sıkışan sistem kuramı, sistemlerin bireylerin eylemlerinin dışında oluştuğu yolundaki teori kurma

korkusu (Scylla-canavar,çn) ile insan niyetlerinin bu konuyla hiç de ilgi olmadığı gibi bir zemin (Cahrybdis, mitolojide bir göl adı, çn) arasında seçim yapma durumunda kalmaktadır.

Hakiki sistem kuramı yukarıdaki iki konumdan ikincidir ancak, bu da kaderi yok olmak olan göreli olarak daha seyrek bir türdür. Bu eğilim, Durkheim'de Radcliffe-Brown'da ve Parsons'ın sibernetik hiyerarşiye ilişkin son çalışmalarında bulunabilir. Burada, sistem, toplumsal eyleme kalıcı ve eksiksiz bir şekilde çeşitli emirler/gereklilikler sunar öyle ki bireysel amaçlar ve niyetler fiili olarak ortadan kaybolup gider. Durkheim kuramında, örneğin bireyler, dinsel törenlere katılırlar çünkü bu sadece onların bu şekilde davranmaları çıkarları ile örtüştüğünden değil ya da bir ölçüye kadar psikolojik bir kaygı içinde olduklarından değil, grup dayanışmasına kendilerini adayacak şekilde toplumsallaşma sürecinden geçtiklerindendir. Parsons kuramında ise sapmalar, bireysel maddi çıkarlarını ya da güvenlik ve yargısal uygulamaları kontrol edenlerin bireysel olarak normallik anlayışlarını tehdit ettiğinden dolayı değil, sistemin dengesini ve kalıplaştırma yeteneğini bozduğundan dolayı, toplumsal kontrol mekanizmaları sapma davranışına karşı işlemektedir.

Bu tür büyük ölçekli kuramlaştırmalar bir çok zorluklar ile karşı kaşıya gelmektedirler:

1 Amaçlılığı bireysellikten alıp sisteme taşıdıklarından, erekselliği (teolojiyi, her şeyin bir amaca yönelik olması çn), yanlış konumlandırmaktadırlar. Bu Durkheim'in kolektif bilinç kavramlaştırmasında görülebilir; yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, Anglo-Sakson sosyolojisi, Durkheim'i bu görüşünden dolayı, saf (naif, çn) bir şekilde gruba-yönelmiş bir kuramcı olduğunu düşünerek dışlamıştır. Parsons'ın sibernetik hiyerarşisi için de bu doğrudur, burada Parsons, eylem sisteminin yönünün eylemden tamamen ayrılmış olan nihai gerçeklik alanına (yanlış da olsa, kimileri bunun Parsons vari bir cennet olduğunu söylemişlerdir) bağlamıştır.

2 Bu kuramlaştırma, nedensel mantıktan ortaklaşa anlaşılanlara meydan okuyan işlevsel açıklamalar önermektedir. İşlevselci açıklamalar sistemin gelecekteki hedeflerine gönderme yaparak sosyal fenomenlerin varlığını açıklamaktadırlar; örneğin aile, kalıpları muhafaza eden hedeflere ulaşabilmek için toplumsallaşmayı gerçekleştirdiği kabul edilmektedir. Fakat buradaki hedef, zaman bakımından kendi nedeni olduğu düşünülen olaydan daha sonra ortaya çıkmaktadır. Etki nedeni üretemez.

3 Bütün sosyal fenomenlere zorunluluk mertebesi bahşeder. Bütün olgular (tahminen, ırksal ayrım, ataerkillik, yoksulluk, fahişelik gibi "kullanışlı" fenomenler de buna dahildir), sistemin devamı için zorunlu olduklarından vardırlar. Gerçekten de, sistemin devamı için olumlu katkılar yapmaktadırlar. Böylece, sistem işlevselciliği kalıcı bir tutuculuğun yanında yer almaktadır.

4 Bir çok olası alternatif fenomenler arasında en olumlu işlevsel katkıyı hangisinin yaptığını bize söylemekte başarısız kalmaktadır.

Parsons en önemli sistem kuramcısı olduğundan Parsons'ın çalışmalarına ilişkin standartlaşmış bir dizi eleştiri vardır. Şimdi bunlardan bazılarını aktaralım:

1 Bunlardan en kayda değer olmayanı Parsosn'ın her hangi bir kuramlaştırma yapmadığına dair olanıdır. Bunlar şunu kabul ederler; kuram öze ilişkin süreçler üzerine odaklanmalıdır; halbuki Parsons'ın sisteme ilişkin iddiaları, sadece, bitimsiz bir şekilde genişletilebilecek ve alt gruplara ayrılabilecek, kategoriler (sınıflar,çn) listesi gibidir. Hatta kalıp değişkenler bile, içerikten yoksundurlar, çünkü, Parsons, kalıp değişkenlerin hangi yönlerinin hangi koşullar altında kurumsallaşacağını ya da içselleştirileceklerini belirtmemiştir. Kuram diye adlandırılan şey, aslında çok genel ve çok soyut kavramsal kategorilerdir.

2 Tek bir aktör ile kültür arasındaki ilişkilerin benzemezliğine (asymmetry) ilişkin çok gerçek bir sorun vardır. Freud'un kavramlaştırmasından hareket ile, bireylerin zevk veren şeylerin en yükseğe çıkarılmasından motive olduklarını kabul etmesine rağmen, Parsons'ın aktörü dünyaya açıldığı zaman, güdülenmenin enerji dolu içeriği, diğer aktörle ile işlevsel uzlaşma gerekliklerinin sınırları ile baskı altına alınır. Parsons, uzlaşmayı bir sistem gerekliliği olarak elinde tutmak istese bile, tek bir aktörün istekleri ile bunu birbirine karıştırmamalıdır. Aktör bencil ise birey ve sistem arasında her yerdeki ilişki, gerilim ve çatışma ile dolacaktır. Şüphesiz ki, Parsons'ın bu soruna getirdiği çözüm, değer yönelimlerinin içselleştirilmesidir fakat bu da sadece, kültürün normatif içeriğinin nasıl kurulacağına ilişkin soru değil bir çok soruya yol açar niteliktedir.

3 Parsons başlangıçta değerlerin ortaklık derecelerinin, etkileşim halinde bulunan bireyler arasında kurulabilecek, emprik (pratik, tecrübeye dayalı, çn.) bir sorun olarak görmüş olmasına rağmen, toplumları tartışmaya başladığında, değerlerin geniş bir şekilde paylaşıldığını kabul etmekten

uzak duramadığı açıktır. Gerçekten de, sosyal sistem tanımlaması paylaşılan değer ve anlayışlara gönderme yapmaktadır. En azından bu, durumun abartılmasıdır. Toplumun en basit şekilde düzenlenmiş değer sistemi (örn, iki -kişinin etkileşimde olduğu sistemler), hiç de mükemmel bir şekilde düzenlenmiş değildir, yani, çeşitli yanlış anlaşılmalar, baskı, ihmal, yanlışlıklar, kibir, hile, çelişki ve çatışmalar olduğu kadar diğer türden büyüklü küçüklü 'patolojiler' her zaman vardır.

4 Bu sistem bozuk bütünlemelerinin açıklanması, Parsons'ın kuramını toplumsal değişme alanında ciddi eksiklikler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Değişimin kaynağı hemen hemen hiç değişmeyen bir şekilde dıştan kaynaklanmaktadır, yani, çeşitli değişim araçları ile beslenen çevreleyen sistemlerdeki rahatsızlıkların sonucunda değişim çıkmaktadır. Aksi durumda, kişiliğin kültüre kurulumu, kültürün kendisinin içsel olarak bütünlenmiş ve enerjik olmayan karakteri ile birlikte düşünüldüğünde, değişimin içsellikten kaynaklanma olasılığı ortadan kalkmış olur. Bölüm 9'a tartışıldığı gibi, Parsons, eleştirmenlerinin önerdiklerinden çok daha ileri düzeyde bir değişim kuramına sahiptir; fakat bu, devrimsel bir kopuştan ziyade, hareket eden bir dengenin düzenli bir şekilde gelişmesini ileri süren bir kuramdır.

5 Parsons'ın kültür içeriklerinin belli başlı özelliklerine yaptığı idealist vurgu özellikle Marksist bir ölçüde de Weberci düşüncenin ilgi alanında olan toplumsal hayatın belli yanlarını dile getirmemektedir. Bu yanlar, aktörlerin, bireysel ya da kolektif olarak, maddi çıkarlarını gerçekleştirmedeki eğilimlerini çevrelemektedirler. Bu öğelerin hesaba katılması ile, kültürün kurlumu ya da toplumsal değişimi üreten çatışmalar ya da baskı ve zor uygulamaları açıklanabilmektedir.

6 Bunun için, Parsons, toplumu, yirminci yüzyılın ortalarında kurumsallaşmış 'Amerikan rüyası' diye bilinen bir dizi değer-bağlılıkları (commmitments) ile yakından ilişkili idealleştirilmiş bir ütopya olarak kurmaktadır. Bu maddi çıkarların birbirlerine karıştırılması ile tanımlanan bir toplumdur öyle ki, bu çıkarlar, tüketim ve kişiler arası maddi ilişkiler düzeyinde liberallik; değer-uzlaşımı üretebilmek için kültür düzeyinde hakimiyet; ve pazar aracılığı ile alış-veriş üzerine odaklanmışlardır.

Böyle bir görüş sadece, değer-uzlaşımı belirgin olduğu müddetçe devam ettirilebilir. Amerikan toplumunda, 1960'larda 1970'lerde, ciddi bölünmelerin ve çatışmaların ortaya çıkması ile birlikte, yukarıdaki eleştiri, ampirik (deneysel,uygulamada, çn.) kanıtlarca da desteklendi. Parsons'ın

kuramı İngilizce konuşulan dünyada sosyolojik düşünce açısından temel düşünsel bir kalıp sağlamış olsa bile, kabul edilmiş bir bilgelik değildir artık ve gerçekten de kuramsal tartışmaların odak noktasını oluşturmamaktadır. Sadece 1980'lerde Parsonscu düşüncenin ciddi şekilde canlanması vardı.

İşlevselci kuramı bu tür genel ve özel sorunlarından kurtarmada iki temel girişim ortaya çıkmıştır. Örneğin Nagel (1961:401-28), mantık ve ereksel (teleolojik) sorunları çözme amacı ile nedensel ilişkilerin yeniden yapılanmasını önermişti. Sosyal olaya (fenomene) etki gibi ve sistemin hedeflerine de neden gibi davranmanın yerine, kuramsal sistem sosyolojisinin bulguları öyle bir alt üst edilebilir ki örneğin, "aile kalıpların devamının/muhafazasının nedeni olur". Buradaki sorun şudur; ilgi odağımız bir olasılıkla, sistem durumundan çok olayı açıklamaya yönelik olmasıdır. Daha önemlisi, ilgimizin, sistemden onun imtiyazlı ve hakim konumundan, eyleme kaymasıdır.

Merton'ın çözümü (1968:73-138), aynı şekilde, sistemin yönetici rolü ile mücadele etmektedir. Yukarda sergilenen eleştirilere bir dizi cevap gibidir. ereksellik (teleoloji) meselesini, tanınan ve niyet edilen anlamına gelen açık (manifest) işlevler ile tanınmayan ve niyet edilmeyen işlevler anlamına gelen gizli (latent) işlevler arasında yaptığı bir ayrım ile çözme arayışına girmiştir. Bu eylem/sistem ikiliğine bir hassasiyeti göstermektedir fakat, sorunu çözmemektedir çünkü sistem-düzeyindeki ereksellik gizli işlevler açısından devam etmektedir.

Muhafazakarlık sorununu da çözmek için bazı önerilerde bulunmaktadır: Radcliffe-Brown'ın pozitif işlevler ile negatif işlevsizlikler arasında yapmış olduğu ayrımı hatırlatıyor; sosyal bir olayın olumlu ve olumsuz işlevlerin birbirlerini götürdüklerinde ortada kalanlar sayesinde devam ettiklerini ileri sürüyor; sosyal bir olayın çok yönlü işlevlerinin olabileceğini düşünüyor; işlevler, işlevsel alternatif adını verdiği (fakat daha iyi bir şekilde bunlar alternatif yapılar adı altında toplanabilirler) alternatifler tarafından da yerine getirilebilir. Bununla beraber, bu hayat kurtaran çözümlerden hiçbirisi başarılı değildir (ya sistem kuramını sonuca yönelik amaçsız bir araştırmaya indirgemektedir ya da sistemin erekselliği el değmemiş bir şekilde bırakmaktadırlar). Hala biz, sonuçların gizli olumlu bir dengesine sahip ve sistemin ihtiyaçları aracılığıyla alternatiflerin yer değiştirmediği bir yapıyı açıklayabiliriz.

Sistem tanımlayan özelliklerde kendini gösteren sürekli kuramsal başarısızlıklar, eylem yönünde bir geri çekilmeye zorlamaktadır. Parsons

örneğinde, eylem kuramı diye adlandırılan kuramın eylemsel bir temeli vardır. Sistemin kuramsal ön-tipi (yani birim eylem, bkz. Bölüm.2), tam olarak, amaçların bireysel düzeye oturtulduğu isteğe bağlı yönelimlere denk gelmektedir. (Üç sistem-modelindeki), ortadaki dönemde, bu isteği sınırlayan koşullar hesaptan çıkarılmıştır ve yönetici sistem, yani kültür, bireylerin somut yönelimlerinden çıkarılan analitik bir soyutlamadır. Kalıp değişkenler insan niyetlerinin sınıflandırıcı olarak varlıklarını korumaktadırlar. Daha sonraları, sibernetik aşama, bireysel niyeti bütünüyle sosyal sistemin dışına itmiştir, fakat Habermas'ın ustaca gösterdiği gibi, niyetler yapay bir şekilde kültürel ortama yerleştirilmiştir. Aleksander'ın Parsons'ın orta dönemine duyduğu sempati kendi kuramsal yaklaşımında benzer yönelimler göstermektedir, ki her ne kadar bunlar aksine iddialar olsalar da.

Bu bizi Habermas'a götürmektedir. Hayat sürecinin kolonileştirilmesi ve mediatikleştirilmesine ilişkin görüşleri sistemin eylemi belirlediği gibi maddeci bir yönelimi dile getirme eğilimindedir. Bununla beraber, hayatsüreci ve sistem arasındaki ayırım, stratejik ve iletişimsel uygulamalar arasında eylem düzeyinde yapılan ayrımlar üzerinde temellenmektedir. Özerk yönlendirici örgütlerin oluşması ve dilsel insan ilişkilerinin yargılanabilir/doğrulanabilir ve parasallaştırma biçimlerine dönüştürülmesi kaçınılmaz sistem gerekliliklerinin bir sonucu değildir. Habermas'ın temel ilgisi sistemin ortaya çıkışından çok, iletişimsel eylemin stratejik eylem tarafından derece derece söndürülmesi ile ilgilidir.

Ek Okumalar

Sisteme ilişkin Durkheim yazdıkları, TheDivision of Labour in Society (1933) ve The Elemantary Form of Religiouse Life (1915) adlı çalışmalaında bulunabilir. Çalışmalarını giriş düzeyinde anlayabilmek için bkz., Giddens, Durkheim (1978), ya da Thomson, Èmile Durkheim, (1982), fakat ikincil çalışmaların en iyisi Lukes, Èmile Durkheim: his Life and Work (1975) adlı çalışmadır. Malinovski'nin işlevselci konumu, "The Group and the Individual in Functinal Analysis" (1939) adlı çalışmadadır, Radcliff-Brown'ınki ise Structue and Function in Primitive Society (1952) adlı çalışmasında bulunabilir.

Parsons'ın yazdıkları göreli olarak anlaşılması zordur. Sisteme ilişkin temel önermeleri, yazarlarından biri olduğu Toward General Theory of Action (1951) ve The Social System (1991) adlı kitaplarda bulunabilir. Daha kısa bir versiyonu için bkz, "An outline of Social System" (1965).

Sibernetik hiyerarşi için göreli olarak daha kolay okunabilir olan Societies (1966) adlı kitabına bakılabilir. Özet ve yorumlar Rocher'ın Talcot Parsos and American Sociology (1974) ve Menzies'in Talcot Parsons and the Social Image of Man (1977) adlı kitaplarda vardır.

Aleksander ve Habermas ciltler dolusu kitaplar yazmışlardır. Aleksander'ın çalışmalarını izlemede en iyi yol denemelerini topladığı koleksiyonu vasıtasıyla olabilir, Action and its Environments (1982) adlı kitabı, kuramının en orijinal öğlerini içinde barındırmaktadır. Habermas'ın en büyük iddiası The Theory of Communicative Action (1987) adlı kitabında yer almaktadır. Habermas'a giriş için en iyi kitap, Pusey'in Jürgen Habermas (1987) adlı kitabıdır. Habermas'a ilişkin bir dizi mükemmel tartışmaların yer aldığı kitap Bernstein'ın derlediği Habermas and Modernity (1985) adlı kitaptır.

6

Kültür ve İdeoloji

Bu bölüm, **Zühal Çiçek** tarafından çevrilmiştir.

Birinci bölümde tanımlanan sosyolojik kuramın, 4 büyük geleneğinden oluşan temel kavramsal yorumları incelemeyi tamamlamış bulunuyoruz. Yorumsayıcılıktan birey kavramını (agency), faydacılıktan rasyonelite kavramını, eleştirel yapısalcılıktan yapı kavramını ve işlevselcilikten sistem kavramını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu dört kavram, kuramın ham maddesi olarak görülebilir. Şimdi, toplumsal hayatın dört temel alanının nasıl açıklanabileceğini incelemeye başlayabiliriz. Bu alanlar, son zamanlarda belirtildiği gibi, temel kuramsal tartışma alanlarını oluşturmaktadırlar: kültür, güç, cinsiyet ve farklılaşma ve tabakalaşma. Sosyologlar toplumsal dünyayı bu kavramlar çerçevesinde açıklarken biz burada bu 4 temel kavramın birbirleriyle olan ilişkilerini, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyacağız.

Bir anlamda, kültür kavramına, sistem ile ilgili olan önceki bölümde geniş bir şekilde değinilmiştir. Biz burada işlevselcilerin, kültürel sistemi, toplumsal yaşamın diğer yönlerinin belirleyicisi olarak nasıl kabul ettiklerini çözümledik. Fakat, bu, kültür kavramının iki temel anlamından sadece bir tanesidir (Arato ve Gebhardt, 1978). İşlevselci versiyon, bir toplumda göreli olan anlamların, değerlerin, geleneklerin, normların, fikirlerin, ve sembollerin bütünü olarak biçimsel (formal-resmi) bir kültür tanımını kabul etmektedir. Bu bölümde, buna karşın, kültürün, yüceltilmiş bir zihinsel ya da tinsel içerikli eylemler şeklindeki basit bir tanımını karşılayan düşünceleri incelemekteyiz. Bunlar, temelde temsili ve dışavurumcu sanatları (edebiyat, drama, resim ve opera gibi), ve de doğa bilimleri ve beşeri sanatları (bireysel–humanity-ve sosyal bilimler gibi) içermektedir.

Bu iki kültür anlayışı arasındaki farklılıklar, bir yandan, yüksek ya da elit kültürün diğer yandan da popüler ya da kitle kültürünün hiyerarşik figürlerinde ifade edilmektedir. İlki, ya kendi tanımlamalarına göre ya da daha genel tanımlamalara göre, kültürel ifadelerin en yüksek standartlarıyla temas halinde olan uzman, seçkin grubun alanıdır. Yüksek kültür, onu

anlamak için sadece yeterli derecede sosyalleşmiş olanlara uygun olarak ele alınmaktadır. Bu gibi bir fırsat ya ayrıcalıktan ya da haktan gelmektedir, fakat her iki durumda da yüksek kültürü elde etme, normal olarak, doğru, güzel ya da erdem yargılarında ayrıcalık tanıma iddiasını gerektirmektedir. Modern koşullar altında yüksek kültür, karmaşıktır ve komplekstir. Eğlendirmekten ziyade akıllı bir şekilde meydan okumaktadır, çoğu kez temsilsizdir ya da soyuttur; içerikten ziyade biçim ya da stil üzerine odaklanmaktadır; çoğu kez 'avangard' (öncü, çn.) (zamanın ötesinde) olmayı talep etmektedir. Buna karşın, popüler kültür ise bir kitlenin zevkidir, mesajları basittir ve iddiasızdır; içeriği doğrudandır ve kolay bulunabilmektedir, bir tarz ya da stil oluşturmaz; katılanların geçici yaşamından bahsetmektedir, ve nesnesi kışkırtmaktan ziyade eğlendirmek ve heyecan vermektir. Popüler kültür, kendi meşruluğu için, aşkın ya da temelci (foundational) olduğu varsayılan standartlardan ziyade, zevk veren geçici standartlar üzerine odaklanmaktadır.

Modern kültür, işlevi ile hem hiyerarşi ile karşı karşıdır, hem de işlevleri açısından yatay farklılaşma sürecinin etkisi altındadır. Bu gibi bir görüşün başlangıç noktası, eylem açısından, nihai ve değişmez standart sunan dini düşünceler etrafında bütünleştirilmiş olan ortaçağın ve erken kültürlerin birimi kabul edilmektedir. Kültür sosyolojik olarak çözümleyen birçok analizciye göre, Kant'ın felsefi gerçeklikler sınıflandırması (saf aklın eleştirisi, pratik (eleştirel) aklın ve yargı gücünün eleştirisi) farklılaşmış ve özerk 3 kültür alanı ortaya koymaktadır (Crook 1992:47-9). Bunlar: gerçeğin ve bilginin önemi çerçevesinde organize olan bilim; iyilik ve hak çerçevesinde organize olan yasa ve seküler (dünyevi) ahlak; güzelin önemi ve asketik (çileci) ifadeler çerçevesinde organize olan sanattır. Kültürel farklılaşma, ayrılma ve bölünme yönünde sürekli bir karmaşıklaşma gerektirdiği için yeni ve özerk kültürel alanlar meydan gelmektedir.

Kültür teriminin anlamının çok karmaşık olması ve kuramla ilişkisinin oldukça kapsamlı olmasından dolayı, bu bölümde kültürün özellikle de modern kültürün belirli (özel) bir sorun olarak nasıl açıklanabileceğini incelemekteyiz. Bu gibi açıklamaların paradoksal bir şekilde, bütünüyle anti-işlevselci olan kuramlardan meydana gelmelerine rağmen, çoğu işlevselci bir nitelik taşımaktadır. Bunlar, kültürün ideolojik işleve sahip olduğunu kabul eden, eleştirel yapısalcı ve radikal yorumsayıcı kuramlardır. Bunlara göre, kültür, insanları, özünde doğal ya da sınıf çıkarlarına karşı olan durumları kabul etmeye ikna etmekte ya da zorlamaktadır. Burada

kültür, kapitalizmin devlet ve sınıf yapılarına indirgenebilen bir gölge olaydır (epifenomen). Bu tür bir bakış, modern kültürü eleştirel bir eğilimle ele alan bir kuramıyla imkan vermektedir. Fakat böyle bir kuram, aktörleri, özellikle de işçi sınıfını, kendi durumlarının gerçekliğini kavrayamayan aldatılanlar olarak (dupes) aşağılamaktadır. Buna karşın, 8. bölümde kültürel belirlenimci çözümlemeler yapan yapısal işlevselciler, kültürü, toplumsal yapıyı ve bireysel davranışı açıklayabilen sistemik bir gerçeklik olarak fakat bireyleri (aktörleri) de fikirlerin pasif alıcıları olarak ele almaktadırlar.

İdeoloji şeklindeki kültür kuramlarının özellikleri şunlardır:

1. Kültür, esasen fikirlerden ibarettir. Bu fikirler, gerçeklikten 2 şekilde farklıdır: kültürel ürünlerin, üretildikleri bağlamdan bağımsız olan (olumlu ya da olumsuz) bir değere sahip olduklarını ve toplumsal yapının nesnel ve değişmez bir yapıya sahip olduğunu öne sürmektedirler. Bunun için, kültürün esas içeriği, ideolojik olarak betimlenebilir.

2. Kültür, bütüne yayılan, birleşmiş ve bütünleşmiş bir bütünden meydana gelmektedir. Alternatif düşünce sistemlerini reddederek ya da kötüleyerek onları dışarıda bırakma eğilimindedir.

3. İdeolojiler, kültür uzmanları tarafından meydana getirilmektedirler. Feodal ve erken kapitalist dönemde bu uzmanlar, dini bağlamlarda konumlandırılmışlardır. Çağdaş koşullarda ise kültür, belirli okulların (ekollerin) ve kitle iletişim araçlarının alanındadır.

4. Meydana getirilen ideolojilerin sınıf ve güç çıkarlarıyla belirli ilişkileri vardır. İdeolojiler, tabi (ikincil) grupların ilgilerini, sömürü gerçeğinden uzaklaştırarak hakim grupların çıkarlarına hizmet etmektedirler ve güç'teki radikal farklılıkları meşrulaştırarak hakim sınıfların çıkarlarına hizmet ettikleri sürece varlıklarını devam ettirebilmektedirler.

5. Bu tür kuramlar, aktörleri özellikle de ikincil konumda olan aktörleri kültürel bilgilerin pasif alıcıları olarak biçimlendirmektedir. Aktörler, geçici maddi zevkler ve ihtiyaçlar merkezinde kolayca eğitilebilirler. Bu yüzden, kültür, birey üzerinde baskı oluşturmaktadır.

6. Kültür, şu andaki haliyle, toplumsal yapının yeniden üretilmesinin aracı olarak işlev göstermektedir. Aktörler, sadece hakim kültürün fikirlerini kabul ettikleri sürece toplumsal yapıda alternatif yönelimleri olanaksızdır.

Bu bölümde ortaya konan temel düşünceler, diğer birçok düşünce gibi kaynağını Marks'dan ve Weber' den almaktadır. Marks, kültürün ideolojik yönünü vurgulamaktadır ve hem Marks hem de Weber onun ortaya çıkma

yönünü açıkça belirtmektedirler. Marksist versiyonun en aracısız mirasçıları, 20. yy'ın komünist ideologlarından Gramsci ve Lukacs'dır ve biz bu kuramcıların, kültürel hegemonya ve metalaştırma düşüncelerini inceleyeceğiz. Frankfurt Okulu ve onun günümüzdeki temsilcisi olan Habermas, Marks'a ve Weber'e eşit bir önem atfetmektedir. Onların, hem modern kültürün hakim birliğine yönelik eleştirilerini, hem de Elias ve Bourdieu tarafından benimsenen farklı fakat aynı zamanda eleştirel tutumlarını da yeniden inceleyeceğiz. Özellikle, Bourdieu, kültürü, sömürü ve hakimiyet biçimlerinin yeniden üretiminde etkili olan farklılaşmış sınıf şeklinde ele almaktadır. Daha sonra, Marksist ideoloji kuramcısının iki Neo-Weberci eleştirisini incelemeye devam edeceğiz: Abercrombie, Hill ve Turner, ideolojilerin bütün sınıfları baskı altına aldığı yönündeki Marksist iddiayı tartışmaktadırlar ve Archer, kültürün sadece bir epifenomen (gölge/su üstünde kalan olay) olmadığını, statüleri belirlediğini ileri sürmektedir. Son olarak da, günümüzdeki post-modernleşme süreçlerini inceleyeceğiz ve belirli bir anlamda, toplumsal yapıdan ve eylemden ayrı özerk bir kültürel alandan bahsetmeye devam edeceğiz.

Temel savlar/düşünceler

Kültüre ilişkin yapılan tartışmada esas konum Marks ve Weber tarafından tayin edilmektedir. Marks, kültürel fikirlerin, ekonomik ilişkilerin sonucu olarak görüldüğü yapısalcı ve maddeci bir görüşü benimsemektedir. Weber, kapitalizmin yükselmesi ve din arasındaki ilişkiyi çözümlerken, ekonomik yapıların, insan fikirlerinin ürünü şeklinde görüldüğü yorumsayıcı (constructionist) bir görüşü benimsemektedir. Weber, kültürel sistemlerin, diğer gelişmelerden bağımsız olan kendi evrim mantığının olduğunu da ileri sürmektedir.

Marks: yanlış bilinç

Toplumsal yapının yeniden üretiminin incelenmesine kaynaklık eden ifade, Marksın insan bilincine ilişkin ileri sürdüğü ünlü ifadesidir. Marks, bilinçlenmenin, maddi koşullar içinde anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir.

> Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar, vazgeçilmez ve iradelerinden bağımsız belirli ilişkilere, maddi üretken güçlerinin belirli bir gelişme evresine uygun düşen, üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin toplamı, bir hukuksal ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği, ekonomik yapıyı ve toplumsal bilincin belirli biçimleriyle ilişkili olan gerçek temeli oluşturmaktadır. Maddi

> yaşamın oluşum biçimi, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamın genel süreçlerini etkilemektedir. İnsanların yaşamını belirleyen bilinçleri değildir, onların bilinçlerini belirleyen toplumsal yaşamdır (Marks, 1982:37).

En kaba tarifiyle bu ifadede, insanların elde ettikleri bilgi ve bağlanmaların yaşam biçimlerince belirlediğinden, alternatif düzenleme düşüncelerinin olmadığı kastedilmektedir. Var olan bağlanmalar ancak eldeki düzenlemelere izin verdiğinden, bu düzenlemelerin yeniden üretimi mümkün olmaktadır. "Farklı güç biçimleri üzerine, toplumsal yaşam koşulları üzerine, duyguları, hayalleri, düşünce biçimleri ve yaşam görüşleri anlamına gelen bir üst yapı yükselmektedir" (Marks, 1982:37).

Mark ve Engels bu seçilen alıntıların iddia ettiği kadar belirlenimci değillerdir. Maddi tabanın, fikirsel üst yapıyı belirlemesine rağmen, maddi taban, fikirsel üst yapıyı doğrudan ve eşbiçimli (izomorfik) bir şekilde belirlemez. Proletarya, iki sınıflı bir sisteme ve yönetici sınıfın kural koyma yetkisinin olduğuna kesinlikle inanmamaktadır. Daha ziyade, üretim ilişkileri, sonucu, statükonun korunması olan, bir fikirler bütününü meydana getirmektedir. Bu fikirler bütünü, yönetici sınıf tarafından, kendi çıkarlarının devamını sağlamak için mutlaka kasten oluşturulmamasına rağmen açık bir şekilde ideolojidir.

> Yönetici sınıfın fikirleri, her dönemde, yönetici fikirlerdir. Toplumun maddi gücünü elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, toplumun düşünsel gücünü de elinde bulundurmaktadır. Maddi üretim araçlarını kendi kontrolünde tutan sınıf, aynı zamanda, zihinsel oluşum araçları üzerinde de kontrole sahiptir. Yönetici fikirler, hakim maddi ilişkilerin ideal ifadesinden daha fazla bir şey değildir (Marks ve Engels 1970:64).

İdeolojiler, dolaylı olarak etkisini göstermektedirler-aldatırlar ve bölerler. İdeolojiler, kapitalizmin erdemlerinin reklamını yapmaktan ziyade, bunları kabul etmeye ya da kabul eder görünmeye teşvik etmektedirler. Örneğin, dini fikirler, biçimsel olarak kabul sağlamak için, ilgiyi maddi dünyanın sefaletinden başka yöne çevirmektedirler.

> Dinsel acı, aynı zamanda, gerçek acının bir ifadesidir ve gerçek acıya bir tepkidir. Din, baskı uygulanan canlının bir soluk almasıdır, kalpsiz bir dünyanın kalbi ve ruhsuz durumların ruhudur. Din, insanın afyonudur (1977:64).

O halde, Marks'ın düşüncesinde, dini bağlanmalar, maddi yaşamın gerçek acıları dışında oluşmaktadır, fakat bu bağlanmalar, inananları, hayali yaşamların (varlıkların) yer aldığı bir fantezi dünyasında bu koşulları iyileştirmeye teşvik etmektedir. Baskının gerçek koşulları (formları) acı çekenler tarafından tanımlanmamış olarak bırakılmıştır.

Bilincin dönüşümü, Marks'ın toplumsal değişme kuramında kilit bir öğedir. Bu, bilincin içeriğinin hakim ideolojinin bir ürünü olan bir durumdan, toplumsal düzenlemelerin radikal başkalaşması yönündeki bir bağlanmanın olduğu bir duruma hareketi kapsamaktadır. Bu, meşhur özgürlüğe zıplamadır (sprung indie Freiheit). Proletarya yalnızca kendi içinde (an sich) bir sınıf olarak değil, fakat aynı zamanda kendisi için (für sich) hareket eden bir sınıf olarak tayin edilmektedir. Bu dönüşüm, tesadüfi değildir, aynı zamanda da kapitalizmde işleyen süreçlerin kaçınılmaz bir sonucudur.

> Üretici güçlerin gelişiminde mevcut ilişkiler altında sadece zarara yol açan, üretici güçler ve etkileşim araçları meydana getirildiği ve bunların artık üretici olmaktan ziyade yıkıcı güçler olduğu bir safha ortaya çıkar (makineler ve para) ve bu sınıf ile ilişkili olan toplumun bütün yüklerini avantajlarından yararlanmadan çekmek zorunda bırakılan, toplumdan dışlanan ve tüm diğer sınıflara en kararlı düşmanlığı, kini sergileyen bir sınıf vardır, toplumun üyelerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan, radikal bir devrimin gerekliliğinden komünist bir bilinci ortaya çıkar (Marks ve Engels, 1970:94).

Kapitalist sistemde etkisini gösteren kaçınılmaz maddi süreçler, ücretler üzerinde aşağıya doğru baskı uygulaması sebebiyle, uzun dönemde, kar oranını ve işçilerin refahlarını azaltma eğilimindedirler.[41] Bu yüzden, kapitalizmin toplumsal ilişkilerine yönelik ideolojik ifadeler olan ilişki biçimleri ile, var olan toplumsal ve maddi koşullar arasında bir çelişki bulunmaktadır. Bilincin dönüşümünün kaçınılmazlığı ve onu çevreleyen mücadeleler, doğa bilimlerinin kesinliği ile belirlenebilen maddi yaşamın bu dönüşümünde yer almaktadır (Marks, 1982:38).

İşçi örgütlenmesinin kusursuz biçimi, kapitalizmde meydana gelen maddi dönüşümlerde ortaya çıkmaktadır.

> Büyük-ölçekli sanayi, birbirlerini tanımayan insan kalabalığını belli bir yerde toplamaktadır. Rekabet, onların çıkarlarını

> ayırmaktadır. Fakat ücretlerin korunması, yani patronlarına karşı sahip oldukları ortak çıkar, işçileri, ortak bir direniş, düşüncesinde birleştirmektedir. Şu halde birleşmenin (kombinasyonun) her zaman iki amacı vardır; kapitalistlerle olan genel rekabete devam edebilsinler diye işçiler arasındaki rekabete son vermektedir. Eğer direnişin ilk amacı sadece ücretlerin korunması ise ilk başta izole olan birlikler baskı amacı için birleşen kapitalistler şeklinde ve her zaman birleşmiş sermaye karşısında kendilerine gruplar oluşturmaktadırlar, birliğin korunması ücretlerin korunmasından daha önemli bir hale gelmektedir. Birleşme (birlik) bu noktaya ulaşır ulaşmaz, politik bir niteliğe sahip olmaktadır (Marks, 1982:35-36).

Bu nedenle sendikalar, işçi örgütleri ve sol politik partiler, sınıf bilincinin oluşumunda bir basamak olmaktadırlar. Onlar, esasen, kapitalizmde ücretleri zayıflatan maddi gelişmelere bir tepkidirler. Fakat, bu sendikalar, daha sonra, kendi varlıklarını meşrulaştırmaya yönelik bir mücadeleyi benimsemektedirler. Devrimci sınıf bilincini oluşturan mücadeledir bu. Mücadele içince bulunan kitle, kendisini, kendisi için bir sınıf şeklinde birleştirmektedir ve oluşturmaktadır. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olmaktadır (1982:36).

Fakat, bir şekilde, bilinç, yanlış ve ideolojik olarak yönlendirilmeye eğilimlidir. Bu, Marks'ın, mal üretimi şeklinde tanımladığı belirli bir kültürel oluşumun ürünüdür, ve "metafiziksel kurnazlıkların ve teolojik ayrıntıların çok sayıda bulunduğu çok garip bir şeydir" (1954:76). Mal biçiminin, kullanım değerlerini değişim değerine dönüştürme özelliği vardır, bu dönüşümün aracı paradır. Bununla birlikte, iş gücünün çeşitli ürünleri, bir pazarda, belirlenmiş bir fiyat üzerinden para ile alınıp satıldığında, mallara dönüştürülmektedirler. Malın metafiziksel önemi, emekçiden, insan emeği ürünleri çekip almasında yatmaktadır. Bu durum, doğal olmadığından dolayı, ürünlerin, onu üreten üreticiler tarafından kullanıldığı bir önceki devletle tezat olduğundan dolayı biraz gariptir. Marks, bu durumu, emek gücünün ticarileşmesi bağlamında ayrıntılarıyla incelemiştir: Mal üretimi, yalnızca, emek gücünün bir ücret para ile alınıp satıldığı bir yerde olanaklıdır (Crook, 1992:7)

O halde kültür, metalaşma yönünde hareket etmektedir, bu nedenle toplumsal nesneler artan oranda, bir pazarda para ile alınıp satılarak, değişim ilişkilerine neden olmaktadır. Böylece bunlar bu kendi başlarına mal olmanın yerine, nesneler haline gelirler, daha önceden sadece dini

nesnelere verilen bir önem kazanırlar, bunlara korku ve saygı ile davranırlar. Bu nedenle modern kültür, Marks'a göre mal fetişizmi ile ifade edilmektedir. Bununla ilişkili olan iki süreç mal fetişizminin gelişimine katkıda bulunmaktadır: Yeni mallar yaratmak ve önceden mallaştırılmamış kültürel ürünlerin sömürülmesi. İlk süreçte, reklam ve kitle iletişim araçları maddi tercihleri yönlendirme yoluyla talep yaratmaktadır. Sömürüde, mal biçimi, önceden ticarileşmeden (metalaşmadan) niteliksel olarak izole edilmiş, düşünülen kültürel ve kişisel yaşam alanlarına doğru yayılmaktadır. Aile yaşamı, kitle tüketiminin bir süreci olmaktadır; güzel, sanat pazarında, kötü bir amaçla kullanılır olmaktadır; bilim, teknolojiye dönüştürülmektedir; ve adalet, iyi bir avukatın ücretiyle satın alınabilir hale gelmektedir (Crook 1992:7).

Weber: Fikirlere Yönelim

Endüstriyel kapitalizmin yükselişine yönelik Weber'in çözümlemeleri, bir çok açıdan Marks'ın çözümlemelerine bir tepkidir. Weber, fikirlerin tarihte bağımsız bir role sahip olduklarını ve maddi ilişkilerdeki değişimlerin, fikirler sistemindeki değişimlerden kaynaklandığını göstermek istemiştir. Weber, görünüşte çelişkili olan iki gerçeği inceleyerek başlamaktadır: ileri kapitalist ülkeler (İngiltere ve Almanya gibi) Protestan ülkelerdir, halbuki, İtalya ve İspanya gibi Katolik ülkeler, kapitalist gelişmenin göreli olarak düşük seviyesinde yer almaktadırlar. İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde, üst seviyede çalışan insanlar Katolik değillerdir. Weber, Protestanlığın dinsel inanç sistemleri ile dünyada sanayi kapitalizminin oluşumu arasında belirli bir bağlantının olup olmayacağını sorgulamaktadır.

Weber, çözümlemelerine, sanayileşmiş Avrupa'da hüküm süren dinsel inanç sistemlerini özellikle de, Katoliklikliği, Luteryanizmi, ve Kalvinizmi inceleyerek başlamaktadır. Weber, insanların kendilerine bireysel maddi refah sağlayacak bir yaşamı mümkün kılan bazı güdüsel temeller, ve kapitalist toplumlarda yaşayanlar için şaşırtıcı görünmeyen fakat feodal toplumda yaşayanlar için bütünüyle şaşırtıcı olan bir amaç aramaktadır.

Weber'in, Katoliklik çözümlemeleri, dinsel yaşamın örnek biçimi şeklindeki manastır hayatı üzerine odaklanmaktadır. Katolikler, İsa'yı örnek almaktadırlar ve İsa'yı daha katı bir şekilde örnek alanlar, dinsel tarikat üyeleridirler. Esas olarak, bir Katolik, kurallara, ritüel davranış kurallarına ve günlük davranış kurallarına uyarak sadakat göstermektedir. En dindar Katolik, kurallara en katı şekilde itaat eden kişidir. Bu nedenle, bir

şükredenler (lütuf mertebesine ulaşanlar), karşılıklarını diğer dünyada cennette almaktadırlar. Bunun için, Katoliklik, kurulmuş bir düzene uyum gösterme yönünde hareket ettirmektedir.

Karşılaştırma yaparsak, katoliklik toplumsala yönelmişken, Luteryanizm, bireyseldir (ferdiyetçidir). Luteryanizm de kurtuluşun anahtarı, kişisel sadakat temeli üzerine kurulmuş, tanrı ile birey arasındaki bir ilişkidir. Sadakat, bütünüyle içsel ve duygusaldır ve ötekilerine gösterilmesi gerekmez. Başka bir deyişle, Luteryanizm, dinsel (ruhsal) ilişkiler üzerine odaklanmaktadır, bu dünyaya, yani diğer insanlarla olan ilişkiler üzerine odaklanmamaktadır. Ne Katoliklik ne de Luteryanizm, Weber'in araştırdığı güdüsel hareket ettiricileri sağlamaktadır.

Weber, Kuzey Batı Avrupa'nın, İskoç Presbiteryanizmi'nin ve İngiliz püriten mezhebinin, Metodizm'in ve Congregationalism'in reforme edilmiş kiliselerinin hakim düşünce sistemi olan Kalvinizmin Protestan teolojisinde, zorunlu duygusal güdü bulmaktadır. Kalvinizm'de, Tanrı, son derece korku verendir. Her şeye gücü yetendir, ve her şeyi bilendir. O, dünyayı yarattı ve dünyanın geleceğini bilir. Tanrı, aynı zamanda aşkındır, müdahale etmez veya kendisini hiçbir zaman dünyaya göstermez. Bu nedenle, Tanrı bilinemezdir.

Bu teolojinin sadakate uygun üç davranışsal anlamı vardır: İlki, Tanrı her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olduğu için O, kimin korunacağına ve kimin lanetleneceğine karar vermektedir. O, geleceği bilir. Bunun için, kurtuluş, tanrıya göre kaderin bir konusudur (sorunudur) ve Tanrının, cennete kabul etme konusunda seçici olması kesin olduğu için, gerekli ölçütü yerine getirebilen, sadece küçük bir grup seçkin olarak kabul edilecektir. İkincisi, Tanrı, dünyayı yarattığı için bu dünyada emeğimizi ve gücümüzü, diğer amaçlar için değil, sadece Tanrının en büyük ihtişamını anlama yönünde harcamamız gerekmektedir. Üçüncüsü, tek bilgi, dünyadaki oğlu İsa'nın varlığı aracılığıyla gerçekleşebilen sadakattir. Katoliklikte ve Luteryanizm'de olduğu gibi Kalvinistler de İsa'nın, çileciliğini ve dindarlığını örnek almalıdırlar (yukarıda sözü edilen, bedensel zevkin hazlarına isteksizliktir). Son karar, kadere bir tepki şeklinde akılsız hedonist (hazcı, çn.) yaşamları engellemektir.

Bu teolojik ilkelerin, belirli güdüsel sonuçları vardır. Kalvinistler ilgilerini hem mistisizmi hem de özgüvenlerini benimseyerek bu dünyaya odaklamalıdırlar. Daha önemli olan ilkeler, kurtuluş hakkındaki bağlılık düşüncelerinde endişe yaratmaktadırlar. Tanrı kimin kurtulacağını

bilmektedir, fakat bu giz açığa çıkarılmayacaktır, bununla birlikte seçilmiş üye nasıl gösterilebilir? Bu sorunun cevabı kitabı mukaddesteki şu cümlede yatar. Onların çalışmalarıyla onları tanıyacağız. Tanrı yoksulluğa ve başarısızlığa izin vermeyecektir, bu nedenle bağlılık (sadakat), bu dünyada seçimi göstermeye çalışmaktadır. Onların, belirli bir görevi yerine getirmek için tanrı tarafından çağrıldığı söylenmektedir. Tanrının seçilmişleri, maddi olarak başarılı olanlardır. Maddi başarının iki önemli özelliği vardır. İlki, seçimin üyeleri aileler ya da diğer gruplar değil sadece bireyler oldukları için maddi başarı sadece bireysel olmalıdır. İkincisi, en küçük ahlaki başarısızlık ifadesi, kesin bir cehennem azabının işareti olduğu için maddi başarının sistematik bir şekilde elde edilmesi gerekmektedir.

Weber, bunu, Protestan Ahlakı olarak adlandırmaktadır. Diğer bir deyişle bu ahlak, kurtuluşu gerçekleştiren sistematik bir etkinliktir. Weber, bu noktada önemli bir açıklama yapmaktadır. Kapitalizmin ruhu olarak adlandırdığı, kapitalizme yol gösteren ilkelerin temel öğelerinin neler olacağını betimlemektedir. Bunlardan ilki, insanların sürekli olarak daha fazla maddi şeyler elde etme isteklerinden kaynaklanan açgözlülük eğilimidir, ikincisi, sermayeyi tüketmekten ziyade, onu sürekli olarak biriktirerek daha fazla kâr elde etme eğilimini ifade eden yeniden yatırım yapma (reinvestment), ve üçüncüsü, çifte kayıt usulünün en eski örneği olan sistemli muhasebe uygulamalarıdır. Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu arasında bir benzerliğin olduğunu iddia etmektedir. Buna göre Weber, her ikisinin de benzer eğilimlere sahip olduklarından dolayı birini seçen kişilerin diğerini de seçmeye yöneleceklerini ileri sürmektedir. Onların her ikisi de hoşgörülü olmaktan ziyade asketiktir (çileci), gelenekselden ziyade akılcıdır (rasyoneldir) ve tinselden ziyade maddecidir

Fakat Weber, Kapitalizmin oluşum süreci içinde Protestan Teolojisini sadece nedensel bir faktör olarak kabul etmektedir. Bu etki altında olan seküler kapitalizm, ayak değirmenine benzer bir şekilde kendi kendini devam ettiren bir niteliğe sahiptir ve kendi maddi başarısını, onu tecrübe etmemiş toplumlara çekici bir model olarak sunmaktadır. Marks'tan farklı olarak Weber, kapitalizmin, özellikle ruhsal bir seviyede, her hangi bir erdem içerdiğini kabul etmemektedir.

Bunun için Weber, kültürel modernizasyon sürecini, toplumsal eylemin biçimsel yönden gittikçe akılcılaşması şeklinde tanımlamaktadır (Crook 1992:8-9). Biçimsel akılcılaşma süreci, geleneği yerinden etmektedir ve

genel ya da öznel değerler yönündeki ahlaki yargıların temellerini önemli derecede aşındırmaktadır. Modern toplumlarda, tutarlı ahlaki ilkenin etik açıdan rasyonelleşmesi, tüm toplumsal eylemlere, kar ve zarar hesabını empoze eden araçsal akılcılık gittikçe bir kenara itilmektedir. Bununla ilgili olarak, değer, önemli ölçüde araçsallaştırılmaktadır. Öyle ki, iş değeri, yaratıcılığın ölçülmesinden ziyade hesaplanabilen bir ücret ölçütüne göre değerlendirilmektedir. Benzer bir şekilde, eğitim öğrenmeden ziyade kimliği gösteren bir belge şeklini alırken sanat, edebiyat ve müzik boş zamanı değerlendirmenin ve dinlenmenin bir aracı haline gelmektedirler. Kısaca *rasyonelleşme, toplumsal ilişkilerin kişiliksizleşmesini, teknik olarak hesaplanabilirliğin artmasını, toplumsal alanda uzmanlaşmış bilginin öneminin artmasını ve hem toplumsal hem de doğa üzerinde teknik kontrolün genişlemesini içermektedir* (Brubaker,1984:2).

Brubaker, Weber'in toplumsal rasyonelleşme çözümlemesinde birleştirilen üç temel konuyu teşhis etmektedir. Bunlardan ilki bilgidir: (1984:30,2). Rasyonel hareket etmek, bir bilgi temelinde hareket etmektir. Modern toplumda, pozitivist bilimin ve teknolojik bilgi sistemlerinin gelişimi, eylem için hemen hemen kutsallık sınırında bir temel oluşturarak bilginin önemini arttırmaktadır, bilgi biçimleri, dini bilgi sistemlerini yerinden etmektedirler ve böylece dünyayı anlıksal ve gizemsiz bir duruma getirmektedirler.

İkinci birleştirici konu, kişiliksizleştirmedir (kişi-dışılaştırma, çn.) (Brubaker 1984:32-3). Gücün geleneksel ve kişisel ifadeleri, ekonomik ve politik alandaki soyut otorite kaynakları tarafından yerinden edilmektedir. Ekonomik güç, hem kapitalistlerin hem işçilerin eylemlerini dikte eden, gizli elin ya da pazar güçlerinin ürünü şeklinde anlaşılmaktadır. Bu mekanizma, onları, kişinin değil sadece sistemin hatası şeklinde tanımlanan iflas ve işsizlik tehditleri ile kontrol etmektedir. Politik alanda yönetim sistemi, ahlaki açıdan tarafsız olan bir bürokratik sınıf ile yönetilen bir yasal kurallar dizisi oluşturmaktadır.

Son olarak rasyonelleşme, doğal ve toplumsal nesneler üzerinde kontrolün genişlemesini içermektedir. Buradaki merkezi nokta, bilimsel, endüstriyel, ya da yönetimsel süreçlere indirgenen toplumsal ilişkilerin, teknik açıdan rasyonelleşmesidir. Marks'ın iş gücünün ticarileşmesi (metalaşması) formülünde ileri sürdüğü gibi, insan varlığının, merkezi olarak organize olmuş endüstriyel ve idari sistemlerin araçsal ihtiyaçlarına uygun bir şekilde disipline edildiği anlaşılabilmektedir. Oluşturulan

kontroldeki başarı, bireysel davranışın sonuçlarının ölçü ve deneysel çözümlemeler temelinde hesaplanabilirliğine ve belirliliğine dayanmaktadır.

Neo-Marksist Eleştirel Kuram

Bu kitapta, Marks'ın çalışmasına ilişkin şimdiye kadar yapılan çözümlemelerde, Marks'ı Althusser'ci bağlamda ele almıştık (bkz. blm.4). Fakat, Marks'ın erken dönem çalışması hümanist çizgidedir. Bu çalışmasında, insanın kendi varlığını ve yaratıcılığını gerçekleştirmeye çalıştığını ve kapitalist sistemin yabancılaştırıcı çalışma koşullarının maddi çelişkilerine karşı isyan ettiğini ileri sürmektedir. Gerçekten Marks'ın ortaya koyduğu devrim yönündeki toplumsal dönüşüm, her zaman özgürleştirici fikirlerin aktarılmasını gerektirir. Bunun için, Marks'ın yapı ve kültür arasında bir zıtlığın olabileceğini ileri sürdüğü teorisinde, bir gerilimin/sorunun olduğu kabul edilir. Bu bölümde, Marksist teorisinin hümanistik ve kültürel yönüne vurgu yapan 20 yüzyılın Marksist çalışmaları incelenmektedir.

Gramsci: sınıf mücadelesinin idealleştirilmesi

Hiçbir Neo-Marksist teorisyen, Marksist düşüncenin maddeci yönünün olanağına, Gramsci kadar saldırmamıştır. (1977a; 1977b; 1985; Davidson 1977; 1991; Jones 1977; Kolakowski, 1981). Gramsci'nin amacı, Marks'ın Ekonomi Politiğe Katkı (1859) çalışmasına vurgu yaparak, Hegel'ci ve hümanist yönünü yeniden ele almaktır. Maddeci yönelim, her zaman, üretim ilişkilerindeki hakimiyet üzerine odaklanmıştı. Gramsci, dikkatimizi üretimden, politikalara doğru değiştirmemizi önermektedir, çünkü, güç siyasete dayanmaktadır ve koşullarını değiştirmeye çalışan işçi sınıfı, gücü, politika aracılığıyla ele geçirmelidir.

Antonio Gramsci (1891-1937)
Gramsci İtalya, Turinde doğdu. Okulu bitirdikten sonra gazeteci olarak sonra da İtalya kominist partisinin liderinden birisi olarak çalıştı. 1927'de faşist rejim tarafından tututlandıktan sonra geri kalan hayatını hapishanede yada gözetim altında klinikte geçirde. En etkili yazılarını hapisteyken yazdı.
Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984, Garmsci, Antonio), Joll (1977)

Bu durumda, Marksist politikaların odağı, devletin kontrolü olmalıdır. Gramsci'de modern devlet, yalnızca yönetimsel aygıtları içermez, aynı zamanda, kitlelerin itaat etmesini sağlamak için, idari araçlardan ibaret olan 'siyasi toplum' ile kilise sendika, okullar ve kitle iletişim araçları gibi, özel organizasyonları kapsayan 'sivil toplum', arasındaki kesişmeden de meydana gelir. Bundan dolayı devlet, 'sadece yönetici sınıfın kendi

hakimiyetini sağlamak ve meşrulaştırmak için gerçekleştirdiği pratik ve kuramsal eylemlerinin kompleks bütünü değildir, aynı zamanda yönettiği kimselerin bu kurallara aktif rızalarını da kazanmaya çalışır' (1977:151). Sivil toplum, rıza kazanmada çok önemlidir; Ve modern devletin meydana gelmesi, devletin etkisinin politik toplum alanından, sivil toplum alanına doğru aşamalı olarak genişlemesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Önceki döneme ait, özerk topluluklar ve ekonomiler, elimine edilirler veya birleştirilirler, öyle ki devlet ve toplum ayırt edilemez olur.

Gramsci, baştan başa, devlet baskısının, yalnızca cebri baskı araçları ile gerçekleştirilmediğini aynı zamanda ikna etme ve uzlaşı sağlanması ile de gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır: Devlet, yasal otoritenin (legitimated-authority) ve cebri zorlamanın (coercive domination) iki yüzlü bir kombinasyonudur. Bu çözümlemenin temel kavramı hegemonyadır: Toplumun kültürel yaşamının kültürel araçlarla kontrol edilmesidir (Kolakowski 1981:242); Cebri zorlama olmadan yasal otoriteye izin veren hegemonyanın oluşmasıdır. Hegemonya, özel organizasyonları etkileyebilen ve kontrol edebilen toplumsal grupların ve sınıfların bir başarısıdır, bu nedenle bilgi, değerler ve standartlar, onların lehlerinde yönlendirilmektedirler.

Fakat, Gramsci burada tavuk/yumurta problemi ile karşılaşmaktadır. Burjuvaların, kapitalist sistemde devletin kontrolünü sağlamak ve oradan da sivil toplumun kurumlarını etkilemek için kapitalist girişimi tramplen olarak kullandıkla[42] Gramsci, işçi sınıfının siyasi eyleminin, baskıya karşı alternatif düşünceler geliştirmeye ve böylece diğer yakın gruplarla bir ittifakın oluşturulmasına öncelik vermesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sosyalist eylemler, burjuvalar tarafından baskı altına alınmış olan gelişmemiş toplulukçu duyguyu, yeniden canlandırmaya ve onu değişim doğrultusunda hareket ettirmeye çalışmalıdır.

Bilincin özgürleşmesindeki temel hedef kilisedir. Gramsci kiliseyi, burjuvazinin kontrolünü destekleyen düşünce sistemlerinin önemli (kritik) bir katalizörü şeklinde tanımlamaktadır. Kilise bu rolü üstlenebilir çünkü yönetici sınıf ve kitleler arasında kültürel bir bağ sağlamaktadır. Papaz, yönetici sınıf tarafından imtiyazlandırılmakta fakat kitleler tarafından da büyük saygı ve sevgi ile karşılanmaktadır. Papaz, iki grup arasında bağ kurduğu için teoloji, sınıflar arasında maddi ilişkilerdeki değişimlere yer bulmak için değişebilmektedir. Gramsci'nin ilgisini çeken en belirli örnek, 19. yüzyılda liberal bir modernleşme yönünde hareket eden İtalya'daki

Katolik düşüncenin değişmesidir. Bu, din adamlarını, geleneksel ve feodal-köylü sınıfların desteğinden ayırma ve onları yükselen bir ulusal burjuvazi ile ittifaka yerleştirme etkisine sahiptir. İzole edilen ve öncülüğünü kaybeden proletarya, özerk muhalif bir kültür gerçekleştirmeyi başaramamıştır.

Hegemonya kavramının, devletin kontrolünün sağlanması bağlamında özel bir önemi vardır. Yönetici sınıf, entelektüel ve ahlaki önderlik sağlayarak devletin ve şiddet araçlarının kontrolünü gerçekleştirmektedir. Buna rağmen hegemonya, her zaman cebri bir zorlama ile zırhlandırılmaktadır. Bu entelektüel ve ahlaki önderlik, farklılaşan çıkarlar, tarihi blok arasında bir ittifak biçimini almalıdır. Özellikle, bir egemen sınıf, kendisini çoğu zaman ulusal ya da yurt çıkarlarıyla ya da demokratik çıkarlarla birleştirmelidir. Bu tür bir ittifak, ulusal-popüler stratejiyi ya da yönelimi ifade etmektedir. Farklılaşan çıkarlar, üyelere davranışın eşit ve yabancı baskıya karşı direnç olduğu düşünülen tek bir ulus kavramında birleştirilmektedir. Muhtemel bir tarihi bloğun üyeleri, sanayi burjuvazisi, sanayi proletaryası modern öncesi orta sınıf ve küçük burjuvazi ve köylülerdir.

Gramsci bu tür tarihi gelişmelerin iki önemli örneğini belirlemektedir. Faşist Devlet (ve/veya Stalinci Devlet) ve Refah Devleti.

• Faşist Devlette esas ittifak modern öncesi orta sınıf ve burjuvazi arasındadır. Orta sınıf, devlet (yapı) aygıtlarının özel kontrolü için kapitalizmin baskısına katlanmaktadır. İşçi sınıfları dikkatli bir şekilde ikinci konuma itilmektedirler. Gramsci, bu tür bir sonucun, sadece iki sanayi sınıfının uzun ve sürekli mücadelelerle köktenci bir şekilde zayıflatıldığında meydana gelebildiğine inandırılmıştır. Gerçekten İtalyan ve Alman Faşist devletler ve Rus Stalinci devlet Birinci Dünya Savaşı'nın tahribatı sonucunda meydana geldiler.

• Refah Devletinde ulusal-popüler bilinç, sanayi burjuvazisi ve proletaryanın kolları arasında kurulan bir ittifak ile gerçekleştirilmektedir. Refah devleti, Gramsci'nin pasif devrim adlandırmasına bir örnektir, devletin, yukarıdan, hoşnutsuzlukları azaltmaya ve muhalefeti ortadan kaldırmaya çalışan burjuvazi tarafından yeniden düzenlenmesidir. Onun stratejileri: olası muhalefetin kaynaklarını, özellikle, sosyalist ya da diğer bir deyişle öncü aydınların muhalefetini demokratik olarak birleştirmek ve sanayi proletaryasına refah güvenliği sağlamaktır.

Gramsci baştan sona birleşmiş sınıflar arasında ideolojik bir bağ kuran entellektüelleri vurgulamaktadır. Sadece paylaşılan bir ideoloji aracılığıyla birbirine muhalif (karşıt) çıkarlar uzlaştırılabilirler. Gramsci'nin ideoloji versiyonun, Althusser'in son çalışmasında yapıldığı söylenmiş olabildiği gibi, ne sadece kitlelerin bir afyonu düşüncesi ne de ideolojik eylemin epifenomen (gereksiz, çn) konuma indirgenmesi olmadığı vurgulanmalıdır (bkz, bölüm 4). Daha ziyade ideoloji, sınıf mücadelesi bağlamındadır-yeni bir toplumsal düzen, sadece ideoloji eğer proletaryanın ve toplumun kültürel yaşamında niteliksel olarak doğrulanırsa meydana gelebilir .

Lukacs: kültürel gerçekliği anlamak

Gramscinin sorununda ki gibi, Lukacs tarafından yapılan kültür çözümlemesi, Marks'ın tarihi maddeci kavramının bir yeniden gözden geçirilmesidir.[43] Lukacs, Marks'tan ve Weber'den önceki filozof Hegel'in yaptığına benzer bir şekilde, kültürün, hümanist ya da tinsel görüşünü benimseyerek düşüncelerin ve bilincin önemini vurgulamak istemektedir. Esas esin kaynağı, insanlığın geçek doğasını sınırlamada, üretken güçlerin gelişmesinin sonuçlarını ortaya koyan Marks'ın erken dönem çalışmasıdır. Lukacs, kültürün bu gerekli insanilikten uzaklaştığı ya da ayrıldığı ve daha sonra baskı altına almak için onu dönüştürdüğü yönle ilgilenmiştir.

György (Sonradan Georg) Lukács (1885-1971)
Lukacs, Budapeştede (Bugünkü Macaristan) yahudi bankacı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Berlin'de Simmel, Rickert ve Windelbandla çalıştı. Heidelbergte Max Weber'in entellektüel çevresinin bir parçası oldu. 1. Dünya savaşı sırasında kominizme yöneldi ve genel konulara karşı olan Marks yorumunu 1924'te yayınladı. Çalışma, Marksist topluma şok edici olduğunu gösterdi. Çünkü sadece kapitalist kültürün zorladığı gerçekliğin yanlış görünümün değil aynı zamanda da tarihsel metaryalizmin burjuva kültürünün bir parçası olduğunu söylüyordu. En azından kendi bilimsel çeşitliliğinde. 1924'te 3.Enternasyonelde Sovyet ideolog, Zinovievden aldığı çok ağır eleştiriden sonra Lukacs geri adım attı ve Leninist yapıyı yeniden kucaklayarak ideolojik derecede, önceden hor gördüğü Stalinist hegomanyaya katkıda bulunmaya devam etti.
Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984, Lukacs, Georg), Lichteim (1970)

Lukacs kendi düşüncelerini, Marks'ın mal fetişizmi çözümlemeleri ile ilişkilendirerek konumlandırmaktadır. Mal değiş-tokuşu, kapitalist sistemde öncelikli bir yer almaktadır, fakat, onun, evrensel bir yapılanma ilkesi olması sadece kapitalist sistemde mümkündür. Burada mal biçimi, toplumu kendisine göre biçimlendirecek şekilde, toplumun bütününe yayılmaktadır. Bütün ilişkiler, bütün değerler, bütün iş gücü, mal biçimi tarafından belirlenmektedir. İnsan ilişkileri, karşılıklı bağlanma biçimlerinden, belirli

hizmetlerin, değiştirildiği ve bu sözleşmelerin, devlet ve hatta mahkeme tarafından idare edilebildiği sözleşmeli bağlanmalara dönüştürülmektedir. Eskiden belirli bir öneme sahip olan sanatsal nesneleri içine alarak, herhangi bir nesnenin değeri ya da önemi, karşılıklı değişime bağlı olarak belirlenmektedir (örneğin, Van Gogh'un İrlandalılar çalışmasının önemi, onun sanatsal niteliğinde yatmaz, fakat burjuvalar arasında zaman zaman değiştirilen fiyatlarda yatmaktadır). Bu değişim değerleri, sadece bireysel amaç ve yaratıcılık ile yönlendirilmez aynı zamanda, esasen ekonomik nitelikteki yasalar ve güçler tarafından yönlendirilmektedirler (Arz-talep, ilerleme-çökme, büyüme-gerileme). Değişim değeri, eşit bir şekilde, iş gücüne de uygulanmaktadır. Mal biçimleri, niteliksel olarak farklı olan nesnelerin para aracılığıyla değiştirilmesine izin verdiği için değişim değerleri, iş gücüne de eşit bir şekilde uygulanmaktadır. Mal biçimi, bu farklı nesnelerin değiştirilmesine izin verir öyle ki ücretli, iş gücünün, mallar gibi değiştirilmesine izin verdikçe mal biçimi, iş gücünü sıradan mallarla eşitler ve iş gücü sıradan bir mal haline gelmektedir. İş gücü, insanlığın esası olduğundan dolayı bununla ilişkili olarak insan varlığı kendisini metalaştırmaktadır.

Lukacs, bu süreci metalaştırma bağlamında özetlemektedir. Lukacs, insan varlığından, eylemlerinden soyutlanan şeylerin-iş gücü, mallar ve hizmetler, sanat ürünleri, ekonomik yasalar, işsizlik oranları-sanki onu üreten insanlardan ayrı ve farklıymış gibi ele alındığı bir süreci kastetmektedir. Lukasc, insanlar arasındaki ilişkinin, onun temel doğasının her bir kalıntısını gizlemek için, tam anlamıyla rasyonel ve hepsini kapsar görünen bir hayali nesnelliği ve özerkliği kabul ettiğini söylemektedir (1968:83). Lukacs, toplumsal dünyanın, fikirlerin ve değerlerin tinsel bir alanından, insani ve kültürel olanların hepsinin şeylerin ya da nesnelerin niteliğini kazandığı maddi bir alanda dönüştürüldüğünü kuramlaştırmaktadır.

Lukacs, maddeleşme (metalaşma) fenomeninin yayıldığını ve ekonomik temellerinden uzaklaştırıldığını vurgulamaktadır. Kapitalist üretimin gerçekleşmesi için, maddeleşme, toplumun bütün diğer alanlarına egemen olmalıdır ve yayıldıkça metalaşma ve maddeleşme de onunla birlikte yol almaktadır. Lukacs, bu düşünceyi, Weber'in modern devletin rasyonelleşmesi çözümlemelerinden alıntı yaparak geliştirmektedir. Lukacs, Weber'in, devlet bürokrasisinin organizasyonları ve iş organizasyonları arasında kurduğu paralellikleri vurgulamaktadır. Bütün işler

standartlaştırılmakta ve hesaplanabilmektedir ve insanın bütün seçimleri ve amaçları neden-sonuç zincirin bir öğesi olarak anlaşılmaktadır. Bilinç, gerçeğin bir tersine çevirimi, bir yanılsama olarak belirlenmektedir.

> Bürokrasi, yaşam biçiminin, iş durumunun bilincin ve bununla benzer bir şekilde özellikle işçilerin iş kaygılarının kapitalist ekonominin genel sosyo-ekonomik öncüllerine ayak uydurmasını gerektirmektedir. Adaletin, devletin, kamu hizmetlerinin vs. resmi (biçimsel) standartlaşması, bütün toplumsal işlevlerin öğelerine nesnel ve gerçekçi olarak karşılaştırılabilir bir indirgemesini, bu dikkatli bir şekilde ayrılmış olan bölümsel (tarafgir) sistemlerin rasyonel biçimsel (resmi) yasalarının karşılaştırılabilir bir araştırmasını belirtmektedir (1968:98).

Lukacs, şimdi bu metalaştırma kavramı ile Marksizmin yanlış bilinç kategorisi ile bağ kurabilir. Doğru bilgi, gerçek kültürel ifadeler, bir bütünlük ilkesine dayanmalıdır–doğru bilgi kapitalizmin bütün kalıpları, onun tamamlayıcılığında anlaşılabilmelidir. Fakat, insanların yaşamları parçalanmış ve özelleşmiş olduğu sürece, onlar tikel (bölümsel) ve parçalanmış bir bilince sahip olarak yaşayacaklar ve bütünlük onların kavrayışının ötesinde bırakılacaktır. Kapitalist üretim sisteminde ya da modern bürokrasilerde belirlenen yaşam koşullarında meydana gelen bu parçalanmış bilinç, özgürleşme yönündeki sözlere radikal bir şekilde karşıttır. Bu çelişki gerçeği, sadece farkında olma seviyesi arttırıldığı sürece kavranılabilmektedir. Bu tür bir farkındalığın öznesi, işçilerin çelişkili yaşamlarını Marksist kuramsal program ile birleştirmeye çalışan Marksist politik partidir. Pratik (praxis) olarak bilinen bu eylem, sınıf bilinci olarak bilinen bütünün anlaşılmasını sağlamaktadır ve radikal bir kültürel dönüşüm gerçekleştirmektedir.

Bu arada, kapitalist sistemde burjuva kültürü kararlı bir şekilde metalaştırıldı. Fakat yanlış olan sadece proletarya kültürü değil, aynı zamanda burjuva kültürü de öznel koşulları nesnel koşullardan ayırmaktadır ve böylece o koşulların dönüşümünü gerçekleştirmektedir. Aşağıdakiler Lukacs tarafından tartışılan yanlış burjuva kültürünün içeriklerinden bazılarıdır

• Emprist (deneyci) felsefe, çünkü bütün fenomenin, soyut ve biçimsel (resmi) bir rasyonelleşme yönünde öznelleştirilmesi gerektiğini talep etmektedir.

• Ekonomiler, çünkü, burjuvazinin sömürü eylemini, insan kontrolünün dışında tutulan kişisel olmayan yasaların ve güçlerin sonuçları şeklinde yeniden belirlemektedir.

• Doğa bilimleri, çünkü bilgiyi, soyutlar ve parçalar ve ilgiyi, varlık ve yaşam koşullarından uzaklaştırmaktadır.

• Sosyoloji, çünkü toplumsal bir fenomeni, nesnel bir şekilde ele almaya, onları, birey bağlamından uzaklaştırmaya, araştırmacıyı pratiğin zorluklarından (ihtiyaçlarından) aklamaya çalışmaktadır. (İnsan davranışını ve tarihsel sürecini taşlardan ve yıldızlardan daha az belirli ve nesnel bir gerçeklik şeklinde ele almak, insanın bilincinin metalaştırılmasını sağlamaktadır) (Kalakowski: 11981, 277)

• Modern sanat ve edebiyat, çünkü, gerçekliğin bütünlüğünü yansıtmaktan ziyade, gerçeklikten seçici bir şekilde soyutlanmaktadırlar. Tek gerçek sanat ve edebiyat, işçi sınıfının sömürülen fakat cesur doğasını ve bütün insanlığı özgürleştirme kapasitesini yansıtan toplumsal gerçeklik olarak bilinen biçimde meydana gelmektedir.

Düşünüldüğü gibi realiteyi gerçek anlamda kavrayan tek gerçek kültür, özne ve yaşamın maddi koşulları arasında sistematik bir şekilde bağ kuran Marksizm'in bütünleştirici bilgi sistemidir

Frankfurt Okulu: kalabalıkta ve onlar ile

Frankfurt okulu sosyologları kültüre, ayrıcalıklı bilgi olduğu iddiası temelinde yaklaşmışlardır. Bir referans noktası belirlemişlerdir. Bu referans noktası, onlara değişken (durağan olmayan) entelektüel konum benimsemelerine, kendi biyografilerinin bağlamlarından uzak durmalarına ve böylece kültürel gelişmelerin genelleşmiş bir eleştirisini sunabilmelerine izin vermektedir. Bu duruş noktası, akıl bağlamında ve insan davranışını yönetmede rasyonel standartları kullanma bağlamında temellenmektedir. Sözü edilen bu rasyonalite, insan yaşamının nihai amaçları ve eğer bu amaçlar gerçekleştirilmek içinse kurumsallaşması gereken değerleri üzerine odaklanan Weber'in değer akılcılığı ile karşılaştırılabilen bağımsız bir rasyonalitedir (bkz bölüm 2). İnsan yaşamının nihai amacı olan aklı (reason) destekleyen temel varsayım, insan otonomisidir. Bu nedenle, herhangi bir insani toplumdaki temel proje, özgürleşmedir. İnsan özgürlüğünü tehdit eden kültürel gelişmeler, bu nedenle eleştiriye tabi tutulabilmelidirler.

Frankfurt Okulu (Kuruluşu 1923)

Sosyal araştırmalar enstitüsü, Austro-Marksist olan Grünberg tarafından kuruldu. Ancak özgün filozofik ve teorik yönelim Frankfurt Sosyoloji Okulu olarak bilinen enstitüye, 1930'da Maks Horkheimer'in enstitüye müdür olarak başladı. Horkheimer özellikle Almanyadaki enstitüdeki Yahudi, Adorno, Benjamin, Fromn, Kirkheimer, Lowenthal, Marcuse, Neumann, Pollack gibi entellektüelleri içine alan yönlendirici topluluğunu elde tutmayı ve etkilemeyi başardı. Anti-semitik ve anti-liberal Nazi rejiminin yükselmesiyle birlikte 1933'te enstitü ilk olarak Cenovaya, 1935'te New York'a taşındı. Horkheimer ve Adorno 1955'de enstitüyü Frankfurt'ta yeniden kursada önde gelen üyelerin pek çoğu Amerikada yaşamaya davem etti, en önemlilerinden olan ve Amerikan Yeni Solunun en kıdemli üyesi Herbert Marcuse Kaliforniyadaki merkezinde kaldı. Okul her zaman ilgisini sosyolojisinin ötesine, politika bilimi, felsefeyi ve estetik teorisinide kapsamak için genişletti.

Böylece, Frankfurt Okulu kuramcıları, sosyal bilimlerde geçerli olan, değerden bağımsızlık ya da nesnellik ilkelerinden kaçınmaktadırlar. Onların sosyoloji anlayışları, doğrudan değerlerle ilişkilidir. Gerçekten, nesnel ya da değer-bağımsız kuramsal eğilimler özgürleşme olasılığını kesinlikle yadsımaktadırlar, kurumların eleştirel akıl mahkemesine çıkarılmasını başaramamaktadır.

Frankfurt okulu kuramının doğrudan liberal kapitalizme karşı yaptığı eleştiri, Weber'in rasyonelleşme düşüncesi ile paraleldir. Weber, değer akılcılığının, araçsal akılcılık tarafından gittikçe artarak yerinden edildiğini iddia etmektedir, Franfurt okulu kuramcıları, eleştirel aklı araçsal akıl tarafından yerinden etmektedirler.

Araçsal akıl, hareketi koruyan bir enerji şeklinde düşünülerek araçların amaçlara etkili bir şekilde optimum uyumunu gerektirmekle ilişkilendirilmektedir. Yararlılığa yönelmiş pragmatik bir araçtır (Horkheimer 1978a :28). Hatta, Horkheimer diktatörlerin aklın bu türüne başvurabildiklerini söylemektedir, fakat, onların kastettikleri şey, çok tanka sahip oldukları ve diğerlerinin de onları kutlamaları gerektiğidir.

Araçsal akıl, bir amaçlar kültüründen ziyade bir araçlar kültürüne öncülük etmektedir-gerçekleştirilen bir sonuç sonucun kendisinden daha değerli olmaktadır. Bu, hiçbir yerde, teknoloji ve ekonomi arasındaki ilişkide olduğundan daha açık değildir (Frankfurt, 1973:94-5) Araçlar şeklindeki teknolojinin başarısı, teknolojiyi geliştirmek ve devamını sağlamak için, tüketilmesi gereken malların, aşırı üretimini sağlamaktır. Bu nedenle teknolojikleşen üretim, insan özgürlüğüne çifte bir tehdit sunmaktadır: maddi anlamdaki özgürlük, üretim sistemi kontrolleri şeklindeki iş alanlarında kaybedilmektedir ve insan yaratıcılığını bastırmaktadır ve insan varlığı, tüketimin köleleri oldukça tinsel anlamı kaybedilmektedir. İnsan varlığı, doğrunun (gerçeğin) rüyaları ya da

uygarlaşma ya da barışın rüyaları ya da aç olmama rüyaları ile yönlendirilmemektedir, fakat daha iyi nitelikleri olan bir otomobile sahip olma rüyaları ya da daha iyisine sahip olma rüyaları ile yönlendirilmektedir (Frankfurt 1973:95). Gerçekten eleştirel sosyologlar, bu kötü amaçlı ekonomik çılgınlık için ve periyodik olarak renkleri değişen kocaman yarış arabaları için nefretlerinin çoğunu ayırmaktadırlar (1973:95).

1930'lu ve 1940'lı yıllar süresince, bu genel yönelimlerle, sadece Faşist Almanya ve İtalya devletleri eleştirilmemiştir. Komünist Sovyetler Birliği devleti ile de eleştirilmiştir. Bütün otoriter devlet diktatörleri, en aşırı biçimleri içinde, araçsal kültürü, araçsal aklı temsil etmektedirler. Pollack (1978) ve Horkheimer (1978b), bu otoriter biçimi, kapitalist gelişmenin son evresi olan devlet kapitalizmi olarak tanımlamaktadırlar. Pollock (1978:72-8) devlet kapitalizmini liberal veya özel kapitalizmden farklı kılan altı yönünü belirlemektedir:

• Hükümet, malların üretimini dağıtımını düzenleyerek pazarı yerinden etmektedir. Devlet, bu düzenlemeyi verili bir süreçte ekonomik amaçları ve araçları belirleyen planlar aracılığıyla yapmaktadır.

• Fiyatlar, bu planla ilişkili olarak devlet tarafından düzenlenmektedir.

• Kar elde etme güdüsü, temel bir ekonomik güdü olarak ortadan kalkmaktadır. Devlet kimin kâr elde edeceğine ya da kimin kâr etmeyeceğine karar vermektedir.

• Üretim sürecinde işçilerin karar alma sürecine katılmamaları, fakat sadece planın en etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi için, bilimsel yönetim kuralları uygulanmaktadır.

• Devlet, kıdemli yöneticilerin, idari bürokrasinin üst seviyesindeki bürokrasiden ve askeri ve parti liderinden ve bunların destekçilerinden oluşan birleşmiş bir politik elitin aracı olmaktadır.[44]

Devlet kapitalizmi, kültürün temel öğesi olan propaganda bildirgeleriyle her zaman başarıyla gerçekleştirilmektedir (Adorno 1978). Bilinen Liberal ya da Monopol Kapitalizm, her zaman araçsal akıl üzerine odaklanan standartlaşmış bir kitle kültürü sağlamaktadır. Devlet kapitalizmi, propagandayı kullanarak bu yönelime yeniden odaklanmaktadır. Liderlik kültü, başkasının sorumluluğunu alma, ve dışsal tehdit üzerine tekrarlanan bir vurgu yüklemektedir. Böylece, kitleleri, ortak ulusal çıkarların sadeleşmiş düşünceleri etrafında birleştirmektedir. Aynı zamanda, devlet kapitalizmi, eleştirel aklı sistematik bir şekilde bastırmak ve dışarıda bırakmaktadır.

1945 yılında Avrupa faşizminin yenilgisi ile, Frankfurt okulu üyeleri, ilgilerini anayurtları ABD'ye çevirmişlerdir. Onlar, bu belirli toplumsal formasyanu, Pollack tarafından belirlendiği gibi (bkz not 4) devlet kapitalizminin demokratik biçiminin bir örneği şeklinde tanımlamışlardır. Neo-kapitalizm kavramı okulun bazı üyeleri tarafından devlet kapitalizminin totaliter biçiminden, bu demokratik biçimini ayırt etmek için çoğu kez ele alınmıştır.

Neo kapitalizmin en şiddetli eleştirisi, Marcuse (1964; Held, 1980:70-6; MacInttyre:62-73) tarafından yapılmıştır. Marcuse, Marksist ve ondan sonra gelen eleştirel kuramlardaki temel kuramsal çelişkilerin neler olabileceğini düşünmektedir. Bu, kapitalizmin, kendi sonunun kaynağını kendi içinde taşıdığı düşüncesi ve kapitalizmin kendi evrimsel dönüşümünü sağlayacak yolları bulmayı başardığı düşüncesi arasındaki çelişkidir. Her şeyi hesaba katarsak, Marcuse, kapitalin artan birikmesi, ve makineleşmenin ilerlemesi, devletin özellikle de askeri gelişme alanında genişlemesi ve kapitalizmin globalleşmesi için destek; sınıfların tek bir kitle içinde gittikçe artarak homojenleştirilmesi; ve alternatif ulusal yörüngeler bulmayı mümkün kılan sürekli bir nükleer çatışma tehdidi gibi kapitalizmin başarılı kurumsallaşması yönündeki genel bir eğilimi düşünürken karamsardır.

Bu gelişmelerin en önemli aracı, aşırı derecede teknolojikleştirilmiş olan bir kültürdür. Bu kültür, bir çok şekilde kapitalizmin devamlılığını sağlamaktadır.

• Bu kültür, birçok uyuşmazlık alanlarını uzaklaştırdığı ve dikkatleri özgürlük ile ilgili bir gerçekten başka yöne çevirdiği için refah yaratmaktadır.

• Bu kültür, dikkati, toplumda bütün sınıflarda ortak olan tüketim kalıpları üzerine odaklamaktadır ve onlar arasındaki farklılıkları belirsizleştirmektedir .

• Bu kültür, fabrikaları otomatlaştırdığı için ve karşıtlık düşüncesini azaltarak, iş gücünü, beyaz yakalı meslekler içinde değiştirdiği için, çalışma koşullarını yumuşatmaktadır.

• Bu kültür, insanların yaşamının bürokratik emirler tarafından baskı altına alındığı bir refah devletinin gelişmesini sağlamaktadır.

• Bu kültür, eleştirel akla yol sunmaksızın yapay bir özgürlük sunarak artan boş zaman sunmaktadır.

• Bu kültür, cinsel baskılardan yapay bir özgürlük de sunan reklamın ve kitleleşen eğlencenin bir dış görünüş parlaklığı içinde cinsel serbestlik

sağlamaktadır.

Marcuse neo-kapitalist sistemde, bir karşıtlığın ve eleştirinin var olduğunu tanımlamıştır. Bu nedenle onun karşıt yazıları Nazi Almanya'sında yasaklanmıştır. Fakat, karşıt toplumsal hareketler, etkili bir şekilde organize olmuş radikal sol hareketlerden ziyade gelip geçici ve düzensiz karşıt gösteriler şeklinde olduğu görülmektedir ve bu onu üzmektedir.

Neo-kapitalist sistemde, kültür, belirli bir dönüşüm geçirmektedir ve özellikle önemli bir rol üstlenmektedir. Bu dönüşüm, Benjamin tarafından estetik ruhun (auranın) parçalanması şeklinde belirlenmektedir (Arota ve Gebhardt 1978:193ff; Held 1980:89-109). O, pre-kapitalist sanat ürünlerinin, dini mistik bilgi sistemlerine, ritüel uygulamalara, sözcüğe, dine, iyice yerleştirildiğini kabul etmektedir. Onlar, bu nedenle, doğa üstü ya da tinsel bir çağrışımla, belirli bir büyüleyici ya da kutsal nitelikle sarmalanmıştır. Bu bir 'auradır' (ruhtur). Kapitalist devrim, sanatı, dinsel temellerinden uzaklaştırmıştır. Fakat görünürde otonom sanat, insanlığı çözümsüz bir alana iterek, gündelik varlığı aşan, bir dizi eşsiz ya da özel ürünler şeklinde, auratik niteliğini kaybetmiştir.

Bu mutlu devlet, teknolojik gelişme tarafından alt üst edilmiştir. Teknolojikleşmiş kitle iletişimi, sanat ürünlerinin, çoklu kopyalar içinde çoğaltılmasını ve hemen iletilmesini sağlamaktadır. Kültürel ürünlerin, eşsiz olması sona ermiştir ve artık kamusal ya da kolektif ortamlarda sergilenilmeyi gerektirmemektedirler. Daha ziyade, sıradan ve standart olmaktadırlar ve özel olarak tüketilebilmektedirler. Başka bir deyişle, auratik değillerdir.

Benjamin, kültürel gelişmeler konusunda, bütünüyle karamsar değildir. Kitlelerin teknolojikleşen kitle iletişim araçları vasıtasıyla, eleştirel ve devrimci fikirlerin iletiminin, bilinçliliği arttırma olasılıklarının da farkındaydı. Fakat, okulun diğer üyeleri, özellikle de Adorno ve Horkheimer bütünüyle iyimserliğin dışındadırlar (1979). Onlara göre, teknolojikleşmiş kitle iletişim araçları vasıtasıyla ekonomik ve politik amaçları gerçekleştirmek için kültürel ürünlerden yararlanmak, bir kültür endüstrisinin oluşumunu sağlamaktadır. Endüstrileşen kültürün temel özellikleri şunlardır (Held 1980:91).

• Standartlaşma ve yapay-bireyleşme-nitelik ya da genel değer açısından, tek düze olan bir dizi paketlenmiş imajların ya da stillerin uyumu (Westerns, polisler ve hırsızlar, yerli sit-comlar).

• Klasik sanat biçimlerinin otonomisine, onların geçerliliğine (doğruluğuna) ve değer-geçerliliğine meydan okuyarak saldıran tekniklerin ilerlemesinin ve dağıtımının rasyonelleşmesi.

Kültür endüstrisi, Neo kapitalizmin hakim ticari ve devlet yönetimi sistemlerinin aracı olmaktadır. Kütür endüstrisi uyumu başarmaktadır, eleştirel yargıya engel olmaktadır, uyum göstermeyi ve itaati sağlamaktadır ve görüş ayrılıklarını yerinden etmektedir. Onun eylemleri, planlanmaktadır ve şevkli tüketiciler, itaatkar işçiler ve uysal kentliler yaratmaya çalışan kitle iletişim araçları organizasyonlarının yöneticilerinin amaçlarını tartışmaktadır. Neo-kapitalist kültür, esasen, yukarıdan empoze edilen bir kitle kültürüdür, yerli bir popüler kültür değildir.

Çağdaş yorumsamacı kültür kuramları

Gramsci'nin ve Lukacs'ın düşünceleri, Marksizmin-Lenizmin yapısalcı ideolojisinin himayesi altında bastırılmalarına rağmen, eleştirileri, önemli derecede etkili olmuştur Özellikle Lukacs, Marksist bir ideoloji kuramının Weberci bağımsız bir kültür kuramından ayrılması gerektiğini göstermiştir. Burada, yorumsayıcılıkla eleştirel yapısalcılığı birleştiren üç görüşü gözden geçireceğiz. Bunlar, Habermas'ın toplumsal akılcılaşma kuramı, Elias'ın toplumun uygarlaşması kuramı ve Bourdieu'nun sınıf konumu ve kültürel yeniden üretim arasındaki ilişki iddiasıdır.

Habermas: rasyonelleşen kültür

Habermas gibi çok yönlü bir düşünürün çalışmasını bir yere yerleştirmek kaçınılmaz bir şekilde tehlikelidir. Habermas, modern kültür eleştirisini büyük ölçüde Marks'a, Lukacs'a, Horkheimer'a ve Adorno'ya borçludur, fakat sonunda, Marksist düşüncenin ışığında, Weberci rasyonelleşme konusunu yeniden çalışmaya karar vermektedir. İddiasının iki aşaması vardır: İnsanın doğasında merkezi olarak kabul edilen belirli çıkarların temelinde, çağdaş kültürün bir eleştirisini sunmak için, temel sağlama girişimi olan daha felsefi ve Marksist aşama ve ikinci bölümde betimlenen, dilbilimsel (linguistik) dönüşümün sonucu olan sosyolojik, Neo-Weberci aşamadır. Göreceğimiz gibi bu son sosyolojik aşamada Habermas, kültürel bir eleştiri için kesin bir standart bulmak ve onu, Frankfurt Okulu modasında aklın gücü yönünde açmak istemektedir.

İlk aşamada Habermas, bilgiyi, kültürün temeli olarak kabul etmektedir (1972). İnsan türü, toplumsal organizasyonu kurulabilen muhtemel üç araca sahiptir: İnsan çalışır, iletişim kurar ve düşünce özgürlüğünü kullanır. Bu nedenle, teknik, pratik ve bağımsız çıkarları vardır. İnsan varlığı, toplumsal

olduğu sürece, bu olanakların daha fazlasını ya da birini gerçekleştirmeye çalışabilir ve çalışacaktır. Bu nedenle, kendine özgü bir yapıya sahip olan insan çıkarları, sırayla, çalışmanın, dilin ve gücün aracı vasıtasıyla genişleyen bu gerçekleştirmede var olmaktadır. Bu çıkarlar, sıra ile, olası üç bilgi kategorisini belirlemektedir: Teknik kontroldeki gücümüzü genişleten bilgi; ortak bir gelenek içinde hareket etmeyi olanaklı kılan yorumlar ve bilinci, dayandığı dogmatik güçlerden uzaklaştıran çözümlemeler (1972:313).

Bilginin bu üç biçimi bilimsel bir seviyede şunlarla temsil edilmektedir.

• Deneyciliği ve çözümlemeleri metodolojik bir çerçeve içinde işleyen ve nesneleştirme süreçleri üzerinde teknik kontrol gerçekleştirebilen doğa bilimleri.

• Ortak bir yaşam yorumunu metodolojik bir çerçevede işleyen ve karşılıklı anlayıştan maksimum bir özneler arasılığa yönlendirilen tarihsel-yorumsayıcı (hermeneutik) (tarih,felsefe vs) bilimler.

• Deneysel-analitik bir çerçevede meydana gelebilen fakat bunun dışında, bilinci dönüştürme ve özgürleştirme yönünde de hareket edebilen ve aktörlerin, doğal görünen karşıtlıklardan kendilerini uzaklaştırmalarını sağlayan eleştirel sosyal bilimler (ekonomi, sosyoloji, politik bilim) (Habermas 1972:308-11).

Bilimin bu üç kategorisinden biraz kuşku duyulabileceği Habermas tarafından ele alınmıştır. Habermas, insanın çıkarlarından uzaklaştırılmış saf bir kuramın olabilirliğini destekleyen doğa bilimlerini en çok eleştirendir. Bu kuram, doğa bilimlerinin, insan özgürlüğü açısından sonuçları ne olursa olsun, herhangi bir politik rejimin hizmetinde çalışmasına izin vermektedir. Bu nedenle, bu nomolojik ya da pozitivist bilimler,[45] aydınlanmış bir eylemin teknoloji ile yer değiştirmesine katkıda bulunmaktadırlar (1972:316). Bu arada, hermenotik (yorumsayıcı) bilim, bir referans noktası olarak geleneği nesnelleştirir: faal (etkin) geleneklerin yansıtılan ayrımına karşı sterilize edilmiş bilgiyi savunmaktadır ve tarihi bir müzede kilit altında tutmaktadır (1972:316). Hiç olmazsa, her biri, nesnellik iddiası taşımayan, değerle ilgili, bağımsız sosyal bilimler tarafından bırakılmalıdır ve tamamlanmalıdır.

Doğa bilimleri, modern toplumların rasyonelleşmesinde önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Doğa bilimleri, görünüşte, yalın ve değerden bağımız bir bilgi biçimi ortaya koyduğu sürece, uygulamalı ve bağımsız bilimlerden daha üstün bir yer edinebilmektedir, çünkü belirli çıkarlardan

bağımsız olma kabul edilmektedir. Bu nedenle, doğa bilimleri, politikalardaki söylemsel ve pratik yönelimleri yerinden etmektedir. Politikalar, artık, ortak amaçları gerçekleştirecek şekilde yönlendirilmemektedirler, fakat, toplumsal sorunları teknik sorunlarmış gibi ele alarak, çözmeye çalışmaktadırlar. Politikalar, kendilerini, ekonominin düzgün (smooth) süreci ya da özelleşen ihtiyaçların karşılanması yönünde sınırlamaktadırlar. Bu nedenle bilim, siyasi konuları etik dışı bırakan bir ideoloji şeklinde işlev görmektedir. Şu durumda, Weber ve Lukacs arasında bağ kurulmaktadır.

> Bilimlerin metalaştıran biçimleri, sosyo-kültürel yaşam dünyasında değişmektedir ve sonuncusunun benlik anlayışı üzerinde nesnel bir güç elde etmektedir. Bu bilincin ideolojik çekirdeği, pratik ve teknik arasındaki farkın ortadan kalkmasıdır. O, yetkisizleştirilmiş bir kurumsal çatının yeni seçkinler topluluğunu ve onların benimsediği bir yaşam olan amaçsal-rasyonel eylem sistemlerini göstermektedir (1971:113).

Habermas, pratik olarak yönlendirilen kamu alanının birbirini izleyen bastırılması ve bozulması için, politik yönergeleri etkileyebilen kamu tartışma dünyasını ve düşüncesini korumaktadır. Bu, Liberal kapitalizmin erken aşamasında bir orta sınıf toplumu şeklinde kurumsallaştırılmıştır (1989). Karşılaştırma yaparsak, çağdaş kültür, insanın düşüncesini ve davranışlarını yönlendiren bir bağlanmadan ziyade onu, kontrol etme yönünde artan bir yönelimle nitelendirilmektedir.

Habermas'ın düşüncesinin gelişimi, kamu tartışmalarına ve şiddetli öz eleştiriye maruz kalan bir açık fikirlilikle nitelendirilebilir. Onun linguistik bir dönüşüm yönünde konumunu değiştirmesine neden olan kilit eleştiri, aşkınlığın ithamıdır. Eğer, maddi kontrolde, iletişimde ve özgürlükte önsel olan üstün (deney üstü) insan çıkarları varsa, o halde bunlar her zaman ortaya çıkmak zorundadırlar. Eğer, insan doğasında yapısal olarak inşa edilmiş olan temel öğeler iseler, o halde, baskı altına alınamazlar. Eğer öyle ise doğa bilimleri, özgür bilimlere egemen olamaz ve Habermas'ın eleştirisi başarısız olmaktadır.

İletişimsel Eylem Kuramı'nda, Habermas, kuramını, temel çıkarlar seviyesinde değil de toplumsal ilişkiler seviyesinde eleştirel bir yönelimle bir referans noktası yerleştirerek sosyolojikleştirmektedir. İkinci bölümde ileri sürüldüğü gibi, bu gibi ilişkiler, uzlaştırıcı alternatif kalıplara açıktır: Onlar, linguistik (sözsel) ifadelerle uzlaştırabilirler ve karşılıklı anlayış ve

iletişimsel etkileşim temelinde uzlaşıya ulaşmaya yöneltmektedirler ya da sözel olmayan, para ve güç ile uzlaştırılabilirler ve maddi amaçları-stratejik etkileşim-gerçekleştirmek için yönlendirilebilirler. Bir kültür, bu eğilimlerin her biri üzerinde bir üstünlüğe sahip olma yönündeki bir eğilim ile nitelendirilebilir.

Bu kültürel eğilimler, aşağı yukarı Weber'in Zweck ve Weertrationalitat kavramlarına karşılık gelen rasyonelleşmenin iki muhtemel biçimi olarak ifade edilmektedir:

• Amaçsal Akılcılaşma, araçları verimliliklerine göre seçme ve belirlenen uygulama ile tutarlılıklarına göre karar alma yönündeki artan bir eğilim demektir.

• İletişimsel Akılcılaşma, ideolojinin sistematik olarak değiştirilen mesajlarına karşıt olgular ortaya atarak düşünce ve uzlaşı oluşturmaya ilişkin zorlamaları gevşetme yönünde artan bir eğilimdir.

Bu farklılık, Habermas'ın Weber'in toplumun akılcılaşması kuramını yeniden oluşturması yönünde hareket etmesini sağlamaktadır. Modern toplumun ortaya çıkması, her iki rasyonelleşme biçiminin gelişmesini göstermektedir. Weber, Habermas tarafından olumlu şekilde nitelendirilen üç temel değişimi tanımlamaktadır.

• Gündelik yaşamın metodolojik ve sistemli bir modeli (amaçsal akılcılık) ile kurtuluşun nihai amaçları (iletişimsel araçsalcılık) arasında pratik ve etik bir ilişki kurmayı sağlayan Protestan Ahlakı'nın ortaya çıkması.

• Bilimi, ahlakı ve sanatı gelenekten, dinden ve birbirlerinden uzaklaştıran ve böylece her bir alanda bağımsız bir uzlaşı oluşumuna izin veren kültürün, değer alanlarının farklılaşması ve özerkleşmesi.

• Geleneksel ve dinsel etkilerden uzaklaştıran hukukun oluşumu (Habermas 1984:143-272; Pusey 1987 :48-52).

Habermas'a göre bu gelişmeler, geleneksel ve dinsel sınırlamalardan uzaklaştırılmış erken kapitalist toplumda, bir liberal burjuva kamusal alanının oluşmasını sağlamıştır. Liberal burjuvazi, kafe sohbetleri, broşür yayınlama ve serbest haber gazeteleri vasıtasıyla, samimi bir tartışmaya içine katılabildi (1989). Fakat, bu özerk kamusal alan, kısa ömürlüydü. Weber'e göre, onun ortadan kalkması, dünyevileşmenin ve biçimleştirmenin basit bir sonucudur. Fakat, Habermas bu görüşü inandırıcı bulmamaktadır.

Daha ziyade, Habermas'a göre, amaçsal akılcılaşmanın başarısı, Weber'in demir kafes olarak adlandırdığı, etik ve anlam dışında akılcılaşan

bir kültürün meydana gelmesi, iki sürecin sonucudur. İlki, devletin, artık yaşam dünyasının normatifliği ile ilişkilendirilmeyen eylemin resmi alanlarında yeniden organize edilmesi, bürokratikleşmesidir-bürokrasiler, makine gibidirler, insani değillerdir, gündelik kaygılardan uzaklaşmışlardır. İkincisi, Marks tarafından tanımlanan, kapitalist girişimlerin, aşamalı bir şekilde ilişkileri ve insan değerlerini monoterize ettiği metalaşmadır-kültürel olarak paylaşılan değerler ve bireysel bağlanmalar, ekonomik girişimin baskı ya da kontrol altına alması gereken engelleyici baş belaları olmaktadırlar.

Dolayısıyla, modern kültürün dönüşümü, bir dizi aşamadan ya (yukarıda ayrıntılı bir şekilde betimlenen) da basamaktan geçmektedir. İlkin, sistem ve yaşam dünyası ayrılmaktadır-devlet ve özel girişim, aile (yerli) ve kamusal alanlardan ayrılmaktadır. İkincisi, sistem ve yaşam dünyası arasındaki ilişkiler, uzlaştırılmaktadır- söylenilen sorunlara son vermektedirler fakat daha ziyade parasal modellerde ya da kurala-uyan modellerde değiştirilmektedirler. Üçüncüsü, sistemin bütün organizasyonları, yaşam dünyasına saldırmakta, onu sömürmektedir ve onu kendi imajları içinde dönüştürmektedir. Kamusal alan, ticarileştirilmiş kitle iletişim organizasyonları ile nüfuzlandırılmaktadır, özel alan ise pozitif bir şekilde iletişim kuran öznelerden ziyade, nesneleştirilmiş işçi-tüketici-seçmen-müşteriler tarafından nüfuzlandırılmıştır. Biz, amaçsız ya da değersiz, etik dışı ve anlamsız amaçsal akılcı modern bir kültüre sahibiz.

Habermas'ın bu makalede açıkça yorumsayıcılık (constructionism) ve eleştirel yapısalcılık arasına yerleştirildiği görülmektedir. Benzer bir şekilde şunları söylemek istemektedir: a) İnsan varlığı, doğal olarak iletişimseldir. b) İnsanlar, amaçsal akılcılaşma ve iletişimsel akılcılaşma arasında seçim yapabilirler. c) İnsanlar, ilk söylenileni (amaçsal akılcılaşma) seçmişlerdir. d) yine de bu seçim, nedensel bir mantığa sahiptir ve; e) hala daha başka şeyleri yapmayı seçebilirler. Bu önermeler arasındaki çoklu çelişki, şuna işaret etmektedir: modern kültürün eleştirel bir kuramına uygun temel, Marks'ta ve Weber'de olduğu gibi Habermas'ta da romantik bir yanılsama olarak kalabilmektedir.

Elias: bir uygarlaşma kuramı

Elias, kişilikdeki ya da psikolojik yapıdaki uzun dönemli değişimlere yönelmiştir (1978;1982). Fakat, kişisel yönelimleri, sanki toplumun bütün bireylerinde ortakmış gibi ele aldığı için, çağdaş sosyolojide geleneksel bir şekilde ele alınmakta olduğu gibi, kültüre ilişkin düşünceyi ele alabiliriz.

İddia, açık bir şekilde, Weber'in toplumsal akılcılaşma düşüncesiyle benzerdir. Bunun dışında, Elias, kültürün evrim mantığının, artan uygarlaşmanın yönünde yer aldığını belirtmektedir.

Elias'ın temel yorumcusu ve ardılı olan Mennell, uygarlaşmayı şu şekilde belirlemektedir:

> Uygarlaşmış olmak diğerlerine karşı nazik olmaktır ve düşünceli davranmaktır. Kişisel alışkanlıklarda, temiz ve terbiyeli olmaktır; insancıl, nazik ve yumuşak olmaktır; kişisel kontrolünü sağlamış olmaktır; ve kendini dizginlemiş olmaktır ve hatta dengeli bir yaşam sürmektir; diğerlerine karşı istisnai durumlar dışında şiddet kullanmaktan uzak durmaktır. Uygarlaşmış bir kişi, çocukluk dönemi boyunca çok şey öğrenmiştir, bununla birlikte, çocuklar kendi anal büzgenini bile kontrol edemeyebilirler ve hepsinden sonra, kendi kas kontrollerini bile sağlayamazlar ve beslenmelerindeki önemsiz bir gecikmeye karşı korkunç bir sabırsızlık içinde tahammül edememektedirler. Çocukluk döneminde, belli bir andaki saldırganlık ve göz yaşları ile bir sonraki duygu arasında sendelememek zordur. Hepsinden öte, uygarlaşmış olmak, yine de, sistemli, iyi organize olmuş, sadece tahmin edilebilir ve hesaplanabilir bir toplum içinde, diğerleri ile birlikte yaşamaktır (1992:29).

Weber'in rasyonelleşme düşünceleri (hesaplanabilirlik, tahmin edilebilirlik, organizasyon) ve de Freud'un id'in baskı altına alınma düşünceleri (benlik kontrolü ve hatta mizaç) bu noktadadırlar. Gerçekten Freud, uygarlaşmanın, içsel baskı biçimlerinin dışsal bir ifadesi olduğunu belirtmiştir.

Uygarlaşma süreci, belirli bir yönelime sahiptir. Elias, buna uygun bir hareket noktası olarak, orta çağı ele almaktadır. Burada insanlar, kamu alanlarında çıplak elleriyle yemek yemişlerdir. Kaplarını paylaşmışlardır, ortak alanlarında dışkılarını yapmışlardır ya da bu alanlara işemişlerdir ve cinsel ilgilerini ve bu yöndeki davranışlarını gizlemek için çaba sarf etmişlerdir. Bugünle karşılaştırma yaparsak, bireyler arasında görünür ya da görünmez vücut işlevlerinde ortaya çıkan ya da bu işlevin sadece diğerlerince anlaşıldığında ortaya çıkan utanma duygusu gibi görünmez duyu duvarları gibi engeller vardır. Bu yönelim ya da Mennell'in adlandırdığı şekilde dönemeç, (1992 :38-42), bir çok etkinlik alanı vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır (1992,38-42):

• *Masa adabı*: Ortaçağlılar, yemeklerini ortak bir tabakta paylaşmışlardır. Ve elleriyle yemek yemişlerdir; 16. yüzyıla kadar herkes kendi kaşığını kullanmıştır; 17. yüzyıla kadar kendi kaselerini kullanmışlardır; 19 .yüzyıla kadar bir dizi özel kaplar yaygınlaşmıştır.

• *Tuvalet adabı*: Orta çağlılar, diğerleriyle kendi vücut işlevleri hakkında açık bir şekilde konuşabiliyorlardı ve bunları sergileyebiliyorlardı. 19. yüzyıla kadar bunlar özel konular olarak kabul edilmiştir. ve sadece mahcubiyetle konuşulan konular olmuşlardır.

• *Burun silme*: Orta çağlılar, herhangi bir kıyafet olanaklı olmasına rağmen parmaklarını kullanmışlardır. 18. yüzyıla kadar üst sınıflar tarafından mendiller kullanılmıştır, geç 20. yüzyıla kadar herkes tarafından kağıt mendiller kullanılmıştır.

• *Tükürme*: Orta çağlılar, yaygın ve sık boşaltımı bir gereklilik olarak kabul etmişlerdir. 16. yüzyıl süresince ürünün ayak ile bastırılması gerekiyordu. 17. yüzyıl süresince, kibar yerlerde mendil kullanılmıştır. 19. yüzyıl boyunca yaygın bir şekilde tükürük hokkası kullanılmıştır. 20. yüzyılda onlar ortadan kalktılar ve hiç bir tükürük göstergesi (amblemi) onun yerine geçmedi, bugün hiç kimse tükürmüyor ve hatta buna ilişkin göstergeler (amblemler) de ortadan kaybolmuştur.

• *Uyuma ve seks*: Ortaçağlılar yataklarını ve banyolarını paylaşmışlardır ve çıplak uyumuşlardır. 17. yüzyıla kadar, bir yatak paylaşmak üst sınıfta kabul edilebilmiştir. Gece elbisesi ortaya çıkmıştır; Seks, yatak odasına hapsedilmiştir; seks utanç verici bir şey olarak kabul edilmiştir ve açık bir şekilde tartışılamamıştır.

• *Şiddet*: Saldırganlığın ve şiddetin kamusal alanlarda sergilenmesinde gittikçe artan bir azalma vardır.

Fakat, bu uygarlaşma kültürü, otonom değildir. Toplumsal yapıdaki değişimlerin bir sonucudur. Bu değişimler, devleti, biçimlendirme süreçleri üzerine odaklanmaktadır. Devlet, toplum üzerindeki kontrolünü genişletmeye çalıştığı için, hem zorlama ile hem de örnekle bireysel davranış kurallarının gittikçe artan bir şekilde belirlemektedir. Devletin gücünü arttıran birbirini izleyen üç mekanizma bulunmaktadır.

• *Monopol Mekanizma*: Toplumsal güçler arasındaki rekabet, bazılarının, diğerleri üzerinde kaçınılmaz bir zaferine neden olacaktır. Hakim guruplar, geçim ve üretim araçlarını monopolize etmeye eğilimlidirler ve kendilerini bir kraliyet grubu şeklinde oluşturmaktadırlar.

• *Krallık Mekanizması*: Toplumda, farklı işlevi olan gruplar (kilise asiller, tüccar, asker) arasında yapısal bir denge olduğu zaman, kral grubunun gücü, sınırsız olmaktadır (ve böylece devleti inşa etme üzerine odaklanmaktadır).

• *Özelden Kamu Monopollerine Dönüşüm*: Toplumun artan karmaşıklığı, kral soyunun özel yönetimini aşındırmaktadır ve hükümdarın (kuralcının) mülkü ve kazancı ile devletin mülkü ve kazancı arasında artan bir farklılık meydana getirmektedir (Mennell 1992:66-79).

Bu süreçlerin belirli kültürel etkisi, savaşçıları padişah nedimine dönüştüren bir saray elitinin meydana gelmesidir, saraylaşmadır. Kral saraylı bir toplum, toplumsal hareketi kontrol eden ve biçimlendiren özel bir toplumdur. Tavırların, görgü kurallarının ve elit zevkin görüşleri, kral saraylarında düzenlenmiştir. Krallar, içsel baskı ve öz denetim (restraint) kontrollerini hesaba katarak savaşçıları pasifleştirdikleri için, saray mensupları, toplumun geniş bir kesiminde kültürel kontrolü sağlamada benzer başarıya sahip olan halk uşakları olmuşlardır.

Bourdieu: kültürün kullanımı

Boudieu'nun kültür kuramının 3 özelliği vardır. (Branson ve Miller; 1991; Graham ve Williams 1980; Harker 1990). İlki; toplumsal uygulamalar kuramıdır. Kültür, bizim dışımızda yer alırken ve bize bir baskı uygularken bununla birlikte, bireysel öznelerin ortak ürünleri şeklinde yapılanmaktadır. İnsan varlığının, hem korumaya hem de gerçekleştirmeye çalıştığı çıkarları tarafından hareket ettiği düşünülmektedir. Aktörler, maddi kaynakları ve fikirleri bu çaba içinde seferber ettikleri için, tercihlerin ve değerlerin ortak bir modellinin sonraki bir dönemde yeniden üretimine katkıda bulunmaktadırlar. Gerçekten, bu yeniden üretim, kültürün sadece nesilden nesle basit bir kopyasından ibaret değildir. Daha ziyade, toplumsal süreç, kültürel kalıpları değiştiren maddi ve ideolojik mücadelelerden meydana gelmez-yeniden üretim süreci büyümeyi ya da yayılmayı ihtiva eder (bkz Stewart 1980:277-8 yeniden üretim biçimlerinin bir tartışması için).

İkincisi, maddeci kuramdır. Maddeci kuram, kültürün içeriğini, üretilebilen, tüketilebilen, biriktirilebilen, aktarılabilen, miras bırakılabilen, takas edilebilen, pazarlanabilen, ve çeşitli şekillerde dönüştürülebilen nesneler şeklinde kabul etmektedir. Onun düşüncesi, insan uygulamalarının ekonomisinin bilimidir. Özellikle, kültürel ürünler, çıkarları gerçekleştirme

mücadelesi içinde kullanılan ve bazı bireylerin diğerlerine egemen olmasını sağlayan sembolik kapitalin bir biçimi olarak kabul edilmektedirler.

Üçüncüsü, kültürel farklılaşma kuramıdır. Bourdieu'nun kültür anlayışı Lukacs'ın, Gramsci'nin, Frankfurt Okulu'nun düşüncelerinden farklıdır. Onlar kültürü, toplumun bütün üyelerinin bilinçlerini ele geçiren ve bilinçlerine hükmeden bir ideoloji olarak ele almaktadırlar. Bourdieu'nun çözümlemelerinde altını çizdiği figürler, yüksek ve aşağı kültür figürleridir. Yüksek ve aşağı ya da elit ve popüler kültürler, sınıf fenomenleridir. Üyelerine sembolik işaretler sağlayarak, üyeleri tarafından sınıfların yeniden üretilmesine izin vermektedirler. Bu durum, Marksist formülasyonda daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. O halde kültür, yapılandırılmış olan eşitsiz maddi ilişkilerin yeniden üretiminin sağlanması ile işlevsel bir ilişkiye sahiptir. Fakat, kültürün farklılaşmış içerikleri, radikal bir şekilde karşıtlaşmış ve ayrılmış durmaktadır.

Bourdieu, ilk önce, tiyatro ve müze hizmeti, konser hizmeti, gazete okuyuculuğu, vb. gibi uygulamaları göstererek kültürün bir sermaye olduğunu ve çeşitli şekillerde nüfusun ötesinde sınıflara göre yayıldığını göstermektedir. Bu dağılım, eğitim hizmetleri ve kültürel uygulama arasındaki bir ilişkiye indirgenebilir-kültürel uygulamaları benimseme kapasitesi bir eğitim sürecinde gerçekleşebilmektedir. Sanki belirli kültürel uygulamalar kodlanmış gibidir ve bu nedenle sadece kodun anahtarına sahip olanlar ile eğitim aracılığıyla ödüllendirilmiş olan anahtara sahip olanlar kabul edilebilir. Eğitim anahtarı, toplumsal orjinlere göre farklı bir şekilde yayılmaktadır. Bourdieu, sadece kültürlü ailelerdeki insanların anahtardan faydalanma hakkına sahip olduklarını ileri sürmektedir.

Bourdieu, üç beğeni alanı göstermektedir.

• *Meşru Beğeni* (Zevk): Bu, daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olan egemen sınıfın fraksiyonundaki üyelerin anahtarıdır (örneğin Bach 'ın tanınmamış keybord çalışmalarını, Breughel ya da Goya resimlerini ve avangard (öncü) caz ve sanat filmini ihtiva eder).

• *Orta Kesimin Beğenisi*: Orta sınıfta yaygındır (örneğin Rapsodi in blue, Utrillo ve Buffet gibi ünlü ressamlar ve popüler müzik ya da baladlar gibi klasik olarak kabul edilen tercihleri ihtiva eder).

• *Popüler Beğeniler* (Zevkler): İşçi sınıfı arasında yaygındır fakat karşıt olarak eğitim sermayesi ile ilişkilendirilir, bununla birlikte, hakim sınıfın entelektüel olmayan fraksiyonlarında da göreli olarak yaygındır (örneğin

hiç bir sanatsal değer taşımayan popüler müzik ve Mavi Nehir gibi hafif ya da popüler klasikleri ihtiva eder) (Bourdieu 1984:14-18).

Bourdieu, sadece, farklı sınıfların üyelerinin onlarla ilişkili farklı yaşam biçimlerinin ve uygulamalarının olduğunu kabul eden Weberci bir inceleme yapıyor olsaydı bu bütünüyle aydınlatılmamış olarak kalacaktı. Özel ilgisi, kültürel ve toplumsal yeniden üretim arasında bir bağ kurmadır. Egemen bir ekonomik sınıfın olduğu gerçeği, yüksek kültüre ulaşması bağlamında öncelik gösterebilir, üst düzeydeki konumunu meşrulaştırabilir. İkinci konumdaki sınıfların üyeleri olan insanlar, sadece maddi olarak sınırlanmadılar, onlar, kültürel açıdan da aşağı sınıflar olarak değerlendirilirler. Böylece, toplumsal açıdan eşitsiz olan bir sistem meşrulaştırılmaktadır.

Bourdieu'nun, eğitimin göreli özerk olduğunu tanımlaması ve onu kontrol etmek için belirli bir sınıfın bir bölümü üzerinde düzenlenen komplonun olmadığını vurgulamaktadır. Gerçekten ekonomik sermayenin mirası, toplumsalın yeniden üretiminde kültürel sermayenin üretiminden daha sağlamdır. Fakat, bu gibi bir eşitsiz miras, bir soruyla ifade edilmektedir. Örneğin; iş örgütlerinde malik olanla yönetici olanın ayrıldığı yerde, egemen bir sınıfın bireyci üyeleri, kültürel yeniden üretim araçlarını gittikçe daha fazla ele geçireceklerdir. Böylece, toplumsal yapının yeniden üretimini sağlayacaklardır. Örneğin, iş yönetimindeki üniversite kalitesi, yöneticilikte zorunlu olarak kabul edilmektedir, müdürlerin çocukları o bölgede üniversite kurslarını amaçsız bir şekilde geçeceklerdir. Eğitim sisteminin yeniden üretim işlevi şu şekilde özetlenebilir:

> Eğitim sistemi, göreli otonomisinin meydana getirdiği etkilerle ve ideolojilerle, burjuva toplumu için şu an ki aşamada sosyal düzenin diğer meşrulaştırma şekillerinden biridir ve sosyal oluşumları için imtiyazların kalıtsal iletimidir. En büyük ayrıcalık olan kendini ayrıcalıklı olarak görmeme ayrıcalığından bahseden burjuva toplumunun bu imtiyazlı aracı, kendi skolastik ve sosyal kaderlerini liyakat ve yetenek eksikliklerine borçlu olduklarına daha kolay ikna etmeyi başarmak için kullanmalılar; çünkü kültür konularında mutlak mahrumiyet, mahrum olmanın farkında olmayı dışlar (Bourdieu ve Passeron 1977:210).

Şimdi Bourdieu'nun kültür kuramının formel öğelerini gözden geçirebiliriz. Toplumsal dünya, geçmiş insan eylemlerinden meydana gelen, şimdiki ve gelecektekiler için de bir arena sağlayan alan, şeklinde

anlaşılmaktadır. Alanın biçimi ya da boyutları, birbiri üzerine eklenmiş bir dizi alan şeklinde belirlenmektedir-pastorallikten ziyade, fizikte bulunabilecek bir benzetme (güç alanı, manyetik alan) dir.

Alanlar, çıkarları gerçekleştirmek ve kaynakları elde etmek için bir mücadelenin boyutlarıdır. Örneğin; ekonomik üretim alanlarını, entelektüel yaşam alanlarını, eğitim hizmeti alanlarını, sanat hizmeti alanlarını ve politik güç alanlarını kapsamaktadır. Alanlar, birbirleri arasındaki mücadelelerle hiyerarşik şekilde düzenlenmektedir. Birbirinin yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktadırlar. Alanlar arasındaki hiyerarşik geçişlerin aracı, sınıftır.

Çağdaş gelişmelerin etkisindeki sınıfın temel boyutları, şekil 6.1'de ifade edildiği gibi, kültürel ve ekonomik kapitaldir. Bu boyutların etkileşimi, bir dizi toplumsal statü meydana getirmektedir. Özneler, onlarla ilişkili olarak iki tür mücadele gerçekleştirmektedirler. Bireysel dönüşümün yörüngelerini etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu gibi yörüngeler, hiyerarşik (alanlar arasında aşağı ya da yukarı geçiş) ya da çapraz (alanlar içinde değişim) olabilirler. Alternatif olarak, bir grubun statüsünü, hem hiyerarşik olarak hem de çapraz olarak değiştirmek için mücadele edebilirler. Sonradan görme zenginler, sonraki kuşaklarda uygun bir eğitim sağlayarak bir alan değişimini amaçlayabilirler. Bu kişisel ya da konumsal (statü) yörüngelerden her biri sonraki kuşaklarda, alanın biçimini değiştirmektedir, bu yörüngeler, genişlemiş bir biçimde onu yeniden üretmektedir.

Fakat, böyle yörüngelerin olasılığı, sadece ekonomik kapitalin kazanımı ya da mirası ile sınırlandırılmamaktadır, aynı zamanda kültürel kapitalin mirası ile de sınırlanmaktadır. Toplumsal alandaki statü (konum), bir yaşam alanını ya da ortamını belirlemektedir. Yaşam alanı, toplumsal bir statüdeki bireyin, düzenlemelerinden meydana gelen bazı yolları sergilemek için oluşturulmuş olan bir dizi tertiptir. Yaşam alanı, bireyin toplumsal dünyasının kavramsal haritasını ve bireyin davranış kurallarını oluşturmaktadır. Yaşam alanı, sembolik etkileşimci yaklaşımın genelleştirilmiş başkası kavramı ile, yapısal-işlevselci yaklaşımın zorunlu istek (tertip) (need-disposition), ve Weberci yaşam stili nosyonu ile paraleldir. Yaşam alanı, tartışma, vücut dili, toplumsal mesafe, uygun ilişkiler, amaçlar vb. gibi davranış biçimlerini belirlemekte bilinçsizdir. Her bir yaşam alanı tutarlıdır ve bu gibi eylemleri, birbirine uygun ve yeni durumlarda taklit edilebilir hale getiren uygulamanın kendi içsel mantığı ile birleştirilmektedir.

Şimdi, Bourdieu, Weber tarafından yaşam değişimleri ve yaşam tarzları arasında kurulan ilişkisizliğe son verebilir. Toplumsal alandaki statü (konum), yaşam alanını düzenlemektedir (1984:171). Bu düzenlemenin temel esası, ebeveynlerin davranışlarının, çocuklarıyla olan etkileşimlerini düzenlendiği fakat, eğitim sistemi ile de kuvvetlendirilen erken çocukluk dönemidir. Yaşam alanı, istenilenler ve maddi yaşam koşulları arasında ebeveyn ile ilgili bir uzlaşma şeklinde oluşturulmaktadır. Şimdiye kadar bu koşullar değişmediği için, çocuğun yaşam alanı, ebeveynin yaşam alanını taklit etmektedir. Bu nedenle, yaşam alanı, belirli bir konumda olanların hepsinde ortak olan şeyleri yapmanın bir biçimi olmaktadır. Onun beğeni ile ilişkisi, kültürel nesnelerin sınıflandırıldığı (yüksek/aşağı, zengin/fakir, nazik/kaba, saygın/sıradan, hafif/ağır vs.) ve farklılaştığı proje ve bireysel tercihleri ifade etmeyi sağlayan değerlendirme standartları oluşturmasıdır. Bu nedenle, yaşam alanlarının etkileşimi, bütün insan eylemlerini ve kültürel nesneleri kültür alanında, bir dizi farklı yaşam tarzı ya da beğeni içinde sınıflandırmaktadır.

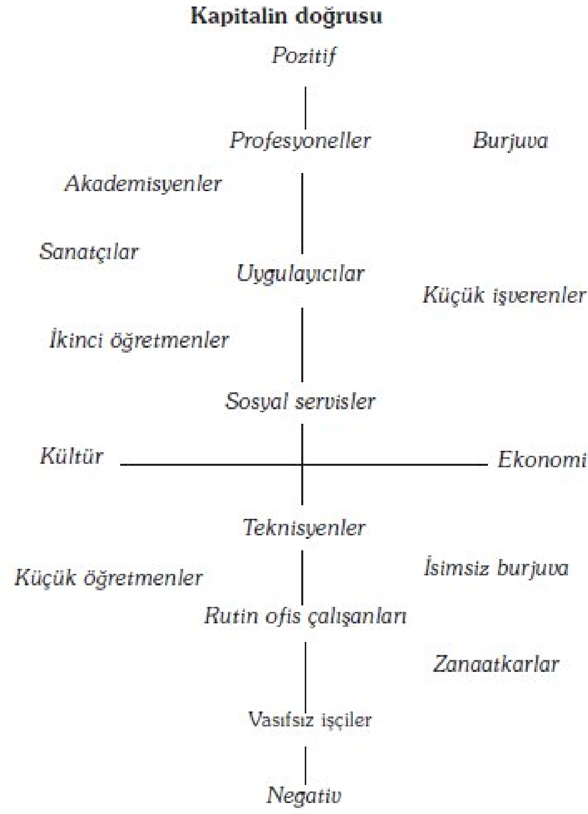
Bourdieu, şekil 6.1'de belirlenen statü alanlarına karşılık gelen yaşam alanlarının ayrıntılarını belirtmektedir.

Örneğin, Bourdieu yemekteki zevklerin ayrıntılarını betimlemektedir. Ameleler, geniş, çok pişirilmiş yağlı ve tuzlu yiyecekleri tercih ederken-keza müzikte, sporda, temsili sanatlarda da benzer bir eğilim gösterirler-burjuvalar, güçlü, ana öğünleri ve zengin tatlıları tercih etmektedirler, profesyoneller, hafif ve yağsız yiyecekleri, artistler farklı şeyleri tercih etmektedirler. Bu nedenle, Bourdieu, şunu ileri sürmektedir.

> Yemekteki, giyimdeki, ya da kozmetikteki tercihler ile belirlenen alanlar, benzer temel yapılara göre düzenlenmektedirler. Toplumsal alan, kapitalin miktarı ve bileşimi ile belirlenmektedir. Kültürel pratikler içinde tanımlanan yaşam stillerinin alanını oluşturmak için, birinin her bir sınıf ve her bir fraksiyon için oluşturulmuş olması gerekecekti ki bu ka

pitalin düzenlenişinin her biri için, belirli bir yaşam biçimi içinde yaşamın göreli benzer koşullarının sınıfından olanın gerekliliklerini ve araçlarını yeniden dönüştüren yaşam alanının yaratım formülüdür. O zaman uygulamanın temel alanlarından her birisi için her bir alanda (spor alanı, müzik, ya da yemek, dekorasyon, politika, dil) olanaklardan birisini yerine getirerek yaşam alanının tabiatının nasıl belirlendiğini saptaması

gerekecekti. Eklemlenen bu türdeş yaşam alanları, yaşam tarzlarının alanının betimlemesini sağlamaktadır (1984:208).

Şekil 6.1 Bourdieu'sun sosyal pozisyonlar arası mesafe bakış açısı (Bourdieu'dan alınmıştır 1984:128-9)

Konum, alışkanlık, yaşam stili, arasındaki ilişki değiştirilebilir olmaktadır, böylece de belli bir daireyi tamamlamış olmaktadır. Sınıf farklılıkları, insanların zihinlerinde, beğeni farklılıkları, ayırt etme ve farkında olma kapasitesi, şeklinde düşünülmektedir. Beğeni, insanların dahil edilip edilmediğini; yabancıları; rakipleri; evlileri; bunlardan birinin evde ya da okulda nasıl sergilendiğini belirlemektedir. Toplumsal farklılıklar, kültürel farklılıkları belirlemektedir ve bulunulan yer anlamında, sahip olunan olanakları ve sınırlılıkları ifade etmektedir. Bu nedenle, nesnel zorlamalar, ilkeler ile güçlendirilmektedirler.

İdeoloji Kuramının Neo-Weberci Eleştirisi

Birçok Weberciye göre, Weber'i ve Marks'ı uzlaştırmaya çalışan yukarıdaki girişimlerden hiç biri başarılı olmuştur. Bunların hepsi de kültürün, toplumsal yapıya indirgenmesini kabul etmektedirler: Habermas'ta toplumsal akılcılaşma, devletin ve ekonominin egemenliğinin bir sonucudur; Elias'ta uygarlaşma, devletin merkezileşmesinin sonucudur; ve Bourdieu'da habitus (üretken ilke, çn.), yeniden oluşturulan sınıfın asalağıdır. Burada, Weberci kültür nosyonunu yapısalcı görüşten ayırmaya çalışan iki eleştiriyi ele alacağız.

Abercrombie, Hill, ve Turner: Burjuva İdeolojisi

Yukarıdaki fikirler, kültürün, insanın aklına hükmeden ve ona egemen olan bütünleşmiş ya da birleşmiş fikirler bütününden ibaret olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, kültür, yeniden oluşturulan toplumsal yapının sonucudur. Kültür, insanlara neyin doğru neyin yanlış olduğunu ve toplumsal alan içinde yerlerinin ne olacağını göstermektedir, ve böylece kuşaktan kuşağa toplumun şekillenmesini sağlamaktadır. Abercrombie, Hill ve Turner (1980, Abercrombie ve Turner, 1980), bu hakim ideoloji tezleri ile ortak değerler sisteminin yapısal-işlevselci kuramları arasında birçok açık paralelliklerin olduğunu iddia etmektedirler (bkz bölüm 5). Sonuncusunda, kültür, empoze edilmiş bir güç anlamında değildir, daha ziyade toplumun her tarafında paylaşılan normatif akıldan oluşan bir uzlaşıyı dile getirmektedir. Bununla birlikte, bu tarz bir çözümlemede, kültür, ayrılıkları ve sapmayı ortadan kaldırma yada kontrol etme işlevlerini yerine getirerek sistemin devamını sağlamaktadır.

Abercombie, Hill ve Turner'a göre, iki düşünce, eşit bir şekilde eleştiriye hedef olabilir, fakat, ilgilerini özellikle Marksist fikirler üzerine yoğunlaştırmaktadırlar. Marks'da ve Engels'de ki temel kusur, iki ideoloji kavramına sahip olmalarıdır. Bu bölümün temel fikirler kısmında işaret

edildiği gibi, bir yandan Marks ve Engels, toplumdaki idari fikirlerin, yönetici sınıfın fikirleri olduğunu iddia ederken, diğer yandan da Marks, toplumsal varlığın, bilinci belirlediğini kuramlaştırmaktadır. Abercrombie, Hill, ve Turner bu iki görüşün çelişkili olduğunu ileri sürmektedirler: İşçi sınıfı, aynı zamanda, yönetici sınıfın fikirleri ve belirli bir işçi sınıfı bilinci tarafından bastırılamayabilir.[46] Gerçekten, bu yazarlar sadece kapitalist toplumların değil, bir çok toplum biçimlerinin de farklılaşmış, bütünleşmemiş, ya da baskın olmayan kültürler ile nitelendirildiğini iddia etmektedirler.

Abercrombie, Hill ve Turner (İngiliz) kültürün, 3 aşamadan geçtiğini kabul etmektedirler.

• *Feodal Kültür*: Burada onlar, feodal toplumun, Hıristiyan inancının evrensel bağlanmalarıyla birleştirildiği geleneksel görüşe karşı çıkmaktadırlar. Gerçekten, Hıristiyanlık, sadece asil yönetici sınıfın içinde etkiliydi. Bu inanç, monogamiyi ve aile ödevlerini destekleyerek asillerin farklı çıkarlarını birleştirdi ve mülkiyet mirası için bir meşruluk sağladı. Köyler, kültürel açıdan ayrıldılar ve de kendi izole edilmiş sınırlarında içsel olarak bölündüler. Bu küçük topluluklarda, organize olmuş şiddet araçları ve topraklar üzerindeki asillik (soyluluk) tekeli, köylüleri kontrol eder ve onların dine bel bağlamalarına gerek yoktur.

• *Liberal Kapitalist Kültür*: Erken burjuva kültürü, geleneksel soylu hakimiyetine karşı bir karşıtlıktan meydana gelmiştir. Burjuva kültürü, Protestan Ahlakı içinde en iyi ifade edilen, materyalizmi, servetin birikmesini ve bireysel çıkarı (yararı), vurgulamaktadır. Gerçekten burjuvazi baskın olduğundan dolayı, bu etik, aile, yerli ahlak, ekonomik öz güven üzerine odaklanan hatırı sayılır bir kültür içinde meydana gelmiştir. İdeoloji, dönemin niteliğini taşıyan aileyi, küçük ölçekli kapitalist firmayı korumaya ve meşrulaştırmaya hizmet etmiştir. Fakat, işçi sınıfı, bu ideolojik programlar (yönelimler) içinde pek birleşmiş değillerdi. Bazı işçi sınıfı bölümleri, burjuva kültürünün bazı öğelerini benimsemiştir. Bazıları, bir köylü gelenekçiliği doğrultusunda hareket ederken, diğerleri de hâlâ yönetici sınıfa karşı reformist ve devrimci bir muhalefet ile meşgul olmuşlardır.

• *Örgütlenmiş Kapitalist Kültür*: 20. yüzyıldaki hakim ideoloji figürü diğerlerinden daha önemli görünmektedir. Hakim ideoloji varolduğu yerde, birikim, yönetimsellik, devletin tarafsızlığı ve refah üzerinde bir etki şeklini almaktadır. Fakat, bu etki tamamen farklıdır ve tutarsızdır ve kişisel bir öğe

değildir. Bu kısmen doğrudur. Çünkü geç kapitalizmin hakim kurumları, kişilerin sınıfı değildir. Fakat devlet ve özel sektör içinde yüzsüzlüğünü önlemeyi meşrulaştıran organizasyonlar grubudur. İşçi sınıfı ideolojisi, hem liberal demokrasinin refahının karlarını benimseyerek hem de yenilik hizmetlerine muhalif olarak çift taraflı bir tutumu benimsemesinde oldukça tutarsız görünmektedir.

Abercrombie, Hill ve Turner şu sonuca varmaktadırlar:

> Hakim ideoloji, önceki üretim biçimlerde göreli olarak tutarlı iken, geç kapitalizmde bu belirliliğini kaybediyor. Feodal ve erken kapitalist dönemde, hakim sınıf, ikincil sınıf değildir, fakat hakim ideoloji tarafından birleştirilmektedir. Geç kapitalizmde, hakim ideoloji, göreli olarak değersizleşir, çünkü ekonomik talebi yoktur (1980:185).

Bunun için, toplumsal yapının yeniden üretimiyle ilişkili, ideolojinin işlevlerinin genel kuramının olamayacağını iddia etmektedirler. Daha ziyade, ideoloji, kendi konumlarını korumaya çalışan belirli sınıfların hizmetinde kullanılmaktadır. Bir bütün olarak kültür ideolojik bir mozaiktir.

Archer: iki kültür

Archer, Marksist ve yapısal işlevselci görüşlerin eleştirisini yaparken daha soyut bir yönde hareket etmiştir. Archer, çözümlemelerine Kültürel Sistem (KS) ve Sosyo-Kültürel etkileşimi (S-K) tanımlayarak başlamaktadır. KS belirli bir zamanda toplumun ortalama (1988) aydını dile getirir. KS, doğruyu ya da yanlışı iddia eden ve bu nedenle olası çelişkilere açık olan düşünce ve inanç sistemlerinden ibarettir. S-K ise zevklerimiz, tercihlerimiz, sevdiklerimiz ve sevmediklerimiz, vatanseverliğimiz, önyargılarımız gibi diğer bütün ortalama niteliğinde olmayan şeylerden ibarettir (1988:xvii).

O halde, Archer bu seviyeler (düzlemler) arasında kuramsal birleşmenin iki yolunu tanımlamaktadır. Azalan birleştirmede KS, doğrudan S-K üzerinde planlanmaktadır ve toplumsallaşma ve düzenleme araçları tarafından belirlenmektedir. Bu beşinci bölümde betimlenen işlevselci çözümlemede ileri sürülen argümandır. Buna karşın, önceki bölümde tartışılan bir çok neo-Marksist düşünce, SS-K'nin KS'yi baskı ve manipulasyon araçları ile yuttuğu artan bütünleşme biçimleridir. Archer, bu birleştirmelerin hiçbirinin kabul edilebilir olduğunu iddia etmez, çünkü bunlardan her biri, çözümlemenin seviyelerinden sadece birisini gerçek olarak kabul ederken diğerini epifenomen. (gölge olay) olarak ele

almaktadırlar. Archer'a göre, her bir seviye, aktif ve gerçektir ve eğer biri, kültürün dinamik süreçlerini çözümlemek içinse her iki seviyenin hareket ettirici kapasitesinin uygunluğu zorunludur. Archer, iki seviyenin karşılıklı bir etkileşimde olduğu merkezi bir birleşme yönündeki talepleri çözümlemektedir, fakat bu iki seviye arasında kurulan bağlılık derecesi, kültürel düzensizlik olasılığını ve bunu oluşturabilen dinamikleri dışarıda bırakacak şekilde somutlaştırılmıştır.

Archer, birleştirmeyi bütünüyle dışarıda bırakmak, ve onun yerine KS ve S-K'nın birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen kültürün analitik yönlerini, analitik bir düalizmle ele almak istemektedir. Archer, kültürel dinamiklere yönelik olarak dört öneri dizisi oluşturarak KS seviyesinde ki bu tavuk ve yumurta döngüsüne açıklık kazandırmaktadır (1988.275).

• KS'nin öğeleri arasında mantıksal ilişkiler vardır (Archer burada bileşimde bulunan öğelerin birbirlerine nedensel olarak bağlı olmadıklarını fakat birbirleriyle çelişen veya birbirlerini tamamlayan bir ilişkiye sahip olduklarını kastetmektedir).

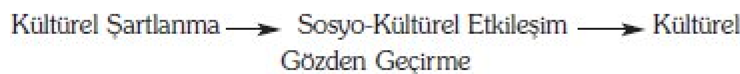
• KS tarafından S-K seviyesi üzerinde (güç) kullandığı nedensel etkiler vardır (Karşıtlıklar, aktörlerin çözmesi gereken problemler sunmaktadırlar ve bu şekilde birbirlerini zorlamaktadırlar, tamamlayıcılar özgürlüğü sağlarlar).

• S-K seviyesinde, gruplar ve bireyler arasında nedensel ilişkiler vardır. (Farklı çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan farklı kapasitelere sahip olan bireyler olacaktır. Bu gibi gruplar birbirlerini baskı altına almaya çalışacaklardır. Bunu gerçekleştirmek için bu gruplar, kendi konumlarını destekleyen KS'nin yönlerini harekete geçirerek kültürel gücü ideoloji olarak kullanacaklardır. Bu gruplar, kendi çıkarlarını meşrulaştıracak şekilde KS'yi yeniden şekillendirmeye çalışacaklardır).

• Günümüz mantıksal ilişkilerini biçimlendiren ve yenilerini ortaya çıkaran S-K seviyesinden dolayı, KS karmaşıktır (grupların rekabet eden düşünce sistemleri sundukları yerde aktörler, seçimleri ile sunulacaklardır, bağımsız ve tamamlayıcı düşünce sistemleri sunduklarında, CS'yi gözden geçirmek serbesttir).

Bu, Archer'a, kültürel gelişmedeki genel eğilimi gösterme olanağı vermektedir.

Bu, eğilim şu şekilde ifade edilir:

Kültürler daha çok farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Çünkü, kültürel koşullar tercihler sunmaktadırlar ve tercihleri etkilemektedirler ve çünkü bu gibi tercihler yapmaya çalışan bireyler ve gruplar, kültürel olanakları sömüreceklerdir.

Post modernizim Kültür Zaferi

Kültüre ilişkin son zamanlarda yapılan tartışmalar, 20. yüzyılın sonunda, kültürün yeni bir aşamadan geçtiği, yeni bir dönüşüm yaşayıp yaşamadığı sorunu üzerine odaklanmaktadır.

Yukarıda, çalışmaları ele alınmış olan Neo-Marksist ve Neo-Weberci düşünürler tarafından çözümlenmiş olan kültürel önergeler, esasen modern niteliktedirler. Bu yazarlar, modern toplumun, kendisini hem maddeci hem rasyonalist ya da her ikisini de içeren eksen ilkeler tarafından tanımlamış olarak gösterdiği için kültürün değişmez bir ideoloji olup olmadığı sorununu başarılı bir şekilde açığa çıkarmışlardır. Eğer toplum, bir fikirler dizisi tarafından baskı altına alınmış görünüyor ise o halde Gramsci ya da Frankfurt Okulu, bu fikirlerin nasıl oluşturulduğunu inceleyebilirler; eğer toplum küçük ve durağan (sabit) sayıdaki sınıflar içinde materyalizm tarafından bölünüyor ise o halde Bourdieu veya Abercrombi, Hill ve Turner kültürün benzer içsel farklılıklar sergileyip sergilemediğini inceleyebilirler.

Bu görüşün artık çok kabul görmediği, kültür kuramcıları arasında yaygın bir kanıdır. İlki, herhangi bir beğeniyi, fikri ya da yaşam tarzını meşrulaştırma, bu gibi farklı alternatif tercihlere geniş bir alan sunma yönünde kültürün karmaşıklaşmasıdır. Değer tercihleri, artık tek bir dizi standarda bağlı olmak zorunda değildir. İkincisi, bu karmaşıklaşma, artık, sınıf-kültür kategorilerinin başarılı bir şekilde yeniden üretilebilmesi yönünde devam etmemektedir, çünkü onlar, artık, sınıfı belirleyicisi olarak tanımlanmamaktadırlar. Elit ve popüler kültür arasındaki sınırların, kitleleşmiş bir kültür içinde yıkıldığı görülmektedir. Böylece, artık, bize neyin doğru, gerçek ve güzel olduğunu ve de büyük proje içinde yerimizin neresi olduğunu söyleyebilecek bir sanayi ya da kapitalist bir kültürün himayesinde yaşamıyor olabiliriz. Biz, artık, karmaşık, kitleleşmiş, bireysel tercihlerden örülmüş post modern bir kültürde yaşamaktayız.

Daha açık bir şekilde söyleyecek olursak, bu gelişmeyi üzerine alabilen iki temel kuramsal görüş vardır. İlkinde, post-modernizm, önceki gelişmelerin bir devamı (uzantısı), geç kapitalizmin ideolojik alt yapısı ya da farklılaşmış bir kültürel alan içinde meydana gelen bir gelişme olarak ele alınmıştır. İkincisinde ise post-modernizm, moderniteden göreli radikal bir

kopuş gerçekleştirerek meydana gelen bir toplum biçimidir. Bu önermede çeşitlilikler vardır fakat, her iki görüş de, kültürün ve toplumun, birbirine karıştığı ve birbirine nüfuzettiği bir çağda yer aldığımızı ve kültürün, ideolojik işlevlere sahip olarak anlaşılmasının imkansız olacağını vurgulamaktadırlar.

Bu bölümde, Marksistlerden Jameson'ın ve post-modernistlerden Lyotard ve Baudrillard'ın ve onlara yakın görüşler sunan düşünürlerin görüşlerini inceleyeceğiz.

İdeoloji Olarak Post-modern Kültür

Jameson, Ne görüyorsan onu elde edersin. İlk konumun katı Marksist versiyonu Jameson'dan gelir (1984). Jameson, kültürel değişimin gerçekleştiğini ileri sürmektedir ve onu geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak yorumlamaktadır. Jameson, orijinali Mennel'e ait olan kapitalizmin üç aşamalı sürecinden bahseder:

• Ulus–devletlerde pazarların bütünleşmesine neden olan Pazar Kapitalizmi.

• Kapitalist devletlerin, hem hammadde elde etmek hem de uluslararası pazarları ele geçirebilmek amacıyla, sömürgeler oluşturdukları tekelci kapitalizm ya da sömürgeci kapitalizm;

• Kapitalizmin genişleyip yayılması için bütünleşmiş yeni bir global alan oluşturan ve bireylerin açgözlülüğünü arttırarak pazarları genişleten çokuluslu ya da tüketim kapitalizmi.

Kapitalizmin global arenada ki bu patlaması, belirli toplumsal bağlamlarından uzaklaşan global bir kültürün yayılmasıyla paralel bir gelişme izlemektedir. Kültür, değerden, devlet gücünden ve pratiklerden ruhsal yapımıza kadar toplumsal yaşamımızdaki her bir noktaya, bütün toplumsal yaşama, şaşılacak bir biçimde yayılmaktadır (1984:87).

Global alanın merkeziliği düşüncesi üzerine odaklanan ve bireyleri kendi konumlarının gerçekliğinden uzaklaştıran post-modern kültürün dört niteliği vardır:

• Derinlikten yoksundur (depthless) (ne görüyorsan o sundur–gördüğün aldığındır). Kültürel ürünler, amaç ve duygu temellerinden yoksundurlar, çünkü onları üreten kişilerden uzaklaştırılmışlardır. Onlar, sadece tüketilebilen nesnelerdir.

• Tarihsizdir (ahistorical) ve şu andakidir (şimdikidir). İnsanın önceki deneyimlerini ve mücadelelerini hesaba katmaz. Gelenekler, muhalefet

edebilmekten ziyade taklitleri içinde birleştirilebilirler ya da birbirleriyle kaynaştırılabilirler.

• Zamansızdır (timeless). Zaman içine kültürel anlamın öğelerinin düzenlenmesine odaklanmaktadır. Bu öğelerin zaman ilişkisi, dışsal olarak belirtilmez, fakat bireysel aktörler tarafından içsel olarak yeniden yapılandırılmak zorundadır.

• Dünyayı, doğal bir bütün olarak değil de teknolojik bir bütün olarak, ekolojik bir dengeden ziyade bir bilgisayar ağı olarak kabul etmektedir.

Harvey: esnek fikirler. Harvey, (1989) post-modern kültürün oluşumunu, daha kesin bir şekilde kapitalist gelişmenin mantığı içinde yerleştirmektedir. Jameson'un, tekelci kapitalist süreç olarak adlandırdığı kilit gelişme, birinci mekanikleşme kongresini düzenleyen Amerikan sanayicilerinin belirttiği, Fordist sermaye birikimidir. Fordist sermaye birikiminin kilit noktası, standartlaşmadır–görevlerin, üretimin ve tüketimin standartlaşması (hepsi açık bir şekilde Ford'un bildirdiği cümlede yer alır: siyah olmak koşulu ile herhangi bir renge sahip olabilirsin). Bu anlama göre, birbirleriyle özdeş olan çok miktarda ürün elde edebilirsiniz ve onları geniş bir alanda satabilirsiniz. Sermaye, kitle pazarlarına uygun kitle üretimi tarafından biriktirilmektedir.

Yaklaşık olarak 1970'lerde Fordist birikim, Marksın önceden tahmin ettiği bir tür krizle karşılaşmıştır. Pazarlar, işlemez hale geldi; hükümetler, refah borçları ile ağır yükler üstlendiler; işçi sınıfı, çalışma ekonomilerine karşı çıktılar; karlar düştü; ve para miktarı, birbirini takip eden bu enflasyon ortamında genişletildi. Ekonomik sistemin katılıkları, yeni pazarların, yeni üretim metotlarının ve yeni işçi sözleşmelerinin gelişmesine neden oldu. 1973 yılındaki petrol fiyatlarındaki aşırı artış, yeni bir sermaye birikim biçimine, esnek birikime yol açmıştır.

Burada kapitalistler şunları yapmaktadırlar:

• İşçileri, bir dizi görevin yerine getirilmesi için, esnek kapasite temelinde istihdam etmektedirler.

• Diğerlerini, esnek sözleşmeler temelinde istihdam etmektedirler.

• Malların hızlı bir şekilde yeniden üretilmesini sağlayacak teknolojiyi ve üretim sistemlerini kullanmaktadırlar.

• Görünüşte yeni ve farklı olan ürünlerin reklamını yapacak, destekleyecek talebi teşvik etmektedirler.

Bu nedenle, kapitalistler, üretim ve dağıtım seviyesinde, -hem ürünleri dönüştürme hem de her bir üretim biçiminin süresi açısından sınırlı

(sıkıştırılmış) zamana sahiplerdir.

Şu durumda, Harvey, kapitalist sistemdeki bu uzun vadeli eğilimlerle kültürün dönüşümü arasında doğrudan bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Harvey, esnek birikim modelinin, mallara ve özellikle de elektronik kitle iletişim araçlarının ticarileştirilmiş kültürel biçimlerine yeni bir geçicilik (süreksizlik) kattığını ileri sürmektedir. İki gelişme önemlidir: yaşam stili tutkuları yaratmak için, elitten kitle pazarlarına modanın genelleştirilmesi; ve hizmetlerin özellikle de geçici nitelikteki eğlence hizmetlerinin artan bir pazarlanması. Birikim sorunlarıyla birlikte ele alınan bu çözümler, zaman ve mekanın baskı altına alındığı ve temel içeriğinin, anlatılar üzerinde bir üstünlüğe sahip malların, özgür imajlarına atfen daha kısa ömürlü olanlarının oluşturduğu yeni bir post-modern duyarlılığa ya da bilince neden olmuştur. Biçimsel bir bağlamda, bu, çoğu kez, zaman ve mekanın bir sıkıştırılması (baskı altına alınması) şeklinde adlandırılmaktadır.

Özerk ve Etkili Post-modern Kültür

Lyotard: Dil Oyunları

Eğer post-modernizmin eleştiricileri olarak Jameson'ı ve Harvey'i Bell ve Habermas ile birlikte sayabilirsek o halde onların en iyi arkadaşları arasında Lyotard ve Baudrillard da olmalıdır. Lyotard'ın odak noktası, bütünüyle kültüreldir. Bilginin, özellikle de bilimsel bilginin gelişimiyle ilgilenmiştir. Fakat, modern bilgiden post-modern bilgiye geçiş, toplumsal gelişmelere paraleldir: Toplumlar, post-endüstriyel olarak bilinen döneme ve kültürler de post-modern olarak bilinen çağa geçtikçe, bilginin konumu da değişmektedir (1984). Modern bilgi, büyük ya da meta anlatıları referans alarak kendisini meşrulaştıran bütün bilimleri kapsamaktadır: ruhun diyalektikleri, anlamın yorumu (yorumsayıcılık), rasyonel ya da çalışan öznenin özgürlüğü, ya da refahın yaratılması gibi (1984:xxiii). Lyotard'a göre, bu üst mitler, inanılırlıklarını kaybediyorlar.

> Çağdaş toplumda ve kültürde, bilginin meşruluğu sorunu, farklı bağlamlarda formüle edilmektedir. Büyük anlatılar, kullanılan birleştirici biçimleri nasıl olursa olsun, ya da bağımsız ya da spekülatif olup olmadığına bakılmaksızın bütün geçerliliğini kaybetmişlerdir (1984:37).

Post-endüstriyel gelişmeler, bilginin bilgisayarlaşması ve ticarileşmesi olarak kabul edilmektedir. Artan verimlilik ve en düşük fiyatta sonuçlar verme kapasitesi, bilginin ölçütü şeklindeki gerçekle yer değiştirmektedir. Kültürel üretim, dil oyunlarının bir dizi esnek ve yerelleşmiş ağları içinde

yok olmaktadır ve kültürel (olan), toplumsal için meşruluk kaynağı olduğundan dolayı, buna karşılık olarak, genel toplumsal yapılar, (ulus-devletler, partiler, uzmanlar, kurumlar ve tarihi gelenekler) etkileme kapasitelerini kaybetmektedirler.

Baudrillard: Modernitenin Sonu

Baudrillard'ın çalışması, toplumsal hayatın konusu olarak, maddi ilişkilerden ziyade dil ve içeriğini gören yoğun Fransız dilsel geleneğinden türemiştir. Baudrillard, bu gelenekten yola çıkarak, işaretlerler (semboller) ve anlamlar arasındaki ilişkinin bir dönemselleşmesini yapmaktadır. Baudrillard, bu ilişkiyi, bir simülasyon, bir temsil biçimi olarak adlandırmaktadır. Rönesans'tan beri birbirlerini takip eden üç simülasyon aşaması gerçekleşmiştir.

• Rönesans, bağlarından kurtulmuş (özgürleştirilmiş) işaretin dönemidir. Rönesans, orta çağ kültürünün, işaretler ve onların anlamları arasında sabitlenmiş ilişkisine son vermektedir. Rönesans'ta işaretler, yeni düzenleri taklit etmek için ve olasılıklar hakkında düşünmek için kullanılmıştır. Burada işaretler, anlam ve olasılıklar açısından zengindir- sanattır.

• Sanayi devrimi, eş-değer işaretlerin ortaya çıkmasını kabul etmektedir. Bir dizi kesin taklitlerin, sonsuz bir amaç içinde yeniden üretilebildiği üretim çağıdır. Bütün mallar, değiş-tokuş ile diğerleri ile değiştirilebilirler. Burada, işaretler donuklaştırılmaktadır ve sönükleştirilmektedir. Emtialardır (mallardır).

• Günümüz simülasyon çağında, işaretlerin gerçekliğin yerini aldığını kabul etmektedir. Bütün işaretler (bütün bilgiler), kod şeklinde betimlenen çift kutuplu karşıtlıklara indirgenmektedir. Gerçeklik (bilgisayar), bu gibi karşıtlıklar dışında biçimlendirilmektedir ya da kitleleştirilmektedir ve bu modeller, gerçekliğin yerini almaktadırlar. Burada, işaretler, bütün anlamlarından yoksundur-dijitalleşmiş parçalardır (Baudrillard 1988: 135-47).

Yukarıda anlatılanlar Baudrillard'ın biraz müstehcen ve ağır dilinin aşırı basitleştirilmesidir. Kodların şu betimlemeleri üzerine düşünürsek:

> Daha küçük birleştirici birimlerden (soru/cevap parçacığı), ekonomi, politika, ve global birlikler üzerinde üstünlüğü olan değişim sistemlerinin makroskobik seviyelere doğru olan matriks değişmez, her zaman 0/1dir, kendisini, meta dengesi ya da çağdaş sistemin denge (homeostatik) biçimi olarak kabul eden çift kutuplu öğesidir (scansion). Bizi baskı altına alan simülasyon sürecinin

> düğüm noktasıdır. Onlar, değişimin dengesiz bir hareketi olarak ya da çift kutupluluğun bu temel ilkesini tehlikeye atmaksızın çok-değerli ya da totolojik biçimleri olarak düzenlenebilirler: esasen dijitallik simülasyonun farklı bir biçimidir.

Newyork' taki Dünya Ticaret Merkezi neden iki kuleye sahiptir (1988:143).

Ortada olan nedenleri, onun mimarlarının, kitle iletişim araçları vasıtasıyla sürekli olarak benimsedikleri çift kutupluluğu (anlamlılığı) aşırı gerçekleştiriyor olmalarıydı ve bu gibi çift kutupluluk (çift yönlü kodlama) post-modern bir dünyada, kitle tarafından yorumlanabilen tek üründür.

Post-modern toplumda, üreten ve tüketen özne, işaretlerin gücü tarafından merkezsizleştirilmektedir ve böylece üretim ve güç ilişkileri artık güce sahip değildirler. Kültürün etkisi, öylesine arttırıldı ki sadece işaretleri arasındaki çift kutuplu ilişkiler güce sahip olmaktadırlar. Post-modern yaşam, yaşamın, kitle iletişim araçlarının simüle edilen içeriklerini simüle eden hipersimülasyondan, ikili bir karşıtlıktan ibarettir. Bu nedenle, toplumsal (olan), işaretlere atıfta bulunmaz ya da işaretleri aracılaştırmaz. Onların, ne iş değeri ne de kullanım değeri vardır, yalnızca tüketim değerleri vardır. Toplumsal gerçeklik, işaretler tarafından üretilmez yalnızca onlar tarafından absorbe edilmektedirler. Öyle ki toplum ortadan kalkmaktadır ve işaretler bir hiper (aşırı)-gerçeklik olmaktadır. Toplumsal olarak betimleyebildiklerimiz, bir kitle ve biçimsiz bir boşluk içinde radikal bir şekilde aynılaştırılmaktadır ya da eritilmektedir. Baudrillard, bu gelişmeyi betimlerken fiziksel bir benzetme yapmaktadır.

> Toplumsal boşluk, ussal bir gölge oyunu içinde karşılıklı bağımlı nesneler ve etrafını çevreleyen ve birleşen kristal kümeler ile birlikte genişletilir. Kitle, bireysel alanların boş (anlamsız) bütünü içinde toplumsalın ve iletişimin etkisini (gücünü) kabul etmez. Kendi ağırlığı altında çöken mat bir nebula, etrafındaki bütün enerjiyi ve ışık kümelerini absorbe eder. Toplumsalı yutan kara bir deliktir (1983:3-4).

Toplumsal bütünüyle farklılaştırılmaktadır. O, artık sadece bir kitledir, o artık anlamlı ya da rasyonel toplumsal eylemlerde bulunabilen bireylerden ya da gruplardan oluşmuş saf bir kitle değildir sadece tüketebilen bir simularktır.

Lash: Zincirleri Koparılmış Kültür

Hem Jameson hem de Harvey, Marksist bir perspektifte kültürel modernitenin analitik ve normatif kısımlarını yorumlamaya çalışmaktadırlar. Buna benzer bir yorum, Lash hakkında da yapılabilir. Bunun dışında Lash, Post-modernizmin kültür alanı ile sınırlanması gerektiğinde ısrar eden Weberci, fikirlerin incelenmesi konusunu da unutmamaya çalışmaktadır (1990:4). Weber, Kalvinist Protestanlık ve kapitalist aç gözlülük arasında etkili bir ilişkinin olduğunu kabul ederken, Lash, postmodernizmin, post-endüstriyel kapitalist ekonomiyle bağdaşan bir ilişki içinde yer aldığını ileri sürmektedir. Frankfurt Okulu'nun en ünlü kültür kuramcısı Benjamin'in çalışmasına dikkat çekersek, Benjamin, postmodern kültürün birbirlerini takip eden öğelerini teşhis etmektedir:

• Üç temel kültür alanı (sanat bilim ve ahlak yasası) özerkliklerini kaybetmektedirler ve tamamen birbirlerine karışmaktadırlar.

• Kültürel nesnelerin, yüksek ve popüler kültür arasındaki sınır şeklindeki auratik (duyusal/ruhsal) niteliği artık ortadan kalkmıştır (Benjamin'e göre, sanat, savaş sürecinde ve savaştan sonraki süreçte Avrupa'da ve maddeci USA de çoktan ruhunu kaybetmiştir).

• Kültürel ekonomi, benzeştirildi-üreticiler, üretim ve alıcılar, tek bir alanda birleşmektedirler.

• şaretler (kültürel semboller), artık gerçekliği temsil etmemektedirler, fakat gerçekliğin yerini almaktadırlar (Lash 1990:11-12).

Bu maddelerin sonuncusunda Lash, kültür alanıyla sınırladığı düşüncesinde bazı sorunları ortaya koymaktadır. Eğer işaretler gerçeklik oluyorlarsa, o halde onlar, toplumsal yapıyı ele geçirmeye çalışmakta ve kültür toplumu yutmaktadır. Benzer bir açıklama Lash'ın post-modernitenin oluşumuna yönelik açıklamasında ileri sürülmektedir. Burjuva kimliği ve postmodernist kültür arasında etkili bir benzerlik olduğundan dolayı post-modern kültür ortaya çıkmaktadır. Lash, burjuvazi ile, 20.yy ortasında yükselen uzman sınıfları kastetmektedir. Çünkü, bu sınıf, kendi orjinlerine sahiptir ve gerçekten çalışan kitlelerle birlikte önemli sınıf niteliklerini paylaşmaktadırlar. Kendisini, geleneksel burjuva kültürünü geçersizleştirerek meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bunun için, popüler kültür öğelerini elit konuma yükseltmektedir ve benzer bir şekilde, yüksek kültüre katılanları genişletmekte ve kitleleştirmektedir. Kültürel bir heterojenliği kabul etmektedir. Eğer bu doğru ise post-modern kültür, sadece Bourdieuncu (Bourdieun'un daha önce vurguladığı) bir kültür sermayesidir: bu, yeni yuppileşmiş post-endüstriyel burjuvaların ideal

çıkarlarını gerçekleştiren sembollerin ve kurallar serisidir. O halde Lash, kültürler ve toplumsal olanlar arasında esas bir bağlantı için Bourdieu'nun düşüncesini kabul etmelidir.

Crook, Pokulski ve Waters: post-kültür

Bütüncül (geleneksel) bir sosyolojik girişimde, Crook, Pakulski ve Waters, Frankfurt Okulu ve diğerlerinin, modernleşmenin aşırı büyümesi ve aşırı yayılması sonucunda kültürde meydana gelen post-modernleşme eğilimlerini göstermek için ileri sürdükleri görüşlerinden hareket etmişlerdir. Fakat, bu eğilimlerin radikal yayılması, kültürün artık farklılaşmış bir alan olarak görülmediği bir durumun, bir post-kültürün meydana gelmesine işaret eden zıtlıkları desteklemektedir. Post kültürde, kültür, biçimsiz ve farklılaşmamış bütünü biçimlendirmek için toplum ve kişilikle birleşmektedir. Bu sonucu ortaya çıkaran anahtar gelişmeler, daha önceden, modern kültürde sunulmaktadır. Şu şekilde ifade edilmektedirler:

• Modern kültür, yüksek oranda farklılaştırılır fakat post-modern kültür, aşırı bir farklılaşma (hiperdifferentiation) yönünde hareket etmektedir. Buna göre, her bir kültürel öğenin, geleneksel temellerinden uzaklaşmış, eşsiz bir ürün haline gelmesini kastetmektedirler. Süreç, geleneksel sınırları, örneğin sanat ve bilimler arasındaki sınırları, aşabilen kuvvetli sembolik gücün, kültürel öğelerini, serbest bırakmıştır. Post-modern kültür, farklı görünümler içinde sıralanabilen ve sabitlenebilen stillerin göz kamaştırıcı bir çeşitliliği olarak kabul edilebilir. Hiper (aşırı)-faklılaşmanın en önemli örneği, yüksek ve popüler kültür arasındaki farklılığın bulanıklaşmasıdır.

• Modern kültür, hem gelenek de hem de avangard (öncü) olma talepleri ile konumlandırılan teknik kültürel uzmanlığın büyük ölçüde rasyonelleşmiş modelidir. Bununla birlikte, post-kültür, artık ne belli bir geleneğin gelişimini ne de uzmanlığı talep eden aşırı rasyonelleşmedir. Kültürel formlar, üretim koşullarından ziyade pazardaki tüketimleriyle belirlenmektedirler. Kültürel ürünler, artık amacın ya da değerin akılcılaşmasını biçimlendirmiyor. Post-modernleşen bir stil, gerçekte, bir stil yokluğudur -her bir sonuç, esasen irrasyonel olan, çoğu zaman oyunculuğu (maskaralığı) ve pastişi (taklidi) birleştiren tek örnektir. Postmodern mimarlar, stillerin ve fonksiyonların rasgele karışımı ile, içsel alanlardaki boyutun yokluğu ile, ve oyuncak kasaba direkleri ve sütunları ile, rasyonalitenin bu yer değiştirmesini göstermektedirler.

• Modern kültür, son derece ticarileştirilmektedir. Bununla birlikte, Post-kültür, malların, onları temsil eden işaretler tarafından sınıflandırıldığı

aşırı-ticarileşmedir. Paketlenmiş imajlar (tarzlar), tek ölçütü tüketim olan aşırı-tüketim bağlamında rasgele tüketilmektedir. Bu gibi koşullar altında, örneğin herhangi biri operaya eşlik etmez çünkü o, bir geleneğin işaretidir çünkü o, belirli bir toplumsal üyeliğe işaret etmektedir, o, entelektüel bir bağlanmadan ziyade bir yaşam stilini temsil etmektedir.

Özetle:

Post-kültür, eleştirenlerin, büyük ölçüde, post-modernizmle ilişkilendirdikleri pastij (taklit) ve parodiye uygun semiotik karışıklığı ve üstünlüğü ifade etmektedir. Bir televizyon, Mozart'ın bir aryası eşliğinde kendi firmasının mallarını satmaktadır. Andrew Lyod Weber, geç romantik törenlerin başarılı bir pastijini yazmaktadır, Kronos dörtlüsü Hendriks çalmaktadır (Crook;199:37).

Sonuç

Özet

1- Kültürel biçimlere ilişkin sosyolojik tartışmada ileri sürülen düşünceler, Marks'tan ve Weber'den kaynaklanmaktadır. Marks'a göre, maddi koşullar bilinci belirlerken, Weber'e göre toplum ve kültür, bir alanın öğelerinin diğer alanları da belirleyebildiği daha karmaşık bir ilişki meydana getirmektedirler. Weber, kaçınılmaz bir şekilde rasyonalleşme mantığı önererek, modern kültür kuramının parametrelerini kurmaktadır.

2- Yorumsamacılar, Marks'ın yapısalcı konumu içinde, Gramsci, Lukacs ve Frankfurt Okulu'nun fikirlerinin etkisi altında ayrılmış görünmektedirler. Gramsci, burjuva toplumunun yalnızca maddi güçleri elinde bulundurmadığını, bunun yanı sıra, kültürel kontrolü de elinde bulundurduklarını vurgulamaktadır. Özgürleşim, kültürel araçlarla gerçekleştirilmelidir. Lukacs, kültürün ticarileşmesi kuramı da, büyük ölçüde Webercidir. Hatta, Frankfurt Okulu, kabul edilen (razı olunan) bir kültür oluşturmak için bir komplo talebi önermek de yorumsamacıdır.

3- Weberci kuramcılar arasında, kültür sadece ekonomik alandaki yönetici sınıfın emrinde değil, aynı zamanda gücünü monopolize etmeye çalışan bir grubun aracı konumundadır. Habermas, Elias ve Bourdieu gibi kuramcıların vurguladıkları ortak görüş, kültürün diğerleri üzerinde baskı ve kontrol oluşturan bir sınıfın aracı olarak konumlandırılmasıdır. Ayrıca, kültür, herhangi bir alternatife izin vermeyen (alternatiflere açık olmayan) yönetici grubun hakim bir ideoloji şeklinde kendisini konumlandırma yönünde hareket etmektedir.

4- Bu argümanlardan her biri, gücün, kültür tarafından korunmak zorunda olmadığı noktasında eleştirilebilirler. Neo-Weberci kuramcılar (Abercrombie, Hill ve Turner, Archer) kültürlerin, tek bir ideoloji sunmaktan ziyade bir dizi olası (farklı) dünya görüşleri sunarak göreli olarak bütünleşmemiş ve içsel olarak çelişkili olduklarını iddia etme eğilimindedirler. Bu dünya görüşleri, sosyal gruplar arasında meydana gelen rekabet ve çatışmanın temelini oluşturmaktadırlar.

5- Kültürün, tek ve belirgin bir ideoloji olduğu ve bir dizi insan yorumlarından ibaret olduğu iki temel konum, post-modern kültürün ortaya çıkışına ilişkin olarak ileri sürülen tartışmada sunulmaktadır. Marksistlere göre, post-modern kültür, kapitalizmin yeni bir aşaması için meşrulaşan ideoloji iken, post-modernistlere göre otonom ve etkin yeni bir aşamaya ulaşmak için, kültürün toplumdan koparılması ve daha sonra dönüştürülmesidir.

Eleştiri

Bu bölümde tartışılan temel düşünce, kültürün, yeniden üretilebilen maddi ilişkilerin bir yansıması olmasıdır. Bu argüman şu şekilde ifade edilebilir.

Hatta, otonom ve etkili bir post-modern kültürün en yeni ifadeleri, bütünüyle ya da açıkça bu öncülü kabul etmektedir. Daha açık bir şekilde, Marksist kuramlar, post-modern kültürü, geç kapitalizmin maddi ilişkilerinin bir yansıması olarak kabul etmektedirler. Post-modernleşmenin, toplum-kültür ilişkisini, kendi yönünde dönüştürdüğünü ileri sürenler, modern kültürün, dolaylı olarak, maddi ve toplumsal açıdan belirlendiğini kabul ediyorlar. Bu fikrin katkısı, dikkate değerdir. Bu fikir, kültürün, İşlevselci kuramda ileri sürüldüğü gibi, toplumla otonom ve belirleyici bir ilişkide bulunmadığını göstermektedir (bölüm 5'e bak). Daha ziyade, kültürün, birey ve toplumsal yapı arasındaki karmaşık bir nedensel ilişki içinde yer aldığı şekliyle anlaşılması gerekmektedir.

Fakat, bu görüş, bu kitapta incelenen düşüncelerin bir çok bölümünde, tek taraflı olmakla eleştirilmektedir. İşlevselcilik, kültürün maddi belirlenimcilik nosyonunun düzeltilmesini gerekli görürken, eleştirel-yapısalcı kültür kuramları, yorumsayıcı bir düzeltmeyi önerebilirler. Bu gibi bir düzeltme için alanlar şunlardır.

1- Yapı, kültür ve birey ile ilişkilendirilen düşünce, işlevselcidir ve bunun için işlevselci düşüncenin temel eleştirilerinden yararlanabilir. Eleştirel yapısalcılar, kültürün doğrudan ve dolaylı olarak maddi yapıları etkilediğini ileri sürmektedirler, çünkü bu yapılar, aktörler, eğer kendilerini sınırlayan dezavantajların ve sömürü kalıplarının farkında olsalardı süreklilik arz etmeyeceklerdi. Bununla birlikte, kültür, belirleyici yapıyı güçlendirme yönünde potansiyel olarak yıkıcı eylemi yönlendirmektedir, onun işlevi, yapının yeniden üretimini sağlamaktır. Bu tür bir fikir yetersiz olmalıdır, çünkü ne başka bir şeyin gerçekleşmesine neden olan bir olay için (maddeci bireycilik) ne de amaçlarla yüklenilen kültürler için mümkündür.[48]

2- Dünyada çok sayıda farklı aktörler bulunmaktadır. Bir yandan, kültürü üretenler vardır, bunlar burjuvazinin komplocuları yada uşakları olarak konumlandırıldılar, ve onlar nüfusun geri kalanına, doğru, gerçek ve güzel hakkında yalanlar söyleyerek onları aldatmaya kalkışırlar. Diğer taraftan, her söylenene inanarak sadece kültür endüstrisinin sonuçlarını içine çeken uyumsuz asalaklar (emiciler) olarak kavramsallaştırıldılar (konumlandırıldılar). Onlar arasında kültürel üretimin gerçek amaçlarını keşfedebilen, ayrıcalıklı, sosyal bilim uzmanları durmaktadır. Aktörlerin bu tarz bir kalıpta (modelde) farlılaştırılması kabul edilebilen bir durum değildir. Kültürel bilginin farklı sınırları ve değerlendirmenin (değerin) farklı standartları olduğu için bazı aktörlerin inançlarına doğruluk konumu yükleyen ve diğer inançları yanlış olarak atfeden mutlak ve temel standartlar olmayabilir.

3- Eğer kültür bir yeniden üretim sürecinde eski toplumsal ilişkilerin tersi yönde hareket ederse, sadece epifenomen olmayabilir. Kültürel ve maddi gerçekliğin parçalı olduğunu kabul etmek, onlar arasında nedensel bir ilişki (etkileşim) olduğunu kabul etmek demektir. Bu, özellikle, bu bölümde yeniden ele alınan kuramsal olarak farklı kisveler altında görünen sınıf bilincinin ortaya çıkışına ilişkin Marksist açıklamalarda daha belirgindir. Sınıf bilincinin gelişimi, maddi sonuçları olan ideolojik ve kültürel bir etkinlik (eylem) anlamına gelen Marksist aydınların uygulamalarını gerekli kılar. Bunun için, kültür, sadece maddi ilişkilerle bağlanmamalıdır.

4- Archer, bütün sosyal kuramların çelişkili olduğu kadar düalist olduğunu da ileri sürmüştür. (Archer'ın kendi analizlerindeki düalizmini görmesi ise bir dereceye kadar güç olduğu söylenebilir). Kuramsal düalizm

sorunu Holmwood ve Stewart tarafından ayrıntılı bir şekilde görülmüştür ve bu kitabın sonuç bölümünde kısa bir şekilde bu çalışmaları gözden geçirilecektir. Ayrıca, burada kısaca denebilir ki, düalizme herhangi bir şekilde bulaşmak, kuramsal başarısızlığa neden olur. Eleştirel kuramcılar kültürü kapsamlı bir şekilde ele aldıklarından, problematik olarak görmektedirler. Kültür, maddeci insan tarihi düşüncesine bir tehdit oluşturmaktadır ve eğer bu düşünce, davranışları incelenen kişilerin çelişkili deneyimlerini ve kanıtları yok edecek şekilde kullanılacaksa, o zaman, böyle bir ilişkilendirme yapılmalıdır.

Ek okuma

Temel bir görüş için Marks'ın Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı'nın Önsöz (1977 Selected Writings) ve Mark ve Engels, Alman İdeolojisi (1970) ve Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (1976)'na bakılabilir.

Gramsci için en önemli temel kaynak Hapishane Notlarından Seçmeler (1985) fakat yorumlar için Joll'un Gramsci (1977) ya da daha kapsamlı Davidson'un Antonio Gramsci (1977) bak. Lukacs'ın en önemli çalışması Tarih ve Sınıf Bilinci (1971), Lichtheim'in Lukacs'ı (1970) yararlı bir önsözdür. Frankfurt Okulu'nun orijinal yazılarının en iyi koleksiyonu Arato ve Gebhardt'tır, Temel Frankfurt Okulu Kitapçığı (1978) fakat daha yararlı bir giriş Held'de bulunabilir, Eleştirel Teori'ye Giriş (1980).

Habermas okumak için zordur. En tam eseri İletişimsel Eylem Teorisi'dir (1984;1987) fakat daha yararlı olan Rasyonel Bir Topluma Doğru (1971) ve Meşru Eleştiri (1976) Habermas için iyi bir kaynak Berstein'in Habermas'a ve Modernite'ye önsözü (1985). Fakat en eksiksiz ve yararlı giriş Pusy'in Jürgen Habermas'ıdır (1987). Elias Uygarlaşma Süreci'nin orjinalinden okunabilir.(1978;1982)fakat Mennel'in Norbert Elias'ı (1992) etkili bir şekilde okunabilir. Bourdieu'nun kültür kuramının en iyi okuması Farklılık'an yapılır(1984).

Abercrombi, Hill ve Turner'in düşünceleri Hakim İdeoloji Tezleri'nden (1980) ya da aynı başlık altındaki eski bir gazete makalesinden okunabilir (1978). Archer'in kitabı Kültür ve Birey olarak adlandırılmaktadır (1988).

Post-modern kültüre ilişkin iki temel görüş Jameson'un Post-modernizminde (1984) ve Baudrillard'ın Seçilmiş Yazılarında (1988) bulunabilir. Denemeleri gözden geçiren daha yapay ifadeler Lash'ın Post-modernizmin Sosyolojisi (1980)ve Crook'un Post-modernleşmesidir (1992).

7

Güç ve Devlet

Bu bölüm, **Ercan Şahbudak** tarafından çevrilmiştir.

1960 ve 1970'lerde sosyoloji kuramlarında en yaygın tartışmalar, toplumsal bütünleşme ve toplumsal düzen[49] konusuna odaklanmıştı. Kuramcıların bir kısmı, toplumun, ortak normları paylaşan üyeler arasında varolan anlaşmalara göre kurulduğuna inanmışlardı; bu kişiler, uzlaşmacı kuramcılar olarak bilinmekteydiler. Diğer kuramcılar ise toplumda kolay kolay giderilemeyecek ayrılıklar olduğunu vurgulamakta ve toplumun baskı ile bir arada tutulması gerektiğine inanmaktaydılar; bu kişiler ise çatışmacı kuramcılar olarak adlandırılmışlardı. Önceki iki bölümde, kuramsal olarak normatif uzlaşılara yer verilmişti: 5.Bölümde ise normatif anlaşmaların gerçekten de toplum tarafından paylaşıldığını kabul eden işlevselci kuramlar incelenmişti; 6.Bölüm, kültür üzerineydi. Sözü edilen bölümde, paylaşılan normların bir ideoloji olarak kabul edildiği eleştirel yorumsamacı (critical constructionist) ve eleştirel yapısalcı (critical structuralist) kuramları incelenmiştir. Bu bölümde ise tartışmanın diğer bir yanı olarak görülebilecek alternatif durumları incelenmektedir. Yani, sosyolojik kuramlardaki baskı ve gücün durumu.

"Güç", gerek günlük hayatın, gerekse toplumsal bilimlerin daha nedensel uygulamaları içinde, çözülmemiş karmaşıklığın tehlikelerinin korkusunu duymadan, derin düşünmeksizin ve rutin olarak kullanılan bir kavramdır. Yaygın söylenişi ile, bizler, güç kavramını, "etkili konuşma" veya "mutlaklığı ortadan kaldırmak için mutlak bir güç kullanma" veya "tahtın ardındaki güç" veya "sendikal güç" gibi bağlamlarda kullanırız ve kullandığımızda neler kast ettiğimizi anlarız.

Bununla birlikte, sosyolojik kuram içinde bu kavramı bir yere yerleştirmeye çalıştığımız zaman, işi tehlikeye sokabiliriz ve bu durum, çeşitli hataların meydana gelmesine sebep olabilir. siyasi düşünürlerin görüşlerinde güç teriminin yükselişi ile ilgili bir takım soruları dikkate almak gerekmektedir. Örneğin, Lukes:

> Güç bir mülkiyet ya da ilişki midir? Potansiyel ya da gerçek midir? Güç, bir kapasite midir? Ya da bir güç uygulaması mıdır? Kiminle ya da ne ile ona sahip olunur ya da icra edilir?: etmenler tarafından mı? (Bireysel yada kolektif mi?) veya yapılar ya da sistemler tarafından mı? Kimin üstünde veya neyin üzerinde uygulanılır: Tanımlanarak mı, maksatlı mı veya uygulamaları kısmen niyet edilmiş midir mi ya da edilmemiş midir? Tamamen ya da kısmen etkili olmalı mı? Ne çeşit sonuçlar onu üretir: Davranışları, siyasetleri, tercihleri, fikirleri ve ilgileri biraz değiştirir mi? Eksik yada tamamlanmış, geçişli ya da geçişsiz, dönüşümlü yada dönüşümsüz ilişkileri olan mıdır? Simetrisiz midir? Birileri tarafından uygulanan güç, diğerlerinin gücünün etkisini azaltır mı? (güçler birbirini götürür mü?) Veya uygulamaları gücün toplamını artırabilir mi yada koruyabilir mi? Şeytani midir, iyi kalpli midir? İtimat etmeli mi, baskı ya da kuvvet mi kullanmalı veya yoksun bırakma ya da müeyyide uygulama ile mi tehdit edilmeli (Ve, eğer öyleyse, güçlü olabilmek için grupların maliyetleri ve mükafatları arasında nasıl bir denge olmalıdır?) Kavramlar, sadece direnmenin yada çeşitli şekillerde baskının olduğu yerlerde mi kullanılır? Eğer öyleyse, çatışma açık mı olmalı yoksa gizli olabilir mi: açıkça belirtilen tercihler arasında mı olmalı ya da gerçek çıkarları (nasıl saptanacaksa) içerebilir mi? Davranışsal bir kavram mıdır? Öyleyse hangi anlamda? Nedensel bir kavram mıdır? (1978:633-4).

Lukes, "otorite" kavramına paralel nitelikte bir takım benzer sorular sormaya devam etmektedir. Diğer sorular takımı, güç ve otorite arasındaki ilişkiler ile ilgilidir.

Bu, bize sosyolojide gücün nasıl kuramsallaştığını anlatmaktadır:

• Güç, kuramsal gündemde temel bir konudur.- itibarlı hiçbir kuramcı bu konuya değinmeden yapamaz.

• Gücün anlamı ve kaynakları konusunda yaygın anlaşmazlıklar vardır.

• Lukes'un gösterdiği gibi (1978:633), bu, gücü kuramsallaştırdığımız zaman, toplumsal dünyanın nasıl işlediğine ilişkin hususları ifade ediyoruz demektir ki bu da bir dünya görüşünü ifade etmek demektir. Ve,

• Güç kuramlarının bir çoğu, aslında, onun nedenlerinin ve etkilerinin özünü anlatan kuramlardan çok, terimin düşünsel dışavurumlarına işaret etmektedirler.

Özetle, gücün kuramsallaştırılması, neredeyse bir yüz yıllık zaman sürecinde kelimenin anlamı üzerine yapılan tartışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Güç konusu, bu nedenle, sosyoloji kuramlarının (toplumsal kuramların) itibarı için olumsuz bir etki yaratır. Çünkü, en temel konu üzerinde bir uzlaşma sağlamak için güçsüz bir görünüm sunmaktadır.

Daha önce söylediğimiz gibi, güç kuramları, yalnızca kavramsal tanımlar değillerdir, bunlar, ayrıca önemli görüşlerdir de. Bu görüşler, birbirini izleyen notlar halinde aşağıda belirtilmiştir:

1. Bazı toplumsal varlıkları (tek tek aktörler, kolektif aktörler veya yapıları) kapsayan güç, benzer varlıklar ve diğerleri için belirli sonuçlara sahiptir. Bu sonuçlar, toplumsal ve fiziksel çevreyi değiştirmeyi ve şeyleri tesir altına almayı ve şeylerin değişimini içerebilir ("güç kullanma"-power to- olarak bilinir). Ayrıca, başkalarının eylemlerini kontrol edebilen bir toplumsal varlığı da içerebilir (ki bu da "başkaları üzerinde güç kullanma" olarak bilinen). "güç kullanma" ve "başkaları üzerinde güç kullanma" diye oluşturulan görüşler, alternatif kuramsal pozisyonları temsil etmelerine rağmen, farklılık, sadece vurgudadır. Çünkü, her biri diğerlerini de içermektedir.

2. Güç, bir toplumdaki kaynakların dağıtımına ilişkin olarak özel bir ilişkiler ağı içinde ayakta durmaktadır. Bir çok kuramcı için güç, statü ve mülkiyet gibi bazı kaynakların dağıtımına indirgenebilir. Diğer bir çok kuramcı için ise güç, kaynakların kullanımını kontrol edebilen ve kendi hakkıyla ayakta duran kaynaktır.

3. Güç, belirli bir yoğunluk derecesi gösterir. Bazı kuramcılar için güç, tekçi bir yöntem içinde, modern toplumda kaçınılmaz şekilde yoğunlaştırılmış ve merkezileştirilmiştir. Oysa diğer kuramcılar ise gücü çoğulcu bir yöntem içinde, sürekli yarışan ve yaygın bir biçimde dağıtılmış olarak ele almış ve değerlendirmişlerdir.

4. Güç, insan ilişkilerinin hepsinin ya da genelinin içine girebilmektedir. Hem belirli düşünceler içindeki tüm ilişkilerin çözümleyici görünüşleri olduğu hem de ilişki grupları arasındaki transfer edilebilen kaynakların değiştirilebilir ve başkasına devredilebilir olduğu tartışılabilir.

5. Güç, insan teolojisi (erekselliği, çn.) ve niyetselliği ile yakından ilgilidir. Asıl sorun, bu şekilde sosyolojik kuramda gündem, birey ve yapı arasındaki temel çatlağın ne olduğuna geri döner. Güç, bir niyet meselesi ya da bir örgütün bilinçsiz bir kalıbı gibi görülebilir.

6. Gücün kullanımı ve uygulaması siyaset ya da devlet olarak adlandırılan bir toplumsal kurum içindeki temel uzmanlaşmaya doğru eğilim gösterir. Devlet ya da siyaset, diğer toplumsal birimlere göre belli bir farklılaşma ve özerklik düzeyi ile tanımlanmaktadır.

Sosyolojik kuramdaki güç tartışmaları için üç temel kaynak vardır: Marks'ın eleştirel yapısalcılığı; Weber'in yorumculuğu; ve işlevselcilik ile faydacılık temalarının her ikisinin de desteklediği Klasik Seçkin Kuramıdır. Modern güç kuramları temelde üç durum içinde birleşir ve bunlar, bu bölüm içinde yer almaktadırlar. Birincisi, devletin şeklinin, toplumun yönetimindeki baskın bir konumda olan ekonomik sınıf tarafından belirlendiğini savunan "eleştirel yapısalcılık" ya da "yeni Marksizm"dir. İkincisi, yönetici bir seçkin tarafından kendi rızaları ile yönetilen bir toplumu savunan "işlevselcilik" ve yorumsayıcılık temalarına dayanır. Üçüncüsü, daha çok faydacılığa yönelmiştir ve güç yapısının, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen bireyler arasındaki çatışmalardan ya da uyuşmalardan ortaya çıktığını kabul etmektedir.

Temel Sayıltılar

Temel sayıltılar, sırasıyla "eleştirel yapısalcılık", "yorumsayıcılık" ve "işlevselcilik" olmak üzere üç temel durumda kendilerini göstermektedirler. Marks'ın eleştirel yapısalcı gücün versiyonu, gücü toplumun temelde biçimini belirleyen ekonomik ilişkilerin bir görünüşü gibi kabul eder. Weber, çeşitli şekillerdeki güçler arasındaki farkları kanuna uygun olma temeline göre belirtir. Klasik Seçkin Kuramına göre güç, örgütlerin içinde, özellikle hükümet örgütlerinin içinde, oluşan bağımsız bir kaynaktır ve bu da toplumun işlemesi için gereklidir.

Marks: güç, her yerde güç

Marks, temel anlamda, hiç güç hakkında yazmadı; oysa ki, yazdığı hiçbir şey güç kavramının sınırları dışında değildi. Ona göre, insan toplumlarının tarihi, güç mücadeleleri ve farklılıkları tarafından öyle doldurulmuştur ki gücün ayrıntılı bir şekilde tanımlanması gereksizdir.

Marks insanlık tarihini, maddi kaynaklar üzerindeki mücadele olarak görür. Maddi kaynakların güç kazanımı ile olan ilişkisi dolaylıdır. Daha fazla maddi kaynağa sahip olan, ötekileri kontrol hakkına sahiptir ve diğerlerini daha fazla kontrol edebilmek için daha fazla maddi kaynak gereklidir. Bu ilişki, tanımsal görünümdedir. – Nadir bulunan maddi kaynakların tekeli, bunlara gereksinim duyanlar ve sahip olamayanların itaat etmelerine neden olabilir ve güçü elde etmek için verilen mücadelenin

en başta gelen mevkisi firmalar ve iş teşebbüsleridir. Bununla birlikte, Marks, ekonomik ilişkiler içinde oluşan maddiyat ve güç farklılıklarının, siyasi ve ideolojik arenada güç ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini göstermeye çalışmıştır. Bu genel yönelim içinde güç, bireylerce değil, sınıflarca ve gruplarca uygulanıp tecrübe edilmiştir.

Güç farklılaşmasının en uç seviyesi, kapitalist toplumlar içinde yaşanmıştır. Kapitalist üretim biçiminde mülkiyet, başkasına devredilebilir ve özelleştirilebilir niteliktedir ve işçi sınıfı tamamıyla sözleşme yaparak bağlanabilmektedir. Kuramsal olarak, mal biriktirilmesi ve emeğin sömürülmesi için gerekli olan imkanlar sınırsızdır. Bununla birlikte, emek ve artı ürün konusunda yaptığı çalışmalarda bu süreçlerin sonuçlarını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek; Marks gücün son derece yoğunlaşmış olduğunu göstermiştir.

Bu sayıltıdaki temel, öncül değerin emek (emek değer, çn.) kuramıdır. Bu kuram, malların, tamamen işgücünün harcanması sonucunda oluştuğunu ileri sürer, iş gücü ile nesneleşmişlerdir, bu yüzden, herhangi bir malın değeri, onun üretimine katılan tüm işgücünün toplamının değeridir. Basit mal üretimi diye bilinen, her bir işçinin üretimde bulunduğu ve ürün üzerindeki her türlü tasarrufa sahip olduğu kurgusal bir sistemde, herkes ürünün emek değerini bilmektedir ve gerçek emek değerin dışında bir malı ne takas etmek ne de başka hiçbir şeyle değiştirmeyecektir. İşçiler, ürünlerini, içine koydukları emeklerinin değerinden daha azına değiştirmeyeceklerdir.

Kapitalist üretim biçiminde, mallar pazarda para ile alınır ve satılırlar. Basit mal üretimin tersine, burada ücretli-işçiler, emek-değerinden daha azını kabul etmişlerdir. Marks, bu ilke ile kurulan değişim sistemini tartışmış ve bir malı üreten emekçinin maliyetinin toplamının beslenme, giyim, ailesinin ve kendisinin barınma giderleri; artı, beceri kazanma ve eğitim giderlerinden oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu toplam, iş gücünün yeniden üretim maliyeti/fiyatı olarak adlandırılır. Bununla birlikte, emekçi, sadece bu fiyatı karşılayacak belirli bir zaman aralığında çalışmak ister. Bu yüzden, bir kapitalist, işçiyi bu miktardan daha uzun bir süre çalışmaya zorlarsa, onlara iş üretim gücünü karşılayacak yeterli miktarı ödemek zorundadır, daha yüksek değerde malların satışı, kapitalist tarafından akılda tutulması gereken bir üretim fazlası sağlayabilir.

> Çalışma gücü değerinin günlük ya da haftalık ödenmesi sonucunda, kapitalist bütün bir gün ya da bir hafta esnasındaki

> çalışma gücünün kullanım hakkını eline geçirmiştir. İşçilerin çalışma süreleri artmış ve ücretlerini de yenilemek gerekmiştir. Ya da o nedenle, işçiler daha fazla çalışmak zorunda kalmışlardır çünkü daha fazla emek, daha fazla ürün ve daha fazla değer yaratmaktadır.
>
> Artı değerin oranı, bütün diğer koşullar aynı olduğunda, kapitalist için sarfettiği fazla zaman veya emek konusundaki performanslarına ve iş gücü değerinin yeniden üretimi için gerekli olan bir çalışma gününün bölümleri arasındaki uygunluğa bağlı olacaktır. Bu nedenle işçi sadece emek gücü değerini yeniden üreterek çalışma gününü uzatma oranına bağlı olacak ya da iş el değiştirecektir.(Marks 1982:35)

Mallar için alınan değişim değerinden daha aşağı ücret ödeme uygulaması, sermayenin kâr biçimini alarak süreklilik arz eden artı değerlere dayanarak sermayeyi artırma etkisine sahip olmaktadır. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, o nedenle, gittikçe artarak daha belirgin ve yoğun olmaktadır. Sahiplik yoğunlaştıkça, güç de yoğunlaşmaktadır.

Ücretli işçilerin artı değeri çoğaltmaya devam etmelerini güvence altına almak için, emek sürecini kontrol etmeye yönelik sürekli bir çaba olmalıdır, yani, daha uzun çalışma saati, daha fazla uzmanlaşma, beceriye/hüner uygulamalarının azalması, ve teknolojiye duyulan ilginin artması, yönünde, işin sürekli olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Böylece işçiler, üretim sistemi içinde bireyselleşmiş ve kontrol edilebilen nesnelerden oluşmuş homojen bir yığınına dönüştürürler ve kapitalist sömürüye karşı koyamazlar.

Değer emek kuramı ile ilgili olarak mantık yönünden bir takım sıkıntılar vardır, bu, en belirgin şekilde, Marks'ın emek değerini değişim değeri (fiyatı) ile eşitlemesinde görülebilir. Açıktı ki, bir ürünün fiyatına ilişkin gizli hiçbir şey yoktur – sadece arz ve talebe bağlıdır.[50] Beceri farklılıkları konusunda ve Marks'ın her hangi bir teknolojik rejim altındaki emeğin eşit değerde olduğu varsayımı hakkında çok ciddi şüpheler de olmalıdır. Bununla birlikte, maddi kaynakların, güç farklarının kaynağı olduğu fikrine karşı çıkmak zordur.

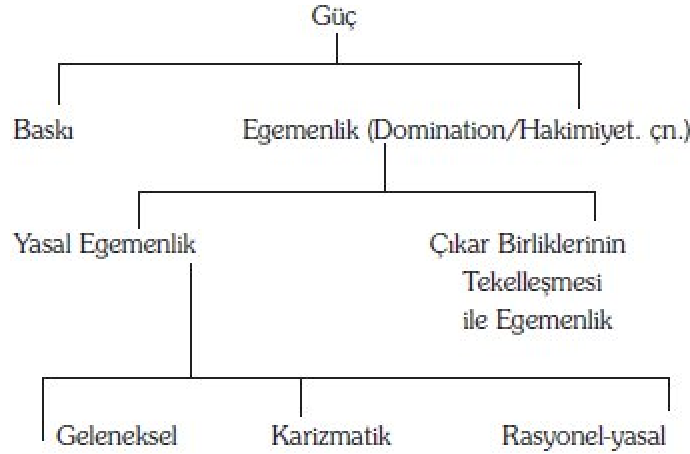
Marks'ın devlet ve ekonomik sınıf gücü arasında kurduğu ilişkinin analizi çok daha problematiktir. Jessop'un (1982:9-20) belirttiği gibi, Marks ve Engels konu üzerinde birleşmiş olmaktan uzaktılar. Buradaki asıl önerme, siyasi üst yapıdaki değişmelere paralel olarak ekonomik temelde gelişen bir "temel-üstyapısal" modeldir. Devlet içinde görülen parti temelli

siyaset mücadeleleri hakiki sınıf antagonizminden (zıtlığından/ çatşmasından) dikkati başka taraflara kaydıran yanılsamalardır. "Çatışma, daima bütün bir toplumsal yapının temelinin saklı olduğu, üreticilerin üretim araçlarındaki doğrudan ilişkileridir ve bu durum, egemenlik ve bağımsızlık ilişkisinin modern siyasi biçimidir, kısaca devletin yerini tutan özel biçimdir" (Marks 1982:37).

Bununla birlikte, genel olarak, bu görüş bir özettir ve hakiki eylemlerin ifadesinden ziyade, Marks ve Engels'teki yönlendirici yapısal ilkelere işaret etmektedir. Marks ve Engels hiçbir yerde, devlet ve ekonomi arasına mükemmel bir şekilde su yüzüne çıkmış (epiphenomenal) bir uygunluk olduğunu ileri sürmemişlerdir. Dahası, bu ilişki, bir "ayrışma ve yıpratma" ilişkisidir ve şu konumda durmaktadırlar "farklı devlet şekilleri, farklı üretim biçimleri gerektirmektedir ve devlet gücünün doğası ekonominin değişen ihtiyaçlarınca ve ekonomik düzeydeki sınıf güçlerinin değişen dengelerince, belirlenmektedir" (Jessop 1982:10).

Weber: Otorite Temelli Kuramı

Çoğu konu da olduğu gibi, Weber, güç konusunda da açıkça Marks'ın güç görüşünün karşısında bir konum alır. Marks, için güç, zorunlu olarak sistemden çıkar ve gereksizdir (epiphonomenal). Fakat Weber için güç/iktidar, temel bir kavramdır ve güç kavramını daha çok detaylandırılmış ve özellikleri açıkça belirtilmiş halde kullanır.[51] Bekleneceği gibi, Weber, gücü daima amaçlı edilmiş insan eylemlerinin bir sonucu olarak anlamaktadır. Güç , insanların diğerleriyle nasıl ilişki kurduklarını gösterir. Weber, gücü şu şekilde açıklamaktadır: güç, " bir aktörün, dirence rağmen kendi isteklerini yerine getirebilme ihtimalidir ki bu ihtimalin dayandığı temeli hiç de hesaba katmaz" (1978:53)[52] Bunun için, güç kavramını "bir bireye diğerlerin kontrolünü veren, kavranabilir bir yığın koşulu ve bireylerin bütün kavranabilir niteliklerini" sosyolojik kucaklayabilmek olarak değerlendirmektedir. Bu tek, kuramsal genelleme, Weber'e gücün tiplerini ve alttiplerini betimleyebilmek için özelliklerin kavramsal bir hiyerarşisini yapma fırsatı vermektedir. Güç terimlerinin bu hiyerarşisi ve gücün alttipleri şekil 7.1. de belirtilmiştir.

Şekil 7.1. Weber'in güç kavramları hiyerarşisi

Weber'in başlıca ilgisi, yönetenlerin rızasını temele almış gibi görünen güç biçimleri üzerinedir ve bu yüzden, analizine bu tipin belirttiği güç şekli ile işe başlar. Bu bir egemenliktir (domination, hakimiyettir çn.) (Herrschasft)[53] ve şöyle tanımlanır: "belli bir içeriğe sahip bir emre, insanlardan oluşmuş belli bir grupça itaat edilmesi olasılığı" (1978:53). Bu vurgunun temel nedeni, emre dayalı gücü, ister kazara ve arada sırada meydana gelen ister biçimsel olarak düzenlenmiş olsun, doğrudan zorlamaya dayalı güçten ayırt etmektir.

Bununla birlikte, egemenliğin tanımlanması, Weber'in amaçları göz önünde bulundurulursa, yeteri kadar belrigin değildir. Bunun için, "çıkar birliklerinin tekelleşmesi açısından" (daha özel bir ifade ile tekelleşme yüzünden) ve "otoriteden kaynaklanan egemenlik" yani "emir verme gücü" ve "itaat etme sorumluluğu" gibi güç ayrımları da yapmaktadır (1978:943). Böylece, çok dikkatli bir şekilde, yasal egemenlik ile yasal olmayan egemenlik arasında bir ayrım yapar ve böyle davranarak, gücün kaynakların kontrolünden gelebileceğini teslim eder. Bununla birlikte, belirttiği gibi yasal otorite ile daha çok ilgilidir:

> Yönetici ya da yöneticilerin ilan edilen iradelerinin (emirlerinin) (yönetilen) bir veya daha çok kişinin davranışlarını etkilemesi demek olan, ve gerçekten, toplumsal olarak bir dereceye kadar kabul edilebilir eylemleri, sanki yönetilenler emirin içeriğini salt emir olduklarından dolayı kendi eylemlerinin düsturu (maxim) haline getirecek şekilde, oluşturdukları bir durumdur bu (1978:946)

Yönetilenler, olası bir çok güdülerden dolayı emirleri kabul edebilirler bu güdüler: görev duygusu, korku, sıkıcı gelenekler/adetler, kişisel çıkar,

duygusal ya da ideal dayanışma güdüsü, olabilir (1978:946-7). Bununla birlikte yönetilenler, yönetenlerin emir verme hakları olduğunu ve bunun da yasal olduğunu kabul etmedikleri sürece, yani bu emirler değerler bağlamında yer bulmadıkça, bir egemenlik sistemi, her zaman istikrarlı bir şekilde devam etmeyecektir. Weber'e göre, emirler, yöneticiler ile yönetilenler arasında paylaşılan 'geçerli' normlar (1978:946) olarak kabul edilir hale gelmelidir.

Weber'in düşünceleri bu noktada sadece tipolojik olmaktan ziyade, kuramsal olarak ilerlemektedir. Talep edilen meşruluk türü, bir dizi diğer toplumsal uygulamaları da etkileyecektir: örneğin, egemenliğin nasıl uygulanacağı, kendisine nasıl itaat göstereceği, bu meşruluğu ne tür bir yönetici yapısının garanti altına alacağı gibi konulardır bunlar. Bu nedenden dolayı, Weber, şu anda ünlü olan yasal egemenlik tipolojisini oluşturmuştur. Önemli ayırt edici boyut, meşruluğun nasıl bir temelde talep edildiğidir. Weber, (1978:215) olası üç temel kurmuştur:

• Geleneksel egemenlik, aslında statü temelli tabakalaşmanın olduğu toplumlarda görülür. Otoriteye sahip (yetkiyi elinde bulunduran, çn.) bireyler, doğumlarıyla birlikte kendilerine atfedilen karar verme hakkını tanıyan özel bir statüyü miras alırlar. İtaat edenler ise buna benzer şekilde sadakat durumunu ait olma duygusu içinde miras alırlar. iki statü arasındaki ilişki, "daima bu şekilde gerçekleşmiş olduğundan", üsttekilerin emirleri kabul edilir. Bununla birlikte, daha üstekilerin otoritesi sınırsız değildir. Otorite, kurulu alışılagelmiş haklar ile uyum içinde olmalıdır. Geleneklerden bir kopuş ilişkinin meşruluğunu tehdit edecektir.

• Karizmatik egemenlik, toplum liderini diğerlerinden farklı bir yere koyan ve ona kişisel özel güç ve ödüller vererek meşrulaştırdığı bir türdür.

• Rasyonel-yasal egemenlik iki öğeye dayanarak meşruluğunu kazanır: birincisi, hukuksal öğedir ki burada alttakiler üsttekilerin de uyacaklarını umdukları kural ve yasaları kabul etmektedirler. İkincisi, rasyonel öğedir ki burada da belirli yakın amaçları gerçekleştirmede randımanlı ve etkili kurallar vardır.

Weber, bu iddiaları ileri sürmesi ile ortaya çıkan güç yapılarının çeşitlerini tartışmaya devam etmektedir. Bunlardan en çok bilineni, bürokratik idari kadronun artmasına sebep olan, rasyonel-yasal otoritenin saf tipidir (pure type) ve bu aşağıdaki özellikleri gösterir:

• Rasyonel yasal otoritenin etkinlikleri kurallar tarafından yönetilir.

• Özel bir yeterlilik alanına sahiptir.

• Hiyerarşik olarak düzenlenmiştir.
• Üyeleri, kendi meslekleri için özel bir şekilde eğitilmişlerdir.
• Görevlileri üretim araçlarına sahip değillerdir.
• Kendi işlerine sahip değillerdir, fakat işten çıkartılabilirler.
• Otoritenin eylemlerinin kaydı dosyalarda tutulur

(Weber, 1978:218-20).

Bürokratik idari kadro, gücün kullanımının yasallığına ve özel durumlarda kullanıldığına dayanarak, hukuksal normların kişisel olmadıklarını ve soyutlamalar olduklarını vurgularlar.

Buna karşın, geleneksel egemenlik şu üç örgütsel yapıdan birine hız kazandırmaktadır: bunlar, feodalizm, sultanizm, patrimonyalizm veya patriarchalism'dir. Weber'in asıl ilgisi moderniteden hemen önde gelen, patrimonial bürokrasi üzerinde yoğunlaşmıştır. Patrimonial bürokrasi, gücün asiller zümresince kullanıldığı, yöneticiliğin mutlak ve paylaşılmamış olduğu bir sistemdir. Asillerin sadaktı, önemli maddi kazançlar sağlama ve işyerlerine sahip olma hakkını elde etme gibi çıkarların garanti altına alınması ile olmaktadır. Aynı şekilde, karizmanın kuramsal önemi, bir taraftan, otorite elde etmeye yönelik yerleşik talepleri altüst etme kapasitesinde, diğer taraftan ise yeni otorite taleplerinin saptanması için bir bağlam sağlama kapasitesinde yatmaktadır.

Weber, yasal egemenlik tipolojisinin sadece bir ideal tip olarak oluşturulduğu ve bir de, herhangi bir istikrar tedbiriyle ayakta durabilen saf bir örneği olmadığı hakkında uyarılarda bulunmaktadır. Ampirik durumlar daima egemenlik tiplerinin karışık bileşimleridir. Bununla birlikte, Weber, örgütlerin derecelendirilmesinden ziyade, Batı toplumlarının gelenek taleplerine dayalı güç/iktidar yapılarından (özellikle patrimonialism' den), rasyonellik taleplerine dayalı toplum biçimlerine dönüşümü ile ilgilenmiştir. Karizmatik bireysel özelliklere yönelik taleplere dayalı güç yapıları sadece, geçişi/değişimi sonuçlandırmaya tesir etmesi bakımından ilginçtir.

Klasik Seçkincilik: Güç Komploları

Tamamen bağımsız ve egemen siyasi tabakalaşma sistemini tartışan köklü bir gelenek vardır. Bu geleneğin içinde iki temel tabaka tanımlanabilir: bunlar, seçkinler ve seçkin olmayanlar ya da yığın/kitle'dir. Seçkinler, orantısız bir emretme gücü olan toplumsal gruptur. Meisel (1962) seçkinlerin temel unsurlarını şöyle sıralamaktadır (bu unsurlar üç C'ler olarak bilinmektedir, yani; group consciousness, coherence, conspiracy).

• *Grup Bilinci*: Seçkin grubun üyelerinin, seçkinlerin varolduklarının ve kendilerinin de onların üyesi olduklarının, farkında olmaları gerekmektedir;

• *Tutarlılık*: Her bir grup bireyi, grubun çıkarları peşinde koşarken uyum içinde hareket etmelidirler.

• *Gizli bir gündem*: Grubun çıkarlarını daha ileri götürebilmek için, ortak stratejilerin evrimi ve grup üyeleri arasında bir fikir alışverişi olmalıdır.

Seçkinler grubu, bu nedenle, bilinçli olarak oluşturulan bir yapıdır. İlk seçkin kuramcıları olarak Pareto (3. kısımda görülebileceği gibi), Mosca ve Michels'den (Parry 1969: 30-54; Bottomore 1996) bahsedebiliriz.

Pareto (1966) kuramını, ilginç fakat son zamanlarda gözden düşen Toplumsal Davranışcı (3. kısımda ayrıntılı olarak belirtilmiştir) bir temel üzerine kurmuştu. Pareto'ya göre insan davranışı iki unsurdan meydana gelmektedir: Türevler, toplumsal hayatı olası kılan her türlü üstü örtük ya da açık olan herşey, eylemleri yasallaştırmaya çalışan ve akılcılaştıran düşüncelerdir; ve Tortular, aktörün hakiki bir şekilde eylemlerini belirleyen temel içgüdü yada güdülerdir. Güç/iktidar oluşumu ile ilgili birbiri ile çelişen iki tür tortu vardır ve bunlar tarih boyunca değişmeden kalmışlardır. Birincisi "birleştirme içgüdüleri"dir; ki bu da yeni toplumsal gruplaşma ve yeni objeler yaratma eğilimleri anlamına gelmektedir. İkincisi, "varolanın (aggregates) devamını sağlayan içgüdüler"dir ve daha önce kurulmuş olanları devam ettirme eğilimi anlamına gelmektedir. Her bir bireyde bu tortu çeşitlerinin ya birinci türü ya da ikinci türü ağır basmaktadır.

Birinci tortunun ağır bastığı insanlar, kendilerini takip etmeye başkalarını ikna edebilen, kurnaz ve anlayışlı spekülatörlerdir (Machiavelli'nin daha önce belirttiği "tilkiler" ile aynı anlama sahiptir). İkinciyi vurgulayanlar ise rantiye(ci)lerdir ("arslanlar") ve bu kişiler tutucu ve hayal gücünden yoksun olanlardır. Seçkin olmayanlar hemen hemen aslanların tamamından oluşur, fakat seçkinler hem aslanlardan hem de tilkilerden meydana gelir ve aslında her ikisinin de birlikteliği gerekmektedir. Yönetim uygulamalarının niteliği, sert, baskıcı, muhafazakar aslanlar ile ikna edici, demagojik/halk avcısı ve yenilikçi tilkiler arasındaki mücadele sonunda hangi grup ağır basarsa onun tarafından belirlenir. Bu mücadele, seçkin olanlar ile seçkin olmayanlar arasındaki dolaşıma ya da hareketliliğe yön verir, fakat Pareto'nun bu görüşlerini desteklemek için ileri sürdüğü kanıtlar, pek inandırıcı durmamaktadır.

Seçkinlere ilişkin, daha az renkli olmasına rağmen daha faydalı açıklamalar Mosca tarafından (1939) yapılmıştır. Pareto gibi Mosca'da toplumların kaçınılmaz şekilde küçük gruplar tarafından yönetildiği görüşündedir. Bu varsayım, küçük bir grubun büyük bir gruptan daha kolay bir şekilde organize edilebileceği ve halk kitleleri kontrol edilmek isteniyorsa, küçük grubun gücünü devam ettirmek için stratejik ve tutarlı olarak eylemde bulunması gerektiği görüşüne dayanmaktadır. İki çeşit seçkin yapısı vardır: otokratik/baskıcı-aristokratik olarak adlandırılan seçkin yapısında otorite, yukarıdan aşağıya doğrudur ve seçkinler, kendi kendilerine iş veririler (kendi kendilerinin patronudurlar, çn.); liberal-demokratik olarak adlandırılan seçkin yapısında ise yöneticilere seçkin olmayanlar tarafından yönetme yetkisi verilir ve seçkin olanlar ile seçkin olmayanlar arasında bireylerin dolaşımı söz konusudur. Mosca, seçkinlerin dolaşımı konusunda, Pareto'dan daha ihtiyatlıdır; genel bir eğilimden ziyade, bir ihtimal olarak değerlendirmek gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, bu hareketlilik türünün Batı toplumlarında arttığına işaret etmektedir.

Weber'in öğrencisi Michels (1958; Parry 1969:30-54; Bottomore 1966) Pareto ve Mosca tarafından oluşturulan seçkinler dolaşımı görüşüne itiraz etmektedir. Bunun yerine "oligarşinin demir yasası" görüşünü geliştirmiştir. Seçkin üyeliği, örgütleri kontrol edebilmeye dayalıdır, aslında seçkin-yığın farklılaşması sadece bir bütün olarak toplumu değil, aynı zamanda toplumu düzenlemeye çalışan örgütleri de kapsamaktadır. Bu örgütlerin (sendikalar, şirketler, siyasi partiler, v.b.)" sınırsız iç uyum sorunları ve amaçlarını gerçekleştirmek için teknik bakımdan zorlukları vardır. Bu gibi şeyleri idare etmek için, uzmanlık gerekir ve uzmanlık doğrudan liderlik tecrübesi ile kazanılır. Aslında, liderlik tecrübesi de, sadece bir kaç kişiye açık durumdadır. Sonuç olarak, Michels, "bir örgütten (organizasyondan) bahsedildiğinde aslında oligarşiden bahsedildiğini" söylemektedir. Yani, oligarşi, demokratik diye adlandırılan örgütler içinde gelişmektedir, bürokrasi, kontrolü belli bir azınlığa vermektedir ve bu azınlık da örgütsel uzmanlığı tekelleştirerek, kendi konumunu sağlamlaştırmak ve korumak istemektedir.

Eleştirel yapısalcılık:

Mülk sahipliğinden kaynaklanan güç

Bizim incelediğimiz modern birinci gruptaki kuramcılar, Marks'ın gücün, maddi yapıların sahipliğinden kaynaklandığına ilişkin

düşüncelerinden hareket etmektedirler. Bu düşüncenin iki unsuru vardır: ilk olarak, sadece gücün gerçek biçimi, ekonomik sınıflar arasında, mülkiyet sahipliği üzerinde bir mücadeleyi gerekli kıldığı iddia edilmektedir. Daha sonra ise devlet ya da siyaset gibi açık güç şekillenmelerinin bu sınıf mücadelesini azaltabileceği (ya da az ya da çok bu çerçevede açıklanabileceği) ileri sürülmektedir. Birinci grup kuramcılar, bu ikinci unsurun üzerinde yoğunlaşmışlardır ve 1950'ler ve 1940'lardaki Amerikan eleştirel kuramlarının yaptıkları katkılar ile uyum içerisindedirler.

Amerikan radikal solu: askeri-sanayi bakımından ortaya çıkan karmaşıklıklar

Burnham'ın "Yönetsel Devrim"i (The Managerial Revoloution) (1941) adlı kitabı, Marksizm ile seçkincilik kuramını birleştirmeye yönelik ilk girişimdir. Marksist kurama göre toplum, üretim araçlarına sahip olanlar (yönetici sınıf) tarafından yönetilir. Burnham, bu kuramın artık demode olduğunu çünkü, şirket hisselerinin, bütün nüfusça sahip olunabileceği koorperatif kapitalizmin geliştiğini kabul etmektedir. O nedenle, bir küçük ölçekli burjuva yönetici sınıfından bahsetmek zordur. Burnham, üretim araçlarına yasal olarak kimlerin sahip olduğu sorunundan, onların kimlerin kontrolu altında olduğu sorunun daha önemli olduğunu söylemiş ve üretim araçlarının kontrolünün yöneticiler tarafından gerçekleştirildiğini savunuş ve böylece sorunu çözmüştür. Aynı şekilde, devlet içinde, siyasetçiler, siyasi süreçlerin kontrolünü uzman bürokratik yöneticilere bıraktılar. Özel ve kamu sektörü yöneticileri arasındaki bir birleşme, geleneksel burjuvazinin yok olmasını hazırlayacaktır. Toplum, devlet ve özel sektörün her ikisinin içindeki, iyi yetişmiş teknik uzmanlardan kurulu yönetsel seçkinler tarafından yönetilecektir.

Benzer bir düşüncede Mills'te (1959;1970) görülebilir. Micheles gibi, o da, gücü, örgütlerin bir görünüşü/yanı yada kendi terimleriyle kurumların bir görünüşü olarak görür. Mills'ın sunduğu ilginç bir öneri de, bir kurumun diğerlerinden bağımsız olmadığı ve seçkinlerinin birbirine nüfuz ettiğidir. Kısaca, çağdaş toplum, tek, bütünlenmiş ve birleştirilmiş bir seçkinler grubu tarafından yani bir güç seçkileri tarafından yönetildiği söylenebilir.

C.Wright Milles (1916-1962)
Mills alışılmış bir kariye sahip ama alışılmadık bir kişilikti.Waco, Teksas'da doğdu. Teksas Üniversitesinde yüksek lisans yaptı. Profesörlüğünü Wisconsin Üniversitesinde aldı. Göreceli kısa ömrünü sosyoloji profösürü olarak New York Üniversitesinde geçirdi. Ateşli,

sert ve savaşçı birisiydi. Amerikan toplumunun bütün sosyolojik öğelerine kafa tuttu. İnanılmaz bir cesarete sahipti ve radikal bir sol zihniyete.

Kaynak: Penguin Dictionary of Sociology (1984, Milles, C. Wright), Ritzer (1992:211)

Toplumda bir güç/iktidar seçkinlerinin olduğu iddiasını, İkinci Dünya Savaşı sonunda Amerika toplumu üzerinde yaptığı incelemeler üzerine oturtmuştur. Bunun kanıtları şunlardır: birinci kanıtı, politikaların artık, uygun alternatif politikaların genel provasından ibaret olmadığı, fakat halkın genelinin ihtiyaçlarını karşılamaya çok istekli gibi görünen şirket temelli çıkar grupları arasında cereyan ettiğidir. İkinci kanıtı ise gerçek yada hayali düşmanlar karşısında devletin müdafaasına yöneltilmiş askeri örgütlerin büyümesi ve artmasıdır ve üçüncü kanıtı ise büyük şirket (corporate) temelli ekonominin ağır bir şekilde askeri üretime doğru yönlendirilmiş olmasıdır.[54] Güç seçkinleri, devletin askeri konumunun devam ettirilmesine odaklanmış paylaşılan çıkarlara sahip birleşik bir yönetici gruptur:

> Güç seçkinleri, kazanılmış bağımsız haklar, dürüstlük ve hüner gerektiren herhangi bir gerçek devlet memurluğunun olmayışından, profesyonel savaş zenginlerinden, şirket başkanlarının apaçık siyasi emirlerinin artışından ve profesyonel siyasetçilerin güçlerinin azalmasından, son zamanlarda ortaya çıkan şiddet araçlarını kontrol edenlerle, belli başlı üretim araçlarını kontrol edenler arasındaki çıkarların uyuşması ile biçimlendirilmiştir (1970:246).

Bu analizde, güç, ekonomik kaynakların kontrolüne indirgenmiştir, özellikle, soğuk yada sıcak savaşın bitirilmesine yönlendirilmiştir. Bu kuram, süper devlet maceracılığının değişik çeşitlerini uygulamaya çalışan, eski SSCB, Çin ve ABD gibi toplumlar için uygun durmaktadır, fakat tüm toplumlara genellenebileceği ifade edilecek olunursa, sonucu çok daha şüpheli/belirsiz olur.

Poulantzas: güç iş başında

Burnham ve Mills, Marksist düşünceyi, seçkinci düşünce ile birleştirmeye çalışırlarken, Poulantzas'ın güç kuramı, Marksist düşüncenin maddeci ve yapısalcı yanını üzerinde daha açık ve daha doğrudan durmuştur (1973: 104-14; 1978:146-53;1986). Bundan dolayı, Poulantzas kuramı, Althuser (4. Kısımda görüleceği gibi) ile doğrudan ilişkilidir. Poulantzas, gücü şöyle tanımlayarak işe başlamaktadır: güç "bir toplumsal sınıfın kendi özel çıkarlarını gerçekleştirebilme kapasitesi"dir (1986:144). Bir sınıfın sahip olduğu gücün miktarı, sınıf mücadelesi içindeki göreli

başarılarına bağlıdır. Sınıflar, sınıflar arasındaki ilişkiler sisteminin içinde bulundukları yerlere göre ya pozitif güç (hakimiyet) ya da negatif güç (boyun eğme) konumlarına yerleştirilirler. Poulantzas,a göre, güç "tam manasıyla "ilişkiseldir" çünkü, "belirli kişiler tarafından işgal edilen maddi mevkiler ilişkisel bir sistem"den meydana gelmiştir (1978:147).

Nicos Poulantzas (1936-79)
Poulantzas 1957'de Atinada Hukuk derecesini aldığı yerde doğdu (doğ.1936). 1960'da Parise taşındı. 1964'de Sorbonne'de doktorasını aldı. Sonrada köminizme doğru yöneldi ve Marksist düşüncenin gelişiminde yönlendirici bir senbol oldu. Benimsediği ülkenin dilinde yazdı. Ölümü ise kendi elinden oldu.
Kaynak: Ritzer (1992:301)

Poulantzas'ın güç düşüncesindeki en temel kavramsal zayıflığı, sınıf çıkarları tasarımıdır. Sınıflar insanların arzu ve taleplerinden bağımsız oluşumlardır ve bundan dolayı, sınıf çıkarları, psikoloji ya da rasyonellik gibi bireysel düzeylerinin içine yerleştirilemez. Herhangi bir sınıfın çıkarları, toplum üzerinde uyguladığı etkinin, bir toplumsal kuvvet kapasitesinin uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, nesnel sınıf çıkarları, diğer sınıflar tarafından onun üzerine konan sınırların geriye itilmesinde yatar. Poulantzas, böylece, gereksiz bir şekilde sözleri tekrarlayarak tartışma yapıyormuş gibi görünür. Şöyle diyor: "güç, bir toplumsal sınıfın kendi gücünü artırma kapasitesidir". Kendi deyişiyle, "bir sınıfın nesnel çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesi, yani sınıf güçünü artırma kapasitesi, karşıtının kapasitesine yani gücüne bağlıdır" (1986:151).

Sınıflar üç alanda güç kullanırlar, bunlar: ekonomik, siyasi ve ideolojik olarak sıralanabilir. Ekonomik alan, diğer iki alanı meydana getirir ve biçimlendirir, fakat ekonomik alanda bir sınıfın özel güç kapasitesinin olması, diğer iki alanın her hangi birinde de özel bir güç kapasitesinin olacağı anlamına gelmez. O halde, ideolojik alanda, profesyonel bir orta sınıf fraksiyonunun belirleyici olduğu, işçi sınıfının sosyal demokrat bir parti aracılığı ile devlet üzerinde hakimiyet kurduğu ve burjuvazinin ekonomide belirleyici olduğu, gibi durumları düşünmek oldukça normal olacaktır. Bu durum Pulantzas'ın kuramında devlet ile ekonomi arasında "göreceli özerklik" olarak nitelendirilen özel bir ilişkinin doğmasına sebep olmuştur, yani devletin "göreli özerkliği". Devlet, ne gücün bağımsız bir kaynağı ne de burjuvazinin bir aracıdır. Üstelik, ekonomik arenadan türeyen kapasitelerin/güçlerin mücadele alanına taşındığı bir arena haline gelmiştir. Devletin maddi güç mücadelelerini yansıttığı bir durum, örneğin, ücretli

işçilerin, devletin idari sistemini, adliyeyi yada polisi etkileyememesidir. Fakat, aynı ücretli işçilerin, devleti burjuvaya teslim etmemeleri mümkün ve gereklidir de. Gerçekten de, işçi sınıfının atacağı ilk devrimci adım, devleti ele geçirmek olmalıdır.

Devletin göreli özerkliği

1970'lerde Marksist analizdeki tartışmaların en çok üzerinde durdukları konu, devletin özerkliği sorunuydu. Poulantzas'ın yapısalcılığına karşı çıkan düşünceye "araçsalcılık-instrumentalism" adı verilmektedir. Bu da, Marks ve Engels yorumlamalarına dayanmaktadır. Jessop bunu şu şekilde tanımlamakta: "en az gelişmiş biçimi içinde araçsalcı yaklaşım, sadece, devletin bağımsız ve egemen bir siyasi özne olmadığını, fakat değişik amaçları elde etmek için, ondan elde edilebilecek bütün çıkarlar gözetilerek, bir tür yönetim ve baskı aracı" olduğu iddiasındadır (1982:12). Devlet böylece, sınıf fraksiyonları ve sınıflar arasındaki mücadelenin yaşandığı bir alan olarak ve kapitalist üretim biçiminden önce var olan boş bir bina iskeleti gibi izah edilmektedir. Bununla birlikte kapitalizm altında, burjuvazi, bu tür mücadelelerde üstünlüğü elinde tutar. Burada örneğin, kabine, Marks ve Engels tarafından burjuvaziyi yöneten bir komite olarak tanımlanmaktadır. (Jessop 1982:12)

Modern zamanlarda araçsallık fikrinin temel savunucusu, Miliband olmuştur (1969; 1983). Miliband'a göre; devlet ile ileri kapitalist toplumlardaki egemen sınıf arasındaki ilişkinin gerçekçi ve doğru bir modeli, birbirlerine bir çok bağ ile bağlanmış fakat yine de kendilerine özgü farklı ilgi alanlarına sahip, ayrık ve farklı iki güç arasındaki bir ortaklıktır (1983:72). Miliband'ın projesi, siyasi hayattaki liderler ile iş hayatındaki liderler arasında ki bağlantıları göstermektir. Bu bağlantıları çeşitli şekillerde kurmaktadır ve şunları belirtmektedir:

• İş liderleri, hem devlet bürokrasisinin üst seviyelerini hem de siyasi liderlik rollerini kolonileştirmektedirler (kendi alanlarına çekmektedirler, çn.).

• Ortak toplumsallaşma tecrübelerinden dolayı, siyasi liderlerle ortak değerleri paylaşmaktadırlar.

• Siyasi liderler ile şirketlerin yönetim ve komisyon üyeliklerini paylaşmaktadırlar.

• Birbirlerine danışmaktadırlar.

• Siyasi ve iş liderleri aynı, dinlenme ve eğlenme amacı ile gidilen dernek ve klüplere üye olmaktadırlar.

• İş liderlerinin aileleri ile siyasi liderlerin aileleri arasında kız alınıp verilmektedir.

• Siyasi partilere finanssal destek sağlamaktadırlar.

• Bir bütün olarak devlete vergi desteği sağlamaktadırlar.

İş liderlerinin çıkarları, o nedenle, eylemlerinin doğrudan sonuçları olarak, devletin işlemesinde zirvede yer almaktadır.

Foucault: güc'e ilişkin konuşma

Yukarıdakiler yani gücün maddi yapılara indirgenebileceğini kabul eden düşünceler, paradigmatik yapısalcı tartışmalardır. Bununla birlikte, 4. bölümün sonuna doğru, yapısalcılığın aşamalı olarak, post-yapısalcı yönelim lehine parçalara ayrıldığını belirttik. Post-yapısalcı yönelimde gözlemcinin görevi, anlamlı yapıların tarihsel kökenini saptamak ve görünen yapılarını bozmaktır (deconstruc). Bu noktada, Derida'nın çalışmasına odaklansak da, sosyolojik kuram içinde post yapısalcılığa en çok etkide bulunan Foucault'dur. Foucault, post-yapısalcılığı kendisinin temel konusu olarak ele almış, bununla birlikte, dile ait yapıların bozulması ile değil, güç yapılarının bozulması ile ilgilenmiştir.

Michel Foucault (1962-84)
Foucault, Poitiers, Fransada, katolik bir sağlık pratisyeninin oğlu olarak doğdu. Ecole Normale Superieure ve Paris Sorbonne'de, sonradan Hippolyte ve Althusser aralarında olduğu yerlerde okudu. Kominist oldu fakat partiyi 1951'de bıraktı. Clermont-Ferrand Üniversitesi Felsefe bölümünü yönetmeden önce, İsveç, Polonya ve Almanyada ders verdi. 1960'larda Parise düşünce sistemleri tarihi profösörü olduğu prestijli College de France'a kadar ünlü oldu. Foucault sosyolog olmayı reddederdi. Kendi sözleriyle o 'Eminim tarihçiydi'ydi. Yönlendirici bir halk entellektüeli, Liberation, haftalık solcu yayın editörü, gay hakları ve ceza reformlarının savunucusuydu.Foucault AIDS'a bağlı bir sebebden öldü.
Kaynak: Merquior (1985)

Aslında, Marks'tan buyana hiçbir kuramcı, Focault kadar güç tartışmalarını yoğun bir şekilde radikalleştirmemiştir. Güçlü olanların eylemlerinden bahsettiği zaman öyle isteksiz ve iğrenerek bahsediyordu ki, kendisini tamamıyla mazlumların/boyun eğmiş olanların bakış açısını dile getirmeye adadı. Boyun eğmeyi, dağılmış bir sistemin ya da satılabilir/devredilebilir kaynaklar gibi görülen güç alış verişinin bir sonuçu görmeye karşı çıkar. Bunun için, boyun eğdirilmeden sorumlu olanlara teslim olmaya karşı çıkar. Her zaman için güç, insanların diğer insanlara bilinçli olarak yaptıkları şeylerdir ve çoğu insan kimi bağlam ve zamanlarda bunu yapacaktır.

İnsanlar, dil ve alternatif olanakları kavramsallaştırılmasını sınırlayan ve diğerlerini tanımlayan söylem bağımlı eylemler aracılığıyla diğer insanları kontrol ederler. Bununla birlikte, kurallar ve kanunlar içinde, yer ve zamanda vücudun nasıl eylemlerde bulunacağını belirterek ve bedenleri de kontrol ederler. Güç, bu nedenle, toplumun tamamına yayılmıştır ve topluma olan etkisi süreklilik göstermektedir.

> Güç, bir grubun ya da sınıfın diğerleri üzerindeki egemenliği ya da bir kimsenin diğerleri üzerindeki pekiştirilmiş homojen egemenliği gibi bir fenomen olarak değerlendirilmemelidir. Güç, zincir şeklinde işleyen bir şey gibi ya da sürekli hareket eden bir şey gibi analiz edilmelidir. Güç, bir parça zenginlik ya da bir mal gibi kimseye asla tahsis edilmez, oraya veya buraya konamaz. Güç, bir ağ-benzeri örgütün içinde uygulanılır ve kullanılır. Ve sadece bireyler arasında dolaşmamakta, aynı zamanda, eş zamanlı olarak bireylerde güce maruz kalmakta ve gücü kullanmaktadırlar. Başka bir deyişle, bireyler uygulamalarının amacı olmasa da, gücün araçlarıdır (1980:98).

> Güç, olası eylemleri de kapsayan eylemlerin toplam yapısıdır; kışkırtır, ikna eder, ayartır, daha kolaylaştırır veya zorlaştırır; kesin olarak engeller veya yasaklar; yine de daima, eylemde bulunan öznelere ya da eylemde bulunabildiklerinden veya eylemde bulunabilme kapasiteleri olduğundan eylemde bulunan özneleri etkileme yoludur. Diğer eylemler üzerindeki bir eylemler grubudur. (1982:220)

Bu çeşit bir güç, rasyonelleşmiş, modern toplumların özelliğidir. Onun prototipi (habercisi, çn.) hapishanedir (1979). On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar suç sapmaları diye tanımlanan eylemler, halkın suçlunun bedenine saldırması ile kontrol edilmişti. Uç durumlarda, bu, vücudun uzuvlarının ayrı ayrı parçalanarak ve çekilerek parçalara ayrılmasını kapsayan göreceli olarak yaygın olan halk infazının dehşet verici manzaralarındandır. Daha küçük suçlar için, organların kesilmesi, dağlama veya kazığa oturtma uygun araçlar olabilirdi. Focault, böylesi cezalandırmaları siyasi ritüeller/ayinler olarak tanımlamaktadır. On sekizinci yüzyıl ve daha öncesi toplumlarda, güç, egemen bir devlet tarafından yukardan aşağıya doğru uygulanmıştır. Suç, egemenin gücüne

karşı bir saldırıydı ve halk/kamu-devlet cezalandırması halkın ona olan inancının açık bir ifadesiydi.

Tam bir tarihsel dönüşüm içinde, bu kamusal ve seyircili cezalandırmalar, on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılları boyunca ortadan kaybolmuştur. Cezalandırma daha da nazikleşmiş ve daha gizli hale gelmiştir. Değişme, modernleşme ya da yeni ve etkili kontrol teknolojilerinin geliştiği burjuva devrimi diye adlandırılan süreçlerle ilişkilidir. Önceden, sadece halkın egemene karşı suçları cezalandırılmış ve bu durum, monarkın süper güçlü statüsünü daha da korumuştur. Bu dönemde ise toplumsal düzene uyumun evrensellik olduğunu iddia eden bir sınıfsal yapı göze çarpmaktadır. Suçluların "normal" toplumdan dışlandığı bir sistem olan hapsetme ile, suçluların cezalandırılmalarındansa şiddetli bir şekilde disiplin altına alınmaları ve suçluların ara verilmeden gözetlenmesi sonucu günah işlemelerinin engellenmeye çalışılması bir çözüm yolu olarak değerlendirilmekteydi. Bu "hapishanenin doğuşu"ydu.

Foucault, disiplin, eğitim (training) ve gözetim (surveillance) olmak üzere üç tane önemli güç tekniği (power techique-güç elde etme yolu, çn.) belirlemiştir.

• Disiplin, insanları bir şeylerle meşgul etmeyi, bedensel hareketleri dakikası dakikasına detaylarına varıncaya kadar düzenlemeyi, zamanlarını organize etmeyi, insanları diğer insanlardan ayırmayı, insanları dışlamayı ve genellikle bedene aynen bir makinenin dişlisinde olduğu gibi davranmayı kapsamaktadır.

• Eğitim, otoritenin hiyerarşisi tarafından eylemlerin tamamının sürekli bir denetimini, normalleştirme hükmüne izin veren evrensel uygulama standartlarını sunmayı, ve normların karşılanıp karşılanmadığını tesbit etmek için biçimsel sınavların yapılmasını, içermektedir.

• Gözetim sürekli denetlemeyi, maksimum görünürlülüğü sağlamayı ve mümkünse, "panoptical" bir yapıyı (yani, içinde bulunan herkesi devamlı ve tek tek olarak merkezi bir noktada görmeye imkan veren mimari bir yapı gibi) içermektedir.

Hapishaneler ve buna bağlı teknikler o kadar başarılı idiler ki, bütün sapkın ve sapkın olması muhtemel kişilerin hapsedilmesi için genel bir çerçeve sağlayabiliyordu: fakirler ıslahevlerine; evsizler barınaklara; hastalar hastanelere; çocuklar okullara ve işçiler fabrikalara kapatıldılar. XIX. yy'ın başları nüfusun geniş kesimlerinin dört duvar arasına konmasına sahne olmuştur

Bu duruma Foucault, disiplin ablukası demektedir (1979: 209) yani, sapkınlığı kontrol etmenin olumsuz sonuçlarını da içeren kapalı bir kurumların oluşturulması. Bununla birlikte, bu teknoloji o kadar etkiliydi ki, genelleştirilmiş bir disiplin mekanizması haline aldı. Bu denetim üzerine kurulu toplumsal doku "disiplin toplumu" oldu. Bu gelişme, üç süreç tarafından açıklanabilir:

• *Disiplinci yönelimlerin alt üst olması*: disiplin artık olumsuz bir cezalandırma olarak anlaşılamıyor ve iyi bir işçinin ve yurttaşın başarısı gibi görülüyor.

• Disiplinci tekniklerin, bir bağlamdan diğer bir bağlama aktarılabilen küçük ve esnek paketlere bölünerek, farklılaşması (örn. açık-plan ofisleri, kendi kendine değerlendirme, profesyonel danışmanlık hizmetleri, kalite çemberi, vb.).

• Devletin özellikle polisi kullanarak, merkezi disiplin örgütü yaratması.

Bununla ilgili ilk örnek, 'burjuva toplumunun büyük icadı olan' (1980:105) cinselliğin doğallaştırılması/normalleştirilmesidir (1981). Burjuva öncesi açıklamalarında, cinsellik, akraba grupları arasında bir birlik gibi düşünülürdü ve o kadar çok insani ilişkiler ile bir düşünülmüştü ki egemen gücün buna karışması mümkün değildi. Burjuva devrimi, cinselliği 'akrabalık'dan bağımsızlaştırmış ve bir olgu olarak yeniden tanımlamış, bu da bireysellik, kişisellik ve cinsel anlam içermiştir. Bu özgürleştirme, Foucault için, yanlış bir düşüncedir. Seks'in bağlanması disiplinci kontrolün gelişmesine imkan sağlamış ve neticede o, kontrolü sağlamak için daha ileri bir araç haline gelmiştir ve bunun için Foucault dört strateji belirlemiştir:

• *Kadın vücudunun tıbbileştirilmesi*: Foucault, bunu 'hysterization' olarak tanımlamakta ve bu, kadının bütün organik ve psikolojik var oluşunu rahmi ile bağlantılandırmaktadır, böylece kadını seks açısından tanımlamakta ve uzman hekimlerin kontrol edebileceği bir hale sokmaktadır.

• *Çocukların Cinselleştirilmesi*: Uzmanlar, çocukların cinselliklerini doğal ve doğal olmayan olarak tanımlamaya başlamışlardır ve bu durum, aile ve çocukluk yaşantısına uzmanların müdahalede bulunmalarına neden olmuştur.

• *Nüfus Kontrolü*: Çevresel etkiler ve nüfusun büyüklüğü ile ilişkili olarak üremenin toplumsal işlevleri devlet ve uzman yöneticiler tarafından üremeye yönelik seks olarak kabul edilmiştir.

• *Sapıklığın Psikiyatrik belirtiler*i: Normal ve patolojik seks arasında ayrımlar yapılarak ve patalojik olanın düzeltilmesine çalışılmıştır (Foucault 1981: 104-5).

Akrabalık ilişkilerinden bir kez koparıldığında, cinsellik biçimindeki seks, kontrol söylemini de birlikte getirmiştir. Cinsellik, katılımcıların, toplumsal bilimler, psikiyatri ve tıp uzmanlarınca tanımlanmış doğru bilgilerin taşıyıcıları oldukları, Foucalt'nun güç zincirlerinden biri haline gelmiştir.

> Seks, hayat boyunca gelişen iki doğrunun kesiştiği noktada bulunuyordu. Bir taraftan, beden disiplinleriyle birleştirilmişti, diğer taraftan da nüfus düzenlemelerine bağlanmıştı. Sınırsız denetime, bedenle ilgili bütün bir mikro-güce, sonu belli olmayan psikolojik ya da tıbbi muayenelere, mekanın son derece titiz bir şekildeki düzenlenmesine, hız kazandırmıştır. Açıkça konuşunca, beden ile nüfusun kesiştiği noktada, seks ölümden çok hayatı düzenleme gücünün en önemli hedefi haline gelmiştir (1981: 145-6).

Bu özgün güç karmaşasını incelemesinden Foucault'nun güçe ilişkin çıkardığı bir dizi genel önermeyi özetleyerek bu kısmı sonuçlandırabiliriz:

• Güç hareketli ve eşitlikçi olmayan ilişkilerin bir görünüşüdür.

• Güç, siyasi olmayanlar da dahil bütün ilişkilerin bir görünüşüdür.

• Asıl toplumsal egemenlik günlük ilişkilerden kaynaklanmaktadır

• Direnç, herhangi bir güç ilişkisinin bir parçasıdır.

Habermas: iletişimselci alternatif

Foucault'nun güç kuramı, eleştirel kuramcılar için büyük bir sorun doğurmaktadır. Foucault, konuşma aracılığıyla bütün ilişkilerin yayıldığını ve kaçınılmaz şekilde arttığını kabul etmektedir. Özellikle otoriter ifadeler kullanmak talep edildiğinde; konuşmak, güç kullanmak anlamına geldiğinden, Foucault'da toplumun eleştirisi olarak durabilen, ayrıcalık (cognoscenti) dair düşüncelere yer yoktur. Bu nedenle, Foucault'da serbest kalmanın ihtimal ve imkanları bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Habermas, Foucault'nun düşüncelerine zıt olarak, iki tür olası konuşma kuramsallaştırmıştır: birincisi, ideal konuşmadır, yani, hiçbir kontrolün gerekmediği iletişimselci konuşmadır ki burada aktörler, bir anlamaya ulaşmak için bilerek çaba sarf etmektedirler. İkincisi ise sistematik bir şekilde çarpıtılmış konuşmadır ki burada bir aktör, diğer aktörleri çeşitli aldatmalar yaparak kontrol etmeye çalışmaktadır.

Habermas'ın güç formülasyonu, siyaset filozoflardan Arendt'in geliştirdiği düşünceye dayanmaktadır. Arendt, gücün kullanımını yönetilenlerin rızası bağlamına yerleştirmekteydi. Habermas, Arendt'in yönetilenlerin rızasının güç uygulaması için ideal bir standart olduğu görüşünü kabul etmesine rağmen, güncel toplumsal anlaşmaların idealden uzak olması olasılığı üzerinde de durmaktadır. Arendt'in görüşlerini gözden geçirebilir ve daha sonra kısaca Habermas'ın yeniden inceleyip değerlendirdiği konuları belirlemek için yolumuza devam edebiliriz.

Arendt'in görüşleri (1966), Weber'i anımsatmaktadır. Güç kavramının yasal egemenlik durumları ile sınırlandırıldığı hukuk kuralları ile tanımlanan antik güç kavramlaştırmaları üzerinde durmaktadır.

Gerek monarklar gerekse yüzü görünmeyen bürokrasi söz konusu olsun, gücün kullanımı yöneticilerin desteğine bağlıdır. Güç, bu nedenle, içinde itaat etmeyi sağlayan baskı araçlarını barındıran şiddet ve zorlamadan, ayırt edilmelidir. Böyle olağan dışı bir tanımlama ile, tiranlığın 'en şiddete yatkın ve en az güçlü' bir yönetim şekli olduğu görüşünü savunmaktadır. "Gücün en uçtaki şekli, herkesin bir kişiye karşı olması, şiddetin en uçtaki şekli ise birinin yada bir kişinin herkese karşı olmasıdır" (1986: 63)[55]

Arendt'in gücün biçimsel tanımlaması Parsons'ın, "bağlayıcı yükümlülük'lerin" katılığı olmaksızın, kolektif amaçlar için kolektifliğin hareketliliği görüşü ile uyum içindedir.

> Güç, insanın eylemde bulunabilme yeteneği ile değil, doğru eylemde bulunabilme yeteneğine denk düşer. Güç, asla bireysel bir mülkiyet değildir; gruba özgüdür ve grubla birlikte olduğu sürece etkisini hissettirir. Biz birilerinin güce sahip olduğunu söylediğimiz zaman halen belli bir takım insanların kendi adları ile eylemde bulunarak yetkilerini kullanmış olmalarından bahsediyoruzdur. Gücün kaynaklandığı grup ortadan yok olmaya başladığında onun gücü de yok olmaktadır (kişi ya da grup olmadan güç de olmaz, potestas in popula). [1986: 64]

Gücün, bir siyasi topluluğun kuruluşundan meydana geldiği konusunda ısrar ettiğinden dolayı, Arendt'in görüşü iletişimseldir (communicationist): 'Ne zaman insanlar bir araya gelseler ya da bir birlik içinde eylemde bulunsalar güç ortaya çıkar' (1986: 68). Habermas (1986), gücü, "uzlaşmaya varmaya yönlendirilmiş bir iletişim içinde sadece normatif bir standart olarak ortak iradenin oluşması' olarak tanımlayan görüşü benimsemektedir (1986: 76). Bununla birlikte, uygulamalı siyasetin anlamsız ve gerçekçi

olmayan bir şeklidir bu. Habermas'ın böyle bir kabul için iki nedeni vardır: birincisi, Arendt'in analizinde siyasi kurumların meşrutiyetine ve kökenlerine başarılı bir şekilde uygulanabilir fakat kurumlar içinde bireyler ya da gruplar olarak güç elde etmek için kullanılamayacağına dair görüşler bulunmaktadır – Güçlü bir pozisyon, karşılıklı bir iletişim ile değil, stratejik davranarak da elde edilebilir (bkz. bölüm 2). İkinci olarak, her bir siyasi karar yönetilenlerin rızasını almayı gerektirmez. Dahası, bu tür kararlar genellikle yönlendirme ile veya ikna yolu ile ya da kurulu pratik hakimiyeti zorlayarak alınabilir.

Siyasi kurumlar, Habermas'ın yapısal şiddet olarak adlandırdığı ya da kuvvet biçiminde değil iletişimi engelleyen blokajlar biçimde ki empozeler inşa ederek bu tür egemenliğin düzeyine ulaşırlar.

> Göze çarpmadan çalışan iletişim engelleri, ideolojilerin oluşumunu; öznelerin kendi durumlarını ya da [bu kavram] ile bireylerin nasıl olup da kendi kendilerini aldattıklarını, kanaatlerini nasıl biçimlendirdiğini açıklayabilirler. Sistematik bir şekilde sınırlanan iletişimlerde, buna dahil olanlar öznel olarak sınırlardan bağımsız inançları fakat yine de yanıltıcı olan inançları, oluştururlar. Dolayısıyla, iletişimsel olarak üretilip hemen kurumsallaşan güç, kendilerine karşı da kullanılabilir (1968: 88).

Bu, Habermas'a doğru bir iletişimsel pozisyon sağlarken, aynı zamanda da çağdaş siyasetlere ilişkin eleştirel bir tutum kazandırır. Böyle bir tutum Arendt'in görüşlerinden kesinlikle daha çok gerçekçi iken, varsayım çelişkilidir. Habermas, öznelerin henüz kendi kendilerini kandırabileceklerini ve aynı zamanda doğru-değere (truth-value) yönlendiklerini belirtmektedir. Son analizde, Habermas, aktörleri ideolojik bağlamda saf kimseler gibi görerek küçülten bir kültürel güç kuramına doğru kendini geri çekme durumundadır.

İşlevselcilik ve Yorumsamacılık (constructionalism): siyaset olarak güç

Bu bölümde, gücü, bağımsız ve ciddi bir kapasite olarak gören yaklaşımları inceliyoruz. Burada güç, ne ekonomik mülkiyete ne de ilişkilerin bir görünüşüne indirgenemez. Dahası güç, değiştirilebilen, biriktirilebilen ve yoğunlaştırılabilen gerçek bir cisim gibi görülmektedir. Bireyler, gücü oluşturan örgütler içindeki konumlarından dolayı az ya da çok güce sahiptirler. Hükümet ya da devlet ya da siyasetler, çoğunlukla gücün üretildiği yegane örgütsel yer olarak görülürler. Burada güç

kuramcıları, bir karar verilmesi gerektiğinde ya da etkinliklerin koordine edilmesi gerektiğinde, toplumda gücün yoğunlaşmasının zorunlu olduğunu iddia eden klasik seçkinler kuramını temele aldıklarından bu kuramlara çok şey borçludurlar. Aynı zamanda, Weber'in, gücü, güç farklılaşmasının yasallığı ile ilgili normatif anlaşmalar bağlamında kullanıldığına ilişkin yorumsamacılığı üzerinde de durmuşlardır. Paradigmacı işlevselci Parsons (bkz. bölüm.5) ile başlıyoruz.

Parsons:gücün klasik ekonomisi

Parsons (1970; 1986, ayrıca bkz.Giddens, 1977) kendi yaklaşımının ayırt edici özelliklerini Marksist analizlere özellikle de Mills'in görüşlerine karşı durarak oluşturmuştur. O'nun için, Marksist ilişkisel güç görüşünde asıl sorun, gücün 'elde var sıfır' (zero-sum) şeklinde görülmesidir. Bir sınıfın hakimiyet derecesi, diğer bir sınıfın boyun eğme derecesi ile aynıdır, bunlar toplandığında sıfıra eşit olurlar. Bunun yerine, Parsons, gücü bir ekonomik kaynak gibi sınırsızca geliştirilebilecek bir kaynak olarak tasarlayabileceğimizi ileri sürmektedir. Bu görüşün temeli, toplumların giderek daha karmaşık hale gelirken, fiziksel ve toplumsal dünyayı değiştirebilme yeteneği demek olan, dönüştürücü kapasitede de açık bir artış olduğuna dayanan düşüncelerdir. Parsons, daha sonra, gücü, bir şeyleri kontrol etmenin bir aracı olmaktan ziyade dönüştürücü kapasite anlamında kullanmaktadır.

Bu dönüştürücü kapasite alanı siyaset yapmadır (polity, devlet) ya da Parsons'ın kullanmayı tercih ettiği (kavram) 'devlet'tir. Bu terimle Parsons, hükümet gibi, somut, özsel, toplumsal bir sistemi kast etmiyor. Daha çok, "topluluğun hedeflerine erişmek için etkili kolektif eylemler bakımından bütün sistemin ilgili parçalarının nasıl organize edileceğini" kast etmektedir (1986: 96). Bununla birlikte, bir bütün olarak toplumun amaçlarını gerçekleştirme peşinde olan ortak eylemleri hükümet organize ettiğinden, o, gücün kullanımında birinci sıradadır. Önemli bir beyanında Parsons, devletin çalışma ortamı vasıtasıyla gücü tartışmaktadır: 'Ben, gücü, mantıksal bir çizgi içinde, çok farklı olmasına rağmen, genel bir ekonomik süreç içerisinde para gibi genel bir araç olarak tasarlamaktayım" (1986: 97). Aslında 8. bölümde tartışıldığı gibi Parsons; para, güç, etki ve adanma (commitment) olmak üzere dört merkezi araç tanımlamaktadır. Ekonomik kaynakların düzeyini artırmak için, üretim faktörlerini (toprak, emek ve sermaye) birleştirmek amacıyla para kullanıldığı gibi, devlet de

dönüştürücü kapasiteyi artırmak amacıyla, karar verici faktörleri (katkılar, talepler ve yasallaştıran değerler) birleştirmek için, güç kullanır.

Dönüştürücü kapasitedeki böyle bir artış olanağı, tıpkı para gibi gücün de birleştirilebilme, toplanabilme, yatırılabilme olanağının olmasında yatmaktadır. Örneğin, bir seçimde oy kullanma eylemi, paranızı hangi bankaya yatıracağınızı seçmenize benzetilebilir.. Her bir seçmenin seçim zamanında, siyasi liderlere nakledilen küçük bir miktarın da güce sahip olduğu düşünülebilir ve bir sonraki seçimde belki de daha sert bir şekilde bu güç yeniden hatırlanacaktır. Her bir seçmen, gücünden vazgeçtiğinde siyasi talimatlara uymayanlar hakkında, zorlayıcı dezavantajları ve sakıncaları empoze etme hakkını siyasi liderlere verir. Oy kullanma eylemi, siyasi gücü meşrulaştırır.

Meşrulaştırma fikri, Parsons'un güç kavramsallaştırmasını, Weber'in otorite kavramsallaştırmasına yaklaştırmaktadır. Parsons, bir gücün ne kadar fazla yetkilendirilirse o kadar fazla etkili olacağını kabul etmektedir. [56]

Parsons'un güç ile ilgili genel yönelimi aşağıdaki tanımlamada özetlenmiştir:

> Güç, yükümlülükler kolektif amaçlara göre meşrulaştırıldıklarında ve bunlara uyulmadığında duruma bağlı negatif yaptırımların uygulandığı (ki bu uygulamayı kim yaparsa yapsın) kolektif örgüt sistemlerindeki birimlerin bağlayıcı yaptırımlarını güvence altına almayı amaçlayan genel bir kapasitedir (1986: 103).

Mann: Gücün dört kaynağı

1980'lerde güç ile ilgili en çok tartışılan ünlü görüşlerden biri, Mann'in bir güç tarihi sunma teşebbüsüdür. İnsanlık tarihi boyunca güç uygulaması ve dağılımındaki tarihsel gelişmelere ilişkin kapsayıcı araştırma yaptığı için, Mann (1986: 6) açık bir şekilde herhangi bir düşünsel ya da kuramsal analize eğilim göstermez. Yine de yaklaşımının kuramsal kökeni, açıktır. Ona göre, güç, sürekli olarak insanlık tarihinde ortaya çıkar, çünkü, 'Talcott Parsons'un ifadesini kullanacak olursak, güç; 'birisinin ulaşmak istediği amaca her ne olursa olsun ulaşabilmesi için "genelleştirilmiş bir araç"tır' ya da biraz daha kesin olarak, güç 'bir kimsenin toplumsal çevresinin koşullarının üstünlüğü vasıtasıyla amaçlarına ulaşabilme ve onları gerçekleştirebilme yeteneğidir' (1986: 6). Mann, Parsons'ın gücün ikircikli (dualistik, açmaz içeren, çn.) olduğunu savunduğu görüşüne karşı kendi düşüncelerini oluşturmuş gibi görünür – yani, Mann, gücün hem dağıtımla

ilgili olduğunu (Marksist) hem de kollektif (Parsonsian) olduğunu iddia etmektedir (1986: 6) ya da başka terimlerle ifade edilecek olunursa, güç, 'otoriter' ve 'dağılmış'tır (1986:7-8). Bununla birlikte, bu iddia, (tuhaf) bir düşüncedir çünkü, Mann, daima tartışmanın Parsonscı kutbuna vurguda bulunmaktadır. Mann için güç, aslında ilişkilerin bir yanı olmaktan ziyade bir kaynaktır-örgütler içinde üretilmiş bir kaynaktır.

Mann (1986: 22-8) gücün bu şekilde oluşmuş dört tane kaynağını tanımlamıştır:

• İdeolojik güç, insanların, dinsel törenler, kurallar ve araçlar aracılığıyla, yaşamak istedikleri bir olgudur ve bu ideolojiler bu tür istekleri karşılamaktadır. İdeolojik güç, 'aşkın' olabilir. Yani, kutsal bir şekilde (din ya da belli siyasi ideolojiler örnek olabilir) toplumdan ayrı bir yerde durabilir ya da toplumda paylaşılan üyelik duygusundan türeyen grup uyumu şeklinde tüm topluma yayılarak 'içkin' bir halde bulunabilir.

• Ekonomik güç, üretimden, dağıtımdan, değişimden ve tüketimden ortaya çıkmıştır. Bir sınıf yapısının içinde ifade edilir ve günlük emek kalıbı anlamında ki 'yapıp-etme döngüsü'nde ortaya çıkmaktadır.

• Askeri güç, fiziksel varlığını devam ettirebilmek ve yükselebilmek için yaşanan rekabetten ortaya çıkmıştır. Bir merkezde toplanmış olan doğrudan kontrolü üretir ve dolaylı olarak etrafındaki alanlara baskı uygular.

• Siyasi güç, merkezi olarak idare edilen yaptırımlar ve düzenlemeler aracılığı ile toprağın ve nüfusun kontrol edilmesi sonucu ortaya çıkmış ve devlet içinde toplanmıştır. Siyasi gücün, toprağın merkezileştirilmesi ve jeopolitik diplomasi olmak üzere iki toplumsal uzanımı vardır.

Bir dizi kurusallaşmış ilişkiler anlamına gelen, güç şebekeleri, değişen derecelerde bu kaynaklardan ya biri ya da öteki üzerine kuruludurlar ve bazen bunlar birbirleri ile örtüşürler bazen da rekabet ederler. Gücün gelişimine ilişkin bir kuram oluşturmaya en çok yaklaştığı zaman Mann, sanki bir diyalektik sürece işaret ediyor gibidir:

Şebekelerin en güçlüsü egemen olarak kurumsallaşır:

— Diğer şebekeler kısmen bunların içinde erirler.

— Bazı şebekelerin tamamı ve egemen şebekelerin bazı bölüm leri 'çatlak oluşturan (interstital)' olarak kalırlar.

— Bu çatlak oluşturan elementler arasındaki etkileşim, en sonunda daha güçlü olan bir şebeke üretecektir.

Mann'e göre, bu modeli izleyen insanlık tarihindeki en güçlü gelişme, Batı uygarlığıdır: fakat bu başarıyı açıklayacak kuramsal temelleri vermekte isteksizdir , sadece " her şey bu şekilde oldu bitti" demekle yetinmektedir (1986: 31).

Mann, kurmasal olarak rastlantısallığa yer veren biri olmasına karşın; iddialarının sadece bir tarihsel sosyoloji oluşturmaya yönelik olduğunu hatırlamalıyız. Her hangi bir genel güç kuramında çalışmalarının önemli bir yer tutmasının nedeni, liberal demokrasi ve kapitalizm ötesine geçebilmiş olması ve sosyolojide bir başka yerde bulamayacağımız şeklide, gücün askeri kaynağını daha geniş bir şekilde belirtmiş olmasıdır.

Field ve Higley: ortak konumun gücü

Field ve Higley (1973; 1980) için, gücün iletişimsel olup olmadığı deneysel bir sorundur fakat, stratejik olarak üretilmiş olduğundan şüphe duymamaktadırlar.

Seçkinler kuramının yeniden ele alınması sürecinde, seçkinler, bürokratik örgütler içindeki işgal ettikleri stratejik konumları vasıtasıyla tanımlanmıştır, çünkü, buradaki güç, "insanların doğasında normal olarak doğuştan var olan güdüleri değiştirmesi muhtemel tehdit ve iyilik sunabilme yeteneği olarak tanımlanmış tır (1973: 8). Field ve Higley, ulusal seçkinlerle, yerel seçkinlere oranla daha fazla ilgilidirler ve bu şekilde var olan örgütler, 'öyle büyüktür ki, kişilere, onlara, bireysel, düzenli ve ciddi olarak ulusal siyasetlerin sonuçlarını etkilemeleri için emirler verme imkanı verirler (1980: 20).[57]

Seçkinler, bürokratik örgütlerin ortaya çıkması ile ilişkilendirildiklerinde, modern bir olgu olurlar. Fakat modern toplumlar geliştikçe, seçkinler de evrensel olduklarını iddia ederler ve bunun nedeni daha çok işlevseldir.

Toplumları birleştiren kültürel anlayışlar daima kaba taslak halde bulunurlar ve bunlar belirsiz bir anlama sahiptirler. Özellikle büyük topluluklar içinde, siyaset ve örgütlerin belirli ve ayrıntılı özelliklerinde ortak bir birleşme sağlanmasını imkansızdır. Habermas'ın terminolojisini kullanacak olursak, karmaşık toplumlar, insanları yönetmek, keyfi kararlar almak ve otorite kurmak için insanlara ihtiyaç duyar ve seçkinler de bu işe uygundurlar.

Field ve Higley, seçkinlerin var olmalarının ötesinde, yeni olma, bütünleşme ve fikir temelinde evrensellik iddiasında bulunmazlar, fakat bu özelliklerin ilerde ortaya çıkabileceğini de söylerler. Bununla birlikte, bir

toplumda var olan seçkinlerin yapısı ile toplumun gelişme düzeyi arasında bazı ilişkiler vardır. Emek gücünün sektörel dağılımı ve kitlelerin buna yükledikleri siyasi değerler bakımından modern toplumun ekonomik gelişmesinin dört düzeyini belirtmişlerdir :

1. İşgücünün en önce üretilmesi gerekir– eşitlikçi bir kitle

2. Sanayiye dair işyerlerinde çalışan azınlıktaki işgücü, tarımdaki çoğunluk işgücü; toplumsal kontrolden sorumlu basit bürokrasi (örn, polis, vb.)- eşitlikçi bir kitle

3. İşgücünün yarıya yaklaşık kısmı tarımda istihdam halindedir; endüstrinin ve yönetimsel kamu hizmetlerinin gelişmesi söz konusudur – kitle siyasi yönelimleri bir birine karıştırmış bulunmaktadır

4. İşçilerin büyük bir çoğunluğu el emeği gerektirmeyen işlerde; küçük bir azınlığı tarımdadır – yönetimselci kitle (managerialist mass). (Field ve Higley 1980 : 21-32)

Bunlara karşı, bütünleşme biçimleri olarak karakterize edilen seçkin biçimlerini sıralamışlardır:

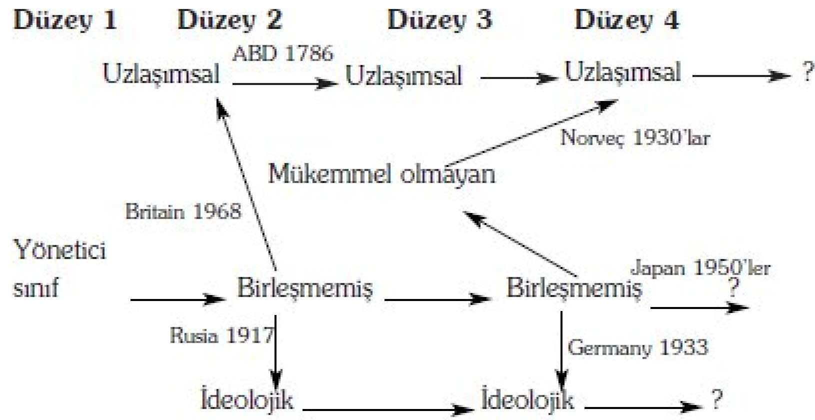
• Birleşmemiş seçkinler bir çok yönlü hizipçilikleri ile tanımlanırlar

• Mükemmel olamayan bir şekilde birleşmiş seçkinler, eşitlikçi ve eşitlikçi olamayanlar olarak iki hizipten oluşurlar.

• İdeolojik olarak birleşmiş seçkinler, toplumun nasıl olması gerektiğine dair ortak bir düşünce etrafında birleşirler.

• Uzlaşarak birlemiş seçkinler, farklı ideolojik konumlarına karşın, farklı ideolojilerden olan kimseler arsında gücün paylaşılması gerektiği noktasında birleşirler.

Gelişmenin dört düzeyine göre seçkin örneklerinin olası dağılımı figür 7.2.'de gösterilmiştir..

Figür 7.2 Field ve Higley'in seçkinler gelişimi kuramı (Field ve Higley 1980: 42'den basitleştirilmiştir).

Burada anlatılmaya çalışılan, seçkin olmayanların durumları ve yönelimleri ile ve belirtilen gelişme düzeyini gerektiren örgüt çeşitleri ile seçkin yapılarının uyum içinde olması gerektiğidir. Bu bölümdeki diğer tüm kuramlarda olduğu gibi değer-sorunu, gücü elide tutanların orantısız dağılımının gerekli olduğu ve 'uzlaşımsal birleşme' biçiminin üstün olanların devam etmesi ile elde edilen bir sonuç olmasını iddia eden liberal demokrasi için bir özür gibi durmaktadır.

Faydacılık (Utilitarianism):

Bireysel performans olarak güç

Bu kuramlar grubu, Parsons'ın gücün potansiyel olarak geniş bir ölçüde toplumun geneline dağıtıldığı ve gücün tamamen yasallaştırılan devlet otoritesi içinde toplanmadığına dair görüşünü kabul eder. Böylece, toplumda geçici birleşmeler, iş uzlaşmaları, uyumlu koalisyonlar, diğer anlaşmaların olmasına neden olan çeşitli dirençler ve egemenlikle ilgili sürekli bir mücadele ve rekabet vardır. Gücün bütün toplumsal ilişkilerde mevcut olduğu kabul edilirken, bu kuramlar grubunun yönelimi Foucault'nunkinden oldukça farklıdır. Güç farklılıklarının, kendi çıkarlarını izleyen etkileşim içerisinde ki bireylerin niyetleri vasıtasıyla ortaya çıktığı görüşünde birleşen Amerikan siyaset bilimcilerinin yaptıkları çalışmalardır bunlar.

Dahl: Karar verme

Siyaset biliminde güce ilişkin tartışmaların odak noktası, gücün özünden ziyade yoğunlaşması konusudur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bu tartışmayı belirleyen paradigma davranışçı ve ilişkisel model olmuştur. Başlangıç sorusu, 'A şahsının B şahsı üzerinde etkisi/gücü var

demek ne anlama gelmektedir?' Bu soru, gücün tek tek bireylerde olduğu varsayımı üzerine kuruludur ve ve B'ye ilişkin olarak A'nın eyleminin bir analizini yapmayı gerektirmektedir. Sorular, bir birini izleyen iki ek soru ile devam etmekte: 'gücü nasıl ölçersiniz? Ve bunu gerçekleştirdiğiniz zaman güç yoğunlaşması hakkında ne bulabilirisiniz?' Bu orijinal iki sorunun amacı, bir üçüncü soruya ulaşmaktır, fakat bu orijinal soruların varsayımları, izleyen soruların cevapların daha önceden tayin edilmesini sağlar. Yani, eğer gücün bireylere dağıtıldığı ve herhangi bir ilişkinin temel özelliği olduğuna inanılırsa, araştırmacı daima gücün çoğulcu bir dağılımını keşfedebilecektir.

Tartışmanın başlangıç noktası, Hunter'ın Atalanta'da (Georgia) yaptığı, güç dağılımına dair bir çalışmaydı. Bütün bir Amerika, bireyselleşmiş bir özgürlük ideolojisinin olduğuna kendisini ikna etmeye çalışan bir Amerika'da, Hunter, Atalanta'nın, tek, birleşmiş bir işadamları ve siyasetçi seçkinler grubu tarafından yönetildiğine ikna olmuştu. Bununla birlikte, onun en zayıf noktası, bu topluluğun en ünlü üyelerine kimin güçe sahip olduğunu sorma gibi çok bilinen bir yöntem kullanmış olmasıydı. Şaşırtıcı değildir ki, soru sorulan bu ünlü kişiler, kendileri gibi ünlü olan ve şahsen de bildikleri bu kimseleri kolayca tanımlamışlardır.

Dahl, Hunter'ın çalışmasındaki bu zaaflığa, New Haven'ın (Connecticut) cemeat güç yapısına dair çalışmasında hemen saldırılmıştır. Burada Dahl, güçün kullanıldığı temel alanları belirlemiş ve bu alanlardaki anahtar kararları ayırt etmiş ve sonra da bu kararlarda kimlerin etkin olduğunu bulmuştur. Daha sonra da, gücün, başkalarınca tanındığında ortaya çıktığını değil, kullanıldığında ortaya çıktığını bulmuş. Güç aralıklarla kullanıldığından, bir konu belli bir gruba ya da bir bireye ilişkin olduğunda, Dahl, güçün farklı aktör ve gruplar arasında bölündüğü, çoğulcu bir güç yapısının olduğunu keşfetti.

Dahl, Mills ve Hunter ca ayrı ayrı önerilen güç seçkinleri modellerine (power seçkine models) yönelik genel saldırıları tırmandırmak için kendi çalışmasını kullanmıştır. Böyle yaparak, güçe ilişkin tamamen özgün bir kuramsal yaklaşım geliştirmiştir. İlk yazılarında Dahl, güç teriminden ne anladığını şu şekilde ifade etmiştir "B'nin başka hiçbir şekilde yapmayacağı şeyleri B'ye yaptırabilecek kadar A'nın B üzerinde güce sahip olmasıdır." (1957: 203). Bu tanımlamanın işaret ettiği noktalara da dikkat etmek gerekir:

• /birey — A eylemde bulunmalı ve B tepkide bulunmalı;

• İlişki — eylem B'ye doğru olmalı; ve

• Davranışçılık — öznel anlama yönelik hiçbir gönderme yoktur, sadece bireysel memnuniyet söz konusudur.

Son özelliğe, gücün nedensellik ilişkisinin bir alt çeşidi olduğunu işaret ettiğinde vurguda bulunmaktadır:"[A]'nın [B] üzerinde gücü vardır' iddiası, '[A'nın] davranışı [B'nin] davranışına neden olur' iddiasını ile yer değiştirebilir (1986: 46).[58] Dahl, A'nın davranışını bir uyarıcı ve B'nin ki ise tepi olarak algılar. Dahl, A'nın uyarıcısına niçin B'nin belirli bir şekilde tepkide bulunması gerektiği ile daha az ilgili görünmektedir.

Daha sonraki çalışmasında, Dahl, güce ilişkin tartışmasını etkileme aracı olan sözcüklere kadar genişletti- bu sözcükler arasında, kontrol, etki, güç, otorite, egemenlik, ikna, eğilim, baskı ve zor (1991)gibi sözcükler vardı. Dahl, etki sözcüğünü "aktörler arasındaki ki ilişki yani bir ya da daha çok aktörün istekleri, kararları, tercihleri ya da amaçları, diğer aktörün ya da aktörlerin eylemde bulunma yatkınlıklarını ya da eylemlerini etkiler" tanımından yola çıkarak, 'etki' terimini, 'güç' terimi yerine kullanmak istemektedir (1991: 32). 'Güç', etkinin bir alt çeşidi haline gelir ve "itaat, itaatsizlik için katı müeyyideler uygulama olasılığını yaratarak sağlanır." (1991: 42). Bununla birlikte, bu iddiadan geri kalan kısmında 'güç' terimini daha genel ve önceki anlamlarında kullanmaya devam edeceğiz.

Güç, birkaç boyut bakımından değişir, bunlar şunları içermektedir:

• Hacım -bir aktörün sahip olduğu gücün miktarı

• Dağılım/dağıtım – gücün dağıtıldığı ve yoğunlaştığı aktörlerin sayısı

• Faaliyet alan/kapsam – uzmanlaşmış aktiviteler için güç sınırlandırılmasının boyutları; ve

• Nüfuz alanı – güçün yönetilen gruplar bakımından sınırlandırılması. (Dahl, 1986:41-3; 1991: 21-6).

Dahl'ın temelde ilgilendiği konu gücün dağılımıdır– örneğin, ABD'de yirminci yüzyılın ortasında, çoğulcu bir güç dağılımının ortaya çıkması ile ilgilenmesi üzerinde önemle duruyoruz. Dahl, bu temel sorunu gözden geçirmek için, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki temsilci devletin, yeni bir popüler şeklinin ortaya çıkmasından faydalanmıştır. Yavaş yavaş gelişmiş olan ve 'polyarchy' olarak adlandırılan siyasi sistemin bu şekli, yedi özelliği ile tanımlanabilir:

• Seçilmiş memurların devlet kararlarını kontrol etmeleri;

• Özgür, adil ve serbest seçimler;

• Fiili olarak bütün yetişkinlere oy hakkı verilmesi;

• Evrensel bir hak olarak kamu kurumlarını yönetme hakkı;
• Siyasi ifade özgürlüğü;
• Bilgiye erişme özgürlüğü; ve
• Siyasi dernek özgürlüğü. (Dahl 1991: 71-94)

Polyarchy'de, bireyler arasındaki siyasi gücün büyüklüğündeki farklılıklar, azalma; gücün faaliyet alanı da küçülme eğilimindedir. Nüfuz alanı genişlemekte ve güç daha yaygın olarak dağılmaktadır. Polyarchiler, 'modern, dinamik ve çoğulcu toplumlarda', yani ekonomik gelişmenin yüksek düzeyde olduğu ve arttığı yerlerde ve toplumsal farklılaşma düzeyinin göreceli bağımsız çıkar gruplarının etki alanlarını geniş bir şekilde genelleştirecek gibi olduğu yerlerde ortaya çıkacaktır. Bu özellikler, askeri örgütlerin ve polisin elinden sahip oldukları güçü almaktadır ve böylece otoriter ya da nonpolyarchal rejimlerin gerçekleşme olasılığı azalacaktır.

Bacrach ve Baratz: karar vermeme

Dahl'ın görüşleri Amerikan siyaset biliminde çok şiddetli tartışmaları başlatmıştır. Dahl'a karşı olan tartışmanın ana odağı, A'nın güçlü olması için B ile ilişki içinde eylemde bulunması gerektiğini, söyleyen davranışçı birey görüşünde ısrar etmesidir. Dahl, herhangi bir uyarıcı olmadan da, B'nin A'nın istediği biçimde eylemde bulunabileceğini dikkate almamıştır. Aslında, psikolojik davranışçılık içinde tanımlanan süreçlerden biri, bireylerin ödüllendirici tepkileri güdüsel olarak verdikleri ve bunları uyarıcısız kabul etme eğiliminde oldukları, uyarıcı genelleştirilme durumdur. Aslında, uyarıcı bir durum olmaksızın B'nin itaat ettiği durumda herhangi bir A'nın, daha güçlü olduğu kabul edilmektedir.

Bu alternatif durumu temelde Bachrach ve Baratz önermiştir (1962; 1963; 1970). Gücün iki yüzü olduğunu ileri sürmektedirler:

> Şüphesiz ki, A, B'yi etkileyen kararların alınmasına katıldığı zaman, güç kullanılmıştır. Fakat, A bütün enerjisini siyasi ve toplumsal değerleri pekiştirmeye ve ortaya çıkarmaya, ve hatta siyasi süreçler alanı A'yı hiç de ilgilendirmeyen kamusal alanı ile sınırlayan kurumsal uygulamalara adadığı zaman da güç kullanılmaktadır. A bunu yapmayı başarabildiği sürece, bu sorunların çözümlerinde A'nın tercihler grubuna ciddi zararlar verebilecek bazı temel konuları ön plana çıkarmasından yani, bütün pratik amaçlar bakımından B korunmuş olur [1962: 949].

Gücün bu ikinci yüzü, yani karar-vermeme, iki süreç içerir: eğilimin/ön yargının (bias) hareketliliği, bazı gruplar için önemli olan konuların karar verme sürecine hiç girmediklerinden emin olma; ve 'organize etme', direnen çıkar gruplarının karar verme sürecinin dışında bırakılması.

Bachrach ve Baratz, gücün belli bir kaynaktan geldiği yolundaki anlayıştan ziyade ilişkisel olduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte, tanımları, karar vermeme durumunu da hesaba kattıklarından Dahl'ın tanımından ayrılmaktadır:

> Bir güç ilişkisi şu durumlarda vardır: (a) A ve B arasında, eylemin gidişatında ya da değerleri üzerinde bir çatışma olduğu zaman; (b) B, A'nın isteklerine itaat ettiğinde; ve (c) B böyle davranır çünkü o, A'nın kendisini itaat etmeden ulaşılamayacağını düşündüğü şeylerden mahrum bırakmasından korkmaktadır.[1962: 24].

İtaat, ya karar vererek ya da vermeyerek sağlanabilir. Bachrach ve Baratz'ın katkısı ikincisini, gücün bir merkezi unsuru olarak tanımlamalarıdır. Onlar, etkili bir şekilde ifade edilebilmeden önce, engellenebilen, dışarıda bırakılabilen, gizlenebilen, ortadan kaldırılabilen ya da kuvvetten düşürülen değişime yönelik talep süreçleridir (1970: 44). Bununla birlikte, Bachrach ve Baratz'ın yönelimi, nesnel çıkarlar düzeyine oranla, öznel arzu ve istekler düzeyinde kalan Dahl'ın güç anlayışına tamamen benzerdir.

Çok şekilli güç

Lukes: gücün üç boyutu

Lukes'a göre (1974) yukarıdaki güç tartışmalarından hiç biri yeterli değildir, çünkü, hiçbirisi, gücün tanımlanabilecek yanlarının hepsini kapsayamamaktadır. Özellikle de, Dahl'ın 'tek-boyutlu' görüşü ile Bachrach ve Baratz'ın 'iki boyutlu görüşünü' bireyselci ve davranışçı oldukları gerekçesi ile eleştirmektedir. Daha çok Marks, Poulantzas ve Foucault'nun görüşlerine uygun olarak, gücün bireylerin arzu ve isteklerini gerçekleştirebilme kapasitesi olmadığı, aslında onlar için onların arzu ve isteklerini inşa ederek, toplumun tamamen kaplandığına dair görüşlerini kabul etmektedir.

Lukes'un tanımladığı gücün üç boyutu, Amerikan siyaset bilimcilerin görüşleriyle ilişkili olarak, bir yere yerleştirilebilir.

• Birincisi, Dahl'ın tek boyutudur: 'gözlenebilir (öznel) çıkarlar çatışmalarının olduğu konusunda kararlar verme' (Lukes 1974: 15).

• İkincisi Bacrach ve Baratz'ın karar vermeme'sidir: 'gözlenebilir (öznel) çıkarlar çatışmasının olduğu yolundaki konulara ilişkin kararların nasıl önleneceği' (1974: 20).

• Üçüncüsü, Habermas ve Poulantzas'ı son derecede anımsatmasına rağmen, Lukes'un kendi ilavesidir. 'Nasıl olup da bazı konular, gücü kullananların çıkarları ile bunu kullanmayanların gerçek çıkarları arasındaki gizli çatışma koşulları altında ya toplumsal güçlerin işletilmesi ya da bireysel kararlar vererek siyasetin dışında bırakılmaktadır. Üçüncüsü, bunun yollarını araştırmaktadır (1974: 24-5).

Lukes ilk boyutta ileri sürülen iddianın, muhafazakar bir değersel konum ile, ikinci boyutta ileri sürülen iddianın reformist taahhütler ile ve üçüncüsünde ise radikal yeniden yapılandırma taahhütleri ile alakalı olduğunu kabul etmektedir.

Lukes, ilk iki boyutun her birinde 'öznel' kelimesini parantez içine alması ve üçüncüsünde ise 'gerçek' sıfatını kullanması, gücü tanımlarken çıkar kavramının kullanılmasının tuzak oluşturabileceğini, görmüş olmasındadır. Kendi tanımlaması da çıkar kavramı ile yapılmaktadır: "B'nin çıkarlarının aksi yönünde A, B'yi etkilediği zaman, A, B üzerinde güç kullanmaktadır" (1974: 34). Genelde, çıkarlardan bahsetmek, siyasi ve ahlaki özelliklere normatif hükümlerin verilmesinin mümkün kılmaktadır (1974: 34). Başka bir yerde de belirtilmiş olduğu gibi, karşı karşıya kaldığı güçlük, kendi çıkar tanımlamasının da her biri açık bir şekilde öznel olan iki bileşenden oluşmuş olduğunun iddia edilmesidir. Bu iki öğenin ilki, 'bir kişinin nihai hedefleri ve yönelimleridir, ikincisi, yönelimleri ne olursa olsun, kendisini nihai hedeflerine ulaştıracak zorunlu araçları" ifade eder (1986: 6).

Lukes, Poulantzas ve Habermas gibi, kendisini iki ucu da keskin bir bıçak sırtında bulur: ya çıkarların öznel bir şekilde belirlenen amaçlar ya da yönelimler olduğunu kabul etmek zorundadır, ya da, başkalarının meşru çıkarlarının ayrıcalıklı bilgisinin sorumluluğunu kabul edecek ve böylece başkaları için neyin iyi olduğunu belirleyebilecektir. İkincisi kabul etmek istememektedir. Çünkü, zorunlu olarak 'sahte bilinç' kavramına başvurmakta ve örtük bir şekilde kurmacılık (foundationalism) içermektedir. Fakat, birincisini kabul ederse, ikinci boyut, üçüncü boyutu yoksayacaktır. Sonuçta sorun çözümsüz olarak kalmaktadır.

Clegg: güc dairelerinde gezinme

Clegg, Lukes'un üç boyutlu güç görüşünü kabul eder ve buları daireler şeklinde somutlaştırır . Daireler, güç ilişkilerinin içinden geçmek zorunda oldukları kanallardır. Modelin üç özelliği vardır. Birincisi, gücü örgütlerin içinde ele alır. İkincisi, gücü, 'stratejik bireyselleşme' olarak görür; bundan kasıt, kaynak akışını kontrol altına alabilme yeteneği ve bunları kullanarak bireyin kendi çıkarlarını gerçekleştirmesidir. Üçüncü olarak, güç, en azından kısmi olarak bireysel kalıplara bağlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

> Daire anlayışı içinde, güç çok çeşitlidir: episodik güçtür; kurallar ve egemenlik bakımından güçün dolaşımıdır, hem de modelin her hangi bir uygulanışı içindeki kuramsal daireleri düzenleyen kapsamlı empirik dile getirimlerdir [1989: 215].

Clegg, o nedenle aşağıda belirtilen üç daire tanımlamıştır:

• *Episodik bireysel güç* (Dahl'dan alınmış) bu, başkalarının çıkarlarını engelleyen ve bireyin (ya da örgütsel birimler) kendi çıkarlarını gerçekleştirecek olan sonuçları etkilemek için bireylerin bağlamları ve kaynakları harekete geçirme mücadelesidir.

• *Duygusal güç*, (Bacrach ve Baratz'dan alınmış) bu, göreli olarak kurumsallaşmış güç ilişkileri dairesidir, burada kaynakların akışkanlığı sağlanarak anlamların ve üyeliklerin ve geçiş noktaları belirtilerek, ilişkilere uyumları sağlanır.

• *Kolaylaştırıcı güç* (olanak yaratan, üreten, çn) bu, kaynakların (Poulantzas'dan alınmış) ve anlamların (Foucault'dan alınmış) dağılımının asıl nedeni olan dairelerdir.

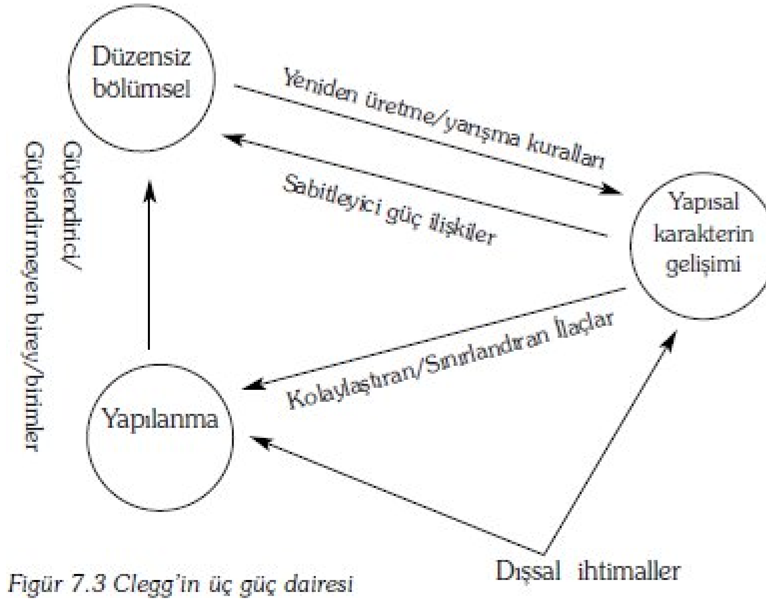
Bu daireler Şekil 7.3'de belirtilen biçimde birbirleri içine geçmiş durumdadırlar, fakat görüleceği gibi burada bir çelişki ortaya çıkmaktadır.

Dairelerin her biri için eşit ve olası etkililik önermeye eğilimli etkilerin saat yönünde bir akışı söz konusudur. Saat yönüne doğru gidildikçe her bir dairenin etkinliği ve eşitliği ileri sürülebilir.

Eğer varsa, duygusal güç en etkilisidir, çünkü sadece bireysel düzeyden etkilenirken, diğer iki daireyi de etkilemektedir. Buna rağmen, Clegg 'kolaylaştırıcı güç dairesinin güç daireleri içindeki büyük değişim kanalı olduğunu' kabul etmektedir (1989: 233). Eğer kolaylaştıran kaynaklar değişimin kaynakları ise o halde belirleyici olmalılardır. Clegg'in değerli kuramsal içgüdüleri, ilerdeki olasılıkların belirsizliklerini kabul edilemez kılmaktadır ve böylece

tartışma, hizmet üretim alanlarındaki çelişkilerin güç sistemlerindeki temel değişim kaynağı olduğunu ileri süren sözde-Marksist düşüncelerin

tam ortasına oturmaktadır.[59]

Figür 7.3 Clegg'in üç güç dairesi

Sonuç

Özet

1. Güce ilişkin temel kuramsal tartışmalar iki konumdan birini işgal eder. Birincisinde, Marks'ın ileri sürdüğü gibi, güç, evrensel olarak önümüzde duran, bireylerden ziyade grupları dile getiren, niyet ve hakkını teslim etme düzeylerinin altında çalışan, temel yapısal ilişkiler olarak görülür. İkinci durumda, Weber ve klasik seçkinler kuramcılarının düşündüğü gibi, güç, niyete amaçlıdır ve bireylerin eylemlerinden kaynaklanmaktadır.

2. Eleştirel yapısalcı güç kuramcıları, Marks'tan esinlenmişlerdir. Onlar için toplum, temelde güç aracılığı ile düzenlenmektedir. Neo-Marksist görüşe göre toplum, yöneten ve yönetilen sınıflar şeklinde yapılanmıştır; devlet ve siyaset bu temel yapılar tarafından belirlenir. Bu görüşün, postyapısalcı ve iletişimselci çeşidinde, güç, toplum üyelerinin birbirleri ile konuşma şekillerinin arasına kadar girmiştir.

3. Weber'in ve klasik seçkin kuramcılarının mirasçıları, gücü aynen para gibi elde edilebilir bir kaynak olarak görmektedirler. Saf işlevselci gelenek içinde, Parsons, gücün toplanılmasını, büyük-ölçekli ve karmaşık bir toplumun düzenlenmesi için gerekli bir şart olarak görmektedir. Seçkinciliğin daha yorumsamacı geleneğinde, seçkin grubun oluşumu, aynı

şekilde gerekli görülmektedir. Her bir durumda, güç yoğunlaşması, yaygın toplumsal uzlaşma ve anlaşmaların sonucudur.

4. Amerikan siyaset biliminde radikal faydacı güç kuramı da vardır. Buna göre, güç farklılıkları, isteklerini gerçekleştirme arayışında olan bireyler arasındaki mücadelelerin sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Burada güç, gibi iki tür davranışın sonucu olarak ele alınmıştır: karar alma ve karar alma sürecine katılımın bilinçli bir şekilde sınırlandırılması.

5. Güce ilişkin farklı görüşleri bir araya getirmek için iki girişimde bulunulmuştur. Lukes ve Clegg'in her ikisi için de anahtar konum yapısalcı ve faydacı kuramlardır. Nihayette, ikisi de, güç farklılıklarını maddi kaynakların dağılıma ilişkin yapısal kalıpların sonuçları olarak gördükleri eleştirel yapısalcı konumlara ağırlık vermektedirler.

Eleştiri

Lukes'in söylediği gibi: "üzerinde çok durmadan kabul ettiğimiz güce ilişkin yargılarımız ve kıyaslamalarımızda, aslında birbirimizin ne dediğini ve ne kast ettiğini anlıyoruz, fakat, soruya verilen genel bir cevap başarısızlığa uğramış bulunmakta ve başarısızlığı da uğrayacak gibi" (1986:17). Bu başarısızlığın iki çeşidi varmış gibi görünür. Burada gözden geçirilen bir çok kuram, başarısızlığın 'hangi konuda' olduğunu delil teşkil etmektedir. İddiaları şu idi: güç, bireyin yada yapının tek bir temeline dayatılan birleştirici bir kavramdır. Buradaki problem de şudur: eleştiricilerin daima önerilen açıklamalara uymayan güç uygulamasının örneklerini bulabilmektedirler. Buna örnekler aşağıda sıralanmıştır:

• Poulantzas, bağımsız kararlar alabilecek bir devlete 'göreli özerklik' vermelidir.

• Miliband, devlete öyle bir özerklik vermektedir ki, işçi sınıfının partisi iktidarda olsa bile, burjuvazinin devleti kontrol edebileceğini gösterme de zorluk çekmektedir.

• Foucault, farklılaştırıcı güç yoğunlaşmalarını kabul etmemektedir, dolayısıyla, devlet ve ticari şirketler gibi büyük hakimiyet yapılarının da etkisini kabul etmemektedir; her türlü güç ilişkisinde bir direnci olacağını kabul etmesine karşın,bu direncin nasıl olup da özgürleşmeye yol açacağını gösterememektedir.

• Arendt, çıplak kuvvetin güç olmadığını ve gücün var olmak için kullanılmak zorunda olmadığı gibi bir olasılığı gözden kaçırmaktadır.

• Aynı şekilde, Habermas, güç uygulamalarını, sadece çaptırma ve kendi kendini aldatma durumunda bulabiliyor ve gücün doğrudan uygulanmasına

herhangi bir yer vermiyor.

• Parsons, gücü otorite ile bir araya getirir ve böylece çıplak kuvvetin olasılığını reddeder.

• Field ve Higley, gücü sadece örgütlerin içinde toplanmış olarak görürler ve günlük ilişkilerin bir yanını da oluşturduğunu gözden kaçırırlar.

• Dahl, gücün bireyler tarafından sadece doğrudan uygulanmasını görebiliyor.

• Bacrach ve Baratz, bilinçli olmayan ve insan ruhunda yerleşik güç farklılıklarını tanımamışlardır.

Lukes ve Clegg'in kuramları, biraz farklı bakımlardan başarısız olmuştur – başarısızlıkları 'kağıttan ev' ler gibidir. Her şeyi yapabileceklerini iddia ederek işe başlamışlar ve daha sonra derinlerde yatan yapılara odaklanmış parçalı ifadeler içinde ortadan yok olurlar.

Okunabilecek Başka Eserler

Burada bulunan kuramsal ifadelerin birçoğunun önemli özetleri Steven Lukes'ın (ed.) Power (1986) isimli çalışmasında bulunabilir. Clegg'in Frameworks of Power (1989) isimli çalışmasında ve Lukes'ın çalışmasının 'Power and Authority' (1978) isimli bölümünde özetlenmiştir. Klasik Seçkin Kuramı ile ilgili olarak Parry'nin Poitical Elites'i (1969) bakılabilir.

Poulantzas'ın güç üzerine temel önermeleri Political Power and Social Classes (1973) ve State, Power, Socialism (1978) isimli çalışmalarında ve Miliband'ın güç hakkındaki görüşleri ise The State in Capitalist Society (1969) isimli çalışmasında bulunabilir. Devletin göreceli özerkliğine dair tartışmaları Blackburn'nün (ed.), Ideolgy in Socieal Science (1972) isimli çalışmada bulunabilir ve bu tartışma Jessop'un The Capitalist State (1982) isimli çalışmasında da özetlenmiştir. Foucault'nun güç hakkındaki görüşleri Discipline and Punish (1979) ve Power/Knowledge (1980) isimli çalışmalarında yer almıştır.

Parsons'un güç kuramına en uygun yaklaşımlar, Giddens'ın Studies in Socieal and Political Theory (1977) kitabının bölümlerinde ele aldığı konular aracılığıyla bulunabilir. Bu alanla ilgili olarak standart bir okuma için Mann'in The Sources of Social Power (1986) isimli çalışmasına başvurulabilir. Bu bölümle ilgili olarak geride kalan yazarlarla ilgili olarak temel okumalar için Dahl'ın Who Governs? (1961); Bacrach ve Baratz'ın Power and Powerty (1970); ve Lukes'un Power: A Radical View (1974) isimli çalışmalarına bakılabilir.

8

Cinsiyet ve Feminizm

Bu bölüm, **Ebru Bilget** tarafından çevrilmiştir.

Çağdaş toplumsal kuramın en olağanüstü özelliklerinden biri, insan topluluğu üzerine tutarlı olarak genel tespitler yapmaya çalışırken, en genel ve evrensel bir olguyu gözden kaçırmasıdır. Bu olgu, evrensel cinsiyet farklılığı ve eşitsizliğidir. Ataerkil egemenliğin belki de en şaşırtıcı ispatı şudur: İnsan farklılaşması ve eşitsizliğine ilişkin sorular üzerine uzmanlaşan sosyal bilim, bu gerçeğe karşı kör kalmakta ya da bu gerçeğin gizli kalmasından manevi güç kazanmaktadır. Toplumun diğer bütün yönleri, toplumsal düzlemde, toplumsal ve maddi yapısal kısıtlamalarının ürünü veya insan yapımı olarak kuram haline getirilmişken, cinsiyet kavramı (gender), açıklanmasına gerek duyulmayan cins (sex) diye tarif edilebilecek, geleneksel doğal bir olgu (phenomenon) olarak varsayılmıştır.

Cinsiyet kavramının sosyolojik kuramlaştırmada belli başlı bir konu olarak hak ettiği yeri aldığı bugünkü koşularda, böyle bir kuramın kökleri bu disiplinin dışında kalmaktadır. Cinsiyete ilişkin toplumsal kuramlar, sosyoloji bilimindeki kuramsal projeleri tamamlamaya çalışmaktan çok, büyük ölçüde kadın hareketlerine duyulan pratik bir ilgiden kaynaklanmaktadır. Cinsiyet kuramı, çoğunlukla feminist kuram demektir. Bunun iki sonucu vardır. Birincisi, geniş felsefi feminist literatürün aksine, cinsiyet boyutlu sosyolojik kuramlar, parça parça ve kısa olma eğilimindedirler. Bu bölüm, çoğunlukla bir makale parçası uzunluğunda, fakat birbiriyle bağlayıcı hiçbir ilişkisi olmayan kuramların küçük parçalarına dayanmaktadır. İkinci olarak, cinsiyet kuramlaştırmaları, sosyoloji kuramına nazaran, tam bir bütün oluşturamamaktadır. Bu bölümde yer verilen yazarlar, diğer bölümlerde işlenmemişlerdir. Bu yazarlar, gelişmiş kuramsal konumlara uygun olarak ilk hareketleri gerçekleştiren dışlanmış seslerdir.

Bu yüzden, bu konudaki kuramsal kuralları tanımlamak bu kitapta işlenen toplumsal yaşamın diğer boyutlarına göre çok daha tehlikelidir. Yine de cinsiyet kavramı hakkındaki çağdaş sosyolojik kuramın merkezi elemanlarını tanımlamaya çalışırsak, bu tanımlamaya muhtemelen aşağıda

belirtilen fakat üzerinde evrensel uzlaşma sağlanamayan hususları içermelidir:

1- Cinsiyet veya cinsellik kavramına dayalı farklılaşma, toplumlar arasında evrenseldir.

2- Bu farklılık aileyi, ekonomik düzenlemeleri, siyasi düzenlemeleri, dini, eğlenceyi, sanatsal üretimi de içine alarak tek tek bütün toplumların içine işlemiş ve yayılmıştır.

3- Toplumsal cinsiyet (gender) ile cinsiyet (sex) kavramı arasındaki kavramsal fark gözetilmelidir. Tüm doğal popülasyonlar da iki kutuplu olarak yayılmış kategorilere, er ve dişi olan biyolojik karakterlerin bütününe cinsiyet (sex) denir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise gerçek veya varsayılan cinsiyet karakterleri ile bağlantılı olarak toplumsal düzeyde inşa edilen toplumsal kimlikler ve beklentiler bütünüdür. Bunun kategorileri eril ve dişil veya erkek ve kadındır.

4- Sosyolojik kuram, bu farklılığı göz önünde bulundururken, kendisini cinsiyet rolleri bakımından tanımlayan cinsiyet (sex) kavramı kuramlarından uzaklaşıp, toplumsal cinsiyet yapılarının incelenmesine doğru kaydırmıştır.

5- Erkek-kadın eşitsizliği de toplumlar arasında evrenseldir. Bu eşitsizlik her zaman erkek egemenliği altındadır. Erkek egemenliğinin en çok kullanılan tabiri ataerkilliktir.

6- Ataerkil kuramlar, genellikle toplumsal hayatın özel ve kamu alanları arasındaki farka dayanmaktadır. İlki evcil (domestic) ve ailevi etkinlikleri içerirken, öbürü özellikle aile dışı siyasi ve ekonomik faaliyetleri içerir. Bu ayrımın devam ettirilmesi ve kadın- erkek ayrımıyla bağdaştırılması çoğu zaman toplumsal cinsiyet kavramını güçlendirmesine aracılık eder. Bu kavram içinde kadınların kamusal ve erkeklerin evcil katkıları göz ardı edilmeye devam etmektedir.

7-Ataerkillik, kadınlığı dışlayan veya aşağılayan sembolik, dilsel, dinsel ve kültürel, sistemler tarafından desteklenip çoğaltılmaktadır. Dolayısıyla, ataerkil toplumlarda kadınlar, erkeklerden sadece maddi olarak değil ahlaki olarak da aşağı seviyeye getirilmektedirler.

Bu bölüm toplumsal cinsiyet kavramı üzerine, erkek sosyologlar tarafından yapılmış kuramsal tespitleri inceleyerek başlayacaktır. Bu noktada, sosyolojik kuramın geleneksel olarak cinsiyet farklılığının kaçınılmaz olduğunu, cinsiyet eşitsizliği diye bir şey olmadığını gösterecektir. Buna karşın ayrıca Engels'in sıra dışı katkıları da

tartışılacaktır. Daha sonra yukarıda bahsedilen görüşlere meydan okuyan Beauvoir, Friedan ve Millett[60] gibi kimi yirminci yüzyıl feminist görüşleri yansıtacağız. Ayrıca bu bölümde eleştirel yapısalcı ve Yorumsamacı (constructionist) geleneklere uyan sosyolojik kurama çağdaş katkıları da gözden geçirecektir. Ve sonunda bölüm sosyolojik düşüncelere bir çok yönden zıt duran cinsiyet farkları hakkındaki bazı post-yapısalcı kuramları anlatarak bitecektir.

Erkek-eğilimli kuram

Feminist sosyologlar çoğu zaman, erkek-eğilimli terimini, disiplinin, hakim noktasını ya da temel noktasını (mainstream) tasvir edebilmek için kullanmaktadırlar (burada İngilizce iki sözcüğün benzer telaffuzları dikkat çekici bir unsur olarak kullanılmaktadır, çn.). Böyle yaparak kuramın, ya cinsiyet kavramına karşı kör olduğunu ya da cinsiyet farklılığını doğal bir olgu olarak kabul ederek, sosyolojik açıklamalara gerek olmadığını öngörmektedirler. Erkek-eğilimli kuramın incelenmesi iki kısımda yapılacaktır. İlk kısım, bu konuda hiçbir görüşü olmayan, ondokuzuncu yüzyıldaki bir takım düşüne kırıntılarını inceleyecektir. İkincisi çağdaş gelişime bakacaktır.

Temeller

Burada on dokuzuncu yüzyıldaki bu düşünceyi kuran temel iddiaları inceleyeceğiz. İlk iki kuramcı, İngiliz antropolog Maine ve Maks Weber kaynaklı Yorumsamacı düşüncelerdir. Bunların ikisi de toplumsal cinsiyet kavramına eleştirel olmayan ve yumuşak yaklaşımlar sergilemektedirler. Üçüncüsü Maks'ın arkadaşı ve işbirlikçisi Engels'in iddialarıdır. Engels, çoğundan daha az erkekeğilimlidir; çünkü en azından kadınların aşağı seviyede olmasını eleştirmiştir. Bu yüzden onun çalışmaları çoğu zaman çağdaş feminist düşüncenin içinde değerlendirilmektedir. Ancak, yine de o da bir erkekeğilimli olarak değerlendirilmektedir. Çünkü, cinsiyet farklarının sebeplerini, kapitalizmin erkekçil (masculine) yapılarının işleyişine nazaran ikinci seviyeye itmektedir.

Maine: Sözleşme ile ikincilleştirme (boyuneğdirme)

Cinsiyet egemenliği ile ilgili ilk çalışmalardan biri, on dokuzuncu yüzyıl antropologu Maine'den gelir. Maine'in önemi hukuk sistemlerinin evrimini incelerken, ataerkillik kavramını araştırma alanına sunmuş olmasıdır (1963). Fakat, bu analiz antropolojik ve sosyolojik araştırmaların bilimsel standartlarından yoksundur. Bu analiz, toplumun yüzyıllar süren evrimsel bir gelişmenin sonucu oluştuğu yönündeki ondokuzuncu yüzyıl

İngiliz toplumsal, bilimsel düşünce ile örtüşmektedir. Ancak, yapısal değişme ile ilgili kavramsal çalışma aslında, içinde oluşturulduğu toplumsal bağlamdan daha karmaşıktır.

Maine'ye göre modern hukuk kurumsallaşmadan önce, toplum evrensel ataerkil kişiliği olan ailelerden meydana gelmekteydi (1963:118-19). İncil kaynaklarına dayanarak ataerkil organizasyonun boyutlarını anlatıyor:

> En yaşlı erkek ebeveyn ev halkı içinde kesin şekilde üstündür. Hakimiyeti, yaşam ve ölüme kadar uzanır. Ve çocukları, evleri, köleleri üzerinde hakimiyetinden sınırsız bir şekilde kullanmaktadır. Kölelik ve oğul olmak arasında tek fark çocuğun, taşıdığı kandan dolayı, ilerde ailenin başına geçme şansının olmasıdır. (1963:118).

Ataerkil aileler ekonomik birimler olduğu için, aynı zamanda emperyalisttiler. Sürekli topraklarını ve iş güçlerini fetih ve devşirme yolu ile artırmaya çalışıyorlardı. O yüzden topluluklar kuruyorlar ve hatta ilkel devletler haline geliyorlardı. Ama aralarındaki bağlayıcı unsur her zaman için yaşayan en büyük erkeğe itaat idi.

Eski Roma hukuku ataerkilliğe dayanan tipik bir gelişmedir. Burada kadınlar evlenince kocalarının "kız kardeşleri" konumuna geliyorlardı. Kanuni veya devlet korumalarının engellemesi olmadan, kocaları tarafından yönetiliyor ve disipline ediliyorlardı. Buna karşılık, modern kanunda (örneğin 19. yüzyıl) bekar kadınlar resmen özgür olup, yalnızca evli kadınlar kocalarının arzularına itaat mecburiyetindeydiler. Resmi olarak ondokuzuncu yüzyıldan itibaren kadınlar, gönüllü olarak karşılıklı anlaşmalar yoluyla erkeklerin isteklerine teslim oluyorlardı. Kadınlar artık sahip olunan cisim statüsünde değillerdi. Maine, bunu statüden kontrata doğru uzanan daha genel bir hareketin parçası olarak görmekte (1963:165).

Maine, kendisi de çok tatmin olmuş olmasa da, başka yerlerde de olduğu gibi, bunun sonucunu şu şekilde açıklıyor:

> Antik hukuk, kadını kan bağına göre ikinci plana iterken, modern yasaların göze çarpan ana konu, kadını kocasına göre ikinci plana itmesidir. Kadının, evlilik çağı gelene kadar ki bütün ilişkiler, gözetim altındaki statüsü, kocasının dışındakilere bağımlılığı, hep kontrattan kaynaklanan ilişkilerdir[61] (Maine 1963:149,164).

Weber: Ataerkillik

Yorumsamacı toplumsal kuramdaki kurucu kişi olarak Weber'in cinsiyet kavramına ilgisi, 'güc'ün genel yapısından çok örgütsel baskı sisteminin

gelişimi ile kısıtlıdır. Bu yüzden, Weber ataerkillik terimi yerine "ataerkilcilik" (patriarchalism) terimini kullanır. Ataerkilciliği geleneksel hakimiyet diye adlandırdığı kategorisinin en temel örneği olarak görür (bkz.223) hakimiyet talep eden, konum, talepler, güç ve kuralların oluşturduğu geleneklere dayanmaktadır.

> "Ataerkilcilik" genellikle ekonomik ve akrabalık temelinde oluşan bir grup içinde, belli bir kişi, belli miras kurallarına göre kimin yönetime geleceğini tayin ettiği bir durumdur. Ataerkillik ve yaşlı egemenliği çoğu zaman yan yana bulunmaktadır (1978:231).

Ataerkillik örgütsel oluşumun çok ayrıntılı tipolojisinde çok sınırlı bir hükmetme tipidir. Bu, ototrite sadece kendi ev halkına hükmettiğinde geçerlidir. Bu şu iki terimle karşılaştırılabilir. İlki ataerkil kuralların veya atanın (patriarch) ev dışında hüküm sürdüğü "gerontocracy"dir. İkincisi akrabalık dışında birine parayla bağlı olunan ve iş verenlikten kaynaklanan hükümdarlık olan "patrimonial bürokrasi"dir.

Ataerkillikte atanın gücü sınırsızdır. Ev halkı içinde kadınlar ve çocuklar mülkiyet'tirler. Weber'e göre kadınlar bağımlıdır. Bunun sebebi erkeğin fiziksel ve zihinsel enerjisinin üstünlüğünden kaynaklanmaktadır (1978:1007). Maine gibi Weber de kadın ve çocukların ataerkillik altında statüsünün kölelerden çok az farklı olduğunu düşünmektedir. Onlar da köleler gibi alınır, satılır, kiralanır, ipotek edilir. Maine gibi o da şu iki statü arasındaki kademesel farklılaşmayı kabul eder. Bunlardan ilki kadın ve çocukların eski Roma'daki statüleri, ikincisi ise kadın ve çocukların, ataerkil hakimiyetten, gittikçe artan bir şekilde bağımsızlaşmalarıdır.

Engels: Kadınları sahiplenme

Weber'in yorumsamacı görüşüne zıt olarak toplumsal cinsiyet kavramı hakkında yapısalcı düşünce, kadının gördüğü baskının sınıf yapısının bir parçası olduğu görüşündedir. Özel mülkün kontrolü, yalnızca bazı erkeklerin diğer erkeklere hükmetmesini değil, tüm erkeklerin kadınları kontrol etmesini de sağlamıştır. Kadınların ev alanı ile sınırlandırılması, onların sistemin kendi kendisini yenilemesini garanti altına almasını sağlaması anlamına gelmektedir. Çünkü, kadınlar çiftleşir, yeni işçiler doğurup eğitir. İşçi kocaları besleyip, duygusal destekte bulunur. Ayrıca kadınlar öyle bir potansiyel iş gücü ordusudur ki, savaş zamanları ve üretimin genişlediği zamanlarda sisteme girer ve ardından hemen ev alanına tekrar geri dönerler. Böyle bir ordunun varlığı erkek iş gücünü ve pazarlık iş gücünü azalttığı için hükmeden sınıfında işine gelir.

Erkek egemenliğinin kökeni mülkiyet kurumudur. Marks'ın kendisi kadınlar hakkında çok yazmamıştır. Fakat, yakın çalışma arkadaşı sosyalist feminist kuramın temelini kuran Engels, ilkel bir aile antropolojisini inşa etmiştir (1975). Engels çağdaşı olan antropolog Morgan'dan esinlenerek, tarih öncesi devirleri bir dizi aşama olarak görür. Bu Şekil 8.1. de görülmektedir.

İlk aşama olan vahşilik, ilkel komünizm veya bugün avcı toplum denilebilecek olguya karşılık gelir. Burada mala yalnızca toplumsal olarak sahip olunamaz, aynı zamanda karşılıklı ilişkiler özgür ve açık bir şekilde yapılır. Bunun anlamı, bir cinsiyetin diğer cinsiyete hükmedemeyeceğidir. İkincileştirme/boyun eğdirme barbarlık aşamasında oluşan özel mülk kavramıyla birlikte ortaya çıkar. Bu aşamada kırsal sürüler ve tarımsal alanların sahipliği gücün kritik bir kaynağı olarak görünür.

Aşama	Evlilik çeşidi	Cinsiyet kalıbı
Vahşilik	Grup evliliği kadın toplayıcı)	Farklı (erkek avcı fakat eşit
Barbarlık	Çok eşli/ kumalı/ çift evliliği	Kadın ataerkil yapıdaki gibi maldır
Medeniyet	Tek eşlilik	Kadını ikinci plana itme

Şekil 8.1 Engels'in çizelgesi

Erkekler, toprakları hayvanları ve köleleri birleştirebilecekleri ataerkil aileler kurarlar (Engels, 1975:121). Evlilik, çok kadınlı ve kumalı çiftlerden oluşur. Bunlar üzerinde erkeğin mutlak hakimiyeti vardır. Bu aşamada, kadın eşin sadakatini ve çocuklarına anneliğini güvence altına almak için, şartsız bir şekilde kocasının gücü altına geçer. Eğer erkek karısını öldürürse, hakkını yerine getiriyor demektir (Engels 1975:122).

Friedrich Engels (1820-95)
Engels Almanya da Düsseldorf yakınlarında Barmen'de doğdu. Servetini tekstilden kazanan zengin bir ailenin çocuğu idi. Berlin'de felsefe okudu. Orada eski bir üyesi Karl Marks olan genç Hegelciler isminde radikal bir örgüte katıldı. Ancak, Marks ile tanışması daha sonraya rastlar. Engels Neue Rheinische Zeitung adlı devrimci gazete için makale yazarken Marks aynı gazetenin editörü idi. 1840'larda İngiltere'yi ziyaret etti. Orada çalışan sanayi işçilerinin durumu onu çok etkiledi. Daha sonra Marks ile yakın bir arkadaşlık kuracağı Brüksel'e taşındı. Aile içini idare etmeye devam etti. Bu onun siyasi

işlerini karıştırıyordu. Ama en azından ömür boyu çalışma arkadaşı olan Marks'a parasal destekte bulunuyordu.

Kaynak: McLellan (1977)

Kadınların ikinci plana itilmesi tek eşlilik aşamasında en alt seviyesine ulaşır. Engels bu aşamayı ana hakkının baba hakkına transferi olarak tanımlamaktadır. Tek eşlilik zenginliğin, refahın tek bireyin (bir erkeğin) elinde yoğunlaşmasından ve bu zenginliği o erkeğin çocuklarına vermek ve başka hiçbir kimseye vermemek ihtiyacından kaynaklanır (1975:138). Barbarlıkta, grup evliliği, bireysel, özel mülk kurumunun yeniden çoğalmasını önlemektedir. Çünkü, bireysel miras hakkını kesinlikle reddetmektedir. Tek eşlilikte kadınların ikincileştirilmesi ve ev alanıyla kısıtlanmaları öyleyse bağımsız bir işleyiş değil, kapitalist üretim sisteminin gelişimiyle ilgilidir.

Sosyalist feminist kuramda çok etkili bir hale gelen bir düşünce biçiminde, Engels cinsiyetler arasındaki ilişkinin bir sınıf ilişkisi olduğunu ifade etmektedir:

> Tarihte görülen ilk sınıf çatışması kadın ve erkek arasındaki tek eşlilikteki çatışma ile örtüşmektedir. Ve ilk sınıf baskısı kadınların erkek tarafından baskı altına alınması ile rastlaşır (Tek eşli evlilik) bir grubun gelişmesinin ve zenginliğinin diğer bir grubun sefilliği ve baskı altın alındığı göreli bir geri çekilmedir (Engels, 1975: 221).

Engels ayrıca ikincileştirmeyi dişi cinsin kısıtlanması ve baskı altında tutulmasına bağlamaktadır. Kadınlar erkeklerin aksine grup evliliğinin yok olmasından dezavantajlı duruma düşmüştür. Erkekler grup evliliklerinin cinsel etkinliklerine devam ettirmelerine rağmen (zina ile) kadınların bunu yapması ahlaki düşüklük olarak algılanmaktadır. Bunun sonucu, kadının cinselliğinin fahişelik kurumu ile mallaştırılmasıdır (Engels 1975:138). Sömürünün bu radikal biçimi, ancak genel toplumsal bir devrimle kaybolabilir. Ama ilginçtir ki toplumsal devrim grup evliliklerini yeniden gündeme getirmeyecek gerçek tek eşlilik yaratacaktır:

> Üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüştürülmesi, ücretli emeği, proleteryayı yok edecektir. Dolayısıyla, belli sayıda kadının para için kendini satma ihtiyacını beraberinde yok edecektir. Fahişelik yok olacak, tek eşlilik, ortadan kaybolmayacak, en sonunda erkekler için de bir gerçeklik halini alacaktır (Engels 1975: 139).

Engels böylece kendini romantik bir kişi olarak ortaya çıkarır. Sınırsız cinsel ilişkiler kişisel sevgi-seks'i ile önlenecektir. Bu da eşin sürekliliğini sağlayacaktır.

Çağdaş Gelişmeler

Burada iki temel çağdaş erkekeğilimli ve anti-feminist cinsiyet kuramını göreceğiz. Bunların ikisi de toplumsal cinsiyet kavramını cinselliğin biyolojik kaçınılmazlıklarına indirgemeye çalışır. Bunlar, Parsons'ın işlevselci kuramı ve sosyo-biyolojinin dar yapısalcılığıdır. Ayrıca böyle erkekcil görüşlerin genel kurama ve toplumsal tabakalaşma araştırmalarına nasıl sokulduğunu inceleyeceğiz.

Parsons: Araçsal İnsan

Yıllardır Engels'in sosyolojik alternatifi, Parsons (Parsons ve Bales 1955) tarafından geliştirilen ve aile içinde cinsiyet rollerinin farklılığına dayanan, işlevsel kuram olmuştur. Aileler iki boyutta farklılaşmaktadırlar. Birincisi, bireylerin göreli güçleri, ikincisi ise dahil oldukları etkinlik türlerdir. İlki, ebeveynleri çocuklardan farklılaştırır, ikincisi çok daha çelişkilidir; çünkü erkeği-kadından ayırmaktadır. Bunu biraz daha ayrıntılarına inerek inceleyebiliriz.

Parsons, tüm insan gruplarının iki tip etkinlik de bulunduklarını ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, görevleri-yerine getirme veya "araçsal" etkinliklerdir. İkincisi ise duygu ve heyecanların dile getirilmesi ile oluşan dayanışmanın devamını amaçlayan etkinliklerdir. Küçük grup araştırmalarında, bu etkinlikler, sosyo-duygusal etkinlikler olarak adlandırılırlar. Ancak, Parsons onları "dilegetirici" etkinlikler şeklinde adlandırılmaktadır. Küçük grupların örnekleri olarak aileler, cinsiyete göre farlılaşmaktadırlar. Böylece kadınlar "dilegetirici" görevleri yaparken, erkekler "araçsal" görevleri yapmaktadırlar.

Araçsal-dilegetirici farkı, Parsons için bir sorun değildir. Ancak, evrensel olarak kadınların açıklayıcı liderler, erkeklerin ise "araçsal" liderler olduğu varsayımını açıklamak güçtür. Parsons'un açıklaması biyolojiktir:

> Çocukların doğumu ve bakımı annenin çocuğuna karşı güçlü bir ilgi göstermesini gerektirmekte, bu biyolojik işlevlerden dolayı erkeklerin de alternatif araçsal yönde uzmanlaşması gerekmektedir (Parsons, Bales 1955: 23).

Ancak Parsons, konunun biyoloji seviyesinde kalmasına müsaade etmemektedir. Cinsiyet farklılıklarını üreten toplumsallaşma sürecini analiz etmeye devam etmektedir. Freud'un çocukluk gelişiminin Oedipal

aşamasına ilişkin düşüncesi üzerinde durmaktadır (bölüm 4). Parsons, erkek çocukların toplumsallaşmasının ilk aşamalarında babanın yokluğunu kabul etmekle işe başlar. Çocuk, iletişim ihtiyacı aşamasına geldikçe ve kendi kontrolünü kazandıkça anne ile iletişime geçmekte ve bu sevgiye dönüşmektedir. Buradaki ana nokta, çocuk açıklayıcı ve aşağı bir durumda iken anne hem üst durumdadır hem de araçsaldır.

Oedipal aşama üç ve altı yaşları arasında meydana gelir. Ve bu sırada baba, erkek çocuğunu annesinin sevecenliklerinden uzaklaştırmalıdır. Parsons şöyle der "Baba, en azından sembolik olarak, uyum ve özerk davranışlar için yeni taleplerin birincil kaynağıdır. Anne ise sevgi ilişkisinde "güvenlik" veya "kabul edilmenin" temel kaynağıdır (Parsons ve Bales 1955: 80). Baba, oğlu için önemini disiplin kullanarak kurar. Oğlan, anne sevgisinden yoksun bırakılmasına tepki gösterir ve saldırganlaşır. Kız çocuklarının oğlanlara kıyasla annelerinden ayrılmasına gerek görülmez ve ebeveyn disiplininden geçmeleri beklenmez. Hem anneleri hem babaları için farklılaştırılmamış sevecenlik beslemeye devam ederler. Parsons görüşünde öyleyse sosyalleşme süreci erkekler ve kızlar için köklü şekilde farklıdır. Erkek çocuklar, babanın müdahalesine saldırgan bir biçimde adapte olmak zorundadırlar. Ama kızlar bunu yapmak zorunda değildirler. Ve pasif ve sadık aile üyeleri olarak kalabilirler. Bu toplumsallaşma içeriğinin kız ve erkekler için farklı olarak kabul edildiği, genellikle farklılaştıran toplumsallaşma görüşüyle çatışabilir.

Sosyobiyoloji: Canlandırılmış toplumsal cinsiyet

Sosyobiyolojinin yönlendirici ilkesi şudur; insanların, öbür hayvan türleri gibi, çoğalma güdüleri vardır ve bu güdüler onları çiftleşmeye/eşleşmeye zorlar, bu da başarılı çiftleşme için aralarında bir yarışmaya yol açmaktadır. Bu yarışmada, türü daha da çoğaltacak en iyi kapasiteye sahip olanlar, diğerlerinden ayrılacaklardır. Türlerin sayıca büyümesi erkekler ve kadınları farklı davranışlara zorlamaktadır:

> Kadınların, çoğalmadaki başarılarına daha az katkı yapan türden eşleri kabul etmelerine izin veren genler, kadınları daha seçici olmaya zorlayan genlerden daha az kendilerine benzeyen ürünler vermelerine neden olacaktır. Aynı şekilde, seçicilik genleri daha az ayırt edici genlerin zararına artacaklardır. Erkekler için ise daha farklı bir strateji uygulanmaktadır. Daha az engel ile en yüksek düzeyde avantajlar bireylere sunulmaktadır. Genetik olarak yüklenen "hızlı sev ve gevşe" ve "sev ve terk et" gibi eğilimler,

> aslında hiçbirimizin kabul etmeye yanaşmayacağı kadar biyolojik gerçeklikleri yansıtabilir (Barash 1980:48).

Farklı cinsel davranışlarla ilgili bu eğilim sosyobiyologlar tarafından cinsel olmayan alanlara da genellenmiştir. Buna göre, Parsons'da olduğu gibi, erkekler saldırgan ve araçsal, kadınlar boyuneğici (submissive) ve açıklayıcı olmaya zorlanmaktadırlar. Ancak, bu düşünce aşağıdaki sorunsal varsayımları beraberinde getirmektedir:

Bu yaklaşıma göre, insanlar, önceki tecrübeleri ve toplumsal fırsatlar temelinde eşlerini seçtiklerini düşünürlerken, aslında eşleri genler seçmektedirler.

Bu yaklaşım, bireylerin ailelerinden genetik bir miras aldıklarını göz ardı etmektedir.

Toplumsal cinsiyet farklılığının, toplumsal kalıpları o kadar geniştir ki genetik farklılıklar bunu açıklayamamaktadır.

Daha ciddi biyolojik bir iddia, biyolojik çoğalmanın kadınlar ve erkekler üzerinde oluşturduğu kısıtlamaları incelemektedir. Örneğin, Foks (1976:31-2) kadınların çocuk doğurma ve büyütme, erkeklerin ise evlenme, kavga etme ve karar verme işlerinden sorumlu oldukları eski toplumun bir şekilde kendisini genetik olarak ilerlettiğini ve çağdaş toplumsal düzenlemeleri yapılandırdığını, iddia etmektedir. Dolayısıyla kadınlar boyun eğmeye, erkekler ise hükmetmeye genetik olarak programlıdırlar. Foks'un kendisi de, bu tip bir düşüncenin pratik sorunları olduğunu de itiraf etmektedir:

> Toplum daha teknokratik hale geldikçe bir çok rolü doldurmak için gereken uygun insanları bulmak için yalnızca erkeklerden fazlası gerekir. O yüzden kadınlar bazı alanlarda hükmedici pozisyonlara gelecektir. Fakat bu genellikle temel kadın işlevi ile çatışma yaratacaktır (1976: 32).

Foks, ev ve kamu hayatı arasında bir çelişmemenin olmadığı toplumsal düzenlemeler (örneğin gündüz çocuk bakım evleri) kurulmasının gayet mümkün olduğunu görmemektedir. Bazı kadınların, çocuk doğurmalarının da imkansız olduğu da bir gerçektir. Kadınların kamu hayatına tam ve etkili olarak git-gide artan sayılarda katılması, biyolojik açıklamaların sürdürülmesinin zor olduğunun bir göstergesidir.

Tabakalaşma Kuramı Erkek Eğilimliliğin Miyopluğu

1970'lerde ve 80'lerde sınıf ve tabakalaşmanın işlevsel ve yapısal analizleri hakkındaki temel tartışmalardan birtanesi, kadınların bir toplumsal tabakalaşmanın kamu alanı sistemi içinde nasıl konumlandırılabilecekleriyle ilgiliydi. Bu tartışma için en büyük güçlük geleneksel sınıf analizinin cinsiyet-kör olduğunu (cinsiyet ayrımcılığı yapmadığını, çn.) söyleyen feminist düşüncenin etkisidir. Aşağıdaki alıntılar bu noktayı doğrulamaktadır. Bunlardan ilki Parson'in toplumsal statülerin işlevsel analizidir:

Toplumumuzdaki cinsiyet rollerinin ayrımı, kadınları ailenin statüsünün belirlenmesinde önemli olan, mesleki statülerden uzaklaştırmaktadır. Evli kadınlar, ev dışında çalıştıkları yerlerde, kendi sınıfındaki erkeklerle, statü için çekişme durumunda değildirler.

Kadınların ilgi alanları ve onlara uygulanan değerlendirme standartları, erkeklerden farklı olarak, daha çok kişisel süsleri ve kişisel çekicilikleri ile ilgilidir (1954: 80).

İkincisi ise Parkin'in yorumlayıcı sınıf kuramıdır:

> Cinsiyet farklılıklar ile ilgili eşitsizlikler, tabakalaşmanın öğeleri olarak düşünülmemelidir. Kadınlar, toplumdaki toplumsal ve ekonomik ödüllendirmeleri, genel olarak aileleri veya başlarındaki eşleri tarafından belirlenmektedir. Kadınlar bu günlerde çok önemli yerlerde görev almalarına karşın, belli alanlardaki söz hakları genellikle eşleri veya babaları tarafından verilir (1979: 14-15).

Sosyologlar böyle bir duruş içerisinde, bir erkekle beraber yaşayan kadının iş statüsünü erkeğinkinin devamı olarak niteleyip, bekar bir kadının iş statüsünü göz ardı edebiliyordu. Bunun sonucu olarak, kadınlar mesleki statü konusunda yapılan temel araştırmaların çoğunda, dışarıda bırakıldılar. Buna Blau ve Duncan de (1967) dahildir. Ayrıca 1965'te (Broom ve Jones 1976) Avustralya'da yapılan hareketlilik anketi ve 1970 yılında Steword'ın yapmış olduğu İngiliz meslekleri anketi buna dahildir.

Kadınların sınıf sistemi içindeki yerlerinin ölçülmesini belirleyen üç tane yaklaşım vardır (Goldthorpe 1987: 281-96).

1. Genel kabul görmüş bu yaklaşım yukarıdaki yaklaşımlarla uyumlu olup, kadının statüsünün onların babaları ve kocaları tarafından belirlendiğini ileri sürer. Kadınların hareketliliği ve ilerlemesi gibi konular çoğunlukla kimle evli olduklarına bağlı olarak belirlenir. Goldthorpe (1983) bu bakışı şu şekilde savunmaktadır. Son yıllarda kadınların iş yaşamında aldığı görevler aralıklı ve yarı zamanlı çalışmalar olup, bu işler, başka

bağlamlarda, tamamlayıcı ücretli işler olarak adlandırılır. Kadının statüsünün bu bağlı karakteriyle doğru orantılı olarak endogami olarak da adlandırılan tabakalaşma analizi yapılabilir (Jones ve Davis 1988).

2. "Bireysel yaklaşım" olarak da bilinen bu yaklaşım kadın ve erkeğin piyasadaki işlerde iki ayrı bağımsız emek satıcıları olarak davrandıkları ve buna bağlı olarak kişisel statülerin geliştirdikleri görüşündedir. Burada aile veya ev halkı analiz birimi olarak kabul edilmemektedir. Heate ve Brittan (1984) tarafından uyarlanılan bu yaklaşıma göre kadınlar aralıklı ve yarı zamanlı işlerde çalışmalarına rağmen bu işlerdeki kariyerleri yaşam boyunca istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Goldthorp (1987:286) ise bu yaklaşımı reddederken kadın ve erkeklerin statüleri arasında yüksek düzeyde benzemezlikler olduğunu kabul etmektedir. Ancak, bu sorun bu yaklaşımı "sınıf arası aile", olarak bilinen kuramsal olarak garip bir kavramdan ayrı koyamamaktadır. Bu kavramın garip olarak adlandırılmasının nedeni, onun sınıf veya tabakalaşma analizinin bilinen bütün ilkelerine karşı durmasıdır. Bunu yaparken de, ev içi etkileşimin en temel seviyesinde sınıf/tabaka aykırılığı ilkesini çiğnemektedir.

3. Üçüncü yaklaşım ise 'hakimiyet yaklaşımı'dır. Bu yaklaşımda da kadın ve erkeğin statüleri, iş ortamında belirlenir. Fakat, hangisi iş yaşamında üst seviyede ise aile içinde o daha baskındır. Bu yaklaşımın aşağıdaki şekilde kuralları vardır. İş sahibi olan, iş sahibi olmayana göre daha baskındır. Tam zamanlı çalışan, yarım zamanlı çalışana nazaran daha baskındır. Daha üst statüde çalışan daha az statüde çalışana göre daha baskındır (Goldthorpe 1987:290-1). Bu yaklaşım çok fazla kullanılmamakla birlikte toplumsal cinsiyet kavramına çeşitli duyarlılıklar getirmektedir. Çünkü çalışan ve çalışmayan, evli ve bekar kadınların statü durumlarının analizini içinde barındırmaktadır. Ancak, baskınlık/hakimiyet kavramı, gerçek süreci geçerli temsil etmekten çok yöntemsel olarak uygun olup olmama şeklinde düşünülmektedir.

Dördüncü bir yaklaşımın oluşmasına ihtiyaç vardır; bu da bütün yaklaşımların ortak noktalarının birleştiği, ortak bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kadın ve erkeklerin işleri arasındaki etkileşimi açıklayabilmeli ve bunların, statüleri üzerine yaptıkları etkilerini de göz ardı etmemelidir. Örneğin, yarım zamanlı çalışan bir hemşire 20 yaşındaki bekar bir kadından, boşanmış çocuklu dul bir kadından, eşi öğretmen olan bir kadından farklıdır. Yukarıdaki üç yaklaşımdan hiç biri bu cinsiyet-sınıf etkileşimi etkisini tam olarak kapsayamamaktadır. Garnsey'inde (1982)

ifade ettiği gibi, temel iş bölümü ve emek pazarı arasındaki ilişkilerin yeniden modellendirildiği yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Feminist Eleştiriler

Yukarıda da özetlendiği gibi toplumsal cinsiyete ilişkin sosyolojik kuramlar çok geniş bir biçimde erkeksidir (masculine) (yani erkek düşüncelerinden kaynaklanmışlardır, çn). Bu yaklaşımın yetersizliği üzerine eleştiriler 1960'larda başlayan ikinci kadınların özgürlüğü hareketi sırasında artan feminist felsefe nedeniyle açığa çıkmaya başlamıştır. Aşağıdaki üç tane göze çarpan etkili bir örneği göstereceğiz. Bunlardan ilki bir Fransız'ın, ikisi ise Amerikalı'larındır.

De Beauvoir: Toplumsal cinsiyetin doğuşu

De Beauvoir'ın İkinci Cins (The Second Sex) (1972) adlı eseri, çağdaş feminist düşüncenin başlatıcısı olmuş bir yapıttır. De Beauvoir kadınlar ve erkekler arasındaki farklara ve eşitsizliklere ilişkin üç erkekçil açıklamayı reddetmektedir. İlk olarak, sosyo-biyolojik açıklamaları reddetmektedir ve farklı türlerde cinsiyetin hiç de farklılaşmadığına ilişkin çok sayıda kanıttın bulunmuş olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak, kadınların penis gıptası yüzünden, ikinciliklerini kabul ettikleriyle ilgili Freud'un psiko analitik kuramını reddetmektedir (örnek Parsons). Aslında, kızların penise gıpta etmek gibi bir olayın olmadığını düşünmektedir. Çünkü bu doğal güçsüz et parçası, kadınlara sadece kayıtsızlık duygusu, hatta iğrenme duygusu vermektedir (1972:73). Dahası, Freud cinsel bağlantı ila toplumsal bir orijine sahip babasal baskınlığı karıştırmaktadır. İçine girdiği her bir karışıklıkta sorun, kadını aşağı bir konuma indirgeyen tasarılara izin veren erkekcil bir bakış açısından kuramın yazılmış olmasıdır. Üçüncü olarak, Beauvoir, Engels'in tarihsel maddecilik yaklaşımını reddetmektedir. Çünkü, bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet kavramını, erkekcil sınıf mücadelesi aracılığı ile açıklamaktadır. Yine de Beauvoir bu görüşe daha sıcak bakmaktadır.

Simone de Beauvoır (1908-1986)
Paris'te avukat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve Sorbonne'de felsefe okumuştur. Tüm yaşamını, aktif bir toplumsal-siyasi bir feminist olarak geçirmiştir. Evlenmeyi ve çocuk sahibi olmaya reddetmiş, Jean-Paul Sartre ile belirsizlik ve özerklik üzerine kurulu gevşek bir ilişkiyi sürdürmüş ve onunla birlikte kürtajın yasaklanması üzerine kampanyalar organize etmiştir. Verimli bir hikayeci ve önde gelen halk entelektüeli idi
Kaynak: Tuttle (1987:33); de Beauvoir (1972:1)

De Beauvoir'in toplumsal cinsiyete ilişkin kuramı, diğer tüm feminist kurucuların kuramında olduğu gibi, bütüncül ya da toptancı bir açıklama yada kendi deyimi ile varoluşçu bir açıklamadır. Bir yanda bedeni ve ruhu, diğer yanda toplum ve kültürü kurarak, kadını ikincil planda kalması pekiştirilmiştir. Gerçekten de, iki aşamalı bir kuramdır bu. İlk aşama biyolojik ve genetik (tarihsel) iken, ikince aşama toplumsal yeniden üretime (çoğalmaya, çn) dayanmaktadır. İlk aşamada, toplumsal cinsiyet farklılıklarının doğuşu, ilkel teknoloji koşulları altında, doğal yaşama çevresi ile türlerin biyolojisi arasındaki bağlantı sonucu şekillenmiştir. İlk yağmacıların etkileyici antropolojisine dayanarak de Beauvoir şunu iddia etmektedir:

> Erkeklerin üstün gücü, vahşi yaşam zamanında çok önemli olmak zorundaydı. İnsan türünün ilk günleri çok zordu. Toplayıcılık, avcılık ve beslenme için insanlar toprağı güçlükle işliyorlar ve bunu yapmak içinde çok çocuk doğuruyorlardı. Kadınların olağan dışı doğurganlığı onların bu işlerine olan aktif katkısını önlüyordu. Çocuk doğurma ve emzirme bir etkinlik değil, doğal işlevdir, önceden yapılmış bir plana ihtiyaç yok. Bunlara sahip kadınların, kendi varlıklarının yüce bir varlık olduğu gibi bir hisse kapılmamalarının nedeni de budur. Erkeğin durumu ise çok daha farklıdır. Hayvani doğasını aşarak, grup için çeşitli destekler sağlamalı idi. Var olmayı sürdürebilmek için, yarattı; şimdiyi hızla geçti ve geleceği araladı. İlk zaman erkeklerinin bu görevleri, onlara inanılmaz bir şeref sağlamaktaydı ve buda çok tehlikeliydi (1972: 93-5).

Bu gizemin tüm sırrı, yerli toplumlarda biyolojik farklılıklar ile zor ve tehlikeli çevredeki yaşama kabiliyetlerinin birleştirilmesi erkeğin mutlak egemenliğine yol açmış olmasıdır (1972:96-7).

İlkel koşullar, erkeğe büyük bir avantaj sağlamıştır. Erkekler bu avantajlarını sadece bitki yetiştiren toplumlarda kadınlara bırakmışlardır) kadınlar toprak sahibi olabiliyorlardı ve ekip biçebiliyorlardı). Fakat tarım geliştikçe ve arazi yeniden çok önemli bir hale geldiğinde, onlarda bu avantajlarını geri talep etmişlerdir. Erkek egemenliğinin ilerleyişi oldukça acımasızdır. Erken tarım topluluklarında, erkekler bu olağanüstü güçlerini ve statülerini arazileri kontrol altına almak için kullanmışlar; egemenliklerini haklı çıkaracak dini sistem oluşturmuşlar; mülkiyet hakkının direk babadan-oğla geçtiği ataerkil aileler kurmuşlar ve toplumlar

modernleştikçe, kendi hakimiyetlerini meşrulaştıracak, soyut yasalar ve toplumsal kontrol sistemleri kurmuşlardır. Bunlar toplumsal yeniden üretimin, küçük-küçük süreçleri olarak şekillenmişlerdir. "Ve böylece, azar azar erkekler egemenliklerini, sembolik temsillerde, pratik hayatta kabul ettirmişler ve erkekçil ilkeler kazanmışlardır (1972:106).

Edebiyat kuramcısı olarak, de Beaviour, en çok, kültürel ürünlerin özellikle edebiyatın, kadınların toplumdaki dezavantajlı statülerini nasıl onayladıkları konusu ile ilgilendi, fakat kuramı, her zaman maddeci bir kuramdı: "İnsanlığın başlangıcından beri, erkeklerin biyolojik avantajları, onların biricik ve egemen statülerini kesin bir şekilde kabul ettirmelerini kolaylaştırmıştır (1972:109).

Friedan: Kadıncıl yanılgı

De Beauvoir erkek egemenliğinin kaynağını tanımlamaya çalışırken Friedan, kadınların neden ikincil, güçsüz, sömürülmüş bir konumu kabul ettiklerini sorgulamaktadır. Ve buna cevabı, bu kabulün, kadınların biyolojilerinden çok, "kadıncıl mistik/gizem" olarak adlandırıldığı bir ideolojinin kurbanı olmaları ile ilgili olduğu, şeklindedir.

> Geleneklerin ve Freudcu düşüncelerin yüzünden, kadınlar kendi kadınlıklarını takdir etmenin dışında herhangi bir gelecekleri olabileceğini ileri sürememektedirler. Uzmanlar kadınlara; bir erkeği nasıl bulacaklarını ve ellerinde tutacaklarını, bir çocuğu nasıl besleyeceklerini ve onu nasıl tuvalet ihtiyaçlarını gidereceklerini, kardeşlerarası kavgayı ve ergenlik isyanını nasıl önleyeceklerini, nasıl bulaşık makinesi alacaklarını, nasıl ekmek ve yemek pişireceklerini, nasıl giyineceklerini ve bakımlı olacaklarını ve evliliklerini daha ilginç hale nasıl getireceklerini, söylemişlerdir. Şair, fizikçi ve başbakan olmak isteyen mutsuz, sinirli ve kadınsı olmayan kadınlara acımaları öğretildi. Gerçek kadınların, kariyer, yüksek öğretim, siyasi haklar istemeyen kadınlar olduklarını öğrendiler (eski moda feministler bağımsızlık ve olanaklar için mücadele verirlerdi). Kimi kadınlar, kırklı-ellili yaşlarında, bu düşlerden feragat ettiklerini acı bir şekilde hatırlayabilirlerken daha genç kadınların çoğunun, bunlar hakkında herhangi bir düşüncesi bile yoktur. Binlerce uzman bu kadınların kadınlığını, uyumluluklarını ve olgunluğunu alkışlamaktadırlar. Oysa tek yaptıkları, genç kızlıktan itibaren tüm yaşamlarına bir koca bulmaya ve çocuk bakmaya adamaktır (1963: 15-16).

O zaman, kadınlar varoş düşlerinde sonsuza kadar devam eden büyük bir yalanın da kurbanıdırlar. Orta sınıf Amerikan kadını , ev işlerinin hamallığını yapmaktan teknoloji sayesinde kurtuldu. Ve bu sayede kendisini ev içi üretkenliğe, eş ve anne olma rolünü mükemmelleştirmeye adadı. Bu yalan, reklamları aracılığı ile medya tarafından, psikiyatrik ve tıbbi yollardan feminizmi dışlayan eğiticiler tarafından ve aile değerleri kavramına sıkı-sıkıya bağlı dini ve siyasi liderler tarafından yayıldı.

İdeoloji, kadınların eşit fakat farklı ve özel olduklarını iddia etmektedir:

> Dişil/kadıncıl gizeme göre, kadınların en yüce ve tek görevi, dişiliklerini yerine getirmektir. Batı kültürünün en büyük hatası, tarihi boyunca, bu dişiliğe değer vermemesinden kaynaklanmasıdır. Buna göre, dişilik o kadar gizemli, hissel ve samimidir ki tıpkı erkek yapımı bilimin çözemediği yaşamın yaratılması ve kaynağı gibidir. Ayrıca dişilik özel ve farklıdır. Hiçbir yönden erkek doğasından ikincil bir özelliği olmadığı gibi bazı yönlerden daha da üstündür. Yapılan en büyük yanlışlık bu gizemin, kadınların kendi doğalarını kabul etmek yerine erkek gibi olmaya çalışmaları, onlara gıpta etmelerindendir (1963: 43) der.

Marks'ın belirttiği gibi, yabancılaşma insanlığı olabileceğinden daha düşük bir yere getiriyorsa, "kadınsı gizem" kadınlar için de aynı sonuçları içermektedir. Friedan bu gizemin kadını, iş yaşamının üretken özelliklerinden dışladığını da savunmaktadır. Friedan'a göre, bu dışlama göreli olarak yeni bir gelişmedir. Şüpheli tarihin belli bir parçasında, Amerika'lı göçmen kadınlarının bağımsız olduğunu ve iş ve siyasi yaşama kurulmasında öncü bir rol oynadıkları ve erkelerle tam ve eşit bir şekilde bu sürece katıldıkları iddia edilmektedir. O zamanlar, Doğu eyaletlerinde yaşayan az sayıdaki işçi sınıfının, çiftçilerin ve küçük burjuvaların ortak ev işleri yaptıkları söylenir; bunun doğruluk payı bu kadardır. Kadınların ikinci plana atılması, erkeklerin ev dışında çalışmaya başlaması ile başlamaktadır.

Friedan bu görüşünü, son derece ikna edici bir şekilde, insan patolojisinin farklı kalıpları yardımıyla desteklemektedir. Buna göre, kadınlar evlilikle ilgili sadakatsizlik, sinirsel davranışlar, sıkılganlık ve düş kırıklığı, ve akıl rahatsızlıklarına erkeklerden daha çok maruz kalır. Daha da önemlisi, bekar kadınlar bu belirtileri, evli kadınlarına nazaran daha az gösterir. Friedan'ın sonuç şudur: Tek eşli evlilik ile amaçlanan ödül ile gerçek ödül ve bunlar arasındaki boşluktan doğan rahatsızlıklar arasında bir çelişki vardır.

Son zamanlardaki feminist düşünce, dişil patolojilerin ideoloji ve gerçek düzenlemeler arasındaki kargaşadan çok, erkeklerin baskısı ve sömürüsü sonucu oluştuğunu kabul etmektedir. Ancak yine de Friedan'ın düşünceleri, ideolojinin erkekcil hakimiyetine değişen kalıplarını barındıracak şekilde geliştiği konusunda toplum bilimsel düşüncenin uyarılması bakımından önemli rol oynamıştır.

Millet: Toplumsal cinsiyet gündemi

Eğer de Beauvoir erkek hakimiyeti olgusunu tanımladıysa, Millett'de toplumsal yapısal biçimini tanımlar. Millett (1971) ataerkillik teriminin modern feminist ve sosyal bilim söyleme girmesini sağlamıştır. O bunu, erkeksi siyasal hakimiyet sistemi olarak tanımlamaktadır.

> Diğer tüm tarihsel uygarlıklarında olduğu gibi, bizim toplumumuz da ataerkildir. Bu o kadar açıktır ki ordu, endüstri, teknoloji, üniversiteler, bilim, siyaset ve finans tümüyle erkeklerin elindedir (yani, polisin baskı uygulayan gücü de dahil olmak üzere toplumdaki bütün güç yolları tümüyle erkeklerin elindedir). Bu toplumun yarısını oluşturan kadınların diğer yarısını oluşturan erkekler tarafından kontrol edildiği bir sistemdir (1971: 25).

Maine ve Weber'in çalışmalarında "ataerkillik" kavramı, modernlik öncesi toplumlarla sınırlandırılmış, betimleyici bir kavramdır. Millett ise bunun tüm tarih boyunca evrensel olduğu görüşündedir. Daha da önemlisi, çalışmalarında, ataerkillik, tıpkı kapitalizmin, sosyalist ideolojinin içindeki yeri gibi, duyarlı ya da mücadele eden bir kavram haline gelmiş olmasıdır.

Kate Millett (doğum 1934)
Millett feminist bir Amerikanlı yazar ve heykeltıraştır. NOW (uluslararası kadın organizasyonu) adlı örgütün kurucu üyesi, aktif bir radikal feministtir.
Kaynak: Tuttle (1987:206)

Ataerkilliğin modernlik öncesinde ortaya çıkmasının göreli olarak anlaşılabilir olmasına rağmen, Millett kadının eğitim düzeyinin ve özgürlüğünün arttığı bir yerde neden ısrarla devam ettiğini sormaktadır. Bunun cevabını ise erkeklerin konuşulmayan "cinsel kimliğe dayalı" bir politika uyguladıklarını, 'bir grup insanın bir grup insanca kontrol edildiği güç-ilişkileri içine girdiklerini, söyleyerek vermektir (1971:23). Bu düşünce özgürlükçüdür, çünkü, "ataerkillik" bir inşa ise o zaman kadınlar da, toplumsal cinsiyet ayarlamalarını yeniden inşa etmeyi hedefleyen siyasi bir müdahaleye girişebilirler.

Erkekcil cinsel politikalar, çok boyutlu ve geniş bir ölçekte yayılmakta olup, aşağıdaki belirtilen şekillerde çalışmaktadırlar:

• *İdeolojik* cinsel politikalar, her iki cinsi de, ataerkillik lehine toplumsallaştırırlar. Bunu yapmak için: i) erkeklerde, akıl, güç, etkililik gibi, kadında ise boyun eğme, etkisizlik, erdem, gibi cins-temelli huyları oluşturulur (1971:26), ii) ev içi işler ve çocuk bakımı gibi kadına özgü ve başarılı olma gibi erkeğe özgü, cinsiyet rolleri kurarlar, iii) çocuk–doğuran kadına ikinci bir statü, üstün "uygar" ve "zarif" bir statüyü de erkeğe verirler.

• *Biyolojik* cinsel politikalar, dini ve popüler bilimi kullanarak, toplumsal farklılıkların biyolojik farklılıklardan ileri geldiğini yaymaktadır. Buna göre, cinsiyet kavramı her an değiştirilebilecek toplumsal ve kültürel kurgudan daha çok biyolojik farklılıklar üzerine oturtulmuştur.

• *Sosyolojik* cinsel politikalar, erkek egemenliğinin kaynağı ve toplumsallaşmanın başlıca etkeni olarak aileyi görmektedir.

• *Sınıf* Cinsel politikalar belli bir dereceye kadar sınıf üyeliğine göre çeşitlenmekle birlikte, sınıf üyeliğini aşmaktadır. Böylece bu kadınları da birbiri içinde bölmektedir

• *Ekonomik ve eğitimsel* Kadının evdeki çalışmaları ücretsizdir ve hatta iş bile sayılmamaktadır. Kamusal alanda yaptıkları çalışmalar da ayrımcılığa, düşük ücrete ve sömürüye açıktır. Kadınlar daha düşük bir eğitim başarısına yöneltilmektedirler ve eğitimini yapıp uzmanlaştıkları alanlar daha az para getiren meslekler olmaktadır.

• *Zorlama* Ataerkillik yasal baskı ve tehdit tecavüz ve ev içi şiddet gibi resmi olmayan yollardan desteklenmektedir.

• *Mit ve din*: Hıristiyanlık, kadına, onu cinsellik ve günahla bir tutarak, ayartıcı olarak kötüleyerek, insanın acı çekmesinin kaynağı olan Havva rolü vermiştir; erkeği ise yüceltmektedir.

• *Psikolojik* Kadınlar güçlüklerle boğuşabilmek için, aşağı kişilik özelliklerini kabul etmek, kendilerini ikincil duruma itmek ve küçümsemek, erkekleri ayartmak, çifte cinsel standartları kabul etmek, kendi davranışlarını, zekadan ziyade, sezgiye, duyguya ve içgüdüye bağlamak ve sürekli olarak cinsel bir nesne muamelesi yapılmayı kabul etmek durumundadırlar (Millett 1971:26-58).

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Millett'in yaptığı sosyolojik katkı, toplumsal cinsiyet kavramı ile cinsel-roller arasında çizmiş olduğu çizgi olduğu görülür. Cinsel rol, toplumsal cinsiyet kavramı ilgili davranışları

tanımlayan yaygın bir sosyolojik terimdir. Biyolojik bir terim olan "cins"i (tür, sex) sosyolojik bir terim olan "rol" terimini, birinin ötekini belirlediğini söyleyerek, birbiri ile ilişkilendirmektedir. Dahası Millett ve diğer sosyologların kabul ettiği gibi, toplumsal cinsiyet kavramı, cins kavramından bağımsız bir şekilde, toplumsal olarak inşa edilmektedir.

Biyolojik ve cinsel yapısalcı kuram

Millett cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramını birbirinden ayırmasına rağmen, çoğu feminist kuram, bu ikiliyi bir birine bağlamaya çalışmaktadır. Bu üç grup yapısalcı kuramdan ilki, biyolojik makyajın, toplumsal boyun eğdirmenin ve direnç, hatta kişisel ve kültürel farklılıkların kaynağı olduğunu savunmaktadır. Firestone ve Ortner, kültürel uygulamaları direkt olarak biyolojiye bağlamaktadırlar. Benzer bir şekilde Brownmiller erkek hakimiyetini, erkeğin, biyolojisinden kaynaklanan, cinsel şiddetine bağlamaktadır. Burada bahsedilen yapısalcılık eleştirel yapısalcılık olarak adlandırılamasa da, Brenner ve Ramas'ın biyolojik konular ile eleştirel konuları ilişkilendirmeye uğraşan çalışmasını da inceleyeceğiz.

Firestone; Ortner: Doğal olarak aşığı durumda olma

Ataerkilliği, cins-sınıf sistemi şeklinde gören en çelişkili analizlerinden birini Firestone (1972) yapmıştır.

Delphy ve diğerleri, ataerkil cinsiyet yapılarını, mal ve hizmet üretim sisteminin içinde değerlendirilirken, Firestone bunu biyolojik yeniden üretim (çoğalma-doğum) içinde değerlendirmektedir: "Cinsiyetler arasında doğal olarak varolan yeniden üretim farklılığı cinsiyete bağlı iş bölümünün oluşmasına neden olmuştur. Ki, bu da ekonomik ve kültürel türden diğer bölünmelerin kaynağını oluşturmuştur" (1972:9). Çoğalmaya yönelik biyoloji, kadınlara bağımlılık ve ikincillik getirmiş ve erkeklerce daha genel hakimiyet biçimleri kurulmuştur.

Bu görüş tartışmaya çok açıktır. Çünkü, cinsiyet farklılıklarını kemikleştirmekte ve insan yapımı toplumsal inşa etmelerden çok değişmez doğal kalıplar haline getirmektedir: "Cinsler arasındaki eşitsiz bölünmenin doğal bir bölünme olduğu gibi sıradan insanların düşüncesi burada ciddi şekilde temellenmiş durumdadır" (1972:16). Firestone bu farklılıkların doğal olabileceğini kabul ederken, bu farklılıkları, toplumsal yeniden üretim aracılığı ile 'cins' farklılıklarına dönüştürüldüğünü belirtmektedir.

Biyolojik yeniden üretimin en temel birimi olan aile dört temel gerçeklikle tanımlanabilir:

• Kadının biyolojik yapısının güçsüzlüğü (adet, menopoz gibi) onu maddi olarak erkeğe bağımlı hale getirmektedir.

• Bebekler uzunca bir zaman fiziksel olarak birinin yardımı ile büyürler.

• Anne ve bebeğin karşılıklı bağımlılığı evrenseldir.

• Doğurganlık/yeniden üretimsel farklılıklar, ilk iş bölümüne ve bundan dolayı da ilk sınıf sistemin oluşumuna yol açmaktadır (Freistane, 1972:16-17).

Bu analizde, Parsons'ın kuramında olduğu gibi, cinsiyet farklılıkları ve eşitsizliklerine ilişkin tutucu bir kabul ediş vardır. Ancak, yine de doğanın kontrolünü kültürün sağladığı gibi radikal bir argümana dayanmaktadır. Kadınlar kendi toplumsal durumlarının temeli olan üreme sürecine yeniden sahiplenmelidirler. Cinsel devrim hem doğum kontrolü sağlamalı hem de homoseksüellikle heteroseksüellik arasındaki farkı ortadan kaldıran panseksüelliği kucaklamak zorundadır. Bunu sağlamak içinde, döllenme yapay olarak yapılmalı ve çocuklar toplumsal olarak büyütülmelidir.

Bu düşüncenin daha da ilginci ve aynı şekilde aşırı düzeydeki görüş, cinsiyetler arasındaki temel farkların insan kültürünün kutuplaşması içinde yansıtılmış olduğunu söylemektedir. Firestone belirttiği gibi kültür çevresinin insanın olanaklarına sınırlar koyması ve bu sınırlara yönelik girişimler anlamına gelmektedir. Bu iki yolla yapılabilmektedir. İlki her şeyin mümkün olduğu imaj dünyalarına kaçıştır; ikincisi ise insanın kendi çevresinin sınırlarını araştırmasıdır. İlki "idealistlik/estetik/insancıl", ikincisi ise "pragmatik/teknolojik/ bilimsel" olarak adlandırılmaktadır. İlki amaçları ve projeleri belirlerken ikincisi ise sınırları ve ne dereceye kadar mümkün olabileceklerini belirtmektedir. Firestone bu iki kültürel cinsiyet kavramı ile bağdaştırmaktadır:

> Estetik yaklaşım, kadın davranışı ile aynı özellikleri göstermektedir. Bu yaklaşım, öznel, hayali sezgici, içe dönük, arzulu, düşsel veya fantastik, duygusal, hatta histerik öğeler barındırmakta ve bilinçaltı ile (id'ile) alakalı olmaktadır. Teknolojik yaklaşım ise erkek davranışı ile aynı özellikleri göstermektedir. Bu yaklaşımda içinde objektif mantığa dayalı, dışa dönük, gerçekçi, rasyonel, mekanik, pragmatik öğeler barındırmaktadır ve bilinç ile (ego ile) alakalı olmaktadır. Bundan dolayı estetik, kadınlara tahsis edilmiş olan psikolojik yelpazede, kültürel eğlenceyi/yenilenmeyi simgelerken, teknolojik yaklaşım ise erkeklerin yaptığı kültürel bir harika durumundadır (1972:165-6).

Kültür, tıpkı ataerkillik ve sınıf kavramları gibi, bir dizi tarihsel dönüşümden geçmiştir. Bu değişim sırasında bilim estetiğe egemenlik sağlamış, tıpkı erkek egemenliğinin olduğu gibi bilimin egemenliği ön plana çıkmıştır. Bu gelişme, krizleri ve devrimleri doğuracak çelişkileri beraberinde getirmiştir. Ana çelişki, bilimin rutin bir şekilde uçsuz, ruhsuz ve ampirik bir çizgiye sahip olmasıdır. Yani, insan değerlerleri ile tam olarak bütünleşememiştir. Bilim, çevreyi mahvederek veya kitle imha silahları yardımıyla insanlığı yok etmektedir. Kültürel devrim ise toplumsal yaşamın farklı alanlarıyla ilgili kültürlerin yayılmasına aracılık etmiştir.

Firestone gibi Ortner (1974) da evrensel bir konu olan kadının ikinci plana itilmesi ile ilgilenmiştir. Evrensel olmasının en gerçek tarafı, niyet veya bilinçten bağımsız olarak derin yapısal bir özellik taşımasıdır. Ortner ayrıca şu soruyu sormaktadır: "Kadınların bütün kültürlerde alt plana itilmesi, tüm kültürlere has genel bir yapı ve var olan koşullardan mı kaynaklanmaktadır?" (1974:71).

İnsan kültürü gerçekte kuramda kalmaktadır. Bunun sebebi kendi içinde doğanın düzeninde kendi düzeninden daha az bir düzen barındırmasıdır. Bu yüzden kültür sürekli var olduğu doğal koşulları aşmaya çabalamaktadır. Tüm toplumlarda doğal maddeler (kir, çürük yiyecekler, insan dışkısı ve benzeri gibi) kirletici ve bulaşıcı olarak adlandırılmakta bunları arıtma ve temizleme ise kültürel bir ayin biçimini almaktadır. Bu, sembolik hareketin doğal hareket üzerindeki egemenliğini artırmaktadır.

> Ortner kadınların doğa ile erkeklerin ise kültürel ile özdeşleştirildiği basit düşünceyi reddetmektedir. Ona göre, kadının doğaya erkekten daha yakın durduğu düşüncesi doğrudur. Bunun için de üç tane olguyu ileri sürmektedir:

• Kadınlar, insan cinsinin yeniden üremesi olgusuna daha yakınken, erkekler avlamak toplamak ve doğayı kontrol etmek için özgür olup, bunları yaparken kültürel pratikleri kullanmaktadırlar.

• Emzirme, kadını ev çevresi ile sınırlarken, çocuğun doğal davranışları olan, beslenme, altını temizleme, vb, ile ilgilenmek zorunda bırakmaktadır ve kadınlar ikincil aile işleri ile ilgilenmektedirler. Ancak, erkekler din, eğitim, sanat ve siyasetin değişik alanlarında istediklerini yapmakta özgürdürler ve ailenin üstünde kamu işleri ile ilgilenmektedirler.

• Kadıncıl ruh, duygular ve öznelliği vurgulayan daha doğal bir şey iken, erkekler ise soyutluğu ve objektifliği vurgulamaktadırlar.

Ortner kadın ve erkeklerin birbirlerinden ne daha çok doğal ne daha az doğal olduğunu düşünmektedir. Ancak, heryerde kadının doğa ile kültür arasında orta yerde olduğu düşünülmektedir. Kadının fiziksel, toplumsal ve psikolojik durumunun, doğaya daha yakın durmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir (1974:87).

Brownmiller: Erkek şiddeti

Firestone ve Ortner doğurma emzirme ve toplumsallaşma gibi olguların kadını ikinci plana iten temel biyolojik sınırlamalar olduğunu düşünürken, Brownmiller (1975) erkeğin gücünün kaynaklandığı cinsel ilişki üzerine odaklanmaktadır. İnsan cinsindeki cinsel ilişki hayvanlardan farklılık göstermektedir. Diğer türlerde, hatta en ilkel türlerde bile, kadınlar/dişiler cinsel ilişkiye sınırlı dönemlerde girmektedirler. İnsanlardaki cinsel davranış ise daha bir incelik ve özen üzerine kuruludur. Hemen hemen her zaman olabilen ve çok farklı psikolojik aşamalara sahip bir olgudur. İnsan ırkının erkeği kadın tarafından uyarılmaksızın cinsel olarak aktif hale gelebilir. Bu yüzden de insan ırkı tecavüz olayına müsaittir.

Daha da önemlisi tecavüz kabiliyeti cinsiyetler arasında asimetrik olarak dağılmıştır. Erkekler yapısal olarak kadınlara cinsel şiddet uygulama potansiyeline sahiplerken, kadınlarsa tam tersine yapısal olarak incinebilir ve korumasızdırlar. Brownmiller'a göre, biyolojinin bu kazası erkeklerin kadınlara şiddet uygulamasını doğurmuştur, "erkekler tecavüz edebildiklerini keşfettikten itibaren bunu daha ileriye götürebilmek için çabalamışlardır" (1975:14). Ona göre, ilk tecavüz olayı bir kaza gibi görünmesine rağmen izleyen tecavüzler planlanmış tecavüzlerdir. İlgi alanlarından biri de, erkeklerin kolektif olarak şiddet uygulamalarıdır; "erkek şiddetinin ilk biçimlerinden birisi de bir kadının çapulcu bir çete tarafından toplu tecavüze uğramasıdır" (1975:14). Böylece, tecavüz cinsel tatminin bir kaynağı olmaktan çıkıp erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin kaynağı konumuna gelmiştir. Tecavüz:

> Erkeğin kadın karşısında en temel güç silahı, erkeğin en temel arzu göstergesi ve kadının korkusu oldu. Kadının fiziksel karşı koymalarına ve mücadelesine rağmen erkeğin onun vücuduna zorla girmesi, erkeğin kadının benliği üzerindeki zaferli fethinin, erkeğin üstün gücünün en belirgin testi, erkekliğin zaferinin aracı haline geldi (1975:14).

Erkeklerin bir silah gibi kullanabilecekleri cinselliklerini keşfetmelerinin, ateşin ve baltanın bulunması kadar önem taşıdığı

savunulur.

Tecavüz etme olasılığı ve gerçekleştirilmesi, tarih boyunca kurumsallaştırılmıştır (Eisenstein, 1984:29-31). Hukuksal kurumlar kendi içinde kadını mal olarak yerleştirdi. Çünkü tecavüz, bir erkeğin, başka bir erkeğin karılarının ve kız çocuklarının cinsel hizmetlerini çalması olarak değerlendirildi. Benzer şekilde, tecavüz, fatihlerin, fethettikleri insanların mülkiyetini ele geçirdiği savaş ve sömürgeleştirmenin doğal bir sonucu olarak görüldü. Böylece, tecavüz ideolojinin de içine girdi: Kadınları dehşete düşüren şey tecavüzün kendisi değil, tecavüz tehdididir.

> Tecavüzcüler, işlerini o kadar iyi yapmışlardır, yaptıklarının gerçek anlamı fark edilmemiştir. Toplumun anormal bireyleri veya "saflığın bozucuları" olarak nitelendirilecekleri yerde, ön sırada yer alan şokçu erkek askeri birlikleri olarak görev alan, dünyanın bildiği en uzun savaşta terörist gerillalar olmuşlardır (Brownmiller, 1975:209).

Brownmiller bu görüşü desteklemektedir; tecavüzcünün sapık veya tuhaf, yoldan çıkmış bir fert olmadığını; psikolojik ve sosyolojik profil olarak diğer erkek suçlulara benzediğini göstermiştir. Yani, anormal değil, normal bir şekilde şiddet uyguladığını göstermiştir.

Brenner ve Ramas: Biyolojik direniş

Brenner ve Ramas (1984), mesleki değişiklikleri ev içi değişiklikler ile bağlamaya çalışmışlardır. Friestane ve Ortner gibi, onlar da ev alanının ayrılmasının ve sebepsel etkiliğinin yerinin, biyolojik yeniden üretim olduğunu düşünmektedirler. Ancak, bu yerin, ikincileştirme kadar direnişin de yeri olduğunu düşünürler. Düşünceleri tarihsel ve gelişimseldir, eleştirel ve Yorumsamacı konuları, biyolojik konularla ilişkilendirirler.

Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde, üretim ve yeniden üretim (çoğalma), tek bir tip toplumsal birimde toplanmıştı: yani akrabalık temeline olan birimler, ev halkının yaptığı ekonomik üretim birimi. Kapitalizm, üretimi, yeniden üretimden (çoğalmadan) ayırmaya zorladı. Çünkü, teknik iş bölümü yani yüksek seviyedeki uzmanlaşma, mal üreten işçilerin fabrikalarda toplanmasını gerektirmişti. Doğurma ve emzirmenin fiziksel kısıtlamaları, kadınların bu kamu (toplanma, çn.) alanına girmelerini engelledi. Ev işleri ile sınırlandılar ve erkeklere boyun eğdiler. Ancak, evcilleştirme, kadın işgücünün, kapitalist iş gücü mekanizması içine çekilmesini engelleyen/direnen bir yapı oluşturdu. Böylece, erken

kapitalizmin biyolojik çoğalmayı bir mal üretimi haline getirmesi engellenmiş oldu.

Bununla birlikte, Brenner ve Ramas, iddia eder ki, kapitalizmin doymak bilmez mantığı, kadın iş gücü de dahil olmak üzere, işgücünden en çok şekilde faydalanmaya bakar. Yirminci yüzyılda, "cinsiyet temelli iş bölümü, hala bir mantığa sahiptir. Fakat, kadınları bastırmaya yönelik karmaşık güçlerin ortaya çıkma olasılığı 19. yüzyıla nazaran daha yüksektir (1984:82). Temel güçler şunlardır:

• İş gücünün yeniden üretimi üzerinde gittikçe artan kapitalist denetim, bu kontrol, kapitalist sınıf adına, devlet tarafından uygulanır (okullar ve toplumsal refah büroları aracılığıyla–ki bunlar kadınların çocuk bakma yükümlülüklerini azaltır)

• Biyolojik yeniden üretim/çoğalma alanındaki teknolojik gelişmeler (doğum kontrol yöntemleri, kürtaj gibi). Bunlar, kadınları, tekrar tekrar çocuk doğurmaktan kurtarır; fakat, biyolojik çoğalmanın kontrolünü devlet teşkilatları, hastaneler ve tıbbi kuruluşlara bırakır.

• Kadınların işgüçlerinin hem mal üretiminde, hem de yeniden üretim/çoğalma ile ilgili devlet teşkilatlarında, sömürülmesi bu yüzden terk edilmiş durumdadır–ancak bu, ev içi etkinliklere bırakılmıştır.

• Kadınları biyolojik ve sosyolojik çoğalmadan sorumlu tutarak ikincil durumlarının devamı sağlanır ve bu işlevlerin kontrolü devlete bırakılır ancak bu da kadınların iş kariyerlerinin, sürekli olarak çocuk büyütme ile yarıda kesilmesi anlamına gelmektedir.

Psikoanalitik yapısalcı kuram

Bu bölümde, Bölüm 4'teki yapısalcı kuramlardan yola çıkan kadının ikincileştirilmesi kuramlarını işleyeceğiz. Bunların ilki, Mitchell'in kuramıdır; bu kuram cinsiyet temelli kişilik yapısını, onun maddi çevresi ile ilişkilendirmektedir. İkincisi. Chodorow'un kuramı dır ki bu da, az ya da çok geleneksel Parsons'cı çizgiyi izlemektedir; ancak, Freud ve Parsons'ın dolduramadığı toplumsal cinsiyet düşüncesinin içini doldurmaya çalışmaktadır.

Mitchell: Althusser'in Freud ile karşılaşması

Althusser'ci bir yapısalcılığa (Bölüm 4) dayanan düşüncesinde Mitchell (1971), kadının durumunun-yapısının dört etkenden oluştuğunu iddia etmektedir. Hep birlikte ele alındıklarında, bunlar bir "karmaşık birlik" oluştururlar, fakat herhangi bir tarihsel zamandaki gelişmişlik düzeyleri

yüzünden her biri ayrı olarak incelenmelidir. Bu dört etkeni ve bunların çağdaş dönüşümlerini Mitchell şöyle sıralıyor:

• *Üretim* Kadınları düşük işleri yapmayı layık gören iş bölümü olayı, temel olarak, fiziksel ikincileştirmenin bir sonucuydu. Daha sonraları, hem fiziksel hem de ideolojik baskının bir sonucu haline geldi. Cinsiyeti göz önüne almayan iş bölümü şu anda mümkün görünmektedir ancak, ideolojik kısıtlamalar etkin çıkmıştır ve kadınlar erkeksi alanlarda büyük ilerlemeler yapamamaktadırlar.

• *Çocuk, Üretme/doğurma* Biyolojik işlevleri, kadının ikincileştirilmesini destekleyen erkeksi ideolojilerin temel merkezi haline gelmiştir. Kadınları bundan özgür kılan teknoloji mevcuttur, fakat kadınlar hâlâ bu işlevleri ile tanımlanmaktadırlar.

• *Cinsellik* bu, erkeklerin tarihsel olarak, kadınları mal gibi sömürdükleri mekanizma olmuştur. Kadınlar cinsel "objeler" olarak yapılandırıldıkları için, sahip olunabilen varlıklardır. Çağdaş tek eşlilik, resmi veya hukuksal eşitlik ve gerçek ikincileştirme arasındaki çelişkiyi anıtsallaştırır. Ne var ki, mevcut şartlar altında, cinselliğin kalıpları hızlı bir şekilde değişmektedir.

• *Çocukların toplumsallaşması* çocuk sayısı azaldıkça ve ikincil toplumsallaştırma devlet tarafından üstlenildikçe, erken çocukluk toplumsallaşması gittikçe artan bir öneme sahip olmaktadır. Mevcut ideoloji, bu işlevi anneye bağlar ve böylece onu ev içi işlere çeker.

Özgürleşme, ancak bu dört etken birden aynı zamanda dönüştürülebilirse ulaşılabilir. Bugünkü şartlar altında, bir alandaki özgürleşme başka alandaki özgürleşmeyi engelleyebilmektedir. Örneğin, biyolojik çoğalma/yeniden üretim kısıtlamalarının azalmasının yerini, kadınların, çocukların toplumsallaşmasından sorumlu olması beklentisi almıştır; cinsel özgürleşme, kamu iş alanında daha sabit bir iş bölümünün oluşturulması ile karşılık bulmuştur. Erkek egemenliği tarihsel olarak bir çeşitten başka bir çeşide girmiştir. Mitchell'e göre, gerçek özgürleşmenin sağlanabileceği tek durum, tüm çelişkilerin yükselip bir "patlama birliği" içinde patlamasıdır (1971:121-2). Kadınların özgürleşme hareketi, yapının en zayıf halkasına saldırarak, bir zincir reaksiyonunu tetikleyebilir. Bu zayıf halka şu anda cinsellik alanıdır.

Kadınların ikincileştirilmesinde merkezi rol ailenin rolüdür:

> Çağdaş aile, üretim (erkeğin dünyası) tarafından benimsenmiş cinsel, yeniden üretimsel ve sosyalleşme işlevleri (kadının dünyası)

> üçlemesi olarak görülebilir. Kadınların üretimden dışlanması ve aile içindeki bölünmez işlevler bütünü ile kısıtlandırılmaları (ki aile her işlevin doğal kısmı ile birliktir), kadınları doğal varlıklar olarak tanımlayan çağdaş sosyal tanımın temel sebebidir (1971:148).

İşte bu noktada Mitchell psikoanalitik hareketini yapar. Kapitalist toplumdaki aile, kadınları bulundukları durum ile özdeşleştirir, onlara belirli kişilikler yükler: "Küçük hesaplar yapan, kıskanç, mantıksız duygusallık ve rastgele şiddete başvuran, bağımlı, bencil ve pasif, vizyonsuz ve muhafazakar insanlar" olarak görür (1971:162). İddia etmektedir ki bu, toplumun kısıtlamalarının, bireyleri kendi biyolojilerinin gerçekliğine döndürmelerinin bir sonucudur. Freud'u (bölüm 4) zikrederek, kadınları, toplumsal yazgılarına götüren bu can alıcı noktanın Oedipal dönem olduğunu belirtmektedir. Bu noktada oğlan, annesi için hissettiği sevecenliği bitirmelidir. Çünkü penisi, babasındaki ile yarışamaz, ve yarışmaya devam etmek, ebeveynsel hadım edilme riski taşır. Kız çocuğu için böyle bir risk yoktur ve babasına karşı sevecenlik beslemeye devam edebilir. "İkinci anne" haline gelebilir ve anne olmaya yönelebilir. Oğlanlar ise "değişik" veya "alternatif baba" haline gelmelidir. Eğilimlerini aile dışına taşımaya mecbur olurlar. Oysa ki kızlar, sembolik bir anlamda, ailenin içinde kalmaya devam edebilirler ve üzerlerine konan daha geniş katılımı engelleyen bariyerleri yıkmak ihtiyacı hissetmezler.

Chodarow: "O kızın kişiliği var"

Mitchell'in psikoanalitik yaklaşımı, Parsons'ın toplumsallaşma kuramı gibi, katı Freud'culuk ile uyuşmaktadır. Oysa, Freud (bölüm 4) daima feminist kuramın, özellikle de Beauvoir, Friedan, Millett ve Firestone'nın kuramlarının, hedefi olmuştur. Bunun sebebi Freud'cu düşüncenin içinde var olan, cinsiyet farklılıklarını ve kadınların ikincileştirilmesini "doğal" kabul etme riskleridir. Dolayısıyla, bazı psikoanalitik feminist kuramlar Freud'cu düşüncenin içinde kalıp ama bunları "na-erkekselleştirme"ye (demasculinize) çalışır. Bunun en başlıca örneği ise Chodorow'dur.

Chodorow'un kuramı, feminist kuramlar arasında en Freudcu olanıdır (1974:1989). Cinsiyet kimliğinin kaçınılmaz, oluşturucu çocukluk deneyimlerinin sonucu olduğunu savunur. Ancak, bazı kilit noktalarda düşüncesi Freud'unkinden belirgin şekilde ayrılmaktadır.

Bu noktaların ilki Oedipal öncesi aşamadır. Burada Chodorow eril ve dişil deneyimlerin tıpa tıp aynı olmadığını iddia etmektedir. Benliğin (self) anneden ayrılması kızlara nazaran oğlan çocuklarda çok daha hızlı meydana

gelmektedir. Bunun sebebi annenin oğlan çocuğunu hem kendinden uzaklaştırması hem de onlara karşı baştan çıkarıcı bir şekilde davranmasıdır. Buna karşın, anneler kızlarına kendi benliklerinin devamıymışçasına davranırlar.

Oğlan ve kızlarda Oedipal öncesi aşamada ayrılma ve bireyleşme olayları değişik şekilde gelişmesine rağmen, yaklaşık üç yaşına kadar, iki ayrı cinsiyetin de varolduğu hakkında net bir fikir oluşmaz. Oğlanların erkeksi bir kimlik yüklenmeleri üç sebepten ötürü sorunludur (1989:51-2):

- Anneye bağlılığın ve bağımlılığın reddedilmesi gerekir.
- Oedipal öncesi aşamada öğrenilen kadınlığın bastırılmasını gerektirir.
- Yalnızca ara sıra görülebilen bir rol modeliyle özdeşleştirme gerektirir.

Kızlar bu sorunlarla yüzleşmezler ve bir Oedipal öncesi sevecenlik objesi ile özdeşleşebilirler; bu obje hazır, mevcut ve kişisel olmaya devam etmektedir. Chodorow'a göre, kızlar tarafından heteroseksüel bağlılığın oluşması olanağının Freud'un kuramsallaştırdığı kadar sorunlu olmadığını belirtmektedir. Onlar babalarına penis kıskançlığından dolayı bağlı değillerdir ama aynı zaman da, annelerini kıskandırarak, ebeveyne bağlılıktan ve bu bağlılığın onaylanmasından kaçarak, babalarına bağlanırlar. Parsons gibi Chodorow da, erkek çocukların kimlik gelişimlerinin, kızların gelişimi ile kıyaslandığında, süreklilik arz etmediği ve zor olduğu görüşündedir.

Yukarda anlatılanların hepsi "bilinçaltı"nın gelişimi ile ilgilidir; ama çocukların bilinçli, olgun cinsiyet rollerini öğrenmeleri bakımından temel teşkil ederler. Kızlar erken bir yaşta annelerine ev işlerinde yardım etmeye başlamalarına karşın, erkekler arkadaş gruplarına kaçarlar. Erkeklerin toplumsallaşma deneyiminde başarı ve kişisel güven üzerinde durulurken, kızların toplumsallaşmasında ise üzerinde durulan konu bakım sağlama ve sorumluluktur. Yetişkin kişilerde bilinçli ve bilinçsiz süreçlerin her ikisi de bulunabilir: Erkekler, bireyselliğe, objektifliğe ve toplumsal mesafeye yönlendirilirlerken, kızlar, toplumculuğa, öznelliğe ve yakın ilişkiler kurmaya yönlendirilirler. Chodorow, Parsons'ın kalıp değişkenlerine dikkat çekerek, farklılıkları özetlemektedir (bkz., bölüm2):

> Toplumsal etkileşimlere ve kişisel ilişkilere katılabilme düzeyi erkeklere göre kadınların hayatında daha etkendir. ...Rolleri daha nokta hedeflere yöneliktir ve ilişkileri, sorumlulukları özgün olmaktan çok dağınıktır. Çoğu toplumda, kadınlar ilişkilerine göre tanımlanmaktadırlar, (birilerinin eşi, annesi, kızı, gelini, olurlar,

> hatta hemşireye, İsa'nın gelini denilebilmektedir, -yani Bride of Christ,çn.-). Erkekler (akraba temelli ve kuşaklar arasında olsa da) ilişkilerinde, kadınlara göre, daha az akraba bağları ile ilgilenecekler, sadece ilişkileri bir tek kuşak devam edecek ve evrensel ölçütlere göre değerlendirilecekler, kendi özelliklerini ön plana çıkararak ilişki ve sorumluluklar alacaklardır (1989:57).

Kadın cinsinin kimliğinin korunması, en azından Western orta sınıf bağlamının dışında, bu kimliğin niçin kuşaklar boyunca üretilebildiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Yine de bu son bağlamlarda ciddi sorunlar vardır. Burada anneden erken ayrılma en az beş yaşına kadar annenin gözetiminde olma olgunlaşmamış veya çocukça bir anne bağımlılığına neden olmaktadır. Bu her bir kişinin diğerinin özerkliğini tanıyarak karşılıklı destek için diğerine yaslandığı olgun bir bağımlılık biçimi ile çelişebilir. Buna karşın, olgunlaşmamış bağımlılıkta, katılımcılar, bütünüyle tanıma ve reddetme, bütünüyle boyun eğme ve kontrol etme çabaları arasında gidip gelmektedir. Bu en azından kısmi olarak ortaya çıkar çünkü, rol-model, kendine saygısı az, pasif ve bağımlı bir kişiliği olan ve bütün fiziksel ve ruhsal enerjisini kendinden ziyade çocuklarına yatıran türden bir kadının olmasıdır.

Kız çocukları bütün bunlardan kaçabilmek için annelerini reddetmeleri gerekir ancak bu kendilerine saygı duymaları için (self-esteem) bir temel teşkil etmez. Bu şekilde bu sorun kendini yeniden üretir durur.

Eleştirel ve materyalist yapısalcı kuramlar

Yukarıda anlatılan iki tür yapısalcı kuram, bir tek ana soruna hitap etmektedir: Kadınların erkeklere boyun eğmeleri nasıl açıklanabilir ve bu yolla nasıl değiştirilebilir. Bu üçüncü gruptaki kuramın Marksist ya da sosyalist özelliktedir ve Engels'in çözmede başarısız olduğundan dolayı eleştirildiği, ikincil bir güçlükle karşı karşıyadır: Bir cinsiyet temelli boyun eğme kuramının sınıfsal boyun eğme kuramı ile nasıl uzlaşacaktır.[62]

O halde, çağdaş Marksist-feminist düşünce için tek önemli sorun ataerkillikle kapitalist sınıf ilişkilerinin kesişiminin nasıl analiz edileceğidir. Alternatif stratejileri şudur: Ataerkilliği saf bir yeniden üretimci bir yapı, kapitalizmden kaynaklanan ve ona katkıda bulunan bir ideoloji şekli olarak görmek;

kapitalizm ve ataerkillik kavramları ile ifade edilen toplumsal bölünme biçimleri birbiri ile uyuşsun diye, ev içi alanını Marksist bir terim olan "üretim biçimi" ile uyuşturmak: Bu stratejilerin her biri sorunludur. İkinci

strateji normal olarak Marksistlerin kapitalizme verdikleri önceliği almaktadır. Birinci strateji ise iki çelişki ile karşı karşıyadır: Bir yanda, önceliği sınıf yapısına atfetmekte diğer yanda feminist ideolojiye bağlılık duymaktadır: Bir yanda ataerkil ilişkilerin tarihsel aşkınlığını teslim etmekte, diğer yanda, bu ilişki biçimlerinin tarihsel olarak ortaya çıkabileceğini söylemektedir.

Göreceğimiz gibi çoğu Marksist feminist ikinciyi ya da ikili stratejiyi seçmektedir, fakat düşüncelerini geliştirirlerken, ataerkilliğin kapitalist üretime hizmet ettiği görüşüne doğru geri çekilmeye meyillidirler.

Barrett; Eisenstein: Yeniden üretimsel kapitalizm

Bu ikilik en iyi şekilde İngiliz sosyolog Barrett'in (1980) eserinde gösterilebilir. Bir yandan kadına yönelik baskının temelde ev içinde ortaya çıktığını kabul etmektedir:

> Çağdaş kapitalizmin aile-hanehalkı sistemi sadece kadınlara yönelik baskının merkezi alanını oluşturmaz aynı zamanda, bir bütün olarak toplumsal oluşumlar için temel üretim ilişkilerini düzenleyen önemli ilkeleri de oluşturmaktadır (1980:211).

Öte yandan, ataerkillik kapitalizme bağlı olarak ele alınmaktadır:

> Kadınlara yönelik baskının önemli boyutları Marksizmin kategorilerine başvurularak açıklanamayacak olmasına rağmen, ataerkillik kategorisinin ifade ettiği gibi bir baskı sistemin analitik bağımsızlığını meydana getirmek de eşit derecede imkansızdır (1980:249)

Barrett, bir ikilik durumunda ısrar eder: Kapitalist sınıflar ve aile içi cinsiyetler tek bir oluşumun yönleri iken, bağımsız nedensel etkinlik her birine ait kabul edilir. Örneğin, hane halkı sisteminin, burjuvazi bakımından çelişkili sonuçları olduğu söylenir iş gücünü yeniden meydana getirir fakat mal üretiminde kadın iş gücünün sömürülmesini engeller.

Bu durum hane halkı örgütlenmesi ile kapitalizm arasında ki ilişkileri analiz ettiği çalışmasında halledilmiş durumdadır (1980:204-26). Ailenin, cinsiyet kimliği için uygun yer olduğu varsayımı ile başlar. Bu ailelerin özellikle din ve medya alanındaki rolüne hem tepki verdiği hem de katkıda bulunduğu ideolojik bir süreçtir. İdeoloji sınırlayıcıdır her bir aile üyesinin ne yapmayı seçtiği önemli değildir; roller temel olarak cinsiyet temelinde oluşmuştur. Bununla birlikte, hane halkı cinsiyet temelli iş bölümü ile maddi üretimin de yapıldığı bir alandır. Çocuk yetiştirme görevlerinin

kadına yüklenmesi kadınları, maddesel olarak erkeklere bağımlı ve eşit olmayan bir konuma götürmektedir.

Bu noktada, hanehalkı yapısını, bir yanda aile ideolojisi ile diğer yanda kapitalizm ile ilişkilendirmektedir. Aile-hanehalkı sistemi aşağıdaki sonuçları vermektedir:

• Devrimci işçi sınıfı erkeklerinin, işçi sınıfı kadınları ile birleşmesini engeller.

• Kadınların ve çocukların erkek maaşına bağımlı olmaları, işçi sınıfı erkeklerin protesto veya ayaklanma gibi eylemlere katılımlarının daha az olası olması anlamına gelir.

• Günlük olarak ücretli işin zorluklarıyla karşılaşan erkekler için görünüşte özel, mahrem bir sığınak sağlar.

• Yeni işçiler üreterek ve toplumsallaştırarak erkek iş gücünü yeniden ortaya çıkarır.

• Toplumsal kesintilere karşılık olarak devamlılık sağlar.

• Malların en çok tüketimi için bir alan sağlar.

Yani bu ilişkilendirme esasında işlevsel bir ilişkidir. Hane halkı-aile sistemi kapitalizmin devamına ve burjuva hakimiyetine katkıda bulunur: Bunu, siyasi istikrarın, ekonomik talebin ve ideolojik olarak ortaya çıkan uyumun yeniden oluşturulmasına katkıda bulunarak yapar. Barrett'in yapısal ikilik üzerindeki ısrarına rağmen, kuramı kaçınılmaz olarak cinsiyet eşitsizliğin, kapitalist sınıf ilişkilerinin bir sonucu olduğu sonucuna ulaşılmasına yol açar. Barrett, Marksist olmaktan ziyade feminist olarak kalır.

Erkekcil hakimiyet ve burjuva hakimiyeti arasındaki işlevsel eklemlenme Eisenstein'in eserinde daha da açıkça ifade edilmektedir (1979;1981). Burada, toplum mal üretim alanı olarak görülmektedir; aile ise ev içi hizmet üretimi, çoğalma ve tüketim alanı olarak görülmektedir. Ailede cinsiyet temelli iş bölümü, toplum için iki özel işlev sağlar ücret ödenmeyen ya da düşük ücretli iş gücü havuzunu sağlar, ve toplumsal istikrarı sağlar (1979:30). İstikrarı sağlayan uygulamalar ev içi rollerin yerine getirilmesini, yeni işçilerin biyolojik olarak oluşturulmasını ve tüketiciliği içerir (1979:29). "Kapitalist ataerkillik" içinde, ev içi alan özel bir biçim alır bir çekirdek aile yapısı ve kadınların ev kadınları olarak ev içi rollerle sınırlandırılması. Bu nedenle, ataerkilliğin yapısal düzenlemeleri sınıf sisteminde erkekler arasında meydana getirilen yapısal düzenlemelere bağlıdır. Ataerkillik yüzeyde kalanlar/önemsiz olanlar (epiphenomena) ve

ideolojiler sahasına aittir, kapitalizm ile olan ilişkisi aynı zamanda bağımlı ve işlevseldir.

Christine Delphy (1941)
Paris doğumlu Delphy, Sorbonne'da sosyoloji okudu ve Chicago Üniversitesinden ve Berkeley California Üniversitelerinden mezun oldu. 1964'te üniversiteden ayrılıp sivil haklar konusunda çalıştı. 1966'da Fransa'ya döndü Centre Nationale de Recherche Scientifique' de görev aldı ve hâlâ burada çalışmaktadır. Feminist politikalarda aktif rol aldı. 1968'de Fransa'daki hareketi başlatan ve özellikle Feministes Revolutionnaires diye harekatı başlatan büyük halk gösterisine katıldı. 1977'de Simone de Beauvoir ve diğerleriyle Questions Feministes dergisini kurdu, şimdi Nouvelles Questions Feministes'i dergisini yayına hazırlıyor.
Kaynak:Stevi Jackson, kişisel olarak elde edildi.

Delphy: Sınıflı cinsiyet

Barett ve Eisenstein'e karşın, Delphy (1984) ataerkillik ile kapitalizm arasında katı bir yapısal ayrım yapmıştır. Onlar, çağdaş toplumlarda, kapitalist üretimi, en öncelikli sömürü alanı olarak görmelerine rağmen, Delphy buna benzer iki alan tanımlamaktadır, ev içi alan ve kamusal alan. Delphy'nin çözümlemesine göre, hem liberal ekonomistler hem de Marksistler cinsiyete kördürler çünkü, kadın iş gücünü emek olarak görmemişlerdir. Düşünceleri şu şekilde gelişmektedir (1984:60-74):

1 Bütün toplumlar, kadın çalışmalarına güvenir ve ücret ödemez bu onların erkeklerle olan ilişkilerinde özel bir ideolojik çalışmadır, genelleştirildiğinde bu tercihen karşılıklı değil dengeli bir değişimdir.[63] Bir çok toplum kadın çalışmalarına ürün katar sonra pazar dışı eşya değişimi kadınlar tarafından değil kocaları ya da babaları tarafından yapılır. Çağdaş sosyolojide kadınlar çalışmaya çiftliklerde de katılır ve aile işlerini de alır bu onun karakteridir.

2 Kadınların ev içinde yaptıkları üretim ve bunların aile içinde tüketimi, pazar da değiş tokuş için üretilenlerden farklı değildir.

3 Eşlerin ev içi çalışmaları ticari üretimde devam eder. Eğer örnek olarak yiyecek hazırlamayı ele alırsak: Aileler ya restoranlarda mutfak servisini tercih ederler ya da kadınların hazırladığı yemekleri yerler; ve kadınlar yiyecek hazırladıklarında, bu yiyecekler her zaman için ticari bir değişimin ya da endüstriyel bir sürecin konusu olmaktadır.

4 Ancak, çağdaş şartlar altında, kadınların yerine getirdikleri ev işi ve çocuk büyütme işlerinden doğan sömürülmeleri üzerinde gittikçe artan kısıtlamalar da vardır. Kadınlar şimdilerde pazarlanabilir malları daha az üretmektedirler.

5 Dolayısıyla, kadınların sınıf pozisyonları şöyledir:

> Toplumumuzda iki üretim biçimi vardır. Malların çoğu endüstriyel biçimde üretilmektedir. Ev hizmetleri, çocuk bakımı ve belli bazı diğer malların/hizmetlerin üretimi ise aile üretim biçiminde gerçekleşmektedir. İlk üretim biçimi kapitalist sömürüye yol açmaktadır. İkincisi ise ailevi, daha kesin ifade biçimiyle, ataerkil sömürüye yol açmaktadır (1984:69).

İki biçim arasındaki farklar üretim ilişkilerinden kaynaklanır. Kapitalist üretim biçiminde, işçi sabit bir ücret karşılığında belli hizmetleri yerine getirir. Ev üretim şeklinde ise ne harcanan iş gücü sabittir ne de kazanılan para. İkisi de ailenin durumuna göre değişir.

6 Evli kadınlar, dolayısıyla, bir sömürülme durumundadırlar. Bu hale, cinsiyet temelli sınıf sistemi denebilir (1984:25-6). Cinsiyet temelli sınıflar, birbirlerine ilişki içinde tanımlanan kategorilerdir ve bu ilişki, kadınların erkekler tarafından sömürülmesi ve hükmedilmesi ilişkisidir.

Connell: Cinsiyet Kararı

Eleştirel kuramcı olduğu halde, Connell, Althusser'in (bkz. bölüm 4) yapısalcılığından çok daha fazla şekilde Gramsci'nin (bkz. bölüm 6) kültürel veya insancıl Maksizmi ile anılır. Dolayısıyla, kendi cinsiyet kuramını oluşturmak için Mitchell'in analizindeki Althusser'ci yanlarından faydalanması biraz şaşırtıcıdır.

Connell (1987) şunu savunuyor: Ataerkillik, cinsiyetle alakalı bir takım uygulamalardan oluşmaktadır; bunlar güç ile (erkeklerin kadınları ve bir birlerini kontrol altında tutma yolları) işgücü ile (işin nasıl dağıtıldığı) ve yoğunlaşma (cathexis) ile (insanlar arasında bağlantıların ve bağların kurulma yolları) ilgilidir. Connell'in üçlü ayrımı, Hegelci ve Marksist sosyolojide sık sık bulunan ekonomi-devlet-sivil toplum ayrımı ile örtüşür.

• *İşgücü*, cinsiyetler arasında bir işgücü bölünmesi vardır. Çağdaş şartlar altında bu açık bir ayrımcılık şeklinde değil, kadınları az otorite sahibi olacakları, vasıfsız işlere yönelten karmaşık mekanizmalar şeklindedir. İşgücü ayrımcılığı, hem işlerin kendi içinde meydana gelir (kadınlar erkeklerden farklı işlere tayin edilir), hem de işler arasında meydana gelir (işler cinsiyete bağlı olma eğilimindedir). Bu işgücü ayrılması, kâr etme süreçleriyle kökten alâkalıdır. Üretim sistemleri, erkeklerin dayanışmasını ve kadınları tekleşmesine neden olur; kayıpları kadınların ve kârın erkeklerin haznesine yazdırır.

• *Güç*, Connell erkeklerin kadınlar üzerindeki gücünü anlatmıştır, buna şu da dahildir: Erkeklerin tecavüz etme şeklinde/çıplak şiddet kapasiteleri vardır, ayrıca, birçok toplumsal çevrelerde, akrabalık ilişkileri erkeklerin kadınlara mülk olarak davranmasına müsaade etmektedir. Ne var ki, tüm toplumlarda erkeksi gücün bir merkezi vardır, o da şundan ibarettir: Polis, mahkemeler, askeriye, vs. gibi organize zorlamayı sağlayan kuruluşların erkek kontrolünde oluşu, yine erkeklerin ekonomik üretimi kontrol edişi ve maddi dünyanın fiziksel olarak hâkimiyetini vurgulayan işçi sınıfı kültürü.

• *Yoğunlaşma* (Cathexis); burada Connell iddia etmektedir ki: Objeler ile kurulan duygu içerikli ilişkilerin (1987:112), veya bir toplumun bireylerinin duygusal ilişkilerinin; tutku ve arzularının yapılandırılması belli yollarla olur. Normal yapısal heteroseksüellik kalıbı, kadınların erkeklerden farklı bir biçimde tutku objeleri olarak cinselleştirildiği bir kalıptır. Dolayısıyla, heteroseksüel çift ilişkileri, ideal halleri ile kuvvetli saldırgan, fetheden erkekler ile çekici, ifade edici, yuva yapan kadınlar arasındaki bir ilişkidir.

Bu üç yapısal yön, değişik kurumlarda değişik şekilde organize edilmiştir: Örneğin, aile içinde kocanın gücü kariyerine bağlıdır ve evsel işgücü bölünmesinde kadından çocuk yetiştirici olarak açık bir rol beklenmektedir. Öte yandan, devlet, erkeğe duygusal yönelimlere dayanarak (cathexis) baskın bir konum kurma hakkı verir. Sokak, hem kadınların evliliğinin hem de onların fiziksel ve duygusal tacizinin meydana geldiği toplu gösteri alanıdır. Bu kurumlarda, cinsiyet ilişkileri net bir şekilde bellidir:

> Batıdaki şehirlerde bulunan işçi sınıfı ailelerdeki, klasik iş bölümü, çocuk bakımı ve ev işlerinin çoğunu anne ve kadına bırakır, kadınlılık (femininity) ise diğer aile fertleriyle ilgilenmek işini tanımlayacak şekilde inşa edilir. Kapitalist sanayi ve devlet tarafından inşa edilmiş işgücü piyasası, birtakım düşük maaşlı, düşük statülü, yarı zamanlı işler ortaya çıkarır; garip şekilde bu yarı zamanlı işlere alınan insanların çoğu evli kadınlardır. İşe alma kalıbı, işverenler tarafından şöyle haklı çıkarılır. Evli kadınlar sadece yarı zamanlı işlerde çalışmak istemektedirler çünkü ev sorumlulukları vardır ve onlarınki "ikinci maaş" olduğu için yalnızca düşük bir ücrete ihtiyaçları olabilir. Kocaları ise kadınların zaten yarı zamanlı işlerde çalıştıklarını gerekçe göstererek, evde

yaptıkları, çok daha ağır ev işlerini yapmalarının normal olduğunu söylemektedirler (Connell 1987: 134-5).

Yorumsamacı kuramlar

Erkeklerin, kadınların toplumda yer almalarına karşı, diktikleri engeller hakkında Connell'in düşünceleri ile bu grup içinde işlenen Yorumsamacı kuramlar arasında kayda değer benzerlikler vardır. Şu görüşü savunmaktadırlar: Cinsiyet eşitsizlikleri insanların niyetlerinin bir sonucudur, fakat yaratılan yapılar insanlara değişik türlerden imkanlar ve sınırlamalar getirir. İnsanlar bu kısıtlamalara ve imkanlara cevap verdikçe yapıyı yeniden yaratırlar (Giddens'ın düşünceleri için, bölüm 4).

Yorumsamacı kuramlar, öz itibariyle, yeni–Weber'cidirler. Toplumsal faaliyetleri, içindeki tüm oyuncuların, bireysel ve kolektif olarak ödül ve imtiyazlarını en çok hale getirmeye çalıştığı (bir takım kısımları-bölümleri diğerlerine kapatarak) yarışmacı bir piyasa olarak görürler. Erkekler mülk, yetenekler ve statü sembollerini kullanarak kadınları dışlamaya ve sömürmeye çalışırlar. Kadınlar ise dışlanmış bir grup olarak, ahlaki, siyasi, ekonomik veya sembolik yollar kullanarak engelleri yıkmak ve erkeklerin mevkilerini ele geçirmek amacındadırlar. Yorumsamacı kuram, erkeklerin kadınları nasıl evle sınırlandırdığını, bunu yapamadıklarında ise nasıl olup da az maaşlı kadınsılaştırılmış işlere mahkum ettiklerini araştırmaktadırlar.

Kanter: Cam tavan

Kanter (1977), çalışma örgütlerinin yapısının, özellikle beyaz yakalı işçilerin yüzdesinin yüksek olduğu örgütlerde, kadınları nasıl ikincil pozisyonlara soktuğu, onların imkânlarının tepesine nasıl "camdan tavanlar" yerleştirdiğini araştırır. Onun Yorumsamacı (1977:250-3) kuramsal varsayımları aşağıdaki gibidir:

• İş, bireyden bağımsız olan, daha geniş şekilde organize olmuş bir çevreye verilen bir cevaptır (ve kişinin çalışma biçimi, özellikle ilerleme imkanı olup olmadığından etkilenir).

• Bireyler, anlam ve özerklik açısından stratejik en yüksek uyumu yaparak işlerine adapte olurlar.

• Bireylerin, işlerini nasıl yerine getireceklerine dair her zaman için bir ölçüde "özgürlükleri" olacaktır.

• Fakat bu sağduyu, örgüt tarafından oluşturulmuş resmi sınırlar içinde meydana gelir.

• Dolayısıyla kişilerin işlere dağıtımında anahtar bir konu yeterliliktir, fakat yeterliliği gösterme imkanı eşit bir şekilde dağıtılmamıştır.

Örgütsel davranışı şu şekilde algılamamızı ister: Bu "bireylerin etkileşimi sırasında ortaya çıkmaktadır ve bireyler, hareket çeşitlerini sınırlayan konumlarını kullanarak ihtiyaçlarını karşılamaya ve durumlarını idare etmeye çalışırlar" (1977: 253).

Bir iş organizasyonunun yapısı üç boyut ile tarif edilebilir daha sonra bu boyutlar da bireysel düzeydeki davranışları açıklamakta kullanılabilir. Bu boyutlar şunlardır:

• *İmkan* az imkana sahip olan insanlar (örneğin sekreterler) kendilerine az güvene sahiptirler ve düşük arzuludurlar. Hemen verilen ödüllere ve meslektaş gruplarının içsel korumalarına yönelik istekleri vardır. Daha fazla imkana sahip olan insanlar (örneğin, yöneticiler) daha yarışmacıdırlar, gücü ele geçirmeye isteklidir, bir bütün olarak örgüte adanmışlardır ve daha fazla özgüvenleri vardır.

• *Güç*, Kanter, gücü, bireysel menfaatler için kaynakları harekete geçirme kapasitesi olarak tanımlar. Düşük güce sahip olan insanlar (örneğin denetçiler); despot, ikincileştiren, zorlayıcı, eleştirel, bölgeci olma eğilimindedir ve onlardan fazla hoşlanılmaz. Yüksek güce sahip olanlar ise (örneğin yöneticiler) emredici olmama, altındakilerine karşı yüreklendirici olma, yardımcı ve moral aktarıcı olma eğilimindedirler. Genellikle sevilirler ve popülerdir.

• *Orantılar*, bu kavram, örgütün herhangi bir seviyesinde toplumsal karışımdır, örneğin cinsiyet ve ırksal karışım. Düşük orantılı gruplar (örneğin kadın yöneticiler) çok göze batan, inanırlıkları düşük çok stresli olmaya eğilimlidirler ve haklarında önyargılar vardır. Yüksek orantılı gruplar ise (örneğin erkek yöneticiler) grubun içine görünmeden uyar ve yerleşir, sponsor bulma ve diğerleriyle işbirliği yapma faaliyetlerini daha engelsiz biçimde gerçekleştirir ve kendilerini sunmada daha özgüvenlidirler.

Kanter iki sonuç çıkarır. İlkin; örgütler içinde kadınların ve erkeklerin davranışları, onların cinsiyetleri veya kişisel özelliklerinden ziyade, konumları ile açıklanabilir. Erkekler aktif olarak ayrımcılık yapar diye bir şey yoktur. Daha ziyade kadınlar yönetim için iyi adaylar olmadıkları izlenimini verirler çünkü pasifliği yüreklendiren örgüte kendini adamışlığı gerektirmeyen ve kendini sunumda zorluklar çıkartan işlerde çalışırlar. İkinci olarak, kalıp, kendini çoğaltır: Kadınlar bulundukları işte rahatlayamadıkları için düşük performans gösterirler. Kadınlar düşük

imkanlı işlerde çalıştıkları için, yüksek imkanlı işlerde çalışmalarını uygun gösterebilecek performansı göstermeleri düşük ihtimallidir.

Walby: Ataerkilliğin kamulaştırılması

Walby'nin analizi (1986;1990), Kanter'inkinden çok daha geneldir, çünkü bütün bir ataerkil yapıyı analiz etmeye çalışmaktadır. Fakat, birtakım benzerlikler de taşımaktadır, çünkü üretimin örgütüne büyük bir önem vermektedir. Daha önce Millet'in yaptığı gibi, o da ataerkilliği, "erkeklerin kadınları sömürdüğü, birbirleri ile bağlantılı toplumsal yapılar sistemi" olarak tanımlamaktadır (1986:51). Walby, Marksist temaları da kullanarak şunu iddia etmekte: Cinsiyet ilişkilerinin çağdaş kalıpları, kapitalist üretim modelinin, ve onun "ataerkil üretim model" adını verdiği modele eklemlenmesi ile oluşmaktadır (1986: 50-69).

Walby'nin ataerkil üretim modeli, Delphy'nin ev içi üretim modeli ile bazı açık benzerlikler taşımaktadır. Ataerkil üretim modelinde, iki sınıf vardır, ev kadınları veya ev içi işçiler ve üretim yapmayan ve sömürücü bir sınıf olan kocalar. Kadınlar, erkeklerin tükenmiş iş gücünü yerine getirmek ve çocuklar doğurarak yeni işçilerin nesilsel üretimini yapmak için çalışırlar. İş güçleri bu şekilde kocaları tarafından ele geçirilir ve kadınlar "çalışan" (işçi) durumuna gelirler. Koca, "ev parası" biçiminde, kazandığı paranın yalnızca bir kısmını kadına verir, ama aslında kadın, kocasından çok uzun saatler boyunca çalışmaktadır.

Ataerkil üretim modeli, diğer alanlardaki ataerkil ilişkilere de gebedir. Özellikle kapitalist üretim alanında tamamen kapatıcı uygulamalara dayanır. Burada, kadınlar bazı işlerden men edilmişlerdir, başka yerlerde (alanlarda) ise evlilik veya çocuk doğurmak yüzünden kariyerleri yarıda kesilir. Bu uygulamalar, kadınların tekrar evcil bağlılığa ve ikincileştirmesine zorla geri döndürülmesini kesinleştirir. Benzer şekilde devlet, kadınları siyasi olarak temsil edilme süreçlerinden mahrum bırakır ki, aslında bu süreçler, onların ev içi ve maaşlı çalışma sektörlerindeki durumlarını reformize etmelerinin yolunu açacak olan süreçlerdir.

Bu yaklaşımlar, eğilim olarak Yorumsamacı olmaktan ziyade, tamamen yapısalcı izlenimi vermektedir. Ancak, kilit fark şudur ki, ev içi sömürü; kadınların maaşlı çalışma ve siyaset gibi kamu alanlarından dışlanmasının sebebi olarak görülmektedir. Bu kuramsal eğilim, Walby'nin sonraki tespitinde daha açık hâle gelmektedir (1990). Burada, cinsiyet ilişkilerinde iki aşama veya an'ı kuramlaştırmaktadır: Özel (private) ataerkilliği ve kamu (public) ataerkilliği. Özel ataerkillikte, kadınların babaları veya kocaları

tarafından doğrudan sömürüsü söz konusudur. Burada, kadınlar kamu alanından dışlanmışlardır. Kamu ataerkilliğinde ise kadınlar kamu alanından dışlanmazlar. Fakat bu alan içinde ikincileştirilirler. Burada, kadın iş gücü hem ev hem de kamu alanında kolektif biçimde paylaşılır, sömürülür.

Walby'nin bu değişim hakkındaki açıklaması da yeni Weber'cidir. Değişim, ne Brenner ve Ramas tarafından iddia edildiği gibi kapitalist işletmedeki biyoloji ile işgücü arasındaki ilişkisinden kaynaklanır ne de Barrett'in iddia ettiği gibi, ailenin kapitalist sömürüsü olarak ortaya çıkmıştır. Kadınların kapatılmasına yol açan güç çalıcı bir süreç yüzünden meydana gelmiştir. Bu, 19. yüzyılın ortasında Batı'nın liberal demokrasilerinde ortaya çıkan "birinci akım feminizmi" olarak bilinen toplumsal harekettir. Walby bu değişimin, güç çalıcı bir süreç olarak, sıradışı bir şekilde başarılı olduğunu iddia etmektedir.

> Kadınlar, siyasi manada yurttaşlığı kazanmışlardır. Yüksek eğitim alma hakkını elde etmişlerdir böylece meslek sahibi olabilmişlerdir. Hukuk alanında kişilik oluşturma hakkını elde ettiler; yani medeni durumları ne olursa olsun, jüri olma hakkını, mülk edinme hakkını, elde ettiler böylece önem verilme hakkını da elde etmiş oldular. Evliliği hem yasal ayrılma, hem de boşanma ile terk etme hakkına sahip oldular.
>
> Bu, kayda değer bir kazanımlar listesidir. Kadınları, ev özel alanına mahkum eden ataerkil stratejinin yenilgisidir. Kadınlar, kamu alanına girmeye hak kazandılar ve vatandaş olmanın haklarını ve imtiyazlarını da kazanmış oldular. Artık kocaları ve babaları tarafından hukuki olarak ikincil duruma itilemeyeceklerdir (1990 : 191).

Öyleyse Walby'nin analizinde, yirminci yüzyılın kamu ataerkilliği, ondokuzuncu yüzyılın özel ataerkilliği üzerine yapılmış gerçek bir ilerlemedir.

Waters: Ataerkilliğin değişimi (permutations)

Waters'ın analizi (1989'a), Walby'ninki ile bazı bariz ortak özellikler taşır. Fakat, erkekçil egemenliğin kalıplarını ikiye değil dörde ayırmaktadır ve bu kavramın modern şartlar altında erkek egemenliğini tarif etmek için kullanılmasına karşı çıkmaktadır.

Düşünsel şemasındaki en genel terim "cinsiyet-sistemi"dir. Bununla şunu anlatmaya çalışır: İçinde biyolojik cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiği, kurumsallaştırıldığı ve erkekçil ve kadınsal cinsiyet kavramı olarak farklılaştırılan sabit bir kalıp içinde çoğaltıldığı, toplumsal ilişkilerden oluşan bir sistem. Tarihte hiç görülmemiş olmasına rağmen, özellikle de biyolojik çoğalma üzerindeki teknolojik kontrolün arttığı bir dönemde, bir toplumun çok az veya hiç cinsel farklılaştırma olmadan organize olması, kuramsal olarak mümkündür. Tipik olarak, cinsiyetler arasındaki ilişki, eşitsizlik üzerine kuruludur ve bir cinsiyet diğerine hükmeder. Ancak, cinsiyetler arasında eşitsizlik olmadan, cinsiyetlerin farklılaştırılması mantıkî olarak düşünülemezdir, aslında her halde yapısal olarak dengesizdir. Dolayısıyla, cinsiyet sisteminin üç tane mantıksal alt tipi vardır: Erkekçil ki bunda erkekler kadınlar üzerinde kontrole sahiptir, kadınsal ki bunda kadınlar erkekler üzerinde kontrole sahiptir ve nötr ki bunda kontrol bakımından cinsiyetler aşağı yukarı eşit düzeydedir. En sık kullanılan ve siyasî anlam taşıyan kullanımında, "ataerkillik" terimi, Waters'ın bir "erkekçil cinsiyet-sistemi" olarak tanımladığı olgu için kullanılmıştır, bu da Waters'ın analizinin, büyük çapta geri kalan kısmını oluşturur. Ev ve kamu alanlarının ilişkisini iki boyut ile ele alır. İlk boyut, yapıların ve uygulamaların hangi ölçüde farklılaştırıldığıdır. Bu boyutun bir kutbunda ekonomi ve politika şeklinde ayrı yapılar yoktur, ama akrabalık ilişkisi içinde eriyen bir yapı vardır. "Ataerkil" terimini, bu yapısal düzenlemeler altında çalışan erkekçil cinsiyet-sistemleri ile kısıtlar; yani akrabalık uygulamaları tarafından ekonomik ve politik rollerin dağıtıldığı sistemler ile kısıtlar. Boyutun öbür kutbunda ise katılımcılar, politik, siyasî ve ekonomik ve ailesel uygulamalara, ayrılabilir gözüyle bakarlar ve devlet, üretim ve aile ilişkileri şeklinde, farklılaşmış yapılar vardır. Farklılaşmış toplumsal çevrelerde oluşan erkekçil cinsiyet sistemlerini tarif etmek için ise yeni bir terimi, "erkek erkilliği"ni (viriarchy)[64] önermektedir. Bir ataerkillikte kontrol, akrabalık sisteminin yaşça büyük üyelerine aittir; bir erkek erkillikte ise tüm yetişkin erkeklerin kolektif kontrolü vardır, fakat bu kontrol, onların akrabalık sistemi içindeki yerleri tarafından belirlenmez.

Ev ve kamu alanları arasındaki ilişkiyi kuramsallaştırmak için Waters'ın kullandığı ikinci temel nokta, ihtimaliyet ilişkileridir ki bu da neyin neye sebep olduğu boyutunu dile getiririr Bu boyutun ilk kutbu, kamu alanındaki cinsiyet ilişkilerinin organizasyonun ev alanındaki organizasyon ile belirlenmesidir ki bunlar direkt erkekçil cinsiyet-sistemleridir. Zıt kutup ise

daha karmaşıktır. Burada kamu alanı bağımsız hale gelir ve ev alanı en azından bir ölçüde "görünebillir" dir (contingent). İki alan arasındaki ilişki, bir çoğalma ilişkisidir, özellikle de kadınların kamu alanına engelli katılımının, evcil güç dağılımındaki eşitsizlik tarafından çoğalması yüzünden. Bu şekilde inşa edilmiş erkekçil cinsiyet sistemleri ise "geniş sistemler" olarak tanımlanır.

Ev-Kamusal Alanların Farklılığı

Contingency	Düşük	Yüksek
Ev-Merkezli	Direk ataerkillik	Direk erkekerkillik
Kamusal- Merkezli	Geniş ataerkillik	Geniş erkekerkillik

Şekil 8-2 Waters'ın ataerkillik ve erkekerkilciliğin şeması (Waters, 1989 b:1182)

Waters'ın erkek egemenliğin hüküm sürdüğü iki boyuttaki yaklaşımı şekil 8-2'de gösterilmiştir. Bu şekil 4 tip erkekçil cinsiyet sistemi getirmektedir.

Direkt Ataerkillik: Bu sistem

• *Direkt ataerkillik* Bu sistem, ev ve kamu alanı gibi farklılaşmalar olmadığı toplumlarda ortaya çıkar ve akrabalık sistemi içerisinde eşit olmayan siyasi ve ekonomik roller tahsis edilmiştir. Kadınların miras edinme hakları olsa bile asıl güç babadan oğla geçerek erkeklerde kalmaktadır. Kadınlar bir mülk gibi cinsel olarak, biyolojik ve üretken bir mal olarak tüketilmektedirler ve erkeklerin hakim olduğu bir şekilde değiş tokuşa tabi olmaktadırlar. Direkt ataerkillik sisteminde kadınlar dışlandığı kadar erkekler de kuşaktan kuşağa yönetimi devr almaktadır-yaşlıdan gence erkekler yönetmektedir-. Bunun için direkt ataerkilik sistemi, Maine'ın Weber ve Engels'in tasvir ettikleri ataerkillilik sistemlerine denk düşmektedir.

• *Geniş Ataerkillik*: Geniş ataerkillik sistemi, akrabalık sisteminin, büyük ölçekli politik düzenlemelere bölündüğü sistemler de gözükür. Politik liderlik hâlâ akrabalık ilişkileri temelinde yürümesine rağmen, ancak aristokrat sınıfının çok deneyimli üyeleri kural koyabilir. Kadın tamamıyla ev çevresine kısıtlandırılmıştır. Kadının ikinci plana itilmesi dini ideolojiler tarafından desteklenmektedir. Bunun en önemli örneği Avrupa feodalizmi zamanında (bütün eski tarıma dayalı sistemler gibi) görülmüştür.

• *Direkt erkekerkillik*: Bu sistem aileye dayalı burjuva sınıfları, üretim sınıfları, ufak çaplı, köylü sınıflarında görülmektedir. Bu sistemde erkekler, kadınları baba veya büyük babaları olarak değil, eşleri olarak baskı altında tutmaktadır. Erkekler kadınların iş güçleri, vücutları ve çocukları üzerinde mutlak hakimiyete dayanmaktadır. Kadınlar bir mal gibi alınıp satılmazken, özgür hareket edebilme hakları gerçekler ve yasa ile tanımlanmıştır.

Bu sistemin en önemli örneği, kadının direkt üretime katılmadığı büyük aile yatırımlarının görüldüğü Avrupa kapitalizminde görülmektedir..

• *Geniş Erkekerkil*: Bu sistemde kamusal alanı tamamıyla erkek tekelindedir. Bu kalıp üç temel formda şekil bulur. Birincisi erkekler ailenin maddi kaynağını sağlayarak kadını ev çevresine mahkum bırakmaktadır. İkincisi erkekler cinsiyet kavramının kültürel temsilciliğini üstlenmektedir. Üçüncüsü erkekler kamusal alanda kadınları tamamen dışlamaktadır. Bu sistem cinsiyet kavramına dayalı ev ve iş ayrımını tetiklemektedir. Günümüzde yaşadığımız gelişmiş kapitalist sistem bu sisteme en güzel örnektir.

Waters'ın düşüncesi, Walby görüşünden iki şekilde ayrılmaktadır. İlki, Walby ilkel ataerkilliği üç tarihsel aşamada incelemektedir. (Direk ve endirek ataerkillik, direk erkekataerkillik). İkinci farklılık ise Walby'nin evcil ataerkilliği, kamusal alandaki ataerkillikten tamamen ayırmasıdır.

Post Yapısalcı Kuramlar

İngilizce konuşulan çevrelerdeki feminist sosyolojinin ana ilkesi, kadın eşitsizliği ve sömürüsünün kalıplarını tanımlamak ve onu özgür kılacak yolları bulmaktır. Kadını, özgür kılmak için kadın ve erkeğin toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında eşit olarak görev aldığı yeni bir topluluk organize edilmelidir. Yorumsamacı ve bazı eleştirel feminist kuramlar iddia ederler ki cinsel farklılıklar ve eşitsizlikler doğal biyolojik olmaktan çok, toplumsal olarak yapılanmışlardır. Ve bu yüzden toplumsal olan yeniden yapılandırılabilmelidir.

Bu kısımda, kadın ve erkeğin temelde ve yapısal olarak birbirinden çok farklı olduğunu iddia eden bazı Fransız kuramlarını işleyeceğiz. Buna göre cinsler arasındaki ilişki eşitsizliğin tanımlayıcısı olmaktan çok, eşitsizliğin tamamlayıcısı olmalıdır. Bu argümanlar kimi bakımdan kadının erkek üzerinde egemen olduğu görüşünü yayar. Freud ve Lacan'ın (bölüm 4) görüşlerine tam zıt görüşlerdir. Bu kısa bölümde, işlenen düşüncelerin hiçbiri sosyolojik değildir. Tümü felsefi ve edebidir. Örneğin, Ciksous kendi konumunu sadece felsefi ve edebi eleştirici olarak değil, aynı

zamanda kurgucu olarak görmektedir. Farklı yazma tarzları, ona göre, yatırım yaptıkları ve üretim yaptıkları "ekonomiler" aracılığı ile betimlenebilir. Özellikle de cinsel güce dayalı ekonomiler üzerinde durmaktadır:

> Bu rejim, geçmişte sevgi ve arzunun konusu olarak görülürdü. Gerçekte ise bu, öznenin fiziksel enerjisi ile yönlendirilen ve bilinçli olarak yaşanan ve hırs, sevgi, iğrenmeye yatırım yapma gibi ekonomik bir benzetme ile ya da öznenin nesneye herhangi bir yatırım yapmaması olarak tanımlanabilecek hayatın ya da cinsel hayatın sevgisidir (Conley, 1984:130).

Erkekçil cinsel güce dayalı ekonomi kavrayıcı ve suçlayıcı iken kadınsal ekonomi maceraperest ve vücudun satılması şeklindedir (Conley, 1984:133). Ancak, bu ekonomiler direk olarak cinsiyet yapısı ile alakalı değildir. Çünkü, herbiri cinsiyetsiz (biseksüel) araçlara sahip olup iki ekonomiden herhangi birinde yer alabilirler. Yine de dişi cinsel güce dayalı ekonomi kadınlara daha yakındır. Buradaki tehlike eşit katılımı tamamlayabilmek için kadınların erkeksileşmeye başlamasıdır. Bu yüzden kadınlar, yazma ve diğer araçlar yardımıyla dişil ekonomiye açıklık kazandırarak, ısrarlı bir şekilde kendileri olmalıdırlar.

Irigaray (1985) cinsel güce dayalı bu ekonomiye çok daha psikolojik açıklamalar getirmiştir. Ona göre, dişil cinsellik, her zaman erkek terimleriyle açıklanmıştır. Kadınlar sömürülmektedir, çünkü vücutlarında cinselleştirilmiş tek yerleri klitorisleri ve vajinalarıdır: Klitoris yalnızca mastürbasyona yarayan minyatür bir penis olarak düşünülmüştür. Vajina ise yasak elin yerine zevk vermek için bir şey geçmesi gerekince erkek organına sağladığı yer için kıymetlidir. Başlığı Tek Olmayan Bu Cins (This Sex which is Not One) olan çalışmasında kadın cinselliğini vajina dudakları ile tanımlar:

> Kendi içinde gösterilecek hiçbir yanı olmayan bu organ, bir biçime de sahip değildir. Ve eğer bir kadın tam olarak tamamlanmamışlığından zevk alıyorsa ki, bu ona organının kendi kendine üst üste dokunma imkanı verir, sonsuz olarak, kendisi tarafından o zevk penise imtiyaz tanıyan medeniyet tarafından reddedilir. Yalnızca tanımlanabilir forma verilen değer, kadın otoerotizmini dışlar. Formun bir olması bireyin erkek cinsel organına verilen adın, gerçek anlamının bir olması ayırıcı ve

> bölücüdür. Fakat neyin dokunduğunu neye dokunulduğundan ayırma imkanı tanımayan en az iki dudağın teması kadını kendisi ile temas halinde tutar (1985:26).

Kadın cinselliği her yerde ve sürekli olabilir. Bu da dişi bilincinin neden sürekli olduğunun açıklanması olabilir. Ayrıca, bu kadınların mantıksal olmaktan çok neden duygusal ve kaprisli, çelişkilere neden toleranslı davrandığının açıklamasıdır.

Ataerkil toplumlar kadınların bu özelliklerini, onları mal gibi kullanarak baskı altında tutmak içim kullanmaktadırlar (Irıgaray, 1985:170-97). Toplumda kadın, mal ve benzeri gibi el değiştirmelerinin hepsi, erkekler arasında olmaktadır. Erkekler, enses tabu kurallarına uyarak, kadınların cinsel ve doğurganlık kapasitelerini birbiriyle arasında alıp verebilirler. Bu tür toplumlar erkekler arasındaki homosekssualliğin[65] değerlendiği toplumlardır. Erkekler diğer erkekler ile alışveriş yapabilirler ki, alıverişin konusu kadınlardır. Erkekler özne, kadınlar nesnedir. Tüm toplumlarda kadınlar cinsel obje olarak değerlendirilmekte olup genelde üç role soyundurulmaktadır. İlki doğurganlık ve çocuk bakımı özelliklerinden anne olmak, ikincisi cinsel hazzı henüz yaşamamış bir bakire olmak üçüncüsü cinsel haz ve mutluluk veren fakat hiçbir şey almayan fahişe olmaktır.

Kristeva (1986) kendisi Ciksous ve Irigaray' dan farklı olarak tanımlamıştır. O sadece ataerkil gücü incelemek yerine bütün tekel güç yapıları[66] üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine de onların konumuna uygun bir konum edinmiştir. Şaşırtıcı ve üretken bir şekilde kadın ve erkek arasındaki farklılıkları zaman boyutları yardımıyla açıklamaktadır. Erkekler zamanın doğusal bir uzantısı gibidirler. Onlarda tarihin tekerrür etmesi gibi bir kavram söz konusu değildir. Kadınlar zamanın dairesel boyutu gibidirler. Çünkü onlarda adet gibi kendi ritmik bir şekilde tekerrür eden olaylar vardır. Erkeğin zaman boyutu sınırsız ve limitsiz iken kadının zamansal boyutu sınırlı fakat zevkli ve özgürleştiricidir.

Kristeva, kadın hareketlerinin gelişimini bu fikir yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Feminizmin ilk dalgası kadını tarihin doğrusal zamanda konumlandırmak ve ona politik ve toplumsal haklar kazandırma arzusundan doğmuştur. İkinci dalga ise (1968 sonrası) kadın psikolojisine ve onun sembolik ifadelerine bir ses vererek kadınların durumunu evrenselleştirip belli tarihsel yerleri aşmaya çalışır. Ciksous ve Irigaray'ın aksine, psikoloji ve sembolizmi her zaman birbirine bağlı olarak düşünür. Yeni feminizmin metinleri karşı bir ideoloji yaratmak için kadınsal subjektifliği kullanır,

eskilerinin yerine geçmesi için yeni bir din icat eder. İstenen sonuç cinsiyet farklılıkları üzerine ısrar etmeyi değil, her bireyde farklılıkları içselleştirilmesini önerir ki, bu farklar yok olsun.

Sonuç

Özet:

1- Tarihsel süreçte sosyolojik kuram, cinsel farklılıkları, doğal ve değişmez veya daha genel anlamda "cinsel kör"lük içinde ele almıştır. En önemli istisna Engels'in ailenin gelişimi hakkındaki görüşüdür; buna göre kapitalizmin etkisindeki tek eşli ilişkiler de, erkek baskısının farklı bir biçimidir.

2- Feminist kuramın sosyolojik kurama yaptığı en önemli katkı, toplumsal cinsiyetin yapısal olarak mı belirlendiği yoksa toplumsal olarak mı yapılandığı gibi bir tartışma dahilinde konuyu tartışmış olmasıdır. Bu tartışmanın merkezindeki öncelikli kavram ataerkilliktir, bu kavram Millett tarafından ortaya atılmıştır.

3- Firestone, Eisenstein, Ortner, Brownmiller vd., gibi biyolojik yapısalcılar, bir toplum ve kültür içindeki erkeklerin yaptıkları baskılar direkt olarak genetik ve fizyolojik farkların bir sonucudur. Bunun siyasi sonucu, cinselliğin ve yeniden üretimin/doğurmanın yeniden yapılanmasıdır.

4- Mitchell ve Chodorow'un piskoanalitik görüşü kendi içinde daha sosyal olup, yetişkinlerin davranışlarındaki farklılıkları çocuk büyütme uygulamaları ile bağlamaktadırlar. Ne var ki, sonuç olarak şu ortaya konulmuştur: Farklılıklar (eğer eşitsizlikler denmese), Oedipal dönem var oldukça kaçınılmaz olacaktır.

5- Barrett, Delphy ve diğerlerinin eleştirel yapısalcılığı, toplumsal cinsiyet ile ilgili diğer üç yapısalcı yaklaşımın en sosyolojik olanıdır. En önemli kuramsal sorunu, sınıf yapısının toplumsal cinsel ile kapitalizmin ise ataerkillik uzlaşmasını sağlamaktır. Bu sorunu genellikle ikili bir yaklaşım sunarak çözmektedirler ve her bir yaklaşımın da eşit toplumsal etkiye sahip olduklarını ileri sürmektedirler. Bununla beraber, ataerkilliğin hakim sııf lehine ideolojik ve yeniden üretimsel işlevler üstlendiğini göstererek sınıfsal bir düzeye indirgemişlerdir.

6- Yapısal yaklaşıma birincil alternatif, yeni-Weberci sosyal yorumsamacılıktır. Burada erkek ve kadının farklı çıkar grubu oluşturdukları düşünülmektedir. Ataerkil, erkeklerin kadınlara karşı kurdukları toplumsal kapanma (clousure) olarak yeniden yorumlanmaktadır.

Yorumsamacılar ataerkil yapının aldığı çeşitli modelleri gözden geçirmiştir. Önemli siyasi sonuçlardan birisi kadınların erkekçil toplumsal düzenlemeleri el atarak kendi koşullarını ve değiştirebilecek olmalarıdır.

7- Son zamanlarda ortaya çıkan diğer bir alternatif ise post-yapısalcılıktır. Bu akımda, kuramcılar, toplumsal cinsiyeti, yapısal nitelikte kaçınılmaz ve nüfus edilemez sembolik bir düzen olarak görmektedirler. Bunun siyasi sonucu, erkekmerkezcil (phallocentric) sembolizmin yapısını bozarak (deconstruct) kadıncılaştırılmış sembolik bir düzen ile bunu değiştirecek olan radikal feminizmdir.

Eleştiri:

Yukarıdaki özetten de anlaşılacağı gibi, feminist kuramda birbirleri ile çelişen üç ana akım vardır. Bunlar bir dizi halinde ortaya çıkmışlardır ve günümüzde de kuramsal ve uygulamaya dönük zor seçenekler sunmaktadırlar. Bunlar;

1. Eşit Olmayan Fırsatlar Kuramı (Liberal Feminizm): Bu hareketler, kadınların oy kullanma hareketi olarak ortaya çıktı ve kadınların, kamu hayatına katıma konusunda erkekler ile aynı haklara sahip oldukları fikrini yerleştirdi. Temel cins farklılıklarına ilişkin herhangi bir iddiada bulunmamışlardı ve erkek egemenliğini ve başarısını kabul etmişlerdi.

2. Eşitsiz Güç Kuramları: (Sosyalist Feminizm) Bu akım, liberal feminizm akımın karşısında yer almaktadır. Eğer bir kimse karşılaştığı fırsatları kullanabilecek durumda değilse bu fırsatlardan ayarlanmanın olanaksız olduğunu belirtmektedirler. Ataerkillik de bireylerin bilincine bu şekilde yer tutmaktadır. Sosyalist feminizm, toplumu kadın eşitliğini önleyici bir örgütlenme olarak görmektedir; çünkü, erkekcil çıkarlar ya da buna benzer uygulamalar kapitalizmin hizmetinde işlemektedir. Kadın eşitsizliğine getirilebilecek tek bir çözüm, genel sosyalist devrimdir.

3. Farklılık Kuramları: (Radikal Feminizm) Burada tartışılanlar, kadın ve erkeğin öznelliklerinin ve icraatlarının temelinde varolan temel kaçınılmaz farklılıklardır. Erkeklerin kadınlara göre üstünlükleri kabul edilmiştir; çünkü erkeklerin öznellikleri ve icraatları güce ve maddeye yönlendirilmiştir ve bu duygusallıktan ve paylaşımcılıktan daha önce gelmiştir. Bu sorun için iki pratik çözüm önerilmektedir. Birincisi, radikal cinsiyetsizliktir; yani, farklılaşmanın ortadan kakabileceği noktaya kadar farklılaşmaları aşırı şekillere eriştirmek öyle ki, iki cinsten daha fazla cins ortaya çıkabilsin. Bu durumda, kadın ve erkeğe ait özellikler aynı anda bir tek kişide toplanabilsin. İkinci olarak, kadınlar erkekler ile bağlantılarını

kesmelidirler; doğurma süreci bir tek cinse bağlı olarak oluşmamalıdır, bunun için, 'yapay' doğurma ya da 'tüp' doğurma teknikleri geliştirilmiş bulunmaktadır.

Farklılıklara eğilen kuramlar feminist kuramı bir tür ikilemlere itmektedir. Temel cinsiyet farklarının olduğunu kabul etmek ataerkil hakimiyetin meşruluğunu sürdürmesine yardımcı olacaktır. Fakat bu farklılıkları inkar etme de erkek merkezcil kültürel tanımlamaları kabul etmemizi gerektirecektir. Bundan sonra ortaya çıkabilecek feminist düşünce bu tür bilinçlenmenin ve icraatların konu dışı bırakılıp bırakılması ve erkekcil olmayan uygulamaların kurumsallaşıp kurumsallaşmaması gerektiği gibi konuları inceleme altına almalıdır.

Daha Fazla Okuma İçin

En faydalı genel giriş H.Eisenstein'ın Contemporary Feminist Thought (1984) kitabıdır. Feminist kavramla ilgilenen herkese Brownmiller's Against Our Will (1975), de Beauvoir's The Second Sex (1972), Friedan'ın The Feminine Mystique (1963) ve Millett'in Sexual Politics (1971) adlı kitaplar önerilebilir.

Engels'in The Origin of the Family, Private Property and the State (1975) isimli kitabı feminist olmayan bir yazarlarca kaleme alınan bir kitaptır.

Daha açık sosyolojik kuramlar için; piskoanalitik feminizm üzerine; Chodorow, Feminizm and Psychoanalytic Theory (1989); Marsist Feminizm üzerine, Barrett, Women's Oppression Today (1980) ve Delph, Close to Home (1984) ve yeni- Weberian feminizm üzerine; Kanter, Men and Woman of the Corporation (1977) ve Walby, Theorizing Patriarchy (1990). Brenner ve Ramas'ın Rethinking Women's Oppression(1984) adlı kitaplarında farklı ve çeşitli yaklaşımlar saptanabilir.

9

Farklılaşma ve Tabakalaşma

Bu bölüm, **Recep Ercan - Gazenfer Kaya** tarafından çevrilmiştir.

Toplumsal cinsiyet kuramlarının, modern sosyoloji kuramına etkisinin yeni olması kadar, farklılaşma ve tabakalaşma kuramları da sosyoloji disiplininin kendisi kadar eskidir. Bu kuramlar, günümüzdeki kapitalizm, sanayileşme, demokratikleşme, modernleşme ve laikleşme gibi olguların çıkış noktası olarak tanımladığımız ve birçok geleneksel kalıpları toplumsal yapıdan silip süpüren, büyük değişikleri konu edinen klasik kurucu ataların belli başlı ilgi alanlarıydı.

Özellikle iki gelişme, klasik sosyolojik düşünce üzerinde etkili olmuştur. Birinci olarak, toplum önceleri olduğundan çok daha karmaşıktı. Bireyler çok yönlü rollerin taşıyıcılarıydı ve toplumsal birimler gittikçe artan bir şekilde bireylerin eylemleri konusunda uzmanlaşmışlardı. Özellikle akrabalık, günümüzde aileler kadar fabrikalar, hükümetler ve okullar etrafında da kurulan toplumsal yaşamı örgütleyen temel ilkelerden birisi değildir artık. Bunlar toplumsal yaşamın öğelerini zaman ve mekan içinde özel alanlar haline getiren ayrımlar ve farklılaşmalardır. Bu yeni toplumun ikinci özelliği de üyeleri arasında çok derin maddi eşitsizliklerden olumsuz etkilenmiş olmasıdır. Üstelik bu tür eşitsizlikler, aristokrat ve köylülerin sabit statülerinden kaynaklanmamaktadır. Fakat, bunların çoğu temelde ekonomiktir; mülkiyet ve gelir ile ilişkilidir ve bu yüzden sınıfsal eşitsizlikleri doğurmuşlardır. Hem statü hem de sınıfın her ikisi de bir tabakalaşma fenomenidirler, toplumun büyüyen hiyerarşik saflara bölünmesiyle ortaya çıkmışlardır.[67]

Farklılaşma büyük çapta işlevsel doğrultularda yer almaktadır. Öyle ki, roller, ortaklık olgular (collectivities) vb. sisteme katkı yaptıkları ölçüde vardırlar. Roller ve ortaklıklar birbirlerinden bağımsız hareket ettikleri zaman resmi olarak daha özerk ama, maddi olarak birbirine daha çok bağlanırlar. Farklılaşmanın, bu nedenle, yatay ya da yana genişleyen farklılaşma olarak adlandırılması işlevseldir. Çünkü, farklılaşma bir toplumsal birime, diğeri üzerinde ayrıcalık tanımaz. Genel bir ifadeyle

'yapısal farklılaşma' budur. Farklılaşma kuramının özellikleri özet olarak aşağıda belirtilmiştir:

1. Toplumsal değişimin yönü daima artan farklılaşmaya doğrudur.

2. Farklılaşma toplumsal yapı birimleri arasında ayrım anlamına gelmektedir. Bu tür birimler, kuruluşlar, topluluklar, meslekler, insanlar, durumlar, görevler, gruplar, kategoriler veya sistemleri içerebilirler. Ayrım çoğu kez birimlerin belli yer ve zamanda farklılaşması anlamına gelmektedir.

3. Artan farklılıkların merkezdeki alanı, işbölümü ya da rol görevlerini farklılaştıran dağıtımlardır. Bu alanın iki yönü vardır: Kişiler için toplumsal rollerin paylaştırıldığı toplumsal işbölümü ve görevlerin roller içinde sınırlandırılmış faaliyetlere ne ölçüde tahsis edileceğini belirten teknik işbölümü.

4. Farklılaşma bütünleşme sorunlarını ortaya çıkarır. Bütünleştirici harç, çoğunlukla farklılaşmayı artıran oldukça genelleştirilmiş değerler ve düşünceler olarak kuramlaştırılır. Bunlar farklılaşmanın meydana getirdiği toplumsal deneyim çeşitliliğini aşarlar. Bazı kuramlarda bu, ideoloji, diğer kuramlarda da ortak kültür yahut egemen değer sistemi olarak adlandırılır.

5. Kuram, farklılaşmış toplumsal birimler arasındaki kaynakların mübadelesi ve bu mübadelenin nasıl düzenlendiği ve dolayımlandığı (mediated) üzerine odaklanmıştır.

6. Toplumsal değişim süreci, bir dizi devrelerden yahut aşamalardan geçerek evrimsel bir yön alır; bu süreçte her aşama maddi bakımdan bir öncekilerden daha pozitiftir.

Tabakalaşma kuramı genellikle güç ve yapı üzerinde odaklanan sosyologlar tarafından ele alınmaktadır. Tabakalaşma, sınıf, çıkâr grupları, statü, ırksal eşitsizlik, etnik eşitsizlik ve cinsiyet eşitsizliği olarak adlandırdığımız temel fenomenleri açıklama ve anlatmada kullanılır. Bir önceki bölümde cinsiyet eşitsizliği ve kısmen ırksal ve etnik eşitsizliğin genel kuramı ele alındığı için, burada sınıf ve statü kuramları üzerinde duracağız. Konuyla ilgili tartışma şunları ileri sürmektedir:

1. Tüm toplumlar, toplumsal eşitsizlik kalıplar içinde karakterize edilir. Asgari olarak, bu tür toplumsal eşitsizlikler bir dizi derece farklılıkları sıralamasından oluşmaktadır. Bu dereceler yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir düzenlemenin olduğu mekansal bir benzetme ile kavramlaştırılabilir. Azami olarak da toplumsal eşitsizlik, başkalarının çıkarlarını doğrudan gideren ve

kendi çıkarlarını ilerletmeye çalışan, çarpışan gruplar arasında sıfır toplamlı/elde var sıfır gibi (zero sum) bir yarıştır.

2. Tabakalaşma, toplumu biri diğerine kapalı parçalara ayırmaktadır. Bundan dolayı, herhangi bir birey, genelde diğer tabakaların üyeleriyle olandan daha çok kendi tabakalarının akran üyeleriyle ortak şeylere fazla sahip olacaktır.

3. Tabakalaşmanın, mülkiyet farklıllıkarı ve/veya maddi ödüller elde etme gibi, maddi yönleri her zaman vardır.

4. Aynı zamanda tabakalaşma her zaman için güç'le de ilgilidir; toplumun bazı kesimleri diğerlerinden daha çok güce sahip olabilir. Ve bu gücü diğer tabaka üyelerini sömürmek için kullanabilir.

5. Bir çok kuramda tabakalaşma, statü açısından da düşünülmektedir; bu da toplumun farklı kesimlerine verilen normatif ya da ahlaki onay düzeyinde farklılıkları içermektedir.

6. Tabakalaşma kalıpları, yeniden üretilecek veya nesillere aktarılacak biçimde istikrarlıdır. Bu demektir ki herhangi bir bireyin maddi ödüllere, ahlaki onay olmaya ve güce ulaşma olasılığı, ailesinin üye olduğu tabakaca (kısmen) önceden belirlenmektedir.

7. Üst tabaka üyeleri, alt tabakayı daima dışarıda bırakmaya ve sömürmeye çalışırlarken, alt tabaka üyeleri ya üst tabakanın sınırlarına nüfuz etmek isteyecek ya da hiyerarşiyi kendi tabakası yönünde kökten değiştirecektir. Tabakalaşma sistemleri bundan böyle bilindiği gibi yarışma ya da mücadele ile karakterize edilmektedir/tanımlanmaktadır.

FARKLILAŞMA

Yukarıda gösterildiği gibi, farklılaşma kuramı, sanayi ve demokratik devrimler diye adlandırdığımız 19. ve 20. yüzyılın temel toplumsal değişiklikleri bağlamında ortaya çıkmıştır (bkz Nisbet 1966).

Sanayi devrimi, üretimin, kesin olarak ev içi alandan ayrıldığı, ekonomik hayattaki değişimler anlamına gelmektedir. Bu devrim büyük ölçekli ortaklıklar içinde, bilinçli bir şekilde düzenlendi ve buralarda, cansız güç kaynaklarına dayanan makineler kullanıldı, yani bütün bu olup bitenler hep fabrikalarda gerçekleşti. Bununla birlikte, bu gereğinden fazla basitleştirilmiş bir açıklamadır. Çünkü sanayileşme, yani zamanda tarımsal ekonomik etkinlikleri ve bürolardaki hizmet üretimini de içine alan bir süreçtir. Buralarda da ekonomik hayatın düzenlenmesi, daha müşterek (collective), daha bilinçli düzenlenmiş, daha makineleşmiş ve daha çok ev hayatından ayrılır hale gelmiştir.

Politik alanlardaki paralel ilerleme genellikle demokratikleşme olarak nitelendirilmektedir. Demokratikleşme, devletin merkezileşmesi anlamına gelmektedir ve vatandaş olarak tanımlanan öznelere hesap vermeyi de içeriyordu. Vatandaşlar hiç olmazsa kuramsal olarak devleti kontrol edebilir ve böylece kendilerini onun müşterisi durumuna getirebilirler ki, bu da giderek, devletin, vatandaşların taleplerini yerine getirme bakımından gittikçe artan bir şekilde sorumluluk üstlenmesini gerektirir.

Sosyolojik kuramın kendi önüne koyduğu, başlıca görevlerinden biri bu genel değişim süreçlerinin kavramlaştırılması ve açıklanmasıdır. Farklılaşma onları kuşatan en genel ve soyut sosyolojik kavramdır. Toplumsal düzenlemeler, yapı parçalarının az veya çok birbirinden ayrılabildiği noktaya kadar sürdürülebilir. Bu ayrım, birçok şekilde başarılabilir; zaman ve mekan bağlamında olabilir, örneğin, iş ve ev hayatı arasında modern farklılaşma gibi; ya da etkinliklerin dağıtılması bağlamında olabilir, örneğin, aile hayatında erkeklerin araçsalcı etkinlikleri ile kadınların duygusal etkinlikleri arasında ki ayrım gibi; aynı şekilde ilişkilere, hareketliliğe ya da ödüllere ulaşmaya konulan toplumsal engeller de bu ayrımı etkiler, örneğin, eskiden, ABD'nin güneyindeki beyaz siyah ayrımında olduğu gibi.

Artan farklılaşmanın, çoğunlukla, kalıcı ve genel olduğu düşünülmektedir. Örneğin, bir çok toplumsal ilişkinin gittikçe biçimsel/resmi (formal), mesafeli ve orta yollu olma özelliği taşıyan kişiler arası ilişkiler bu şekildedir. Öyle ki, insanlar artık, ortaklaşa toplumsal düzenlemeler içinde değil de daha çok bireyselleşme içinde hareket etmektedirler. Artan farklılaşma, toplumsal rollerde değişmelere karşılık sağlar. Toplumsal roller eylemlerinde daha özelleşmiş olurlar. Gittikçe daha dar bir çalışma alanında odaklanan topluluklar etkinliklerinde özelleşirler. Örneğin; perakende satış dükkanları, Baptist kiliseleri, tv istasyonları, mavi-yakalı sendikalar, faaliyetlerinde yüksek derecede uzmanlaşmışlardır. Ve kültür düzeyinde ise, farklılaşma, hem bildiğimiz bilim, din, sanat ile ahlak arasındaki ayrımdan kaynaklanan farklılaşma olabilir hem de yüksek kültür ve popüler kültür gibi sıralanmış kültür parçaları arasında görülebilir.

Bu kısım, her zaman yaptığımız gibi, klasik dönemin temel savlarını içeren bir giriş ile başlamaktadır. Genelde olduğundan daha çok, Marks, Durkheim ve Weber'in temsil ettiği "kutsal üçleme"yi (holy trinity) içerecek, fakat aynı zamanda Spencer'a da yer verilecek. Marks ve Weber araçsal farklılaşmayla daha çok ilgiliyken, Spencer ve Durkheim işlevselci

kampta yer almaktadırlar. Bundan sonra da modernleşme kuramının incelenmesine geçilecek ki bu kuram da temel olarak yapısal-işlevselci farklılaşma kuramıdır. Burada, modern kuramsal dönemin temsilcileri olarak, Levy Moore, Smelser ve Parsons'un çalışmalarına bakacağız ve günümüz temsilcileri olarak da Bell, Aleksander ve Luhmann'ın yeni işlevselci sunumlarını analiz edeceğiz. Ayrıca, post-sanayileşme, post-modernleşme ve küreselleşme olarak bilinen çağdaş eğilimler üzerinde odaklanan kuramların bir tekrarı da olacak.

Temel savlar/düşünceler

Burada, Spencer'in eserinde ki farklılaşma kavramının kaynaklarını tanımlıyoruz ve bunun Durkheim tarafından ayrıntılı hale getirilmesini izliyoruz. Marks ve daha sonraları Weber tarafından ele alınan eleştirel farklılaşma yaklaşımını da inceleyeceğiz.

Spencer: Kuramsal ahenk

Spencer'in toplumsal değişmeye bakışı birçok açıdan saf (naive) olmasına rağmen, farklılaşma düşüncesinin sosyolojiye sokulmasından sorumlu tutulmuştur. Spencer, toplum ile biyolojik organizmaların evrimleşmesi arasında basitleştirilmiş bir benzetme kurmuştu. Gerçekten de evrim düşüncesini başlatmış ve 'en uygun olanın soy sürdürmesi' kuramı, sonradan Darwin tarafından benimsenmiş ve biyolojik evrim üzerinde muazzam bir etkisi olmuştu. Toplumsal Darwinizm olarak anılan akım ölümünden çok sonraları, biyolojik Spencerizm olarak devam etmiştir. Sosyolojik düşüncesinin saflığı savunulmak istense, hatırlanmalıdır ki, Spencer'in değindiği toplumsal bilim çok az miktardaydı ve buna rağmen, bugün bile tam bir kuramsal yorumunun yapılması mümkün olmayan genel toplumsal değişimden bir anlam çıkarmaya çalışıyordu.

Herbert Spencer (1820-1903)
Spencer, İngiltere'de Derbyshire'da doğdu. Protestan bir rahibin oğluydu. Sen Mikas yerel Anglikan okuluna devam edemeyince bunun yerine eğitimini özel öğretmenlerden aldı. Bu nedenle, klasikler yerine matematik ve fen bilimleri üzerine yoğunlaştı. Bu onu demir yolu mühendisliğinde erken bir kariyere yöneltti. Yine de, sonuçta part-time gazetecilikle geçimini sağladı ve radikal gazete *The Ekonomist*'te ikinci editörü olarak çalıştı. Aile mirası Spencer'in hiç fakir düşmemesini sağladı ve romancı Mary Ann Evans (George Eliot)'la 1850'lerde kısa bir arkadaşlığı olmasına rağmen 'hiç aşık olmadım 'dediği söyleniyor. Daha sonraları hem kötü hem de iyi olaylar oldu. Ciddi evhamlara ve uykusuzluğa neden olan ve otel odalarında kendi kabuğuna çekilmiş yalnız bir yaşama sürükleyen nevrotik bozukluklara yenildi. Yine de İngiltere ve Amerika'da şöhret ve servet kazanarak muazzam bir yayın başarısı sağladı. Bütün bilimsel ve üniversite şereflendirmelerini reddetti. İleri yaşta öldüğü zaman kurumsal bilimin zengin ve çok bilinen kişisiyd

Kaynaklar: Coser (1977:102-7); Raison (1969:76-83)

Spencer değişim sorununa ilk yaklaşımını büyüme kavramı aracılığı ile yapmıştır (1969). Önceki evrimsel süreci izleyen toplumlara kıyasla 19. yüzyıl toplumundan oldukça etkilenmiştir. Spencer'e göre büyüme, bir araya gelme (*compounding*) ve yeniden bir araya gelme (recompounding) gibi tarihsel süreçler ile gerçekleşmiştir. Toplumlar ilerleyen bir yoğunlukta birleşiyorlar ve daha geniş hale geliyorlar. Toplumsal olarak daha sıklaşırlarken (denser) bir toprak üzerine yayılmıyorlar ve içsel olarak daha tutarlı ve sağlam oluyorlar.

Bununla birlikte:"evrimin temel ayırdedici özelliği olan bütünleşme temelinde [toplumlar], ikincil ayırdedici özellik olan farklılaşmayı da büyük ölçüde sergiliyorlar" (1969:31). Toplumlar büyüdükçe ve daha dengeli ve kararlı oldukça bölümler arasındaki farklar artar ve böylece bir toplum büyümek için, daha da karmaşıklaşmalıdır (1969:31). Toplumsal birimler arasındaki farklılaşma genelden başlayarak özele doğru gider. Ayrışan ilk yerleşik birimler zirai ve endüstriyel kuruluşları, haberleşme araçları ve bunlar gibi koordine eden yönetim kuruluşlarıdır. Yönetim, içsel olarak, siyasal, askeri ve dini birimlere ayrışır ve bu alt birimler daha fazla farklılaşırlar.

Burada, Spencer işlevsel farklılaşmanın çözümlemesinde daha sonraları kritik önem kazanacak olan bir konuyu ortaya koyar. Toplum büyüdükçe ve farklılaştıkça, bütünleşme kalıpları da değişmektedir. Toplumun öğeleri yapısal olarak benzeşirlerse, örneğin nispeten benzer şekilde organize edilmiş küçük kabilelerden oluşmuşlarsa, aralarında bağımlılık ilişkisi olmaz. Bu anlamda, toplum 'yaşamsal bütün'lük oluşturmaz (1969:151) ve gerçekten de, kaynaklara yönelik çatışma ve çarpışmalarla parçalanabilir. Fakat; "toplumun parçalara ayrılmış kısımları, farklı işlevleri üzerine aldıkça, birbirine bağımlı hale gelirler ve böylece birinin zararı diğerini incitir; bu nedenle, oldukça gelişmiş-büyük toplumlarda düzensizlikler genel endişe kaynağıdır"(1969:151). Spencer, burada toplumun birimleri uzmanlaştıkça, her biri diğerleri tarafından yapılan işlevleri yapamaz hale gelir ve her biri diğerine bağımlı hale gelir diyor. Toplumsal birimler arasında doğal uyum/ahenk arttıkça onlar karşılıklı dayanışmaya mecbur bırakılıyorlar.

Bu açık ve kesin ifade, Spencer'in 'askeri' ve 'endüstriyel toplumlar' arasında en önemli ayrımının ne olduğunu özetlemeye olanak sağlar. Askeri toplumlar yukarıda açıklanan doğal uyumun ortaya çıkmadığı nispeten

gelişmemiş toplumlardır. Askeri toplumlar farklılaşma derecelerini ortalama düzeyde tutarlar. Hayatta kalmak için yeterli ölçüde olanlar böyle yaparlar; çünkü, kaynaklarının ve enerjilerinin büyük kısmını civar toplumlara karşı düşmanca askeri harekete tahsis ederler. Askeri toplumlar daha sonra merkezi ve diktatör yönetim temsilcilikleri geliştirecekler ki toplum savunması yönünde kaynaklara sahip çıkmak ve koordine etmek arayışında olsunlar. Bu tür koordinasyonlar, sabit toplumsal statüler, kolektif girişimin kamusal sahipliği, toplumsal hareketliliğin yokluğu ve ekonomik/siyasi manada kendi kendine yeterlilik şeklinde sonuçlanacaktır.

Buna karşıt olarak; endüstriyel toplumlar oldukça gelişmiştir. Sonuç olarak bu, büyük oranda ve yüksek derecede bir farklılaşma sergiler. Bir toplum büyük ölçüde bireysel özgürlük tarafından karakterize edilir ve bundan dolayı yönetim sadece halkın genel iradesini düzenlemek için var olur. Toplum oldukça farklılaşmış olduğu için, idarenin bireysel çıkarlar üzerinde herhangi bir yönlendirici gücü toplumsal yıkımla sonuçlanacaktır. Daha doğrusu çıkar grupları bir anlaşmaya varmak için birbirleriyle müzakere etmelidirler. Aynı şekilde, mal ve hizmetlerin dağılımı zorlama yerine serbest ve anlaşmadan doğan değiş-tokuş yetkisiyle yerine getirilir. Buna uygun olarak, özel mülkiyet ve girişimin kontrolü desteklenir. Buna karşılık, mesleki statüler miras kalmaz, kazanılır. Böylece, mesleki değişkenlik mümkün hale gelir ve diğer toplumlarla ilişkiler düşmanlık, savunma ve kendi kendine yeterlilik yerine ticaret ve diplomasi temelinde gerçekleşir. Genellikle sanayi toplumu maddi yönelimlidir. Özel olarak mülk edinilmiş mal ve ticaretten kaynaklanan çıkarlar üzerinde yoğunlaşır.

Spencer'in toz-pembe vizyonu, piyasa demokrasisinin ideolojisi olarak olağanüstü tanıdık hale gelmiştir. Ve gerçekte Doğu Avrupa'nın önceki askeri (militan) toplumlarının milyonlarca üyesinin esin kaynağı olmuştur. Bu toplumlar; 20. yüzyılın sonunda kökten bir şekilde değişti. Yine de 19. yüzyılın sonunda bile malum toplum geçerliliği konusunda genel bir şüphe vardı. Asıl zorluk, toplumun farklılaşmış çıkarları arasında doğal uyumun nasıl sağlanacağıdır. Ve önceki bölümde söz edilen dayanışma konusu Durkheim'in toplumsal sistem kuramının merkezi odağıdır (1933). Gerçekten de Spencer, Durkheim düşüncesi için başlıca esin kaynağı ve odak noktasıdır.

Durkheim: Kolektif bilinç

Durkheim ve Spencer arasındaki fark iki noktada ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Durkheim büyümenin doğal bir sonucu olarak artan farklılaşmayı

göstermez fakat, büyümenin daha şiddetli olması için çaba gösteren ve giderek artan uzmanlaşmanın toplumsal yoğunluğu artırdığı fikrine katılır. İkincisi, endüstriyel toplumun farklılaşmış bölümleri arasında bütünleşme, özgür sözleşmenin basit bir sonucu değil, fakat sözleşmenin şekil ve uygulamasını açıkça belirten yeni ahlaki kalıpların sonucudur. Şimdi Durkheim'in düşünce akışını izleyebiliriz

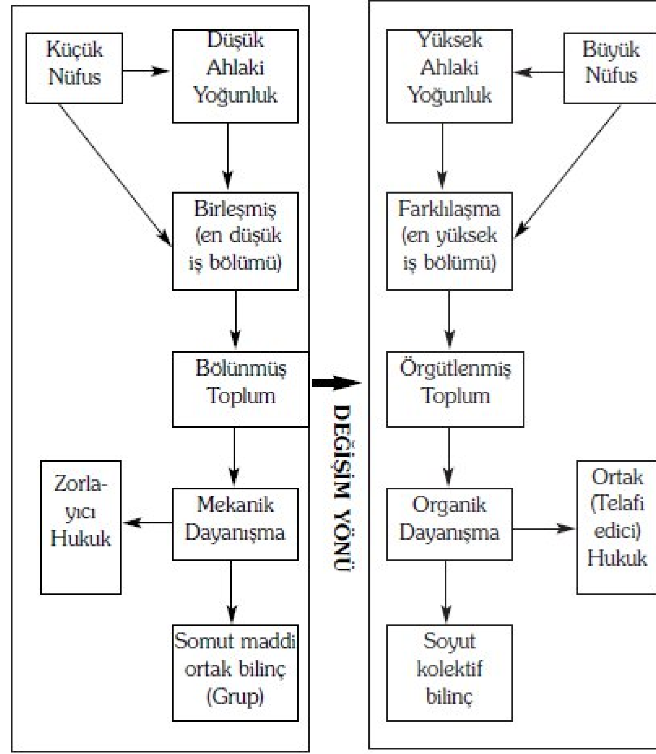
Spencer'da olduğu gibi, Durkheim de toplumsal değişme düşüncesi büyümeye ilişkin ifadelerle başlamakatdır. Bununla birlikte, ona göre büyüme ve nüfus yoğunlaşmasının tehlikeli sonuçları, ulaşım ve iletişimdeki iyileşmelerle birlikte ele alındığında, sadece toplumun sayısal sıklığında değil aynı zamanda toplumun *ahlaki* yoğunluğunda da artışı dile getirir. Ahlaki yoğunlukla (density), Durkheim, aşağı yukarı, kişi başına düşen toplumsal ilişki miktarını anlatmak istemektedir. Yükselen ahlaki yoğunluk, bireyleri birbirleriyle daha çok bağlantı kurmaya yöneltir. Bununla nüfus hacminin artması birlikte düşünülecek olursa, kaynak arzı üzerinde baskı ortaya çıkar. Bu koşullar altında, Durkheim kaynakların daha da artırılması için çatışma ve rekabet olanaklarının mümkün olduğu sonucunu çıkarır. Bireyler bir iş yaparken, yeni ve uzmanlaşmış yollar bulmaya mecbur bırakılacaklar ve diğerlerinin etkinliklerini tekrarlamaktan kaçınacaklardır. Bu şekilde (toplumsal) iş bölümü veya mesleki farklılaşma artacaktır. Spencer gibi Durkheim de toplumun genişliği ile karmaşıklığının ilişkili olduğunu kabul etmektedir.[68]

Durkheim'in düşüncesinin daha ilginç kısmı, farklılaşma ile bir yanda, dayanışma diğer yanda bütünleşme arasındaki bağlantı ile ilgilidir. Az seviyede farklılaşan toplum bölünmüş toplumdur; benzer bölümlerden oluşur ve bunların her biri klanlar gibi soy ailesi çizgileri üzerinde organize edilmiştir. Üstelik her bir klan içinde her bir üye benzer dünya görüşüne ve bilincine sahiptir. Toplum tüm üyelerin aynı şekilde düşünüp davranması gerçeği etrafında bütünleşmiştir. Klanlar arasında önemsiz bir farklılık, aralarındaki düşük düzeyde de olsa küçük anlaşmalar ile iyileştirilebilir. Bu tür bütünleşme *mekanik dayanışma* olarak adlandırılır. Buna karşın; oldukça yüksek seviyede farklılaşmış bir toplum organize olmuş bir toplum olarak tanımlanabilir. Bu toplum, farklı ve karmaşık kalıplar ile birbirine bağlanmış toplumsal birimlerden oluşur. Bu birimler ahenkli bir şekilde organize edilmişlerdir ama bu kendiliğinden olmaz. Daha doğrusu, organizmanın kısımlarını birbirlerine bağlayan bir faaliyet içinde olan

merkezi bir organca koordine edilmiş ve birbirine bağlanmıştır (1933:181). Yani, bu işlevi devlet yerine getirmektedir.

Yine de Durkheim beyin ile devlet arasındaki bu benzetmeden rahatsız olmuştur. Nihayette, devleti, toplumdaki bireylerle karşılıklı bağımlılık içinde, fakat göreli olarak onlarla olan ilişkilerinde imtiyaz sahibi bir birim olarak gördü. Bu görüşte, dayanışma, ne devletten ne de doğal ahenkli değişimden türemektedir; daha çok, bireysel özerklik ve haklara ilişkin paylaşılan anlayışlardan ve insanların, benzemez parçalardan oluşmuş bir toplumun sürekliliğini sağlamaya duydukları ahlaki bağlılık olgusundan türemektedir. Bu, *organik dayanışma* olarak adlandırılır; çünkü, toplum, biyolojik bir organizma gibi bütünleşmiştir. Kuramın çeşitli unsurları arasındaki bağlantı Şekil 9.1'de izlenebilir.

Durkheim, düşüncelerini, mekanik ve organik dayanışma çerçevesi içerisinde farklı hukuk ve yaptırım kalıplarını inceleyerek doğrular. Mekanik dayanışma ile başkaları üzerinde cezai müeyyide uygulayan yasal sistemler arasında bir bağlantı görmektedir. Ceza merkezli hukuk, bazı üyelerin sapkın davranışta bulundukları ve artık diğer üyelere benzemedikleri gibi bir olguyu dile getiren ahlaksal bozukluklara işaret eder. Böyle toplumlar, sapma davranışını, işkence, hapsetme, kovma ya da öldürme gibi *sindirici* yaptırımlar uygulayarak, kontrol altına alırlar; bu da sapan kişiyi normal toplumdan dışlar. Bunun tersine, işbölümünde ve organik dayanışmadaki artış, işbirliği hukukunu ortaya çıkarır. Burada, toplumun farklılaşan üyeleri arasındaki pozitif ilişkileri sürdürme, medeni, ticari, idari ve anayasa hukuku kuralları uygulanarak sağlanır. Yaptırımlar *onarım* özelliğini taşır, yani, normlar çiğnendiğinde, ilişkileri yeniden dengeye getirecek tamiratlar yapılmaktadır. Onarıcı yaptırımlar, tek tek kişileri cezalandırmaktan çok, hasarı giderecek parasal cezalar vermek demektir.

Şekil 9.1 Durkheim'ın farklılaşma kuramı-oklar nedenselliği gösterir

Bu yasal değişiklikler, *kolektif bilinçteki* dönüşümlere işaret eder (ek açıklama için bkz. bölüm 5). Mekanik dayanışma altında, kolektif bilinç, çok özgün ve fiili olarak her bir bireyin bilinci ile aynıdır. Bununla birlikte, farklılaşma düzeyinde ilerleme demek, kolektif bilincin, insan deneyimlerinin çeşitliliğini anlayabilmek için, çok daha soyut olması demektir. Bununla birlikte, kolektif bilinç, bireysel durumlara özgü olan, bazı bireysel bilinç öğelerini kendi kontrolü dışına çıkarmalıdır. Bu şekilde, farklılaşma düzeyindeki ilerlemeler, kolektif bilinçteki herhangi bir zayıflama için tedarikli olmuş olurlar.

Bu sorunun açılımı şu: Eğer kolektif bilinç zayıflar ve bu yeterince genelleştirilmişse ki, organik dayanışma süreçleri başarılamaz mı? Böyle bir başarısızlığın koşullarını Durkheim anormal iş bölümü biçimleri şeklinde tanımladı:

• *Düzensiz(anomic) işbölümü*. Bu, toplum birimleri arasındaki alış-veriş kuralları çöktüğünde ortaya çıkar: karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkabilmesi için birimler, birbirlerine yeteri kadar yaklaşmamış olabilirler ya da farklılaşmadaki ilerlemeler o kadar hızlı olabilir ki alış-veriş normların değiştirilmesi için yeterli zaman olmayabilir ya da farklılaşmadaki ilerlemeler, kolektif bilincin devamı açısından çok aşırılara varabilir.

• *Zora Dayalı (forced) işbölümü.* Durkheim bu terimi, sınıf çatışmasını tanımlamak için kullanmıştır. Sınıf çatışması, bir sınıfın son derece uzmanlaşmış işleri yapması için diğer bireyleri zorlaması ile oluşur.

• '*Başka biçim'* [bürokratik işbölümü]. Bu, mesleki unvanların çoğalması ile mesleki farklılaşmaların kendiliğinden ortaya çıkması ile olur.

• Farklılaşmış meslekler, amaç yönelimli olmadıkları için, boşa zaman ve çaba harcatan öğelerdir.

Marks: Maddi farklar

Farklılaşma kavramı, Durkheim da olduğu kadar, Marks ve Weber çalışmalarında merkezi bir yere sahip değildir. Daha doğrusu bu düşünürler, farklılaşma kavramını ikinci plana atarken daha önemli süreçlere dikkat çekmektedirler: Marks örneğinde metalaşma/mallaştırma, Weber örneğinde rasyonelleşmeye önem vermektedir. Örneğin Marks'a göre "burjuva toplumu çok gelişmiş ve çok farklılaşmış tarihsel üretimin organizasyonudur"(1977: 355). Bununla birlikte bu sonuç sadece olasılıklıdır (contingent), bunun açıklanması, toplumsal üretim ilişkilerinde yatmaktadır, yani, üretici mülkiyete kim sahiptir ve buna nasıl sahip olunur?

Marks farklılaşma sürecini, Spencer ve Durkheim gibi düşünmektedir. Bununla birlikte Marks'a göre işbölümünün gelişmesinde iki aşama vardır. Birincisi şu anda toplumsal işbölümü olarak adlandırdığımız şeydir:

> Bir ulusta işbölümü, ilk etapta, sanayi ve ticari emeğinin, tarımsal emekten ayrılmasına neden olur, ve bundan dolayı kırsal alan şehirden ayrılır, çıkarları çatışma haline girer. İşbölümü daha da ilerlediği zaman, ticari emek sanayi emeğinden ayrılır [1977:161].

Bununla birlikte, Marks için daha önemli bir ikinci aşama vardır ki, o da teknik işbölümünün gelişmesidir:

> Aynı zamanda, çok çeşitli branşlarda oluşan işbölümü ile, bireyler arasında belli türden işlerde bölünmeler de ortaya çıkar. [Bununla birlikte] çeşitli işbölümü aşamaları tıpkı farklı mülkiyet biçimleri gibidirler. Örneğin, mevcut işbölümü aşaması, aynı zamanda, bireylerin, maddi, araçsal ve emek üretimi bakımından birbirleri ile olan ilişkilerini de belirler [1977:161].

Bu gelişmenin iki sonucu vardır. Birincisi, işçiler ürünün kontrolünden ayrılmıştır. Bu kontrolün asıl kaynağı, işçileri iş bölümü yapmaya zorlayan sermayenin üretici gücüdür. Bunun için; "emekciyi, özel becerilerini zorlayarak, iç güdü ve yeteneklerini üretici bir dünyanın zararına, sakat kalmış bir canavarlığa dönüştürür" (1977:477). İşçiler işbölümü yüzünden bir makinedeki çarkın bir dişlisi durumuna indirgenmiştir: "Bireylerin bizzat kendileri parçalı (fractional) uygulamaların otomatik motoru haline gelmişlerdir" (1977:477). İşçilerin bağımsız olarak herhangi bir şey üreteme kabiliyetleri ellerinden alınmış olması kapitalistlerin yegane araçlarından biri haline geldiğinden, üretimini bitirdikleri ürünleri kontrol etmek şöyle dursun, görmekten bile mahrumdur. Böylece farklılaşma, yabancılaşma sürecinde önemli bir katkı yapıcı olur. Bir anlamda yabancılaşma, üretici varlık olarak insanın kendi kendini kontrol etme duygusunu alıp götürmüştür.

İkinci sonuç, üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyle ilgilidir (Marks 1977:421-55). İşçi, belli türden ürünün belli bir kısmını üretirken, üretimi tamamlanmış çok geniş yelpazedeki ürünleri tüketmektedir. Dolayısıyla, işbölümü alış-veriş anlamına gelir, alış-veriş ise ürünlerin mallara dönüşmesi demektir. Bir ürünün değeri kullanımına/faydasına dayanılarak değil de, alınıp-satılacağı fiyat üzerinden saptandığında, o ürün artık mal olmuş demektir. Alış-verişin temel bir ölçekte oluşması için, genel bir aracı

değişim-değerine ihtiyaç duyulmuştur; bu da para'nın ortaya çıkışı demektir. Para ise, malların dolaşımını sağlar ve mallar belli bir kâr üzerinden değiştirilirler ve yeniden değiştirilirler. Bu süreçler, sermaye birikime izin verir. Bu arada, ağızlarına kadar mallar ile dolarlar: para düşünülebilecek her öğeyi ikinci plana iter, hatta sadece üretim değil, emek, sadakat, sanat, ahlak, cinsellik vb. her şey para karşılığında alınıp verilir hale gelir.

Weber: farklılaştırma biçimleri

Weber'in yaklaşımı (1947:218-65) diğer klasik yaklaşımlardan daha az öze yönelik ve daha fazla biçimseldir. Weber iş bölümü çeşitlerini sınıflandırma yollarını arıyordu. Böylece, teknik ve toplumsal iş bölümü arasında kesin bir ayrım yaptı. Teknik iş bölümü hususundaki tartışması nispeten kısaydı ve şunu ileri sürdü: modern endüstrinin gerektirdiği makineleşme, hem yüksek seviyede işlevsel uzmanlaşmayı hem de insan performansının niteliksel ve niceliksel olarak hesaplanabilirliğini gerekli kılmaktadır.

Bundan çok daha fazlası toplumsal iş bölümü için söylenmiştir. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, mesleksel yapı aracılığı ile anlaşılabilir. Weber örtük olarak iki kutup (polar) tipi kurmuştur (1947:250-1). Birincisi, Spencer'in militan tipi ile karşılaştırılabilir. Burada, işlevler merkezi olarak belirlenir ve tahsis edilirler ve emek de (kendi iradesiyle karar verebilen zanaatçılar ve fizikçiler gibi üstün yetenekte olan kişiler hariç) özgürdür. İkinci kutup, modern veya endüstriyeldir. Burada ise, mesleksel farklılaşma temel olarak pazarın taleplerine göre gelişir, uzmanlaşma bu tür taleplere karşılık akılcı bir cevaptır ve meslekler özde kolektif olma eğilimindedirler. Örneğin, fabrika işçileri, yöneticiler, hükümet çalışanları.

Bu dönüşüm, toplumun rasyonelleşmesi başlığı altında özetlenebilir (bkz. Bölüm 6). Mesleksel farklılaşma seviyesindeki bir artış, araçsal rasyonelliğin kurumsallaşmasına doğru olan genel gidişin bir parçası olarak anlaşılabilir ki, bu kurumsallaşmanın kendisi de kültür seviyesindeki daha genel bir farklılaşmanın ürünüdür. Kültür ise, bu dünyanın işlerinin öbür dünyanın işlerinden ayrılmasını söyleyen Kalvinistik Protestanizm'i ortaya çıkarmıştır. Mesleksel farklılaşma, toplum ilişkilerinin teknik rasyonelleşmesinin ve bu ilişkilerin, bilimsel, endüstriyel ve de yönetimsel süreçlere indirgenmesinin, temelini oluşturmaktadır. En yüksek mesleksel farklılaşma, yine görevlerin en yüksek standardizasyonunu gerektirir, bu da en yüksek insan girdisinin hesaplanabilirliğini doğurur. Bu da, örgütsel ve

fiziksel makinelerin herhangi bir ciddi düzenleme olmaksızın, insan eylemlerini yönetmesi demektir.

Modernleşme: İşlevselciliğin ütopyaları

Farklılaşma düşüncesi, 20. yüzyılın ortalarında Amerika toplumundaki uyumu bozmuştur. Spencer'in dönemindeki 'Viktorya İngilteresi' gibi, Amerika'da, muazzam maddi ve askeri başarısından memnun ve gerçekten çok farklılaşmış bir toplumdu. Apaçık görünen bağlantıyı görmemek mümkün değildi ve uygun bir kuramsal araç elimizin altındaydı. Durkheim'in sistem işlevlerine ve farklılaşmaya ilişkin düşünceleri Parsons tarafından modern Amerikan sosyolojisine taşınmıştır. Süreç içinde, Marks ve Weber'in farklılaşmanın olumsuz sonuçları hakkındaki uyarıları çok az dikkat çeker olmuştur.

Yapısal-işlevselci ellere geçince, farklılaşma modernleşme oldu; sadece toplumsal sistemlerin genel boyutunu değil, aynı zamanda, her yerde hüküm süren değişimin yegane yönü oldu ve bu yön, ABD'de gösterilen bir yöndü. Bununla birlikte, Parsons'ın ardılları, büyük ölçüde düşünsel bir dönüşüm başarmışlardır. Yapısal-işlevselciliğin lideri durumundaki bu kişi, ancak yaşamının son kısmında, değişim olgusuna ciddi bir şekilde eğilebilmiştir, fakat, bunu öyle ustalıkla yapmıştır ki daha sonraki çalışmalara bunlar ışık tutabilmiştir. Yine de başlangıç teşkil edebilsin diye, daha önceki dönemde yer alan iki modernleşmeci kuramcıya yer vermek istiyoruz: bunlar, Levy ve Smelser'dir

Colomy (1990: 483), artan etkinliliği ve yeniden bütünleşmeyi, modern farklılaşma kuramlarının ana konuları olarak tanımlamaktadır. Söz konusu işlevlerin yerine getirilmesinde uzmanlaşmış birimlere, benzer işlevlerin tahsis edilmesi, ölçek ekonomisine, uzmanlığın gelişmesine ve maliyeti düşüren, kârı artıran kaynakların birleşmesine/yoğunlaşmasına yol açar. En azından maddi anlamda, daha farklılaşmış bir toplum, daha üretici ve daha refah toplum olur. Ama, çok farklılaşmış bir toplum, eylemlerini, Durkheim'in bütünleşme (ay da anomi) sorununu çözmeye yönlendirecektir.

Levy: Rasyonelleştirici Modernleşme

Levy (1966) kendisini sınıflandırma işine adamıştır: 800 ya da daha fazla sayfada modernleşmiş toplumlarla, modernleşmemiş toplumlar (bundan böyle geleneksel toplumlar denilecektir. Fakat, Levy 'göreli olarak modern olmayan' toplumlar demektedir) arasındaki farkları listelemiştir. Modernleşmeyle ilgili asgari tanımı oldukça maddecidir ve kabaca sanayileşmeye denk düşmektedir: 'Bir toplum ve üyeleri, cansız güç

kaynaklarını (makine) kullanma ve/veya çabalarının etkilerini çoğaltacak aletleri kullanma ölçüsünde modernleşmiş sayılabilir" (1966:11). Bununla birlikte, daha tam bir tanımlama, bir toplumun yapısal özelliklerinin tasvirinde ve bu özelliklerin geleneksel ve modern bağlamlara göre nasıl değişmeler gösterdiklerine dair tanımlamada bulunabilir. Levy bu özellikleri iki kategoriye ayırmıştır: İlki "görünümler (aspects) (ki bununla analitik dilimleri ya da boyutları kastetmektedir) ve ikincisi "örgütsel bağlamlar" dır (ki bununla da daha somut ve ayrıntılı toplumsal ilişkileri kastetmektedir). Bu başlıklara göre, modernleşmiş toplumlar geleneksel olanlara göre, aşağıdaki özelliklere sahiptirler:

Görünümler

• Toplum birimleri, ortaklık özellikleri (kolektiviteleri) ve rolleri, yerine getirdikleri eylem tiplerine bakımından, yüksek ölçüde uzmanlaşmışlardır. Bu demektir ki, bireyler rollerini uygularlarken kullandıkları becerilerde uzmanlaşabilirler.

• Toplum birimlerinin kendilerine yeterlilikleri, göreli olarak, düşük düzeydedir. Kendi kendilerine üretemedikleri kaynakları sağlamak için başka birimlere dayanmalıdırlar.

• Değer yönelimleri yüksek derecede evrenselcidir. Bu değerler, bir kimsenin ne olduğundan çok, ortadaki duruma ilişkin ne yapabileceğini üzerinde dururlar.

• Farklı ve uzmanlaşmış eylemleri koordine ve kontrol etme ihtiyacından dolayı, gittikçe artan, karar verme sürecinin merkezileştirilmesi oluşmuştur.

• İnsan ilişkilerinin büyük bir kısmı, rasyonellik, evrensellik, işlevsel özgürlük ve duygusal sakınma özellikleri taşımaktadır.

• Uzmanlaşmış birimler arasındaki alış verişin büyük bir kısmı, genel bir aracı ile (örneğin para) ve pazar ortamında oluşur.

Örgütsel Bağlamlar

• Yaygın bir bürokrasinin kurumlaşması meydana gelir; bu olmaksızın uzmanlaşmış etkinliklerin eşgüdümü ve denetimi olanaksız kalırdı.

• En çok iki kuşağı kapsayan, tek boyutlu soydan gelimi zayıflatan ve temel akit olarak karı koca ilişkisi üzerinde odaklanan, çok boyutlu karı-koca ailesi kurulur (Levy 1966:38-79).

Levy modernleşmenin arkasındaki itici kuvvet hakkında birey düzeyindeki motivasyondan/güdülemeden başka bir şey belirtmez. İlk modernleştiriciler için: 'cansız kaynaklardan ve aletlerden gelen gücün bazı

uygulamalarda avantajlarını anlamayacak yahut sezinlemeyecek üyeler hiç bir toplumda bulunmaz' (1966:25-6). Sonrakiler ise, modernleşmenin 'evrensel toplumsal sorun çözücü' lük rolüne oldukça hassastırlar. Modernleşmiş bir toplumla temas bir kez kurulunca geleneksel toplumun, en azından bazı üyeleri maddi durumlarını iyileştirmek için geleneksele ait olanı değiştirmek isteyecekler; ki modern toplumların 'olağanüstü maddi üretkenliği'ni bir ölçüde gıpta etmekten dolayı o toplumu değiştireceklerdir (1966:125-6). Söylemek gereksiz: 'Birleşik Devletler toplumu... modernleşmenin en aşırı örneğidir'(1966:36).

Smelser: Bozucu modernleşme

Levy'nin oldukça soyut tasviri, Smelser'in daha öz kuramsal açıklamaları ile karşılaştırılabilir (1968). Bir noktada Smelser modernleşmeyi ekonomik gelişmeyle eşitlemektedir. Bunu da dört değişim dönemi ile tanımlar: Bunlar, gelenekselden bilimsel temelli teknolojiye; kendi kendine yetenden ticari tarıma; hayvan gücünden makine gücüne ve de çiftlik ve köyden şehir merkezlerine (1968:126) doğru olan dönüşümlerdir. Bilindiği gibi, böyle bir (yer) dönüşüm, yapısal farklılaşma tarafından belirlenen yeni bir toplumsal yapı tipini doğurur; bunu şu şekilde tanımlamaktadır:'[her] toplumsal rol ya da örgüt, yeni tarihsel koşullarda daha etkin işlevi olan iki veya daha fazla role ya da örgüte ayrışırlar/farklılaşırlar'' (1968:129). Yapısal farklılaşmada dört alan önemlidir:

• Üretim, dağıtım ve değişim gibi ekonomik eylemler, aile içinden dışarı çıkarılır.

• Aile etkinliklerinin biyolojik ve toplumsal yeniden üretiminde ve duygusal ifadede yoğunlaşması.

• Laik (seküler) ilgi alanlarının dini ilgi alanlarından ayrılması.

• Atfedici (doğuştan gelen, çn.) statü derecelendirmelerinin (örneğin etnisite, ırk, cins) ayrıntılı mesleki hiyerarşiler ile yer değiştirmesi.[69]

Yukarıda belirtildiği gibi farklılaşmanın yapısal-işlevsel analizinde merkezi ilgilerden biri, yeni farklılaşmış birimlerin, yeniden bütünleştirilmesi konusudur. Bu konuyu, sosyolojik gündeme geri getirmede Smelser anahtar bir rol oynamaktadır. Değişme sürecini, farklılaşma ve bütünleşme kutupları arasında zaman içinde bir gidiş geliş olarak anlamaktadır.

> Gelişme, farklılaşma (bu kurulu toplumu bölümlere ayırıcıdır) ile bütünleşme (bu farklılaşmış yapıları yeni yeni bir temelde birleştirir)

> arasında karşılıklı etkileşim şeklinde devam eder. Anlaşılması zor bir biçimde, bütünleşme sürecinin kendisi daha da farklılaşan yapılar (örneğin sendikalar, cemiyetler, siyasal partiler ve bütün bunları harmanlayan devlet aygıtı) üretir. [1968:138]

Kuşkusuz ki Smelser bazı sorunları, örneğin, firmalar ile aileler arasında iş kollarına ilişkin bilgi alışverişini veya yurttaş ile uzak veya merkezileşmiş devlet arasında iletişimi, incelemede temelde doğru yoldadır. Gene de adını kendi koyduğu paradoks tarafından şaşkınlığa düşürülmüş durumdadır -yeni farklılaşmış örgütler, paylaşılan genel üyelik duygusunun yerini alamaz-. Anomik işbölümünün hayaleti varlığını korumaktadır.

Bununla beraber, Smelser üçüncü ilgi odağı olan toplumsal bozukluklardan söz ettiğinde, bütünleşme sorunlarıyla daha yakından hesaplaşmaya girmektedir. Bu tür bozukluklar yeni / eski toplumsal düzenlemeler ile onları temsil eden ya kuşaklar arasındaki ya da toplumun farklı sektörlerindeki çıkarları arasındaki çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Buna bilinen bir cevap dini yahut milliyetçi toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasıdır. Bu hareketler karizmatik liderler öncülüğünde olur ve geleneksel değerlere geri dönüşü ve geleneksel düzenlemelerin yeniden kurulmasını hedefler. Lechner (1990) bu süreci daha uygun tarif etmiştir. Lechner buna, farklılaşmanın geçersizleşmesi mantığı adını veriyor. Bu süreçte, bütün diğer düzenlemeler değer kalıplarına göre, ikinci plana itilirler. Yani, süreç ekonominin de politikanın da 'ahlakileştirilmesi' halini alırlar. Böyle bir ahlakileştirmenin, çağdaş devrim sonrası İran'da olduğu gibi rutinleştirilmesi, eski ile yeni arasında aşamalı bir uzlaşmaya işaret eder ve gerçektende bir bütünleşme sorununun çözümüdür.

Smelser'in daha önce bütünleşme sorunu olarak tasvir ettiği şey, basitçe farklılaşmış kurumlar arasında normlar koymak ve alışveriş ortamını sağlamaktan ibarettir. Tartışmaya açtığı sonraki konumu yani, toplumsal rahatsızlıklar gerçekten de Durkheim'in anomi sorununa çok daha yakındır. Bu gibi hakiki bütünleştirici (yani farklılaşmayı giderici/yadsıyıcı) örgütler toplumsal hareketler olarak kısa ömürlü olma eğilimindedirler. Bunlar kendilerini ifade etmiş olan modern güçler karşısında solup giderler. Bunların dışında olanlar yani gelenekseller yaşarlar; ya da bütünleşmiş modernlik içinde erirler ve rutinleşirler; ya da çatışmacı örgütlere dönüşürler. Bu da kötü bir şekilde bütünleşmiş ya da bütünleşmemiş toplumlara işaret etmektedir (örneğin bugünkü Lübnan ya da K.İrlanda).

Parsons: Evrensel modernleşme

Farklılaşmaya hiç bir yerde Parsons'da olduğu kadar yeni, geliştirilmiş ve cesur birşekilde muamele edilmiş değildir. Diğer kuramcılar, farklılaşmayı bir açık olanaklar listesi olarak görürlerken (örneğin Levy 1966; Colomy 1990) Parsons bunun özgül bir yönünün ve bu doğrultuda işleyen bir mantığının ya da dinamiğinin olduğunu düşünmektedir. Mantık ya da dinamik uyum (adaptation) demektir: yani, 'yaşayan bir sistemin çevresi ile başa çıkma yeteneği' (Parsons 1964:340). Farklılaşma uyum derecesinin yükselmesi yönünde yoğunlaşarak artar.

> Eğer farklılaşma dengeli, daha evrimleşmiş bir sistem meydana getirecekse her yeni farklılaşmış bir alt yapı ... birincil işlevini yerine getirmek için (önceki daha seyrek yapısı ile, işlevi yerine getirmedeki performansı ile, kıyaslanınca) artan daha uyumcu yeteneğe sahip olmalıdır. Dolaysıyla, bildiğimiz gibi, ekonomik üretim fabrikalarda, ev içinde olduğundan daha etkin olur. [Parsons 1966:22]

Bu kalıp iki başka gelişmeyle bağlantılıdır (1966:22-3). Birincisi, tanıdık bütünleşme'dir. Ama, Parsons ona yeni bir çehre kazandırır. Farklılaşma, bütünleşme düzeyini yükselmeye zorlar. Toplum birimlerinin kendine yeterliliği epeyce azaldığından ve alışveriş yapmaları gerektiğinden, toplumsal kaynaklar (insani yetenek, bilgi, beceri, sermaye, mallar vs.) genelleşmiş ve birbirinin yerine geçebilir olmalıdırlar. Bu artan değiş tokuş edilebilirlik dış grupların toplumsal üyeliğe tam ve 'gerçek' olarak dahil edilmesi için bir temel oluşturur. İkinci gelişme, toplumun genel değer-kalıpları alanında olur. Değer kalıbı, özgül öğelerinin farklılaşmış alt birimlere uygulanabilmesi için hem daha karmaşık olmalıdır hem de yenilenmiş toplumsal sistemde hedeflerin ve eylemlerin çeşitliliğini meşrulaştırmak için daha genelleşmiş olmalıdır.

Aşırı farklılaşmanın eğilimi, genel eylem sisteminde meydana gelir (Bkz. Bölüm 5) (1966:24-25). Tanrılar gittikçe 'insan dışılaştırıldıkça' kültür toplumsal sistemden ayrılır ve günlük dünyevi işlerden uzaklaşır; bireyler artan bir şekilde toplumdan özerk oldukları ve birbirine benzemez oldukları gittikçe artan bir şekilde anlaşıldıkça kişilik ve toplumsal sistem de birbirinden ayrılır. Bununla birlikte, Parsons, bunun, belli bir toplumun farklılaşmasında nasıl dile geldiği ile daha çok ilgilenmektedir. Bu süreçleri tasvir etmek için, kısmen örtüşen ama belli yönleriyle benzemez olan iki kaynağa dayanıyoruz. Birinci kaynak, Parsons'un 'evrimci evrensel değerler (universals)' adını verdiği makaledir (1964). Eş deyişle organizmalarda

doğal ayıklanma fikrine dayanan bir kavramdır bu ve şöyle tanımlanır: "daha ileri bir evrime ilerlemesi gereken bir örgüt, sadece bir kez belirecek şekilde değil, farklı koşullar altında işleyen çeşitli sistemlerce etkilenecektir" (1964:329). Bu gelişmeler, sadece evrimci evrensel değerler değil, aynı zamanda evrimci ön gerekliliklerdir. Bir düzeydeki evrensel değerler sonradan oluşacak olan daha yüksek uyumcu kapasite düzeyleri için zorunludur.

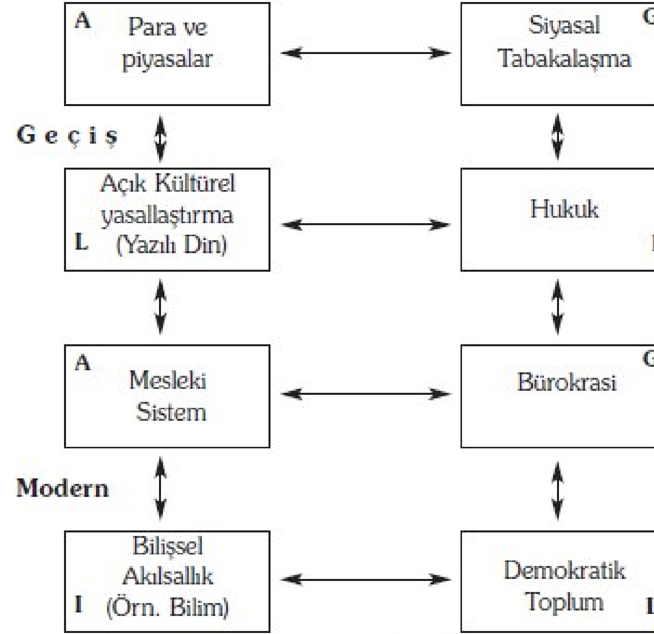
Parsons, her şeyde, hatta en farklılaşmış toplumlarda bile, bulunan dört temel evrensel değeri tanımlar: teknoloji, akrabalık, dil ve din. Asgari düzeyde ki evrimle bağıntılı iki değer vardır. Tabakalaşma ve açık kültürel meşrulaştırma (yani, geleneğin yazıyla korunması); daha sonra, modern toplumların oluşumuyla ilgili dört değer daha vardır: Bürokratik örgütlenme, para ve piyasa, evrenselleşmiş bir yasal sistem ve (devler ve özel olmak üzere) demokratik kuruluşlar.

İkinci kaynak, toplumsal evrim üzerine iki "giriş" kitabından oluşmaktadır (1966; 1971) bu kitaplar daha sonra tek bir ciltte toplandı (1977). Burada vurgu AGIL ('uyum', 'amaç gerçekleştirme', 'bütünleşme' ve 'gizil örnek sürdürümü') üzerine (bkz. Bölüm 4) ve sibernetik hiyerarşi üzerinedir (bkz., Bölüm 5). Böylece, artık, farklılaşma, AGIL işlevi nedeniyle, artan uzmanlaşma koşulları içinde yol almaktadır. Parsons bu evrimsel süreci üç aşamaya ayırır: İlkel toplum, ara (intermediate) toplum ve modern toplum. Bu aşamalar arasındaki geçişler evrimsel atılımlarla belirtilmiştir; bunların içinde yeni evrensel değerler AGIL kutularının bir ya da çoğunda kurumsallaşmış olarak gösterilmiştir. Bu çalışması ile 'evrimsel evrensel değerler' makalesindeki tutarsızlık şudur: Sonraki çalışmasında dörtlü bir evrimsel model belirtirken, önceki makalesinde dört temel değer ve dört modern evrimsel değer vermekte, ama sadece iki orta evrimsel değer vermektedir.

İki düşünceyi birleştiren bir versiyon şekil 9.2 görülebilir. Bununla, ilk 'evrimsel evrensel değerler' makalesi arasındaki başlıca fark, on değil oniki değer belirtmiş olmasıdır. Bu iki yeni evreselden 'soyut entelektüel standartlar' Parsons'un kendisi tarafından öne sürülmüştür.

En yeni aşama, kültürel öğelerle yeniden ilgili olur. Odak nokta, din değil laik (seküler) entelektüel disiplinlerdir, özel bir anlamda, sanatlardır. Felsefe erken modern aşamada yükselmişken, bilim yirminci yüzyılda kapsamını toplumsal ve davranışsal alanlara ve hatta hümanist uğraşlara yayarak, yükselmiştir. Eğitim devrimi öyle mekanizmalar getirdi ki yeni

kültürel standartlar, özellikle entelektüel disiplinler de vücut standartlar, geleneksel dinin kısmen yerine geçerek kurumsallaştılar. [1977:194]

Şekil 9.2 Parsons'un Toplumsal Evrim Kuramının bir versiyonu-Oklar yapısal farklılaşmaya doğru zorlamayı göstermektedir

Diğer yeni değer 'sanayi üretimi'dir. Oldukça iyi bilinen, bu Parsons'cu boşluk/zayıflık modern A kutusunda geliştirilmektedir. Bu yeni değerleri yerleştirebilmek için, 'para ve piyasayı' ve 'evrenselci hukuku' gerçekten ait oldukları, orta aşamaya götürebiliriz. Bunlar gerçekten modernite için ön gerekler olmasa da, tarihsel olarak ortaya çıkışları moderniteden çok daha önceye gitmektedir.

Diyagram (9.2) bir dizi katmanlar halinde görülmelidir. Örneğin, modern toplumlar ilkel ve orta katmanların bütün evrensel özelliklerini ileriye doğru taşırlar. Evrimin sadece yeni değer ortaya çıkarmadığı, yapısal düzenlemelerin gerçekten farklılaştığını ve birbirinden ayrıldığına da dikkat etmelidir. Ek olarak, Parsons, Durkheim'ci bütünleştirme sorununu iki biçime ayırarak 'çözüm'e ulaştırmıştır: Sistem bütünleşmesi (I) alt sistemler arasındaki normlara göre düzenlenmiş alış veriş sorunudur. Bu dil, hukuk ve sonradan demokrasi tarafından ilerleyen bir tarzda gerçekleştirilir. Toplumsal bütünleşme (L) aktörler arasındaki, düzenli ve yordanabilir ilişkileri ortaya koyma sorunudur ve totem dini, açık kültürel meşrulaştırma (rahiplerin yönetimde kutsal egemenlik dini) ve soyut entelektüel standartlar (bilişsel rasyonalite) tarafından gerçekleştirilir.

Aşama değişimleri, evrimci atılımlar tarafından belirlenmektedir. Bunların sonundaki her atılımın yarattığı gerilim uygun ölçüde evrenselin ortaya çıkmasına neden olur. Tabakalaşma ilkelden ortaya doğru ilk harekette anahtar bir atılım sağlar. İktisaden avantajlı ekolojik yerlerde nesepler (soy kütükleri), diğer neseplere hakim olabilirler ve onları kendi monarşik ya da soylu statülerine tabi kılınmış sıradan halk olarak içlerine alırlar. Bu yeni ve köktenci eşitsizlik onun tanrısal kaynaklarını kanıtlayan açık/dışa yansımış yazılı kaynakların geliştirilmesiyle meşru kılınmalıdır. Benzer şekilde, bireysel istihdam sözleşmelerine ve mesleki uzmanlaşmaya dayanan bir sanayi üretim sisteme geçişten moderne doğru önemli atılımdır. Bu da, başka modern değerlerin ortaya çıkmasına yol açan eşgüdüm, kontrol ve taahhüt (kendini adama) gibi, gerilimleri oluşturur.

Luhman: Farklılaştıran Farklılaşma

İşlevsel farklılaşmayı, toplumsal yapı tarihinin tüm gidişatının açıklamasını yaptığı gibi görüşü, Parsons'un öğrencisi olan Luhman bile paylaşmaz. Luhman farklılaşmayı, daha çok, parçalara ayrılmayı (segmentation) (mekanik dayanışmayı) ve standart yapısal farklılaşma gibi tabakalaşmayı da kuşatan kaynak bir kavram olarak görmektedir. Bu üçünü

evrimci bir şemada düzenlemeye girişir; bu şema Parsons'un ilkel, orta, modern dizisiyle bir çok ortaklığa sahiptir. Tanımları şunlardır (1982:263):

• Parçalılaştırıcı (segmentary) farklılaşma, bir sistem eşit ve özdeş alt sistemlere bölündüğünde meydana çıkar. En eski toplayıcı toplumlar, parçalılaştırıcı toplum biçimidir.

• Tabakalandırıcı farklılaşma, bir sistem derecelendirilmiş ve eşit olmayan alt sistemlere bölündüğünde ortaya çıkar. Derecelendirme genel ve önemli bir ilkedir. Feodal toplumlarda, tabakalandırıcı (aristokratik, dinsel, mülk sahibi köylüler) kadar parçalılaştırıcı farklılaşma vardır ('manor', geniş toprak arazili yönetimler).

• Alt sistemler birbirleriyle özdeş olmadıklarında, yani farklı ama derecelenmedikleri (not ranked) zaman işlevsel farklılıklar meydana gelir. İşlev, modern toplumların farklılaşması için, başlıca temeli sağlar. Ama parçalılaştırıcı (örneğin aileler) ve tabakalandırıcı (örneğin, sınıflar) etkenler gene de mevcuttur.

Bu farklılaşma biçimlerinin birbirini farklı kılmadıkları, dışlamadıkları vurgulanmalıdır. Sonraki biçimler, bütün öncekileri içinde taşımalıdır. Örneğin, işlevsel olarak farklılaşmış bir ekonomi, uzmanlar ve iş alanları arasındaki tabakalandırıcı farklılaştırmayı ve de aynı zamanda firmalar arasındaki parçalılaştırıcı farklılaşmayı içinde taşımaktadır.

> Bununla birlikte, Luhman işlevsel farklılaşmış birimlerin tabakalaşmamış olması üzerinde ısrar etmektedir. Luhmann'a göre, hiçbir alt sistem bir diğerinin yerini alamaz. Çünkü hiçbir alt sistemin herhangi biri, diğerine işlevsel bakımdan eşdeğer olamaz. Hepsini merkezi bir konumdan ya da en üst otorite konumundan, düzene sokmak olanaksızdır. Toplum birliğinin, işlevsel kapanma ile bireysel işlevsel sistemlerin düzeyinde çevreye duyarlı bir şekilde açık olmanın dışında bir garantisi yoktur. Bu, modern toplumun daima artan karmaşıklığını ve hızlı değişimini yeniden üreten düzendir. [1990:432]

İşte burada, Parsons'a benzerlik tamamen bitmektedir. Luhman'da uyumcu gelişme mantığı yoktur. Buna karşın, bir farklılaşma düzeyinden, diğerine geçiş sadece bir rastlantı konusudur ve ne insani yönelimin ne de birkaç genel tarihsel yapısal ilkenin sonucudur. Luhmann, onlar rastlantısal olaylardır diyor. Çünkü, baskıların ve yasakların olmaması olasılık dışıdır. Her geçişin üç uğrağı vardır. -varolan durumdan ayrılma; yeni biçimin

seçimi ve toplumun düzene kavuşturulması için, yeniden istikrara kavuşturulması- Bunların her birinde geciş rahatlıkla görülebilir.

Durkheim'in anomi sorunu de kolayca 'çözülebilir'. Luhman 'farklılaşmış birlik paradoksu' dediği bir araç kullanıyor. Herhangi belli bir birimin içinden bakıldığında, dışarıdaki toplumsal dünya anlaşılamazcasına karmaşık ve çalkantılı görünür. Yine de, bu önemli değildir. Çünkü, her farklılaşmış birim, değer-yönünü bulmak için kedini dışarıya göstermez, her biri değerler bakımından kendine içinde yeterli hale gelir. Örneğin, iş firmaları, değerlerini dinden değil piyasadan, kendi kültürlerinden alırlar. Farklılaşmış birimler, birbirleriyle iletişim kurabildikçe düzenleyici değerleri paylaşma ihtiyacı duymazlar. Yüksek derecede farklılaşmış bir dünyada, yegane işlevsel zorunluluk bir iletişim sistemidir:'eğer yapısal değişimler farklılaşmanın birincil modelini yahut kitle iletişim sistemini tersine çevirmeseydi, dünya, toplum paramparça olurdu' (1982:248). Paradoks şu ki, dünya, değerleri tutarlı olmasa da (birlik göstermese de) parçaları arasında birlik gösterir.

Farklılaşmanın geleceğine ilişkin kuramlar

Farklılaşmaya ilişkin tartışmalar için sahneyi işlevselci kuramlar kurmaktadırlar. İşlevselciliğin, sürekli ilerleme ve Amerikanlaşmaya dair pembe gelecek vizyonu, kapitalist gelişme biçimini kökten farklı gören Marksist kuramcılar için kolay bir hedef sağlamakla kalmadı, aynı zamanda değişmeyi pürüzsüz, yavaş bir dönüşümden çok sarsıntılı ve sallantılı bir olay olarak görmek isteyenler için dahi, bir hedef oldu. Biz Marksist seçeneklerden birine giriyoruz. Bu seçenek farklılaşma konusuna ısrarla odaklanmaktadır. Bu, Braverman'ın teknik iş bölümünün gelişimi hakkındaki düşüncesidir. Bundan sonra ise, farklılaşma sonrasında bir şey olabileceğini öne süren kuramları incelemeye geçeceğiz.

Braverman: farklılaşmanın dışlanması (dystopia)

İşlevsel farklılaşmanın, Marks ve Weber doğrultusunda, araçsalcı açıklanması göreli olarak enderdir. Tek ve etkili örneği, Braverman'ın çalışmasıdır (1974). Braverman emek süreciyle ilgilenmiştir; bununla, insan emek gücünün, fiziksel nesnelerin yeni ürünlere dönüştürmesinde kullanılmasını kastetmişti. Konusu, kapitalizmde, iş idaresinin sürekli olarak emek gücünün kontrol edilmesi ve böylece de işçi veriminin azami hale getirilmesi ve bununla da sermaye birikiminin azami hale getirilmesidir. İş bölümünün, iş ve işçinin farklılaşmasının yönlendirmesini, iş sürecinin kontrolünde önemli bir araç olarak gördü.

Braverman bizim daha önce dikkat çektiğimiz ayrımı ele almakla işe başlıyor. Bunu ilk kez Weber yapmıştı. Bu ayrım, toplumsal ve teknik işbölümü arasındaydı. Toplumsal iş bölümü, mesleklerin veya işlerin bireylere normal dağıtımıdır ve bütün toplumlarda bulunur. (Örneğin, avcı-toplayıcı topluluklarda, toplama işinin kadınlara, avlanmanın da erkeklere tahsisi gibi). Kapitalist toplumların ayırt edici ve sorunsal özelliği, mesleklerin minimum parça görevlere kıyıldığı anormal bir teknik işbölümüdür. Bu fragmanlara/küçük parçalara ayırma hareketi, iş idaresince yürütülür; süreçte bu idare ürünün yapılmasındaki tüm bilgi ve beceriyi kendine maleder. İşçi oldukça rutinleşmiş, dar, beceriksiz, tekrar edici ve monoton bir uygulama içindedir. Bu performans, bir makinenin hızıyla ya da bir denetçi (iş çavuşu) refakatinde düzenlenir. İşçi, yönetimin denetimine direnmek için hiçbir kapasiteye sahip değildir.

Braverman emek sürecinin farklılaşmasında iki önemli aşama belirlemektedir. Birincisi 20. yüzyılın başlarında, Taylor'un sanayi üretiminde 'bilimsel yönetim' dediği uygulama ilkeleridir. Bilimsel iş idaresi/yönetim, işi, bir dizi küçük küçük görevlerin bir araya gelmesi ve bunların deneysel olarak ölçülmesinin analizi anlamına gelmektedir. Öyle ki, her bir görevin en verimli şekilde yerine getirilmesi için gerekli koşular bu ölçümlerle sağlanmalıydı. Böylece, işçilerin kendilerini emek sürecini anlamak için zorunlu hissetmeyecekleri şekilde görevler, yeniden organize edilebilir ve basitleştirilebilirdi. Ancak, bilimsel iş idaresi için anahtar sorun, denetlemek'ti. Şans eseri, yardım hazırdı: seri/bant üretim. Bu, öyle bir dönemin kapısını açtı ki farklılaşmış görevlere uygun düşen beceriler bile makine tarafından üstlenilebiliyordu. Daha önemlisi, bir makinenin her adımı yönetici tarafından denetlenebildiğinden, işin hızı da denetlenebiliyordu. Bilimsel yöneticilik (iş idaresi) ve üretim bandı, kol gücüne dayalı işçilerini, makinenin ekleri/parçaları, haline getirdi, beceriden yoksun , denetlenebilir durumda idiler.

Emeğin farklılaşmasında, ikinci aşama ofis çalışanları/işçileri (bürokrasi, beyin takımı, kalem işi yapanlar, çn.) ile ilgilidir. Bell gibi (aşağıya bakınız) Braverman da ofis çalışanlarının kapitalistin işlevlerini nasıl üstlendiklerine dikkat çekti. Sonradan ortaya çıkmış olsa bile, bu da, bilimsel iş idaresi ve makineleşme süreçlerine tabi olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın son kısmında, bilgisayar şebekeleri ve çalışma istasyonları, ofis çalışanlarını beceriksiz/gereksiz kıldı. Hem de onları gittikçe artan bir makine kontrolüne bağlı kıldı. İlk uygulamalarında, bilgisayar, sadece veri

işlemeyi etkiliyordu. Ama, şimdiki etkileri muhasebeye, kelime ayıklamaya hatta satıcı-alıcı ilişkilerine kadar yayılmış bulunuyor.

Farklılaşmadan sonra: sanayileşme sonrası ve post-modernleşme

Bell'in farklılaşma eğilimlerinin sonucuna dair öngörüleri 'Amerikan Ütopyası' geleneğinde dört dörtlük temsil edilmektedir. Sürecin sonucu, sanayi sonrası toplumudur (1973). Böyle bir toplumun beş özelliği vardır:

• Mesleki yapının farklılaşması, toplumu öyle bir noktaya getirir ki hizmet üretimi mesleklerine girmiş insanların sayısı, bütün diğerlerinden daha fazla olur.

• Bu meslekler ağırlıklı olarak profesyonel ve ağırlıklı olarak teknik mesleklerdir ve toplumun egemen sınıfını oluşturmaktadırlar.

• Kuramsal bilgi, pratik bilgiye egemen olur; keşfetmenin, siyaset oluşturmanın başlıca kaynağı haline gelir.

• Teknolojik gelişme, insani denetim ve planlama çerçevesine girer. Teknolojik hedefler oluşturulabilir ve gerçekleştirmek için etkinlikler eşgüdümlenir. İcat etme artık rastlantının hükmettiği bireyselleşmiş bir etkinlik değildir.

• En önemli teknoloji artık fiziksel değil, düşünseldir. Öyle ki, daha önce sezgilere ve yargılara dayanan insani kararlar, şimdi formüllere akılsal hesaplara dayandırılmaktadır.

Sanayi sonrası toplumu sınıfsızdır, rasyonalize edilmiştir, hazza yönelimlidir, teknolojikleşmiştir ve entelektüelleşmiştir -halis bir Amerikan ütopyası-.

Braverman ile karşıtlık bundan daha belirgin olamazdı. Bell'e göre, hizmet sektörü çalışanları, yeni oluşan güçtür. Bu çalışanlar, proleter statüsüne indirgenmişlerdir. Bell'e göre, kuramsal bilgi ve düşünsel teknoloji geniş bir alana dağılmıştır. Bilgi ve kavramlaştırma/anlama işlemleri birkaç elde toplanmıştır; sanayi sonrası toplumda makineler insan olanaklarını ilerletirler. Ama, bunlar, Braverman'ın proleterleşmiş geç kapitalizminde becerileri ,değerden ve güçten düşürmektedirler.

Belki hem Bell hem de Braverman için kritik sorun, farklılaşma sürecine dair modernist görüşlerin tuzağına düşmüş olmalarıdır. Bu süreçte, kavramsallaştırılabilen /düşünülebilen her şey ilerleme sürecine ilişkilidir. Şimdi özetleyici bir düşünceyi inceleyelim; bu sürecin onların ileri sürdüğü kadar acımasız ve sınırsız olmadığı fikrini veren birkaç başka kurama dikkati çekmektedir.

Crook, Pakulski ve Waters'a göre (1992) kapitalizmin ileri aşaması, başlıca iki grup sürecin ürünüdür. Bu bilinen terimleriyle oldukça farklılaşmış toplumdur ve yüksek derecede uzmanlaşma ve karmaşıklık arz eder. Ama aynı zamanda oldukça örgütlenmiş bir toplumdur ve yüksek derecede rasyonalizasyon süreçlerini ve birlikte değişmeleri içermektedir (bkz. Bölüm 6). Bu yazarlar, bu iki sürecin öyle bir aşırı duruma geldiğini ileri sürmektedirler ki 'postmodernleşme' diye adlandırılabilecek toplumsal bir aşama ile örtüşme eğilimi göstermektedirler.

Genel olarak, bu yazarlar, yapısal-işlevselci *farklılaşma* varsayımlarını kabul etmektedirler. 20. yüzyıl kapitalist toplumları bir dizi değişik tipte toplumsal birimden oluşmuştur, her biri kendi işlevlerinde uzmanlaşmıştır. Benzer işlevleri olan toplumsal birimler de benzer yapıdadırlar. Örneğin:

• Üretici iş çevreleri, ortak işlevlere sahiptirler; insanımsı-makine takımlarının ortak yapısına sahiptirler; mülkiyetin ile denetiminin ayrılması, çalışanların idarecilerden ayrılması ve kitle üretiminin pazara egemen olması, gibi özellikleri vardır.

• Ailenin biyolojik ve toplumsal olarak yeniden üretimi işlevi vardır; bunların karı kocalı merkez ve erkek egemenliğinde olma eğilimleri vardır.

• Devletler hükümetin işlevini sağlar; onların demokratik ve refah yönelimli olma eğilimleri vardır.

• Kiliseler ahlakı sağlar; onların evrenselci ve soyut teolojileri kucaklama eğilimi vardır.

• Siyasal partiler siyasete dahil olmayı sağlarlar; çok çeşitli konulara el atarlar ve kitle onayı arama eğilimleri vardır.

Bununla beraber, çağımızda toplumsal birimler hem yapı düzeyinde hem de işlev düzeyinde farklılaşır görünüyorlar ve artık bir toplumsal birimin yapısını onun işlevine bakarak okumak çok daha az olanaklıdır. Onlar bu sürece *aşırı farklılaşma* diyorlar –yani, farklılaşma düzeyinin pek çok aşırılığı vardır-. Bazı örnekleri:

• Üretim birimleri olayında kütle üretim sistemleri hâlâ bulunabilir. Ama pazar-yeri üreticileri, kooperatifler, teknokratik ortaklık, kısımlandırılmış organizasyonlar, alt mukaveleciler, ev işçileri vs. de bulunabilir.

• Aileler de geniş yelpazeli yapılar sergilerler –çoğalan, artan kuşaklar, yatay gruplaşmalar, tek ebeveyn, homoseksüel ortaklık, çocuksuz heteroseksüel çiftler vb-.

• Devlet işlevleri ulus üstü olmaya ve yerel düzenlemelere doğru çözülüyor.

• Kiliseler işlevlerini ve ortamlarını genişletiyorlar.

• Siyasal partiler yaygın materyalist değerleri benimseyen kitle hareketleri karşısında zayıflıyor.

Onlar işlevlerin ve yapısal olanakların öyle bir karmaşası olduğunu ileri sürüyorlar ki aşırı farklılaşma paradoksal olarak toplumu farklılaşma dışına doğru hareket ettiriyorlar.

Fakat yapısal-işlevselcilik ile karşılaştırıldığında, Crok, Pakulski ve Waters, Habermas'a (bkz. Bölüm 5) ve başkalarına dikkati çeviriyorlar ve modernleşmenin ikinci önemli özelliğinin merkezileşmiş örgütlerin gittikçe artış göstermesi olduğunu söylüyorlar.

Devlet ve ekonomik birimler, eviçi ve gayrı resmi düzenlemelerin denetimini ele geçirmek için, kendi ürettikleri medyayı, iktidarı ve parayı, artan bir şekilde kullanmaya başlıyorlar. Bu süreç, tek merkezli bir organizasyon düzeyinin tamamlanmasıyla son bulur (hiperorganizasyon). Burada yaşam dünyası (lifeworld) yapıları (aile, cemaat ve kültür) egemenlik altına girmiş olmakla kalmazlar, para ve iktidar merkezlerince tamamıyla alt edilirler. Bununla beraber, sistemin ve yaşam dünyasının birbiri içine geçişi, devletlerin ve ekonomilerin düzenliliğini tehlikeye düşürebilir -eğer örgütler'kültürcü' ve 'aileci' olurlarsa o zaman verdikleri emirler baskıcı olmaz ve sadece fikir olurlar. Bu bakımdan, burada da mecazi bir tersine çevrilme vardır- örgüt, hiper-örgütlenmeye yol açtıkça örgütsel bozulmayı da (disorganizasyonu) üretir.

Bu tersine dönmeler, aşırı farklılaşmalar ile aşırı organizasyon arasındaki kritik gerilimi arttıracaktır. Bu iki süreç, birbirinden bağımsız olarak ayakta durabilseler de birbirlerini karşılıklı olarak ayakta tutamazlar. Crook, Pakulski ve Waters bu çözüme ulaştırılamaz karşıtlık için, üç temel neden ileri sürmektedirler: kontrol medyasının kaynaklarına ilişkin konular; nesnelerin kontrole karşı hassasiyetleriyle ilgili konular; toplumsal bilimler arasındaki mesafenin azaltılmasına ilişkin konular.

• Para ve güç için çok sayıda kaynak varsa, iş dünyası ve hükümetler denetim kaynağı olarak etkinliklerini yitirirler; başka türlü söylenirse, kendine yeterlilik başka kaynağa bağımlılığı azaltır.

• Eğer bir toplum aşırı farklılaşmışsa, belli bir bürokratik veya ekonomik yönlendirmenin sonuçları önceden kestirilemez. Çünkü, hedefi

belirlemek olanaksızlaşmıştır. Devletler yönetilemez, ekonomiler yürütülemez ve yaşam dünyaları anarşist olurlar.

• Kamusal olanın yerel olanla iç içe geçişi aşırı farklılaşmayı olumsuzlar, toplumsal birimleri belirsiz bir karmaşaya indirger; o kadar çok farklı toplumsal birim tipi ve o kadar çok bireysel ayrılık olur ki sınırlar ve mesafeler ortadan kalkar.

Söz konusu yazarlar, bu tür karışıklıkların sonuçlarını aşağıda özetlemektedirler:

Özgür toplumsal yapı parçaları, modernitenin merkezi doğrultusundan başka yöne doğru hızla ayrılırken, postmodernleşmenin başlangıcı gerçekten bir patlama şeklinde olur. Postmodernleşmenin özelliği, şimdiye kadar görülmemiş düzeyde önceden bildirilemez ve açıkça kaotik olmasıdır. Eylem tabandaki maddi sınırlamalardan kopar (daha çok bu sınırlamalar kaybolur) ve zevk, seçme ve tercihler gibi isteğe bağlı olan alana yönelir. Bu durumda, yönetilen toplumsal gruplar arasındaki sınırlar kaybolur. Böylece sınıf, cins, ayrımcılık, etnisite'nin toplumsal öneminde düşüş olur. Aynı şekilde, sınıf temelli siyasal eylemler ve yüksek/popüler kültür arasındaki ayrımlar da dahil olmak üzere çeşitli dile getirme biçimleri ortadan kalkar. Daha soyut bir anlatımla, moderniteye özgü, kültür, toplum ve kişilik özellikleri öyle bir ters döner ki bağımsız, salt toplumsal yapısal alan artık bir anlam ifade etmez. Bunun yerine, 'toplum' işaret kalıbı olan 'kültür' aracılığı ile anlaşılır olur ve ve semboller yapısal sınırların içine girip onu aşındırır. Devletleri, tekelci ekonomik organizasyonları, rahipler sınıfını, askeri kuvvetleri, bilimsel kuruluşları içine alan geniş ölçekli toplumsal fenomenlerin kudreti, giderek azalır ve kültür akımları tüm dünyaya yayılır ve etkinleşir, belirlenemez şekillerde kesişir.[1992:35]

Onlara göre, postmodernizmin ortaya çıkışı, aşırı farklılaşmadan ve tek merkezli örgütlenmeden farksızlaşmaya ve örgütsüzleşmeye doğru hızlı ve radikal bir geçişi temsil etmektedir.

Küreselleşme: Bir Fark Dünyası

Şimdiye kadar farklılaşmaya ilişkin bütün düşünceler, farklılaşmayı, toplumlarda meydana gelen toplumsal bir süreç olarak ele almaktadırlar. Bu düşünceler, çoğunlukla, ulus devletlerinin toplumsal yapı öğelerinin nasıl birbirlerinden ayrıldıkları ve birbirlerinden uzaklaştıkları konularına yönelmişlerdir. Şimdi, birincil çözümleme birimi olarak, dünyaya bir bütün olarak odaklanan çözümlemeleri konu edinebiliriz. Küreselleşme kuramları,

dünyanın bir bütün olarak ne ölçüde farklılaştığını ya da aslında, farksızlaştığını değerlendirmektedirler.

Gerçi dünyayı tek bir sistem olarak ele alan daha önce yapılmış çalışmalar da vardır: Örneğin Lenin'in "emperyalizm" kavramı (1939), merkez ve çevre arasında bağımlı bir ilişkiyi dile getiren Bağımlılık Kuramı (örneğin Amin, 1974) bunlar arasındadırlar, ancak, dünyayı tek bir sistem halinde inceleyen orijinal sosyolojik düşünce Wallerstein (1974)'ın düşüncesidir. Wallerstein'ın birincil çözümleme birimi, dünya sistemidir; bu öyle bir birimdir ki kendisinin yapı parçası olduğu toplumlara özgü toplumsal süreçlerden ve ilişkilerden bağımsızca gelişme kapasitesine sahiptir. Bir dünya sisteminin şu özellikleri vardır:

• Dünya sisteminin, gelişim dinamikleri büyük ölçüde içseldir. Yani, dinamikler dışsal olaylar tarafından tayin edilmezler.

• Dünya sistemi, maddi olarak, kendi içinde bağımsız ve kendine yeterlidir. Çünkü, üye toplumlar arasında geniş bir işbölümü vardır.

• Bir kültür çeşitliliği taşır. Kültürler birlikte ele alındıklarında, bireysel katılımcılar, bunların, dünyayı fenomenolojik bir anlamda oluşturduklarını (kurdukları) görürler (Wallerstein, 1974:347-8).

Üç tür dünya sistemi olanaklıdır:

• Dünya İmparatorlukları; bunlarda, bir kültürel çoğunluk/çeşitlilik, tek bir yönetim egemenliği altında birleştirilmiştir. Bir çok dünya imparatorluğu örnekleri olmuştur. Eski Mısır, Eski Roma, Eski Çin, Moğol Hindistan, Feodal Rusya, Osmanlı Türkiyesi;

• Dünya Ekonomileri, bunlarda her biri tek bir kültüre odaklanan ('ulus-devletler') bir çok siyasal devlet, ortak bir ekonomik sistem tarafından birbirleri ile birleştirilmişlerdir; dünya ekonomisinin sadece bir tek istikrarlı örneği olmuştur. Bu *modern dünya sistemidir* ve bu da tek bir kapitalist ekonomi tarafından birleştirilmiştir (buna devletçi sosyalist toplumlar da dahildirler); ve

• Dünya sosyalizmi: burada hem ulus-devlet hem de kapitalizm ortadan kalkar ve çeşitli kültürleri birleştiren, tek, birleşik siyasal-ekonomik sistem gelir; dünya sosyalizmine uyan herhangi bir örnek yoktur. Ve çözümlemede, ütopik durumunu korumaktadır.

Wallerstein, modern Avrupa dünya-sisteminin çıkışı ve evrimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sistemi, geç ortaçağ döneminden, günümüze kadar izler. Günümüzdeki durumu şöyle tasvir ediyor:

15. yüzyılın sonunda ve 16. yüzyılın başında, Avrupa dünya-ekonomisi diyebileceğimiz bir şey ortaya çıktı. Henüz bir imparatorluk değildi ama, bir imparatorluk kadar mekana sahipti ve bazı özelliklerini paylaştı... Bir "dünya" sistemiydi, bütün dünyayı kapladığından değil, hukukça tanımlanan herhangi bir siyasal birimden daha büyük olduğundan. Ve bir "*dünya ekonomisi*"ydi. Çünkü, belli ölçüde kültürel bağlarca ve sonunda siyasal düzenlemelerce ve hatta konfederal yapılarca güçlendirilmiş olmasına rağmen, parçalar arasındaki temel kenetlenme ekonomikti [1974:15, italikler orijinalinde var]

Dünya ekonomisinde siyasal baskının odak noktası, devlet yapısıdır. Devlet, kapitalizmin harcamalarını emerek, onun istikrarına ve yarattığı toplumsal sorunların çözümüne yardım eder. Bu, temel farklılaşma sürecini, ekonomik birimlerden devletlere kaydırmaktadır. Böylece, modern dünya sistemi üç tür devlete ayrılır:

• Merkez devletler, bunların, ulusal kültürle bütünleşmiş güçlü bir yönetimsel yapısı bulunmaktadır. Gelişmişlerdir, zengindirler ve sistem içinde egemendirler; geç-yirminci-yüzyıl örnekleri, Avrupa Birliği, Japonya ve ABD'dir.

• Çevre/çeper (peripheral) alanlar; bunlar özgünlükleri zayıf devletlerdir ve kültürleri işgal edilmiştir. Yoksuldurlar ve merkez devletlere ekonomik olarak bağımlıdırlar; geç 20. yüzyıl örneklerine ,güneyin yeni sanayileşmiş ülkeleri dahil, Asya, Afrika ve Latin Amerika'dır.

• Yarı çevresel alanlar; bu ülkelerde, orta düzeyde kuvvetli yönetimsel yapılar, tek-yönlü üretim ya da düşük teknolojili ekonomi vardır (bu yüzden de bir ölçüde merkez devletlere bağımlıdırlar). Bunlar, düşüşe geçmiş daha önceki merkez devletler olabilirler yahut çevreden doğuyor olabilirler; geç 20. yüzyıl örnekleri, petrol üreticileri, doğu Avrupa'daki önceki sosyalist devletler ve Güneydoğu Asya'nın 'genç canavar toplumları' ve/veya Asya Kaplanları.

Bu bölgelerin her birinde, devletler arasında işbölümü vardır:'daha üst düzey beceri ve daha çok kapitalleşme gerektiren görevler, daha üst derecedeki alanlar için rezerve edilirler' (1974:350). Bununla beraber, yarı çevresel alanların konumu, özel bir kuramsal önem taşır. Çünkü, onların varlığı merkez ile çevre arasındaki çatışmayı ve kutuplaşmayı engeller.

Wallerstein uluslar arası farklılaşma ile içsel sınıf yapısı arasındaki olası bağlantıyı incelemek için çok çaba göstermektedir. Weberci anlamda kendinin bilincinde olan sınıf toplulukları (aşağıya bakınız) üzerinde başlıca

toplumsal sınıfların gelişimi konusunda yoğunlaşmaktadır. Örneğin, 16. yüzyıl Avrupa devletleriyle sınırlanmış, ulusal burjuva, sınıf bilincinin oluşumu (formasyon) gibi konuları tartışmaya açar. Bunu, küçük ama dikkat çeken işçi sınıfının mevcudiyet kazanmasını (olgusunu) karşısına alarak yapar. Önemli husus şudur: Bu sınıf oluşumları, üretimsel toplumsal sistem ilişkileri dünya-sistemini dengelediği sürece, dünya sistemi oluşumlarıyla eklemlenir. Merkez devletlerin, merkezde kalma yeteneği sermaye birikimi yeteneğine bağlıdır.

Bazı kimseler, Wallerstein'in kuramını, küreselleşme hakkında yeni söyleyişlerin öncüsü olarak göklere çıkarmakla birlikte (örneğin, Giddens, 1990:68-70), düşünceleri, gerçek küreselleşme kuramına temelde ters düşmektedir. Wallerstein için, dünya jeo sisteminde bütünleşme mekanizmaları, temelde ekonomiktir. Bu mekanizmalar, göreli olarak özerk devletlerle göreli olarak bağımsız kültürler arasındaki ticari ve sömürücü ilişkiler şeklinde kurulmuşlardır. Asıl küreselleşme kuramları, kültürel yönelimlerin küresel bir birleşimini önerirler. Bu da ulusal politikalar ile ekonomiler arasındaki engelleri, açıp kapamaya yaramaktadır.

Küreselleşme konusunda kültürel açıdan en etkili kuram Robertson (1992) tarafından gerçekleştirilmiştir. Robertson küreselleşmeyi şöyle tanımlıyor:'hem dünyanın sıkışması hem de bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması' (1992:8). Küresel sıkışma kavramı Wallerstein'a bazı bakımlardan benzemektedir. Bu kavram daha önceki bağımsız sistemler arasında gittikçe artan birbirine karşılıklı bağımlılık düzeyine gönderme yapmaktadır. Ama tanımın daha önemli öğesi, bilincin yoğunlaşmasıdır. Bununla, Robertson bireysel fenomenolojilerin, bütün dünyaya, dünyanın yerel yahut ulusal bir kısımlarına daha fazla hitap etmesi olasılığını kastetmektedir. Bu, sadece kitle iletişim araçları ve tüketim tercihleri gibi görünürdeki kültürel olgular için doğru olmakla kalmaz [bu kültürel fenomenler içinde zevklerin küreselleşmesi direkt olarak kavranır], ama aynı zamanda, konuları küresel terimlerle kültürel bakımdan yeniden tanımlayabildikçe doğrudur da. Örneğin, askeri-siyasal konuları, 'dünya düzeni' terimleriyle yeniden tanımlıyoruz; veya ekonomik konuları uluslararası ekonomik durgunluk gibi terimler ile tanımlıyoruz; veya pazarlama konularını 'dünya' ürünleri (örneğin dünya arabası) terimiyle; veya dini konuları ekyumenizm (ecumenism) terimleriyle; veya yurttaşlık konularını 'insan hakları' terimleriyle veya kirlenme ve arındırma konularını 'gezegeni kurtarma' terimleri ile yeniden tanımlıyoruz.

Küresel bilinçlilikte bu yükseliş, dünyanın tek bir sistem olarak yeniden kurulması olasılığını yükseltiyor. Bu nedenle, Robertson dünyanın gittikçe birleştiğini iddia etmektedir, ama gittikçe bütünleştiğini de söylememek için de dikkatlidir. Dünya tek bir sistemdir ama çatışmayla parçalanmaktadır ve tek sistemin gelecekte alacağı sisteme dair evrensel bir uzlaşı hiçbir şekilde bulunmamaktadır.

Düşünsel olarak, küreselleşme, bireysel görelilik içermektedir ve ulusal referansları uluslar üstü referanslara işaret etmektedir.Bu nedenle, dört öğe arasında kültürel, toplumsal ve fenomenolojik bağlantılar oluşturmaktadır:

• bireysel benlik
• ulusal toplum
• uluslar arası toplumlar sistemi
• genel olarak insanlık.

Küreselleşmede, örneğin, kendini tanımlama eğilimi, ulusal bir toplumun yurttaşı olma, uluslar arası ilişkilerin gezegensel akışından etkilenmiş olma ve bir insanlık örneği teşkil etme şeklinde vardır. Benzer şekilde, ulusal bir toplum, üyeleri tarafından sadece bireysel yurttaşlardan oluşmuş olarak anlaşılmaz, aynı zamanda, ulusal topluluğun kendisinin bir uluslar topluluğu üyesi olduğu ve insanlığa karşı genel yükümlülükleri olduğu düşünülür. Bu terimlerle ifade edilince, küreselleşme, bir farksızlaşma sürecini değil, içinde farklılaşmanın sürekli yer alacağı yeni bir çerçevenin ortaya çıkışını temsil etmektedir.

Robertson küreselleşme sürecinin yeni olmadığını, modernliğin ve kapitalizmin yükselişinin öncesinde bulunduğunu da ısrarlı bir şekilde savunmaktadır. Bununla beraber, modernleşme, küreselleşmeyi hızlandırmasına ve son yüzyıl boyunca sürecin doruk noktasına çıkmasına hız kazandırmıştır. Dahası, gelişimin merkezi kaynağı ve merkezi odak noktası Avrupa uygarlığıdır. Robertson küreselleşme yolunu, beş aşamadan oluşan bir dizi aşama olarak görmektedir.

I. Filizlenme Aşaması (Avrupa, 1400-1750). Ortaçağ dini birliğinin çözülüşü, insanlık ve birey hakkında genelleştirmelerin gelişmesi, gezegenin ilk haritaları; güneş-merkezli evren.

II. Açılma Aşaması (Avrupa, 1750-1875. Ulus-devlet; devletler arasında biçimsel/resmi diplomasi; yurttaşlık, uluslar arası sergi ve iletişim anlaşması; ilk Avrupai olmayan uluslar.

III. Kalkış Aşaması (1875-1925). Dünyanın dört referans/dayanak noktası terimleriyle kavramlaştırılması, -ulus-devlet, birey, uluslar arası

toplum ve insanlık, uluslar arası iletişimler, sportif ve kültürel ilişkiler; ortak takvim; öyle tanımlandığı üzere ilk ve son dünya savaşı; uluslar arası klüpte daha fazla Avrupalı olmayanlar.

IV. Hegemonya İçin Mücadele Aşaması (1925-1969). Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler; İkinci Dünya Savaşı; soğuk savaş; savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kavrayışları; evrensel nükleer tehdit; üçüncü dünyanın ortaya çıkışı.

V. Belirsizlik Aşaması (1969-1992). Uzayın keşfi; post-materyalist değerler ve haklar söylemleri; cinsel tercih, cins, etnisite ve ırka dayanan dünya cemaatleri; daha karmaşık uluslararası ilişkiler; küresel ve çevresel sorunların tanınması; uzay teknolojisi yoluyla küresel kitle medyası (Robertson 1992:58-60).

Bu gelişmeler tek tek toplumların iç dinamiklerinden bağımsızca meydana gelmektedir. Gerçekten de küreselleşme, bu iç dinamikleri kaçınılmaz olarak etkileyecek olan kendi mantığına sahiptir.

Küreselleşme fikri Giddens'in modernlik ve gelişimi (1990, 1991b) çözümlemesine de girecek yolu bulmuştur. Giddens için modernlik, üç kültürel veya fenomenolojik yönüyle karakterize edilir:

• Zaman ve mekan birbirinden ayrılmıştır ve aralarında mesafe gittikçe artmaktadır. Modern öncesi koşullarda, zaman ve mekan belli bir yerin yakınlığı/uzaklığına göre hesaplanırdı ve bu çoğunlukla bir kimsenin nerede yaşadığı bakımından yapılırdı. Şimdi, zaman ve mekan herhangi bir bireyin yerinden bağımsız olarak ölçülmekte ve böylece kitlesel eşgüdüm düzeylerine ulaşmak için yeniden birleştirilmektedir; örneğin 'dünyadaki en iyi atletler, Avustralya'da ki Sydney 2000'de olimpiyat oyunlarında yarışmak için bir araya gelecekler'.

• Toplumsal kurumlar 'yerlerinden ediliyorlar' veya mahalli konumlardan alınıyorlar ve geniş zaman ve mekan uzantıları boyunca yeniden örgütlendiriliyorlar.[70] Bu iki mekanizma sayesinde olur: birincisi 'sembolik işaretler' özellikle, zaman ve mekan mesafeleri boyunca, ilişkiler arasında aracılık eden para: İkincisi 'soyut sistemler', bunlar geniş bir alana yayılmış uzmanlaşmış teknik ve toplumsal bilgi kümesi. Bunların her biri 'bir güven yaygınlaşmasını ima eder' –biz hem değersiz kağıdın değerine hem de isimsiz uzmanların yeteneğine güvenmeliyiz.

• Bilginin kullanımı daha refleksif olur. Bu demektir ki bizim bilgi kümelerimizi bilinçli bir şekilde, toplumsal hayatımızı nasıl örgütlemişsek o şekilde kullanıyoruz. Ama, bilgimizi sürekli değiştirdiğimizden ve yeniden

hedeflediğimizden, bu durum bize, yüksek derecede bir varoluşsal belirsizliği de getiriyor.

Bu üç özellik, modernite deneyimine özgün bir özellik katar: "Modern dünyada yaşamak, dikkatlice kontrol edilen ve sürümü rahat bir otomobile binmek gibi değil, daha çok her şeyi kırıp döken devasa bir araca (juggernaut) binmiş olmaya benzer..." (1990: 53).

Küreselleşmeyle bağlantı şimdi kurulabilir. Küreselleşme zaman-mekan mesafeleşmesinin en son anlatımıdır. "Böylece, küreselleşme birbirine uzak mahalleri öylesine iç içe geçirmektir ki mahalli olaylar bir çok mil ötede [ve bir çok hafta ötede] vuku bulan olaylar tarafından biçimlendirilmektedir. Ve tersi de olur" (1991b:21). Süreç, modernlik kurumlarını evrensel doğrultulara koyar. Giddens, bunun gibi dört tane birbirine bağlantılı modern kurum saymaktadır.

- kapitalizm;
- sanayileşme;
- gözetim; ve
- şiddet araçlarının tekelleştirilmesi.

Her birinde meydana gelen küreselleştirici dönüşümler (1991b:55-78) sırasıyla şunlardır:

- Wallerstein'ın belirttiği tipteki bir dünya kapitalist ekonomisinin ortaya çıkışı, Uluslararası iş dünyasının dayanışmasının/birleşmesinin işleyişine ve sermaye meta, para ve emeğin uluslar arası genişlemesine, odaklanmıştır.
- Tüm gezegene yayılmış bir uluslar arası iş bölümü; bunun içinde az çok veya 'kurulmuş' ve 'yeni' sanayileşen ülkeler yer alırlar ve gene bunun içinde tek tek devlet ekonomileri küresel karşılıklı bağımlılık yöntemleriyle yürütülmelidirler.
- Gözetimi/denetimi, gezegenin nüfuslu her köşesine yayan bir ulus devletler sistemi; bu Birleşmiş Milletler gibi devletlerarası sistemler tarafından artan bir ölçüde düzenlenmektedir; ve
- gezegenin herhangi bir kısmını tehdit edebilecek silah teknolojisi şeklinde ifade edilen askeri 'dünya düzeni': askeri operasyonların küresel bir sahnesi olarak bir dünya kavrayışı; askeri işbirliği ittifakları, antlaşmalar ve birlikte barış korumacılığı ve bunun polisiye eylemler vasıtasıyla gittikçe artan düzeyi.

Küreselleşme kuramlarını, farklılaşma kuram türleri içinde görmek gerekir. Bunun nedeni küreselleşmenin işlevsel bütünleşmeyi içermesi değildir. Bunun nedeni küreselleşme kuramlarının mahalli kaynaşmış,

toplumsal yapıları çözme amacını güden süreçlere dikkatlerini yöneltmiş olmalarıdır. Örneğin, Giddens baştan sona kadar şunu vurgulamaktadır: Küreselleşme, ancak, devlet sistemlerinin ve ekonomik sistemlerinin karşılıklı olarak birbirini dışta bıraktıkları, yani birbirinden farklılaştıkları sürece varolabilir. Gerçekten bu gibi sistemlerin yalıtılması, her birinin akrabalık sistemlerinden tamamıyla farklılaştıkları ölçüde gerçekleşebiliyor.

Sonuç

Özet

1- Spencer ve Durkheim, modern veya sanayi toplumunun ortaya çıkışının işareti olan kritik süreci yapısal farklılaşma olarak belirtirler. Durkheim farklılaşma kuramının merkezi sorununu saptamaktadır; bu uzmanlaşmış/özelleşmiş birimlerden meydana gelen, bir toplumun nasıl bütünlüklü/uyumlu kalacağı sorunudur. Kendi çözümü, kalıcı ve genelleştirilmiş kolektif bilinçtir.

2- Modern kuramsal dönemde, farklılaşma hemen hemen bütünüyle işlevselci gelenekten gelmektedir. Tüm sistemdeki değişim kalıbı olduğu düşülmektedir. Bu bağlamda, modernleşme olarak anlaşılmaktadır ki bu da toplumun gelişen uyumculuğu sayesinde, herkes için iyileştirilmiş maddi refah doğrultusunda ilerleyen evrim anlamındadır.

3- Çağdaş kuramsal dönemde, bu kuram iki yönden hücuma uğramaktadır. Birincisi, kapitalizmin işçi sınıfı aleyhine gittikçe artan sömürü ve bağımlı kılma yönünde geliştiğini göstermeye çalışan Marksist düşünce ile çatışmaktadır. İkinci olarak, modernleşme sürecinin sonuna ulaştığına ve onun yerini postendüstrileşme, postmodernleşme ve küreselleşme olarak çeşitli şekillerde adlandırılan yeni bir dizi sürecin aldığını ileri süren ağırlıklı görüşler vardır.

Eleştiri

Farklılaşma kuramları evrimci, tek yönlü ve pozitif olarak karakterize edilebilirler. Bu üç karakteristiğin her biri aracılığı ile eleştirilebilirler.

Toplumların modernleşmiş bir tarzda evrimleştiği görüşü, biyolojik organizmalarla bir analojiden (benzerlikten) türetilmiştir. Böylece, sanayi toplumlarının avcı toplayıcı toplumlarla bağlantısı, insan organizmasının tek-hücreli hayvan organizmalarıyla bağıntısı gibidir. Klasik kuramsal dönemde, evrimin itici gücü nüfus artışıydı. Toplumlar büyüdükçe veya nüfusları arttıkça daha çok farklılaşma eğilimi gösteriyorlardı. Bu düşünce, doğruyu söylemek gerekirse, boşunadır. Çünkü, göreli olarak aşağı düzeyde farklılaşma ile organize olan büyük nüfuslar pekala olanaklıdır. Gerçekten

de nüfus hacmini toplumsal karmaşıklıkla ilişkilendirilen her girişim çabucak hüsrana uğramaktadır. 'En uygun soyun sürdürülmesi' görüşünün modern yorumu, Parsons'un uyumcu yükselmesi kuramıdır. Fakat, uyumcu yükselme, bazı toplumların diğerinden neden daha hızlı farklılaştığını bize anlatmakta başarısızdır. Örneğin, neden kapitalizmin Batı'da çıkmış olma gereği, Rusya'nın 17. yüzyılda 'yeniden feodalleştiği', veya Bangladeş'in neden hep modernleşmeden kaldığı. Bu sorulara cevaplar, kültür, güç ve tabakalaşma konularında yatmaktadır. Eğer bu doğruysa farklılaşma tamamıyla rastlantısaldır.

Evrim konusu, tek yönlülük konusuyla bağıntılıdır. Tek yönlülüğe karşı şu savlar ileri sürülebilir:

• Yüksek düzeyde farklılaşmaya doğru bir çok yol olabilir. Bazı toplumlar feodal idi, bazıları değildi, bazı toplumlar devletçi sosyalist iken bazıları değildi.

• Yüksek düzeyde bir farklılaşmaya doğru yol, toplumun ilk adımı ne kadar erken veya geç attığına bağlı olabilir. Adımı ilk atan olmak, maddi konularda büyük bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır; bununla beraber, adımı son atmış olmak öykünmeye, hızlı ilerlemeye ve diğerlerinin yanlışlarından sakınmaya neden olabilir.

• Son nokta bütün toplumlar için aynı olmayabilir. Örneğin, Avrupa'nın korparasyoncu toplumları, Amerika'nın Pazar demokrasisi ve Japonya'nın devlet güdümlü toplumu, birbirinden çok farklıdır.

• Toplumun aldığı yön sorunu, başka toplumların ona ne yaptıklarının etkisindedir; modernleşme kuramı bir hikaye anlatıyor ki bu hikayede dağcılar birbirlerine halatlarla bağlı olarak bir zirveye çıkıyorlar. Aslında birbirlerinin parmaklarına basarlarken ve birbirlerini yamaçtan itmeye çalışırlarken sanki, birbirlerine yol gösterdiklerini söylüyorlar.

Olumlu bakma, bunların her birisinin özelliğidir. Gördük ki, farklılaşma kuramı, açık veya örtük olarak, her şeyin olumlu sonucu olarak, bir Amerikan Ütopyasına işaret etmektedir. Diğer toplumların üyeleri, böyle bir modeli reddetmede hazır nedenler bulabilirler: bu zeminde şunlar vardır, maddeci bir kültür, uyuşturucu bağımlılığı, çürüyen ve suçun kol gezdiği kent merkezleri, toplumsal bölünme ve ırkçılık. Daha resmi olarak, böyle bir kuram, kültürün tek cinsleştirilmesini (homojenleşmesini), modernleşmenin bir sonucu olarak öne sürer ama bu kanıtlanmamıştır. Son olarak, bu kuram ABD'nin egemen sanayi toplumu olarak kalacağını

varsaymaktadır. Hali hazırdaki delililer bunun böyle olmayacağı fikrini veriyorlar.

TABAKALAŞMA*

Farklılaşma ve tabakalaşma arasındaki ilişkiler üç biçimdedir. Birinci olarak, bu ilişkiler toplumların birimler ve parçalar içerisine nasıl ayrıldıklarına ilişkin önermelerdir. İkinci olarak, klasik sosyologların merkezi ilgisini oluşturmuşlardır. Üçüncü olarak da kapitalist, sanayisel ya da demokratik devrim olarak bilinen temel toplumsal değişimlerin tanımlama ya da açıklama biçimleridirler. Bunun yanında, farklılaşma az ya da çok işlevselciğe özgü olurken, tabakalaşma faydacılık (utilitarianism) dışında tüm geleneksel kuramların ana ilgisi içindedir ve güç ile yapı üzerinde odaklanan kuramcıların özel ilgi alanıdır. Klasik dönemin kuramlarını değişen toplumsal bağlam içerisine yerleştirmeden önce, bazı tanımlamalar ile bu bölüme başlamalıyız.

Tabakalaşma terimi biri diğerini içeren iki anlama sahiptir. En genel olarak, tabakalaşma tıpkı jeolojik tabakalar şeklinde olduğu gibi, toplumun az ya da çok devam eden hiyerarşiye göre düzenlenmiş tabakalara bölünmüş olduğu durumlara, yani her türlü eşitsizlik sistemine gönderme yapmaktadır. Genel anlamda, bir tabakalaşma sisteminin, statü (kültürel farklılıklar)[71] ya da sınıf (ekonomik farklılıklar) üzerinde temellendiği düşünülmektedir. Tabakalar arasındaki sınırlar, nüfuz edilebilir bir yapılandırma ve kırılgan kapanma (clousure) biçimi olarak düşünülmektedir. Sınıf tabakası hareketliliğin mümkün olduğu gruplar olarak tanımlanır; sınıf tabakaları arasındaki hareketlilik ise çok daha zordur. Tabakalaşmanın bir diğer özgün ve müstesna tanımı da, sadece sözcüğün kullanımını statü-temelli sistemlerle sınırlandırır ve sınıfı tabakalaşma sisteminden farklı bir şey olarak görür.

İkinci olarak, Marks'ın kuramsal düşüncesinde, sınıf, ekonomik eşitsizlikler sistemidir ve bu sistemde bireyler gruplar içinde yapılanırlar, birbirleriyle maddi ilişkilere girmiş olarak yaşarlar, bu sistem, çoğunlukla mülkiyete sahip olma ya da olmama durumu ile tanımlanır. Sınıfların yapılanmış olduğunu söylemek demek, sınıfların karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olduklarını söylemek, gerçek ya da potansiyel çatışmalar (antagonism) için bir temel oluşturan farklı çıkarları meydana getirdiklerini söylemek demektir. Sınıflar, "elde var sıfır" gibi eşitsizlikler sergilerler, yani, bir sınıfın kazanımı diğer sınıfın kaybetmesi demektir.

Statü, bireylerin ya da grupların birbirlerini değerlendirmeleri ve farklılıklarının sıralandığı bir düzenlenmedir. Buradaki kategoriler ya da gruplar ne zorunlu bir şekilde bağımlıdırlar ne de çatışma halindedirler. Statü "elde var sıfır" şeklinde değildir, bir grubun yükselmesi bir bütün olarak tüm sistemin yeniden inşasının bir parçası olabilir ve daha üstteki bir grup yerinden edilmeden diğerleri ile eşit hale sokulabilir. Statü devam eden karşılıklı değerlendirmeler üzerinde, bireyler ve gruplar arasındaki kazanabilecek bir mücadele olarak düşünülür. Ancak mücadelenin sınırsız olarak devam etmesi zorunlu değildir (bunun yerine büyüklük kazanmış gruplar, statü düzenlemelerini saptayan ve güçlendiren yasal bir düzen koyabilirler).

Temel Varsayımlar

Tabakalaşmaya ilişkin temel varsayımlar/görüşler, feodal bir sistemin eşitsizliğinden, kapitalist bir sistemin eşitsizliğine olan geçiş üzerine odaklanmaktadır. Feodalizm, toprağın mülkiyetine dayalı ve tarımsal üretimi temel alan bir sistemdir. Ana ekonomik birim, geniş bir tarımsal alandı (manor); bu bir köy ya da bir kaç köy gibi idi ve bir şato ya da kale benzeri bir malikane tarafından yönetilirdi; bu alanda yaşayanların en üstünde lord, yönetici ya da yargıç bulunurdu. Lord malikanenin sermaye kaynaklarını kullanmak, kiracı köylüleri hizmetinde çalıştırmak ve de köylüleri zorluklara karşı korumak gibi geleneksel haklara sahipti. Bütün bu haklar gelenekler ile değişmeden babadan oğula geçmekte ve dinsel kurallarla desteklenmekteydi.

En çok gözlenen kiracılık düzenlemesinde, kiracı, şövalye için çalışır ve hizmette bulunurdu. Tarımsal arazi, bu bölgede (manor) dağıtılan küçük alanlardan (stript) ibaretti ve köylüler bu küçük alanlara dağıtılırlar ve böylece toprakların eşit nitelikte olması sağlanırdı. Fakat şövalyenin sahip olduğu alanın miktarı, herhangi bir köylününkinden çok daha genişti. Köylü, kendi çalışma süresini, şövalyenin ve kendi arazisinde çalışma olmak üzere ikiye bölmüştü, fakat, tam olarak bu bölünme yöresel ve ekonomik koşullara bağlı olmakta idi.Yine denebilir ki bu oran beşe dört ile beşe bir arasında değişmekteydi.

Feodalizm dönemindeki tabakalaşmanın iki ana sosyolojik yorumu vardır. Birincisi Weber'den gelir ve temel olarak feodal düzende çeşitli mülk biçimleri (estates) ya da statü grupları (stände) görür, bunlar; asillik, köylülük ve din adamları'dır (papazlar). Yalnızca ilk ikisi gerçek öneme sahiptir. Statü grupları yasal ya da hukuksal açılardan birbirlerinden

ayrılmaktadırlar. Hiçbir kimse başka bir mülkten (estates'den) diğerine geçemez, diğer sınıftan biri ile evlenemez ve bu gruplara üyelik doğumla miras alınırdı.

Buna karşın, Marksist bir yorumlamada, köylülük ve asillik birbirleri arasındaki sınırlardan ziyade, birbirleriyle olan ilişkileri bakımından tanımlanabilecek sınıflardı. Bu ilişki, bir tür sömürü ilişkisidir. Soyluluk ya da aristokrasi köylünün emeğini kendi mülkiyetine geçirmekte ve kendi tüketim mallarını sağlamak için onu kullanmaktadır. Eleştirel bir orta sınıf ticaret burjuvazisidir ve soyluluğu zararına kendisini büyütmek için ilişkiyi bozmaya uğraşmıştır. Bunu da elbette sonunda yapmayı başarmış ve böylece kapitalizmi hızlandırmıştır.

Feodalizmden kapitalizme geçiş ile genellikle bazı önemli yeni kurumların kurulmasının gereğine ilişkin görüş birliği vardır: Bu kurum alınıp satılabilen özel mülkiyettir, (sadece miras olarak kalmaz ve kira vasıtasıyla gelir getirmez, aynı zamanda alınıp, satılır). Bir başkası sözleşme yapmaktır (bu da yükümlülüklerin sadece özel bir alış verişle ilgili olduğunu hayat boyunca ya da kuşaklar boyunca sürmeyeceğini anlatır); bir diğeri ücretli emektir (ki bu da birinin kendi gücünü satabilmesinin biçimsel özgürlüğünü anlatır); son olarak mallar oluşmuştur (para temelli fiyatlarla ürünleri satabilme özgürlüğü anlamına gelmiştir). Bu değiş tokuşların hepsi, paranın kullanımı ile mümkün olmuştur ve Pazar (işçi pazarı, sermaye pazarı, mal pazarı ve toprak pazarı, gibi) denilen bir kurum çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Özet olarak, sanayi kapitalizmi, içinde sermayenin üretim araçlarının dağıtılması ve değiştirilmesinin gerçekleştiği ve de üretim araçlarının bireyler tarafından kendi çıkarları için mülk edinilebildiği bir sistemdir. Bu çıkar maddidir ve maliyet üzerindeki gelir fazlasından kaynaklanır. Sermaye sahipleri kuramsal olarak eşya ve mal piyasalarında kârlarını en yüksek değere çıkarmak için rekabet ederler ve maliyeti en aza indirmek, kârı en yükseğe çıkarmak için akılcı hesaplama sistemlerine başvururlar.

Bu uygulamaların farklılaşma bakımından iki sonucu vardır. Birincisi yoğun bir şekilde ayrıntılandırılmış teknik işbölümüdür ki, bu hem çalışanların iş kapasitesindeki etkinliğini arttırmaya hem de işverenlerin çalışanlar üzerindeki gözetim olanağını arttırmaya hizmet eder. İkincisi, ekonomik örgütlerin hacimsel gelişmesidir. Öyle ki ekonomik gücün artarak yoğunlaştığı bir bağlam içerisinde, işlevselci işbölümü toplumsal işbölümü kadar karmaşıklaşmaktadır.

Böylece, feodalizmin sabit statüler düzeni daha karmaşık ve dinamik bir tabakalaşmaya yol açmıştır. Weberci modelde, kapitalizm, ödül farklılıklarının meydana getirdiği ve farklılaşmış pazar kapasiteleri tarafından oluşturulan bir sınıf sistemi olarak görülmektedir. Bu sınıf sistemi yeni olup mevcut statü kalıpları tarafından kurumsallaştırılmaktadır. Kapitalist toplumlar hem sınıf hem de statü sistemini elinde tutmakla kalmazlar, statü sistemleri bu toplumlarda yüksek şekilde farklılaşmıştır. Bu yüzden, statü sınıfın maddi başarıları temelinde kurulabilir, fakat aynı zamanda, bireylere atfedilen nitelikler temelinde de kazanılabilir.

Böyle bir karmaşıklık Markscı analizlerde daha az görülmektedir. Buradaki eşitsizlik, toplumsal işbölümünün karmaşıklığından ziyade sermaye-istihdam ilişkisi bakımından düşünülmektedir. Bütün toplumlar sınıflı toplumlardır, fakat kapitalizm, feodalizmde görülen farklı sınıflardan, yani mekanik üretim sistemine sahip olanlar ve olmayanlardan önceliğe sahiptir. Weber'in statü adını verdiği şey, kapitalist toplumsal üretimin ilişkilerinde ikincil plana itilmiş olmaktadır.

Kapitalist ekonomik yaşamın merkezi özellikleri, (yani, sosyo-ekonomik eşitsizliklerinin sonuçlarının analizi için odak nokta oluşturan özellikler) şunlardır:

• *Üretim*:Nüfusun küçük bir oranını oluşturan sermaye kesimine ve büyük bir oranını oluşturan işçi kesimine dayanmaktadır. Emek, işgücünün ücret karşılığı, değiş tokuş edildiği kuramsal olarak kişiselleşmiş bir sözleşme temelinde yerine getirilir. Emeğin değeri bireyselleştirilmiş bir iş piyasasında belirlenmiş arz talep güçleri tarafından belirlenir. Mülk sahipleri standartlaşmış işler ve işçilerin taleplerini sınırlayan teknolojiler ile bu piyasadaki avantajlarını en yükseğe çıkarmak için uğraşacaklardır. Buna karşılık, işçiler, emek arzlarını, sendikalar kurarak ve işlerini becerikli ve güvenilir kılarak sınırlamaya çalışacaklardır.

• *Piyasa*:Sermaye, toprak, iş ve ürünler dahil bütün ekonomik mallar, piyasa kurumlarında (yani,malların alınıp satıldığı fiyatları üzerinde herhangi bir resmi ve dışsal sınırlamaların olmadığı toplumsal ortamlarda) alış-verişe tabidirler. Şayet toplum üyeleri maddi açıdan eşit değillerse, bu eşitsizliğin kaynağı piyasadır ki bu da satmak istedikleri ve almayı umdukları ödüllerle ilgili kaynakların fiyatları anlamına gelmektedir.[72] Sonuç ise insani değerlerin tamamının mallaştırılmasıdır.

• *Meslek*:Oldukça karmaşık bir teknik işbölümü ve ödüllendirme yapısı, yüksek derecede farklılaşmış bir meslek yapısını (toplumsal işbölümünü)

kuramsallaştırmaktadır. Bir meslek, toplumsal bir kimlik içeren, bildiğimiz bir kariyer yapısı olan uzmanlık gerektiren bir iş rolüdür. Ancak, feodal statülerden farklı olarak, bu kimlik parçalı olup, kişisel kimliklerden ayrılmıştır.

• *Otorite*:Büyük ölçekli üretim sistemleri, sermaye birikimi, artan teknik işbölümü ve karmaşık sermaye sistemleri, oldukça ayrıntılı örgütsel biçimlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar. Güç, tipik olarak, örgütlerde otorite biçiminde temsil edilir. Bu nedenle, otorite farklılıklarının, sosyo-ekonomik eşitsizlik kalıplarına katkı sağladığı söylenebilir.

Şimdi, klasik kuramların, kapitalizmde gelişmiş eşitsizlikleri nasıl gördüklerini inceleyebiliriz.

Marks: Sınıf Mücadelesi

Marks'ın toplumsal üretim ilişkileri üzerine iddiasının başlangıcı, herkes tarafından çok iyi bilinen yabancılaşmış emek konusunda yazdığı kısa bir yazısında bulunabilir, burada şunu ileri sürüyordu:"İşçi, daha çok zenginlik ürettikçe ve üretimi güç ve yaygınlık kazandıkça, daha da fakirleşmektedir. İşçi daha fazla mal ürettikçe, kendisi daha da ucuz bir mal haline gelmektedir" (1982:13). Marks, bu paradoksal olguyu emeğin sömürüsü tanımlamasıyla açıklamaktadır ve bu açıklaması, emek ve artı değeri konu edinen eserinin ilerleyen aşamalarında ayrıntılı olarak dile getirilmektedir.

Ancak, Marks'ın toplumsal üretim ilişkilerinden ortaya çıkan sınıf sistemi hakkındaki özgün görüşleri, her şeyden önce siyasaldır ve oldukça ikna edici görünmektedir. Bu işçi sınıfı izleyicisine, onun bilincini yükseltmek amacıyla yapılmıştır. *Komünist Manifesto*'da Marks ve Engels gerçeklikteki sınıf mücadelelerinin ve gerçek sınıfsal davranışlarını belirleyen yapısal biçimin altında yatan ve sınıfın soyut modeli olarak bilinen taslağının ne olduğunu ortaya koymaktadırlar. Onlara göre, toplum *burjuvazi* ve *proletarya*dan oluşan iki büyük sınıfsal bölünmeye doğru hareket etmektedir. Daha sonra ek bir dipnotta Engels bu terimleri şöyle açıklamaktadır:"Burjuvazi demek, modern kapitalistlerin sınıfı demektir, bu kimseler, toplumsal üretim araçlarının sahibidirler ve ücretli işçilerin işverenleridirler. Proletarya ise, kendilerine ait üretim araçları bulunmayan ve yaşamak için işgüçlerinin satmak zorunda olan modern ücretli işçiler sınıfı kastedilmektedir" (Marks 1982:19n).

Bu aşamada bile, Marks, model olarak alınan sınıflara bağlı olarak "orta sınıf kesiminin" varlığını teslim etmektedir:"Alt orta sınıf, küçük üreticiler,

esnaf, sanatçı, köylü" (1982:24). Bununla birlikte, bu *küçük burjuvazi* bilindiği gibi feodal toplumun çöküşünden geriye kalan kalıntılar üzerine oluşmaktadır. Yön itibariyle tutucudur ve tarihin bir kurbanı olmaktadır. Kaderi kutuplaşmadır. Tarihsel sınıflar arasında bölünme ya "tepkisel entrikaların rüşvetlenmiş bir aleti" olarak ya da çamura battıkça ve sanayi burjuvazisi ile rekabette zayıf düştükçe, proletaryaya kayarak onu içinde yavaş yavaş eriyen bir sınıf olacaktır (1982:24-5).

Manifestonun renkli, eleştirel dili, romantik ve iyimser genç Marks'ta ortadan kaybolmuştur. Marks sonrasında, kapitalist toplumun dayanıklılığı konusuna daha gerçekçi yaklaşmıştır. En büyük bir hayal kırıklığı, 1848'in Avrupa Devrimlerinin soyut modelinin öngörülerini gerçekleştirmedeki başarısızlığıdır. Toplum iki sınıfa kutuplaşmadı ve proletaryanın güçsüzlüğü ortaya çıktı. Proletarya, yeni sanayi burjuvazisi ve eski feodal sınıflar, yani toprak aristokrasisi, küçük burjuvazi ve her şeyden önce köylülük arasında ortaya çıkan ittifaklarla yenilgiye uğratıldı. Yani daha o zaman Marks, yalnızca orta sınıfların devamlılığını değil, aynı zamanda tarihsel olarak önemli sınıfların parçalılığını da tanımlamada zorlanmıştı.

Sınıflara ilişkin, bitiremediği son eseri *Kapital* (1982:20-1)'in bir yerinde üç büyük sınıf tanımlamaktadır:ücretle çalışan emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, ki bunların gelir kaynakları da şunlardı: Ücret, kâr ve toprak-kirası. Bununla birlikte, orta ve alt tabakanın olması ile bu sınıflar arasındaki sınırın yok edileceği fikri kabul görmüştü. Buna rağmen, Marks, tarihte sınıf yapısının bir ikililiğe doğru eğilim gösterdiği konusun ücretli emeğe indirgeneceğini; topraktan elde edilen kira gelirinin, kapitalist üretim biçimi ile tutarlı bir hale geleceğini yani, kira'dan çok kâr getiren bir biçime dönüşeceğini, ileri sürmüştü.

Öyle bile olsa, Marks'ın orta tabakaları kuramsal bir sorun olarak gördüğü açıktır. Hatta o, orta tabakaların özellikle güç ve yönetici sınıf doğrultusunda gelişme gösterdiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, orta sınıf çok da önemli temel bir sınıf olarak görülmez. Onun rolü, sınıf sömürü sistemine paralel olarak işleyen asalakça bir ilişkidir. Egemen sınıf siyasi, ideolojik, askeri hizmette bulunur ama meta üreterek toplumun refahına gerçek bir katkı sunmaz (Clegg ve diğerleri 1986:37-8). Oysa, açık olan şudur ki, Marks toplumda büyük oranda orta tabakanın gelişmesini öngörmedi. Bu nedenle, beyaz yakalı işçilerden oluşan yeni orta sınıf ile diğer yandan tarihsel sınıflar arasındaki ilişki üzerine ileri sürdüğü kuram, mevcut toplumsal karmaşıklığı açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Weber: Sınıf Rekabeti

Weber, Marks'ın eserini doğrudan eleştirirmiştir ve eşitsizliğin sadece maddi ilişkilerle oluşmadığını, katılımcıların beklentileri ve fikirleri konusunun da anlaşılması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Marks ve diğer yapısalcı kuramcılar gibi, Weber de somut ve soyut düzenlemelerle bunun altında yatan yapısal nedenler arasında bir ayrım yapmaktadır. Aynı zamanda, sınıfların "topluluk/grup (community) olmadıklarını, sadece toplumsal eylemler için, düzgün ve mümkün bir zemin hazırladıklarını" söylemektedir (1982:61). Bu yapısal konumlar ya da mevkiler (yani sınıflar, çn.), üstlendikleri görevlerinin yaşam şanslarını belirleyebildikleri ölçüde, birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Bu belirleyici faktör ekonomik karakterlidir; gelir getirici mülk ve olanakların sahipliğini içerir ki bu sahiplik, sermaye, mal ve emek için yaratılmış pazarda temsil edilmektedir (ve müzakere edilmekte ve kurumsallaşmaktadır). Çünkü Weber mal ve hizmetlere ulaşmak olan hayat şanslarının (life chences) üzerinde durmaktadır (ki bu da kıt mal ve hizmetleri elde edebilme anlamına gelmektedir). Yaptığı, üretim sınıfı kuramı olmadan ziyade, bir tüketim sınıfı kuramıdır. Bir sınıf durumu, hayatta bir mevki elde etme, içsel tatmin bulma, mal edinme gibi paylaşılan olasılıkların olması demektir (1982:69).

Sınıf yapısının boyutu		Somut Gruplar (Kapitalizm Altında)	
İmtiyaz Düzeyi (kazanç)	Mülk sahipliliği sınıfları	Ticaret sınıflar sınıfları	Toplumsal
Olumlu	Kiracılar, sermayedarlar	Girişimciler	Ayrıcalılık
Tarafsız	Memurlar, sanatçılar, özgür köylüler	Küçük burjuvazi, yöneticiler	Aydınlar ve uzmanlar küçük burjuvazi
Negatif	Kiracı köylüler	Ücretli işçiler	Çalışan sınıf

Şekil 9.3 Weber'in sınıf kuramı (Waters 1989c:144)

Weber, sınıfların oluşmasında mülkiyetin temel belirleyici olduğunu söyleyen Marks'la aynı görüştedir. Mülkiyet sahibi olanlar olmayanlara göre kıt ve değerli mallar için daha kolay rekabet edebilme gücüne sahiptirler. Üstelik zenginlik sermaye piyasası içerisinde değişime uğrayabilir ve böylece sermaye üzerinde kâra ulaşmayı sağlayabilir:"mülkiyet"" ve "mülkiyetsizlik" bütün sınıf durumlarının temel kategorileridir (1982:61). Özel mülkiyet değişebilen piyasa ve onun tiplerine göre oldukça farklılaşabilir. Weber özel mülkiyete sahip olanların özellikle iki tipine dikkat çekmektedir: rantiyeciler (kiraya verenler, çn), (arazi sahipleri) ve girişimciler, (mali ve sanayi sermayesinin sahipleri). Benzer şekilde, mülk sahibi olmayanlar emek piyasasında vermiş oldukları emek hizmetinin türüne göre ve özellikle beceri farklılıkları açısından, farklı sınıflara ayrılırlar. Bu farklılıklar detaylı olarak şekil 9.3'te verilmiştir.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Marks'ın tam tersine, Weber kuramında üretimden çok piyasa kritik bir konudur. Potansiyel sınıf üyeliği, piyasada imtiyaz elde etmeyi garanti altına alabilmek için belirleyici bir faktörü işe sokana kadar gerçek bir duruma işaret etmez:

> Piyasadaki şans türü, bireylerin kaderi için genel bir koşul sunan, belirleyici andır. Bu anlamda sınıf durumu, piyasa durumudur. Apaçık olarak sahip olmanın etkisi ...sadece gerçek "sınıf"ın bir ön koşucusudur (Weber 1982:62, italikler orijinal).

Nesnel sınıf durumu, böylece, toplumsal sınıfların [ki bu, bireysel ve kuşaklara bağlı hareketliliğin kolay ve tipik olduğu sınıf durumlarının toplamı demektir (1982:69)] ortaya çıkmasını sağlarken piyasanın bu noktasında bireylerle çakışır. Toplumsal sınıflar, katılımcılara göre tanımlanabilen ve onlar tarafından inşa edilen somut gruplardır. Weber, kapitalizm temelinde dört toplumsal sınıfın olduğunu söylemektedir. Bu sınıflarının her biri piyasa durumuna bağlı ödüllere ulaşmada farklılık gösterir ve her biri hareketlilik bakımından diğerlerine kapalıdır.

a) Bir bütün olarak işçi sınıfı- ne kadar çok işçi haline gelince iş o kadar çok otomatlaşmaktadır.

b) Küçük burjuvazi,

c) Özel mülkiyetten yoksun aydınlar ve uzmanlar (teknisyenler, beyaz yakalı işçilerin çeşitli türleri ve memurlar...),

d) Eğitim ve mülkiyet temelinde imtiyaz edinmiş sınıflar (Weber 1982:71-2).

Bu toplumsal sınıfların karakteristik özelliği, kimilerinin diğerleri üzeride bazı ödül ve fırsat avantajlarına sahip olması kadar basit değildir. Toplumsal sınıflar, alt grupların üyelerini dışlayarak, avantajlarını sürdürebilir, hatta artırabilirler. Bu, paye-veren (credential) kurumlara giriş ile mülk elde etme olanaklarının tekelleştirilmesi ile başarılır. Aynı zamanda, bu, alt grupların gelişme olanaklarının kısıtlanması ile de olur. Böylece, Weber, Marks gibi emek sürecinin işçi sınıfını homojenleştirdiği fikrini kabul etmektedir ve aynı zamanda Marks'ın sınıf kuramında ileri sürdüğü orta sınıfın ortaya çıkmasına, ilişkin günümüzdeki belli başlı çelişki yaratan noktaları da önceden görmüştür. Weber için, orta sınıf, dengeli bir biçimde yapılanmıştır, oysa, Marks için bu sorunsaldır.

Eleştirel Yapılaşma Kuramı:

Mülkiyet Her Şeydir

Yeni orta sınıf (yeni diye adlandırılmıştır, çünkü kapitalizmin doğuşu ile meydana gelmemiştir) konusu, Marksist sınıf kuramının can alıcı sorunu haline gelmiştir. Burada, yalnızca iki tarihsel sınıfı kabul eden bir kuram ile yirminci yüzyılda orta sınıfın bu muazzam gelişmesini birleştirmeye çalışan girişimleri inceleyeceğiz.[73]

Poulantzas: soyut modeller

Poulanzas (1982), Marks'ın, temel yapı (belli bir üretim biçimindeki toplumsal ilişkiler, örn. Kapitalist üretim biçimi) ile gerçek ve açık sınıf süreçleri ve olayları (birleşme ya da toplumsal oluşum, social formation) arasındaki ayrımı vurgulamaktadır. Temeldeki üretim biçimi sınıf davranışlarını belirler: "Sınıflar toplumsal bireylerden (agents, taşıyıcılardan) gruplarından, ilkesel olarak tanımlanmış ama üretim sürecinde bir yere sahip olmayan kimselerden, oluşmaktadır" (1982:101). Bu yerler, bir diğerinden bağımsız değildir. Sınıflar arasındaki direnişleri sürekli olarak kontrolünü sağlayan farklı ve temelde çatışan çıkarlar ile bağlantılıdır.

Bütün yeni-Marksist kuramcılar arasında, Marks'ın ikilikli modeline en sıkı sıkıya bağlı kalan kuramcı Poulantzas'dır. Bu durum, gerçek oluşumların karmaşıklığını açıklayabilmesi için ikiliğe hizmet etmesini zorunlu kılmaktadır. Aşağıdaki alıntıda, Poulantzas, kapitalizmin tarihsel oluşumu içinde, hem iki sınıfın varlığını hem de daha fazla sınıfın var olabileceğini ileri sürmektedir:

> Kendimizi yalnızca üretim biçimleri ile sınırlar, onları kuramsal ve soyut bir bakış açısı ile incelersek, her birinde iki sınıfın var

> olduğunu görürüz. Sömüren sınıf, (siyasal ve ideolojik egemenlik kuran) ve sömürülen sınıf, (siyasal ve ideolojik egemenlik altına alınan) eş deyişle kapitalist üretim biçimindeki burjuvazi ve işçi sınıfları. Fakat, somut bir toplum (toplumsal oluşum, social formation), farklı ve çeşitli üretim biçimlerinden oluştuğu sürece, *ikiden daha fazla sınıf içerir*. Hiçbir toplumsal oluşum, (social formation) sadece iki sınıf içermez. Fakat herhangi bir toplumsal oluşumda iki temel sınıf, o oluşumdaki hakim üretim tarzının sınıflarıdır (Poulantzas 1982:106 italikler orijinal).

Poulantzas, aynı zamanda, Marks'ın "üretimin araçlarına sahip olma" ve "üretim süreçleri" gibi kuramsal kategorilerinde belli düzeltmeler yapmak gibi tarihsel olguları ile de uğraşmak durumunda kalmıştır. Sahip olmayı gerçek ekonomik sahip olma olarak yeniden tanımlamaktadır. Sömürücü sınıf, sadece dar bir yasal anlamda değil, tam manası ile üretimin araçlarına *sahiptir*. "Sahip olma" üretim araçlarını işler hale getirmek demektir yani üretim araçlarını kontrol etmek demektir (1982:102).

Böylece kapitalist toplumlarda, sömüren sınıflar, büyük şirketlerin hissedarları değil, bu şirketlerin kontrolünü idare etmekte sorumlu yöneticileridir. Sosyalist toplumlarda ise, üretim araçlarının sahipleri yurttaşlar değil, kıdemli parti yöneticileri ve bürokratlardır (1982:103). Bu Carchedi'in, sermaye ve emek işlevlerini yerine getiren ekonomik sınıflar üyeliği tanımlamasına benzemektedir (1977).

Marks, teknik işbölümünü ve teknolojik gelişmeyi (emeğin uzmanlaşması temeli üzerinde), emeğin kontrol edildiği ve yönetildiği bir süreç olarak vurgulamıştır. Poulantzas'a göre bu süreçler, sömüren ve sömürülen arasındaki toplumsal işbölümünü ikincil plana itmiştir: "üretim ilişkileri, emek süreçleri ve üretici güçler üzerinde bir önceliğe sahiptir" (1982:105). Yalnızca, direkt olarak mal üreterek artı-değer üretenler sömürülen sınıfın üyesi olabilirler. Bu nedenle, Poulantzas, Marks'ın proletarya tanımlamasını düzeltme yoluna gitmedi ve Marks'ın işçi sınıfı dışında tuttuğu el emeğine dayanmayan işçileri, proletarya sınıfının dışında tutmaya devam etti.

Toplumsal işbölümü, teknik işbölümünden önce geldiği içindir ki sömürü anlayışı yalnızca üretim düzeyinde değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik düzeylerde de işlemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Poulantzas sınıfı saptamasında baş rolü üretim'e vermiştir. Fakat kendisi şu ifadesiyle çelişkiye düşmektedir: "sadece ekonomik ölçüt toplumsal sınıfların

belirlenmesinde ve konumlandırılmasında yeterli değildir... toplumsal işbölümünün siyasal ve ideolojik ilişkileri içindeki konumlarına başvurmak kesinlikle gereklidir" (1982:107). Bu kabul, özellikle, bir toplumsal oluşumun siyasal ve ideolojik çizgiler bakımından, parçalanmasının kuramını yapmada sınıfların kuramının yapılmasında önemlidir. Örneğin, entelektüel türden üretim yapmayan işçiler çelişkili bir durumdadır, çünkü, o sermayeyle ilişkisinde sömürülürler, fakat işçilerle ilişkisinde sömüren konumundadırlar. Böylece, özel bir sınıf parçasının (fraction) oluşumu başlar, bu da "yeni küçük burjuvazi" dir.

Bununla birlikte, yeni belirmeye başlayan mesleki grupların tarihsel olarak nasıl bir öneme sahip oldukları sorusu cevapsız kalmaktadır.

Poulantzas'ın sınıf yapısı kuramı iki hakim "ekonomik sınıf" tanımlamaktadır, aynı zamanda, diğer dönemlerden geriye kalan sınıflar (residuals) (örn., köylüler) ve onların üzerine kuruluyor olan yeni yeni belirmeye başlayan (örn., profesyonel yöneticiler gibi) toplumsal sınıflar.[74] Aynı zamanda, sınıfların tabaka ve parçalara da bölündüğünü söylemektedir (1982:108-9).

• "Parçalar" sömürü sistemi içinde farklılaşmış *alanlar*dır- örneğin, sanatçılar, az sömürülen proleter kesimdir ve finans sermayesi, sanayi burjuvazisinden farklı bir sömürü sistemine sahiptir.

• "Tabaka" farklılaşmış statü gruplarıdır, farklılaşmaları ideolojik konumlarına göredir. Örneğin, orta sınıfın bazı sektörleri/kesimleri kapitalizm destekçileridirler ve muhafazakardırlar, diğerleri radikal ve işçi destekçileridirler.

Bunların her biri, bir 'toplumsal' sınıf fenomenidirler/olgusudurlar ve bireylerin tecrübelerinden çıkarılabilirler.

Sınıflar parçalara ayrılmış ve tabakalaşmışlardır, çünkü yapı eşit olmayan bir biçimde gelişir. Burada, Poulantzas, Althusser'in farklı yapı düzeyi görüşünü kaynak olarak kullanır (bkz Bölüm 4). Yapının bütününün sürekliliği, bu düzeyler arasındaki farklılaştırıcı öğelere bağlıdırlar. Yani, ekonomik sınıfların sürekliliği (yeniden üretimi), siyasal parçalılığın ve ideolojik tabakanın devamına[75] bağlıdır. Siyasal tabaka (örn., sosyal demokrat partiler gibi) temel olarak sistemde kırılmalara yol açan anlaşmazlıkları ortadan kaldırır. Aynı şekilde, entelektüellerin oluşturduğu ideolojik tabaka da tehdit oluşturmayacak bir şekilde muhalefetini dile getirebilir. Böylece, sömürücü üretim sistemi, dokunulmadan yerinde durmuş olur.

Wright: ikili-açmaz (duodecotomous) yapı

Wright (1978) ana ipuçlarını Poulantzas'ın sınıf yapısı analizden alırken, onu sınıflar arasındaki sınırları belirtmede yetersiz görmekte ve özellikle parçalar (fraction)ve tabaka (strata) fikrini reddetmektedir. Wright, sınıf üyeliği parçalara ayrıldığında (örn., ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak) bir ölçüt üzerinde hiç de hakimiyet kurulamazken, diğer bir ya da iki ölçüt üzerinde hakimiyet kurulabileceğini keşfetmiştir.

Bu olası durumlar "çelişkili sınıf konumları" olarak adlandırılmaktadır. Wright, üç tutarlı sınıf konumunu kullanarak sınıf yapısı haritasını çizmektedir, bunlardan ikisien saf biçimdeki kapitalist üretim biçiminde tanımlanmıştır (bildiğimiz burjuvazi ve proleterya), üçüncüsü ise, basit mal üretimi ile tanımlanmaktadır (ki bu da kendi emeği ile üretim demektir) ve küçük burjuvazi anlamına gelmektedir (bkz şekil 9.4). Bunlar arasında çelişkili üç konum vardır:

• Yöneticiler, teknokratlar ve danışmanlar, burjuvazi ve proletarya arasında konumlanmışlardır. Bazı mallara sahiptirler, fakat gerçekte mülkiyetleri önemsiz miktardadır ve en azından emekleri kısmen sömürülmektedir.

• Küçük işverenler, burjuvazi ve küçük burjuvazi arasında konumlanmışlardır. Bununla birlikte, başkalarını çalıştırıyor olsalar bile, yine de kendi adlarına belli bir emek sarf ediyorlardır.

• "Yarı özerk çalışanlar", proletarya ve küçük burjuvazi arasında konumlanmışlardır. Bunlar da belli düzeyde mülkiyete sahip, profesyonel çalışanlardır.

Marks'dan farklı olarak, Wright, kutuplaşma / proletaryalaşmanın oluşma sürecini beklememektedir. Sınıf yapısı dengelidir ve ne basit mal üretimi, kapitalist üretim biçimi içerisinde kaybolup gidecektir, ne de yarı-özerk işçilerin işi, her geçen gün teknolojikleşecektir. Dahası, Wright, bu süreçleri döngüsel (cyclical) olarak görmektedir, bu nedenle, yeni teknikliklerin kullanımı ve özerk üreticilerin yok olması, emek süreçlerinin kontrolünde yeni sorunlar yaratacaktır. Bu ise, üretim girişimlerini hiyerarşileşmesine yol açacaktır. Bütün bu süreçler, sınıf konularının bu türden yapısı için belli bir dengeye işaret etmektedir.

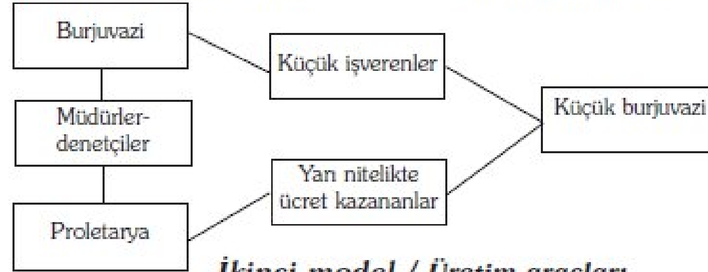
Bununla birlikte, iki şey, Wright'in çelişkili konumlara ilişkin fikrinin değişmesine neden olmuş görünüyor. Birincisi, çelişkili sınıf konumlarının, içsel çelişkili olduğu düşünülmemesi gerektiğini, çünkü bireysel deneyim düzeyinde gerçekte oldukça dengeli/açık ve tutarlı olduklarını ileri süren

önemli kuramsal tartışmalar vardır. (bkz örneğin Holmwood ve Stewart 1983). Örneğin, yarı özerk çalışanlar (profesyonel çalışanlar) orta büyüklükte ödüller alırlar, orta büyüklükte kontrol/özerkliğe sahiptirler ve orta büyüklükte sömürülürler. Wright ikinci olarak, Amerikan sınıf yapısının değişimine ilişkin deneysel araştırmalarında, dikkate değer 'olumsuz' sonuçlara ulaşmıştır. Emek gücünün büyük bir çoğunluğu, tarihsel konumdan ziyade "çelişkili" bir konumdaydı ve eğilim bu eşitsizliğin ileriye doğru sürekli artmasına yönelikti (bkz. Wright ve Martin 1987). Wright bu kuramsal başarısızlığı kabul etme durumundaydı:"Kapitalist toplumlar, yalnızca soyut kapitalist üretim biçiminin basit bir şekillenmesi biçiminde somut bir şekilde analiz edilemezler; her zaman için, bir çok karmaşık sömürü mekanizmalarının bir araya gelmeleri ve buna bağlı olarak bir çok sınıf ilişkisinin ortay çıkmas mümkündür." (Wright ve Martin 1987:24).

Dolayısıyla,Wright, üretimin, sınıf sömürüsünün tek kaynağı olarak alınması anlayışını terk etti. Romer'in sömürü kuramının okumasına dayanarak (bkz bölüm 3)sömürü kavramının, üretim araçları ile paralellik içinde işleyen bir dizi kaynağa kadar genişletilmesini önermektedir (Wright 1985). Böylece iki kaynak kapitalizm içinde önemli hale gelir: örgütsel değerler (assets) ve karşılığında belli ödüllerin verildiği (credentialized) beceriler.

Birinci model

Kapitalist üretim biçimi ***Basit mal üretimi***

İkinci model / Üretim araçları

	Mülkiyet sahipleri	Mülkiyet sahibi olmayanlar (ücretli işçiler)			
Çalışmaz/işçi kiralar	Burjuvazi	Uzman Yöneticiler	Yarı-Nitellikte Yöneticiler	Niteliksiz Yöneticiler	+
Çalışmak zorunda/işçi kiralar	Küçük işverenler	Uzman Danışmanlar	Yarı-Nitellikte danışmanlar	Niteliksiz Danışmanlar	>0
Çalışmak zorunda/ kimseyi kiralayamaz	Küçük burjuvazi	Uzmanlar (Yönetici Olmayanlar)	Yarı-Nitelikte çalışanlar	Proletarya	–
		+	>0	–	

Organizasyon beceriler

Güvenilir beceriler

Şekil 9.4 Wright'in İleri Kapitalizmin sınıf yapısı biçimleri (Wright 1978:63; 1985:88)

Örgütsel değerlere yapılan vurgu, Poulantzas'ın mülkiyet fikrinin bir uzantısıdır. Yani, gerçekte onlara sahip olmaksızın, üretim kaynaklarını kontrol etmek mümkündür. Bununla birlikte Wright da önermektedir ki örgütsel değerler, (yani, artı-değerin dağıtmayı planlama ve tahsis etme kapasitesi) bürokratik hiyerarşiyi izleyerek aşağıya doğru dağıtılmıştır. Sosyalist toplumlarda, örgütsel değerlerin dağıtılması, artı değerin dağıtılmasında temel teşkil eden mülkiyetin yerine geçmektedir; kapitalist toplumlarda ise bu durum mülkiyete paralel fakat ondan daha aşağı bir düzeyde işlemektedir.

Burada üst yöneticiler, girişimciler ve mülkiyet sahipleri üretim araçlarına ve örgütsel değerlere sahiptirler, fakat örgütsel değerler, bürokratik hiyerarşilerde aşağıya doğru dağıtılır ve de ekonomik olmayan özellikle devlet gibi kurumlarda dağıtılmıştır. Bu bakımdan, kapitalist ve sosyalist devlet sistemi arasındaki ana ayrım, ikincisinde, sermayenin miktarının artırılamamasıdır.[76]

Karşılığında belli ödüllerin verildiği beceriler, üretimin araçlarından ve örgütsel değerlerden çok daha eşit bir şekilde dağıtılma kapasitesine sahiptir. Yine de bir şekli ile kıt emeği sunarak, artı değerin çekilmesi olanağını sağlamaktadır.

Değerli nitelikler, hem üretim araçları için hem de örgütsel değerlere göre ikincil durumdadır, fakat hem kapitalist hem de devlet sosyalizminde bunlara paralel bir şekilde işlemektedir. Wright'ın aklında bir tür teknokrasi vardır ve bu komünizmden önce ortaya çıkacak devlet-sosyalizmi olmayan saf bir tiptir; burada değerli nitelikler/ödüller sınıf farklılıklarını ortaya çıkaracak yegane boyut olacaktır.

Wright'ın sınıf yapısının yeni haritası (bkz Tablo 9.4), Weber'in değerli nitelikler (credentials) ve örgütsel değerlerini (oranizational assests) hatırlatan yeni bileri sürdüğü boyutlar ile özel mülkiyet boyutunu bir araya getirmektedir. Bu 20 sınıfın yer aldığı bir şemayı ortaya çıkarmaktadır. Temel ayrım, hâla üretimin araçlarının sahipleri ile sahip olmayanlar arasındadır. Mülkiyet sahibi olanlar, diğerlerinin emeğini sömürmek için, ne ölçüde sermayeye sahip olduklarına göre içsel olarak farklılaşmaktadırlar. Mülkiyet sahibi olmayanlar, örgütsel değerlere ve karşılığında belli ödüllerin verildiği becerilere göre farklılaşmaktadırlar. Örgütsel değerlere sahip olma, güç elde etme ve beceri sahibi olanları sömürme bakımından gerekli temeli hazırlamaktadır.

Yorumsamacı Kuram: Piyasa/pazar Güçleri

Weber'de sınıf sömürüsüne ilişkin herhangi bir ifade yoktur; sadece "kapanma" (clousure) diye bilinen genel bir süreç bakımından bu düşünülecek olursa, böyle bir şeyden söz etmek mümkün olmaktadır; "kapanma"dan ise Weber, pazar öğelerinin tekelleştirilmesini ve diğer sınıflardan gelenlerin buraya girmelerinin engellenmesini anlamaktadır.

Bu noktalar yeni-Weber'ci British (İngiliz, çn.) sınıf sosyologlarının ana ilgisini oluşturmaktadır ki bu kimseler için de temel tartışma konusu, mülkiyetin sınıf kapanmasının merkezi yanını oluşturmasıdır.

Buna paralel olan Amerikan kuramı "ikili emek piyasa"sı kuramı olarak adlandırılır ve bu bölümde bunu da inceleyeceğiz.

Britiş yeni-Weberciler: Kapanma Tartışmaları

Giddens (1973), Weber'in düşüncesindeki "belirleyici an" (decisive) üzerine odaklanmıştır.Yani, Pazar/piyasa (market) nasıl olup da nesnel bir potansiyeli gerçek bir eşitsizlik kalıbı haline getirebilmektedir.

Bu kapanma sürecini, yapısılaşma (structuration) olarak adlandırmaktadır. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, iki tür yapısılaşmadan söz etmektedir: Biçim arabulan (mediate) ve yakınlaştıran (proksimate).

Arabulan yapısılaşma piyasada konumlanmıştır. "Sınıfların yapısılaşması, hareketlilik kapanmasının, belli bir piyasa kapasitesi açısından ne ölçüde var ise o ölçüde kolaylaşacaktır" (1973:107, italikler silinmiştir). Sözünü ettiği piyasa kapasitesinin biçimleri ise tanıdıktır: üretimin araçlarının mülkiyeti; eğitsel ve teknik nitelikler ve kol gücüne dayalı emek gücü. Bunlar da "kapitalist toplumda üç sınıflı bir sistemin temelini oluşturmaktadırlar ki bu sınıflar da:"üst", "orta" ve "alt" ya da "işçi" sınıfıdır (1973:167). Giddens bu temel yapı dahilinde, insaların beceri düzeylerine göre, özellikle küçük burjuvazi ve işçi sınıfı içerisinde daha ileri bir tabakalaşma olasılığının olabileceğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Giddens açısından, kol gücü ile çalışanlar ile kol gücüne dayanmadan çalışanlar arasında kararlı bir ayrım yapmak gerekmektedir.

Yine de kapitalist piyasa, bireysel hareketlilik üzerinde biçimsel ya da yasal bir sınırlama koymamasında dolayı, yüz yüze ya da mikro bağlamlarda gruplar arasında ayrımı sürdüren mekanizmalar olmalıdır. Bu mekanizmalar, yakınlaştıran (proksimate) *yapısılaşmanın* kaynaklarını oluşturmaktadır ve üç şekildedir:

• Birincisi, bir girişimdeki iş bölümüdür ve endüstriyel tekniğin en önemli yanını oluşturmaktadır. Kol gücüne dayalı çalışanlar ile dayanmadan çalışanlar arasındaki en önemli ayrımı ortaya çıkarmaktadır.

• İkinci kaynak, bir girişimdeki otoritenin bölünmesidir (ki bu Wright'in örgütsel değerlerine benzemektedir) ki, sınıf yapısının üst sıralarında, mülkiyetin temelinde yapısılaşmayı pekiştirmektedir.

• Üçüncü kaynak, dağıtıcı gruplaşmalardır: "Buradaki ilişkiler, ekonomik malların ortak tüketim kalıplarını içermektedir"(1973:109). Bununla, Giddens, sınıf temelinde oluşmuş mahalle toplulukları gibi oluşumları anlatmaktadır.

Yani Giddens'ın sınıf kuramı olağanüstü şekilde çok boyutludur, belki de Giddens böyle olmasını planlamadığı halde böyle olmuştur. Sınıf tabakalaşması, mülkiyet, kazanılan nitelikler, emek gücü, teknik işbölümü, otorite farklılıkları ve tüketim biçimlerinin sonucudur.

Parkin, sınıf yapısında mülkiyetin rolüne ilişkin, Giddens'tan çok daha muğlaktır. Önceki kuramında, yalnızca meslek düzenine odaklanmıştı: "Sınıf yapısının ve gerçekten de Batı toplumlarının bütün ödül sisteminin bel kemiği mesleki düzendir"(1971:18). Bu bel kemik, toplumsal ve maddi ödüllerin dağıtılmasını simgeleyen mesleki kategoriler hiyerarşisidir. Bununla birlikte, hiyerarşi "beceri hiyerarşisine benzer ya da en azından sanayi düzeni içinde talep edilen beceri türü" ile ilgilidir (1971:21). Dolayısıyla, Parkin: "Pazarlanabilir uzmanlığın (ustalık), mesleki ödüllerin önemli, tek belirleyicisi olduğunu ve bu yüzden sınıf eşitsizliği sisteminde anahtar öğelerden birisi" (1971:21) olduğu sonucuna varmaktadır.

Gerçek sınıflar, hareketliliği sorunsal olduğu hiyerarşilerin ayırtedici şekilde parçalanmaları ile ortaya çıkar. Bu kopuş, sınıf sınırlarına ilişkin kapanma uygulamalarıyla zorlanır. En önemli ayrılık, en üstte kol gücüyle çalışmayan mesleki kategoriler ile kol gücü ile çalışan en alttakiler arasındadır. Bu sınır maddi ödüllerdeki farklılıklar ile belirlenir, bu ödüller sadece gelir biçiminde olmaz, aynı zamanda iş güvenliği, emekli aylıkları, tatiller, sağlık ve sakatlık sigortaları, terfi fırsatları ve fiziksel çalışma koşulları da içerir. Önemlidir ki Parkin'in analizinde mülk sahibi üst sınıf yoktur. Sınıf oluşumunda temel olarak mülk sahipliğini olmamasının nedenleri şunlardır: Birincisi, mülkiyet, azalan bir gelir kaynağını temsil eder; ve ikinci olarak, mülkiyet, üretken olmayan (örneğin evler, arabalar), kişisel bir biçimde mesleki düzen içinde aşağıya doğru dağıtılmaktadır ve bundan dolayı, mesleki düzenden sonra gelmektedir, yani mülk sahibi olmak mesleğe bağlıdır.

Sonraki bir kitabında Parkin (1979), fikrini değiştirir ve hem mülkiyet kurumları hem de bireysel niteliklerin, egemen sınıfların alt sınıfları

dışlamalarının bir yolu olduğunu kabul etmektedir. Bununla beraber, mülkiyet kavramını sahip olma kavramına kadar (Wright'in örgütsel değerlerine eş değer olarak) genişletir. Fakat belirtmek gerekir ki Marks'dan daha çok Weber'de olduğu gibi, mülkiyet sadece dışlamanın bir yolu fakat sömürünün bir aracı değildir (1979:53). Üstelik mülkiyet ve bireysel nitelikler birbirinin yerine geçen ve eşdeğer olan değerler (assests) olarak görülmektedir.

Piore: iki piyasa bir piyasadan daha iyidir

Sınıflara ilişkin piyasa kuramlarında önemli bir gelişme, emek gücü piyasası yani işçi sınıfının emek piyasasının, kendi içinde parçalara ayrılabilmiş olduğu fikridir. Piore (1975), birincil ve ikincil sektörlere sahip ikili bir emek piyasasını önermektedir. *Birincil sektör,* iş gücünün arzının piyasaya sağlayanlar tarafından bir dereceye kadar kontrol edilebildiği durumlarda gelişebilmektedir. Örneğin, el sanatları işçileri, becerilerini tekelleştirerek ve özellikle bu tekelleşme yasal yaptırımlar ile destekleniyorsa, böyle bir kontrolü etkiyebilirler. Fakat, sendikaların eylemleri ile de bu etkilenebilmektedir, özellikle sermaye-yoğun endüstrilerde işçinin geri çekilmesinin işverene maliyetinin yüksek olması durumunda bu kontrol daha iyi gerçekleşmektedir. Birincil sektör, içsel olarak bölünmüştür; üst kesimde, profesyoneller, üst düzey yöneticiler, yöneticiler ve beyaz yakalı işçiler vardır; alt kesimde ise beceri sahibi işçiler, büyük ölçekli tekelci örgütlerdeki mavi-yakalı işçiler vardır.

İkincil sektör, rekabete dayalı durumlarda, düşük beceri düzeyi gerektiren (tatlı üretimi, imalatçılar, perakende satış ve özellikle de kişisel hizmet üreten üreticiler, gibi) emek yoğun firmalarla karakterize edilen sanayilerde iş görür. Kadın ve etnik azınlıklar gibi "dışarıda kalan" statüler, bu ikincil grup içinde düşünülebilir. Böyle bir durum, hizmet üretme ve ev ev dağıtılan erzaklar gibi düşük gelir getiren öğelerin devam etmesine varlıklarını borçlu olan yüksek sermayeli firmalar ile sendikalaşmış, erkek ve çoğunluğu oluşturan grupsal emek arasında oluşan ortak bir çıkara bağlanabilir belki.

Bu iki grup biçimindeki genel eğilim, ikincil sektörü mümkün olduğu kadar genişletmeye çalışmaktır.[77]

İşlevselci kuram: statü olarak sınıf

Üç grup tabakalaşma kuramının bu sonuncusu eleştiriye en az uğrayanıdır. Toplumsal eşitsizliği, sistemin gerekli bir parçası olarak görmektedir. Gerçekten de, sınıfların varolduğunu ve ekonomik

eşitsizliklerin, mesleki ve sosyoekonomik statüler (SES) aracılığı ile en iyi şekilde anlaşılabileceğini yadsımaktadır. En sorunlu işlevsel tabakalaşma kuramları, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da ortaya çıkmıştır. Yakın zamanlarda, İngiliz ve diğer Avrupalı sosyologlarca benimsenmiş, fakat bu bağlamda, Weber'ci sınıf tabakalaşma yaklaşımıyla birleştirilmişlerdir.

İşlevselci Kuram :yetenek hak ettiği ödülü alır

Weber'de, statü sınıftan bağımsızken, Parsons (1954) ve diğer işlevselciler, bu kavramaları birbirlerinin yerine geçeçek şekilde kullanabilmektedirler. Dolayısıyla, Parsons'un ana ilgisi, kapitalist toplumda bazı rollerin (konumların) niçin yüksek statüye sahip oldukları ve bu yüzden, yüksek ödül düzeylerini diğerlerine göre daha fazla tekelleştirebildikleridir.

Parsons statü boyutunu iki açıdan kuramsallaştırıyor. Birincisi, değerlendirme, toplumsal uygulamaların evrensel bir yönüdür ve değerlendirmenin ortaya çıktığı yerde, bir sıralama sistemi olmalıdır. İkinci olarak, toplumun istikrarı, kurucu toplumsal birimleri birbirine bağlayan, ortak bir değerler sistemi (kültür) gerektirmektedir. Bu nedenle, roller ortak değer sisteminde gösterildikleri gibi, kültürel önemliliklerine göre sıralanmaktadırlar (1954:388-9). Halbuki, Marks ve Weber'de değerler, belli çıkar grupları ile ilişkilidir; böylece üst sınıfın ve alt sınıfın değerlere bağlılıkları farklılaşmaktadır; Parsons'da ise, değerler, farklılaşmış çıkar gruplarının değerlere ilişkin bağımlılıklarını/taahhütlerini birbirleri ile uyumlu hale getirirler (yani değerler, farklı statüdeki insanlarda ortak olarak bulunmaktadır).

Önem arz eden dört tip değer vardır: ekonomik değerler, siyasal değerler, bütünleştirici değerler ve toplumsallaşma/toplumsal kontrol değerleri (1954:394-8) ki bütün bu değerler AGIL şemasına (bkz. Bölüm 4) denk düşmektedirler. Bu değer tiplerinden biri belli bir toplumda doruk noktasına ulaşabilir. Kapitalist toplumlarda, ekonomik değerler doruktadır (toplum, ekonomik gelişmeye ilişkin üyelerin paylaştıkları bağlılık temelinde uyumluluk içerisindedir). Böylece, kapitalist toplumda ana eşitsizlik boyutu, bu değerle yani mesleki yapıyla örtüşen yapısal alt sistemdir. Buna karşın, devletçi sosyalist toplumlarında, siyasal değerler doruktadır ve burada ödüller siyasal rollere üye olup olmamaya göre farklılık gösterir (örn., parti seçkini [nomenklatura], parti üyesi ve vatandaş olunabilir).

Fakat Parsons bazı mesleklerin niçin diğerlerinden daha yüksek derecede ödüllendirildiği konusunu belirtmemiştir. Böyle bir şey, öğrencileri olan Davis ve Moore (1945) tarafından denenmiştir. Parsons'un, mesleki yapının bir bütün olarak toplumda işlevsel bir ilişkiye sahip olduğu yolundaki görüşünü kabul etmişlerdir. Bu toplumun devamı için evresel bir gerekliliktir. Farklılaştıran ödüller gereklidir, çünkü, bazı meslekler toplumların devamı için diğerlerinden çok daha önemlidir ve insanların bu çok önemli mesleklere girmesi desteklenmelidir. Teleoloji ve çelişkili ile dolu bir ifadede iddia etmektedir ki;

> Toplumsal eşitsizlik….. en önemli konumların, en uzman kişiler tarafından sorumluluk duygusu ile doldurulacağını güvence altına alan toplumlarca pek de bilinçli olmayan bir şekilde geliştirilen bir araçtır.
>
> Genelde, bu konumlar en büyük ödülleri alırlar ve bunun için de (a) toplum için büyük öneme sahip olan ve (b) büyük önemde eğitim ve yetenek gerektirerek, sıralamanın en yükseğinde yer alırlar (1945:243).

Özet olarak, Davis ve More'un kuramı, aşağıdaki anlatılan önermeleri ileri sürmektedir:

1. Bazı konumlar ve roller (genellikle meslekler) diğerlerine göre toplumsal sistem açısından daha işlevsel öneme sahiptirler.

2. Bu rolleri ustalıkla yerine getirmek için, özel beceriler, hünerler ve yetenekler gerekmektedir.

3. Yetenek arzı azdır ve uzmanlık zaman alıcı pahalı bir eğitim gerektirmektedir.

4. Dolayısıyla, farklılaştıran ödüller, en yetenekli olanların en çok ihtiyaç duyulan konumlara çekilecek şekilde ve gençleri, gerekli olan pahalı eğitime kendilerini adamalarını sağlayacak şekilde dağıtılmalıdır.

Statü hareketliliğinden sınıf mirasına

Parsons ve Davis/Moore hâla ekonomik eşitsiz konusundaki Marksist olmayan ve Weberci olmayan temel kuramsal varsayımları sunmaktadırlar. Mesleklerin ne üretim ile ne de yasal düzen ile belirtilmemiş süreçlere göre sıralandıkları kabul edilecek olursa, o halde meslekler, insanlar arasında yapılan bilinçli müzakereler aracılığı ile sıralanmalı ya da değerlendirilmelidir. Gerçekten de, Blau ve Duncan gibi mesleki statü kuramcıları bundan o kadar emindirler ki, bunun asıl süreç olduğunu,

sadece mesleklerin gerçek olduğunu, yapının ise tam anlamı ile gereksiz bir olgu (epiphenomenal) olduğunu düşünürler:

> Modern sanayi toplumunda mesleki yapı, yalnızca toplumsal tabakalaşma ana boyutları için önemli bir temel kurmamakta, aynı zamanda, farklı kurumlar ile eşitsizlik alanları arasındaki bağlantıyı da sağlayacak şekilde hizmet görmektedir. İmtiyaz tabakasının hiyerarşisi ve ekonomik eşitsizlik hiyerarşisi, köklerini mesleki yapıda bulabilirler; böylece siyasal güç hiyerarşisi ve otoritenin de kökleri buradadır; Modern toplumda siyasal otorite, büyük ölçüde tam zamanlı bir meslek olarak icra edilmektedir (Blau ve Duncan 1967:6-7).

Bununla birlikte, Duncan ve Blau'nun mesleki ölçütün oluşturulmasındaki metodolojik süreç göstermektedir ki farklılaştıran ödüller ve güce karşıt olarak geliştirilen mesleki itibar/prestij, sadece birincil ilgilenilen nokta değil ilgilenilen tek noktadır. Kuramcılar, meslekleri getirdikleri gelire göre ölçtükleri bir mesleki ölçek geliştirmişlerdir. Bunu yaparken şunu iddia etmektedirler: "mesleki yapı, bir dizi farklı statü sınıflarından ziyade statüler bakımından derecelendirilmişlerdir" (1967:124).

Deneysel tabakalaşma araştırmalarında temel bir değişme, 1970'lerde ortaya çıktı. Metodolojik süreçler, tabakalaşma sistemindeki belli tek tek konular için zemini temizlemede daha yeterli olmaya başlarken, tabakalaşma sisteminin subjektif düzenlenmiş gerçeklik şeklinde algılanması, daha yapısalcı bir yöne doğru kaydı.

Dolaşım hareketlilik kalıplarının bütün kapitalist toplumlarda ve muhtemel olarak devletçi sosyalist toplumlarında, az ya da çok ortak olduğuna dair karşılaştırmalı bulgular bunu destekledi. Bu şimdilerde ünlü Featherman-Jones-Hauser (FJH) hipoteziyle ifade edilmektedir ki " Bir piyasa ekonomisi ve çekirdek bir aile sistemine sahip sanayi toplumlarında, içsel (genotypical) hareketlilik kalıbı (dolaşım hareketliliği) temelde aynıdır. Dışsal (phenotypical) hareketlilik kalıbı (gözlenen hareketlilik) ise, mesleki yapıdaki değişmenin oranına göre farklılaşır, yani dışsal olarak belirlenir (Featherman vd., 1978:340). Daha önemlisi, Featherman ve meslektaşları idda etmektedirler ki, benzerliğin yapısal temeli, mesleki saygınlığa dayanmaktan ziyade, sosyo-ekonomiktir (1978:357).

Bu nedenle, statü kuramı, mesleki statüleri, göreceli olarak yüksek düzeydeki içsel hareketlilik ve dışsal kapanma ile tanımlanan sınıflarla

sınırlayan kümeler olarak gören Weberci anlayışlar. Goldthorpe ve meslektaşlarının İngiltere'de içsel/tarihsel (genotypical) sınıf yapısına ilişkin yaptıkları etkili araştırmaları, tam da bunu yapmıştır (1987). Saygınlık ölçeğini vurguladıkları önceki ampirik çalışmalarından ayrılarak, bu işlemler, geniş bir kuram sezgi içermektedir. Goldtrope, ölçeklere yerleştirilmiş meslekleri yeniden gruplamaktadır ve iş durumları ve piyasayı birleştiren apriori "7 katlı sınıf şeması" yapmaktadır.[78] Çalışma durumu, örgüt değerlerini (otorite ve otonomiyi) içerirken, piyasa durumu, gelir ve diğer istihdam düzeylerini, iş güvenliğini ve işte ilerleme fırsatlarını içermektedir (Goldthorpe 1987:40).

Goldthorpe şemanın hiyararşik olmadığını dikkatle belirtmektedir, çünkü sınıflar arasında örtüşen statüler vardır, fakat, profesyonellerin sayfanın en üstüne ve beceri gerektirmeyen işlemleri sayfanın en altına yerleştirildiğinde, bu sunuş fikrini kabul etmek güç olacaktır. Daha önemlisi Goldthrope, sınıf terimini kullanırken, aklında birkaç fikir birden vardır. I-II ve III. sınıflar "beyaz yakalı" sınıflar olarak birlikte ele alınabilir; III, IV ve V. sınıflar, işçi sınıfı ile hizmet sınıfı arasında kalan orta sınıflardır ve VI-VII sınıflar ise işçi sınıflarıdır. Yani, en çok ilgiyi 7 sınıflı modelin görmesine rağmen, Goldthorpe'ın niyetinde yedi sınıflı bir model mi yoksa üç sınıflı bir model mi olduğu açık değildir.

Bu olasılıklar sadece sezgisel temele dayanmaktadır. Gerçek sınıf yapısının biçimi, toplumsal sınıfların gerçek sınırları, Goldthorpe vd.'nin sınıflar arası hareketlilik kapanması derecesi konusundaki araştırmada verilmiştir. Bu kapanma tartışması, bireylerin dikey bir süreklilikte hareketlerini ölçmekten, yapının durağanlığını, genellikle neden hareket halinde olduğunu, 'toplumsal akışkanlığını' anlamaya doğru gelişen ciddi kuramsal dönüşümleri temsil etmektedir.[79]

Goldthorpe (1987) üç önemli sonuca ulaşmaktadır:

• Sınıf yapısının zirvesinde, belirgin bir düzeyde nesiller arası kapanma vardır. Profesyonel, idari ve üst idari yöneticilerin hedeflerinin dışına çıkmaları pek mümkün değildir. Eğer bir kişinin ailesi hiyerarşide en alt sırada ise bu kişinin sınıf I'e yükselmesi mümkün değildir. Bu bireysel niteliklerin ve örgütsel değerlerin miras yolu ile intikalini ciddi bir şekilde etkileyecektir.

• Bu katılık hiyerarşide aşağı doğru çekilirken, bu alışık olmadığımız bir yola gerçekleşir. Varlıklı küçük burjuvazi grubu, yüksek düzeyde bir katılık

sergiler. Böylece mülkiyet, sınıf yapılanması içinde etkili olmaya devam eder.

• İşçi sınıf hareketliliğinde, tarihsel bir yükseliş olurken, boyutu sınırlanmıştır, bu nedenle, beyaz yakalı ve mavi yakalılar arasında önemli bir engel vardır.

Goldthorpe'un çıkardığı sonuçlar, daha çok Weber'in toplumsal sınıfının analizine benzemektedir. Goldthorpe, üst sınıfı ya da hizmet sınıfının, küçük burjuvazinin, beyaz yakalı orta sınıfın ve de kol gücüne dayalı sınıfın, var olduklarını teslim etmektedir.

Sonuç

Özet

1. Tabakalaşma üzerine iki klasik iddia Marks ve Weber'den gelmektedir. Marks'a göre sınıf, toplumsal üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Kapitalizm altında, bu iki büyük tarihsel sınıf üretmektedir, üretimin araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar. Weber'e göre sınıf, üçlü tabakalaşma kalıbının bir parçası olarak, statü grupları ve partiler ile yan yana durmaktadır. Sınıf tabakalaşması, piyasa kapasitesi üzerine kuruludur ve farklılaştıran piyasa kapasitesi, hem mülkiyet sahipliliğiyle hem de bireysel ödül getirici nitelikler (credentials) ile belirlenir.

2. En önemli yeni-Marksist tabakalaşma kuramı, yapısal Marksizmdir. Burada, Poulantzas ve Wright, mülkiyet kavramını "sahip olma" kavramı şekline sokarak, genişletmişlerdir. Her ikisi de "orta /geçiş/aracı bir sınıf"ın ya da tarihte görülmemiş bir sınıfın var olduğunu kabullenmeye uğraşmaktadır. Poulantzas siyaset ya da ideoloji tarafından belirlenen tarihsel sınıflar içinde, parçalar/ayrımlar (fraction) ya da tabakalar olduğunu düşünmektedir. Wright, Marks'ın daha önce belirttiği gibi, tarihi sınıflar arasında, "çelişkili" sınıf konumlarının olduğunu ileri sürmektedir, ancak, daha sonralarda bu konumu terk etmiş ve Poulantzas'a daha çok yaklaşmıştır.

3. Yeni-Weberci kuramda kritik sorun, mülkiyetin, sınıfı yapılandırmaya devam edip etmeyeceğidir. Piore için, mülkiyet söz konusu edilecek değer de değilken, Giddens'a göre, mülkiyet, piyasa kapasitesinin bir kaynağı olarak, ödül getiren bireysel nitelikler ve emek gücü aynı yerde yer almaktadır. Her durumda da sınıf kapasitesinin, belli ayrıcalıklar elde etmeye imkan veren kapanmayı, dışarıdaki yabancılara karşı, korumaya vurgu yapılmaktadır.

4. İşlevsel tabakalaşma kuramı, toplumsal eşitsizliği, toplumsal sisteme olumlu bir katkı olarak görmektedirler (ve bunu daha çok, Durkheim'e borçludurlar). En uç iddialarda bulunan, Davis ve Moore, farklılaştıran ödüllerin, yetenekli kimselerin, uzun bir eğitim alarak, bir mesleğe girmeye güdüleyebilmek için, gerekli olduğunu kabul etmektedirler. O zaman burada, tabakalaşma mesleki statülerin sürekli bir hiyerarşisi olarak tasarlanmıştır. Daha yakınlarda, Goldthorpe vd., mesleklerin, hareketliliği engelleyen engeller ile birbirlerinden nasıl ayrılarak gruplara bölündüklerini göstermeye çalıştılar. Bu noktadan sonra, işlevselci kuram, yeni-Weberci piyasa kapanma kuramı içine tamamen dahil edilmiş oldu.

Eleştiri

Burada ele alınan her bir tabakalaşma kuramının kendi içinde zayıflıkları vardır.

Marksist kuramın zayıflığı, sınıf yapısının gerçekliği ve sınıf deneyimlerinin sığ (epiphenomenal) statüsü üzerindeki ısrarını sürdürmesidir. Tarihsel deneyim, toplumsal sınıfların kuramsal olarak inşa edilmesi ile oluşmaktadır. Tarihsel gelişmeler Marks'ın onayladığı on dokuzuncu yüzyıl sınıf yapısının modelinden ne kadar uzaklaşırsa, yapı ile deneyim (tecrübe/uygulama) arasındaki ilişkiyi açıklayan kuramsal bağ o ölçüde zayıf olmaktadır. Althusserci yapısal Marksizmden sonra gelen gerileme, örneğin Poulantzas'dan Wright'a kayış, bu başarısızlığın açık bir göstergesidir.

Yeni-Weberci analizin zayıflığı, üst sınıfın açık bir tanımlamasını yapamamasıdır. Buna karşılık, Marksist analiz, üst sınıfa geçmenin temeli olarak, hukuksal sahiplikten mülk sahipliğine geçişi gösterirken, yeni-Weberci analizde, Mülkiyete ilişkin iddialar muğlak kalmaktadır.

Kritik kuramsal sorun, önemli miktarda mal sahibi olanların, örgütsel değerlerin emrinde olanlardan (Weberciler'e göre, bu grupların sürekli olacaktır) nasıl ayrılacağının gösterilmesi gibi durmaktadır. Bu problemin çözüm anahtarı, kapanma kavramı üzerine yapılan Weberci vurgu ve kapitalistleşme düzeyindeki sömürünün, niceliksel olarak kapanmadan farklı olduğunun yalanlanmasıdır. Kapasite kavaramı, üst sınıfı belirlemek için, kuramsal bir gerekliliktir; bununla üretim ya da yeniden üretim araçlarının, sermaye biriktirmek amacıyla diğer insanların varlıklarını (assets) sömürecek şekilde işleme koymak anlaşılmaktadır, ki Weberci kuram böyle bir gerekliliği tanımamaktadır.

Toplumsal akış (fluidity) modellerini bir sınıf kuramına döndürmede ortaya çıkan kritik sorun, sınıf kategorilerinin gerçekte apriori olmasıdır.

Örneğin Goldthorpe'un "hizmet sınıfı" olarak adlandırdığı kategori (daha alışkın olduğumuz biçimi ile üst-sınıf) bir tarafta büyük çaplı örgütlerdeki yöneticiler, tecrübeli siyasetçiler ve devlet sektöründeki bürokratlar, diğer taraftan ise, labaratuvar teknisyenleri, kütüphaneciler ve temizlikçileri denetleyenler gibi farklı konumları içermektedir. Keza, küçük burjuvazi, (katı Marksist anlayışta göre) hem emeği sömüren kapitalistleri hem de kendi işine sahip olan kimseleri içermektedir. Sezgisel olarak kurulmuş mesleki kategorilerin faydası, kendi içlerinde var olan sınıf sınırları ile maskelenebilmektedir. Abercombie ve Urry'nin sermayenin işlevlerinin, (yani, emek gücünün kontrolü, emek gücünün yeniden üretimi ve kavramlaştırma) bu "hizmet" sınıfı içinde, her geçen gün biraz daha bastırıldığını iddia etmektedirler (1983:122-5), buna karşın, bu bastırma hiçbir şekilde tek biçimde değildir, profesyonel, üst yönetici ve yönetici şeklinde tanımlanan bir çok konum piyasaya dönemeyecekler ve iş ortamında ciddi şekilde ikinci plana itileceklerdir.

Yine de, Marksist modeller (ki Wright'da bulunabilir bu) ile Weberci ve işlevselci modeller (Goldthrope) arasında var olan kesişme, bu alanda gerçek bir kuramsal ilerlemenin kayıt edildiğini ileri sürmektedir. Şurası çok öğreticidir ki her iki örnekte de kuram araştırma bulgularının biriktirilmesi ile kurulmaktadır. Bu kuramlar bütünlü bir şekilde inandırıcı bir hale sokulabilirse, tabakalaşma kuramcıları, sınıf kuramını toplumsal cinsiyet ve etnisite ya da diğer temel tabakalaşma düzenleri ile birleştirme fırsatını aramaya çalışacaklardır.

Daha çok okuma için

Farklılaşma

Klasik bir metin Durkheim'in *The Division of Labour in Society*'dir. Bu aynı zamanda Spencer için bir giriş gibidir. İkincil iyi bir kaynak Thompson'un *Emile Durkheim* (1982) ya da Giddens'ın *Durkheim*'i (1978) olabilir. İşlevselci yaklaşımın değişmeye ilişkin görüşü hakkında yazılmış bir çok düşünce Demerath and Peterson'un *System, Cahnge and Conflict* (1965) adlı kitabında bulunabilir. Şüphesiz en önemli örnek, Parsons'ın *The Evolution of Society*'dir (1977). Sanayi ve sanayi sonrası toplumların eleştirel olarak gözden geçirilmesine iyi bir örnek Kumar'ın *Prophecy and Progress* (1978)'idir. Farklılaşmaya ilişkin günümüzde geliştirilen bir analiz

de Aleksander and Colomy 'nin *Differentiation Theory and Social Change* (1990b) adlı kitabında bulunabilir.

Tabakalaşma

Feodalizmden kapitalizme geçişe ilişkin klasik kuramlar, Giddens'ın *Capitalizm and Modern Society* (1971) kitabında gözden geçirilmiştir.The Class Structure of the Advanced Societies (1973) adlı kitabında ise Marks ve Weber'in tabakalaşma kuramlarını gözden geçirirken kendi görüşlerini de açıklamaktadır. Burada gözden geçirilen bütün kuramları Giddens ve Held'in yazdıkları *Classes, Power and Conflict* (1982) adlı kitapta bulmak mümkündür. Daha çok detay içim Walters (1990), *Class and Stratification* adlı kitaba bakılabilir.

10

Sonuç: Sosyolojik kuramın geçmişi ve geleceği

Bu bölüm, **Veda Bilican Gökkaya** tarafından çevrilmiştir.

Sosyolojide, kuramsal araştırmaların çoğu, toplumsal yaşamın ne anlama geldiği, ya da neden toplumsal düzen olması gerektiği, niçin toplum, gibi sorulara verilecek cevapları ortaya koymadaki yeteneksizliği, belki de kesin olmayan bir başarıyı ya da şaşırtıcı bir özrü, dile getirerek sonuçlanmaktadır. Kuramı, bir grup düşünce okulunun ürünü olarak tanımladıktan sonra, yaklaşım çeşitliliğinin arzu edilmediğini itiraf etmek gerekli hale gelmektedir. Bazı itiraflar şöyledir;

> Cevaplar (kısa ve özlü cevaplar): "sebeplerin cevaplarını" arayan herhangi biri için sosyoloji, kesinlikle içine girilebilecek bir konu değildir. Çünkü; konu alanı, canlı tartışmalı, muhalif yaklaşımları ve cevaplarıyla ve en önemlisi soruları ile karakterize edilmektedir (Cuff et al. 1999:230).

> Eğer şapka, (sosyologlar tarafından araştırılan) toplumsal dünya ise, yalnızca birçok değişik tavşanı değil, aynı zamanda çoğu alışılmadık ve muhteşem olan diğer birçok hayvan çeşidini de çıkarabiliriz (Craib 1992:247).

Bazıları bunu, klasiklerden derlenmiş karşıt görüşlerin sonucu olarak ele almaktadır;

> Toplumsal kuramdaki yüksek ilgi alanlarında...................yalnızca kabul edilebilir paradigmalar yoktur, aynı zamanda, sosyologlar, böyle bir paradigmayı elde etmek için hevesli görünmezler. Sosyolojik düşünce tarihiyle ilgili ders kitaplarında, geçmişteki büyük düşünürler, gruplara bölünürler ve birbirlerine karşı çıkarlar. Günümüze baktığımızda ise yeni sosyolojik akımlar, sosyolojik problemlere ilişkin kendi çözümlerini yüksek sesle dile getirerek ve karşı yaklaşımlara herhangi bir değer vermeyip, küçük gruplar olarak kalsalar da, zaman zaman ortaya çıkmaktadırlar (Mennell, 1974:3).

Diğerleri, kuramın, merkezden yoksunluğunu, klasik gelenekten temel bir kopuşun ürünü olarak görmektedirler:

> Günümüzde sosyolojik kuramın büyük bir kısmı, Weber, Durkheim ve Marks'ın çalışmalarından meydana gelmektedir. Geçmiş (gone), büyük çoğunlukla toplumlar arasındaki ilişkiler ve bütün topluma karşı karma bir bakış açısının gelişiminin dayanağı olarak düzenlenen geniş kapsamlı bir kuramdır. Geçmiş, ahlaki, politik ve ekonomik yapılar arasındaki tartışmalarda sıkça ve değişken olarak ilerleyen bir söylem çeşididir (Wardell and Turner, 1986:17).

Kuramsal farklılaşmaya ilişkin değerlendirmelerin kendileri de çeşit çeşittir. Bunlar utanca da neden olmaktadır.

> Birçok farklı kuramsal yaklaşım vardır........; bu genel kuramsal yaklaşımlar içinde ve arasında, önemli konulara ilişkin çok derin anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Sosyolojik kuram bu yüzden, yüksek oranda bir eklektik etkileşimdir ve bütün olarak ele alındığında, problematik olma hissini vermektedir (Turner. 199: 638).

Bazıları da, çeşitlilik içindeki erdemi bulmaya çalışmaktadırlar.

> Kurama ilişkin bu yenilenmiş odaklanma, sahip olduğumuz yahut yakın gelecekte sahip olabileceğimiz tek bir bütünlenmiş kuram yada çatışan kuramcılar arasındaki barışın başlangıcı olacak anlamına gelmez. Bunun iyi bir fikir olduğu, zaten kesin değildir. Toplumsal yaşamın belirli bir alanının analiz edilmesine başlandığında.............farklı bakış açıları, farklı ve genelde tamamlayıcı anlayışları ileri sürmektedir (Wallace and Wolf 1991: 377).

Eksikliği gidermenin zevkine rağmen, birbirleri ile çelişen kuramlar, tamamen doğru ya da yanlış olamaz. En azından birileri, çeşitliliğin yalnızca kuramda değil, aynı zamanda toplumsal deneyimlerde de bulunduğunu kabul etmedikçe, yani sosyolojik kuramdan, toplumsal dünyanın yapısal olarak problematik olduğu benimsenmedikçe, doğru ya da yanlış olamazlar.

> Ben, eylemin normal veya yararlı olarak değil, her ikisiyle de şekillendirilmiş olmasını öneririm. Dahası bu eylem hem içsel hem de dışsal yapılarca düzenlenmiş olarak algılanmış olacaktır. Sadece farz edilen böyle bir ikilemin diyalektik eleştirisi, bize toplumsal

> kuramı, çok boyutluluk şeklinde algılamamıza imkan tanır ve bence çok boyutluluk, kuramın mantığını değerlendirmek için önerdiğim bir standarttır (Aleksander, 1982a: 123).

Eğer Aleksander, toplumsal dünyayı aykırı olarak gördüğü için, kendi aykırılıklarını kabul eden çok yönlü bir sosyolojik kuram istiyorsa, o takdirde nihai esasları oluşturan çeşitli bireysel kuramlar, kendileri bireysel olarak çok yönlü olmasalar da elbette genel olarak elde edilebilir.

En azından Aleksander, problemin kabul etmede açıktır. Diğerleri, eşzamanlı olarak mevcut varlığı reddederken, toplumsal gerçekliğin derecelerini ya da değişik boyutlarını konuşur gibi gelebilir. Eski bir örnek, kuramın iki boyutunu vurgular:

> Çoğu sosyolojik kuramlardan herhangi birisi, toplumsal gerçekliğin iki seviyesinden biriyle ilgilense de bununla beraber bazı çalışmalar her ikisiyle birden ilgilenir. Birinci seviye, toplumsal eylem ve etkileşimdir; ikincisi ise toplumsal yapı ve sistemdir (Cohen 1968:236).

Fakat, bu satırların yazarı açısından kuram, kendini tek bir seviye ile sınırlandırmadığında herhangi bir değeri olmayacağı ileri sürülebilir.

> Toplumsal sistemler, toplumsal yapı, etkileşim ve toplumsal etki hakkında söylenenlerin çoğu açıklığa kavuşturulduğunda, vasıflarını neden değiştirdiğine, toplumsal sistemlerin neden ısrarcı olduğuna ve değiştiğine açıklama getirmek mümkündür ve bu, diğer bazı toplum modelleri ya da birliktelik modelinin faydalarının karşısında bulunan "yapısal işlevselci" sınırlamalarla ilgili anlamsız tartışmalarda taraf tutmayarak yapılabilir. Daha yeni bir örnek, çelişkileri açısından daha da açıktır. Burada yazar, daha açık bir ifadeye yer verir[80] (Cohen 1968:237).

Kendi çelişklilerini açığa vuran daha güncel bir başka örnek de verilebilir. Burada yazar açıkça şunu söylüyor:

> Toplumsal dünya, gerçekte seviyelere bölünmüş değildir (Ritzer 1992:667).

Bununla birlikte yazar, analizinin toplumsal gerçeklik ile sınırlandırılmasına müsaade etmeyecektir.

Seviyeler fikri, sosyolojinin çoğunluğunda dolaylı olarak anlaşılsa da bu fikir, göreceli olarak çok az dikkate alınmıştır. Buradaki seviyeler üzerinde

yoğunlaşmada, sosyolojide örtük olanı açığa çıkarmaktan başka bir şey yapmıyoruz.

> Bu Ek Bölüm, toplumsal analizlerin ana seviyelerinin kavramlaşmasını sunabilecektir (Ritzer, 1992:667).

Söylediği gibi, Ritzer pek suçlu tutulamaz; çünkü, bu görüş geniş ölçüde paylaşılmış bulunuyor ve Ritzer, bu görüşü, sadece seviyelerin gerçekliğin analitik dilimleri olduğunu söyleyerek savunacaktır. İşte tam bunu açıklamaya çalışan bir diğer örnek.

> Mikro, makro ve meso (seviyeler) arasındaki ayrımlar, kuramcıların kendi kafasındadır. Eğer dünyadaki birisi dışarıya bakarsa, seviyeler ya da tabakalardan (mikro, makro, meso) oluşmuş bir dünya göremez. Toplumsal dünya, daha düzensiz ve süreklidir. Kuramları; makro, mikro ve meso şeklinde böldüğümüz zaman, analitik uygunluk için böyle yapmış oluyoruz (Turner 1991:591).

Söylenmesi gereken şu ki; analitik olsun ya da olmasın, kendi koşullarının gerçekliğini reddeden bir toplumsal dünya kuramı, bir çözüm yolu bulamayan birinden bile daha alaycı bir duruma davetiye çıkarır. Bizler, kesinlikle, kuramların uygunluk ya da yararlılıklarına bakarak onların geçerliliğinin değerlendirilmesinin ötesine geçmeliyiz.

Üç Teşhis

Sosyoloji, yüksek derecede düşünceye dayalı bir disiplin olduğundan, bu tür sorunların nasıl çözülebileceği yalnızca kitap sayfalarında ve akademik dergilerde değil, aynı zamanda sayısız çay sohbetlerinde, konferans ve eğitim seminerlerinde de önemli bir yer tutmuştur. Aşağıda en iyi üç örneğe yer verilmektedir.

Merton: Büyük Kuram Avı

Günlük bir deyişle, Merton'a göre, (1968:39-72), sosyoloji, yürümeden, koşmaya çalışmaktadır. Onun için sosyoloji, modern fizikle çağdaş olmasına rağmen, onun kadar gelişmemiş genç bir disiplindir. Düşünce tarihinin bu noktasında, kendilerinden tüm alt kuramların derlenebileceği birleşik kuramlar geliştirme çabaları, ilk dönemlerdeki evren felsefelerine eşit olan tartışmalarla sonuçlanacaktır ve kuramlardan, yardımcı kuramlar türünden bütünlük arz eden kuramları geliştirmeye teşebbüs edecektir. Bu yüzden tekerlek içinde tekerlek barındıran Ptolematik sistem gibi yahut dört fil tarafından desteklenen bir kaplumbağanın sırtında taşınan bir dünya gibi, sosyoloji de buna benzer açıklamaları bulmak çok zor olmayacaktır. Merton

1949 yılındaki yazısında, eğer her bir karizmatik sosyolog, kendi genel kuramını geliştirmeye çalışırsa, genel kurama giden yolun tıkanacağını tahmin etmede önemli bir önseziye sahip olduğunu gösterdi. Bu tür uygulamalardaki ısrar, her biri kendi kuramsal sistemi ile idare edilen emirlikler gibi sosyolojinin de bölünmesini doğuracaktır (1968:51).

Merton, bunun yerine, deneysel araştırmanın sıradan, önemsiz ayrıntıları ile toplumsal dünyadaki tüm olayları kapsadığını iddia eden kapsayıcı (overarching) kuramsal paradigmalar arasında duran orta boy kuramlar üzerine yoğunlaşmamızı tavsiye etmektedir. Orta Boy Kuram hakkındaki düşüncelerini aşağıdaki gibi sıralar (1968:68-9):

• Orta Boy Kuram, kendilerinden özel hipotezlerin çıkarılabileceği sınırlı alanlar üzerinde yoğunlaşır.

• Orta Boy Kuram ilkesel olarak, geniş kuramsal ağlarla daha sonra sağlamlaştırılabilir veya onlar ile bütünleştirilebilir.

• Özel olay ve görünüşleri aşmak için yeterince soyutturlar.

• Mikro, makro ayırımını bir yana bırakır.

• Genel yada büyük kuramların açıklayamadığı konuları açıklayabilirler, çünkü bunlar, gerçekte açıklamadan ziyade, zihinde şekillendirilmiş planlardır.

• Orta Boy Kuramlar, bu büyük tasarlanmış planların çoğuyla uyumludurlar. Ve bu yüzden onlar arasında bir bağ kurulmasını da sağlayabilirler.

• Çoğu Orta Boy Kuram, klasik geleneğin mirasıdır.

• Orta Boy Kuram, sosyolojinin ihmal ettiği alanlarını belirlemede çok önemlidir.

Merton, belirli, bağımsız olay ve sorunları belirlemede, klasik geleneğe dönmemizi önermektedir.

Aleksander; Pozitif Barbarlık (Barbarism)

Eğer Merton'ın görüşü bir açıdan çok fazla kuramsal ise Aleksander'ın ki de, yeteri kadar kuramsal değildir. 2. Dünya Savaşından beri, sosyolojinin kendisini "pozitivist ikna etme" diye adlandırdığı ve onu gerçek kuramdan ve dolayısıyla entelektüel çabadan kurtaran bir yöne doğru kaydığını iddia etmektedir. Pozitivizm, dört varsayımı içerir;

• Deneysel olan ya da olmayan arasında radikal bir ayırım vardır.

• En genelleştirilmiş deneysel olmayan durumlar, felsefe ve meta kuramlar, sosyolojik uygulamada herhangi bir öneme sahip değillerdir.

• Doğa bilimi, meta kuramdan kaçındığından sosyoloji, doğa bilimini kendine örnek almalı.

• Bundan dolayı, kuram, deneysel genelleme ifadelerine indirgenebilmeli; tümevarımsal olarak elde edilmeli; uyuşmazlıkları deneysel olarak çözümlenmeli; ve bilimsel uyuşmazlık için mantıklı bir temel mevcut olmayabilmelidir (Aleksander, 1982:5-15).

Aleksander'a göre pozitivist iddianın kötü etkisi, entelektüel açıdan sosyolojiyi güçten düşürmesi ve bir bilim dalı olarak onun özel katkısını reddetmesidir. Aleksander için, kuram yaratma işinde bu kadar az sayıda sosyolog varken, bir birleşik kuramsal sistemin ortaya çıkamaması şaşırtıcı değildir.

Bununla birlikte kuramın bölünmesi için tek sebep bu değildir. Aleksander, aynı zamanda bir problemin içinde, bir başka problemi teşhis eder. İddia ediyor ki; sosyoloji, aktivitesini belirleyen, önceden belli, özel bir yapıya sahiptir. Bu önceden farz edilen yapı, yukarıdaki alıntıda ve şekil 8-6[81] da aktarılmıştır. Kurama yönelik çeşitli girişimler, pozitivist iknanın, net olarak üstesinden gelmede başarısız olmuşlardır. Çünkü; önceden farz edilen yapı içindeki tahribatın suçlusu olmuşlardır. Bu girişimler, toplumsal hayatın çok boyutlu olduğu ve bundan dolayı kuramın da çok boyutlu olması gerektiği bir zamanda, tek boyutlu kuramsal açıklamalar sunma eğilimine girmişlerdir. 8. bölümde görmüş olduğumuz gibi Aleksander'ın görüşü, modern dönemde, sadece Parsons'cı kuramın çok yönlülük standardına az miktarda yakınlaşabilen bir kuramdır.

Holmwood ve Steward; Çelişken İkililik (Düalizm)

Aleksander'ın, erdem olarak algıladığı bir şeyi, Holmwood ve Stewart (1991) gayri ahlakilik olarak algılar. Onun çok boyutluluğu, kendi ifadeleriyle çelişken bir düalizmdir. Birlikte var olması imkansız kuramsal kategorilerin, gerçek olduğunun bir iddiasıdır. İleri sürdükleri toplumsal yaşam, eşzamanlı olarak, öznel olarak ortaya çıkamaz ve bir yandan da dışa ait ve sınırlayıcı olamaz. Onlara göre kuramın bölünmesi, bu gibi zıtlıkları yeniden formüle etme ve onlara uyum sağlamadaki başarısızlığın bir sonucudur.

Bu zıtlıklar, sosyologların sundukları kurama uymayan gerçeklerle karşı karşıya kalındığında ortaya çıkmaktadır (199:42-4). Bu gibi noktalarda sosyolojik kuram, evrensel bir yanılgı yüzünden eziyet çekmeye meyillidir. Bu, inatçı gerçekliğin kuramı değiştirme ihtiyacı olmaksızın, kuramın içine dahil edilebileceğini farz eder. Yanılgıların, yatay ve dikey olmak üzere iki

şeklini belirlerler. Kuramcılar, toplumun farklı kesimlerinde ayrı ayrı tecrübe edilmiş bir kuramın, karşıt elementlerini yatay yanılgı olarak görmelerinden dolayı suçludurlar. Weber, bazı aktörlerin objektif sınıfsal sınırlamalara tabi olduklarını, diğerlerinin ise statü yarışı içinde olduklarını söylerken, yanılgıya düşmüş olduğundan suçlu sayılabilir. Holmwood ve Steawart iddia etmektedirler ki; eğer bu anlaşmazlık çözülecekse, sınıf ve statü kuramından başka bir eşitsizlik kuramın bazı yeni terimlerin oluşturulması da gerekecektir. Dikey yanılgıdan dolayı suçlu olan kuramcılar, şu görüşü kabul ederler; aktörlerin deneyimleri, kuramla çatışsa da, bu çatışma göz ardı edilebilir ve onun yerini tutan bir terimler kümesince açıklanabilir. En açık örnek, Marks'ın bir yanda işçilerin yabancılaşması ve sömürülmesi ile onların kapitalizmi açıkça kabul edişi arasında var olan çelişkiyi ifade eden görüşüdür. Bu çatışma, yanlış bilinçlenme ve ideoloji gibi aracı ilkeler kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır.

Kuramsal perspektiflerin artmasının ve yarışmasının nedeni hiç kimsenin başarılı olamamasıdır. Bu, neden başarılamaz? Çünkü; ortak yanılgıları, kuramların gerçekliğe uyarlayamamalarıdır. Gördüğümüz gibi, çağdaş kuramsal safhada, karşıt düalizmleri çözmek için çeşitli stratejiler uygulanmış bulunmaktadır:

• Giddens kısa yolu seçiyor: Yapıların, muktedir kılıcı ve zorlayıcı oldukları söylenebilir.

• Aleksander, daha iyi, etkili ve daha kısa bir yolu, çok boyutluluğu seçiyor: Toplumsal dünya hem araçsal hem normatif ve hem öznel hem de dışsaldır.

• Elster, normlarla başa çıkamıyor ve sınırlı rasyonellik önerisinden vazgeçmiyor.

• Habermas ise, hem yaşamsal dünya ve sistem arasındaki yatay bölmeyi hem de "sistematik olarak çarpıtılan iletişim" fikrini ileri sürerek, aktörlerce düzeltilebilecek dikey bir görüşe dahil oluyor.

Bunların hiçbiri, kuramın sorunlarını çözememekte ve daha başka girişimlerin yapılması gerekmektedir.

Kuramın Başarıları

Toplumsal kuramı, sihirli bir şekilde toplumsal dünya hakkındaki herhangi bir soruya evrensel ve tam bir cevap verecek hale getirecek bir grup kolay ayarlamaları önermek bir saçmalık olur. Bununla birlikte, bir endişeden uzak pozitivizm ya da sırf inada dayalı ve yorumsal toplumsal

felsefe ya da meta-kuramın gerisinde duran skolastizminin, kolay çekiciliğini eşzamanlı olarak idare eden hayati ve kuvvetli bir entelektüel gelenekten vazgeçmek de eşit derecede saçma olur.

Toplumsal kuramdaki herhangi bir faydalı ilerleme, klasik örneklerde meydana getirilmeli, toplumsal varlığında, çağdaş insanlığın yüz yüze geldiği sabit ve pratik problemleri kavrayan örneklere dikkat çekmelidir. Toplumsal kuram, sosyologlar için faydalı ve muhtemelen azalmış bir halde daha geniş bir toplumsal tartışmaya malzeme olacak bir grup entelektüel kaynakların gelişimini içermelidir. Herhangi bir başka yol, kendi çıkarını koruyan ahlaki bir çöküntü olacaktır.

Bu kitabın önceki bölümleri, sosyolojik kuramın ne dediği ve ne yaptığını, herhangi bir ilerlemenin temellerini neyin oluşturabileceğini özetleme çabasındadırlar. Özetle, belirttikleri aşağıdaki gibidir. Toplumsal dünyaya ait herhangi iyi bir kuram, kurumsallık, rasyonellik, yapı ve sistem terimleri ile karakterize edilen, indirgenemez dört öneriyi, bir şekilde bir araya getirmelidir. Hangi önerilerin önceliğe sahip olduğuna, bir öneriyi bir başkası ile birleştirip birleştirmemeye kendi karar verir, fakat şu an biz, hepsine hitap etmesi gerektiği hususunda makul bir derecede fikir birliğine sahibiz. İdeal olarak, şüphesiz biraz uzak bir gelecekte, bu önerileri daha birleşik bir grup önerme ile değiştirebiliriz. Bununla birlikte, şu anki halleri ile öneriler şunlardır;

• İnsanlar, anlamlar ve motiflere göre hareket eden, bilinçli varlıklardır ve bireysel eylemleri, başkaları için hem sonuçlara sahiptir, hem de başkalarınca önemsenirler; toplumsal dünyayı inşa edecek kollektif kapasiteye sahiplermiş gibi davranırlar.

• İnsanlar hem kendi kaynaklarını meydana getirmeye hem de maddi tüketimine ilgi duyarlar ve bireysel ve kollektif olarak bu çıkarları, en üst seviyeye ulaştırmak için zaten sahip oldukları kaynakları harcayacak ya da yatırım yapacaklardır; birisinin, kendi çıkarlarını en üst düzeyde tutması, çoğunlukla diğerlerinin kendi çıkarlarının gerçekleşmesini azaltacak ya da sınırlayacaktır.

• Gerçekten, insan olmanın ve özel bir geçici ya da uzamsal ya da toplumsal bağlantı imkanlarının düzenlemeleri diye adlandırılabileceklerden açığa çıkan anlamın kazanımı ve çıkarların en üst düzeye çıkarılması (en azından sınırlamalar) mevcuttur.

• Bireylerin niyetlerinden bağımsız olan ve kollektif bilgiyi, amaçları ve tercihleri içeren bir genel organize ve bağlı bütünlükler vardır; insanlar, bu

bütünlüğü diğer insanları, kaynaklar ve durumun onlara sağladığı imkanlar ile ilişkili projelerinde rehber olarak kullanmak zorundadırlar.

Bununla birlikte bu kitap, kendini toplumsal dünyaya nasıl bakmamız gerektiği ile ilgili öneriler ile sınırlamaz. Fakat onun hakkında ne diyebileceğimizi temel alır. Sosyolojinin, toplumsal dünya hakkında ne diyebileceğine dair kapsamlı bir envanter sunma iddiası yoktur. Aslında, öyle bir envanter, ilkesel olarak mümkün değildir. Fakat bu, onun hakkında şu andaki bilimin gelişiminde söylenebilecek en önemli şeyleri göstermektedir. Kendisini, aşağıda sıralanan beş ifade ile sınırlar;

• Toplumsal dünya, paylaşılan fikir ve değerler ile doludur. Bu fikir ve değerler, kültür diye adlandırılabilecek bir sistematik gerçeklik meydana getirmek için birbirleriyle kesişir ve etkileşirler. Kültür, devamlı bir şekilde gerçek toplumsal ilişkilerden ve bunlarda yer alan bireylerden gittikçe daha da ayrılmaktadır. Bu şekilde oldukça da, daha özerk hale geliyor ve bu sayede toplumsal eylem, artan bir şekilde kültür olarak sağlanan imkanlar, gittikçe azalan bir şekilde de sınırlı ve kontrollü imkanlarca yönlendiriliyor diye algılanabilir.

• Güç diye adlandırdığımız bu sınırlama ve kontrol, yine de temel bir toplumsal süreç olarak kalır. Süreç, hem lehinde hem de yasaklayıcı bir şekilde, hem niyet düzeyinde hem de farkında olma düzeyinde işlemektedir. Çağdaş şartlar altında, güç, kültür tarafından kabullenilmiş olarak ve bu nedenle artan bir şekilde iletişimsel ve söylemsel sembolleştirmelerde yerleşmiş gibi görünmektedir.

• Hem kültür hem de gücün uygulanması için önemli bir saha toplumsal cinsiyet alanıdır. Burada, erkek ve kadınlar kültürel rehberliğe bağımlı olarak farklı davranış örnekleri sergilerler; durumları, temelde maddesel ve maddesel olmayan kaynakların dağılımı açısından eşit değildir; ve erkekler, kadınları, hem ev içi hem ev dışı bağlamda destek ve istismar yönünden hem sınırlar hem de kontrol etmektedirler.

• Kültür ve gücün kullanımı için ikinci önemli bir saha, sosyo-ekonomik tabakalaşma sahasıdır. Bu, kaynakların dağılımı ve belirlenmesi için temel alandır. Bu dağılım, eşitsizliğe eğilimlidir. Bu nedenle toplum, dahili olarak homojen olan, fakat dışsal olarak kaynaklara, mülkiyete, kimlik belgelerine, organizasyonel pozisyonlara iş ve gelir imkanlarına, prestij ve toplumsal onaya erişme temelinde eşit olmayan gruplar olarak karakterize edilir.

• Toplumsal dünya, eylem kalıplarının, küçülmüş, yerelleşmiş ve dağınıklaşmış olmaktan ziyade, gittikçe daha kalıcılaştığı ve daraldığı

sürekli bir organizasyon ve reorganizasyon süreçlerini yaşamaktadır. Bu nedenle toplumsal katılım sürekli olarak bir grup tabakalaşmış üyeliklere (karı-koca, aile, halk, müşteri, oy kullanan, işçi, tüketici, seyirci, öğrenci vb.) doğru ve tekil, kişisel kimlik-statülerden uzağa doğru hareket etmektedir.

İleriye Bakış

Pek çok sosyologun, bu ifadelerin çoğunun ya da tamamının doğru olduğu konusunda (Her birinin izafi önemi konusunda tam bir fikir birliğine varamasalar da) hem fikir oldukları gerçeği, sosyolojik kuramın, daha geniş bir topluma sağladığı mesajın tutarlılığına önemli bir katkıda bulunduğunu belirtir. Kuramı, mesajı daha öz hale getirerek ve uzlaşma seviyesini en üst düzeye çıkararak, nasıl daha pozitif bir yöne yönlendireceğimiz bir sorun olarak durmaktadır. Bir şey açıktır ki, sosyoloji, bir kez daha her şeyi içine alan, büyük bir kuram geliştirmeye çalışmamalıdır. Çünkü, böyle yapmak, sözü edilen ikiliklerin (dualism) başarısızlıkları ve çeşitli açmazlar (conflation) ya da dikey ve yatay yanlışlıklar ile sonuçlanabilir. Dahası, ileri doğru hareket daha ayrıntılı ve çoğulcu bir şekilde olmalıdır. Özetle, günümüzde kuramın kaçınması gereken birkaç uygulama vardır:

1. Toplumsal gerçekliği, seviye, tabaka veya boyutlar şeklinde kavramsallaştırma. Bu, kuramcıyı, kuram ve gerçeklik arasındaki farklılıklara (en azından toplumsal hayat tabakalı bir hayat değildir) tolere etmeye, bunu yanı sıra iç kuramsal aykırılıklara göz yummaya iter. İkilikleri ve çatışmayı cesaretlendirir.

2. Kurama, analitik bir iskelet (çatı), perspektif ya da paradigma gibi muamele etmek: Bu gibi bir yaklaşım, gerçekliği test etmeyi teşvik etmez. Kuramcı, "toplumsal dünyada çok yönlü perspektifler var ve benimki, herhangi birininki kadar faydalıdır" diyebildiği sürece, okullar arasındaki sonsuz bir savaş tuzağına düşmek riski vardır.

3. Her şeyi birleştirilmiş bir kuram içinde açıklamaya çalışmak ve hatta kuramın herhangi parçasının her şeyi açıklayabilme standartlarına karşı değerlendirilebileceğini ileri sürmek. Kısacası; bu bilim dalı, bunun mümkün olabileceği bir gelişim safhasında değildir.[82]

4. Yorumlayıcı tanımların veya minimalist davranış formüllerinin, kuram olduğunu kabul etmek: Bunlar, kuramın, normal bir tanımına ulaşmasını engeller ve eğer biz, kuram olasılığını reddedersek entelektüel geleneğimizi ve tanımlanabilir bir disiplin olduğumuz iddiamızı kaybederiz.

5. Kuramın olabilirliği hakkındaki felsefi meta (üst) tartışmaları, kuram olarak kabul etme: Bunlar bizi, toplumsal dünyayı önemseme ve açıklama amacımızdan uzaklaştırır. Eğlendirici ve kafamızı meşgul eden şeyler olabilirler. Fakat tüm oldukları budur ve kafamızdaki önemsiz şeylerle ilgilenmeleri, ilgilenenlere bırakmalıdır.

6. Önemli (büyük) soruları önce sormak: Biz, nihai hayatın anlamı, evrensellik ve her şeyi açıklama amacımızı, aklımızda tutmamız gerekse de büyük sorulara, cevapların herhangi bir kişinin hayatı boyunca ortaya çıkması pek mümkün değildir. 2000 yıl kadar bir süreden sonra fizik, Partikül Kuramı ile kosmos kuramını birleşmeyi henüz yeni başarmıştır. O halde, neden sosyolojiyi sadece yüz yıl geçmiş iken ve elinde çok az kaynak varken, yapı ile bireyi birleştirmeye kalkışsın ki?

Aynı zamanda sosyolojik kuramın katılması gereken, aşağıda belirtilen çağdaş uygulamalar da vardır;

1. Genel kuram fikrini yeniden kavramsallaştırmak: 'Genel Kuram' terimi, katı anlayışı doğa bilimcilerinin "birleşik kuram" diye adlandırdıkları özel evrendeki herhangi bir olayı açılamak için kullanılabilecek bir entegre öneriler kümesiyle aynıdır. Bununla birlikte 'Genel Kuram' teriminin daha uygun bir anlamı, onun, bir özgün evrensel önermeler olduğunu ve tüm bu tip olayların bu önermelere dayalı olarak açıklanabileceğini iddia eden bir önermeler kümesi olduğu olabilir. Ne 'Genel İzafiyet Kuramı' fiziksel dünyadaki tüm olayları açıklama iddiasına sahiptir, ne de 'Genel Evrim Kuramı' biyolojik evrendeki tüm olayları açıklama iddiasındadır. Sosyoloji, eşit derecede genel güç ve rasyonalite ve değişim ve ideolojiyi sınıf kuramlarına, bu kuramlar birbirlerine entegre olmadan ve toplumsal evrendeki tüm olayları açıklama iddiası olmadan, sahip olabilir. Genel Kuram, büyük kuram olarak düşünülmek zorunda değildir.

2. Bir bağımsız gerçeği kabul etmek: Kuramın, toplumsal dünyaya, sosyologlar tarafından empoze edilen bir düzene sahip olmak zorunda olan bir boyun eğmez karmaşadan ziyade, zorlamalarına ayrıcalık tanıyan ve nüfuz edilebilir, düzenlilik olarak kabul etmesi gerekir. Kuram, sadece araştırma vasıtasıyla değil, aynı zamanda da basit ve duyarlı sezgisellik ve kibirden uzaklık vasıtasıyla dünyaya, onun hakkında konuşma hakkı tanımak ihtiyacı duyar.

3. Kararlı kuramsal kalabilmek: Sosyologlar, genel, kavramsal ve kuramsal ama açıklanabilir olan ifadeleri kullanmaya devam etmekte ısrar

etmelidir. Bu çeşit bir yönelmenin, bir çok pozitivist bilim felsefesince ileri sürüldüğü gibi, biçimsel önerme yapılarını kabul etme zorunda değildir, ama davranışların, neden belirli toplumsal düzenlemelere denk geldiğini açıklayacak araştırmalar yapmalıdır. Kuramın, kavramların ve buluşların eksikliği bakımından kendini sınırlayıcı olmaması oldukça önemlidir. Belirli soruları açıklamak için yapılan araştırmalarda, kuram, uzun süreli kaynaklar ve uygun sorular üretecektir.

4. Kuramsal problemlerin, kuramsal olduklarını kabul etmek: Bu ise kuramın kabulünün bazen başarısızlığa uğrayabileceği anlamına gelmektedir. Şu ima edilmektedir: Bir çelişki oluştuğunda, bu bir kuramsal problemdir, öznelerin algılamada zorluk çektikleri anlamına gelmez ya da aktörler bazen bir şekilde bezen de başka bir şekilde eylemde bulundukları anlamına gelmez; ya da ölçülerimizi doğru aldığımızda, kuram doğrulanabilir. Kuramlarımızın ileri sürdüğü ifadeleri yeniden formüle etmek, tekrarlamak ve hatta terk etmek için daimi bir istek olmalıdır.

5. İnsan deneyiminin elverişliliğine başvurma: Yapabileceğimiz tahminlerden biri de, insanoğlunun doğal ve pratik problem çözücü olmasıdır. Deneklerimiz, bize anlattıklarını asla inkâr edemeyiz. Çünkü; onların ifadeleri, hareket halinde oldukları dünyada, anlamlı olmalıdır. Çalıştığımız sınırlı kuramsal alanların her birinde, en azından öznel ifadeleri açıklayabilmeli ve uzlaştırabilmeliyiz. Eğer böyle yaparsak sosyolojik kuram, sadece bizim için değil, üzerinde çalıştığımız diğer insanoğulları için de bir kaynak haline gelebilecektir. Sosyoloji; " Onu icra eden kişiler tarafından ihtiyaç duyulan" bir çalışma olmamalıdır. Bundan kaçınabilirsek, sosyoloji, tüm toplumsal alan boyunca hakiki özgürleştirici olanakları önümüze serebilecektir.

Ortaya çıkan son soru ise şudur; bu kitabın bizleri bu boyutlardan herhangi birisi çekiyor mu?[83] Cevap; "tamamen değil, birazcık, ama her parçası yardımcı olacak şekilde". Toplumsal kuramı tanıtırken, kritik zayıflıklara dikkat çekilmeye çalışılmıştır; bu zayıflıklar ele alınarak olumlu gelişmeler doğabilir. Daha da önemlisi, gelecekteki gelişmeler için başlıca doğrultuları sağlayabilecek bir dizi konu başlığına ilişkin olarak kuramı yeniden gruplandırmaya çalışmıştır. Görevi; bu güne kadar kuramın ne dediğini göstermektir. Ama bu yeniden örgütlenmeyi üstlenirken, kuramın gelecekte nasıl sözü olacağının gösterilmesi gereklidir. Kuramın söylediği, burada belirtilen konuların içindeki sınırlı sorulara, cevaplar şeklinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abercrombic, N., S. Hili and B. Turncr (1980) *The Dominant ideology Thesis*. London: Allen & Unwin.

Abercrombic, N., S. HİII and B. Turncr (1984) *The Penguin Dictionary of Sociology.*Harmondsvvorth: Penguin.

Abercrombie, N. and B. Turner (1978/1982) 'The Dominant [deology Thesis', *Hritish Journalof Sociology* 29(2): 149-70, and in A. Giddens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.* Berkeley: University ot' California Prcss: 396-414.

Abercrombic, N. and J. Urry (1983) *Capital, Labour cinci the Middte Classes*. London: Allen& Unwin.

Adorno, T. (1978) 'Freudian Theory and thc Pattern of Fascist Propaganda' in A. Arato andE. Gcbhardt (eds), *The Essential Frankfurt School Reader.* Oxford: Blackwell: 118-37.

Adorno, T. and M. Horkhcimer (1979) *The Hialectic of Enlightenment.* London: Verso.

Alexander, J. (1982a) *Theoretical l.ogic in Sociology,* Vol. l, *Positivism, Presupposilions, and Current Controversies.* I.ondon: Routledge.

Alexander, J. (1982b) *Theoretical I^ogic in Sociology,* Vol. 2, *The Antinomies of Classical Thought: Marx and Hıırkheim.* London: Routledge.

Alexander, J. (1983) *Theoretical I^ogic in Sociology,* Vol. 3, *The Classical Attempt at Theoretical Synthesis: Max Weher.* London: Routledge.

Alexander, J. (1984) *Theoretical Loffic in Sociology,* Vol. 4, *The Modern Reconstruction of Classical Thought: Taicott Parsons.* London: Routledge.

Alexander, J. (1985) 'introduction' in J. Alexander (ed.), *Neofunctionalisın.* Bevcriy Hilis: Sage: 7-18.

Alexander, J. (1988) *Action and its Environments.* New York: Columbia University Press.

Alexander, J. and P. Colomy (1990a) 'Neofunctionalism Today' in G. Ritzer (ed.), *f'rontiers of Social Theory.* New York: Columbia University Press: 33-67.

Alexander, .1. and P. Colomy (eds) (1990b) *Differentiation Theory and Social Change.* New York: Columbia University Press.

Althusser, L. (1977a) *For Marx.* London: New Left.

Althusscr, L. (1977b) *Lenin and Philosophy and other essays.* London: New Left.

Althusser, L,, and E. Balibar (1970) *Reading Capital.* London: New Left.

Althusser, L. and E. Balibar (1972) 'Marx's immensc Theoretical Revolution' in R. De George and F. De Georgc (eds), *The Structuralists: From Marx to l^evi-Strauss.* Garden City: Anchor: 239-54.

Amin, S. (1974) *Accumulation on a World Scale.* Hassocks: Harvcster.

Anderson, P. (1976) *Considerations on VVestern Marxism.* London: New Left.

Arato, A. and P. Brcines (1979) *The Young Lukacs and the Origins of Western Marxism.* Sydney: Pluto.

Arato, A. and E. Gcbhardt (eds) (1978) *The Essential Frankfurt School Reader.* Oxford: Blackwell.

Archcr, M. (1988) *Culture and Agency.* Cambridge: CUP.

Arendt, H. (1986) 'Communicativc Power' in S. Lukcs (ed.) *Power.* Oxford: Blackwell: 59-74.

Arrow, K. (1963) *Social Cholce and individual Values* (2nd edn). New York: Wiley.

Bachrach, P. and M. Baratz (1962) 'Two Faccs of Power', *American Political Selence Review.* 56: 947-1052.

Bachrach, P. anci M. Baratz (1963) 'Decisions and Nondecisions', *American PoUtical Science Review:* 57: 941-1051.

Bachrach, P. and M. Baratz (1970) *Power and Poverty.* New York: OUP.

Bannock. G., R. Baxter and R. Rees (1971) *The Penguin Dictionary of Economics* (3rd edn). Harmondsvvorth: Penguin.

Barash, P. (1980) *Sociohiology.* London: Souvenir.

Barrett, M. (19<SO) *Women 's Oppression Today.* London: Verso.

Baudrillard. J. (1983) *in the Shadow of Sileni Majorities . . . or the End of the Social and Other Essays.* New York: Semiotext(e).

Baudrillard, J. (1988) Selected Wri(ings. Slanford: Stanford University.

Becker, H. (1963; extended printing 1973) *Outsiders.* New York: Free Press.

Bcilharz, P. (1991) *A Guide to Central Thinkers in Social Theory.* Sydney: Allen & Unwin.

Beli. D. (1973) *The Corning of Post-industrial Society.* New York: Basic.

Beli. D. (1979) *The Cıltural Contradictions of Capilalism* (2nd edn). London: Heinemann.

Bcrnstein, R. (ed.) (1985) *Hahermas and Modernity.* Cambridge: Polity.

Berger, P. (1966) *Invilation to Soeiology.* Harmondsworth: Penguin.

Bcrger, P. and T. Luckmann (1967) *The Social Constructlon of Realily.* London: Allen Lane.

Biackburn, R. (ed.) (1972) *ideology in Social Selence.* Glasgow: Fontana.

Biau, P. (1964) *Exchange and Power in Social Life.* New York: Wiley.

Biau, P. and O. Dıncan (1967) *The American Occupalional Sırıclure.* New York: Wi)ey.

Blumcr, H. (1969) *Symholic Inlerüclionism.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Botlomore. T. (1966) *Elites and Societv.* Harmondsworth: Penguin.

Bottomore. T. and R. Nisbct (1979) 'Structuralism' in their *A History of Sociological Anaiysis.* London: Heinemann: 557-99.

Bourdieu. P. (1977) *Outline o f a Theory of Practice.* London: CUP.

Bourdieu, P. (1984) *Rislinction.* London: Routledge.

Bourdieu. P. and J-C. Passeron (1977) *Reproduction.* London: Sage.

Bowie, M. (1979) 'Jacqucs Lacan' in *J.* Sturrock (ed.), *Structuralism and Since.* Oxford: OUP: 1)6-53.

Branson, J. and D. Miller (1991) 'Pierre Bourdieu' in P. Beilharz (ed.), *Social Theory.* Sydney: Allen & Unwin: *37-45.*

Braverman, H. (1974) *Lahor and Monopoly Capital.* New York: Monthiy Review.

Brenner, *.1.* and M. Ramas (1984) 'Rethinking Women's Oppression', *New Left Review* 144: 33-71.

Broom, L. and F. Jones (1976) *Opportunity and Attainment in Australia.* Canberra: Australian National University Press.

Brownmiller, S. (1975) *Against Our Wili.* New York: Simon and Schustcr.

Brubaker, R. (1984) *The l.imits of Ralionality.* London: Allen & Unwin.

Bryant, C. and D. Jary (eds) (1991) *Giddens' Theory of Structuration.* London: Routledge.

Buchanan, J. (1978) 'From Private Prererences to Public Philosophy' in J. Buchanan et al. (eds) *The Economics of Politics.* London: IEA: 1-20.

Burnham, J. (1941) *The Manageriul Revolution.* New York: John Day.

Carchedi, G. (1977) *On the Economic identiftcation of Social Classes.* London: Routledge.

Chodorow, N. (1974) 'Family Structure and Feminine Personality' in M. Rosaido and L. Lamphere (eds), *Woman, Culture, and Society.* Stanford: Stanford University Press: 43-66.

Chodorow, N. (1989) *Feminism and Psychoanatytic Theory.* New Haven: Yale University Press.

Clark, J.. C. Modgil and S. Modgil (eds) (1990) *Anıhony Giddens.* London: Falmer.

Clegg. S. (1989) *Frameworks of Power.* London: Sage.

Clegg, S., P. Boreham and G. Dow (1986) *Class Politics and the Economy.* London: Routledge.

Cohen, P. (1968) *Modern Social Theory.* London: Heinemann.

Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory.* Cambridge: Belknap.

Colomy, P. (1990) 'Revisions and Progress in Differentiation Theory' in J. Alexander and P. Colomy (eds), *Differentiation Theory and Social Change.* New York: Columbia University Press: 465-96.

Conley, V. (1984) *Helene Cixoits.* Lincoln: University of Nebraska Press.

Conneli, R. (1982) 'A Critiquc of the Aithusserian Approach to Class' in A. Gidijens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.* Berkeley: University ofCalifornia Press: 130-47.

Connel], R. (1987) *Gender and Power.* London: Allen & Unwin.

Cook, K., J. O'Brien and P. Kollock (1990) 'Exchange Theory' in G. Ritzcr (ed.), *Frontiers of Social Theory.* New York: Columbia University Press: 158-81.

Coser, L. (1977) *Masters of Sociological Thought* (2nd edn). New York: Harcourt.

Craib, I. (1984; 2nd edn 1992) *Modern Social Theory.* Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

Crook, S. (1991) *Modernist Radicalism and its Aftermath.* London: Routicdge.

Crook, S. and L. Taylor (1980) 'Goffrnan's Version of Reality' in Jason Ditton (ed.), *The View from Goffman.* London: Macmillan: 233-51.

Crook, S., J. Pakulski and M. Watcrs (1992) *Postmodernization.* London: Sage.

Cuff, E., W. Sharrock and D. Francis (1990) *Perspectives in Sociology* (3rd edn). London: Unwin Hyman.

Culler, J. (1979) 'Jacques Derrida' in J. Sturrock (ed.), *Structuralism and Since*. Oxford: OUP: 154-80.

Cutler, A., B. Hindess, P. Hirst and A. Hussain (1977) *Marx's 'Capital' and Capitalism Today*, Vol. l. London: Routledgc.

Cuzzort, R. and E. King (1980) *20th Century Social Thought* (3rd edn). New York: Holt.

Dahl, R. (1957) •The Concept of Power', *Behavioural Science 2:* 201-5.

Dahl, R. (1961) *Who Governs?* New Haven: Yale University Press.

Dahl, R. (1986) •Power as the Control of Behavior' in S. Lukes (cd.), *Power*. Oxford: Blackwell: 37-58.

Dahl, R. (1991) *Modem Political Anaiysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Davidson, A, (1977) *Antonio Gramsci*. London: Merlin.

Davidson, A. (1991) 'Antonio Gramsci' in P. Beilharz (ed.) *A Guide to Central Thinkers in Social Theory*. Sydney: Allen & Unwin.

Davis, K. and W. Moore (1945) 'Some Principles of Stratification', *American Sociological Review* 10: 242-9.

De Beauvoir, S. (1972) *The Second Sex*. Harmondsworth: Pcnguin.

De George, R. and F. De George (eds) (1972) *The Structuralists: From Marx to Levi-Strauss*. Gardcn City: Anchor.

Delphy, C. (1984) *Close to Home*. London: Hutchinson.

Demerath, N, III and R. Petersen (eds) (1965) *System, Change and Conflict*. New York: Free Press.

Denzin, N. (1971) 'Symbolic interactionism and Ethnomethodology' in J. Dougias (ed,), *Understanding Everyday Life*. London: Routledgc: 285-94.

Ditton, J. (ed.) (1980) *The View from Goffman*. London: Macmillan.

Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harpcr & Row.

Durkheirn, E. (1915) *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: Allen & Unwin.

Durkheim, E. (1933; 1964) *The Division of Lahor in Society*. New York: Macmillan/Free Press.

Durkheim, E. (1951) *Silicide*. New York: Frec Press.

Durkheim, E. (1964) *The Rules of Sociological Method*. New York: Free Press.

Durkheim, E. (1972) *Selected Writings*, ed. A. Giddens. Cambridge: CUP.

Eisenstein, H. (1984) *Contemporary Feminist Thought*. London: Allen & Unwin.

Eisenstein, Z. (1979) *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. New York: Monthiy Review.

Eisenstein, Z. ([1981] 1986) *The Radical Future of Liberal Feminism*. Boston: Northeastern University Press.

Ekeh, P. (1974) *Social Exchange Theory*. London: Heinemann.

Elias, N. ([1939J 1978/1982) *The Civilizing Process* (2 vols). Oxford: Blackwcll.

Elster, J. (1989a) *Nuts and Bolts for the Sociul Sciences*. Cambridge: CUP.

Elster, J. (1989b) *The Çemeni of Society*. Cambridge: CUP.

Emerson, R. (1981) 'Social Exchange Theory' in M. Rosenberg and R. Turner (cds), *SocialPsychology*.NewYork:Basic:30-65.

Engels,". (1975) *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Ncw York: ntcrnational.

Fcathcrman, D., F. Joncs and R. Hauser (1978) 'Assumptions of Social Mobility Rcsearch in the US', *Social Science Research* 4(4): 329-60.

Field, G. and J. Higlcy (1973) 'Eliles and Non-Elites', Module 13. Andover: Warncr Modalar: 1-38. Field, G. and J. Higley (1980) *Kimsin*. I.ondon: Routledgc.

Firestone, S. (1972) *The Dinledir of Sex*. I.ondon: Paladin.

Foucauli, M. (1979) *Discipline and Pıinish*. New York: Vintage.

Foucault, M. (1980) *PowerlKnowledge*. Brighton: Harvester.

Foucault, M. (1981) *The Hislory of Sexuality*, Vol. l, Harmondsworth: Penguin.

Foucault, M. (1982) •The Subject and Powcr' in H. Dreyfus and P. Rabinow, *Michel Foucault*. Chicago: Univcrsity ol Chicago Press: 208-26.

Fox, R. (1976) *Kinship and Marriage*. Harmondsworth: Penguin.

Frankfurt institutc tor Social Research (1973) *Aspects of Sociology*. London: Hcinemann.

Freud, S. (|1924j 1952) *A General introduction to Psychoanaiysis*. New York: Washington Square.

Freud, S. ([1950] 1965) 'The Ego and the Supcrcgo' in T. Parsons, K. Naegele, E. Shils and J. Pitts (cds), *Theories of Society* (onc vol. edn). Ncw

York: Frec Prcss: 733-8.

Friedan, B. (1963) *The I''eminine Mystique.* London: Gollancz.

Frisby. D. (1981) *Sociological impressionism.* London: Heinemann.

Garfinke], H. (1967) *Studies in Ethnomethodology.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Garnham, N. and R. Williams (1980) 'Picrre Bourdieu and the sociology of culture', *Media, Culture and Sociely* 2: 209-23.

Garnscy, E. (1982) 'Women's Work and Theories of Class and Stratification' in A. Giddens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.* Berkelcy: University ofCalifornia Press.

Gcras, N. (I972) 'Aithusser's Marxism', *New Lef'l Review* 71: 57-86.

Giddens, A. (1971) *Capitalism and Modern Social Theory.* Cambridge: CUP.

Giddens, A. (1973) *The Class Structure of the Advanced Societies.* Ncw York: Harper Torchbook.

Giddens, A. (1976) *New Rules of Sociological Method.* London: Hutchinson.

Giddens, A. (1977) *Studies in Social and Political Theory.* London: Hutchinson.

Giddens, A. (1978) *Durkhrim.* Glasgow: Fontana.

Giddens, A. (1979) *Central Prohlems in Social Theory.* London: Macmillan.

Giddens, A. (1981) *The Class Structure of the Advanced Societies* (2nd cdn). London: Hutchinson.

Giddens, A. (1982) *Profiles and Critiaues in Social Theory.* London: Macmillan.

Giddens, A. (1984) *The Constilution of Society.* Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1987) *Social Theory and Modern Sociology.* Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1990) *The Conseqııences of Modernity.* Cambridge: Polity.

Giddens, A. (1991a) 'Structuration Theory: Past, Prescnt and Future' in C. Bryant and D. Jary (cds), *Giddens' Theory of Structuration.* London: Routledge: 201-21.

Giddens, A. (1991b) *Modernity and Self-ldentity.* Cambridge: Polity.

Giddens, A., and D. Held (eds) (1982) *Classes, Power and Conflict.* Berkelcy: University of California Press.

Glucksmann, M. (1974) 'The Structuralism of Levi-Strauss and Aithusser' in J. Rex (ed.), *Approaches to Sociology*. London: Routledge: 230-45.

Goffman, E. (1959) *The Presentation of Şelf in Everyday l,ife*. London: Allen Lane.

Goffman, E. (1974) *Frame Anaiysis*. New York: Harper.

Goldthorpe, J. (1983) "Women and Class Anaiysis', *Sociology* 17(4): 465-88.

Goldthorpe, J. (1987) *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.

Goldthorpe, J. and K. Hope (1974) *The Social Grading of Occupations*. Oxford: Clarendon Press.

Gordon, D., R. Edwards and M. Rcich (1982) *Segmented VVork, Divided Workers*. Cambridgc: CUP.

Gramsci, A. (1977a) *Selections from the Political V/ritings (1910-1920)*. Ncw York: international.

Gramsci, A. (19770) *Selections from the Political V/ritings (1921-1926)*. New York: international.

Gramsci, A. (1985) *Prison Notehooks: Selections*. New York: international.

Habcrmas, J. (1971) *Towurd a Ralional Society*. I-ondon: Heinemann.

Habcrmas, J. (1972) *Knowledge und Human interests*. London: Heinemann.

Hahermas, J. (1974) *Theory and Practice*. I.ondon: Heinemann.

Habermas, J. (1976) *Legilimation Crisis*. London: Heinemann.

Habcrmas, J. (1979) *Commımicution and the Evolution of Society*. London: Heinemann.

Habermas, J. (1981) 'Modernity versus Postmodernity' *New German Critiqıe* 22 (Winter): 3-14.

Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action*, Vol. l, *Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Bcacon.

Habermas, J. (1986) 'Hannah Arendt's Communications Concept of Power', in S. Lukes (ed.) *Power*. Oxford: Blackwcll: 75-93.

Habermas, J. (1987) *The Theory of Communicative Action*, Vol. 2, *The Critiqıe of Functionalist Reason*. Cambridge: Polity.

Habermas, J. (1989) *The Structural Transformution of the Puhlic Sphere*. Cambridge: Polity.

Harker, **R., C.** Mahar and C. Wilkes (1990) *An introduction to the Work of Pierre Bourdieu.* Basingstoke: Macmillan.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity.* Oxford: Biackvvell.

Hawkes, T. (1977) *Structuralism and Semiotics.* London: Methuen.

Hcath, A. (1976) *Rational Choice and Social Exchange.* Cambridge: CUP.

Heath, A. and N. Brittan (1984)'Women'sJobs do Make a Difference', *Sociology* 18(4): 475-90.

Held, D. (1980) *introduction to Critical Theory.* London: Hutchinson.

Held, D. and J. Thompson (cds) (1989) *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics.* Cambridge: CUP.

Hindcss, B. (1988) *Choice, Rationality, and Social Theory.* London: Unwin Hyman.

Holmwood, J. and A. Stewart (1983) The Röle of Contradictions in Modern Theories of Stratifîeation', *Sociology* 17(2): 234-54.

Holmwood, J. and A. Stewart (1991) *Explanation and Social Theory.* Basingstoke: Macmillan.

Homans, G. (1961) *Social Behavıour.* London: Routledgc.

Horkheimer, M. (1978a) •The End of Reason' in A. Arato and E. Gebhardt (eds), *The Essential Frankfurt School Reader.* Oxford: Blackwcll: 26-48.

Horkheimer, M. (1978b) 'The Authoritarian State' in A. Arato and E. Gebhardt (eds), *The Essential Frankfurt School Reader.* Oxford: Blackwell: 95-117.

Hughes, H. (1979) *Consciousness and Society.* Brighton: Harvcster.

Hunter, F. (1953) *Community Power Structure.* Chapel Hili: University of North Carolina Press.

irigaray, L. (1985) *This Sex which is Not One.* ithaca: Corneli University Press.

Jamcson, F. (1972) *The Prison-House of Language.* Princeton: Princcton University Press.

Jameson, F. (1984) 'Postmodernism: Or the Cultural Logic of Late Capitalism', *New l^eft Review* 146: 53-92.

Jay, M. (1973) *The Oialectical Imugination.* London: Heinemann.

Jay, M. (1984) *Marxism und Tolatity.* Cambridge: Polity.

Jessop, B. (1982) *The Capitalist State.* New York: New York University Press.

Joll, J. (1977) *Gramsci*. Glasgow: Fontana/Collins.

Jones, F. and P. Davis (1988) 'Class Structuration and Patterns of Social Closure in Australia and New Zealand', *Sociology* 22(2): 271-91.

Jones, G., M. Löwy, G. Therborn, J. Merrington, A. Gorz, R. Aronson, N. Geras, A. Glucksmann and L. Coletti (1977) *Western Marxism*. London: New Left.

Kanter, R. (1977) *Men and V/omen of the Corporation*. New York: Basic.

Keat, R., and J. Urry (1975) *Social Theory as Selence*. London: Routledge.

Kolakowski, L. (1981) *Main Currents of Western Marxism*, Vol. 3, *The Breakdown*. Oxford: OUP.

Kristeva, J. (1986) *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell.

Kumar, K. (1978) *Prophecy and Progress*. Harmondsworth: Penguin.

Lacan, J. (1968) *The Language of the Şelf*. New York: Delta.

Lash, S. (1990) *The Sociology of Postmodernism*. London: Routledge.

Lash, S. and J. Urry (1984) •The New Marxism ofCollective Action', *Sociology* I8(l): 33-50.

Lash, S. and J. Urry (1987) *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity.

Lcach, E. (1974) *l.evi-Strauss*. London: Fontana.

Lechncr, F. (1990) 'Fundamcntalism and Sociocultural Revitalization: On the Logic of Dcdifferentiation' in J. Alexander and P. Colomy (eds), *Differentiation Theory and Social Change*. New York: Columbia University Press: 88-118.

Lcnin, V. (1939) *imperialism*. New York: international.

Levine, D. (1959) •The Structure of Simmel's Thought' in K. Wolff (ed.) *Georg Simmel, 1858-1918*. Columbus: Ohio State University Press: 9-32.

Levi-Strauss, C. (1969) *The Elementury Structures of Kinship*. Boston: Beacon.

Levi-Strauss, C. (1977) *Strucfural Anthropology*. Harmondsworth: Peregrine.

Levi-Strauss, C. (1978) *Structural Anthropology 2*. Harmondsworth: Peregrine.

Levy, M. Jr (1966) *Modernization and the Structure of Societies*. Princeton: Princeton University Press.

Lichtheim, G. (1970) *iMkacs*. London: Fontana.

Lockwood, D. (1976) 'Social integration and System integration' in G. Zollsehan and W. Hirsch (eds), *Social Change.* Cambridge: Schenkman: 370-83.

Lofland, J. (1980) 'Eariy Goffman: Style, Structure, Substance, Soul' in J. Ditton (ed.), *The View from Goffman.* London: Macmillan: 24-51.

Luhmann, N. (1982) *The Differentiation of Society.* New York: Columbia University Press.

Luhmann, N. (1990) 'The Paradox of System Differentiation and the Evolution of Society' in J. Alexander and P. Colomy (eds), *Differentiation Theory and Social Change.* New York: Columbia University Press: 409^40.

Lukacs, G. (1968; trans. R. Livingstone 1971) *History and Class Consciousness.* London: Merlin.

Lukes, S. (1974) *Power: A Radical View.* London: Macmillan.

Lukes, S. (1975) *Emile Durkheim.* Harmondsworth: Penguin.

Lukcs, S. (1978) •Power and Authority' in T. Bottomore and R. Nisbet (eds), *A History of Sociological Anaiysis.* London: Hcinemann: 633-74.

Lukes, S. (cd.) (1986) *Power.* Oxford: Blackwell.

Lyotard, J-F. (1984) *The Postmodern Condition.* Manchester: Manchcster University Press.

Macintyre, A. (1970) *Marcuse.* London: Fontana.

Maine, H. ([1861] 1963) *Ancient ımw.* Gloucester: Peter Smith.

Malinowski, B. (1939) 'The Group and the individual in Functionalist Anaiysis', *American Journal of Sociology* 44: 938-64.

Mann, M. (1982) 'The Social Cohcsion of Liberal Democracy' in A. Giddens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.* Bcrkeley: University of California Press: 373-95.

Mann, M. (1986) *The Sources of Social Power,* Vol. l. Cambridge: CUP.

Marcuse, H. (1964) *One Dimensional Man.* London: Paladin.

Marshall, A. ([1890] 1961) *Principles of Economics* (9th cdn), Vol. l, *Text.* London: Macmillan.

Marx, K. (1954) *Capilal,* Vol. l. London: Lawrencc & Wishart.

Parsons, T. (1991) *The Social System* (2nd edn). London: Routledge.

Parsons, T. and R. Bales (1955) *Family, Sociutization and interaction Process.* New York: Frec Press.

Parsons, T., R. Bales and E. Shils (1953; reprint 1981) *Working Papers in the Theory of Action.* Glencoe: Free PressAVestport: Greenwood.

Parsons, T. and G. Platt (1973) *The American University.* Cambridge: Harvard Univcrsity Press.

Parsons, T., E. Shils, E. Tolman, G. Aliport, C. Kluckhohn, H. Murray, R. Sears, R. Sheldon and S. Stouffer (1951; pb edn 1962) *Toward a General Theory of Action.* New York: Harper.

Parsons, T. and N. Smelser ([1956] 1968; 1984) *Economy and Society.* London: Routledge.

Piorc. M. (1975) 'Notes tor a Theory of Lahor Market Stratification' in R. Edwards, D. Gordon and H. Reich (cds). *Lahor Market Segmentation.* Lcxington: Heath: 125-50.

Pollack. F. (1978) 'Statc Capitalism' in A. Arato and E. Gebhardt (eds), *The Essential Frankfurt School Reader.* Oxford: Blackwcll: 71-94.

Poulantzas. N. (|1968] 1973) *Politicul Power and Social Classes.* London: New Left.

Poulantzas, N. (1978) *State, Power, Socialism.* London: New Left.

Poulantzas. N. (1982) •On Social Classes' in A. Giddens and D. Held (eds). *Classes. Power and Conflicl.* Berkelcy: University of California Press: 101—11.

Poulantzas. N. (19S6) 'Class Power' in S. Lukes (ed.), *Power.* Oxford: Blackwell: 144-55.

Pusey, M. (1987) *Jürgen Hahermas.* Chichester: Ellis Horwood.

Radcliffe-Brown. A. (1952) *Structure and Fıınction in Primitive Society.* London: Cohen & West.

Raison, T. (ed.) (1969) *The Founding Fathers of Social Science.* Harmondsworth: Penguin.

Ritzer, G. (1992) *Sociological Theory* (3rd edn). New York: McGraw-Hill.

Robertson, R. (1992) *Globalization.* London: Sage.

Rocher, G. (1974) *Taicotl Parsons and American Sociology.* London: Nelson.

Rock, P. (1979) *The Makine of Symbolic interactionism.* London: Macmillan.

Roemer, J. (1981) *Analytıc Foundalions of Marxian Economic Theory.* Cambridge: CUP.

Roemer, J. (1982) *A General Theory of Exploitation and Class.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Rowley, C. (1978) 'Market "Failure" and Government "Failure"' in J. Buchanan et al. (eds), *The Economics of Polilics.* London: IEA: *29—43.*

Schütz, A. (1962) *Collected Papers,* Vol. l, *The Problem of Social Reality.* The Hague: Martinus Nijhoff.

Schütz, A. (1964) *Collected Papers,* Vol. 2, *Studies in Social Theory.* The Hague: Martinus Nijhoff.

Schütz, A. (1972) *The Phenomenology of the Social V/orid.* London: Heinemann.

Sciulli, D. (1986) 'Voluntaristic Action as a Distinct Concept', *American Sociological Review* 51: 743-66.

Simmel, G. (1959a) 'The Problem of Sociology' in K. H. Wolff (ed.), *Georg Simmel, 1858-1918.* Columbus: Olıio Statc University Press: 310-36.

Simmel. G. (1959b) 'How is Society Possiblc?' in K. H. Wolff (cd.), *Georg Simmel, 1858- 1918.* Columhus: Ohio Statc University Press: 337-56.

Skinncr, B. (1953) *Science and Humarı Behavior.* New York: Free Press.

Skinner, B. (1974) *Aboul Behaviourism.* London: Jonathan Cape.

Smelser, N. (1968) *Essays in Sociological Explanation.* Englcwood Cliffs: Prentice-Hall.

Spenccr, H. (1969) *Principles of Sociology.* London: Macmillan.

Stewart, A., K. Prandy and R. Biackburn (1980) *Social Stratification and Occupations.* London: Macmillan.

Sturrock, J. (cd.) (1979) *Structuralism and Since.* Oxford: OUP.

Taylor, L., P. Walton and J. Young (1973) *The New Criminology.* London: Routledge.

Thompson, K. (1982) *Emile Rurkheim.* Chichester: Ellis Horwood.

Turklc, S. (1979) *Psychoanalytlc Polilics.* London: Burnett.

Tuttic, L. (1987) *Encyciopedia of Feminism.* London: Arrow.

Marx, K. (1977) *Selected Writings,* ed. D. McLellan. Oxford: OUP.

Marx, K. (1982) 'Sclections' in A. Giddens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.*Berkeley: University of California Press: 12^19.

Marx, K. and F. Engels (1970) *The German ideology* (Part One). New York: international.

Marx, K. and F. Engels (1979) *Pre-Capitalist Socio-Economic Formations.* Moscow: Progress.

McLellan, D. (1977) *Engels.* Glasgow: Fontana.

Mead, G. (1934) *Mind, Şelf, and Society.* Chicago: University of Chicago Press.

Meisel, J. (1962) *The Myth of the Ruling Class.* Ann Arbor: Ann Arbor Press.

Meltzer, B., J. Petras and L. Reynolds (1975) *Symbolic interactionism.* London: Routledge.

Menneli, S. (1974) *Sociological Theory.* New York: Praeger.

Menneli, S. (1992) *Norbert Elias.* Oxford: Blackwell.

Menzies, K. (1977) *Taicott Parsons and the Social image of Man.* London: Routledge.

Merquior, J. (1985) *Foucault.* London: Fontana.

Merton, R. (1968) *Social Theory and Social Structure* (cnlargcd edn). New York: Frcc Press.

Michels, R. (1958) *Political Parties.* Glencoc: Free Press.

Miliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society.* London: Wcidenfeld and Nicolson.

Miliband, R. (1983) *Class Power and State Power.* London: Vcrso.

Milleti, K. (1971) *Sexual Politics.* New York: Avon/Equinox.

Milis, C. (1959) *The Power Elite.* New York: Galaxy.

Milis, C. (1970) 'The Power Elite' and The Structure of Power in American Society' in

M. Olsen (ed.), *Power in Societies.* New York: Macmillan: 241-61.

Mitcheli, J. (1971) *Woman's Eslate.* Harmondsworth: Penguin.

Mosca, G. (1939) *The Ruling Class.* New York: McGraw-Hill.

Nagel, E. (1961) *The Structure of Selence.* London: Routledge.

Nisbet, R. (1966) *The Sociological Tradition.* New York: Basic.

Niskanen, W. Jr (1971) *Rureaucracy and Representative Government.* Chicago: Aldinc.

Norris, C. (1987) *Derrida.* Glasgow: Fontana.

Olsen, M. Jr (1965) *The I^ogic of Collective Action.* Cambridge: Harvard University Press.

Ortner, S. (1974) 'Is Female to Male as Nature is to Culture?' in M. Rosaido and L. Lampherc (eds), *V/oman, Culture, and Society.* Stanford: Stanford University Press: 67-87.

Parcto, V. (1966) *Sociological Writings.* London: PalI Mail.

Parfit, D. (1986) 'Prudencc, Morality and the Prisoner's Dilemma' in J. Elster (ed.), *Rational Choice.* Oxford :..BIackwell.

Parkin, F. (1971) *Class ineauality and Political Order.* London: McGibbon.

Parkin, F. (1979) *Marxism and Class Theory.* London: Tavistock.

Parkin, F. (1982) *Max Weber.* Chichester: Ellis Horwood.

Parry, G. (1969) *Pülitical Elites.* London: Allen & Unwin.

Parsons, T. (1937; 2nd edn 1949; pb edn 1968) *The Structure of Social Action.* New York: McGraw-Hill/Frcc Press.

Parsons, T. (1954) *Essays in Sociological Theory.* New York: Free Press.

Parsons, T. (1964) 'Evolutionary Universals in Society', *American Sociological Review* 29: 339-57.

Parsons, T. (1965) 'An Outline of the Social System' in T. Parsons, K. Nacgele, E. Shils and J. Pitts (eds), *Theories of Society* (one vol. edn). New York: Free Press: 30-79.

Parsons, T. (1966) *Societies.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Parsons, T. (1970) 'The Monopoly of Force and the "Power Bank"' and 'The Distribution of Power in American Society' in M. Olsen, *Power in Societies.* New York: Macmillan: 54-7, 269-78.

Parsons, T. (1971) *The System of Modern Societies.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Parsons, T. (1977) *The Evolution of Societies.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Parsons, T. (1978) *Action Theory and the Humarı Condition.* New York: Free Press.

Parsons, T. (1986) 'Power and the Social System' in S. Lukes (ed.), *Power.* Oxford: Blackwell: 94-143.

Turner, J. (1991) *The Structure of Sociological Theory* (5th edn). Belmont: Wadsworth.

Turner, R. (ed.) (1974) *Ethnomelhodology.* Harmondsworth: Penguin.

Walby, S. (1986) *Palriarchy at Work.* Cambridge: Polity.

Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy.* Oxford: Basil Blackwell.

Wallace, R. and A. Wolf (1991) *Contemporary Sociological Theory* (3rd cdn). Englcwood Cliffs: Prenticc-Hall.

Wallerstcin, I. (1974) *The Modern World-System.* New York: Acadcmic.

Walliman, **I., H.** Rosenbaum, N. Tatsis and G. Zito(1980) 'Misrcading Weber: The Cunccpt of "Macht" ', *Sociology* 14(2): 261-75.

Wardell, M. and S. Turner (eds) (1986) *Sociological Theory in Transition.* Boston: Allcn & Unwin.

Waters, M. (1989a) •Patriarchy and Viriarchy', *Sociology* 23(2): 193-211.

Waters, M. (1989h) 'Collegiality, Bureaucratization and Professionalization', *Americun Journal of Sociology* 94(5): 945-72.

Waters, M. (1989e) *Sociology One.* Melbourne: Longman Cheshire.

Waters, M. (1990) *Cltiss and Stratification.* Melbourne: Longman Cheshire.

Waters, M. (1991) 'Collapsc and Convergencc in Class Theory', *Theory and Society* 20: 141-72.

Waters, M. (1993) 'Alternativc Organizational Formations: A Typology of Polyeratic Administrative Systems', *Sociological Review* 41(1): 54—81.

Webcr, M. (1947) *The Theory of Social and F.conomic Organization.* New York: Free Press.

Weber, M. (1949) *The Methodology of tlıe Social Sciences.* üleneoe: Free Press.

Weber, M. (1976) *The Protestan! Eıltic and tlıe Spiril of Capitalisın.* London: Allen & Unvvin.

Webcr, M. (1978) *Economy and Society.* Berkeley: University of California Press.

Weber, M. (19S2) 'Selections' in A. Giddens and D. Held (eds), *Classes, Power and Conflict.* Berkeley: University of California Press: 60-86.

White, S. (1988) *The Recent Work of'Jürgen Habermas.* Cambridge: CUP.

Winch, P. (1958) 77u.' *idea uf a Social Selence and its Relation lo Plıilosoplıy.* London: Routledgc.

Wollheim, R. (1971) *Freud.* I.ondon: Fontana/Collins.

Wright, E. (1978) *Class, Crisis and tlıe Statc.* London: New Left.

Wright, E. (1985) *Classes.* London: Verso.

Wright, E., and B. Martin (1987) 'The Transformation of the American Class Structure', *American Joıırnal of Sociology* 93(1): 1-29.

Wrong, D. (1976) 'The Oversoeialized Conception of Man in Modern Sociology' in L. Coser and B. Rosenberg (eds), *Sociological Theory* (4th edn). New York: Macmillan: 104—12.

[1] Aslında mükemmel olan Penguin Dictionary of Sociology 'kuram' sözcüğüne yer vermemektedir.

[2] Örneğin, bu kitapta ki Althusser (bölüm,4), Giddens (bölüm,2) ve Parsons (bölümler, 2,4 ve 5) kısımlarına bakınız.

[3] Sosyolojideki kuruculuk (foundationalism) fikrine yönelik analiz ve eleştiriler için bkz. Crook (1991).

[4] Pozitivizm sadece gözlenebileceklerin gerçek olduğunu ileri süren bilim felsefesidir. Çağdaş Amerikan sosyolojisinde hakim olan deneyselciğinin (empirisizm) temelini oluşturmaktadır.

[5] Biz burada eleştiriden ziyade yorumlara yoğunlaşırız, ancak Simmel'in toplumsal eşitsizlik görüşleri çok açık şekilde aldatıcıdır ve 19. yüzyıldaki Avrupa toplumunda ayrıcalıklı gruplar arsında ayrıcalıklı bir ideolojiyi yansıtmaktadır.

[6] Freud ile paralellik kesin değildir. Blumer'in 'Ben' Freud'un egosundan ziyade id'ine, "Bana" ise süper ego'ya benzemektedir. Blumer'deki egoya en yakın paralellik, ben (self) olabilir. Freud ayrıntılarıyla bölüm 4'de tartışılmıştı.

[7] Goffman'ın yazılarındaki iddiaları her zaman mütevazı idi. O, ne büyük bir kuram ne de toplumsal hakkında söylenmesi zorunlu olan her şeyi söyleme iddiasındadır. Daha ziyade yalnızca toplumsal yaşamın ihmal edilen görünüşü konusunda bir bakış açısı sunmaktadır.

[8] Bu ayrıma göre, oldukça açık kültürel farklılıklar vardır. Goffman'nın kuramsal ifadeleri Hebridean'ın etnografik çalışmalarına dayandırılır. Çağdaş orta-sınıf Amerika'da ön saha mutfak ve banyoya kadar yayılır ve evcil yaşamda daha az farklı bir ön saha sürdürülür.

[9] Kendilerine karşıt bir şekilde, kurumların bütünleşmesinin onları üreten toplumsal süreçler için zorunlu bir fonksiyon olmadıklarını, sonradan ifade ediyorlar.

[10] Bu iddiayı yaparak, Garfinkel belirli bir şekilde neredeyse bireyler üzerindeki sosyal gerçekliğin deneyimlerinin zorlama ve gücünü küçümsemiştir. Eğer etnometodolojik araştırmacılar, sürekli deneyleri kesselerdi, gerçekliğin ortak tanımlarının zedelenmesi, maddi ya da fiziksel yaptırımların uygulamasına neden olurdu. Etnometodolojik etkileşim düzleminde, toplumsal gerçekliğin kolay zedelenebilir olduğunu düşünmesinde doğrudur fakat bütünlükler ve genel süreçler düzeyindeki gücü kesilemeyecek kadar fazladır.

[11] Parsons hakkında biyografik not için bakınız sayfa 143 (? orjinalinde)

[12] Habermas hakkında biyografik not için bak. sayfa 162 (?orjinalinde)

[13] Ludwing Wittgenstein bir İngiliz analitik filozofudur. Başlıca iddiası gerçekte kullanılan yöntem içerisinde kelimeleri anlamaktır.

[14] Habermas kendi kendine bu imayı yalanlar.

[15] Eylem ve yapı arasındaki ilişki Giddens'a göre dil ve konuşma arasındaki ilişkiyi doğurmaktadır (1976:118-20). Yine de Giddens yorum-eylem kampında nettir- eylem gerçektir ancak yapı analizin öğesi ya da bir soyutlamasıdır.

[16] Bu eleştiri, büyük bir oranda John Holmwood ve Sandy Stewart ile yapılan bir sohbetin ürünüdür. Giddens'a yönelik eleştirileri ve açıklamaları Açıklama ve Toplumsal Kuram'da (1991)'da ayrıntılarıyla yer almaktadır.

[17] Yapısallaşma kuramının ikincil literatürü önemli olmaya başladı. Her biri Giddens'ın mütevazı cevaplarından oluşan derlemeler: Bryant ve Jary (1991), Clark (1990) ve Held Thampson (1989).

[18] Marshall, kendinden önce gelen İskoç ahlak felsefecileri gibi, kelimenin felsefi anlamıyla bir faydacıydı, yani, her bir bireyin bir takım isteklerinin tatmininin en çoklaştırılmasının otomatik olarak herkesin isteklerinin tatmininin en çoklaştırılmasına yol açacağına inanıyordu. İyi bir toplum için değer-kriteri maddi açıdan 'en fazla sayıda insan için en büyük fayda'dır. Parsons'ın (1937: 241) gösterdiği gibi, faydacı formülasyon sosyal ilişkiler düzeyinde çok büyük varsayımlara dayanır: 'eylemin rasyonelliği, kaynakların taşınabilirliği, isteklerin tatmin süreçlerin[den] bağımsızlığı, sadece gücün ve sahtekarlığın ve diğer daha ılımlı zorlama şekillerinin ortadan kaldırılması ile mümkün olan rekabet ve büyük oranda eşitlik, belki de zorlama olmaksızın bazı güç kullanım şekilleri.'

[19] Rowley bunu Pareto optimality'nin koşulu olarak yorumluyor:

Kaynakların toplumsal olarak optimum düzeyde dağıtımı için verimlilik kriterini ; bazı malların miktarını artırıp diğerlerininkini azaltmadan, bazılarının (ya da bazı grupların) daha öncesine göre daha kötü duruma gelmesine sebep olmadan, kaynakların dağıtımını değiştirmenin mümkün olmadığı kriteri, önerir. Bu nedenle, eğer kaynakları yeniden dağıtmak mümkünse, böylece, hiç kimseyi daha kötü duruma düşürmeden bazı insanlar daha iyi duruma gelirse (ikinci durumu birincisine tercih etmeleri anlamında), o halde mevcut kaynak dağıtımı kalıbı iktisadi olarak verimli değildir. Eğer belirli bir kaynak dağıtımı Pareto'nun verimlilik kriterini karşılıyorsa, onun Pareto-optimal olduğu söylenir [1978:32n].

[20] Bu kavram Elster'in çeşitli argümanlarından bir toplamadır. Her motivasyon türü için verilen etiketler, az ya da çok, orijinaldir.

[21] Genel olarak, değerin emek kuramı; maddi bir ürünün doğru ya da mutlak değerinin onun için yatırım yapılan emek zamanına bağlı olduğunu iddia eder. Bu argümanın doğru olduğu kabul edilir; çünkü eğer her kişi her kullandığı nesneyi kendi üretseydi, yatırım yapmayı seçtikleri emek zaman nesnenin onlar için fayda veya değerine denk olmalıdır. Ancak; bir kapitalist meta değişimi sisteminde, ürünlerin değeri arz ve talep ile belirlenir ki 'alış-veriş değeri' 'emek değer' e denk olmasın. İkisi arasındaki fark, 'artı değer', işçinin ürüne yatırım yapmış olduğu emek değerin önemli bir oranına sahip olan kapitalist tarafından sahiplenilir.

Kuram birçok açıdan çok fazla eleştirilmiştir. Ancak; bu eleştiriler, herhangi bir nesnenin 'gerçek' bir değeri olup olamayacağına odaklanmaktadır – sadece meta alış-verişinin sosyal ortamı tarafından oluşturulan tesadüfi bir değere sahiptirler.

[22] Elster sadece, iktisatçıların denge ve Pareto optimality'si arasındaki yaptığı ayrımla paralel bir yaklaşım geliştirse de, sosyal entegrasyon ve sistem entegrasyonu arasındaki sosyolojik ayrımla da çok açık paralellikler vardır (Bakınız Lockwood 1976 ve Habermas 1984, 1987).

[23] Levi-strauss bu özellikleri belirlerken, "model" kavramını kullanır. Bu durum bazıları (örneğin Bottomore ve Nisbet 1979) tarafından, Levi-strauss'un nominalist konumunu pekiştirmesi olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte, Levi-strauss'un model ile, gözlemci tarafından inşa edilmeyen zihindeki bir kalıbı ima ettiği açıktır. Onun yazılarının hemen hepsinde başından sonuna, yapının gerçekçi bir yorumunu yapma yükümlülüğüne sadık kaldığı görülmektedir.

[24] Bu ayrımda genellikle Parsons'un düşüncesine bağlı kalınmıştır. Bunla birlikte, sosyolojik topluluk durumuna ayrım getirmenin temel sorumluluğu Lookwood (1976) tarafından kaleme alınan ufuk açıcı bir makalede ele alınmıştır. Ancak, Giddens Lookwood'un katkısını kabul etmez.

[25] Dört parçalı analiz aracının üç parçasının Parsons'un AGIL şemasıyla parelellik gösterdiğini anlamamak güçtür. Bununla birlikte Giddens bunlar arasında hiçbir benzerlik olmadığını düşünür.

[26] Parsons'un genellikle değinmediği ve aktörlerin nesneye yönelimini ya da nesnenin konumunu belirlediğini dile getirdiği "bütünlüğe yönelim-kendine yönelim" (collectivity orientation-self orientation) kalıp değişkeniyle birlikte, orijinal olarak beş kalıp değişken vardır. İleride bu noktayı ele alırken, "bütünlüğe yönelim-kendine yönelim" kalıp değişkeninin Parsonsçu teori inşasında önemsiz bir parça olduğunu ve diğer dört kalıp değişken içinde absorbe edildiğini varsayacağız.

[27] Lockwood'u izleyerek, aktörler arası düzenli ve çatışmaya dönük ilişkilerde: "Toplumsal bütünleşme" için gizlilik'e ve toplumsal sistemin parçaları arasındaki düzenli ve çatışmaya dönük ilişkilerde: "sistem bütünleşmesi" için bütünleşme'ye başvurmak yaygın bir anlayış olmuştur (1976:371). Habermas (1984;1987) bu eğilimden radikal bir kopuşla, "sistem bütünleşmesi" için hedef-başarı ve adaptasyon'u, "toplumsalbütünleşme" için bütünleşme ve gizlilik'I birleştirmiştir.

[28] Diğer bir nokta da Parsons'un çapraz diyagramatik köşegenler boyunca hakim olan değişik evreler hakkında tahminlerde bulunmasıdır. Örneğin, bütünleşmede meydana gelen adaptasyonun zararlarının toplamının çok daha fazla olduğu söylenir. 5. bölümde ele aldığımız gibi, bunun geniş ölçekte toplumların uzun vadeli evrimlerini analiz etmek için çok daha uygun bir formülasyon olduğu görülür. Hakim evrelerin formülasyonu küçük gruplarda deneysel araştırmayı konu alan bölümde ele alınmıştır.

[29] Marxs'ın yapıya yaklaşımı hakkındaki tartışma bu iki dönemle tıkanır.

[30] Althusser, Marx'ın yazılarının derinlemesine metinsel analizini yaparak ve Marx'ın alternatif yorumlarına kuvvetle saldırarak ilerler. Burada biz yalnızca Althusser'ın sosyolojik düşüncelerinin yalın biçimlerini bir araya getirdik..

[31] Bu tartışmaların diğer boyutları için bölüm 6'ya bakınız.

[32] Althusser bu terimin kullanımında açıkça kararsızdı, ancak yeterli bir alternatifte bulamadı. "Yoğunlaştırma" ve "yer değiştirme" gibi Freudcu terimleri kullanmasına dikkat edin.

[33] Bu bölümde Lacan (1968) temel alınmıştır. Aynı zamanda Turkle (1979:47-68), Bowie (1979), Wilden tarafından yapılan yararlanılmıştır. Turkle aynı zamanda alt başlıkta kelime oyununun kaynağı olarak verilmiştir

[34] Bu bölümde Culler (1979), Hawkes (1977:145-150), Jameson (1972:172-88) ve Norris (1987) ifadelerine güvenilmiştir.

[35] Althusser'in savunan Anderson'la Thomsan'ın tartışmalarını gözden geçirmek için Giddens (1987:203-204)'a bakınız.

[36] Bir başka yerde Durkheim sosyolojik sıradanlaştırma sürecinin bireysel farklılıkları öyle nötrleştirmekte olduğunu söylemektedir ki "bu sıradanlık belli bir grup zihninin durumunu dile getirmekte" olduğunu anlatmaktadır (1933:8). Bu deyime takılan bir çok eleştirmen Durkheim kuramının saf (naif) bir kuram olduğundan gözden çıkarılabileceği kabul etmektedir. Grup zihni/aklı gibi deyimler kesinlikle, bu tür eleştirmenlere böylesi değerlendirmeler yapma olanağı vermektedir.

[37] Malinovski en azından, bu tüt uygulamalar üreten ikincil kaygılar ile oldukça ilgilenmiştir. Bu kaygılar rituellerin uygun bir şekilde yerlerine getirilip getirilmediklerine ve Tanrı'nın bunun duyup duymadığına ilişkin kaygılardır. Birincil kaygılar sadece büyü kalıplarını üretirler, ikincil kaygılar, geniş ve bütünlenmiş rituel kalıplarını ve din diye bilinen kozmolojiyi üretirler. Basit olabilmek için, bu metinlerde din ve ritueller benzer bir şekilde kullanılmışlardır.

[38] Bu konumun aşırı versiyonlarını sunan kuramların gözden geçirildiği Bölüm.3'e bakılabilir.

[39] Hatırlanacaktır ki, bu kitabın ilk bölümlerinde, Durkheim üzerine söylenenler arasında böyle bir dönüşümden söz edilmemiştir. Durkheim'in her zaman kararlı bir şekilde (birincil ihtiyacı dayanışma olarak belirlenmiş) sistemin işlevsel sınırlarına odaklandığı ve eylemi düzene indirgendiği gibi bir görüşü benimsiyorum.

[40] Profesyonel gruplarca kurulmuş akademik yapılarda, iletişimsel eylem için daha ileri bir odaklaşma noktası için bir öneri, yeni işlevselci Sciulli (19986) tarafında önerilmiştir. Buradaki düşünce, yeni-Weberci bir bakış açısı ile tartışılmıştır, bkz., Waters (1989b).

[41] Bu eğilim, emeğin değer kuramı açısından açıklanmaktadır.

[42] Lenin, gücün bir tabancanın ve şuna inanan Çinli lider Mao –Tze Dong'un görüşlerine kesinlikle inanmış olacaktı: Güç bir tabancanın ve şunu söylemiş olduğu farz edilen Birleşik Devletler başkanı Lyndon B'nin namlusundan kaynaklanmaktadır:Toplarla onlara sahip olduğunda, onların kalpleri ve akılları anlaşılacaktır.

[43] Bu bölüm, Lukacs'ın çalışmasının ilk ve en etkili bölümüne, ilk defa 1923'te yayınlanan Tarih ve Sınıf Bilinci (1968) ile sonuçlanan Hegelci evreye yoğunlaşmaktadır.

[44] Pollack, bürokrasinin sadece kendi adına üstlendiği idari etkinlikten alıkonulduğu devlet kapitalizminin demokratik bir biçimini de tanımlamaktadır.

[45] Nomolojik, doğa yasalarının bir bilgisini ifade etmektedir; pozitivist, gözlem üzerine temellenen bilgiyi ifade etmektedir.

[46] Aslında düşünceler, çelişkili (tutarsız) olmaktan ziyade tamamlayıcıdır. Mal, güç vb. şeylerin dışında olmanın işçi sınıfına göre doğal olduğu görüşü , yönetici sınıfta mutlulukla karşılanmakta ve işçi sınıfı aynı zamanda yetiştirmektedir.

[47] Mann (1982), normatif uyumun yönetici sınıf arasında gerekli olduğunu ve de işçi sınıfı arasında normatif bir uyumun olmadığını ileri sürmektedir. Fakat, işçi sınıfının itaatini sağlamaya yardım eden normatif uyumun bu yokluğunun kesin olduğunu ileri sürmektedir ya hakim ya da karşıt türdeki ortak sınıf bilincinin yokluğu, ekonomik baskının, gönüllü itaatin, milliyetçi düşüncenin, ve yenilikçi demokratik düşüncenin ve bunların hepsi, ileri kapitalizmin merkezi kurumlarında ki işçi sınıfının artan bütünleşmesi bağlamının yararcı kabulünün bir karışımı olarak onun tarafından açıklanmaktadır (1982: 391).

[48] İşlevselci düşüncelerin yaygın bir eleştirisi için bölüm 5 'in sonucuna bakınız.

[49] Çatışma-uzlaşma tartışmaları ile ilgili daha fazla bilgi almak için bkz. Cohen (1968).

[50] Bu, ürünlerin emek girdilerinin teknoloji yolu ile cansız güç kaynaklarının kullanılmasına indirgenebilecek bir noktada aşikardır. Böylece son derece otomatikleştirilmiş teçhizatlarla yapılan bir arabanın değeri, yüksek emek girdileri ile birlikte geleneksel montaj hattı teçhizatı kullanılarak yapılan birinden hiç de farklı değildir. Marksistlerin kabul ettikleri gibi, otomatik makinelerin üretiminde harcanan emek değerin otomatik bir şekilde üretilen arabalara harcanan emek değeri ile toplamı seri üretim ile üretilen arabada harcanan emek değerine eşit olduğu gösterilemez

[51] Weber'in güç terimlerinin kavramsallaştırılmasının bu analizi Lukes'a (1978) çok şey borçludur.

[52] Weber'in tanımlamalarını çeviri konusunda da önemli bir tartışma vardır. Tartışma, Parsons ve Henderson ın kullandığı kavramlar gibi genelde kabul gören kavramların özel bir şekilde yorumlanıp yorumlanmadığı noktasında düğümlenmektedir. Konunun geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir incelenmesinden sonra, Walliman et al.'ın yaptığı kabaca çeviri de şudur: 'Bir toplumsal ilişkinin içinde güç, kendi isteklerini de (karşı koymalara rağmen) içinde taşıyan her türlü değişim (bu değişimin hangi temele dayalı olduğunun hiçbir önemi yok) anlamına gelmektedir' (1980: 264).

[53] Herrschaft, genellikle, 'otorite' şeklinde tercüme edilmektedir (inglizce'ye, çn.). Bu da sadece yönetilenlerin itaat etmesini değil aynı zamanda uygulamalarının yasallaştırılması için aktif bir işbirliğini de içeren bir terim anlamına gelmektedir. Bu çeviri, Parsons tarafından en uygun olarak tercih edilir ve bu onun aşağıda belirtilen güç kavramını geliştirmesine imkan müsaade verir. Weber açısında ise Herrschaft yasal yada yasal olmayabilir. 'Otorite' ise en iyi şekilde yasal egemenliğin/hakimiyetin ile sınırlandırılır.

[54] 'Askeri-endüstriyel kompleks' terimi, aslında bu konuda bilgi sahibi olması gereken ABD'nin sağcı/Cumhuriyetçi Başkanı, eski general Dwight D. Eisenhower tarafından türetilmiştir.

[55] Tahmin edilebileceği gibi, Arendt 'otorite'yi ayrı bir kavram gibi tanımlarken, bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Otorite, onun söylediği gibi, bireylere (Weber'in karizmatik egemenliği) yada bürokratlara (rasyonel-yasal egemenlik) verilir ve otorite, itaat etmek isteyenler tarafından 'tartışılmasız kabul edilmeyi' içerir. Bununla birlikte, sorun, gücü, otorite yer vermeyen rıza kavramı ile tanımlamış olmasıdır (1986: 62).

[56] Böyle bir görüş, totaliter bir rejimle demokratik bir rejimi karşılaştırılmak istendiğine bir takım zorluklar da beraberin de gelecektir.

[57] Field ve Higley'in kavramsallaştırması bir bakıma geleneksel anlambilimle (semantik) ile çelişmektedir. Analizlerinde seçkinler, toplumun yada örgütlerin parça veya kısımlarından ziyade tek tek bireylerdir.

[58] Bu, en azından, 'nedensel ilişki' ifadesinin yaygın olmayan bir kullanımıdır. Muhakkak ki, B'nin davranışı, A'nın davranışının nedeni değildir fakat, bunun nedeni, onları bu ilişkinin içine sokan belirli durumsal önkoşullardır. Dahl, neden fikrini önemsizleştirmektedir.

[59] Bu son derece şaşırtıcıdır, çünkü, yorumsal bir çalışmada, ne Marks ne de Poulantzas sistematik bir şekilde ele alınmaktadır.

[60] İki Feminist dalgadan söz edilebilir; bunlardan her biri, siyasi özgürlük hareketleri ve feminist kuramının ayrıntılandırılması ile ilintilidir. İlk dalga (yaklaşık olarak 1860-1920) kadınların oy kullanma haklarını ve kadınların mekanik yollar ile doğum kontrolü yapmalarını konu edinmişti. 1960 yıllarda başlayan ikinci dalga, kadınların siyasi olarak ikinci plana itilmeleri kadar ekonomik, ailesel, cinsel ve kültürel olarak da ikinci plana itilmesi konusuna değindi. Birinci dalgadan sonra ortaya çıkan kurumsal olarak gelişmiş sosyoloji sönmüş olduğundan, burada ikinci dalgadan sonraki sosyoloji üzerinde duracağız ki günümüz sosyoloji kuramının asıl etkileyen kuram da budur.

[61] 21 yaşındakilerin büyük bir çoğunluğu ile 25 yaşındakilerin bazıları göz önüne alındığında, kadınların hukuksal özgürlüğünün savunulduğu bu dönemin 20.yy'ın son dönemindeki standartlara uygun olduğu söylenemez. Ek olarak 19.yy'da çok fazlaca özgürlük konusunda bir anlaşma olduğu da düşünülmemelidir. Örneğin bir çok toplumda boşanma diye bir şey yoktu ve bu erkeklerden ziyade kadınlar için daha fazlaca geçerliydi.

[62] Marksist sınıf kuramlarına ilişkin tartışmalar için bkz 9.Bölüm.

[63] Genel karşılıklılık kuramı her bir kişinin ihtiyacına göre katkıda bulunduğu bir alış-veriş ortamını dile getiren ekonomik alış-veriş biçimidir.

[64] Bu terim, yetişkin erkek anlamına gelen Latince bir terimden türetilmiştir (modern kullanımında ön eki genel olarak koca manasına gelmektedir) son eki ise kural koyma anlamına gelmektedir.

[65] Bu da Irigaray'ın kelime oyunlarından birisi; burada Fransızca insan demek olan 'homme' kavramı üzerinde oynamaktadır; Latince ön ek olan 'homo (aynı)' ile erkek-hakim toplumsal düşüncenin aynı homoseksüel ilişkilere deyiminde olduğu gibi benzerlik gösterdiği iddiasında bulunmaktadır.

[66] Julia Kristeva Bulgaristan'da doğmuş olmasına karşın, Fransa'da yaşadı ve Fransızca yazdı.

[67] Genelde, Marksist sınıf kuramları, kendilerinin bir tür tabakalaşma kuramı olduklarını kabul etmemektedirler. Çünkü, tabakalaşma kuramını yalnızca eşitsizliği tanımlamada ve birbirleriyle karşılıklı mücadele eden gerçek gruplar olarak sınıf oluşumuna gerekli dikkati vermede başarısızlıkla suçlarlar. Bununla beraber, örgütsel amaçlar için, sınıf kuramları, ekonomik eşitsizlik bakımından tabakalaşma kuramları olarak düşünülebilir.

[68] Deneysel bir genelleştirme olarak, ölçek ve karmaşıklık arasında ki bu olumlu korelasyona ilişkin bu düşünce, ister Spencer ister Durkheim önermiş olsun, desteksizdir. Çok farklılaşmış, küçük-boyutlu toplumlar, tamamıyla olanaklıdır, örneğin Andorra, Liechtenstein gibi ülkeler. Ve tarih yüksek düzeyde farklılaşmaya sahip büyük boyutlu toplum örnekleri ile doludur: yani, Roma, Çin, Hindistan, Mısır gibi eski toplumlar ve Ortaçağ Avrupası'nın feodal toplumları ve modern öncesi Japonya gibi.

[69] Irk ve toplumsal cinsiyet üzerine iddialar, özellikle, çağdaş standartlara göre kabul edilemez.

[70] Bu Giddens'ta farklılaşmanın tercih edilen bir versiyonudur. Bu tercihin nedeni farklılaşmanın, bireylerin algısal ufuklarında, zaman ve mekanın genişleme özelliğini gözden kaçırmalarıdır.

[71] Bir çok statü özelliği, statü tabakalaşma sisteminin temelini oluşturabilir. Mesleki statü en yaygın kuramsal tanımlamadır, fakat etnisite, cinsiyet, dinsel statü, yaş, kuşak, akraba ya da ırk temeline de dayanabilir statüsel ve sınıfsal olmayan tabakalaşma sistemleri askeri güce, siyasi güce ya da ideolojik tekelleşmeye dayanmaktadırlar (Mann 1986). Ancak bu bölüm, sosyo-ekonomik eşitsizlikler üzerinde odaklanmaktadır.

[72] Burada piyasanın özgür ya da bağımsız olmadığı gibi bir şey söylenmemektedir. Bireylerin bir piyasada kendi çıkarlarını güvence altına almaları daha önceki eşitsizlikler temelinde gerçekleşmektedir.

[73] Bourdieu'nun sınıf kuramı, yapısalcı ve de eleştireldir. Bununla beraber, farklılaşmanın kültürel yeniden üretimine yönelik olduğundan, kültür ve ideoloji konusundaki 6. bölümde ele alınmıştır.

[74] Üretmeyen emeğin durumu, küçük burjuvaziye benzemektedir. Profesyoneller, üst sınıfa dahil edilmemişlerdir, çünkü, sermaye birikim araçlarına sahip değillerdir. Ve işçi sınıfına da dahil edilemezler çünkü emekleri üretken değildir, herhangi bir artı değer üretmemektedirler. Bu yüzden sömürülmeye açık değillerdir. Bu yüzdendir ki profesyonel iş bir ölçüde kendi kendini yönetmektedir fakat sermaye birikimine yol açamamaktadır. Poulantzas'ın tasarısında, yeni orta sınıf profesyonel işçilerin yeni küçük burjuvaziyi oluşturdukları söylenmektedir.

[75] Bu yapısal düzenlemelere ilişkin Poulantzas'ın görüşüne yöneltilen nazik bir eleştirisi için bakınız (Connell 1982). Connell, özellikle Poulantzas'da parçalar (fraction) ve tabakanın varlığını açıklanmasının işlevsel olduğunu göstermekle ilgilendi –onlar "sınıfların yeniden üretilme amaçları için" vardırlar. Poulantzas'da tabakalaşmanın açıklanması, Parsons ve Davis ve Moore 'da (bkz aşağıda) saygınlık kavramı ile aynı düzeyine sahiptir.

[76] Yani, buna yatırım yapılamaz ve bundan dolayı değersel olarak büyüyemez.

[77] İşçi sınıfından tutucu/Reagan'cı demokratları ile burjuva çıkarlarını birleştirmeye çalışan mevcut siyasi yönlendirmeler yüzünden, iki parça arasındaki uzaklık artmıştır. ABD'de örneğin, birinci parçasının gelirinin ikinciye oranı 1947'de 1,14'den 1977'de 1,56'ya artmıştır.

[78] Goldthorpe'nin 7 sınıflı şeması:

I-Sınıf: büyük mülk sahipleri, üst düzey profesyoneller ve idareciler (hizmet sınıfı)

II-Sınıf: alt düzeyde profesyoneller; alt düzey yöneticiler, küçük sanayi kuruluşunda çalışan yöneticiler, kol emeği kullanmayan çalışanların yöneticileri

III-Sınıf: memurlar; satış personeli

IV-Sınıf: küçük burjuvazi.

V- Sınıf: alt düzey teknisyenler; ustabaşları ve mağaza yöneticileri

VI-Sınıf: beceri sahibi kol işçileri

VII-Sınıf: yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri.

[79] Bu dönüşüm, bireysel hareketlilik determinantlarının regresyon analizlerinden, log-linear modellemeye kadar, yöntemsel prosedürlerdeki değişme ile damgalanmıştır. Bütün bunlar, eğer toplumsal bir akışkanlık (temel) yoksa ve farklılıkların ortaya çıkmasına izin veriliyorsa, bunun yerine ne olabileceğine ilişkin yapılan harita üzerinde, gerçek konumları (mesafeleri) en üst düzeye koymaktadırlar.

[80] Bu alıntıda, yazarın tartışmaların amaçsız olduğunu iddia etmesi, yapısal ya da sistem uyumu çerçevesinde halihazırda çözülmüş sorular olarak görmesindendir.

[81] Gerçekten de Aleksandder'ın varsayımsal şeması elinizdeki kitabı düzelmeyen bir ilke halindedir.

[82] Aleksander'ın çok boyutluluğu bir standart olarak görmesi, gerçek dışı ve yanlış yönlendirici olarak görülebilir. Bugünkü bilgilerimiz dahilinde birey, rasyonalite, yapı ve sistem gibi kavramlara yönelik kabul edilebilir ve bir tek açıklama yapmak mümkün gibi görünmemektedir.

[83] Kuram kurmada kendi çalışmalarımı tam da burada tavsiye edilen düzeye yöneltmeye çalıştım. Bu konu ile yeteri kadar ilgili olanlar, birliktelikler (collegiality) ve diğer bürokratik olmayan yönetimsel sistemleri (1989b; 1993) ve sınıf oluşumu (1990;1991) konularına bakabilirler.